

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ: ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ (24.7.1923) ΚΑΙ
ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ**

Οι Ε.Βενιζέλος & Ι.Ινονού υπογράφουν τη Συνθήκη

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΡΗΝΗΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ΠΑΝΝΙΔΗΣ

ΑΘΗΝΑ, 2021

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ: ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ (24.7.1923) ΚΑΙ
ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΡΗΝΗΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ΠΑΝΝΙΔΗΣ

ΑΘΗΝΑ, 2021

Στον μακαριστό γέροντά μου
† Μητροπολίτη Θεοδωρουπόλεως Γερμανό

Πρόλογος

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Εργασία στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών επιχειρεί μια αναψηλάφηση της Συνθήκης της Λωζάννης, η οποία το 2023 κλείνει τα 100 χρόνια από τη σύναψή της. Μιας Συνθήκης που τερμάτισε την Μικρασιατική Εκστρατεία και ενταφίασε οριστικά τη Μεγάλη Ιδέα του Ελληνισμού – κύρια πολιτική του ελληνικού κράτους μέχρι τότε - που πρώτος είχε διατυπώσει ο πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέττης τον 19^ο αιώνα και αποσκοπούσε στην ανασύσταση των χαμένων εδαφών της πάλαι ποτέ κραταιάς Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μιας Συνθήκης που διαμόρφωσε οριστικά τα ελληνο-τουρκικά σύνορα οδηγώντας στον ξεριζωμό 1,5 εκατομμυρίου Ελλήνων από τις προαιώνιες εστίες του καθώς και στην οριστική απώλεια των ήδη απελευθερωμένων νησιών μας της Ίμβρου και της Τενέδου αλλά και της Ανατολικής Θράκης.

Η Εργασία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις επιπτώσεις της υπόψη Συνθήκης σε όλες τις θρησκευτικές μειονότητες της Τουρκίας και προ πάντων στη γενικότερη κοινωνική και θρησκευτική ζωή των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης αλλά και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου, όπως π.χ. στη λειτουργία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, των εκκλησιών και των ευαγών ιδρυμάτων που αυτό είχε στην κατοχή του (βακούφια). Μέσα από αυτή γίνεται φανερός ο σημαντικός ρόλος του Πατριαρχείου ως πνευματικού ταγού του Ελληνισμού της Πόλης και κύριου στόχου των Τούρκων. Επίσης εξετάζει και αναφέρει αναλυτικά τις παραβιάσεις των όρων και άρθρων της Συνθήκης από μέρους της Τουρκίας (με έμφαση πάντα στα θρησκευτικά ζητήματα) μέχρι σήμερα και τις ολέθριες επιπτώσεις που αυτές είχαν και εξακολουθούν να έχουν γενικότερα για τον Ελληνισμό.

Δεν μπορούμε να μην τονίσουμε το επίκαιρο του θέματος με την επικίνδυνη αναθεώρηση της υπόψη Συνθήκης που διακαώς επιθυμεί η γειτονική χώρα, όπως άλλωστε το διατύπωσε ευθαρσώς ο Τούρκος Πρόεδρος κ. Recep Tayyip Erdoğan κατά την επίσκεψή του στη Χώρα μας την 8.12.2017, με την ύπαρξη γκρίζων ζωνών στο Αιγαίο, την αμφισβήτηση της υφαλοκρηπίδας των νησιών μας και της ελληνικής ΑΟΖ τις οποίες παραβιάζουν συχνά σκάφη της που διεξάγουν σεισμολογικές έρευνες, αλλά και τις απειλές που καθημερινά εκτοξεύουν οι Τούρκοι εναντίον μας.

Η Συνθήκη της Λωζάννης, όπως είναι γνωστό, τερμάτισε την τριετή Μικρασιατική Εκστρατεία και υπήρξε η ταφόπλακα του Ελληνικού Μεγαλοϊδεατισμού, αφού συνοδεύθηκε από τον διωγμό των Ελλήνων από τις πατρογονικές εστίες του. Πώς όμως καταλήξαμε σ' αυτήν ; Ποιά ήταν η γενεσιουργός αιτία του φοβερού αυτού Ελληνο-τουρκικού Πολέμου (1919-22) που τελικά μας προξένησε τόσα δεινά ;

Η Συνθήκη της Λωζάννης επέφερε μεταξύ άλλων ποικίλες δυσμενείς επιπτώσεις στη λειτουργία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (άρνηση της νομικής εκπροσώπησης του και αμφισβήτηση του οικουμενικού ρόλου του, παρεμβάσεις στην πατριαρχική εκλογή, δέσμευση και απώλεια ιερών ναών & ευαγών ιδρυμάτων/βακουφίων, απηνείς διώξεις του κλήρου, δημιουργία Τουρκο-ορθόδοξου Πατριαρχείου κ.ά.). Η τουρκική αυτή στάση απέβλεπε εμφανώς στον περιορισμό και ει δυνατόν στην εξάλειψη του ρόλου του ως πνευματικού ηγέτη της Ορθοδοξίας και του Ελληνισμού. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι αρχικά οι Τούρκοι μανιωδώς επεδίωξαν την απομάκρυνσή του εκτός Κωνσταντινούπολης.

Προτού δε καν στεγνώσει η μελάνη της υπογραφής της, η Τουρκία προέβη σε αμέτρητες παραβιάσεις των όρων και των άρθρων της παρούσας Συνθήκης (παρατίθεται στην παρούσα Εργασία Αναλυτικός Πίνακας των παραβιάσεων). Οι παραβιάσεις αυτές οδήγησαν στην επιβολή του φόρου ακίνητης περιουσίας, του διαβόητου **varlık vergisi** και στα φοβερά γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955 που τελικά επέφεραν τη συρρίκνωση των Ρωμιών της Πόλης και τον αφελληνισμό των νησιών Ίμβρου και Τενέδου.

Θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Κρήνης **κ. Κύριλλο Κατερέλλο** για τις πατρικές συμβουλές και τις ιδιαίτερα χρήσιμες υποδείξεις του στην εκπόνηση της παρούσας Εργασίας. Ευχαριστώ επίσης τους καθηγητές μου κ.κ. Εμμανουήλ Καραγεωργούδη, Έλενα Γιαννακοπούλου, Νόννα Παπαδημητρίου και Ιωάννη Παναγιωτόπουλο, για τα πολύ ενδιαφέροντα μαθήματα που μου προσέφεραν στη διάρκεια των Μεταπτυχιακών Σπουδών μου.

Αθήνα, Μάρτιος 2021

Παντελεήμων Γιαννίδης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	<u>Σελίδα</u>
I. Εισαγωγή – Ιστορικό Υπόβαθρο	11
• Η Στρατιά του Έβρου	23
• Οι Διαπραγματεύσεις μέχρι την Υπογραφή – Το Παρασκήνιο	25
• Η Σύγκληση της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης/Lozan Baris Konferansi	33
• Οι Αντιπρόσωποι των Κρατών που πήραν μέρος στη Συνδιάσκεψη	33
• Το Ζήτημα της Θράκης (Trakya konusu)	35
• Το Τρίγωνο του Κάραγατς (Karaağaç)	38
• Η Ανταλλαγή των Πληθυσμών	39
• Τα Νησιά του Αιγαίου	47
• Το Ζήτημα του Πατριαρχείου (Fener Rum Patrikhanesi)	48
II. 1.Το κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης/Lozan Baris Antlaşması- οι Συναφείς Συμβάσεις και τα Πρωτόκολλα	51
• <u>Άρθρα 1-45</u> Πολιτικοί Όροι - Εδαφικοί Όροι - Ειδικές Διατάξεις - Ιθαγένεια-Προστασία των Μειονοτήτων	53
• <u>Άρθρα 46-63</u> Δημοσιονομικοί Όροι	62
• <u>Άρθρα 64-100</u> Οικονομικοί Όροι	69
• <u>Άρθρα 101-118</u> Συγκοινωνίες και Υγειονομικά Θέματα	76
• <u>Άρθρα 119 -143</u> Διάφορες Διατάξεις	79
2.Σύμβαση περί του Καθεστώτος των Στενών- Άρθρα 1-20	83
3.Σύμβαση περί της Μεθορίου της Θράκης – Άρθρα 1-5	84
4.Σύμβαση περί Εγκαταστάσεως και Δικαστικής Δικαιοδοσίας- Άρθρα 1-21	84
5.Εμπορική Σύμβαση - Άρθρα 1-8	85
6.Σύμβαση περί Ανταλλαγής Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών και Πρωτόκολλο της 30.1.1923 – Άρθρα 1-19	85

7.Συμφωνία μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας περί Αποδόσεως των Πολιτικών Κρατουμένων και Ανταλλαγής Αιχμαλώτων Πολέμου – Άρθρα 1-7	89
8.Δήλωση περί Αμνηστίας και Πρωτόκολλο	90
9.Διακήρυξη για τα Μουσουλμανικά Κτήματα στην Ελλάδα	91
10.Δήλωση περί των Υγειονομικών Ζητημάτων	91
11.Δήλωση περί Δικαστικής Διοίκησης	92
12.Πρωτόκολλο επί κάποιων Παραχωρήσεων που έγιναν επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Δήλωση – Άρθρα 1-13	92
13.Πρωτόκολλο περί Προσχωρήσεων του Βελγίου και της Πορτογαλίας και Δηλώσεις των δύο αυτών Δυνάμεων σε σχέση προς την Προσχώρηση αυτή	93
14.Πρωτόκολλο για την Εκκένωση Τουρκικών Εδαφών κατεχομένων από Βρετανικές, Γαλλικές και Ιταλικές Δυνάμεις	93
15.Πρωτόκολλο για την Περιοχή του Καραγάτς και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος που υπέγραψαν η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Ελλάδα και η Τουρκία	94
16.Πρωτόκολλο σχετικό με τη Συνθήκη των Σεβρών που συνήφθη μεταξύ των Κυρίων Συμμαχικών Δυνάμεων και της Ελλάδας της 10 ^{ης} Αυγούστου 1920 περί Προστασίας των Μειονοτήτων στην Ελλάδα και της Συνθήκης που υπογράφηκε την ίδια μέρα μεταξύ των ιδίων Δυνάμεων για τη Θράκη	94
17.Πρωτόκολλο σχετικό με την Υπογραφή από μέρους του Σερβο-Κροατο-Σλοβενικού Κράτους	95
18.Τελική Πράξη της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης	95
III. Οι Θρησκευτικές Μειονότητες στην Τουρκία και οι παραβιάσεις και αμφισβητήσεις της Συνθήκης από μέρους των Τούρκων	97
1. Οι Επιπτώσεις της Συνθήκης στους Ρωμιούς	98
1.1 Το Οικουμενικό Πατριαρχείο	98
1.2 Τα Χριστιανικά Βακούφια- Ο Θεσμός του Βακουφίου	153
Τα Βακούφια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία	155
Τα Βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης	158
1.3 Η Απώλεια των Νήσων Ίμβρου και Τενέδου	177
1.4 Ο Φόρος Ακίνητης Περιουσίας του 1942 (Varlık Vergisi)	182
1.5 Τα Σεπτεμβριανά του 1955	184

2.	Οι Ιδιαίτερες Επιπτώσεις της Συνθήκης στους Πόντιους (Ελληνόφωνους και Τουρκόφωνους)	191
2.1	Οι Επιπτώσεις της Συνθήκης στους υπόλοιπους Μικρασιάτες	200
3.	Οι Άλλες Θρησκευτικές Μειονότητες	201
3.1	Οι Αλεβίτες (Μουσουλμάνοι)	201
3.2	Οι Αρμένιοι (Καθολικοί)	202
3.3	Οι Εβραίοι	204
3.4	Οι Ασύριοι (Μονοφυσίτες και Νεστοριανοί)	206
3.5	Οι Σύροι Αντιοχειανοί /Χαταϊτζήδες	209
3.6	Οι Έλληνες Αντιοχειανοί /Χαταϊτζήδες	209
3.7	Οι Κούρδοι (Μουσουλμάνοι)	211
3.8	Οι Τουρκόφωνοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί (Καραμανλήδες)	213
3.9	Οι Εκκλησίες της Καππαδοκίας	215
3.10	Οι Καθολικοί Λεβαντίνοι	217
4.	Πως είδαν οι Ξένοι τη Συνθήκη της Λωζάννης	218
5.	Πως είδαν οι Τούρκοι τη Συνθήκη της Λωζάννης	221
6.	Πως προσέλαβε η Ελληνική Κοινωνία, Λαός και Πολιτικός Κόσμος τη Συνθήκη της Λωζάννης	223
7.	Η Σημερινή Αμφισβήτηση της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία	226
8.	Σύντομη Αναφορά για τις Γκρίζες Ζώνες στο Αιγαίο και την Αμφισβήτηση της Υφαλοκρηπίδας των Νησιών μας	241
9.	Οι Σεισμολογικές Έρευνες του τουρκικού ερευνητικού σκάφους ORUÇ REIS	250
10.	Η Μετατροπή της Αγίας Σοφίας και της Μονής της Χώρας σε μουσουλμανικά τεμένη	251
11.	Αναλυτικός Χρονολογικός Πίνακας των Τουρκικών Παραβιάσεων της Συνθήκης της Λωζάννης από το 1923 μέχρι σήμερα	269
IV.	Συμπεράσματα	278

V. Παράρτημα (Συνθήκη -Χάρτες –Πίνακες) 287

Αναλυτικός Χρονολογικός Πίνακας από την Δολοφονία του Φραγκίσκου Φερδινάνδου μέχρι την Υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης 288

Χάρτες

Χάρτες 1,2,3-	Συνημμένοι στη Συνθήκη της Λωζάννης σε κλίμακα 1: 1.000.000, στα γαλλικά	
Χάρτης 4-	Ο διάσημος εθνολογικός χάρτης της νοτίου Βαλκανικής και της Δυτικής Μικρασίας του καθηγητή Σωτηριάδη του 1918	308
Χάρτης 5-	Η Εθνολογική Σύσταση της Μικράς Ασίας πριν το 1910	309
Χάρτης 6 -	Η Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1914	310
Χάρτης 7 -	Η Μυστική Συμφωνία Σάικς – Πικό (1916)	311
Χάρτης 8-	Οι Μητροπόλεις του Πόντου	312
Χάρτης 9 -	Η Αυτόνομη Δημοκρατία του Πόντου (1917-1922)	313
Χάρτης 10-	Οι Ελληνικές Διεκδικήσεις στην Ιωνία (1919-20)	314
Χάρτης 11 -	Τα Σχέδια για τη δημιουργία διεθνούς κράτους των Στενών (1919)	315
Χάρτης 12 -	Η Συνθήκη των Σεβρών (1920)	316
Χάρτης 13 -	Το Αρμενικό Κράτος της Συνθήκης των Σεβρών (1920)	317
Χάρτης 14 -	Η Προέλαση και η Υποχώρηση της Στρατιάς Μικράς Ασίας (1920-22)	318
Χάρτης 15 -	Ο συνημμένος Χάρτης στον Τουρκικό Εθνικό Όρκο – Συμβόλαιο των Τούρκων (1920)	319
Χάρτης 16 -	Συγκριτικοί Χάρτες Συνθηκών Σεβρών (1920) και Λωζάννης (1923)	320
Χάρτης 17 -	Η Τουρκία της Συνθήκης της Λωζάννης με τις κατά καιρούς απώλειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	321
Χάρτης 18 -	Η Ενιαία Ελληνική Θράκη – Οι πορείες των προσφύγων της Ανατολικής Θράκης	322
Χάρτης 19 -	Το Τρίγωνο του Καραγάτς	323
Χάρτης 20 -	Τα Ελληνο-τουρκικά σύνορα στη Θράκη (1923)	324
Χάρτης 21 -	Το Κουρδιστάν διαμοιρασμένο σε 4 χώρες: Τουρκία-Συρία-Ιράκ-Ιράν	325
Χάρτης 22 -	Η Ελληνική υφαλοκρηπίδα σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο	326
Χάρτης 23 -	Το Όριο του Τουρκο-λιβυκού Μνημονίου εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας	327
Χάρτης 24 -	Τα Όρια της Τουρκικής Γαλάζιας Πατρίδας	328

	(Mavi Vatan)	
Χάρτης 25 -	Οι Τουρκικές διεκδικήσεις επί της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου	329
Χάρτης 26 -	Οι Τουρκικές Γκρίζες Ζώνες στο Αιγαίο	330
Χάρτης 27-	Τα Ελληνικά Νησιά που διεκδικεί η Τουρκία	331
Χάρτης 28-	Τα 18 νησιά που η Τουρκία έχει βάλει σε γκρίζα ζώνη	332
Χάρτης 29-	Τα 16 « Αποστρατικοποιημένα» Ελληνικά νησιά που είναι βαριά εξοπλισμένα κατά την Τουρκία	333
Χάρτης 30-	Τουρκικός Χάρτης που κατατέθηκε στον ΟΗΕ τον Μάρτιο 2020	334

Πίνακες

Πίνακας Προπολεμικού Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους της 5.11.1914 περιλαμβανόμενος στη Συνθήκη των Σεβρών	335
Οι Πίνακες του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους της Συνθήκης της Λωζάννης	336
Η Οθωμανική Στατιστική του 1914 για τις κυριότερες Θρησκευτικές Μειονότητες της Ανατ.Θράκης-Μικράς Ασίας ανά Βιλαέτι	337
Η Εθνολογική Σύσταση της Μικράς Ασίας το 1914 σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές	338
Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες στη Μικρά Ασία	339
Οι Εκκλησιαστικές Επαρχίες-Μητροπόλεις της Μικράς Ασίας το 1922	340

VI. Πηγές και Βοηθήματα (Βιβλιογραφία)	341
---	------------

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ ΚΑΙ

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

I. Εισαγωγή – Ιστορικό Υπόβαθρο

Με αφορμή τη δολοφονία του διαδόχου της Αυστροουγγαρίας αρχιδούκα Φραγκίσκου-Φερδινάνδου και της συζύγου του Sophie Chotek στο Σεράγεβο της Βοσνίας την 28^η Ιουνίου 1914 από τον νεαρό Σερβοβόσνιο φοιτητή Gavrilo Princip,¹ την 2^α Αυγούστου 1914 ξεσπά ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.² Αντίπαλοι είναι από την μια μεριά οι κεντρικές αυτοκρατορίες Γερμανία – Αυστροουγγαρία (1915-18), η Οθωμανική Αυτοκρατορία και αργότερα (1915) η Βουλγαρία και από την άλλη μεριά οι Δυνάμεις της λεγόμενης Εγκάρδιας Συνεννόησης (Entente), ήτοι οι: Βρετανική αυτοκρατορία, Γαλλία, Ρωσική Αυτοκρατορία (1914-17), Ιταλία (1915-18), Σερβία, Μαυροβούνιο, Ρουμανία (1916-18), Βέλγιο, Ελλάδα, (1917-18), Πορτογαλία (1916-18), ΗΠΑ (1917-18), Ιαπωνία και Δημοκρατία της Κίνας. Η Τουρκία κρατάει στην αρχή φαινομενικά ουδετερότητα, όμως μετά την επίθεση τουρκικών και γερμανικών πλοίων στον ρωσικό στόλο στη Μαύρη Θάλασσα την 16^η Οκτωβρίου 1914 η Ρωσία κηρύσσει τον πόλεμο κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας την 29.10.1914, ενώ την 5η Νοεμβρίου 1914 ακολουθούν η Βρετανία και η Γαλλία.³ Μονάδες του βρετανικού στρατού αποβιβάζονται στη Μεσοποταμία και καταλαμβάνουν τη Βασόρα. Τον Φεβρουάριο του 1915 οι Τούρκοι επιχειρούν ανεπιτυχώς να περάσουν τη διώρυγα του Σουέζ και να ανακαταλάβουν την Αίγυπτο. Η συμμετοχή της Τουρκίας στον πόλεμο αφαιρούσε τη δυνατότητα εφοδιασμού της Ρωσίας μέσω των Στενών των Δαρδανελίων σε πολεμικό υλικό από τους Άγγλους και Γάλλους. Για την εξασφάλιση θαλάσσιου δρόμου επικοινωνίας, η Γαλλία και η Αγγλία αποφάσισαν να καταλάβουν τα Στενά με αποβατική ενέργεια στην Καλλίπολη (25.4.1915). Η επιχείρηση αυτή διήρκεσε δέκα μήνες, όμως οι Τούρκοι με τη βοήθεια των Γερμανών κατάφεραν να αποκρούσουν τις αλληπάλληλες επιθέσεις των Συμμάχων που μετά από τρομακτικές απώλειες αναγκάστηκαν να σταματήσουν την επιχείρηση.⁴

Στο μέτωπο της Μέσης Ανατολής, η Αγγλία ολοκληρώνει τη συγκρότηση της Αιγυπτιακής Εκστρατευτικής Δύναμης (Άνοιξη του 1916) και ξεκινά την

¹ Ο Gavrilo Princip ήταν ένας Σερβοβόσνιος εθνικιστής σχετιζόμενος με το κίνημα Mlada Bosna που κυρίως αποτελείτο από Σέρβους, αλλά επίσης από Μουσουλμάνους Σλάβους και Κροάτες, και επιδίωκε την ενοποίηση της Γιουγκοσλαβίας και την ανεξαρτητοποίηση από την Αυστρία που τότε κατείχε τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, την Κροατία και και την Σλοβενία (Πηγή: Bodo Harenberg-Derrick Mercer-Jacques Legrand, *Chronicle of the 20th Century, New York, 1989, ελληνική έκδοση Δομική, Χρονικό του 20^{ου} Αιώνα, Αθήνα 1992, 213, Σκόντρα Σπ., Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, Αθήνα 1971, Α΄ Τόμος, 22-31*)

² Ελληνικά Γράμματα, Συλλογικό Έργο, Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2, Αθήνα 2002, 9-11

³ Σκόντρα Σ., Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, Αθήνα 1971, Β΄ Τόμος 171-172

⁴ Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2, 73, 196, Σκόντρα Σ., Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, Β΄ Τόμος 355- 359 Γ΄ Τόμος 132-137, 200-208

επιχείρηση κατάκτησης της Παλαιστίνης και της Συρίας.⁵ Παράλληλα οι Ρώσοι καταλαμβάνουν την περιοχή της Αρμενίας και την Τραπεζούντα (18 Απριλίου). Την 5^η Ιουνίου 1916 ξεκινά η Αραβική Εξέγερση με την υποκίνηση του συνταγματάρχη Τόμας Λώρενς που σταδιακά θα θέσει όλη την περιοχή βόρεια της Δαμασκού υπό Συμμαχικό έλεγχο. Στα τέλη του 1917 (9.12) οι Βρετανοί καταλαμβάνουν την Παλαιστίνη και μέχρι τον Οκτώβριο του 1918 βρετανικές και αραβικές δυνάμεις κατακτούν τη Συρία και το σημερινό Ιράκ. Έτσι την **30.10.1918** στο λιμάνι του Μούδρου στη Λήμνο η Τουρκία υπογράφει συμφωνία συνθηκολόγησης που αποτέλεσε και την απαρχή της λήξης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Πόλεμος τερματίζεται με τη **Συνθήκη των Βερσαλλιών** (28.6.1919)⁶ που ακολουθεί την ανακωχή της 11ης Νοεμβρίου 1918.⁷ Η Ρωσία είχε ήδη εγκαταλείψει τη Συμμαχία μετά τις Επαναστάσεις του Φεβρουαρίου 1917 που ανέτρεψε το τσαρικό καθεστώς (15.3.1917)⁸ και του Οκτωβρίου 1917 (24.10) που έφερε στην εξουσία τους Μπολσεβίκους του Λένιν.⁹ Οι τελευταίοι υπέγραψαν με τους Γερμανούς τη **Συνθήκη Ειρήνης του Μπρεστ-Λιτόφσκ** στη Λευκορωσία την 3.3.1918.¹⁰

Η επιμονή του βασιλιά Κωνσταντίνου για τήρηση αυστηρής ουδετερότητας και η διαφωνία του με τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο να βγει η Χώρα στον Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ/Entente, οδήγησε τον τελευταίο δύο φορές σε παραίτηση. Την 7.10.1915 αποβιβάζονται Συμμαχικά στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη υπό τον Γάλλο στρατηγό Sarail.¹¹ Η εισβολή των Γερμανοβουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία και η παράδοση στις 26 Μαΐου 1916 του οχυρού Ρούπελ σε βουλγαρικές δυνάμεις μαζί με την αμαχητί παράδοση του Δ' Σώματος Στρατού, οδήγησαν στη δημιουργία του **Κινήματος Εθνικής Αμύνης** στη Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1916, την αρχηγία του

⁵ A.Toynbee A., *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1924, 113-114

⁶ Το πρωτότυπο που φυλασσόταν στα Αρχεία του Γαλλικού Υπουργείου Εξωτερικών/Quai d' Orsay, μεταφέρθηκε στο Βερολίνο επί γερμανικής κατοχής και απωλέσθηκε στη διάρκεια των βομβαρδισμών του 1945. Έκτοτε διατηρούνται στο γαλλικό ΥΠΕΞ μόνον επικυρωμένα αντίγραφα (*Πηγή: Journal Le Point, Qu'est devenu l' original du Traité de Versailles?*, 26.6.2019), G.Augoustinos, *The Greeks of Asia Minor, Confession, Community and Ethnicity in the 19th century*, London 1992, 41, 59-73, J.A.S.Grenville, *The Major International Treaties 1914-1973*, London 1979, 49, 75-77

⁷ Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 3, 11-14, Σκόντρα Σ., *Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου*, Γ' Τόμος 372-377

⁸ Παραιτήθηκε ο τσάρος και ανακηρύχθηκε δημοκρατία με πρόεδρο τον Αλέξανδρο Κερένσκι. Η κυβέρνησή του που συνέχισε τον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ ανατράπηκε από την Οκτωβριανή Επανάσταση που έφερε στην εξουσία τον Λένιν. Η νέα κυβέρνηση αποχωρώντας από την Αντάντ υπέγραψε συνθήκη ειρήνης με τους Γερμανούς με τίμημα την παράδοση μεγάλων εδαφικών τμημάτων (*Πηγή: Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2*)

⁹ Χρονικό του 20^{ου} Αιώνα, 1992, 265

¹⁰ Το πρωτότυπο της Συνθήκης που φυλασσόταν στη Γερμανία μεταφέρθηκε στα Αρχεία του Σοβιετικού Υπουργείου Εξωτερικών κατά την εισβολή των Σοβιετικών στο Βερολίνο (*Πηγή: Journal Le Point, Qu'est devenu l' original du Traité de Versailles?*, 26.6.2019), Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2, 130, Σκόντρα Σ., *Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου*, Γ' Τόμος 255-258, J.A.S.Grenville, *The Major International Treaties 1914-1973*, 34-35

¹¹ Χρονικό του 20^{ου} Αιώνα, 239, Σκόντρα Σ., *Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου*, Γ' Τόμος 217-220, A. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1924, 90

οποίου ανέλαβε ο Βενιζέλος τον Οκτώβριο του ίδιου έτους. Η προσωρινή κυβέρνηση του **Κράτους της Θεσσαλονίκης** έλεγχε τη Βόρεια Ελλάδα και τα νησιά. Ως απάντηση στη γερμανοβουλγαρική προέλαση, ο Sarail οργανώνει στις 30-31 Αυγούστου πραξικόπημα Ελλήνων αξιωματικών και η Ελλάδα χωρίζεται de facto σε δυο ανταγωνιστικά κράτη. Τον Οκτώβριο ο Βενιζέλος αναλαμβάνει την πρωθυπουργία της «επαναστατικής» κυβέρνησης και την 11^η Νοεμβρίου κηρύσσει τον πόλεμο σε Βουλγαρία και Γερμανία.¹² Παράλληλα, στις 25 Νοεμβρίου 1916 η «Τριανδρία» (Βενιζέλου-Δαγκλή-Κουντουριώτη) και η Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, κηρύσσουν με ειδικό διάγγελμα έκπτωτο τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Ο Sarail επιβάλλει «ουδέτερη ζώνη» μεταξύ των δύο κρατών, αντικαθιστώντας τις τοπικές ελληνικές αρχές με γαλλικά στρατεύματα.¹³ Μετά τη δυναμική απόκρουση των γαλλικών αποβατικών στρατευμάτων στην Αθήνα την 18^η Νοεμβρίου 1916 (Νοεμβριανά) και τον επακολουθήσαντα ναυτικό αποκλεισμό της νότιας Ελλάδας, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος αναγκάζεται να αποχωρήσει από την Ελλάδα στις 11 Ιουνίου 1917, παραδίδοντας τον θρόνο στον δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο.¹⁴ Ο Βενιζέλος καταφτάνει στην Αθήνα την 13.6.1917 και στις 15 Ιουνίου, η Ελλάδα κηρύσσει επίσημα τον πόλεμο στις κεντρικές δυνάμεις (Γερμανία-Αυστροουγγαρία) και στους συμμάχους τους (Οθωμανική Αυτοκρατορία-Βουλγαρία). Η ενεργή συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα τη θριαμβευτική νίκη κατά των Γερμανοβουλγάρων στα υψώματα του Σκρα Ντι Λέγκεν στις 30 Μαΐου 1918 και τη συμμετοχή των ελληνικών δυνάμεων στην τελική επίθεση και διάσπαση του μετώπου, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.¹⁵ Λίγες μέρες αργότερα, η Βουλγαρία θα συνθηκολογούσε και τον Οκτώβριο του ίδιου έτους η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα υπέγραφε ανακωχή στον Μούδρο.¹⁶ Με την συνθήκη αυτή συμφωνήθηκε η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων της Αντάντ (ανάμεσά τους και η Ελλάδα), και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία αναλάμβανε 25 όρους – άρθρα, τα οποία ήταν τα ακόλουθα:

Η Ανακωχή του Μούδρου – Mondros Mütarekesi **της 30.10.1918**

Με την Ανακωχή αυτή συμφωνήθηκε η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων της Αντάντ (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα), και

¹² Χρονικό του 20^{ου} Αιώνα, 259, Σκόντρα Σ., Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, Β' Τόμος 361-363

¹³ Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2, 218, 225-228

¹⁴ Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2, 233-236, Α.Τοϋνβι Α., The Western Question in Greece and Turkey, 91-82

¹⁵ Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2, 254-256

¹⁶ Υπογράφηκε την 18/31. 12.1918 - Γ.Λεονταρίτης, Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918), Αθήνα 2000, 467-503

της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία αναλάμβανε περιληπτικά τα ακόλουθα βάρσει των 25 όρων - άρθρων της:¹⁷

1. Την υποχρέωση του ανοίγματος των Στενών των Δαρδανελλίων και του Βοσπόρου προς την Μαύρη Θάλασσα και την παράδοση των φρουρίων αυτών.
2. Την υπόδειξη των σημείων και την έκταση πόντισης ναρκών και τορπιλών και παροχή βοήθειας στην αλίευσή τους.
3. Τη συγκέντρωση όλων των αιχμαλώτων των Συμμάχων και των Αρμενίων στην Κωνσταντινούπολη και άμεση παράδοση αυτών.
4. Την παράδοση του τουρκικού στρατού (του οπλισμού) με άμεση αποστράτευση, εκτός του απόλυτα αναγκαίου για τη φύλαξη των συνόρων και την εσωτερική ασφάλεια. Η δύναμη που θα απέμενε και η κατανομή της, θα καθοριζόταν μεταγενέστερα, σε συνεννόηση με την τουρκική κυβέρνηση.
5. Την άμεση παράδοση όλων των πολεμικών πλοίων στους Συμμάχους.
6. Την παροχή δυνατότητας στους Συμμάχους να καταλάβουν, για λόγους ασφάλειας, οποιαδήποτε στρατηγικά σημεία επί του εδάφους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έκριναν εκείνοι, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Οθωμανική κυβέρνηση.
7. Την ελεύθερη χρήση παντός λιμένος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από συμμαχικά πλοία.
8. Τη χρήση παντός υλικού επανόρθωσης που θα βρισκόταν σε τουρκικό λιμάνι.
9. Την ανεμπόδιστη κατάληψη του συστήματος υπογείων διωρύγων της Ταυρίδας από τους συμμάχους.
10. Την απομάκρυνση του τουρκικού στρατού από τα ΒΔ σύνορα με την Περσία και επάνοδο στα προπολεμικά.
11. Την παράδοση του ελέγχου των υποβρυχίων καλωδίων.
12. Την αποφυγή καταστροφής στρατιωτικού, ναυτικού ή εμπορικού υλικού, χωρίς προηγούμενη συμμαχική άδεια.
13. Την παραχώρηση κάθε δυνατής διευκόλυνσης στον ανεφοδιασμό των συμμάχων, με αγορά άνθρακος και ναυτικού υλικού, απαγορευμένης της εξαγωγής τους.
14. Τον έλεγχο όλου του σιδηροδρομικού δικτύου από αξιωματικούς των Συμμάχων και την παράδοση του Βατούμ.
15. Την παράδοση των φρουρίων της Χετζάζης, Ασίρ, Υεμένης, Μεσοποταμίας (Ιράκ), Τριπολίτιδας και Κυρηναϊκής.
16. Την αποχώρηση των στρατευμάτων από την Κιλικία, καθώς και τη διάθεση στις συμμαχικές δυνάμεις όλης της εξάρτησης, όπλων και πυρομαχικών, καθώς και πάσης φύσεως μεταγωγικών του "αποστρατευθησομένου" τουρκικού στρατού.

¹⁷ Γ. Λεονταρίτη, Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918), 467-503, Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 2, 257, Υ. Yazicioğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, Ankara 2018, 38-42

17. Την παράδοση των λιμένων της Τριπολίτιδας και της Κυρηναϊκής.
 18. Την εντός μηνός απέλαση οποιουδήποτε Γερμανού ή Αυστριακού υπηκόου από την Οθωμανική επικράτεια.
 19. Την αποδοχή παράλληλης τοποθέτησης αξιωματικών της Αντάντ στο Οθωμανικό Υπουργείο Επισιτισμού.
 20. Την κατακράτηση από τους Συμμάχους Τούρκων αιχμαλώτων, εκτός εκείνων που υπερέβησαν το όριο στρατιωτικής ηλικίας.
 21. Την άμεση διακοπή οποιασδήποτε σχέσης (οικονομικής, εμπορικής κ.λπ.) με τις Κεντρικές Δυνάμεις (όρος που είχε ήδη ικανοποιηθεί).
 22. Την επιφύλαξη στους Συμμάχους να καταλάβουν οποιοδήποτε χώρο στο βιλαέτι της Αρμενίας, εφόσον εκδηλωθούν ταραχές.
- Τα άρθρα 23 και 24 αφορούσαν κινήσεις των συμμαχικών δυνάμεων, ενώ το 25^ο όριζε το τέλος των εχθροπραξιών τη μεσημβρία της ημέρας της υπογραφής, η οποία και ήταν η επομένη (31 Οκτωβρίου).¹⁸

Συνέπειες – Εξέλιξη

Ως κύρια αποτελέσματα της Ανακωχής αυτής μπορούν να εκτιμηθούν, πολύ περιληπτικά, τα ακόλουθα:¹⁹

- Θρίαμβος της αγγλικής πολιτικής. Η υπογραφή της συνθήκης από τον Άγγλο ναύαρχο επέφερε δυσφορία των Γάλλων και των Ιταλών, εκλαμβάνοντας την ενέργεια αυτή ως κυρίαρχη πλέον θέση της Αγγλίας στην Ανατολή.
- Έκδηλος παραμερισμός των δύο συνεταίρων της Αντάντ, των Γάλλων και των Ιταλών (επί των συμφερόντων τους στην Ανατολία, που μένουν πλέον ακάλυπτα).
- Η Αγγλία γίνεται η διάδοχος δύναμη της Γερμανίας στο χώρο.
- Εκδήλωση χάους (πολιτικού, διπλωματικού και στρατιωτικού) στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που ουσιαστικά περιήλθε στη διάθεση των νικητών.
- Ο ελληνικός πληθυσμός, για πρώτη φορά μετά από τα σκληρά καταπιεστικά μέτρα που δοκίμασε στη διάρκεια του πολέμου, κυριολεκτικά ξεσπαθώνει σε κύματα ενθουσιωδών εκδηλώσεων, ειδικότερα στη Σμύρνη, όπου το ελληνικό στοιχείο υπερτερούσε του τουρκικού καθώς και στην Κωνσταντινούπολη.

Η Χώρα μας συμμετέχει με 2 μεραρχίες στην αποτυχημένη Συμμαχική (γαλλική) εκστρατεία της Ουκρανίας τον Ιανουάριο-Απρίλιο του 1919 προς ενίσχυση των αντιμπολσεβικικών δυνάμεων στον ρωσικό εμφύλιο πόλεμο που είχε ξεσπάσει

¹⁸ www.academia.edu

¹⁹ Ι. Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Συλλογικό Έργο, Αθήνα 1978, Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 103-105, Γ. Λεονταρίτη, Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918), 29-30, Ν. C. Bilge, Istanbul under Allied Occupation 1918-1923, Leiden 1999, 1

στο μεταξύ.²⁰ Ως αντάλλαγμα οι Σύμμαχοι επιτρέπουν στην Ελλάδα στις 2/15 Μαΐου 1919 την **απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη** προς προστασία του ντόπιου ελληνικού πληθυσμού εναντίον του οποίου οι Τούρκοι είχαν γι' άλλη μια φορά ξεκινήσει διωγμούς και σφαγές (Πέργαμο-Αϊδίνι).²¹ Τον Φεβρουάριο του 1920 συγκροτείται η "**Στρατιά Κατοχής Μικράς Ασίας**".²²

Στο μεταξύ στην Τουρκία σε σύσκεψη στην Αμάσεια, την 22^α Ιουνίου του 1919, ο **Κεμάλ** καθόρισε ως στόχο την οργάνωση ενός κινήματος με σκοπό όχι τη διατήρηση της πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά τη δημιουργία ενός **νέου, τουρκικού εθνικού κράτους**. Λίγους μήνες αργότερα, στις 23 Ιουλίου - 7 Αυγούστου 1919 στο Ερζερούμ και 4-11 Σεπτεμβρίου του 1919 στη Σεβάστεια, πραγματοποιήθηκαν δύο συνέδρια στα οποία συμμετείχαν αντιπρόσωποι τουρκικών οργανώσεων αντίστασης από όλη τη χώρα. Οι στόχοι του κινήματος είχαν διατυπωθεί στην Αμάσεια του Πόντου με την Διακήρυξη της 18-22 Ιουνίου 1919. Επιπλέον, διατυπώθηκαν οι βάσεις μιας εθνικής διακήρυξης, ενός πολιτικού αγώνα των Τούρκων για την ανεξαρτησία τους, αφού ο σουλτάνος τελούσε ουσιαστικά αιχμάλωτος των Συμμάχων στην Κωνσταντινούπολη, ενώ οι τελευταίοι κατείχαν και σημαντικά της οθωμανικής επικράτειας (όπως Κωνσταντινούπολη, Στενά Βοσπόρου, Προποντίδα, Μαύρη Θάλασσα, Κιλικία κ.ά.).²³

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι προϋπήρχε μια μυστική Αγγλογαλλική **Συμφωνία ζωνών δράσης**, που είχε συνομολογηθεί στον **Άγιο Ιωάννη της Μωριέννης** (μεταξύ Βρετανίας- Γαλλίας-Ιταλίας) στη Σαβοΐα τον Απρίλιο 1917 (δόθηκε στην Ιταλία η περιοχή της Κιλικίας) αλλά και στο Παρίσι τον Δεκέμβριο του 1917 στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η οποία απέβλεπε τόσο κατά τον πόλεμο όσο κυρίως για μετά αυτόν στη διασφάλιση των γεωγραφικών συμφερόντων τους στη Βαλκανική, ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Με τη συμφωνία του Λονδίνου (1916) ήδη είχε αναγνωρισθεί στη Γαλλία η περιοχή της Κιλικίας κι η Συρία, στη Βρετανία η Μεσοποταμία, η Αραβία και τα λιμάνια της Παλαιστίνης και τέλος, στη Ρωσία οι διεκδικήσεις της στην Αρμενία και το Κουρδιστάν.²⁴

²⁰ Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 112

²¹ Λ. Παρασκευόπουλου, Αναμνήσεις 1896-1920, Β' Τόμος, Αθήνα, β' έκδοση 1955, 139-154 και 217-218, Γ.Π.Καψή, Χαμένες Πατρίδες, Αθήνα 1989, 47-51, Α. Toynbee A., The Western Question in Greece and Turkey, 103,191-192

²² Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 113-118, Γ. Γιαννόπουλου, Από το Νέστο ως το Σαγγάριο, β' έκδοση, Πάτρα 2001,109-112

²³ Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 126-127, G. Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması, Ankara 2013, 69 και D.Bakır, Minorities and Nationalism in Turkish Law, London-New York, 2013, 68, N.C. Bilge, Istanbul under Allied Occupation 1918-1923, 2, E.J. Zürcher, The Vocabulary of Muslim Nationalism, International Journal of the Sociology of Language, 137 (1999) 81-92

²⁴ Y. Yazıcıoğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, Mosul Meselesi, 236-246, A. Toynbee, The Western

Μετά την κατάρρευση της τσαρικής αυτοκρατορίας η υπόψη Συμφωνία επικαιροποιήθηκε 10/23.12.1917 και οι νέες ζώνες δράσης διαμοιράστηκαν ως ακολούθως μεταξύ των τριών Συμμάχων, Γάλλων, Ιταλών και Βρετανών (βλ. και σχετικό Χάρτη 7 στο Παράρτημα).²⁵

Βαλκανική

1. Βρετανική ζώνη δράσης: ΝΑ. μέτωπο Βαλκανικής, Αιγαίο, δυτικές και νότιες ακτές Μικράς Ασίας (κατά Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) καθώς και τις περιοχές Κοζάκων, Καυκασίων, Γεωργιανών, Αρμενίων και Κούρδων, (σύμφωνα με άρθρο 3)
2. Γαλλική ζώνη δράσης: ΒΑ. μέτωπο Βαλκανικής και Μαύρη θάλασσα (κατά Γερμανών και εχθρικά διακειμένων Ρώσων) και Σόφια
3. Ιταλική ζώνη δράσης: Τα βιλαέτια ²⁶ Αϊδίνιο, Ικόνιο και Άδανα της οθωμανικής αυτοκρατορίας

Η Κωνσταντινούπολη, και τα Στενά που ανήκαν προηγουμένως στη ρωσική ζώνη, περιλήφθηκαν από κοινού στην αγγλική και γαλλική ζώνη, ενώ ομοίως οι περιοχές Κοζάκων, Καυκασίων, Γεωργιανών, Αρμενίων και Κούρδων, σύμφωνα με το άρθρο 3 περιήλθαν στην βρετανική ζώνη, η δε Σόφια στη γαλλική ζώνη.²⁷

Μέση Ανατολή

1. Βρετανική ζώνη: η Αίγυπτος, η Διώρυγα Σουέζ, η Χετζάζη ²⁸ και η Μεσοποταμία μέχρι του Περσικού κόλπου
2. Γαλλική ζώνη: η Παλαιστίνη και βόρεια εδάφη, αργότερα Λίβανος και Συρία.

Ενώ αυτά συνέβαιναν στην Ανατολία, ο σουλτάνος και οι Δυνάμεις αντιμετώπιζαν το εθνικό κίνημα ως ανταρσία και καταδίκασαν τη δραστηριότητα του Κεμάλ. Στα τέλη του 1919, ο Κεμάλ όρισε ως έδρα του εθνικού κινήματος την Άγκυρα. Στο μεταξύ, κατά τις γενικές εκλογές για την οθωμανική βουλή στην Κωνσταντινούπολη, οι Κεμαλικοί κέρδισαν την πλειοψηφία και πέτυχαν να

Question in Greece and Turkey, 73, J.A.S.Grenville, The Major International Treaties 1914-1973, 24, 33

²⁵ US Department of State, Archive, the Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles - history.state.gov, Γ.Λεονταρίτη, Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918), 432-466, E.J. Zürcher Turkey: a modern history, London 2005, 143-145

²⁶ Το βιλαέτι (vilayet) ήταν μεγάλη διοικητική περιφέρεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Διοικείται από τον βαλή και υποδιαιρείτο σε σαντζάκια που με τη σειρά τους υποδιαιρούνταν στους καζάδες (οι σημερινοί νομοί).

²⁷ Prof. Dr. K.Karpat, Osmanli Nüfusu, İstanbul, İstanbul 2010, 86, 88, 91, 96

²⁸ Ιστορική περιοχή της Σαουδικής Αραβίας και ανεξάρτητο κράτος την περίοδο 1916-1932. Δημιουργήθηκε την 6.6.1916 με απόσχιση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, επωφελομένο του Πολέμου και αναγνωρίστηκε από την Αντάντ και πήρε επίσημα μέρος το 1919 στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης. Αναφέρεται στο Άρθρο 98 της Συνθήκης των Σεβρών (βλ. Δ.Κιτσική, Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας τον 20^ο αιώνα, Αθήνα 1978, 189). J.A.S.Grenville, The Major International Treaties 1914-1973, 51-53

αποδεχτεί η νέα βουλή ως δική της απόφαση την εθνική διακήρυξη τους (Ιανουάριος 1920), που ονομάστηκε από τότε **Εθνικό Συμβόλαιο** (“**Misak-ı Milli**”) ή **Τουρκικός Εθνικός Όρκος (Milli Ant)**.²⁹

Ο όρκος έθεσε τα σύνορα της μελλοντικής Τουρκικής Δημοκρατίας, στη βάση των πρόσφατων συνόρων της, ηττημένης στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβάνοντας, μεταξύ άλλων, «τις περιοχές του Κιρκούκ, της Θεσσαλονίκης, του Χαλεπίου και της Μοσούλης».³⁰

Το Συμβόλαιο αυτό υιοθετήθηκε στις 28 Ιανουαρίου του 1920 από την τότε οθωμανική βουλή λίγο πριν τη διάλυσή της και αποτέλεσε την πολιτική παρακαταθήκη για την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας των εθνικιστών του Κεμάλ. Αποτελείτο από έξι άρθρα (madde) και περιελάμβανε τους όρους της ειρηνευτικής συμφωνίας που ήταν διατεθειμένη να υπογράψει η Τουρκία, με τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όπου ήταν με την πλευρά των ηττημένων. Προέβλεπε δε την αποκατάσταση των συνόρων της Τουρκίας στα οποία βρισκόταν η οθωμανική αυτοκρατορία την ημέρα της υπογραφής της Ανακωχής του Μούδρου το 1918, της συνθηκολόγησης δηλαδή στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Δηλ. με το βιλαέτι Αρμενίας, την Κιλικία, την Παλαιστίνη, τη Συρία, το Ιράκ, την Τριπολίτιδα, την Κυρηναϊκή, τη Χετζάζη και την Υεμένη.³¹ Με την υπόψη Ανακωχή παρεχόταν η δυνατότητα στους Συμμάχους να καταλάβουν, για λόγους ασφάλειας, οποιαδήποτε στρατηγικά σημεία επί του εδάφους της οθωμανικής αυτοκρατορίας έκριναν εκείνοι, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την οθωμανική κυβέρνηση.³² Συγκεκριμένα, το υπόψη Συμβόλαιο προέβλεπε μεταξύ άλλων ότι η Κωνσταντινούπολη και η Θάλασσα του Μαρμαρά θα έμεναν μακριά από κάθε απειλή, ενώ θα έπρεπε να υπογραφεί συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών για την ελεύθερη διέλευση των εμπορικών πλοίων από τα Στενά.

Αναλυτικά, οι όροι του Τουρκικού Εθνικού Όρκου ήταν:

1. Το μέλλον των περιοχών που κατοικούνταν από Άραβες κατά πλειοψηφία, την στιγμή της υπογραφής της Ανακωχής του Μούδρου, θα καθοριστεί με δημοψήφισμα. Οι περιοχές οι οποίες δεν βρίσκονταν υπό την κατοχή των συμμάχων την περίοδο της υπογραφής της εκεχειρίας και είχαν τουρκική-

²⁹Türkiye Cumhuriyeti, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür Dilve Tarih Yüksek Kurumu/Türk Tarih Kurumu ve Nejat Kaymaz, «Misak-ı Millî Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında», *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1977, 2, A.Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Athens 1983, 63-65, E.J. Zürcher, *Turkey: a modern history*, 151-155, 161-162

³⁰ G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması, 69, και D. Bakır, *Minorities and Nationalism in Turkish Law*, Ankara 2013, 68-69

³¹ βλ. σχετικό Χάρτη 15 στο Παράρτημα

³² S.Demirci, *The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923*, London 1997, 9-10, 14

- μουσουλμανική πλειοψηφία αποτελούν την πατρίδα του τουρκικού έθνους.
2. Το μέλλον των περιοχών του Καρς, Αρνταχάν και Βατούμ θα καθοριστεί με δημοψήφισμα.
 3. **Το καθεστώς της περιοχής της Δυτικής Θράκης θα καθοριστεί με την ψήφο των κατοίκων της.** ³³
 4. Θα πρέπει να εξασφαλιστεί η ασφάλεια της Κωνσταντινουπόλεως, και της θάλασσας του Μαρμαρά. Το καθεστώς ελεύθερης διακίνησης προϊόντων καθώς και οι μεταφορές μέσω των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων θα καθοριστούν μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων ενδιαφερομένων κρατών.
 5. **Τα δικαιώματα των μειονοτήτων θα εξασφαλιστούν με βάση την αμοιβαιότητα των δικαιωμάτων των μουσουλμανικών μειονοτήτων στις γειτονικές χώρες.** ³⁴
 6. Με στόχο την ανάπτυξη της χώρας σε κάθε επίπεδο θα πρέπει να εξασφαλιστεί η ελευθερία και η ανεξαρτησία της, κάτι που θα επιτευχθεί με την άρση κάθε εμποδίου στο οικονομικό, πολιτικό και δικαστικό πεδίο.

Τα νομικά δικαιώματα των μειονοτήτων θα τίθονταν υπό εγγύηση, στο πλαίσιο των αρχών του Εθνικού Όρκου, κατ' αμοιβαιότητα των δικαιωμάτων μουσουλμάνων που ζουν στις γειτονικές χώρες. Θα αναγνωριζόταν η πλήρης πολιτική, δικαστική και οικονομική ανεξαρτησία της Τουρκίας.

Όσον αφορά τον συνημμένο χάρτη στον Εθνικό Όρκο ³⁵, αυτός περιελάμβανε τα νησιά του βορείου Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα, τη Δυτική Θράκη μέχρι τον Νέστο ποταμό, την Κύπρο, την Αντιόχεια, το Χαλέπι, τη Μοσούλη, το Κιρκούκ και τη Σουλείμανίγια.³⁶ Στην απόφαση του 1920 το κριτήριο ήταν η συγγένεια από πλευράς θρησκείας και γένους. Το νομικό καθεστώς της Δυτικής Θράκης θα έπρεπε να οριστεί μετά το αποτέλεσμα δημοψηφίσματος στην περιοχή. Αντιδρώντας οι Βρετανοί διέλυσαν τη Βουλή (Μάρτιος 1920). Τότε ο Κεμάλ συγκάλεσε την **Α' Μεγάλη Εθνοσυνέλευση** της Τουρκίας (Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi) στην Άγκυρα την 23.4.1920. Εκεί ψηφίστηκε νέο σύνταγμα, το οποίο όριζε ότι η χώρα θα ονομάζεται από εδώ και πέρα **Τουρκία**, καταργούσε τον θρησκευτικό χαρακτήρα που είχε ως τότε το κράτος

³³ G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması, 68, D.Bakır, Minorities and Nationalism in Turkish Law, 68

³⁴ Y. Yazıcıoğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 394-395, 397, 413-414, A.Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 95-97

³⁵ βλ. Χάρτη 15 στο Παράρτημα

³⁶ S. Y. Sipahioğlu, Misak-ı Milli Kararları ve Önemi, 14 Ocak 2018 – www.serenti.org

θεσπίζοντας το κοσμικό κράτος και προέβλεπε ότι η νομοθετική εξουσία θα ασκείτο από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση.³⁷

Ο Κεμάλ αναδείχθηκε αρχηγός του κράτους και πρωθυπουργός. Στη συνέχεια – και αφού διέλυσαν την **Ποντοαρμενική Ομοσπονδία**³⁸ (Νοέμβριος 1920) – οι Κεμαλικοί στράφηκαν στη Μικρά Ασία. Από τη στιγμή αυτή, η Μικρασιατική εμπλοκή άρχισε να γίνεται μια σύγκρουση δύο αντιπάλων εθνικών στρατών, πίσω από τους οποίους στοιχίζονταν, εκ των πραγμάτων, δύο πληθυσμοί, ο ελληνικός και ο τουρκικός, που η υλοποίηση των εθνικών ονείρων του ενός προϋπέθετε τη ματαίωση των εθνικών ονείρων του άλλου.³⁹

Την 10^η (28^η Ιουλίου) Αυγούστου 1920 υπογράφεται η **Συνθήκη των Σεβρών**⁴⁰ που τερματίζει επισήμως τον πόλεμο με την Τουρκία και αποτέλεσε τη μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας δικαιώνοντας τη τολμηρή πολιτική του Ελ. Βενιζέλου. Η Ελλάδα αποκτά την Ίμβρο, την Τένεδο και την Ανατολική Θράκη μέχρι τη γραμμή της Τσατάλτζας. Δημιουργείται η **Ελλάδα των 2 ηπείρων και των 5 θαλασσών**. Η περιοχή της Σμύρνης θα έμενε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου αλλά θα διοικείτο από Έλληνα Αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων και θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα με δημοψήφισμα μετά από πέντε χρόνια. Το άρθρο 26 της Συνθήκης όριζε ακόμα ότι, αν οι οθωμανικές αρχές δεν συναινούν στην εφαρμογή της, θα έχαναν από την κυριαρχία τους και την Κωνσταντινούπολη, την οποία θα μπορούσε να καταλάβει η Ελλάδα, κάτι το οποίο έντεχνα είχε προωθήσει ο Βενιζέλος.⁴¹

³⁷Prof.Dr I.Enginün, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Yazarlarımız, Atatürk Araştırma Merkezi Bakanlığı, Journal of Atatürk Research Centre, XIX, Ankara (1984) 734-741, S.Demirci, The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923, 17-18

³⁸Η **Ποντοαρμενική Ομοσπονδία** είχε ιδρυθεί τον Ιανουάριο του 1920 κατόπιν συμφωνίας μεταξύ του Μητροπολίτη Τραπεζούντας **Χρυσάνθου**, ως εκπροσώπου των Ποντίων, και του Προέδρου της Αρμενικής Δημοκρατίας Αλεξάνδρου Χατσιάν. Είχε δε συμφωνηθεί και στρατιωτική συνεργασία Ελλάδας-Αρμενίας για την προστασία του Πόντου από τους Τούρκους. Η άρνηση όμως των Βρετανών να επιτρέψουν τη συγκρότηση εθνικών ποντιακών ταγμάτων, οδήγησε στην ήττα των Αρμενίων στο Ερζερούμ τον Νοέμβριο του 1920, στη συνθηκολόγησή τους με τον Κεμάλ (Δεκ. 1920) και στην εγκατάλειψη του Ποντιακού πληθυσμού στο έλεος των τουρκικών στρατευμάτων (βλ.: Σ. Ριζά, *Το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, Αθήνα 2015, 63-65, *Η Μικρασιατική Καταστροφή, Συλλογικό έργο, Αφηγήσεις-Μελετήματα- Ντοκουμέντα*, επιμ. Κ.Φωτιάδη, Αθήνα 2008, 30-37 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941*, 112-113).

³⁹ H. Aktaş, Doğu Karadeniz Bölgesinde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları, Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu, Trabzon 2007, 275-296, Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), Αθήνα 1998, 154-157

⁴⁰ Το πρωτότυπο γαλλικό κείμενο της Συνθήκης που φυλάσσεται στα Αρχεία του ΥΠΕΞ, υπάρχει και στη δημοσίευση League of Nations, Recueil des Traités, Volume XXVIII, 1924, numéros 1,2,3,4,12-724 – treaties.un.org, J.A.S.Grenville, The Major International Treaties 1914-1973, 49, 75-77

⁴¹<https://mikrasiatis.gr>, <http://armyvoice.gr>, <https://www.kurtulussavasi.gen.tr/sevr-antlasmasi.html>, S.Demirci, The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923, 11-12, Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 133-144, G.Karagedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması, 18, Y.Yazıcıoğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 395, N.A.Karacan, Lozan, İstanbul 2018, 546-562, Γ.Π.Καψή, Χαμένες Πατρίδες, 76-77, Γ.Γιαννόπουλος, Από το

Και ενώ ο Σουλτάνος Vahdettin δέχθηκε τη συνθήκη, ⁴² οι Νεότουρκοι με επικεφαλής τον **Mustafa Kemal Atatürk** δεν την αναγνώρισαν και άρχισαν να προετοιμάζονται για πόλεμο, ώστε να αντιμετωπίσουν την Αντάντ και τους Έλληνες συμμάχους της. ⁴³ Αυτό οδήγησε την ελληνική κυβέρνηση στην ανάληψη δράσης προκειμένου να επιβάλλει τα συμφωνηθέντα, με προοπτική να κερδίσει επιπλέον εδάφη, τα οποία θεωρούσε πλειοψηφούντα σε ελληνικό πληθυσμό, δηλ. βλαέτια Σμύρνης, Αϊδινίου και μέρος βλαετίου Προύσας ("γραμμή Βενιζέλου"- βλ. *Χάρτη 10 Υπομνήματος Βενιζέλου στο Παράρτημα*).⁴⁴ Έτσι, τα ελληνικά στρατεύματα άρχισαν να προελαύνουν στην ημιάναρχη Οθωμανική Αυτοκρατορία που μαστιζόταν από εμφύλιες διαμάχες μεταξύ Σουλτανικών και Κεμαλιστών. Στις 6 Ιουνίου του 1920 αρχίζει η ελληνική προέλαση προς βορρά και έως το τέλος του Οκτωβρίου καταλαμβάνεται η γραμμή Νικομήδεια -Προύσσα - Ουσάκ. ⁴⁵

Μετά τη διενέργεια των εκλογών την 1^η Νοεμβρίου 1920, ο Βενιζέλος ηττάται και αποχωρεί στο εξωτερικό, ενώ κατόπιν δημοψηφίσματος επανέρχεται ο βασιλιάς Κωνσταντίνος (στο μεταξύ είχε πεθάνει την 12.10.1920 ο βασιλιάς Αλέξανδρος). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καταφανή εχθρότητα της Γαλλίας και Ιταλίας και την σταδιακή μεταστροφή τους προς τον Κεμάλ. Διεθνής διάσκεψη που συγκλήθηκε τον Φεβρουάριο 1921 στο Λονδίνο για αναζήτηση λύσης, απέβη άκαρπη και η Ελλάδα προχώρησε σε επιστράτευση. Την 10^η.3.1921 άρχισε νέα νικηφόρα αλλά αιματηρά προέλαση του ελληνικού στρατού προς τα ενδότερα της Μικράς Ασίας που συνάντησε όμως την πεισματική αντίσταση των Τούρκων. Ο ελληνικός στρατός καθηλώθηκε στις όχθες του ποταμού Σαγγάριου και οπισθοχώρησε.⁴⁶

Τον Μάρτιο του 1922 η Διασυμμαχική συνδιάσκεψη στο Παρίσι προσπαθεί να βάλει τέλος στο στρατιωτικό αδιέξοδο που είχε δημιουργηθεί στο πεδίο των μαχών, με πρόταση για αποστρατικοποίηση της Ανατολικής Θράκης σε μεγάλο βαθμό και αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού και από τη Σμύρνη. Το σχέδιο απορρίπτεται και από τις δύο πλευρές προκαλώντας και διπλωματικό αδιέξοδο. Η Ελλάδα επικεντρώνεται στη δημιουργία αυτόνομου κράτους στη Σμύρνη με υψηλή τουρκική επικυριαρχία και την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης που εμποδίζεται από την Γαλλία. Όπως αναφέρει ο Τσώρτσιλ στα Απομνημονεύματα

Νέστο ως το Σαγγάριο, 132-134, Σ.Σκόντρα, Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, Γ' Τόμος 379-383. A.Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, 74,79, 109-110

⁴² Prof. Dr. K.Karpat, *Osmanli Nüfusu*, Istanbul 2010, 86,88, 91, 96

⁴³ Y. Yazicioğlu, *Her yönüyle Lozan Antlaşması*, 89-90, G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması,18

⁴⁴Αφορά το Υπόμνημα του Ελευθ. Βενιζέλου της 17/30.12.1918 στο Συνέδριο της Ειρήνης στο Παρίσι. Ι.Γιαννουλόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ'*: Από το 1913 ως το 1941, 111-112, Τ.Κωστόπουλου, *Πόλεμος και Εθνοκάθαρση 1912-1922*, Αθήνα 2007, 185, Σ.Ριζά, *Το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, 63-65

⁴⁵Ι.Γιαννουλόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ'* : Από το 1913 ως το 1941, 128-131, E.J. Zürcher, *Turkey: a modern history*, London 2005, 133-165

⁴⁶ A.Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, 70, E.Macar, *Cumhuriyet Döneminde Istanbul Rum Patrikhanesi*, Istanbul 2003,77-79

του την κίνηση κατάληψης της Κωνσταντινούπολης χαρακτηρίζει «αριστουργηματικό σχέδιο, το οποίο εμπνεύστηκε από την απελπισία της η Ελληνική ηγεσία» και συνεχίζει «η κατοχή της Κωνσταντινούπολης από τον ελληνικό στρατό θα του άνοιγε νέους ορίζοντες».⁴⁷

Η μεγάλη τουρκική αντεπίθεση του Αυγούστου 1922 οδήγησε σε άτακτη υποχώρηση και τελικά σε κατάληψη (27.8.1922) και καταστροφή της μητρόπολης του Μικρασιατικού Ελληνισμού Σμύρνης από πυρκαϊά που ξέσπασε την 31^η Αυγούστου, που όπως αποδείχθηκε οφειλόταν στους Τούρκους. Επακολούθησαν σφαγές και πρωτοφανείς βιαιοπραγίες σε βάρος του ελληνικού στοιχείου, με αποκορύφωμα το λυντσάρισμα την 27.8/9.9.1922 από τον τουρκικό όχλο του εθνομάρτυρα **Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσοστόμου Καλαφάτη** (1867-1922) που αρνήθηκε να φύγει και να εγκαταλείψει το ποίμνιό του. Υπογραμμίζεται, σύμφωνα με μαρτυρία του ακαδημαϊκού Γ. Μυλωνά, ότι ο Μητροπολίτης πέθανε ευλογώντας τους βασανιστές και δημίους του. ⁴⁸ Έτσι, άρχισε ο ξεριζωμός του Μικρασιατικού Ελληνισμού από τις πατροπαράδοτες εστίες του.⁴⁹

Η Αμερικανίδα γιατρός Esther Clayson Pohl Lovejoy (1869-1967), διευθύντρια του Διεθνούς Ιατρικής Βοήθειας Γυναικών που υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της καταστροφής της Σμύρνης τον Σεπτέμβριο του 1922, χαρακτήρισε τον ξεριζωμό του Μικρασιατικού Ελληνισμού, ως «*τη μεγαλύτερη αποδημία στην ιστορία του ανθρώπινου γένους*». ⁵⁰

Στην Ελλάδα, την 11^η Σεπτεμβρίου 1922 εκδηλώθηκε κίνημα Στρατού και Ναυτικού στη Λέσβο και την Χίο. Σχηματίστηκε Επαναστατική Επιτροπή από τους συνταγματάρχες Νικόλαο Πλαστήρα και Στυλιανό Γονατά καθώς και από τον αντιπλοίαρχο Δημήτριο Φωκά. Η στρατιωτική ήττα και η καταστροφή του ελληνικού στοιχείου στην Μικρά Ασία, είχαν συγκλονίσει το πανελλήνιο και είχαν προκαλέσει τη γενική κατακραυγή εναντίον των υπευθύνων. Στις 13 Σεπτεμβρίου οι επαναστάτες έφτασαν στο Λαύριο και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος παραιτήθηκε υπέρ του γιού του Γεωργίου Β' φεύγοντας στην Ιταλία. Παρότι σχηματίστηκε πολιτική κυβέρνηση, την εξουσία είχε η Επαναστατική Επιτροπή με αρχηγό τον Νικόλαο Πλαστήρα που ανέθεσε την διεθνή εκπροσώπηση της Χώρας στον Ελευθέριο Βενιζέλο. Το βράδυ της 14 Σεπτεμβρίου 1922 συνελήφθησαν οι ακόλουθοι πολιτικοί και στρατιωτικοί και παραπέμφθηκαν σε έκτακτο στρατοδικείο με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας: Δημήτριος Γούναρης, Πέτρος Πρωτοπαλαδάκης, Νικόλαος Στράτος, Γεώργιος

⁴⁷ ΓΕΣ, Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821 – 1997, Αθήνα 1997, 191 και Γ. Φερεντίνου, Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Τόμος Δεύτερος, Αθήνα 2012, 147-149

⁴⁸ Σ.Ι. Καργάκου, Ο Εθνομάρτυς Χρυσόστομος Μητροπολίτης Σμύρνης ο «Περίβλεπτος», Βόλος 2018, 119 και Η.Βενέζη, Μικρά Ασία Χαίρε, Αθήνα 1974, 37-49

⁴⁹ Η.Βενέζη, Μικρά Ασία Χαίρε, 50-57, Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 239, Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος 3, 230

⁵⁰ G.Milton, Χαμένος Παράδεισος – Σμύρνη 1922, Αθήνα 2008, 418

Μπαλτατζής, Νικόλαος Θεοτόκης, Γεώργιος Χατζηανέστης (αρχιστράτηγος του Στρατού της Μ.Ασίας), Μιχαήλ Γούδας και Ξενοφών Στρατηγός. Καταδικάστηκαν σε θάνατο οι έξι πρώτοι που εκτελέστηκαν την 15.11.1922, ενώ οι δύο τελευταίοι καταδικάστηκαν σε ισόβια δεσμά.⁵¹

Η Στρατιά του Έβρου

Μετά την ήττα των Ελλήνων στην Μικρά Ασία, στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1922, η παρουσία των ελληνικών δυνάμεων στη Θράκη απέκτησε μεγάλη σημασία –που αναγνώρισαν ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Lord Curzon και ο πρωθυπουργός Lloyd George, με την υστεροβουλία ότι με τους Έλληνες θα εμποδίζονταν οι Κεμαλικοί να μεταφέρουν στρατεύματα στη Θράκη και να καταλάβουν τα Στενά. Αντίθετη γνώμη είχαν Γάλλοι και Ιταλοί, οι οποίοι είχαν υπογράψει συμφωνίες με τον Κεμάλ και ήθελαν να επιτραπεί στους Κεμαλικούς να εισέλθουν στη Θράκη. Ο Κεμάλ όμως εμποδιζόταν να μεταφέρει στρατεύματα στη Θράκη, διότι οι Έλληνες ήλεγχαν τη θάλασσα και οι Βρετανοί αρνήθηκαν στους Γαλλο-Ιταλούς να απαγορεύσουν στα ελληνικά πλοία να πλέουν στα ουδέτερα ύδατα του Μαρμαρά. Στις 3 Οκτωβρίου 1922, όταν άρχισαν οι διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της ανακωχής μεταξύ Συμμάχων, Τούρκων και Ελλήνων αντιπροσώπων, οι Κεμαλικοί, με την υποστήριξη των Γαλλο-Ιταλών, επέμεναν να τους επιτραπεί η εγκατάσταση απεριόριστου αριθμού στρατιωτικών δυνάμεων στην Ανατολική Θράκη, προ της υπογραφής της Συνθήκης Ειρήνης. Οι Βρετανοί όμως ανέτρεψαν τη θέση των Γάλλων κυρίως, με την υποχώρηση του Βενιζέλου, ο οποίος, στο αδιέξοδο των διαπραγματεύσεων, δήλωσε πως η ελληνική κυβέρνηση θα αποσύρει τα στρατεύματά της δυτικά του Έβρου, αφού ληφθούν μέτρα για την εκκένωση του ελληνικού πληθυσμού και αφού αναλάμβανε συμμαχική δύναμη τον έλεγχο της περιοχής. Στις αντιρρήσεις των Τούρκων, οι Βρετανοί τους απείλησαν πως θα απέτρεπαν τη διείσδυσή τους με τη βία.⁵²

Στις 11 Οκτωβρίου στα Μουδανιά, οι Τούρκοι υπέγραψαν την Ανακωχή όταν πληροφορήθηκαν την άφιξη βρετανικών στρατιωτικών ενισχύσεων και πολεμικών πλοίων, υποψιαζόμενοι ότι, αν άρχιζαν εχθροπραξίες, οι Βρετανοί αμέσως θα ζητούσαν τη βοήθεια των Ελλήνων.⁵³ Η ελληνική κυβέρνηση και ο σύμβουλος της Βενιζέλος διαμαρτυρήθηκαν εναντίον της ανακωχής των Μουδανιών, διότι δεν προέβλεπε κάτι για την ασφάλεια των 250.000 περίπου κατοίκων της Ανατολικής Θράκης. Αναγκάστηκαν όμως να υποχωρήσουν, διότι με την απώλεια της Ανατολικής Θράκης είχαν ζωτική ανάγκη να διατηρήσουν τη Δυτική, μια περιοχή λιγότερο ελληνική από την Ανατολική, για να εγκαταστήσουν όσον το δυνατόν περισσότερους Έλληνες πρόσφυγες από την Μικρά Ασία και εκείνους που θα εγκατέλειπαν την Ανατολική Θράκη. Οι Βρετανοί συμβούλευσαν τότε, επειδή οι Τούρκοι ήθελαν να επανέλθουν στα

⁵¹Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 255-259

⁵²Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 260

⁵³ N. A. Karacan, Lozan, Istanbul 2018, 155-158, 167-174

σύνορα του 1914, να συγκεντρώσουν οι Έλληνες τον στρατό τους στη Δυτική Θράκη, ώστε να κατέχουν ισχυρή θέση εκεί κατά τη συνδιάσκεψη ειρήνης. Οι Τούρκοι στο μεταξύ, που με την ανοχή των Γάλλων είχαν οργανώσει στρατιωτικό έλεγχο στην Ανατολική Θράκη μετά την Ανακωχή, δολίως αύξαναν την τουρκική χωροφυλακή. Επίσης απαίτησαν την άμεση υποχώρηση των Συμμάχων (κυρίως των Βρετανών) από την Κωνσταντινούπολη και άρχισαν να απειλούν τις βρετανικές θέσεις στη Νικομήδεια, ελπίζοντας ότι το συμμαχικό μέτωπο θα διασπάτο. Μόνον ο φόβος των βρετανο-ελληνικών δυνάμεων τους εμπόδισε να αρχίσουν οι εχθροπραξίες. Μετά την υπογραφή της **Ανακωχής στα Μουδανιά**, η Επαναστατική Επιτροπή και ο σύμβουλος της Ελευθέριος Βενιζέλος αποφάσισαν να διασώσουν τη Δυτική Θράκη, συγκεντρώνοντας εκεί στρατό.⁵⁴ Έτσι λοιπόν δόθηκε εντολή στο Γ' Σώμα Στρατού του υποστρατήγου Σουμίλα που αριθμούσε περίπου 35.000 οπλίτες, όπως μεταφερθεί άμεσα εκεί. Αυτό αποτέλεσε και τον κορμό της μετέπειτα Στρατιάς του Έβρου που θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης στη Λωζάννη. Πρωταγωνιστικό ρόλο στο ζήτημα αυτό έπαιξε ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος που στις 12 Δεκεμβρίου 1922 παραιτήθηκε από υπουργός Στρατιωτικών για ν' ηγηθεί της Στρατιάς του Έβρου.⁵⁵

Στο μεταξύ, στη Λωζάννη είχαν ήδη αρχίσει οι διαπραγματεύσεις. Οι Τούρκοι υπό τον Ismet İnönü, διεκδικούσαν τώρα εκτός από τεράστιες οικονομικές αποζημιώσεις και τη Δυτική Θράκη. Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Lord Curzon εκτιμούσε ότι οι Τούρκοι καθυστερούσαν εσκεμμένα διεκδικώντας περισσότερα, αλλά ήθελαν οπωσδήποτε υπογραφή συμφωνίας. Τον Φεβρουάριο του 1923 μάλιστα, απείλησαν με αποχώρηση από τη συνδιάσκεψη. Ο Πάγκαλος έλαβε εν λευκώ εξπυσιοδότηση από την Επαναστατική Κυβέρνηση να πάρει όποια μέτρα θεωρούσε αναγκαία για την ανασυγκρότηση των ενόπλων δυνάμεων. Έτσι, ο Πάγκαλος συγκρότησε ισχυρό στράτευμα από 115.000 άνδρες. Εκτιμούσε δε ότι ήταν σε θέση να πραγματοποιήσει κεραυνοβόλα επιχείρηση και να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Κάτι τέτοιο όμως του απαγόρευσε ρητά το καθεστώς Πλαστήρα, συναινούντος και του ίδιου του Βενιζέλου. Αυτός είχε ειδοποιήσει την Επαναστατική Κυβέρνηση ότι οι Σύμμαχοι δεν θα επιτρέψουν στους Έλληνες να διαβούν τη γραμμή της Τσατάλτζας και να προσέξουν, διότι υπήρχε κίνδυνος βουλγαρικής επέμβασης. Με τη Στρατιά του Έβρου ως ισχυρό μέσο πίεσης υποχρεώθηκε τελικά η Τουρκία να υπογράψει τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης την 24 Ιουλίου 1923. Αυτό όμως δεν ικανοποίησε τον Πάγκαλο, αφού θεωρούσε ότι η κατάληψη της Ανατολικής Θράκης ήταν απόλυτα εφικτή. Τελικά ήρθε σε ρήξη με το επαναστατικό καθεστώς και μάλιστα επιχείρησε να το ανατρέψει, αλλά απέτυχε και αποχώρησε. Από την πλευρά τους οι στρατηγός Πάγκαλος και ναύαρχος

⁵⁴ H.J.Psomiades, Thrace and the Armistice of Mudanya, October 3-11,1922, e-journal, Columbia University (1997), 213-253

⁵⁵ Α. Θ. Νταλαμάγκα, αντιστρατήγου ε.α., Αλησμόνητες Πατρίδες του Ελληνισμού, Α' Τόμος, Αθήνα 2019, 160-164

Χατζηκυριάκος κατηγόρησαν τον Βενιζέλο και τον Αλεξανδρή, τον Υπουργό Εξωτερικών, για την υποχωρητικότητά τους.⁵⁶

Οι Διαπραγματεύσεις μέχρι την Υπογραφή – Το Παρασκήνιο

Μετά λοιπόν από παρέμβαση των τριών Δυνάμεων - Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας – υπογράφηκε στα Μουδανιά (**Mudanya Mütarekesi**)⁵⁷ στις 11 Οκτωβρίου 1922 Ανακωχή μεταξύ του Ismet İnönü και των αρμοστών των τριών Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη, την οποία αποδέχθηκε δύο ημέρες αργότερα και η Ελλάδα.⁵⁸ Η ελληνική αντιπροσωπεία στα Μουδανιά απαρτιζόταν από τους: Αλέξ. Μαζαράκη-Αινιάν (υποστράτηγο), Π.Οικονόμου-Γκούρα (ακόλουθο του Υπουργείου Εξωτερικών), Β.Μελά (έφεδρο λοχαγό), Φ.Χατζηλάζαρο, Κ.Αθάνατο (δημοσιογράφος λογοτέχνης, το πραγματικό του όνομα ήταν Κωνσταντίνος Καραμούζης) και Π. Σαρηγιάννη, τ. υπαρχηγό του Επιτελείου στη Μικρά Ασία. Τα μέλη της ελληνικής αντιπροσωπείας που έφτασαν καθυστερημένα στη διάσκεψη (3-11.10.1922) εξ υπαιτιότητας των Συμμάχων, αρνήθηκαν να υπογράψουν το κείμενο της Ανακωχής, επικαλούμενα την έλλειψη εξουσιοδότησης προς τούτο.

Παρά ταύτα, η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε ύστερα από τρεις μόλις ημέρες να συμμορφωθεί προς τις επιθυμίες των νικητών Τούρκων και των Μεγάλων Δυνάμεων και να υπογράψει το κείμενο της Ανακωχής, που αποτέλεσε κατ' ουσίαν το προοίμιο της περίφημης Συνθήκης της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923). Η τουρκική πλευρά, που επέδειξε πυγμή στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αξίωσε την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων και του ελληνορθόδοξου πληθυσμού από τα εδάφη της Ανατολικής Θράκης έως τον ποταμό Έβρο, καθώς και από το **Κάραγατς**, το προάστιο της **Αδριανούπολης**, αυτό το τρίγωνο δυτικά του Έβρου⁵⁹. Η διάσκεψη στα Μουδανιά άρχισε χωρίς τους Έλληνες, καθώς αυτοί δεν είχαν ακόμη φθάσει, με κύριο θέμα την γραμμή που θα αποσύρονταν οι Έλληνες. Πρόκειται δηλαδή για μια ιδιόρρυθμη διάσκεψη ανακωχής που προδίκαιζε τη Συνθήκη Ειρήνης και που υποχρέωνε τον έναν από τους δύο αντιπάλους να υποχωρήσει πολύ πέραν της γραμμής, την οποία κατείχε, και να παραχωρήσει μεγάλες εκτάσεις στον αντίπαλο.

Κατά την αφήγηση του Ismet İnönü στον πολιτικό και ιστορικό Σπύρο Μαρκεζίνη το 1972, δέχθηκαν όλοι την προτροπή του: «*Ας φθάσουμε σε ένα αποτέλεσμα και οι Έλληνες θα υποχρεωθούν να το δεχθούν*». Στους όρους της ανακωχής προβλεπόταν όχι μόνο η άμεση αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Ανατολική Θράκη και την παράδοσή της στους Τούρκους, αλλά

⁵⁶ H.J.Psomiades, Thrace and the Armistice of Mudanya, 213-253

⁵⁷ N.A. Karacan, Lozan, 13-17, J.A.S.Grenville, The Major International Treaties 1914-1973, 50

⁵⁸ H.J.Psomiades, Thrace and the Armistice of Mudanya, 213-253

⁵⁹ βλ. Χάρτη 19 στο Παράρτημα

προβλεπόνταν και η εκκένωση της περιοχής από τους Έλληνες κατοίκους της εντός 15 ημερών.⁶⁰

Η Ανακωχή των Μουδανιών⁶¹ προετοίμασε τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923. Οι δύο συνθήκες αποτέλεσαν το τέλος του Ελληνοτουρκικού Πολέμου 1919-1922 και αντικατέστησαν τη Συνθήκη των Σεβρών του 1920, η οποία ήταν θνησιγενής. Στο πλαίσιο των συνθηκών ειρήνης στο Παρίσι μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και λόγω της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Τουρκία με την Αντάντ συνήψαν τη Συνθήκη των Σεβρών, η οποία περιόρισε ουσιαστικά τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας στις επαρχίες της Ανατολίας, ενώ στην Ελλάδα παραχωρήθηκαν σχεδόν όλη η Ανατολική Θράκη και η ζώνη της Σμύρνης.⁶²

Η στρατιωτική αδυναμία της Ελλάδας και η κατάρρευση του μετώπου, που κατέληξε στη μεγάλη επίθεση του κεμαλικού στρατού και στην καταστροφή της Σμύρνης, επιδείνωσε την κατάσταση. Η Βρετανία δεν υποστήριξε τον ελληνικό στρατό, αφού δεν ήθελε να έρθει σε αντίθεση με τους άλλους Συμμάχους. Όμως, μέχρι δύο ώρες πριν από τη σύσκεψη της ανακωχής, ήταν ορατός ο κίνδυνος μιας σύγκρουσης της Βρετανίας με την Τουρκία. Σύμφωνα με τη Συνθήκη των Σεβρών, βρετανικά και γαλλικά στρατεύματα βρίσκονταν κοντά στο Τσανάκαλε/Καλλίπολη για να προστατέψουν τα Δαρδανέλια. Όταν όμως η Τουρκία απείλησε να προχωρήσει στην ουδέτερη περιοχή των Στενών, έγινε ορατό το ενδεχόμενο της ένοπλης σύγκρουσης.

β. Η Συνθήκη

β.1 Πορεία και υπογραφή

Ένα μήνα αργότερα, στις 20 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, συνήλθε στη Λωζάννη η ομώνυμη Συνδιάσκεψη Ειρήνης υπό την προεδρία του Βρετανού Υπουργού Εξωτερικών λόρδου **Curzon/Κώρτζον** (7.11.1922-4.2.1923).

Ο Ελβετός πρόεδρος Hubb ευχήθηκε *«όπως ο ελληνοτουρκικός πόλεμος να είναι ο τελευταίος εν τη ιστορία της ανθρωπότητας»*.⁶³

Επισημαίνεται ότι αρχικά, οι Σύμμαχοι αποφάσισαν να καλέσουν στη Λωζάννη τόσο την κυβέρνηση της Άγκυρας (Κεμάλ), όσον κι εκείνη του σουλτάνου, που όμως δεν είχε καμιά ουσιαστική ισχύ. Όμως στις 22.10.1922 η σουλτανική

⁶⁰ Σ. Β. Μαркеζίνη, Πολιτική Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδος 1922-1924, Τόμος 2, 102-108, 117-119

⁶¹ Γ.Φερεντίνου, Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Τόμος Τρίτος, 2012, 101-144, Α. Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 77-78

⁶² T.B.M.M. Zabit Ceridesi, XXIII, Ankara 1960, 349-353, Mustafa İsmet İnönü, Hatıralar (haz. Sabahattin Selek), Τόμος II, İstanbul 1987, 27-39

⁶³ Σ. Β. Μαркеζίνη, Πολιτική Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 266

κυβέρνηση ⁶⁴ παραιτήθηκε και ο ίδιος ο σουλτάνος Mehmed Vahideddin VI (1918-22) στις 4 Νοεμβρίου 1922 φυγαδεύτηκε με αγγλικό πλοίο στη Μάλτα. Οι τρεις δυνάμεις, σε συμφωνία με την Ιαπωνία, επιθυμώντας να επανιδρύσουν τελικά την ειρήνη στην Ανατολή, προσκάλεσαν αφενός την Ελλάδα, τη Ρουμανία και το Βασίλειο των Σέρβων-Κροατών και Σλοβένων, καθώς επίσης και τις ΗΠΑ και αφετέρου την Τουρκία, για να εξετάσουν από κοινού τους όρους με τους οποίους μπορεί να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα εξίσου επιθυμητό από όλα τα έθνη. Θεωρώντας δε ότι μεταξύ των θεμάτων που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του υπόψη Συνεδρίου, θα έπρεπε ειδικά να εξεταστεί και το **ζήτημα των Στενών**, προσκάλεσαν τη Βουλγαρία και τη Σοβιετική Ρωσία, ως παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας, να συμμετάσχουν στις διαπραγματεύσεις και στις αποφάσεις που θα λαμβάνονταν. Αποφάσισαν επίσης να επιτραπεί στο Βέλγιο και την Πορτογαλία να πάρουν μέρος στις συζητήσεις επί οικονομικών και χρηματοδοτικών θεμάτων, που ανεφύησαν για τις υπόψη δύο χώρες λόγω της εμπόλεμης κατάστασης στην Ανατολή.⁶⁵

Στις εργασίες της Συνδιάσκεψης που διήρκεσαν ως τον Αύγουστο του 1923 με μια μικρή διακοπή, ύστερα από έντονες διαμάχες, μεταξύ 4 Φεβρουαρίου και 23 Απριλίου του ιδίου έτους, ⁶⁶ παρέστη και ο Richard Washburn Child, πρεσβευτής των ΗΠΑ στη Ρώμη και στη δεύτερη φάση ο Αμερικανός πρεσβευτής στη Βέρνη Joseph Clark Grew, που μάλιστα δήλωσε αργότερα στον αμερικανικό τύπο ότι «οι Έλληνες υπήρξαν αρκετά ενοχλητικοί στη Λωζάννη». Τελικά οι Η.Π.Α. συμμετείχαν ως παρατηρητές. Την Ελλάδα αντιπροσώπευσε ο **Ελευθέριος Βενιζέλος** (λόγω της εμπειρίας του στις διεθνείς διαπραγματεύσεις και τις προσωπικές σχέσεις του με Ευρωπαίους πολιτικούς) και την Τουρκία ο **Ισμέτ Πασάς (Ismet Paşa)**, που είχε αναλάβει και Υπουργός Εξωτερικών λίγο πριν τη Συνδιάσκεψη (26.10) και θεωρείτο σκληρός, ικανός αλλά και υπομονετικός διαπραγματευτής. Η Τουρκία δεν προσερχόταν στη Συνδιάσκεψη ως η ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία που είχε υπογράψει τη Συνθήκη των Σεβρών ⁶⁷, αλλ' ως ένα νέο κράτος που μόλις είχε κερδίσει πολεμώντας την ανεξαρτησία του και όχι ως ικέτης !! Όπως δε εξαρχής διακήρυξε ο Ινονού, ήταν μια νικηφόρα Τουρκία που ερχόταν αποφασισμένη να διαπραγματευθεί την ειρήνη «επί ίσοις όροις». Η τουρκική αντιπροσωπεία προσερχόταν στη Λωζάννη, με το σύνθημα «**Η Τουρκία στους Τούρκους/Türkiye Türklerindir**», για να διαπραγματευτεί μια συνθήκη ειρήνης πάνω στην αρχή του νέου εθνικού

⁶⁴Άσκησε εξουσία από την 3.7.1918 μέχρι την 1.11.1922, οπότε η Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας κατάργησε το σουλτανικό πολίτευμα. Υπέγραψε τη Συνθήκη των Σεβρών το 1920 και έκτοτε ουσιαστικά τελούσε υπό Συμμαχική κηδεμονία μη αναγνωριζόμενη από τον Κεμάλ.

⁶⁵ G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması, 72-73, N.A. Karacan, Lozan, 129-145, J.A.S.Grenville, The Major International Treaties 1914-1973, 50-51

⁶⁶ Σ.Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 273-276, G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması, 34

⁶⁷ Η **Συνθήκη των Σεβρών** /Sevr Muahedesi υπογράφηκε στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920 στην πόλη Σεβρ (Sèvres) της Γαλλίας, φέρνοντας την ειρήνη ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Συμμαχικές και σχετιζόμενες Δυνάμεις μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ήταν η συνθήκη διαμοιρασμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Για το πρωτότυπο γαλλικό κείμενο βλ. www.monbalagan.com, *Traité de Sèvres 10 août 1920*, 5-47

κεμαλικού τουρκικού κράτους και την εδραίωση του τουρκισμού σε βάρος των μειονοτήτων της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁶⁸

Η νέα εθνικιστική Τουρκία είχε βγει ενισχυμένη από τον πόλεμο και αποφασισμένη να διεκδικήσει με όλες τις δυνάμεις την εκπλήρωση των εθνικών της στόχων (Εθνικός Όρκος). Δηλ. πλήρη ακύρωση της Συνθήκης των Σεβρών, δημοψήφισμα για την περιοχή της Δυτικής Θράκης, αποκατάσταση της Μοσούλης⁶⁹ ελευθερία των Στενών χωρίς στρατιωτικούς περιορισμούς και ειδικές προβλέψεις για τις μειονότητες πέραν των καθοριζομένων από τις ευρωπαϊκές συνθήκες, απουσία οικονομικού ελέγχου και αναγνώριση του δικαιώματος της πλήρους κυριαρχίας και ανεξαρτησίας της. Η τουρκική αντιπροσωπεία εκτός από τον Ισμέτ πασά, περιελάμβανε τον Riza Nour Bey, βουλευτή Σινώπης και εκπρόσωπο των «Αδιάλλακτων» στην Εθνοσυνέλευση (για τον οποίο μαρτυρίες ανέφεραν ότι πήρε μέρος στους διωγμούς εναντίον των χριστιανικών πληθυσμών της Ιωνίας και του Πόντου) και τον Hassan Bey, πρώην βουλευτή Τραπεζούντας και τ. Υπουργό Οικονομικών στην κυβέρνηση της Άγκυρας που είχε συγκροτηθεί την 23.4.1920.⁷⁰

Άλλα μέλη της ελληνικής αντιπροσωπείας ήταν οι: Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν υποστράτηγος-στρατιωτικός σύμβουλος), Δημήτριος Κακλαμάνος (διπλωμάτης), Ανδρέας Μιχαλακόπουλος (πολιτικός, στενός συνεργάτης του Ε. Βενιζέλου) και Μιχάλης Θεοτοκάς (νομικός σύμβουλος και ειδικός στα θέματα του Πατριαρχείου). Η Σερβία και η Ρουμανία εκπροσωπήθηκαν από τους Υπουργούς τους των Εξωτερικών, ενώ η Βουλγαρία από τον πρωθυπουργό της A. Stambuliski. Τέλος η Σοβιετική αντιπροσωπεία αποτελείτο από τους G.V. Tchicherin, C.Rakovski, P. Mdivani και W.Vorovski. Άλλα κράτη που συμμετείχαν εκτός των Τριών Συμμάχων Βρετανίας-Γαλλίας-Ιταλίας, ήταν η Ιαπωνία, το Βέλγιο, η Πορτογαλία και οι ΗΠΑ ως παρατηρητές.

Στη Λωζάννη, οι συζητήσεις είχαν μακρά διάρκεια και συχνά οξύτατο χαρακτήρα εξαιτίας της τουρκικής αδιαλλαξίας και της υπεροψίας με την οποία προσήλθε η τουρκική αντιπροσωπεία, των Τούρκων θεωρουμένων ως «κατακτητών του κόσμου», όπως ανέφερε σε επιστολή προς τη γυναίκα του, λαίδη Curzon, ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών. *«Διήλθομεν ημέρα ταραχώδη. Οι Τούρκοι καθίστανται ανυπόφοροι. Χθες επί του θέματος των μειονοτήτων ο Ισμέτ απήγγειλε λόγον άσχετον και μάλλον αναιδή. (...) Είπον ότι ούτε εγώ ούτε οι συνάδελφοί μου είμεθα διατεθειμένοι να μας μεταχειρίζονται τοιουτοτρόπως. Αν τούτο συνεχίζετο, θα*

⁶⁸ Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 126

⁶⁹ Το 1916, μυστικές συμφωνίες μεταξύ βρετανικής και γαλλικής κυβέρνησης οδήγησαν στη διχοτόμηση των εδαφών της γύρω περιοχής από την Ιορδανία μέχρι το Ιράν και τον διαμοιρασμό τους ανάμεσα στις δυο χώρες. Κατά συνέπεια, η Μοσούλη και η γύρω περιοχή αποτέλεσαν τμήμα της βρετανικής κυβέρνησης του Ιράκ, ωστόσο η Τουρκία συνέχισε να διεκδικεί την περιοχή αυτή. Οριστική λύση υπέρ του Ιράκ έδωσε η Κοινωνία των Εθνών το 1926 και η Συνθήκη της Λωζάννης μεταξύ Μ. Βρετανίας, Ιράκ και Τουρκίας (βλ. *Χάρτη 7 στο Παράρτημα*). J.A.S.Grenville, *The Major International Treaties 1914-1973*, 51-53, Y.Yazicioğlu, *Her yönüyle Lozan Antlaşması*, 228-229, 236-246

⁷⁰ E.J. Zürcher, *Turkey: a modern history*, 160-170

ανεχωρούμεν εκ Λωζάννης και η Τουρκία θα έπρεπε να αναλάβη την ευθύνη απέναντι του κόσμου. Ευρίσκομαι εδώ πέραν των τριών εβδομάδων και ούτε έν σημείον έχει τελικώς ρυθμισθή. Η ημέρα παρέρχεται με συνεχείς έριδας. Εκάμαμεν κάθε δυνατήν παραχώρησιν, αλλ' οι Τούρκοι μάχονται επί παντός σημείου ως να ήσαν οι κατακτηταί του κόσμου...». Στις 26 Δεκεμβρίου ο ίδιος έγραψε: «Τηλεγραφήματα καταφθάνουν από παντού ενδεικτικά ότι το πείσμα των Τούρκων είναι σκόπιμον και ότι προετοιμάζονται δι' επανάληψιν των εχθροπραξιών. (...) Οι Τούρκοι γίνονται ημέραν με την ημέραν πλέον αναιδείς και ατίθασοι και αρχίζω να απελπίζωμαι». Αλλά και στα επίσημα τηλεγραφήματά του προς το Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών ο λόρδος Curzon ανέφερε τα ίδια.⁷¹ Από συνομιλία του με τον Ισμέτ Πασά η εντύπωση που απεκόμισε ήταν ότι «ήτο ως να ωμιλούσε κανείς με την πυραμίδα του Χέοπος»⁷² εξαιτίας των διαρκών υπεκφυγών του συνομιλητή του, επικεφαλής της Τουρκικής Αντιπροσωπείας. Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι η τουρκική διπλωματία στη Λωζάννη στηριζόταν στη στρατιωτική νίκη της επί της Ελλάδας κάτι που της έδινε το πλεονέκτημα να παζαρεύει από θέση ισχύος, όπως ορθώς παρατηρεί η Demirci Sevta. Επιπρόσθετα εκμεταλλευόταν την εύθραυστη αλληλεγγύη μεταξύ των Συμμάχων καθώς και τον ανταγωνισμό της Δύσης με την Σοβιετική Ένωση.⁷³

Ο λόρδος Curzon ήταν πρόεδρος της πρώτης επιτροπής, των εδαφικών και στρατιωτικών ζητημάτων. Οι άλλες δύο επιτροπές ήταν η επιτροπή του καθεστώτος για τους αλλοδαπούς και τις μειονότητες στην Τουρκία (πρόεδρος ο Ιταλός μαρκήσιος Garroni) και η επιτροπή δημοσιονομικών και οικονομικών ζητημάτων (πρόεδρος ο Γάλλος αντιπρόσωπος Camille Barrère). Θέμα να αναλάβει την προεδρία μιας εκ των επιτροπών, έθεσε με επίμονο και οξύ τρόπο ο Ισμέτ Πασάς, επιθυμία που πάντως απορρίφθηκε εξ αρχής από τον λόρδο Curzon «ως εφαρμογή επικρατούντος εθίμου όπως το αξίωμα τούτο κατανέμεται εναλλάξ μεταξύ των προσκαλουσών Δυνάμεων» (πρεσβευτής Β. Δενδραμής προς ΥΠΕΕ Ν. Πολίτη ΑΠ 37/13672, 1923/Α/22/1, Λωζάννη 21 Νοεμβρίου 1922). Στο ίδιο έγγραφο γίνεται λόγος και για την αξίωση του Ισμέτ Πασά να αντιπροσωπεύεται η Τουρκία εναλλάξ στο προεδρικό αξίωμα «ή έστω να διορισθεί ένας Τούρκος ως βοηθός του Γενικού Γραμματέως, Secrétaire Général Adjoint», για να λάβει απάντηση από τον Barrère ότι «είθισται εις όλας τας Συνδιασκέψεις ένας να είναι ο Γενικός Γραμματεύς». Ο λόρδος ήταν αποφασισμένος να αποκαταστήσει τη βρετανική διπλωματική επιρροή καθοδηγώντας τις εργασίες της συνδιάσκεψης προς μία κατά το δυνατόν ευνοϊκότερη για τα ευρωπαϊκά συμφέροντα συνθήκη. Στόχος του παρέμενε η διάσπαση της τουρκο-ρωσικής συμμαχίας και η απομόνωση της Γαλλίας και της Ιταλίας. Τις προθέσεις του εγκαίρως είχε διαβλέψει ο Ελ. Βενιζέλος που σήκωσε μόνος, με τη βοήθεια του Έλληνα πρεσβευτή στο Λονδίνο Δ. Κακλαμάνου και

⁷¹ H.Nicolson, Curzon: The Last Phase 1919-1925, A Study in Post-War Diplomacy, London 1934, 271-274

⁷² Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, τόμ. XVIII, αρ. 293, London, 415-416

⁷³ S.Demirci, The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923, 22-23

την καλυμμένη υποστήριξη των Βρετανών, τη βαριά αυτή ευθύνη επί 8 μήνες στη Λωζάννη. Έγραφε ο ίδιος από το Παρίσι, όπου είχε πάει για μια μόνον ημέρα, μόλις έμαθε για την εκτέλεση των «Έξι», στον Κ. Ρέντη, «Αγγλία και Γαλλία θα υποστηρίξωσιν ημάς και εις το ζήτημα Δ. Θράκης πλην Καραγάτς. (...) Μόνον διά Δωδεκάνησα είμαι ανήσυχος, διότι ενώ Αγγλία υποστηρίζει ημάς εκθύμως (...) φοβούμαι μήπως Γαλλία έχει υποσχεθεί εις Ιταλίαν υποστήριξιν. Καίτοι απόψεις επαναλήψεως εχθροπραξιών απίθανοι, καθήκον ημών είναι να συνεχίσωμεν μετά πάσης δραστηριότητος εργασίαν προς ενίσχυσιν στρατού δι' αντιμετώπισιν παντός απροόπτου».⁷⁴

Τον Φεβρουάριο του 1923, όταν η τουρκική αδιαλλαξία είχε οδηγήσει σε αδιέξοδο και οι Βρετανοί είχαν διχαστεί σε αυτούς που ήθελαν την ειρήνη πάση θυσία και σ' εκείνους εντός του κυβερνώντος Συντηρητικού Κόμματος, που με επικεφαλής τον νέο Άγγλο Πρωθυπουργό Α. Bonar Low απέβλεπαν «υπέρ εντονωτέρας πολιτικής προς επίτευξιν ειρήνης και... εν ανάγκη ενόπλου αναμονής σφοδρώς αποστέργοντες οιανδήποτε προς Τούρκους περαιτέρω παραχώρησιν» (πρεσβευτής Γ. Μελάς από Λονδίνο, απόρρητο ΑΠ 337/1197, 12 Φεβρουαρίου 1923), ο Βενιζέλος τηλεγραφούσε μία ημέρα προτού αναχωρήσει από τη Λωζάννη:

«Γνωρίζετε πόσον ειλικρινείς υπήρξαν προσπάθειάί μου όπως επιτευχθή ειρήνη. Πιστεύω ακόμη ότι αυτή δύναται να υπογραφή. Αλλ' υπογραφή αυτής δεν εξαρτάται εκ μόνης ημετέρας δηλώσεως. Και οι Τούρκοι δεν αποκλείεται να φανούν αδιάλλακτοι. Και οι Σύμμαχοι αν οι Τούρκοι υποχωρήσουν κατά τα λοιπά δεν αποκλείεται να εγκαταλείψουν ημάς εις ζήτημα πληρωμής αποζημιώσεων (σ.σ.: η Τουρκία ζητούσε από την Ελλάδα να πληρώσει ως αποζημίωση το ποσό των 1.341.639.505 τουρκικών λιρών, δηλαδή 178.885.267 στερλίνες !). Μόνη ασφάλεια έθνους κατά παντός απροόπτου είναι η ικανότης στρατού μας όπως ευθύς ως δοθή σύνθημα είναι έτοιμος όπως προελάση εις Ανατολικήν Θράκην. Άλλωστε εχθρός είναι εις θέσιν να γνωρίζη κατάστασιν στρατού μας, και ετοιμοπόλεμον αυτού δύναται να αναγκάση αυτόν καλλίτερον παντός άλλου επιχειρήματος εις υπογραφήν ειρήνης.» (αρ. τηλεγραφήματος 532).

Οι εργασίες της Συνδιάσκεψης διεκόπησαν την 4η Φεβρουαρίου του 1923 και επανελήφθησαν την 23η Απριλίου (βλ. επόμενη σελίδα). Ο Curzon διέτρεξε τον κίνδυνο , όταν διέκοψε τη συνδιάσκεψη στο τέλος της πρώτης φάσης, να οδηγήσει με την απόφασή του σε επανάληψη των εχθροπραξιών. Άλλωστε η ετοιμότητα του ελληνικού στρατού και συγκεκριμένα της στρατιάς του Έβρου χρησίμευε ως όπλο διαπραγμάτευσης τόσο στον ίδιο όσο και στον Βενιζέλο. Ήταν όμως τέτοια η οξύτητα που επήλθε μεταξύ αυτού, ως προέδρου της συνδιάσκεψης, και του Ισμέτ πασά και τόσο βαριά τα λόγια που αντάλλαξαν, ώστε η διακοπή επιβαλλόταν. «Ως γνήσιος Τούρκος εσκέπτετο ότι θα ηδύνατο να με προλάβη προτού στρίψω την γωνίαν του δρόμου διά μίαν τελικήν διαπραγμάτευσιν ως προς την τιμήν του τάπητος» έγραφε αηδιασμένος ο λόρδος Curzon ⁷⁵

⁷⁴ Εθνικό Ίδρυμα Μελετών και Ερευνών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», Ψηφιακό Αρχείο, Γ. Δαφνή, Η Ελλάς μεταξύ Δύο Πολέμων 1923-1940, Α' Τόμος, Αθήνα 1997, 45

⁷⁵ Documents on British Foreign Policy 1919-1939,, First Series, τόμ. XVIII, αρ. 370, 506

αναφερόμενος στην αγωνία του Ισμέτ πασά να τηλεφωνήσει δύο φορές μέσα σε μία ώρα στο διαμέρισμα του Curzon στο Beau Rivage για να διαπιστώσει αν όντως ο λόρδος είχε εγκαταλείψει τη Λωζάννη (ώρα 9η εσπερινή με τρένο και προορισμό το Λονδίνο).⁷⁶ Η επανάληψη των εργασιών της συνδιάσκεψης στα τέλη Απριλίου ολοκληρώθηκε με τις εργασίες της τρίτης επιτροπής τον Ιούλιο. Την Ελλάδα εκπροσωπούσε ο Βενιζέλος, η δε Στρατιά του Έβρου θα συνέβαλε στη διαπραγματευτική δύναμή του. Επί 5 εβδομάδες, ο Curzon, πρόεδρος της Συνδιάσκεψης, δεν κατόρθωσε να προχωρήσει παρά ελάχιστα στις διαπραγματεύσεις, διότι οι Τούρκοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους νικητές. Δεν είχαν κατανοήσει ότι είχαν χάσει τον πόλεμο και η νίκη τους στη Μικρά Ασία αποτελούσε απλώς επεισόδιο του Μεγάλου Πολέμου. Με την υπερηφάνεια λοιπόν του νικητή, ο Ινονού και η Τουρκία παρακώλυαν την ανταλλαγή πληθυσμών, επέμεναν να εκδιώξουν το Πατριαρχείο από την Κωνσταντινούπολη και απαιτούσαν τη Δυτική Θράκη, ενώ έδιωχναν συστηματικά τους Έλληνες από το τουρκικό έδαφος. Στις τουρκικές αυτές απαιτήσεις ο Curzon, υπολογίζοντας στον αυξανόμενο ελληνικό στρατό της Θράκης και γνωρίζοντας την αδυναμία του τουρκικού στρατού, διατήρησε σκληρή στάση απέναντι στον Ινονού. Απειλήσε δε στις 26 Δεκεμβρίου να παρουσιάσει στους Τούρκους Σχέδιο Συνθήκης και, αν το απέρριπταν, η ευθύνη για όλα εκείνα που θα συνέβαιναν θα τους ανήκε. Ο Curzon τότε είχε ασφαλώς πληροφορηθεί για τις νέες ενισχύσεις της Στρατιάς του Έβρου, επικεφαλής της οποίας είχε τεθεί ο στρατηγός Πάγκαλος, παραιτηθείς από Υπουργός Στρατιωτικών. Ο Πάγκαλος απειλούσε ότι αν δεν υποχωρήσουν οι Τούρκοι στις αξιώσεις τους, ιδιαίτερα στο ζήτημα του Πατριαρχείου, θα έφτανε στην Κωνσταντινούπολη, διαβαίνοντας τον Έβρο νοτίως του Καραγάτς. Ο Βενιζέλος ειδοποίησε την Επαναστατική κυβέρνηση ότι οι Σύμμαχοι δεν θα επέτρεπαν στους Έλληνες να διαβούν την γραμμή της Τσατάλτζας και να προσέξουν τον κίνδυνο βουλγαρικής επέμβασης. Ο Ισμέτ πασάς εξακολούθησε την πεισματώδη αδιαλλαξία, πιστεύοντας ότι το συμμαχικό μέτωπο είχε διαρραγεί και οι Γάλλοι θα δείχνονταν πιο φιλικοί στους Τούρκους. Στις 7 Ιανουαρίου η Συνδιάσκεψη είχε φθάσει στο αδιέξοδο και ο Πάγκαλος απειλούσε να κινητοποιηθεί. Η γαλλική και η ιταλική αντιπροσωπεία τότε πρότειναν να απομακρυνθούν οι Έλληνες δύο χιλιόμετρα από τη δυτική όχθη του ποταμού για να αποσοβηθεί η κρίση, ενώ η γαλλική κυβέρνηση του Poïncaré έστειλε οδηγίες στη Λωζάννη να γίνουν αποδεκτές όλες οι απαιτήσεις των Τούρκων άνευ όρων. Ο Curzon φυσικά αποφάσισε να τον αντικρούσει σθεναρά. Υπολόγιζε ότι οι Κεμαλικοί θα προτιμούσαν μια συνθήκη παρά την μη συνθήκη. Επίσης υπολόγιζε ότι οι Τούρκοι ήταν τόσο θορυβημένοι με την απειλή από τον Έβρο, ώστε δεν θα άφηναν να καταρρεύσει η Συνδιάσκεψη. Τους Γάλλους δε θα ανάγκαζε να υποχωρήσουν, απειλώντας ότι, αν υπάρξει γαλλοβρετανική διάσταση στην Εγγύς Ανατολή, θα σημάνει το τέλος της βρετανικής ανοχής στη γαλλοβελγική

⁷⁶H.Nicolson, Curzon: The Last Phase 1919-1925, A Study in Post-War Diplomacy, 271-274

κατοχή της Ρηνανίας. Έτσι άφοβα ανήγγειλε στους Συμμάχους του την πρόθεση να προχωρήσει με το Σχέδιο Συνθήκης το οποίο ανακοίνωσε στον Ινονού στις 26 Ιανουαρίου 1923 και στις 31 Ιανουαρίου κάλεσε σε συνεδρίαση τη Συνδιάσκεψη να το συζητήσει. Ταυτόχρονα ανήγγειλε την αναχώρηση της βρετανικής αντιπροσωπείας στις 4 Φεβρουαρίου. Πράγματι τότε ο Curzon αναχώρησε αφήνοντας τον Ινονού έκθαμβο, αλλά άκαμπτο. Μόλις στις 8 Απριλίου πλέον οι Κεμαλικοί έδωσαν αυτό που οι Σύμμαχοι θεώρησαν ως ικανοποιητική απάντηση στο Σχέδιο Συνθήκης, στις 23 Απριλίου επαναλήφθηκαν οι συνεδριάσεις. Ο Curzon όμως δεν επανήλθε και ο Sir Horace Rumbold ανέλαβε την προεδρία. Στο μεταξύ, η Στρατιά του Έβρου παρέμενε ετοιμοπόλεμος. Αν και οι Πάγκαλος και Πλαστήρας είχαν δηλώσει, ότι δεν επρόκειτο να ενεργήσουν ανεξάρτητα από τη Μεγάλη Βρετανία, όμως αν οι Σύμμαχοι δεν κατόρθωναν να υπογράψουν μια λογική ειρήνη, για την οποία η Ελλάδα είχε παραδώσει την Ανατολική Θράκη, θεωρούσαν πως ήταν ελεύθεροι να επανακτήσουν την υπόψη περιοχή δια της βίας. Οι διαθέσεις αυτές των Ελλήνων ικανοποιούσαν τους Βρετανούς, διότι η παρουσία του ελληνικού στρατού στη Δυτική Θράκη συνέβαλε στην ανησυχία των Τούρκων να επισπεύσουν την ειρήνη. Επιθυμούσαν δηλαδή οι Βρετανοί να παραμένει το τελευταίο χαρτί, ο δε Βρετανός Ύπατος Αρμοστής της Κωνσταντινούπολης είχε οδηγίες, σε περίπτωση ρήξης να εγκαταλείπει την πόλη και να συνενωθεί με τους προελαύνοντες Έλληνες.⁷⁷

Νέα κρίση δημιουργήθηκε στους κόλπους της Συνδιάσκεψης τον Μάιο του 1923, όταν ο Ισμέτ Ινονού απαίτησε τεράστιες πολεμικές αποζημιώσεις και επανορθώσεις από την Ελλάδα, τις οποίες η ελληνική κυβέρνηση, λόγω του κόστους αποκατάστασης των προσφύγων αδυνατούσε να πληρώσει, ο δε Βενιζέλος ανακοίνωσε ότι θα αναγκαστεί να προσφύγει σε πόλεμο αυτή τη φορά με υπαιτιότητα των Τούρκων και όχι των Ελλήνων.⁷⁸ Καθώς δε ο Ισμέτ εξακολουθούσε να επιμένει, ο Βενιζέλος απαίτησε τότε από τη Συνδιάσκεψη να διευθετηθεί άμεσα το θέμα των αποζημιώσεων, πριν η Ελλάδα κηρύξει τη λήξη της ανακωχής.

Οι Κεμαλικοί αντιλήφθηκαν πλέον, όπως και οι Σύμμαχοι, ότι οι Έλληνες δεν προέβαιναν απλά σε εκφοβισμούς, αλλά ότι πράγματι θα ενεργούσαν. Και όχι μόνον, αλλά ότι είχαν συνεννοηθεί με τους Σέρβους να κινηθούν κι εκείνοι εναντίον των Τούρκων. Έτσι οι Τούρκοι υποχώρησαν, αφού ο Βενιζέλος τους έδωσε το Καραγάτς και το τρίγωνο του Άρδα και αφού οι Σύμμαχοι καθόρισαν τα θρακικά σύνορα στον Έβρο.⁷⁹

⁷⁷ Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 322-332

⁷⁸ Υ. Yazicioğlu, Her Yöniyle Lozan Antlaşması, 395, N.A. Karacan, Lozan, 300-306, 406-412

⁷⁹ Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 310-311, A. Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 171-180

Η Σύγκληση της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης (Lozan Bariş Konferansı)

Ένα μήνα αργότερα, στις 20 Νοεμβρίου του 1922, συνήλθε στη Λωζάννη η ομώνυμη **Συνδιάσκεψη Ειρήνης** υπό την προεδρία του βρετανού Υπουργού Εξωτερικών όρδου Curzon (1919-24), αφού προηγουμένως απορρίφθηκε από τους Συμμάχους τουρκική πρόταση για Συνδιάσκεψη στη Σμύρνη.⁸⁰

Ακολουθεί ο αναλυτικός κατάλογος των Αντιπροσώπων των Κρατών που πήραν μέρος στη Συνδιάσκεψη.

Για τη Βρετανική Αυτοκρατορία:

George Nathaniel, Μαρκήσιος Curzon of Kedleston, K.G., G.C.S.I., G.C.I.E., Υπουργός Εξωτερικών

Sir Horace George Montagu Rumbold, Βαρωνέτος, G.C.M.G., Ύπατος Αρμοστής στην Κωνσταντινούπολη

Για τη Γαλλία:

Camille Barrère, Πρεσβευτής της Γαλλίας στην Ιταλία, Μεγαλόσταυρος της Εθνικής Τάξης της Λεγεώνας της Τιμής

Maurice Bompart, Γερουσιαστής, Πρεσβευτής της Γαλλίας, Μέγας Αξιωματούχος της Εθνικής Τάξης της Λεγεώνας της Τιμής

Στρατηγός Maurice Pellé, Πρεσβευτής της Γαλλίας, Ύπατος Αρμοστής της Γαλλίας στην Ανατολή, Μέγας Αξιωματούχος της Εθνικής Τάξης της Λεγεώνας της Τιμής

Για την Ιταλία

Μαρκήσιος Camillo Garroni, Γερουσιαστής, Πρεσβευτής της Ιταλίας, Ύπατος Αρμοστής στην Κωνσταντινούπολη, Μεγαλόσταυρος των Τάξεων των Αγίων Μαυρικού και Λαζάρου και του Ιταλικού Στέμματος

Giulio Cesare Montagna, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στην Αθήνα, Διοικητής της Τάξεως των Αγίων Μαυρικού και Λαζάρου, Μέγας Αξιωματούχος του Ιταλικού Στέμματος

⁸⁰ N A. Karacan, Lozan, 68-89, G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Bariş Antlaşması, 34, 40-41, Y. Yazicioğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması,394-397

Για την Ιαπωνία:

Βαρόνος Hayashi, Junii, Πρώτης Τάξης του Ανατέλλοντος Ηλίου, Έκτακτος Πρεσβευτής και Πληρεξούσιος στο Λονδίνο

Kentaro Otchisi, Jusammi, Πρώτης Τάξης του Ανατέλλοντος Ηλίου, Έκτακτος Πρεσβευτής και Πληρεξούσιος στη Ρώμη

Για την Ελλάδα:

Ελευθέριος Βενιζέλος, τέως Πρωθυπουργός, Μεγαλόσταυρος της Τάξεως του Σωτήρος

Δημήτριος Κακλαμάνος, Πληρεξούσιος Υπουργός στο Λονδίνο, Διοικητής της Τάξεως του Σωτήρος

Για τη Ρουμανία:

Ion G. Duca, Υπουργός Εξωτερικών

Constantine I. Diamandy, Πληρεξούσιος Υπουργός

Constantine Centzesco, Πληρεξούσιος Υπουργός

Για το Βασίλειο των Σέρβων-Κροατών και Σλοβένων:

Montehilo Nintehiteh, Υπουργός Εξωτερικών

Miroslav Spalaikonitch, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στο Παρίσι

Milan Rakitch, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στη Σόφια

Dr. Milutin Yuvanovitch, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στη Βέρνη

Για τις Η.Π.Α.:

Richard Washburn Child, Πρεσβευτής των ΗΠΑ στη Ρώμη

Υποναύαρχος MarkL. Bristol, Υπατος Αρμοστής των ΗΠΑ στην Κωνσταντινούπολη

Joseph C. Grew, Πρεσβευτής των ΗΠΑ στη Βέρν

Για την Τουρκία: ⁸¹

Ismet Paşa, Υπουργός Εξωτερικών, Βουλευτής Αδριανούπολης

Dr. Riza Nour Bey, Υπουργός Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, Βουλευτής Σινώπης

Hasan Bey, τ. Υπουργός, Βουλευτής Τραπεζούντος

Για τη Βουλγαρία:

Alexander Stamboliysky, Πρωθυπουργός και Υπουργός Εξωτερικών

Dimitri Stancioff, Δρ Νομικής, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στο Λονδίνο, Μεγαλόσταυρος της Τάξεως του Αγίου Αλεξάνδρου

Kosta Todoroff, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στο Βελιγράδι

Begdan Morphoff, τ. Υπουργός Σιδηροδρόμων, Ταχυδρομείων και Τηλεγράφων

Για τη Ρωσία:

George V. Chicherin, Λαϊκός Επίτροπος για Εξωτερικές Υποθέσεις

Christian G. Rakovsky, Πρόεδρος του Συβουλίου Λαϊκών Επιτρόπων της Ουκρανίας

Polikarp G. Mdivani, Πρόεδρος της Επαναστατικής Επιτροπής της Γεωργίας

Watzlaw W. Vorowski

Για το Βέλγιο:

F. Peltzer, Αξιωματούχος της Τάξεως του Λεοπόλδου, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στη Βέρνη

Για την Πορτογαλία:

Antonio Maria Bartholomeu Ferreira, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός στη Βέρνη, Διοικητής της Τάξεως του Αγίου Ιακώβου και του Σπαθιού

Το Ζήτημα της Θράκης (Trakya konusu)

Η εδαφική και στρατιωτική Επιτροπή του Συνεδρίου της Λωζάννης ξεκίνησε στις 22 Νοεμβρίου 1922, τη συζήτηση για τα σύνορα της Θράκης και η επιλογή του Curzon να ξεκινήσει μ' αυτό, ήταν για να φέρει σε δύσκολη θέση την Τουρκία

⁸¹ G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Bariş Antlaması, 23-27, 34, 40-41, 45

και να καταδείξει την σύμπνοια των Συμμάχων. Ως το 1920, οι Τούρκοι αξίωναν την παραχώρηση σε αυτούς ολόκληρης της Θράκης.⁸²

Μετά τη δημοσίευση του τουρκικού «**Εθνικού Συμβολαίου**» (Ιανουάριος 1920), το κεμαλικό κίνημα άλλαξε στάση. Το «Εθνικό Συμβόλαιο» διεκδικούσε μόνο το Ανατολικό τμήμα της Θράκης και ζητούσε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στη Δυτική Θράκη.⁸³

«Είναι κακή πολιτική να μιλάμε για μία ενωμένη Θράκη, εφόσον το Δυτικό τμήμα της το έχουμε χάσει με βάση τη Συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως⁸⁴», δήλωνε ο Κεμάλ ένα μήνα αργότερα. Όταν άρχισε η συζήτηση του Θρακικού ζητήματος ο Ismet Paşa ζήτησε να επιστραφούν στην Τουρκία όλες εκείνες οι περιοχές της Δυτικής Θράκης, που σύμφωνα με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης ανήκαν στην οθωμανική αυτοκρατορία.⁸⁵ Στη συζήτηση αυτή ο Βενιζέλος επισήμαινε ότι στην Ελλάδα έχει γίνει επανάσταση και ο στρατός αναδιοργανώθηκε για να σώσει την Ανατολική Θράκη, αυτήν που είχε ζητήσει να θυσιαστεί για να τεθεί επικεφαλής της Ελληνικής αντιπροσωπείας, πιστεύοντας ότι αν γινόταν αυτή η παραχώρηση δεν θα υπήρχαν άλλα αιτήματα. Η Τουρκία όμως επανήλθε ζητώντας τμήμα της δεξιάς πλευράς του Έβρου και δημοψήφισμα για τη Δυτική Θράκη (κάτι που απορρίφθηκε από το ενωμένο συμμαχικό και βαλκανικό μπλοκ), χωρίς όμως να προσδιορίζει με σαφήνεια τα όρια της περιοχής στην οποία αναφερόταν. Ο Ismet paşa, τόνισε ότι δεν ζητούσε την επιστροφή της Δυτικής Θράκης αλλά ήθελε να προστατεύσει τους εγχώριους τουρκικούς πληθυσμούς.⁸⁶

Αρχικά και αφού η Ανατολική Θράκη είχε παραχωρηθεί στην Τουρκία με την ανακωχή των Μουδανιών (Mudanya Mütarekesi), οι Τούρκοι ζητούσαν την παραχώρηση σε αυτούς των καζάδων⁸⁷ του Κάραγατς και του Διδυμοτείχου. Ο Ismet paşa μάλιστα ισχυρίστηκε ότι Βρετανοί και Ιταλοί, του είχαν υποσχεθεί

⁸² Γ. Δαφνή, Η Ελλάς μεταξύ δύο Πολέμων 1923-1940, Α' Τόμος, 1955, 30-54, Α. Çokona, 20. Yüzyılın başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşim Yerleri, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2016, 42-60

⁸³ Ι. Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΕ', 90-94, 263-264, E. Driault, Ελλάδα και Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Από το Κίνημα των Νεοτούρκων 1908 μέχρι τη Συνθήκη της Λωζάννης 1923, Αθήνα, 2000, 309-315, E. J. Zürcher, Turkey: a modern history, 107-109, 139, 147-150, 153, 161-164

⁸⁴ Η **Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης/Istanbul Muahedennamesi** συνομολογήθηκε μεταξύ Βουλγαρίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας την 16/29.9.1913 και η Βουλγαρία αναγκάστηκε ν' αναγνωρίσει τη κυριαρχία του Σουλτάνου επί της Ανατολικής Θράκης, (ανατολικά του Έβρου), συμπεριλ. της Αδριανούπολης και των εδαφών που είχε ανακαταλάβει ο Ιτζέτ πασάς προελαύνοντας πέραν της γραμμής Αίνου - Μηδείας (κατά τον Β' Βαλκανικό Πόλεμο). Τα πρωτότυπα της Συνθήκης βρίσκονται στα Αρχεία του Τουρκικού και βουλγαρικού ΥΠΕΞ. Για τουρκικό αντίγραφο του πρωτοτύπου σε οθωμανική αραβική γραφή βλ. archives.saltresearch.com

⁸⁵ E. Driault, Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, Αθήνα 2015, 298, Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 277-278

⁸⁶ G. Karagedikli, 90 Soruda Lozan Barış Antlaşması, 68-69, Naci A. Karacan, Lozan, 68-89

⁸⁷ Ο καζάς ή το καϊμακαμλίκι αποτελεί μια διοικητική διαίρεση που χρησιμοποιήθηκε αρχικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και έπειτα από τα διάδοχα κράτη της αυτοκρατορίας. Η λέξη προέρχεται από οθωμανική τουρκική γλώσσα και σημαίνει "διοίκηση" και συχνά μεταφράζεται ως "επαρχία", "υπο-επαρχία" ή "δικαστική περιφέρεια".

την περιοχή του Κάραγατς στα Μουδανιά. Οι Βρετανοί όμως παρουσίασαν τηλεγράφημα του στρατηγού Harington ότι ποτέ δεν είχαν δώσει τέτοια υπόσχεση, σε αντίθεση με τους Ιταλούς που δεν παρουσίασαν καμία δήλωση του δικού τους αντιπροσώπου στα Μουδανιά. Ο Ismet paşa όμως ισχυρίστηκε εκ νέου, ότι η κατοχή του Κάραγατς από την Ελλάδα, θα της έδινε τη δυνατότητα, αν και όποτε ήθελε, να πετύχει τον οικονομικό αποκλεισμό της Αδριανούπολης. Για το θέμα δε παραχώρησης της περιοχής του Karaağaz, ο ίδιος επικαλέστηκε ως λόγους παραχώρησής τους, στην Τουρκία τον σιδηροδρομικό σταθμό της Αδριανούπολης και την αμυντική ασφάλειά της πόλης με το σκεπτικό, ότι δεν ήταν λογικό να έχει η Ελλάδα τη δυνατότητα του εμπορικού και στρατιωτικού αποκλεισμού της πρωτεύουσας της Ανατολικής Θράκης. Το αίτημα αυτό αντικρούστηκε από τον Βρετανό αντιπρόσωπο λόρδο Curzon και ο Βενιζέλος δείχνοντας με τις στατιστικές μελέτες ότι η πόλη του Karaağaz ήταν αποκλειστικά ελληνική, πρότεινε να δοθεί στην Τουρκία, μικρή περιοχή της δεξιάς όχθης του Έβρου για την κατασκευή σιδηροδρομικού σταθμού.⁸⁸ Ο Ismet paşa τόνισε ότι οι **Συνθήκες της Σόφιας (1904)**⁸⁹ και του **Βερολίνου**⁹⁰ (1878) που πρόβλεπαν την παραχώρηση τους στην Βουλγαρία δεν είχαν επικυρωθεί ποτέ από τη σουλτανική κυβέρνηση.

Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 48 της **Συνθήκης του Neuilly**⁹¹ (27.11.1919) – μεταξύ Βουλγαρίας και νικητών του Α' Παγκοσμίου Πολέμου - οι Σύμμαχοι είχαν αναλάβει την υποχρέωση να εξασφαλίσουν στη Βουλγαρία «οικονομική διέξοδο» προς το Αιγαίο. Έτσι, πρότειναν στον Βούλγαρο πρωθυπουργό Aleksandar Stamboliyski να εξεταστεί η δημιουργία «ελευθέρου λιμένος» στην Αλεξανδρούπολη και η κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής από τα βουλγαρικά σύνορα στο Αιγαίο, στην αριστερή όχθη του Έβρου. Και τα δύο, θα ήταν κάτω

⁸⁸ Ι. Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΕ, 264, Ν. Α. Karacan, Lozan, 235-238

⁸⁹ Η Συνθήκη της Σόφιας συνάφθηκε μεταξύ Βουλγαρίας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Σόφια στις 8 Απριλίου του 1904. Το πρωτότυπο της Συνθήκης βρίσκεται στα Αρχεία του βουλγαρικού και του τουρκικού ΥΠΕΞ.

⁹⁰ Η **Συνθήκη του Βερολίνου/Traité de Berlin** ήταν η τελευταία πράξη του Συνεδρίου του Βερολίνου (13 Ιουνίου - 13 Ιουλίου 1878), που συνήλθε υπό την προεδρία του Γερμανού καγκελάρου Βίσμαρκ με την οποία η Μεγάλη Βρετανία, η Αυστροουγγαρία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ρωσία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, αναθεώρησαν τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου που είχε προ-συνομολογηθεί βεβιασμένα στις 3 Μαρτίου του ίδιου έτους μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, βασικό δημιούργημα της οποίας ήταν η "Μεγάλη Βουλγαρία". Το πιο αξιοσημείωτο αποτέλεσμα της συνθήκης ήταν η *de jure* αναγνώριση των *de facto* ανεξάρτητων κρατών Ρουμανίας, Σερβίας και Μαυροβουνίου. Για πλήρες αντίγραφο της Συνθήκης βλ. *Digithèque MJP, Congrès de Berlin de 1878, Articles 1-64, 2006–mjp.univ.perp.fr*,

⁹¹ Η **Συνθήκη του Νείγυ/Neuilly** υπογράφηκε στις 27 Νοεμβρίου 1919 στην κωμόπολη Neuilly sur Seine μεταξύ της Βουλγαρίας και των νικητριών δυνάμεων του Α' Παγκοσμίου πολέμου, και συγκεκριμένα με τις Αγγλία, Γαλλία, ΗΠΑ και Ιταλία ως "Προέχουσες Δυνάμεις" και με τη συμμετοχή των κρατών Βέλγιο, Κίνα, Κούβα, Ελλάδα, Χετζάτζ (μεταγενέστερα Σαουδική Αραβία), Πολωνία, Ρουμανία, Γιουγκοσλαβία, Ταϊλάνδη και Τσεχοσλοβακία, ως συμμάχων και συμβαλλομένων δυνάμεων των πρώτων. Για το πλήρες γαλλικό κείμενο της υπόψη Συνθήκης βλ. *Digithèque MJP, Grande Guerre, Traité de paix entre les puissances alliées et associées et la Bulgarie – Parties I-XIII (Neilly, 27 novembre 1919) – Πηγή: mjp.univ-perp.fr, S. Ladas, The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, New York 1932, 14,27,32, J.A. S. Grenville, The Major International Treaties 1914-1973, 47.*

από βουλγαρική διοίκηση, το έδαφος όμως απ' όπου θα περνούσε η σιδηροδρομική γραμμή, θα βρισκόταν υπό ελληνική επικυριαρχία. Ο Stamboliyski δεν δέχτηκε την πρόταση αυτή, αλλ' ούτε κι εκείνη του Βενιζέλου να δοθεί στη Βουλγαρία ένας «διάδρομος» προς το Αιγαίο, με αντάλλαγμα περιοχή ίσης έκτασης (της Βουλγαρίας) στα βόρεια σύνορα της Ελληνικής Θράκης. Έτσι η Βουλγαρία, ως ηττημένη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, παρέμεινε στα σύνορα που καθόριζε η Συνθήκη του Neuilly. Το κεφάλαιο Θράκη (πλην Καραγατς) έκλεισε στις 15.11.1922 με την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Ανατολική Θράκη (όπως προέβλεπε η Ανακωχή των Μουδανιών της 28.9.1922) και την παράδοσή της στους Τούρκους.⁹² Επισημαίνεται ότι η Δυτική Θράκη είχε ήδη προσαρτηθεί από την Ελλάδα το 1919 με τη Συνθήκη του Neuilly.⁹³

Ο στρατηγός Πάγκαλος και ο ναύαρχος Χατζηκυριάκος κατηγόρησαν τον Βενιζέλο και τον Αλεξανδρή, τον Υπουργό Εξωτερικών, για την υποχωρητικότητα τους. Τηλεγράφησαν δε στον Βενιζέλο, τα εξής:

« Αποδεχόμενοι κατ' ανάγκην χάριν της τιμής της Ελλάδος ατυχή λύσιν, επειδή αυτή εγένετο κατά παράβασιν ρητής εγγράφου εντολής δοθείσης (καίτοι) εν Υπουργείω Εξωτερικών. Αρχηγοί ελληνικού στρατού και ελληνικού στόλου πενθούντες από χθες εκφράζουσι την λύπην των». Θεσσαλονίκη, 28 Μαΐου 1923 (MMAB/137/39).⁹⁴

Το Τρίγωνο του Καραγατς (Karaağaç)

Το προγεφύρωμα αυτό που βρίσκεται βορειοανατολικά της Νέας Ορεστιάδας εκτείνεται από τον συνοριακό σταθμό Καστανιών, όπου συμβάλλουν οι ποταμοί Έβρος και Άρδας, μέχρι ανατολικά του χωριού Νέα Βύσσα. Το υπόψη προγεφύρωμα προέκυψε στο πλαίσιο της εφαρμογής ειδικής ρύθμισης που περιλαμβανόταν στη Συνθήκη της Λωζάννης (1923) η οποία καλύπτει την Αδριανούπολη (Karaağaç)⁹⁵ που είναι κτισμένη στις όχθες του Έβρου. Σε αυτό το σημείο τα σύνορα Ελλάδας - Τουρκίας δεν ταυτίζονται με τον μέσο ρου του Έβρου, όπως στην υπόλοιπη οριογραμμή, αλλά είναι χερσαία με μήκος περί τα 12 χλμ.⁹⁶

Το λεγόμενο **τρίγωνο του Karaağaç** είναι μια στενή λωρίδα γης έκτασης 24.000 τ.μ. που εκτείνεται στη δυτική όχθη του π.Έβρου και αποτελεί

⁹² Α. Μαζαράκη-Αινιάνος, Απομνημονεύματα, Αθήνα 1948, 314-326

⁹³ T. Biyiklioğlu, Trakya'da Millî Mucadele, Bilgi, I, Ankara 1992, 123-124, 128, 211, 294, **Δ. Ι.**

Οικονομόπουλου, Από τις Σέβρες στη Λωζάννη: Όψεις μιας προδιαγεγραμμένης πορείας, Καλαμάτα 2019, 17-21, N.C. Bilge, Istanbul under Allied Occupation 1918-1923, 151-153

⁹⁴ Γ. Σπέντζου, Η Στρατιά του Έβρου, οι Ελληνικές Εναλλακτικές και η Συνθήκη της Λωζάννης, Βαλκανικά Σύμμεικτα 16 (2005-2014), 171-191, Ι. Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΕ', 260, **Δ. Ι.** Οικονομόπουλου, Από τις Σέβρες στη Λωζάννη: Όψεις μιας προδιαγεγραμμένης πορείας, 49-50

⁹⁵ Σημαίνει το δέντρο φτελιά στα τουρκικά

⁹⁶ N. A. Karacan, Lozan, 235-238

ουσιαστικά το μοναδικό σημείο της ελληνοτουρκικής μεθορίου που υπάρχουν χερσαία σύνορα με την Ελλάδα. Το Τρίγωνο του Κάραγατς παραδόθηκε τελικά στην Τουρκία με πρωτόκολλο που υπογράφηκε την 24.7.1923 και επισυνάφθηκε στη Συνθήκη της Λωζάννης.⁹⁷

Η Ανταλλαγή των Πληθυσμών (Nüfus Mübadelesi)

Ένα από τα πιο καυτά θέματα που συζητήθηκαν, ήταν το ζήτημα της ανταλλαγής.⁹⁸ Προσπάθησε με κάθε τρόπο ο Ελευθέριος Βενιζέλος να πετύχει την παλινόστηση και παραμονή στην Τουρκία των ομογενών Τούρκων υπηκόων και την εξασφάλιση των δικαιωμάτων που είχαν πριν. Αλλά οι προσπάθειές του δεν καρποφόρησαν, γιατί οι Σύμμαχοι, παρά την αντίδρασή του, ασπάστηκαν την πρόταση της Τουρκίας περί υποχρεωτικής ανταλλαγής.⁹⁹ Ο Μιχάλης Θεοτοκάς, περιγράφοντας τη σημαντική και δύσκολη θέση του Έλληνα ηγέτη να πάρει μια απόφαση στο θέμα της ανταλλαγής, αναφέρει: *«Επρόκειτο περί εξόχως βαρυσημάντου και όντως ιστορικού γεγονότος, μεταβάλλοντος ριζικώς την ζωήν του ελληνισμού κι ο Βενιζέλος εδίστασεν επί μέρας πολλάς ν' αποφασίση. Γνωρίζω ότι διήλθε κατά τας ημέρας εκείνας μια κρίσιν συνειδήσεως, της οποίας τας φάσεις επληροφορούμην παρ' αυτού λόγω της ιδιότητάς μου ως πρόσφυγος εκ Κωνσταντινουπόλεως. Αίφνης μιαν ημέραν απεφάσισεν. Και απεφάσισεν, όπως πάντοτε, οριστικώς και αμετακλήτως, μ' απόλυτον συνείδησιν των συνεπειών των αποφάσεών του. Η ανταλλαγή θα ίσχυε αναδρομικά από τη μέρα που κηρύχθηκε ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος (18 Οκτωβρίου 1912). Από την ανταλλαγή εξαιρούντο οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κων/πολης και των νήσων Ίμβρου και Τένεδου και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης».*¹⁰⁰

Μετά την υπογραφή της Σύμβασης την επομένη ο Ελ. Βενιζέλος θα σπεύσει στη γειτονική Γενεύη, για να ζητήσει τη συνδρομή του Ερυθρού Σταυρού και για να θέσει τις βάσεις για σύναψη δανείου προς αρωγή του προσφυγικού πληθυσμού.

⁹⁷A. Çokona, 20. Yüzyılın başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri, Literatür Yayıncılık, 42-60, Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 328-329, 343-344, 346-347, 356-357, Η. Δημητρακόπουλου, Τα Χερσαία Σύνορα της Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 1986, 138-140, Α. Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 83-85

⁹⁸Υ. Yazicioğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 397, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ΄ : Από το 1913 ως το 1941, 266-267, Φερεντίνου Γ., Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Τόμος Τρίτος, 2012, 250-258

⁹⁹Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 283, Η. Βενέζη, Μικρά Ασία Χαίρε, 80-100

¹⁰⁰Ο Μιχάλης Θεοτοκάς (1872-1951) πατέρας του λογοτέχνη Γιώργου Θεοτοκά, ήταν νομικός και διετέλεσε σύμβουλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Συνέταξε υπόμνημα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Διάσκεψη της Ειρήνης του 1919. Κλήθηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο να συμμετάσχει αργότερα στη διάσκεψη της Λωζάννης. Ο Μιχαήλ Θεοτοκάς συνέταξε το Σχέδιο Σύμβασης Ανταλλαγής των πληθυσμών Ελλάδος-Τουρκίας. Συνέγραψε τα Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα το 1947-Μ. Θεοτοκά, Ο Ελευθέριος Βενιζέλος εις την Συνδιάσκεψιν της Λωζάννης, 1922-23, Αθήνα 1946, 7-9, Γ. Κλοκίδου., Η Ελληνική Μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη μετά τη συνθήκη της Λωζάννης μέχρι το 1991, Θεσσαλονίκη 2014, 20-21, Ι. Πετρόπουλος, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών Αθήνα 1989, 453

Στις 30 Ιανουαρίου 1923 υπογράφηκε η Ελληνοτουρκική σύμβαση και το πρωτόκολλο «περί Ανταλλαγής των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών». Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του πρωτοκόλλου από 1ης Μαΐου 1923, θα έπρεπε να γίνει υποχρεωτική ανταλλαγή των χριστιανών Τούρκων υπηκόων με τους μουσουλμάνους Ελληνικής υπηκοότητας. Τόσον οι Έλληνες όσο και οι Τούρκοι υπήκοοι δεν θα έχουν το δικαίωμα επιστροφής στους τόπους, που ζούσαν, χωρίς την άδεια της τουρκικής και ελληνικής κυβέρνησης. Ανταλλάχθηκαν συνολικά 1.221.849 Έλληνες ορθόδοξοι, με 456.720 ¹⁰¹ μουσουλμάνους Έλληνες υπηκόους ¹⁰² (ανάμεσά τους και οι ελληνόφωνοι Βαλαάδες ¹⁰³ της κοιλάδας του Αλιάκμονα που υπολογίστηκαν σε 20-24.000).¹⁰⁴ Επίσης έφυγαν για την Τουρκία και 23.821 Τουρκοκρητικοί που είχαν παραμείνει στο νησί.¹⁰⁵

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η ρήση του Ε.Βενιζέλου σε μια επιτροπή προσφύγων το 1929: «*Το σύμφωνο της Λωζάννης στην ουσία δεν αποτελεί σύμφωνο για την ανταλλαγή ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών και των περιουσιών τους αλλά μάλλον ένα σύμφωνο για την αποχώρηση του μουσουλμανικού πληθυσμού από την Ελλάδα μετά την εκδίωξη των Ελλήνων από την Τουρκία. Αυτή είναι η πραγματικότητα*». Τα επιχειρήματα ήταν ότι η στέγαση των προσφύγων θα διευκολυνόταν από την άμεση αποχώρηση των 400.000 Τούρκων της Ελλάδας αλλά και ότι τα κτήματα που αυτοί θα εγκατέλειπαν θα μπορούσαν να διατεθούν στους πρόσφυγες. Ένα άλλο επιχείρημα κατά τον Σ.Λαδά ήταν οι Τούρκοι δεν θα επέτρεπαν σε κανένα πρόσφυγα την επιστροφή στην Τουρκία. ¹⁰⁶

Η Ελλάδα συμφώνησε τελικά να πληρώσει στην Τουρκία £ 425,000. Από το ποσό αυτό οι £ 150.000 αφορούσε αποζημίωση στους μουσουλμάνους που εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή και οι περιουσίες τους στη Δυτική Θράκη είχαν απαλλοτριωθεί από το ελληνικό κράτος την περίοδο που η Ελλάδα αντιμετώπιζε το πρόβλημα της αποκατάστασης των προσφύγων. Άλλες £ 150.000 ήταν αποζημίωση στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, των οποίων οι περιουσίες βρισκόνταν στις ανταλλάξιμες περιοχές και είχαν απολλοτριωθεί από την τουρκική κυβέρνηση σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης της Λωζάννης. Τέλος

¹⁰¹ Devlet Statistik Enstitüsü Yıllı, III (1929-1930) (DEY), Άγκυρα, 101, Γ. Γιαννόπουλου, Από το Νέστο ως το Σαγγάριο, β' έκδοση, Πάτρα 2001, 90, Τ.Κωστόπουλου, Πόλεμος και Εθνοκάθαρση 1912-1922, 170-174, 251, 263-264

¹⁰² Σύμφωνα με άλλη πηγή ανέρχονταν σε 499.239 (βλ. *skân Tarihesi*, ό.π. 137)- Σ.Γιώλτσογλου, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930), Θεσσαλονίκη 2006, 263

¹⁰³ Το όνομα αυτό προέρχεται ενδεχομένως από την αραβική λέξη *βαλαχί* (Wallah, "ορκίζομαι στον Αλλάχ") που τους αποδόθηκε με σκωπτική διάθεση, επειδή δεν γνώριζαν παρά ελάχιστες τουρκικές λέξεις, ενώ υπάρχει και η άποψη ότι προέρχεται από διαγλωσσική προσαρμογή του εθωνυμίου "Βλάχοι".

¹⁰⁴ Α.Μετόκη, Οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι της Δυτικής Μακεδονίας, Η περίπτωση των Βαλαάδων της Κοζάνης και των Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 2016, 38-40, D.Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece, The Hague 1962, 68-69

¹⁰⁵ Τ.Κωστόπουλου, Πόλεμος και Εθνοκάθαρση 1912-1922, 192

¹⁰⁶ Ι.Πετρόπουλου, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών, Αθήνα 1989, 447-449, S. Ladas, The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, New York 1932, 465,725

οι άλλες £ 125.000 ήταν υπόλοιπο από την εκκαθάριση της αξίας των ελληνικών και τουρκικών περιουσιών που είχαν ρευστοποιηθεί, καθώς οι ιδιοκτήτες τους δεν παρέμεναν πια στη χώρα όπου βρίσκονταν οι αντίστοιχες περιουσίες πριν από την κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, δεν καλύπτονταν από τους γενικούς όρους της ρευστοποίησης.¹⁰⁷ Η ανταλλαγή έγινε με βάση το θρήσκευμα και γι' αυτό και δεν ανταλλάχθηκαν πολλοί Έλληνες του Πόντου που εξισλαμίστηκαν βίαια και παραμένουν μέχρι σήμερα στην περιοχή. Εξαιρέθηκαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης που χαρακτηρίστηκαν μη ανταλλάξιμοι και με βάση τα στοιχεία που προσκόμισε στη διάσκεψη ο πρόεδρος της λόρδος Curzon, ήταν 390.000 επί συνολικού πληθυσμού τη Κωνσταντινούπολης 1.000.000, όλοι εγκατεστημένοι εκεί πριν την 30.10.1918, οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου (12.000) και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης (περίπου 100.000) – (Άρθρο 2).¹⁰⁸

Με την παραμονή των Μουσουλμάνων στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη που πλειοψηφούσαν έναντι των Ελλήνων στην περιοχή, εξουδετερώνταν οι ενδεχόμενες βουλγαρικές αξιώσεις περί επιστροφής των εδαφών αυτών στη Βουλγαρία, απ' όπου είχαν αποσπαστεί με τη Συνθήκη του Neuilly το 1919 (βλ. *αντίστοιχη παραπομπή στη σελ. 34*). Επισημαίνεται ότι στην υπόψη Συνθήκη συμπεριλαμβανόταν και Σύμφωνο αμοιβαίας μετανάστευσης μεταξύ Ελλάδας-Βουλγαρίας.¹⁰⁹

Η Εγκατάσταση των Μικρασιατών Προσφύγων στην Ελλάδα ανά περιοχή¹¹⁰

Περιοχή	Αριθμός Προσφύγων		
	Αγρότες	Αστοί	Σύνολο
Μακεδονία	446.094	192.159	638.253
Θράκη	72.000	35.607	107.607
Ήπειρο	4.460	3.719	8.179
Παλαιά Ελλάδα	33.576	343.721	377.297
Κρήτη	18.938	14.962	33.900
Νησιά Αιγαίου	3.696	52.917	56.613
Σύνολο	578.764	643.085	1.221.849

Ο χαρακτηρισμός της μειονότητας της Θράκης ως θρησκευτικής - μουσουλμανικής οφείλεται στην επιμονή του μέλους της Τουρκικής αντιπροσωπείας Riza Nour Bey ο οποίος τόνισε: «υπάρχουν μόνο θρησκευτικές μειονότητες, όχι φυλετικές. Γι' αυτό και η τουρκική αντιπροσωπεία δεν

¹⁰⁷ Ι.Πετρόπουλου, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών, 444-445, 453

¹⁰⁸ C.H.Kayam, Lozan Bariş Andlaşmasına göre Türk-Yunan nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM 'de Görüşülmesi" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt IX, Sayı 27 (1993), 127-191

¹⁰⁹ Ι.Πετρόπουλου, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών.455, S. Ladas The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, 107-108, 591-617

¹¹⁰ Η Μικρασιατική Καταστροφή, Συλλογικό έργο, Αφηγήσεις-Μελετήματα-Ντοκουμέντα, Ανταλλαγή Πληθυσμών – Το Προσφυγικό Πρόβλημα, Αθήνα 2008, 786, D. Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its impact upon Greece, 105-108

παραδέχεται τις αρχές περί προστασίας φυλετικών η γλωσσικών μειονοτήτων». ¹¹¹

Η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν υπέρ της αποχώρησης των Ελλήνων, από την Κωνσταντινούπολη, κάτι που προκάλεσε τις αντιδράσεις του Ε. Βενιζέλου, ο οποίος υποστήριξε ότι κάτι αυτό θα σήμαινε καταστροφή για την Ελλάδα, που είχε ήδη δεχθεί πρόσφυγες που ξεπερνούσαν κατά πολύ το 1.300.000.

Η αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών ήταν ένα από τα πιο βασικά αποτελέσματα της Συνθήκης της Λωζάννης που παραδέχονται πολλοί συγγραφείς, υπήρξε, ο λόρδος Curzon τη θεωρούσε «πολύ κακή και ανήθικη», και πως «οι τουρκικές προτάσεις περί ανταλλαγής πληθυσμών, μία κακήν και ελαττωματικήν λύσιν, δια την οποίαν ο κόσμος θα έχη να πληρώση εναν αιώνα. Είναι τελείως καθαρόν, ότι οι Τούρκοι θέλουν ν' απαλλαγώσιν των Ελλήνων ή να καταστήσωσιν την διαμονήν των σκληράν και αδύνατον». ¹¹² Την ίδια στιγμή και οι ΗΠΑ έπαιρναν στάση υπέρ της αναγκαστικής ανταλλαγής των πληθυσμών. Οι εμπειρογνώμονες της ανταλλαγής, επειδή τους ήταν αδύνατο να καθορίσουν ποιος ήταν Έλληνας και ποιος Τούρκος από εθνική άποψη, ακολούθησαν το οθωμανικό κριτήριο που είχε εφαρμοσθεί για τόσους αιώνες και που ήταν αποκλειστικά θρησκευτικό:

«Έλληνας» ήταν αυτός που ανήκε στο χριστιανορθόδοξο millet/έθνος, «Τούρκος» αυτός που ανήκε στο μουσουλμανοσυνιτικό millet, άσχετα από την μητρική του γλώσσα». ¹¹³

Η βασική παράμετρος της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών ήταν η παραμονή των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και Τενέδου με καθεστώς αυτοδιοίκησης - άρθρο 14 - και των μουσουλμανικών μειονοτήτων της Θράκης, που χαρακτηρίστηκαν μη ανταλλάξιμοι. Οι ίδιοι οι Τούρκοι είχαν προτείνει τον όρο θρησκευτική μειονότητα και όχι εθνική, που είχε διαγραφεί μάλιστα κατά τουρκική απαίτηση, όταν διατυπώθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις, μάλιστα είχε προταθεί και ο όρος τουρκική μουσουλμανική μειονότητα, όχι από τους Τούρκους που δεν έγινε δεκτός, γιατί υπήρχε ο φόβος ότι υπάρχουν και Αλβανοί μουσουλμάνοι στην Ελλάδα και δεν έπρεπε να χαρακτηρισθούν έτσι. Μάλιστα ο Βενιζέλος πρότεινε για μείζονα προστασία, οι μειονότητες να μη στρατεύονται και να μην έχουν πολιτικά δικαιώματα, να μην εκλέγουν και να μην εκλέγονται.

¹¹¹ R.Nur, Hayat ve Hatiratim, Ankara 1967, 1062-1063

¹¹² J.A. Petropoulos, The Compulsory Exchange of Populations: Greek-Turkish Peacemaking, 1922-1930, Journal of Byzantine and Modern Greek Studies, Volume 2, issue 1, Cambridge, (1976), 135-160

¹¹³ M.S. Erden, The exchange of Greek and Turkish populations in the 1920s and its socio-economic impacts on life in Anatolia, Journal of Crime, Law, and Social Change, volume 41 (issue no. 3), Heriot Watt University, Edinburgh (2004), 261-282

Δεν έχει ξεκαθαρισθεί ποιος ήταν αυτός που πρότεινε την ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο İsmet paşa διατύπωσε την θέση ότι προήλθε από την ελληνική πλευρά βασιζόμενος σε σχετική επιστολή του Βενιζέλου προς την Κοινωνία των Εθνών την 15.10.1922 περί υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας. Υποστηρίζεται, ότι η ανταλλαγή των πληθυσμών δεν ήταν εντελώς νέα λύση στην ελληνοτουρκική διένεξη καθώς «ο Βενιζέλος είχε ξαναπροτείνει ο ίδιος ένα παρόμοιο μέτρο αν και σε περιορισμένη κλίμακα τις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου». ¹¹⁴

Η ανταλλαγή σχετίστηκε με τη θέληση του Βενιζέλου, «να ξεφορτωθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα τους 350.000 περίπου μωαμεθανούς για να ανοίξει χώρο στους Έλληνες πρόσφυγες», γνωρίζοντας όμως ταυτόχρονα, ότι για την Τουρκία, ελάχιστη σημασία είχαν οι συνθήκες και πως οι Έλληνες τελικά θα έφευγαν από εκεί. Στη Λωζάννη ο Βενιζέλος υποστήριξε ότι η πρόταση ανήκει στον Νορβηγό ύπατο αρμοστή της Κοινωνίας των Εθνών Fridtjof Nansen, ενώ ο Nansen μίλησε για πιέσεις από τις Μεγάλες Δυνάμεις που τον παρότρυναν προς αυτήν την κατεύθυνση. Άλλοι θεωρούν κατά τον Nansen, ότι με την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, όπου 193.356 Έλληνες άφησαν την Τουρκία για την Ελλάδα αντί 354.647 Τούρκων, που άφησαν την Ελλάδα για την Τουρκία, τελικά η Συνθήκη της Λωζάννης, ήταν πιο συμφέρουσα για την Ελλάδα παρά για την Τουρκία. ¹¹⁵ Τη σύναψη της υπόψη Συμφωνίας ο τ. Τούρκος Πρόεδρος Turgut Özal χαρακτηρίζει ως επιτυχία της τουρκικής διπλωματίας θεωρώντας ότι το ζήτημα των μειονοτήτων περιόριζε ανέκαθεν τις σχέσεις της Υψηλής Πύλης με τις γειτονικές χώρες και τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. ¹¹⁶ Η Συμφωνία της Ανταλλαγής ολοκληρώθηκε με τη Σύμβαση της Άγκυρας της 30^{ης}.10.1930.

Το αποκορύφωμα αυτής της Σύμβασης Ανταλλαγής ήταν το ξερίζωμα του Ελληνικού στοιχείου υποχρεωτικά από τις πατρογονικές του εστίες. «...Η συνθήκη της Λωζάννης επιβάλλει θυσίας και εις τα δύο Κράτη...», είχε πει ο Ελευθ. Βενιζέλος. ¹¹⁷ Ο Γάλλος ιστορικός Edouard Driault (1864-1947) ανεβάζει σε χιλιάδες τους δολοφονημένους Έλληνες από τις τουρκικές διώξεις που επακολούθησαν και θεωρεί την εξαφάνιση των Ελλήνων από την Τουρκία μεγαλύτερη και χειρότερη από τη πτώση της Κωνσταντινούπολης. «...Αποφασίστηκε να γίνει ανταλλαγή των πληθυσμών. Ενάμισυ εκατομμύριο πρόσφυγες καταφύγανε στην Ευρωπαϊκή Ελλάδα. Ήταν η μεγαλύτερη καταστροφή του σύγχρονου Ελληνισμού. Αυτό το δράμα... συγκλόνησε βαθιά

¹¹⁴ Y. Gursoy, The Effects of the Population Exchange on the Greek and Turkish Political Regimes in the 1930s, East European Quarterly 42 (2) (2008), 95–128, I.Πετρόπουλου, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών, 447-452

¹¹⁵ Γ. Φερεντίνου, Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Τόμος Τρίτος, 2012, 250-258

¹¹⁶ T. Özal, La Turquie en Europe, Paris 1988, 207, Ladas S., The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, 77-79-82, 107, 110, 122

¹¹⁷ S. Shields, The Greek-Turkish Population Exchange: Internationally Administered Ethnic Cleansing, Middle East Report (no. 267), JSTOR, Washington (2013) 2-6

την ελληνική ψυχή». ¹¹⁸ Ο εθνολογικός και πολιτικός χάρτης της Εγγύς Ανατολής τροποποιήθηκε σημαντικά. Όταν οι Μωαμεθανοί εγκατέλειψαν τη Μακεδονία, οι κυβερνήσεις των Φιλελευθέρων ενεργώντας αποφασιστικά εγκατέστησαν στα εγκατελειμμένα εδάφη Έλληνες χωρικούς από την Ανατολή με αποτέλεσμα την πλήρη επικράτηση του ελληνικού στοιχείου σε μια περιοχή όπου η εθνοτική ετερογένεια είχε δημιουργήσει επανειλημμένα διεθνείς επιπλοκές. ¹¹⁹

Η Εθνολογική Σύσταση της Ελληνικής Μακεδονίας το 1912 και το 1926

Εθνικότητα	1912		1926	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Έλληνες	513.000	42,6	1.341.000	88,8
Μουσουλμάνοι	475.000	39,4	2.000	0,1
Βούλγαροι	119.000	9,9	77.000	5,1
Διάφοροι	98.000	8,1	91.000	6
Σύνολο	1.203.000	100	1.511.000	100

Πηγή: D.Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece*, 2, 142

Η Εθνολογική Σύσταση της Δυτικής Θράκης το 1913

Εθνικότητα	Αριθμός	%
Έλληνες	70.500	20,3
Μουσουλμάνοι	232.400	66,7
Βούλγαροι	42.300	12,1
Διάφοροι	3.100	0,9
Σύνολο	348.300	100

Η Εθνολογική Σύσταση της Ανατολικής Θράκης το 1913 ¹²⁰

Εθνικότητα	Αριθμός	%
Έλληνες	420.400	50,8
Μουσουλμάνοι	295.800	35,7
Βούλγαροι	67.500	8,1
Διάφοροι	44.800	5,4
Σύνολο	828.500	100

Πηγές: D.Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece*, 32, 142

Για την αποκατάσταση των προσφύγων η ελληνική κυβέρνηση ίδρυσε την 3.11.1922 το Ταμείο Περιθάλψεως προσφύγων που λειτούργησε μέχρι τον Μάιο

¹¹⁸ E.Driault, Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Από το Κίνημα των Νεοτούρκων 1908 μέχρι τη Συνθήκη της Λωζάννης 1923, 354-359, 415-417

¹¹⁹ Y.Gursoy, The Effects of the Population Exchange on the Greek and Turkish Political Regimes in the 1930s, East European Quarterly, Volume 42 (no.2), 95-128 (2008), E.Zürcher, Turkey in the Twentieth Century, P.Kitromelides, The Greek Turkish Population Exchange, Berlin 2008, 55-270, D.Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece, 31-32, 132-136, 142

¹²⁰ Πλην Κωνσταντινούπολης

του 1925. Ενώ τον Νοέμβριο του 1923 ιδρύθηκε με απόφαση της Κοινωνίας των Εθνών η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ) ¹²¹με έδρα την Αθήνα με πρώτο πρόεδρο Δ.Σ. τον Αμερικανό διπλωμάτη Henry Morgenthau, πρέσβυ των ΗΠΑ στην Τουρκία την περίοδο 1913-16, που λειτούργησε μέχρι την 24.1.1930. Το ελληνικό δημόσιο εκχώρησε άμεσα στην ΕΑΠ εκτάσεις περίπου 5.000.000 στρεμμάτων αξίας 13.000.000 λιρών Αγγλίας. ¹²² Λόγω όμως της συνεχούς ροής προσφύγων διατέθηκαν συνολικά 7.356.000 στρέμματα. Από αυτά τα 4.700.000 ήταν καλλιεργήσιμα. Από το σύνολο των γαιών αυτών τα 5.274.000 στρέμματα ήταν ανταλλάξιμα (άνηκαν σε Τούρκους), 802.000 στρέμματα άνηκαν σε μεγάλους γαιοκτήμονες, 746.000 στο Δημόσιο, 392.000 στις Κοινότητες και σε Μουσουλμάνους που είχαν εγκαταλείψει την Ελλάδα από την Ανταλλαγή των Πληθυσμών και 141.000 στρέμματα ανήκαν στην Εκκλησία και παραχωρήθηκαν προσωρινά στο Κράτος με ειδική συμφωνία. ¹²³ Το δε συνολικό ποσό που η δαπάνησε η ΕΑΠ ήταν 13.400.000 λίρες εκ των οποίων 10.388.987 λίρες για την αγροτική και 2.522.961 λίρες για την αστική στέγαση. Μεταξύ δε 1923-1928 το ελληνικό δημόσιο συνήψε 6 εσωτερικά δάνεια συνολικού ύψους 9,3 δις δρχ. για την προσφυγική αποκατάσταση. ¹²⁴ Η Ανταλλαγή και οι πρόσφυγες ήταν για την Ελλάδα μια ήττα, ενώ για την Τουρκία ο επίλογος μιας νίκης. Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα αντιστοιχούσαν στο 20% του τότε πληθυσμού, ενώ αυτοί που εγκαταστάθηκαν στην Τουρκία αντιστοιχούσαν μόλις στο 3,8 % του τότε πληθυσμού. Στην ελληνική λογοτεχνία δεν γίνεται πολύς λόγος για τους Μουσουλμάνους πρόσφυγες που έφυγαν από εδώ με την ανταλλαγή. Αντίθετα στην τουρκική λογοτεχνία υπάρχουν περισσότερες αναφορές για τους Ρωμιούς που έφυγαν. Εντύπωση προκαλεί η ανθρωπιστική άποψη κάποιων Τούρκων συγγραφέων (όπως π.χ. των Reşat Nuri Güntekin «Akşam Günesi, 1926» και «Ates Gecesi, 1953», Zaven Biberian «Yalnızlar, 1966», Yusuf Atilgan «Anayurt Oteli, 1973», Eroğlu Mehmet «Yürek Sürgünü, 1994» κ.ά.) που γράφουν ότι : «Οι Ρωμιοί ήταν συμπολίτες μας, αθώοι άνθρωποι που τους έδιωξαν με τη βία από τα σπίτια και τα χώματά τους. Η Ανταλλαγή ήταν μια κακή λύση και έφερε μεγάλη δυστυχία !!». ¹²⁵

¹²¹ D.Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece, 82-90, 257-263

¹²² Κ. Παλούκη, Αστική Αποκατάσταση, Η Ιστορία της Μικράς Ασίας (συλλογικό έργο), Τόμος 7, Οι Πρόσφυγες στην Ελλάδα, εγκατάσταση και ενσωμάτωση, Αθήνα 2011, 94, H. Morgenthau, Η αποστολή μου στην Αθήνα - 1922 το έπος της εγκατάστασης, μτφρ. Ιωσήφ Κασσεσιάν, Αθήνα 1994, 276-279, 343-345, 357 Γ. Γιαννόπουλου, Από το Νέστο ως το Σαγγάριο, β' έκδοση, Πάτρα 2001, 95-105

¹²³ Μ. Αποστόλου, Η Αποκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής: Ο ρόλος του ελληνικού κράτους και των ξένων δυνάμεων, Καλαμάτα 2007, 59-61, D. Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its impact upon Greece, 154-157, 160-165

¹²⁴ Κ. Παλούκη, Αστική Αποκατάσταση, Η Ιστορία της Μικράς Ασίας (συλλογικό έργο), Τόμος 7, Οι Πρόσφυγες στην Ελλάδα, εγκατάσταση και ενσωμάτωση, 94, Κοινωνία των Εθνών, Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα, μτφρ. Φ. και Μ. Βεϊνόγλου, [Γενεύη, 1926], Αθήνα 1997, 43-45, 52-53, 79-80, 91, 100, 101, 149-150, H. Morgenthau, Η αποστολή μου στην Αθήνα - 1922 το έπος της εγκατάστασης, Αθήνα 1994, 175-205, D. Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece, 146-148

¹²⁵ Κ. Τσιτσιελίκη, Η Ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής συγκρούσεως, Η. Μήλα, Η Ανταλλαγή στην ελληνική και τουρκική λογοτεχνία, ομοιότητες και διαφορές, Αθήνα 2006,

Μακροπρόθεσμα βέβαια η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα, συνέβαλε αποφασιστικά στην οικονομική και πολιτιστική της ανάπτυξη. Σημειώθηκε δε μια ιδιαίτερα θεαματική ανάπτυξη της Αγροτικής Οικονομίας. Έτσι π.χ. η συνολική αξία της ελληνικής αγροτικής παραγωγής από 5.171.181.457 δρχ. το 1922, ανήλθε σε 7.677.486.428 δρχ. το 1926 και έφτασε τα 11.826.698.201 δρχ. το 1932 δηλ. υπερδιπλασιάστηκε μέσα σε δέκα χρόνια.¹²⁶ Ακόμα πιο εντυπωσιακή ήταν η ανάπτυξη της Ελληνικής Βιομηχανίας στην περίοδο 1922-1932, με την αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα. Έτσι, η συνολική αξία της ελληνικής βιομηχανικής παραγωγής από 1.959.417 δρχ. έφτασε τα 6.062.008 δρχ. το 1931. Η διεύρυνση της εγχώριας αγοράς με τη δημιουργία εκατοντάδων χιλιάδων νέων νοικοκυριών στις αστικές και αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, η προσφορά φθηνής και ειδικευμένης εργατικής δύναμης από τους πρόσφυγες παράλληλα με την δασμολογική της προστασία από τον ανταγωνισμό των ξένων προϊόντων, ήταν τα βασικά κίνητρα για τη θεαματική απογείωση της Ελληνικής Βιομηχανίας. Για να καλυφθούν οι αυξημένες ανάγκες της εγχώριας αγοράς, έγιναν τότε μεγάλες επενδύσεις από τα υπερκέρδη των επιχειρήσεων που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου και από την εισροή κεφαλαίων του εξωτερικού και ιδιαίτερα των προσφύγων επιχειρηματιών της Μικρής Ασίας που ίδρυσαν μεγάλες βιομηχανικές μονάδες της ειδικότητάς τους που εξελίχθηκαν με τον καιρό στις μεγαλύτερες της Ελλάδας. Πολλά από τα παλιά εργοστάσια εκσυγχρονίστηκαν, άλλα επεκτάθηκαν και κτίστηκαν καινούρια. Ιδιαίτερη ανάπτυξη παρουσίασαν ορισμένοι τομείς της βιομηχανίας, όπως η κλωστοϋφαντουργία, η ταπητουργία (για πρώτη φορά στην Ελλάδα αναπτύχθηκε την εποχή εκείνη και μέσα σε λίγα χρόνια άρχισε να ανταγωνίζεται στην διεθνή αγορά την τουρκική. Με κέντρο τη Νέα Ιωνία ιδρύθηκαν πολλά εργοστάσια ταπητουργίας που διέθεταν 2.000 αργαλειούς και απασχολούσαν περίπου 6.000 εργάτριες. Η αξία της ταπητουργικής παραγωγής από 747 εκ.δρχ. υπερδιπλασιάστηκε κι αυτή το 1930 φτάνοντας 1,8 δις δρχ. με 238 εργοστάσια και 1.560 αργαλειούς.¹²⁷

Ταυτόχρονα αναπτύχθηκε και η σχετική οικοτεχνία που απασχολούσε την περίοδο εκείνη περίπου 30.000 νοικοκυρές), η μεταλλουργία, η αλευροβιομηχανία, και ακόμα οι βιομηχανίες οικοδομικών υλικών, ματισμού, διατροφής και άλλων. Ο αριθμός των βιομηχανικών και βιοτεχνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα, σχεδόν διπλασιάστηκε και έφτασε από 33.811 μονάδες στις 61.485. Η απασχόληση σε αυτές από 154.600 άτομα έφτασε τις 280.330, ενώ το εργατικό δυναμικό της Ελληνικής Βιομηχανίας, από 60.000 εργάτες έφτασε τους 181.500, δηλαδή τριπλασιάστηκε μέσα σε δέκα χρόνια. Ο

399-439-www.herkulmillas.com , S. Ladas, The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, 656, 665-672, 682-688, 705-719

¹²⁶ D.Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece, 158, H.Morgenthau, Η αποστολή μου στην Αθήνα - 1922 το έπος της εγκατάστασης, 273-274, 280

¹²⁷ D.Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece, 163

ετήσιος δε αριθμός ανάπτυξης της βιομηχανικής παραγωγής της Χώρας κυμαινόταν γύρω στο 7%.¹²⁸

Χαρακτηριστικά γράφει ο καθ. Στάθης Πελαγίδης: «*Η ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας αρχίζει το 1922, μέσα από τα χαλάσματα. Μέσα από αυτά, πρόσφυγες και ντόπιοι μαζί, θα δημιουργήσουν μια νέα Ελλάδα ομοιογενή και ισχυρότερη και θα ανεβάσουν τη χώρα μας σε σημείο που να μπορεί να σταθεί δίπλα στις προηγμένες χώρες, για να επαληθεύσει και ο λόγος του ποιητή: - «Το χάσμα π' άνοιξε ο σεισμός κι εντύς εγιόμισ' άνθη».*¹²⁹

Τα Νησιά του Αιγαίου

Μεγάλη συζήτηση έγινε για τα νησιά του Αιγαίου. Τα Δωδεκάνησα που ανήκαν τότε στην Ιταλία, δεν δόθηκαν στην Ελλάδα, καθώς η Ιταλία προχώρησε σε ρητή καταγγελία της Συνθήκης που υπογράφηκε ταυτόχρονα με τη Συνθήκη των Σεβρών, παρόμοιας με το Σύμφωνο Βενιζέλου-Tittoni (29.7.1919).¹³⁰

Ο Μουσσολίνι, παρών στην αρχή της Διάσκεψης – αφού είχε ήδη αναλάβει την εξουσία από την 1.11. 1922- απέκλεισε κάθε συζήτηση για το καθεστώς των Δωδεκανήσων, είτε με την Ελλάδα, είτε με την Τουρκία. Έτσι τα Δωδεκάνησα παρέμειναν υπό ιταλική κατοχή. Οι Τούρκοι θεωρώντας δεδομένες την Ίμβρο και την Τένεδο, με βάση την απόφαση της Πρεσβευτικής Συνδιάσκεψης του 1913,¹³¹ ζητούσαν και τη Σαμοθράκη, ενώ για τη Χίο, τη Λέσβο, τη Σάμο και την Ικαρία, ήθελαν πλήρη αποστρατιωτικοποίηση και ειδικό καθεστώς αυτονομίας. Όμως, η απόφαση της Πρεσβευτικής Συνδιάσκεψης του 1913 προέβλεπε την παραχώρηση της Ίμβρου, της Τενέδου και του Καστελορρίζου (για το οποίο δεν έγινε καμιά συζήτηση στη Λωζάννη) στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με ταυτόχρονη παραχώρηση όλων των υπολοίπων νησιών του Αιγαίου στην Ελλάδα.¹³²

¹²⁸ Ε. Πελαγίδη, Η Αποκατάσταση των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία 1923 - 1930, Θεσσαλονίκη 1994, 121-142, 225-228, βλ. Μ. Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, Οικονομική «απογείωση» της Βορείου Ελλάδος χάρη στους πρόσφυγες, περιοδικό «Οικονομικός Ταχυδρόμος», 26 Απριλίου, φύλλο 992, (1973), 75-76

¹²⁹ Ε. Πελαγίδη, Η Αποκατάσταση των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία 1923 - 1930, 142

¹³⁰ Σύμφωνα με τη μυστική αυτή συμφωνία η Ιταλία θα υποστήριζε τις ελληνικές αξιώσεις για τη Βόρεια Ήπειρο και την Κορυτσά και θα παραχωρούσε την κυριαρχία των Δωδεκανήσων πλην της Ρόδου για την οποία θα διενεργείτο δημοψήφισμα. Σε αντάλλαγμα η Ελλάδα θα της παραχωρούσε ελεύθερη ζώνη στο λιμάνι της Σμύρνης, θα αναγνώριζε τις ιταλικές αξιώσεις για οριστική προσάρτηση του Αυλώνα της Αλβανίας, την αποκατάσταση ιταλικού προτεκτοράτου στο σύνολο της Αλβανίας και θα παραιτείτο των διεκδικήσεών της επί των σαντζακίων Αϊδινίου και Μεντρεσέ καθώς και επί της κοιλάδας του Μαιάνδρου ποταμού, που κατείχε κατά το ήμισυ. Η συμφωνία αυτή καταγγέλθηκε από την Ιταλία την 25^η Αυγούστου 1922, Demirci Sevtap, The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923, 93-94

¹³¹ Στην Πρεσβευτική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου του Μαΐου 1913 πήραν μέρος μόνον οι Πρέσβεις των 6 τότε Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία και Ρωσία) υπό την προεδρία του υπουργού εξωτερικών της Μ. Βρετανίας Εδουάρδου Γκρέν, προκατόχου του λόρδου Κώρτζον, που καθόρισαν τα νέα βαλκανικά σύνορα με την λήξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου.

¹³² Ι.Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 265, Σ.Γιώλτσου, Οι

Η Τουρκία δέχτηκε με ευχαρίστηση το πρώτο μέρος της Απόφασης των Συμμάχων, αλλά διαφώνησε με το δεύτερο δηλ. την παραχώρηση των νησιών του Αιγαίου στην Ελλάδα. Έτσι, οι Σύμμαχοι στη Λωζάννη θεώρησαν, ότι οι συζητήσεις θα ξεκινούσαν από μηδενική βάση και για την Ίμβρο και την Τένεδο. Τελικά δυστυχώς η Ίμβρος με αμιγή ελληνικό πληθυσμό το 1923 και η Τένεδος με 80% ελληνικό πληθυσμό δόθηκαν στην Τουρκία. Φυσικά, όπως θα δούμε παρακάτω, η Τουρκία δεν τήρησε καμιά δέσμευση που ανέλαβε για τα δυο αυτά νησιά, στα οποία σήμερα ζουν ελάχιστοι Έλληνες.¹³³

Το Ζήτημα του Πατριαρχείου (Fener Rum Patrikhanesi ή Constantinopolis Ekümenik Patrikhanesi)

Στις 10 Ιανουαρίου 1923 η συνδιάσκεψη ασχολήθηκε με το επίσημο αίτημα της Τουρκίας της 4^{ης}.1.1923—η οποία σημειωτέον είχε την παρασκηνιακή υποστήριξη της Ιταλίας και της Γαλλίας - (το ζήτημα είχε ήδη τεθεί από την Τουρκία σε Υπο-Επιτροπή από τις 16.12.1922 με τη δικαιολογία ότι στο νέο καθεστώς είχε διαχωριστεί ο ρόλος του Χαλιφάτου και του Κράτους και είχαν καταργηθεί τα προνόμια που είχε παραχωρήσει η οθωμανική αυτοκρατορία σε μη μουσουλμανικές κοινότητες) να απομακρυνθεί από το τουρκικό έδαφος, ως ανέκαθεν πολιτικό όργανο, το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.¹³⁴ Απομακρύνοντας το Οικουμενικό Πατριαρχείο από την Τουρκία και εγκαθιστώντας το στο Άγιον Όρος, όπως πρότεινε η Τουρκία, εξαφανίζονταν και οι τυχόν επιδιώξεις των Ελλήνων περί ανασύστασης της βυζαντινής αυτοκρατορίας.¹³⁵ Σε συνέντευξή του στην τουρκική εφημερίδα *Hükümet Milliyet Gazetesi* της 20.1.1923 ο Kemal δήλωνε «*Δεν μπορούμε πια να αφήσουμε στα εδάφη μας το Οικουμενικό Πατριαρχείο που είναι εστία προδοσίας και συνωμοσίας, σπέρνει στην πατρίδα μας τους σπόρους της διχόνοιας, δημιουργεί αντιθέσεις στους χριστιανούς συμπολίτες μας και αντί για γαλήνη και ανακούφιση, γίνεται αιτία τραγωδίας και δυστυχίας. Ποιους λόγους μπορούν να αποδείξουν ώστε να μας αναγκάσουν να διατηρήσουμε στην πατρίδα μας αυτόν τον επικίνδυνο οργανισμό; Τι εξαναγκασμός της Τουρκίας θα υπάρξει, ώστε να δεχθεί στα εδάφη της το Οικουμενικό Πατριαρχείο....*».¹³⁶ Και αλλού, «*Είναι αυτοκτομία για μας να δεχθούμε να παραμείνει το Πατριαρχείο εδώ (Κωνσταντινούπολη). Ο Πορθητής έπραξε άσχημα. Δεν*

Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930), Θεσσαλονίκη 2006, 189-206

¹³³ Σ.Γιώλτσογλου, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930), 25-261, Γ.Κλοκίδου, Η Ελληνική Μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη μετά τη συνθήκη της Λωζάννης μέχρι το 1991, 22-30

¹³⁴ Γ. Φερεντίνου, Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Τόμος Τρίτος, 271-273, Σ.Γιώλτσογλου, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930), 339-357

¹³⁵ H.J.Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, Columbia University (1961), 47-70
N. A. Karacan, Lozan, 151-162, A.Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 87-94

¹³⁶ M. Şahin Süreyya, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Istanbul 1980, 203, M. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, Αθήνα 1991, 31

γνώριζε τι έκανε,ήταν άπειρος, αλλ' ο Ισμέτ Πασάς δεν έχει ελαφρυντικά». ¹³⁷ Ο επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας Ελευθέριος Βενιζέλος πριν ακόμη φτάσει το θέμα στην ολομέλεια της συνδιάσκεψης σε συνεντεύξεις του σε μεγάλες ευρωπαϊκές εφημερίδες, ζητούσε την υποστήριξη της διεθνούς Κοινής Γνώμης. Στη γαλλική εφημερίδα Le Matin ξεδίπλωσε την οικουμενική διάσταση του ζητήματος και την υψηλή αποστολή του Πατριαρχείου, θρησκευτική και πνευματική. Το Φανάρι, εξήγησε, είναι για την Ανατολή ότι είναι το Βατικανό για τη Δύση. Και αναρωτήθηκε: «Φαντάζεται ποτέ κανείς ότι η Ιταλία ημπορεί να σκεφθεί να εξορίσει το Βατικανόν από την Ρώμη;». ¹³⁸ Στη Συνδιάσκεψη δε ξεκαθάρισε ότι δεν θα έθετε ποτέ την υπογραφή του σε μια συνθήκη που θα καταργούσε το Πατριαρχείο, καθώς πίστευε ότι δεν είχε το δικαίωμα να υπαγάγει έναν οικουμενικό θεσμό, που αγκάλιαζε εκατομμύρια πιστούς, στο στενό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών διαφορών. Το Πατριαρχείο ιδρύθηκε με αποφάσεις δύο Οικουμενικών Συνόδων, πριν ακόμα προκύψει το σχίσμα μεταξύ ορθοδόξων και καθολικών· επομένως στον οικουμενικό χαρακτήρα του είχαν συμφωνήσει όλες οι χριστιανικές Εκκλησίες, συμπεριλαμβανομένης και της Ρώμης. Αυτή όμως που το προίκισε, είπε απευθυνόμενος στον Ισμέτ πασά, με επιπλέον προνόμια ήταν η Πύλη και το Πατριαρχείο, με τη σειρά του, τήρησε νομιμόφρονα στάση και στάθηκε στο πλευρό της για πέντε αιώνες. Ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' δεν έγινε επειδή είχε συνταχθεί με την Επανάσταση του 1821, αμφισβητώντας τον σουλτάνο, αλλά επειδή τον θεωρούσαν ως την κεφαλή του ελληνικού έθνους. ¹³⁹ Οι Τούρκοι, είπε, έπρεπε να λάβουν σοβαρά υπόψη τους ότι το Πατριαρχείο εξακολουθούσε να είναι μια ζώσα πραγματικότητα και για την τύχη του αγωνιούν εκατομμύρια πιστοί. Ήδη όμως στο πλευρό του Βενιζέλου είχε ταχθεί ο διεθνής τύπος, πολλές κυβερνήσεις και μεγάλο μέρος της παγκόσμιας κοινής γνώμης. Ο Έλληνας ηγέτης υπογράμμισε ότι η τουρκική κυβέρνηση δεν δικαιούτο να περιφρονήσει αυτές τις αντιδράσεις όπως και την βαρύνουσα σημασία της αμερικανικής αντιπροσωπείας υπέρ της παραμονής του Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη. ¹⁴⁰ Η συνδιάσκεψη οδηγείτο σχεδόν σε αδέξοδο, ενώ η ελληνική κυβέρνηση απειλούσε επίσημα ότι τυχόν απέλαση του Πατριαρχείου από το Φανάρι θα αποτελούσε **casus belli** (περίπτωση πολέμου) για την Ελλάδα. Όλες σχεδόν οι αντιπροσωπείες αρνήθηκαν επισήμως αυτήν την αξίωση της Τουρκίας, οι ΗΠΑ πιο συγκεκριμένα, σκέπτονταν να το χρησιμοποιήσουν για τις επεμβάσεις τους στη Σοβιετική Ρωσία και στην Εγγύς Ανατολή, ο δε Βενιζέλος είπε ότι κάτι τέτοιο θα επέφερε πολιτική, οικονομική και κοινωνική καταστροφή, πανικό στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και η Ελλάδα δεν άντεχε νέο κύμα προσφύγων. Ο λόρδος Curzon επισήμανε κάτι

¹³⁷ Βλ. εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα της 18.12. 1922, Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 32

¹³⁸ Σ.Στεφάνου, Ελευθερίου Βενιζέλου: Τα κείμενα, 419-421

¹³⁹ Βλ.εφημερίδα Ελεύθερον Βήμα της 9ης Αυγούστου (1927), Σ.Γιώλτσου, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930), 363-367

¹⁴⁰ Γ. Δαφνή, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940, Α' Τόμος, 32-33

τέτοιο θα ήταν προσβολή του θρησκευτικού συναισθήματος όλου του χριστιανικού κόσμου, «αλλά θα επέφερε και σημαντικότερη οικονομική ζημία στην Κωνσταντινούπολη».¹⁴¹ Ο Ιταλός αντιπρόσωπος Montagna υποστήριξε το δικαίωμα της Τουρκίας να απομακρύνει μονομερώς το Πατριαρχείο, κάτι που εξυπηρετούσε απ' ότι φαίνεται την ιταλική πολιτική και το Βατικανό που δεν θα είχε κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα με αυτήν την ιδέα. Τελικά στη διάρκεια των λεπτών διαπραγματεύσεων η πίεση της Μεγάλης Βρετανίας, του πανίσχυρου λόμπυ της Αγγλικανικής Εκκλησίας καθώς και των Προτεσταντών της Αμερικής υπέρ του Φαναρίου συνέβαλαν καταλυτικά στην παραμονή του Πατριαρχείου.¹⁴² Έτσι, οι Τούρκοι αντιπρόσωποι αρκέστηκαν τελικά με προφορική διαβεβαίωση του Ismet Paşa, να αποδεχθούν τη συμβιβαστική πρόταση της γαλλικής αντιπροσωπείας, που αποδέχθηκε και ο λόρδος Curzon, να παραμείνει το Πατριαρχείο ως **καθαρό θρησκευτικό ίδρυμα χωρίς πολιτικές, διοικητικές και μη εκκλησιαστικές εξουσίες και αρμοδιότητες**. Κάτι που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.¹⁴³

Κατά τον θεολόγο-εκκλησιαστικό ιστορικό και νομικό Ιωάννη Ελ. Σιδηρά το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν αποτελεί «*ίδρυμα του τουρκικού εσωτερικού δικαίου*» αλλά «*αυτοτελή οργανική κοινωνία, ιδιότυπο αυτοδύναμο θεσμό «sui generis»/δικού του είδους και ιδιότυπο νομικό πρόσωπο*», που κατέχει «*ipso jure*»/από το γεγονός καθ' εαυτό νομική υπόσταση αναγνωρισμένη υπό το Διεθνές Δίκαιο.¹⁴⁴

¹⁴¹ Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 297-299

¹⁴² Α. Αλεξανδρή, πρέσβευς ε.τ., Μεγάλου Ρήτορος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών, εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (28.1.2020) – www.kathimerini.gr

¹⁴³ H.J. Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, IMXA Institute for Balkan Studies, Volume 11, Thessaloniki (1961), 47-70

¹⁴⁴ Ι.Σιδηράς, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου και η Συνθήκη της Λωζάννης, 18 Δεκεμβρίου (2019) – cognoscoteam.gr

**II. Το κείμενο της Συνθήκη της Λωζάννης/
Lozan Bariş Antlaşması**

Η Συνθήκη Ειρήνης συνομολογήθηκε και υπογράφηκε την 24.7.1923 στη Λωζάννη της Ελβετίας μεταξύ Μ.Βρετανίας-Γαλλίας-Ιταλίας-Ιαπωνίας-Ελλάδας-Ρουμανίας-Βασιλείου Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων και Τουρκίας. Σ' αυτήν οι συμβαλλόμενες Δυνάμεις διαπνεόμενες από τον πόθο να τερματίσουν οριστικά την εμπόλεμη κατάσταση στην Ανατολή που άρχισε το 1914 και επιθυμώντας να αποκαταστήσουν τις σχέσεις φιλίας και εμπορίου για την κοινή ευημερία των Εθνών τους που πρέπει να βασιζονται στον σεβασμό της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας των Κρατών, διακηρύσσουν την απόφασή τους να συνομολογήσουν την υπόψη Συνθήκη, διορίζοντας πληρεξουσίους για τον υπόψη σκοπό.

Η Συνθήκη Ειρήνης που συνομολογήθηκε και υπογράφηκε την 24.7.1923 στη Λωζάννη της Ελβετίας μεταξύ των προαναφερομένων χωρών αποτελείται από 143 Άρθρα μετά των ακολούθων Συμβάσεων, Δηλώσεων και Πρωτοκόλλων υπογραφεισών την ακόλουθη ημερομηνία:

1. Σύμβαση Περί του Καθεστώτος των Στενών (σελ.83)- 24.7.1923
2. Σύμβαση Περί της Μεθορίου της Θράκης (σελ.84) - 24.7.1923
3. Σύμβαση Περί της εν Τουρκία εγκαταστάσεως των αλλοδαπών και δικαστικής δικαιοδοσίας (σελ.84) - 24.7.1923
4. Σύμβαση Εμπορική (σελ. 85) - 24.7.1923
5. Σύμβαση Περί Ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών μετά του σχετικού Πρωτοκόλλου (σελ.85) – 30.1.1923
6. Ελληνοτουρκική Συμφωνία Περί Αποδόσεως των Πολιτικών Κρατουμένων και Ανταλλαγής των Αιχμαλώτων Πολέμου (σελ.89) – 30.1.1923
7. Δήλωση Περί Αμνηστίας και Πρωτόκολλον (σελ.90) - 24.7.1923
8. Δήλωση Περί των εν Ελλάδι Μουσουλμανικών Κτημάτων (σελ.91)- 24.7.1923
9. Δήλωση Περί των Υγειονομικών Ζητημάτων (σελ. 91) - 24.7.1923
10. Δήλωση Περί της Δικαστικής Διοικήσεως (σελ. 92) - 24.7.1923
11. Πρωτόκολλο Περί Παραχωρήσεων τινών στο Οθωμανικό Κράτος και Σχετική Δήλωση (σελ.92) - 24.7.1923
12. Πρωτόκολλο Περί Προσχωρήσεως του Βελγίου και της Πορτογαλίας κάποιων διατάξεων των Πράξεων που υπογράφηκαν στη Λωζάννη και Δηλώσεις των δύο υπόψη Δυνάμεων (σελ.93) - 24.7.1923
13. Πρωτόκολλο σχετικό με την Εκκένωση των Τουρκικών Εδαφών των κατεχομένων υπό στρατευμάτων Βρετανικών, Γαλλικών και Ιταλικών και σχετική Δήλωση (σελ. 93) - 24.7.1923
14. Πρωτόκολλο περί Καραγάτς και των Νήσων Ίμβρου και Τενέδου (σελ.94)- 24.7.1923
15. Πρωτόκολλο σχετικό για τη Συνθήκη των Σεβρών που υπογράφηκε

- την 10.8.1920 μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Ελλάδας
Περί Προστασίας των Μειονοτήτων που υπάρχουν στην Ελλάδα
και τη Συνθήκη που υπογράφηκε την ίδια ημέρα μεταξύ των
Δυνάμεων αυτών για τη Θράκη ¹⁴⁵ (σελ. 94) - 24.7.1923
16. Πρωτόκολλο Περί Δικαιώματος Υπογραφής υπό του Βασιλείου
Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων ορισμένων εκ των παραπάνω πράξεων
(σελ.95) - 24.7.1923
 17. Τελική Πράξη της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης (σελ.95)-24.7.1923
 18. Συμφωνία μεταξύ της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλίας, της
Ιταλίας και της Ελλάδος Περί του Τρόπου Πληρωμής των οφειλών της
Ελληνικής Κυβερνήσεως σε υπηκόους και Εταιρίες των συμβαλλομένων
Μεγάλων Δυνάμεων προερχομένων από Πράξεις των Ελληνικών
Αρχών στην Τουρκία - Άρθρο 59 Συνθήκης Ειρήνης (σελ.68) - 24.7.1923

Στο πρωτότυπο κείμενο επισυνάπτεται και ελληνική μετάφραση με πλήρη και νόμιμη ισχύ.

Τη μέριμνα για την εκτέλεση της υπόψη Συνθήκης μετά των σχετικών Συμβάσεων, Δηλώσεων και Πρωτοκόλλων αναλαμβάνει ειδική συσταθείσα στο Υπουργείο Εξωτερικών Ανωτάτη Επιτροπή πλην της Σύμβασης «Περί Ανταλλαγής Πληθυσμών» για τη μελέτη και εφαρμογή της οποίας προβλεπόταν η σύσταση με Β.Δ. Ειδικής Επιτροπής κατόπιν πρότασης της Κυβέρνησης. Το Ν.Δ. υπ' αριθ. 238 που κυρώνει τη Συνθήκη της Λωζάννης και προσυπογράφουν ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ & η Κυβέρνηση την 25.8.1923, δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης και καθίσταται νόμος του Κράτους.

Μέρος Ι – Άρθρα 1-45

Πολιτικοί Όροι - Άρθρο 1

Το **Άρθρο 1** αφορά τους Πολιτικούς Όρους και αναφέρεται στην αποκατάσταση οριστικής ειρήνης μεταξύ των Συμβαλλομένων Κρατών και των υπηκόων τους από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης αυτής.

Τμήμα Α΄

1. Εδαφικοί Όροι- Άρθρα 2-22

¹⁴⁵ Αναφέρεται στη Συνθήκη που υπογράφηκε μεταξύ των Συμμάχων και των Συνασπισμένων Δυνάμεων και της Ελλάδος περί Θράκης που υπογράφηκε κι αυτή στις Σέβρες την 28^η Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920 και επισυνάφθηκε στη Συνθήκη των Σεβρών. Με την υπόψη Συνθήκη οι Σύμμαχοι μεταβίβαζαν στην Ελλάδα όλα τα δικαιώματα και τους τίτλους που είχαν και απέρρεαν από το Άρθρο 48 της Συνθήκης Ειρήνης που είχαν υπογράψει με τη Βουλγαρία στο Νεϊγύ της Γαλλίας την 27.11.1919 για τα εδάφη της Θράκης που ανήκαν στη βουλγαρική μοναρχία.

Το **Άρθρο 2** ορίζει τα σύνορα της Τουρκίας μετά της Βουλγαρίας και της Ελλάδας¹⁴⁶ (Άρθρο 2.2- Τμήμα Α', 1.Εδαφικοί Όροι).

Αναλυτικά, τα **νέα ελληνο-τουρκικά σύνορα** καθορίζονταν ως ακολούθως:¹⁴⁷

- Από το σημείο ενώσεως των συνόρων Τουρκίας, Βουλγαρίας και Ελλάδος (τριεθνές) μέχρι της συμβολής του Άρδα και του Έβρου: **ο ρους του Έβρου**.
- Εκείθεν προς τα άνω του Άρδα μέχρι σημείο επί του ποταμού τούτου ορισθησομένου επί του εδάφους εγγύτατα προς το χωρίον Τσουρέκ-κιοϊ (σημ. Ρίζια): **ο ρους του Άρδα**.
- Εκείθεν νοτιοανατολικώς μέχρι σημείου επί του Έβρου εις απόστασιν ενός χιλιομέτρου προς τα κάτω του Βόσνα κιοϊ: γραμμή αισθητώς ευθεία αφίνουσα εν Τουρκία το χωρίον Βόσνα-κιοϊ (Βοσνοχώρι). Το χωρίον Τσουρέκ-κιοϊ θα παραχωρηθή εις την Ελλάδα ή εις την Τουρκίαν, καθ' όσον η πλειονότης του πληθυσμού ήθελεν αναγνωρισθή ελληνική τουρκική υπό της εν τω άρθρω 5 προβλεπομένης επιτροπής, μη συνυπολογιζομένων των μεταναστευσάντων εις το χωρίον τούτο μετά την 11 ην Οκτωβρίου 1922.
- Εκείθεν μέχρι του Αιγαίου: **ο ρους του Έβρου**

Ουσιαστικά δηλ. τα νέα ελληνο-τουρκικά σύνορα ακολουθούν τον ρου του ποταμού Έβρου από τη συνένωσή του με τον παραπόταμό του Άρδα μέχρι το Αιγαίο Πέλαγος (βλ. *Χάρτη 20 Ελληνο-τουρκικών συνόρων στο Παράρτημα*).

Για την υλοποίηση της οριογραμμής ορίστηκε τριμελής επιτροπή οροθεσίας με πρόεδρο τον Ολλανδό συνταγματάρχη F.J.Backer και μέλη τον Τούρκο συνταγματάρχη Hacıoullah bey με 6μελή ομάδα και τον Έλληνα ταγματάρχη Ε. Μινωτάκη με 8μελή ομάδα. Την 7η Ιουλίου 1925 ξεκίνησαν οι εργασίες χάραξης των ελληνοτουρκικών συνόρων, κατά μήκος του ποταμού Έβρου, οι οποίες ολοκληρώθηκαν με τη σύνταξη και υπογραφή του σχετικού πρωτοκόλλου την 3^η Νοεμβρίου 1926, στο οποίο πρωτόκολλο έχουν επισυναφθεί λεπτομερείς χάρτες κλίμακος 1:25000.

Από τις πρώτες αποφάσεις της επιτροπής ήταν ότι η μεθόριος ΔΕΝ θα ακολουθούσε τις εκάστοτε μετατοπίσεις της κοίτης του ποταμού, αλλά θα καθοριζόταν με βάση την κοίτη που υπήρχε το 1926. Κατόπιν μακρών διαβουλεύσεων, η επιτροπή κατέληξε στην υπογραφή στην Αθήνα την 3η Νοεμβρίου 1926, σχετικού πρωτοκόλλου με το οποίο καθορίστηκε λεπτομερώς η περιγραφή και η χάραξη της Ελληνοτουρκικής μεθόριου, με συντεταγμένες και σταθερά σημεία. Επειδή με το πέρασμα του χρόνου οι πλημμύρες του Έβρου

¹⁴⁶ N.A. Karacan, Lozan, 91-105

¹⁴⁷ Y. Yazıcioglu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 91-105, 408

είχαν ως αποτέλεσμα πολλά από τα ορόσημα της οροθετήσεως του 1926 να καταστραφούν, έγιναν πολλές προσπάθειες να συντηρηθούν, με πιο σοβαρή αυτή που κατέληξε μεν την 7η Δεκεμβρίου 1971 στην υπογραφή του «**Πρωτοκόλλου περί διαφυλάξεως, ελέγχου, συντηρήσεως και αποκαταστάσεως των οροσίων επί της ελληνοτουρκικής μεθορίου**», πλην όμως μέχρι σήμερα δεν υπάρχουν στοιχεία ότι η Τουρκία έχει επικυρώσει αυτό το Πρωτόκολλο.¹⁴⁸

Το **Άρθρο 3** καθορίζει τα σύνορα της Τουρκίας με τη Συρία ¹⁴⁹ (με βάση τη Γαλλο-τουρκική Συμφωνία της Άγκυρας της 20^{ης} .10.1921) ¹⁵⁰ και με το Ιράκ ¹⁵¹ κατόπιν συμβιβασμού με τη Μεγάλη Βρετανία εντός 9 μηνών, ει δυνατόν. Σε περίπτωση τυχόν διαφωνίας θα επιλαμβανόταν το Συμβούλιο της Κ.Τ.Ε.¹⁵²

Το **Άρθρο 4** αναφέρεται στα διαγραφόμενα σύνορα που είναι χαραγμένα στους συνημμένους χάρτες 1:1.000.000 της Συνθήκης της Λωζάννης. ¹⁵³ Υπερισχύει το κείμενο σε περίπτωση διαφοράς με τους χάρτες. Οι χάρτες αυτοί βασίζονταν στη μυστική Συμφωνία Sykes-Picot της 16.5.1916 που διεμοίραζαν την πρώην οθωμανική Μεσοποταμία και Παλαιστίνη μεταξύ Γαλλίας-Βρετανίας.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Α. Βασιλείου, αντιστράτηγου ε.α., Ο Έβρος ποταμός και η οροθέτηση των συνόρων Ελλάδος-Τουρκίας στη Θράκη (27.5.2020) - www.xanthinet.gr

¹⁴⁹ Τα οριστικά τουρκο-συριακά σύνορα διαμορφώθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1925

¹⁵⁰ Η **Συνθήκη ή Συμφωνία της Άγκυρας ή Συμφωνία Franklin Bouillon** του 1921 συνομολογήθηκε την 20.10.1921 μεταξύ της Γαλλίας και της Τουρκίας. Με αυτή η Γαλλία αναγνώρισε de facto την επαναστατική κυβέρνηση της Άγκυρας δηλ. του Κεμάλ και έληξε η εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ των δύο χωρών. Εκκενώθηκε η Κιλικία με εξαίρεση το σαντζάκι της Αλεξανδρέττας. Διακανονίστηκαν τα γαλλικά συμφέροντα παρά τα σύνορα της Συρίας και παραχωρήθηκε εδαφική έκταση στρατηγικής σημασίας στα συρο-τουρκικά σύνορα, ώστε ο μελλοντικός γαλλικός σιδηρόδρομος Βαγδάτης να διέρχεται από το έδαφος της Τουρκίας. Με τη συνθήκη αυτή επιήλθε ανατροπή της Συνθήκης των Σεβρών. (Πηγή: *Digitheque MJP, Grand Guerre, Accord franco-turc, Angora, 20 octobre 1921, 2014 – mjp.univ-perp.fr*), J.A.S.Grenville, *The Major International Treaties 1914-1973*, 49-50

¹⁵¹ Με την πτώση της οθωμανικής αυτοκρατορίας η Αγγλία και η Γαλλία με βάση τη μυστική συμφωνία των διπλωματών Mark Sykes-François Georges Picot της 16.5.1916 καθόρισαν τα σύνορα στα αραβικά προτεκτοράτα. Το Ιράκ, η Υπεριορδανία και η Παλαιστίνη ορίστηκαν στην επικυριαρχία των Βρετανών, ενώ η Συρία και ο Λίβανος στην επικυριαρχία των Γάλλων. Στη συμφωνία αυτή βασίστηκε η χάραξη των νέων τουρκο-ιρακινών συνόρων. Το Ιράκ σχηματίστηκε από την ένωση τριών διαφορετικών οθωμανικών επαρχιών της Μοσούλης, της Βαγδάτης και της Βασόρας. (Πηγή: *Marina Ottaway, Learning from Sykes-Picot, Middle East Program, Occasional Paper Series Washington, Fall 2015, 3-11- www.wilsoncenter.com*).

¹⁵² Η **Κοινωνία των Εθνών (League of Nations)** πρόδρομος του ΟΗΕ ιδρύθηκε το 1920, αμέσως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο Παρίσι, ως αποτέλεσμα της Συνθήκης των Βερσαλλιών κατόπιν Αμερικανικής πρωτοβουλίας και σημείωσε σταθμό στην εξέλιξη των διεθνών σχέσεων, καθώς υπήρξε η πρώτη προσπάθεια για συνεννόηση όλων των κρατών πάνω στα προβλήματα που απασχολούν την ανθρωπότητα. Στο απόγειό της μεταξύ 28 Σεπτεμβρίου 1934 και 23 Φεβρουαρίου 1935, είχε 58 χώρες-μέλη. Οι στόχοι της περιλάμβαναν τον αποπλισμό, την πρόληψη του πολέμου μέσω της συλλογικής ασφάλειας, τη διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των χωρών μέσω των διαπραγματεύσεων και της διπλωματίας και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής παγκόσμια. Ανίκανη να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα του Άξονα και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καταργήθηκε το 1946 και αντικαταστάθηκε από τον ΟΗΕ, J.A.S.Grenville, *The Major International Treaties 1914-1973*, 55-57

¹⁵³ Αφορά τους 3 χάρτες του Παραρτήματος: Carte no.1- Turquie d' Europe, Zone des Détroits, Smyrne, Les Îles, ήτοι Χάρτης της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, της Ζώνης των Στενών, της Σμύρνης και των Νησιών, Carte no.2 - Les Îles, ήτοι Χάρτης των (ελληνικών) νησιών και Frontière de la Turquie- Zones et Îles démilitarisées visés a l' article 4, ήτοι Χάρτης Συνόρων Τουρκίας και Αποστρατικοποιημένων Νησιών σύμφωνα με τις προβλέψεις του Άρθρου 4.

¹⁵⁴ βλ. Χάρτη 7 της Συμφωνίας Sykes-Picot στο Παράρτημα.

Το **Άρθρο 5** ορίζει ότι αρμόδια για τη χάραξη των συνόρων επί του εδάφους θα είναι η Επιτροπή Οριοθέτησης αποτελούμενη από 1 Έλληνα, 1 Τούρκο και 1 Πρόεδρο, υπήκοο τρίτης δύναμης. Οι Αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία.

Το **Άρθρο 6** διευκρινίζει τους όρους *ρους* και *αύλαξ* για πλωτούς και μη ποταμούς. Στα θαλάσσια σύνορα περιλαμβάνονται τα νησιά-νησίδες κείμενες σε απόσταση μικρότερη των 3 μιλίων από τις ακτές.

Το **Άρθρο 7** αναφέρει την υποχρέωση των ενδιαφερομένων κρατών να παράσχουν στην Επιτροπή Οριοθέτησης όλα τα αναγκαία έγγραφα, ήτοι πρακτικά καθορισμού, σχεδιαγράμματα, χάρτες και την έκδοση εντολών προς τις τοπικές αρχές να παράσχουν κτηματολόγια, κτηματικά βιβλία, πληροφορίες περί ιδιοκτησιών κ.λ.π.

Το **Άρθρο 8** αναφέρει την υποχρέωση των ενδιαφερομένων κρατών και ιδιαίτερα της Τουρκίας να συνδράμουν την Επιτροπή Οριοθέτησης είτε απευθείας, είτε μέσω τοπικών αρχών με τεχνικό προσωπικό, υλικά, κλπ.

Το **Άρθρο 9** λέει ότι τα ενδιαφερόμενα Κράτη θα σεβαστούν τα τριγωνομετρικά σημεία, οροθετικά σήματα, πασσάλους κλπ. της Επιτροπής Οριοθέτησης.

Το **Άρθρο 10** αναφέρει ότι τα ορόσημα θα είναι αριθμημένα, σε ορατή μεταξύ τους απόσταση και θα σημειωθούν σε χαρτογραφικό πίνακα.

Το **Άρθρο 11** ορίζει ότι τα οριστικά πρωτόκολλα οριοθέτησης, οι συνημμένοι χάρτες και τα έγγραφα θα συνταχθούν σε 3 πρωτότυπα (ανά ένα στα ενδιαφερόμενα μέρη και ένα στη γαλλική κυβέρνηση που θα επιδώσει επίσημα αντίγραφα στις Δυνάμεις που υπέγραψαν την υπόψη Συνθήκη).

Με το **Άρθρο 12** επικυρώνεται η Απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων της 13.2.1914 του Λονδίνου (ως συνέπεια της αντίστοιχης Συνθήκης της 17-30.5.1913 που υπογράφηκε εκεί και κοινοποιήθηκε στην Ελλάδα για την ελληνική κυριαρχία των νησιών Σαμοθράκης, Λήμνου, Λέσβου, Χίου, Σάμου και Ικαρίας, πλην της Ίμβρου, Τενέδου και Λαγουσών (Μαυρυών), ενώ παραμένουν υπό τουρκική κυριαρχία όλα τα νησιά που βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των 3 μιλίων από την τουρκική ακτή, δηλ. Ίμβρος, Τένεδος και Λαγούσες (Μαυριές/Tatsan adasi).¹⁵⁵

Το **Άρθρο 13** ορίζει ότι προς εξασφάλιση της ειρήνης στα νησιά Χίος, Λέσβος, Σάμος και Ικαρία η Ελλάδα δεν θα εγκαταστήσει ναυτικές βάσεις ή

¹⁵⁵ Note of the Great Powers to Greece-Note des représentants d'Allemagne, d'Autriche-Hongrie, de Grande-Bretagne, d'Italie et de Russie au Gouvernement Grec, en date du 31 Janvier/13 Février 1914.

οχυρώσεις.¹⁵⁶ Απαγορεύονται οι υπερπτήσεις ελληνικών πολεμικών αεροσκαφών πάνω από την τουρκική ακτή, όπως αντίστοιχα των τουρκικών αεροσκαφών πάνω από τα υπόψη νησιά. Περιορίζεται βασικά ο αριθμός των ελληνικών στρατευμάτων σε αστυνομικές δυνάμεις.

Το **Άρθρο 14** αναφέρεται στην Ίμβρο και την Τένεδο. Τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος παραμένουν υπό τουρκική κυριαρχία και εξαιρούνται της Συμφωνίας Ανταλλαγής Πληθυσμών. Θα απολαμβάνουν καθεστώς διοικητικής αυτονομίας και παρέχονται εγγυήσεις για την προστασία προσώπων και περιουσία του ντόπιου μη μουσουλμανικού πληθυσμού. Η τάξη θα διασφαλίζεται από αστυνομία στρατολογημένη μεταξύ του εγχώριου πληθυσμού υπό τις διαταγές της τοπικής διοίκησης.

Στο **Άρθρο 15** η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί της Δωδεκανήσου που αυτή κατέχει, συμπεριλαμβανομένου του Καστελορίζου.¹⁵⁷

Στο **Άρθρο 16** η Τουρκία παραιτείται παντός δικαιώματος και τίτλου επί των εδαφών και νησιών που κείνται πέραν των προβλεπομένων ορίων της υπόψη Συνθήκης. Δεν θίγονται οι ιδιαίτερες συμφωνίες που η Τουρκία έχει συνυπολογήσει με τις όμορες χώρες.

Στο **Άρθρο 17** η Τουρκία παραιτείται (ως ηττημένη χώρα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου) από 5.11.1914 παντός δικαιώματος και τίτλου επί της Αιγύπτου και του Σουδάν.¹⁵⁸

Με το **Άρθρο 18** η Τουρκία απαλλάσσεται από κάθε υποχρέωση των παλαιών οθωμανικών δανείων, ηγγυημένων δια του αιγυπτιακού φόρου, του 1855 (ύψους

¹⁵⁶Την παραβίαση αυτού του Άρθρου επικαλείται συχνά η Τουρκία, όπως και σήμερα, καταγγέλλοντας τον στρατιωτικό εξοπλισμό των ακριτικών ελληνικών νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Η Ελλάδα ανταπαντά ότι: «**Ότι απειλείται, εξοπλίζεται.**»

¹⁵⁷ Πρόσφατα η Τουρκία ισχυρίστηκε ότι η Ελλάδα κατέχει παράνομα τα Δωδεκάνησα και αμφισβήτησε τα θαλάσσια σύνορα των Δωδεκάνησων και ιδιαίτερα του Καστελορίζου, αγνοώντας την ιταλο-τουρκική Συνθήκη της Άγκυρας της 28.1.1932 για την διευθέτηση των θαλασσιών συνόρων των Δωδεκάνησων, αλλά και την **Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων** του 1947. Η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων της 10.2.1947 υπογράφηκε μεταξύ των Συμμάχων Δυνάμεων και της Ιταλίας. Σύμφωνα με την ιστορική συμφωνία «*η Ιταλία εκχωρεί εις την Ελλάδα εν πλήρει κυριαρχία τας νήσους της Δωδεκανήσου τας κατωτέρω απαριθμωμένας ήτοι: Αστυπάλαιαν, Ρόδον, Χάλκην, Κάρπαθον, Κάσον, Τήλον, Νίσυρον, Κάλυμνον, Λέρον, Πάτμον, Λίπον, Σύμην, Κω, και Καστελόριζον ως και τας παρακειμένας νησίδας.*». Η ελληνική πλευρά διευκρίνιζε, κατά την υπογραφή, ότι με τον όρο «*παρακειμένες*» εννοούνται οι «*υπό ιταλικήν κυριαρχίαν*» κατά την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο. (Πηγή: *Traité de Paix avec l'Italie (10 février 1947)*/βλ. *www.cvce.eu*). J.A.S.Grenville, *The Major International Treaties 1914-1973*, 177-181

¹⁵⁸ Η Αίγυπτος μέχρι το 1882 ανήκε ονομαστικά στην οθωμανική αυτοκρατορία μέχρι την εισβολή των Βρετανών σ' αυτήν εκείνη τη χρονιά λόγω της επανάστασης του Mahdi στο Σουδάν το 1881. Τότε η Αίγυπτος έγινε βρετανικό προτεκτοράτο και βαθμιαία βρετανο-αιγυπτιακά στρατεύματα κατέκτησαν το Σουδάν στο οποίο άσκησαν συγκυριαρχία μέχρι το 1914 (Αγγλο-αιγυπτιακό Σουδάν) οπότε η Αίγυπτος ανεξαρτητοποιήθηκε από την οθωμανική αυτοκρατορία με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και το Σουδάν υπάχθηκε στη βρετανική αυτοκρατορία.

5 εκατ. λιρών Αγγλίας)¹⁵⁹, 1891 (ύψους 6.316.920 εκ. λιρών Αγγλίας και 1894 (σε 2 δόσεις ύψους 1.600.000 εκ. λιρών Αγγλίας και 8.212.340 εκ. λιρών Αγγλίας)¹⁶⁰. Η Αίγυπτος απαλλάσσεται από κάθε άλλη υποχρέωση ως προς το δημόσιο οθωμανικό χρέος.

Το **Άρθρο 19** αναφέρεται σε μεταγενέστερες συμφωνίες μεταξύ των ενδιαφερομένων δυνάμεων οι οποίες θα κανονίσουν τα ζητήματα που προκύπτουν από την αναγνώριση του Αιγυπτιακού Κράτους.

Με το **Άρθρο 20** η Τουρκία αναγνωρίζει την προσάρτηση της Κύπρου από τη Μεγάλη Βρετανία της 5^{ης}. 11.1914.¹⁶¹

Με το **Άρθρο 21** οι Τούρκοι οι εγκατεστημένοι στην Κύπρο την 5.11.1914 αποκτούν νέα βρετανική ιθαγένεια. Αν εντός 2 ετών επιλέξουν την τουρκική ιθαγένεια, υποχρεούνται να εγκαταλείψουν το νησί.

Τελος το **Άρθρο 22** αναφέρει ότι με την επιφύλαξη των γενικών διατάξεων του Άρθρου 27 η Τουρκία αναγνωρίζει την οριστική κατάργηση παντός δικαιώματος ή προνομίου που απολάμβανε στη Λιβύη (που περιήλθε σε ιταλική κατοχή) σύμφωνα με τη Συνθήκη του Ouchy της Λωζάννης 18^{ης}.10.1912 και τις συναφείς Πράξεις.¹⁶²

2.Ειδικές Διατάξεις- Άρθρα 23-29

Στο **Άρθρο 23** διατυπώνεται ότι τα Συμβαλλόμενα Μέρη διακηρύσσουν την ελευθερία διελεύσεως και πλού δια θαλάσσης ή αέρος σε καιρό ειρήνης ή πολέμου των Στενών του Ελλησπόντου, της Προποντίδας και του Βοσπόρου.

Το **Άρθρο 24** αναφέρει ότι η ειδική Σύμβαση περί του καθεστώτος της μεθορίου που περιγράφεται στο Άρθρο 2 της Συνθήκης, θα έχει το ίδιο κύρος και ισχύ έναντι των Συμβαλλομένων Μερών, σαν να περιεχόταν στη Συνθήκη.

Με το **Άρθρο 25** η Τουρκία υποχρεώνεται ν' αναγνωρίσει την πλήρη ισχύ των Συνθηκών Ειρήνης και των προσθέτων Συμβάσεων που συνομολογήθηκαν υπό

¹⁵⁹ Το δάνειο αυτό που συνήφθη με Γαλλο-βρετανική εγγύηση, έγινε διαρκούντος του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-56) προς αντιμετώπιση των αυξημένων στρατιωτικών δαπανών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο τόκος του εγγυήθηκε εξ ολοκλήρου από τη γαλλική και τη βρετανική κυβέρνηση. (Πηγή: *Κ.Γεωργαλής, Το ζήτημα του φόρου υποτέλειας, Λευκωσία 2015, 11-14*). Η Αυτοκρατορία πτώχευσε το 1875 και τέθηκε υπό διεθνή έλεγχο των πιστωτών της (βλ. *T.Özal, La Turquie en Europe, 200*).

¹⁶⁰ Τα οθωμανικά δάνεια του 1891 και 1894 ήταν και αυτά εγγυημένα με τον αιγυπτιακό φόρο και συνάφθηκαν για ν' αντιμετωπιστούν οι αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες της αυτοκρατορίας. (Πηγή: *M. Birdal, The Political Economy of Ottoman Public Debt, Tauris Academic Studies, London-New York, 2010, 85-92*).

¹⁶¹ Με το Συνέδριο του Βερολίνου το 1878 η Κύπρος πέρασε από την οθωμανική αυτοκρατορία στη Βρετανία με συμφωνία εκμίσθωσης. Με την κήρυξη πολέμου της Τουρκίας ενάντια στην Αντάντ η Βρετανία την 5.11.1914 ανακήρυξε την Κύπρο βρετανική κτήση (dominion).

¹⁶² Η υπόψη Συνθήκη τερμάτισε τον Ιταλο-τουρκικό πόλεμο που είχε αρχίσει ην 29.9.1911.

των συμβαλλομένων Δυνάμεων μετά των Δυνάμεων που πολέμησαν στο πλευρό της Τουρκίας και να αποδεχθεί τις αποφάσεις για τα εδάφη της τέως Γερμανικής Αυτοκρατορίας, της Αυστρίας, της Ουγγαρίας και της Βουλγαρίας και να αναγνωρίσει τα νέα κράτη εντός των καθορισμένων συνόρων.

Με το **Άρθρο 26** η Τουρκία αναγνωρίζει και αποδέχεται τα σύνορα της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Βουλγαρίας, της Ελλάδας, της Ουγγαρίας, της Πολωνίας, της Ρουμανίας, του Σερβο-Κροατο-Σλοβενικού και Τσεχοσλοβακικού Κράτους, όπως αυτά καθορίζονται στο Άρθρο 25 ή από κάθε συμπληρωματική σύμβαση.

Στο **Άρθρο 27** ορίζεται ότι καμιά πολιτική, νομοθετική ή διοικητική εξουσία ή δικαιοδοσία δεν θα ασκηθεί από την Τουρκία εκτός αυτής επί υπηκόων εδάφους αποσπασθέντος από αυτήν ή επί υπηκόων εδάφους διατελούντος υπό την κυριαρχία των λοιπών Δυνάμεων που υπέγραψαν τη Συνθήκη. Δεν θίγεται η πνευματική δικαιοδοσία των θρησκευτικών μουσουλμανικών αρχών.

Με το **Άρθρο 28** τα Συμβαλλόμενα Μέρη αποδέχονται την πλήρη κατάργηση των Διομολογήσεων¹⁶³ στην Τουρκία¹⁶⁴

Στο **Άρθρο 29** ορίζεται ότι οι Μαροκινοί Γάλλοι υπήκοοι και οι Τυνήσιοι θα υπόκεινται στην Τουρκία στο ίδιο καθεστώς με τους Γάλλους. Ομοίως για τους Λίβυους υπηκόους όπως και οι Ιταλοί. Αντίστοιχα οι Τούρκοι υπήκοοι στις χώρες αυτές θα απολαμβάνουν το ίδιο καθεστώς που απολαμβάνουν στη Γαλλία και την Ιταλία. Το καθεστώς στην Τουρκία για τα εμπορεύματα προερχόμενα από τις χώρες αυτές ή από την Τουρκία και κατευθυνόμενα στις υπόψη χώρες θα καθοριστεί με συμφωνία Γαλλίας-Τουρκίας.

Τμήμα Β'

Ιθαγένεια- Άρθρα 30-36

Το **Άρθρο 30** ορίζει ότι οι Τούρκοι υπήκοοι εγκατεστημένοι σε εδάφη που αποσπώνται από την Τουρκία καθίστανται αυτοδίκαια υπήκοοι του Κράτους στο οποίο μεταβιβάζεται το συγκεκριμένο έδαφος.

¹⁶³ Οι Διομολογήσεις (capitulations) είναι οι συμβάσεις ελευθερίας εμπορίου ευρωπαϊκών χωρών (π.χ. Γαλλίας από το 1535) στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας που απαλλάχτηκαν από τη φορολογία. Βλ. αντίστοιχη υποσημείωση σε Άρθρο 71 και E.Driault, *Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος*, 298-299, Στ. Γιώλτσου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, Θεσσαλονίκη 2006, 389-391 και T.Tamer, "Lozan ve Kapitülasyonların İlgası" [Lausanne and the Abolishment of Capitulations], *Journal of the Department of History of Istanbul University*, Vol. VII, Issue.4, (1941), 730.

¹⁶⁴ S.Demirci, *The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923*, 83-85

Το **Άρθρο 31** λέει ότι οι άνω των 18 ετών που αποβάλλουν την τουρκική ιθαγένεια και αποκτούν αυτοδίκαια νέα ιθαγένεια με βάση το Άρθρο 30, μπορούν να επιλέξουν πάλι την τουρκική ιθαγένεια επί 2 χρόνια από την ισχύ της υπόψη Σύμβασης.

Στο **Άρθρο 32** διατυπώνεται ότι οι άνω των 18 ετών, εγκατεστημένοι σε έδαφος αποσπώμενο από την Τουρκία, που διαφέρουν εθνικά από την πλειονότητα του πληθυσμού του υπόψη εδάφους, δικαιούνται μέσα σε 2 χρόνια από την ισχύ της υπόψη Σύμβασης να επιλέξουν την ιθαγένεια ενός εκ των κρατών, όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι της ίδιας φυλής με αυτούς, με τον όρο της συγκατάθεσης του κράτους αυτού.

Το **Άρθρο 33** ορίζει ότι όσοι ασκήσουν το δικαίωμα επιλογής βάσει των δύο προηγούμενων Άρθρων, οφείλουν εντός έτους να μετοικήσουν στο κράτος που επέλεξαν. Δικαιούνται δε να διατηρήσουν την ακίνητη περιουσία τους που είχαν στο έδαφος του προηγούμενου κράτους και να μεταφέρουν την κινητή περιουσία τους χωρίς οποιουσδήποτε δασμούς και τέλη.

Το **Άρθρο 34** αναφέρεται στο αντίστοιχο δικαίωμα επιλογής ιθαγένειας των Τούρκων υπηκόων άνω των 18 ετών που κατάγονται από έδαφος αποσπώμενο από την Τουρκία.

Στο **Άρθρο 35** οι Συμβαλλόμενες Δυνάμεις υποχρεούνται να μη παρεμβάλλουν οποιαδήποτε προσκόμματα στην άσκηση του δικαιώματος επιλογής ιθαγένειας όπως προβλέπεται από την Συνθήκη ή τις Συνθήκες Ειρήνης που συνομολογήθηκαν με τους πρώην Συμμάχους της Τουρκίας δηλ. Γερμανία, Αυστροουγγαρία και Βουλγαρία.

Το **Άρθρο 36** ορίζει ότι οι γυναίκες ακολουθούν την κατάσταση των συζύγων τους και τα παιδιά κάτω των 18 ετών αυτή των γονέων τους.

Τμήμα Γ΄

Προστασία των Μειονοτήτων ¹⁶⁵– Άρθρα 37-45

Στο **Άρθρο 37** η Τουρκία υποχρεούται να αναγνωρίσει τις διατάξεις των Άρθρων 38-44 ως θεμελιώδεις νόμους και ουδείς νόμος, επίσημη πράξη ή κανονισμός δεν θα υπερισχύσει αυτών.

¹⁶⁵ Y. Yazıcıoğlu, Her Yönüyle Lozan Antlaşması, Azınlıkların Korunması , 413-414, 453-455

Στο **Άρθρο 38** η Τουρκία υποχρεούται να παρέχει σε όλους τους κατοίκους της Χώρας πλήρη και απόλυτη προστασία της ζωής και της ελευθερίας τους ανεξάρτητα τόπου γέννησης, εθνικότητας, γλώσσας, φυλής ή θρησκείας. Όλοι οι κάτοικοι της Χώρας μπορούν να πρεσβεύουν ελεύθερα κάθε πίστη, θρησκεία ή δοξασία που δεν αντίκειται στα χρηστά ήθη και τη δημόσια τάξη. Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες θα έχουν πλήρη ελευθερία κυκλοφορίας και μετανάστευσης.

Το **Άρθρο 39** αναφέρει ότι **οι μη μουσουλμάνοι Τούρκοι υπήκοοι θα έχουν τα ίδια αστικά και πολιτικά δικαιώματα με τους μουσουλμάνους. Όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας ανεξάρτητα θρησκείας θα είναι ίσοι απέναντι του νόμου.** Η διαφορά θρησκείας, δοξασίας ή πίστης δεν θα είναι κώλυμα για την απόλαυση των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων (π.χ. δημόσιες θέσεις, αξιώματα κλπ.). Δεν επιβάλλονται περιορισμοί στην ελευθερία χρήσης οιασδήποτε γλώσσας παρά παντός υπηκόου σε ιδιωτικές, εμπορικές σχέσεις, θρησκεία, δημοσιεύματα, δημόσιες συγκεντρώσεις. Θα παρέχονται ευκολίες σε Τούρκους υπηκόους μη τουρκόφωνους για τη χρήση της γλώσσας τους ενώπιον των δικαστηρίων.¹⁶⁶

Το **Άρθρο 40** ορίζει ότι οι μη μουσουλμάνοι Τούρκοι υπήκοοι θα έχουν νομικά και πραγματικά την ίδια προστασία και τις ίδιες εγγυήσεις με τους Τούρκους υπηκόους και τα ίδια δικαιώματα σύστασης, διεύθυνσης και εποπτείας με δικές τους δαπάνες παντός είδους θρησκευτικών, φιλανθρωπικών/κοινωφελών ιδρυμάτων και εκπαιδευτηρίων με **ελευθερία** χρήσης της γλώσσας τους και **άσκηση της θρησκείας τους.**

Το **Άρθρο 41** αναφέρει ότι σε πόλεις και περιφέρειες με σημαντικό αριθμό μη Μουσουλμάνων υπηκόων η τουρκική κυβέρνηση θα παρέχει ευκολίες στα δημόσια δημοτικά σχολεία για τη διδασκαλία στη γλώσσα τους. Δηλαδή να επιτρέπει την πρόσληψη δασκάλων και να μην παρεμβάλλει προσκόμματα στον διορισμό τους. Αυτό δεν την εμποδίζει στο να καταστήσει υποχρεωτική τη διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας στα σχολεία αυτά. Επίσης οφείλει να εξασφαλίσει στις μειονότητες δίκαιη συμμετοχή στη διάθεση των χρηματικών ποσών του δημόσιου, δημοτικού ή άλλου προϋπολογισμού για εκπαιδευτικό, φιλανθρωπικό ή θρησκευτικό σκοπό. Τα ποσά θα καταβάλλονται στους αρμόδιους αντιπροσώπους των ενδιαφερομένων ιδρυμάτων ή οργανισμών.

Το **Άρθρο 42** αφορά την οικογενειακή και προσωπική ζωή των μειονοτήτων. Απέναντι στις μη μουσουλμανικές μειονότητες θα ληφθούν όλα τα κατάλληλα

¹⁶⁶ Avukat İ.H. Duman, Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması, Περιοδικό TBBD (Türkiye Barolar Birliği Dergisi), Sayı 57 (2005), 140-145

μέτρα για την οικογενειακή/προσωπική τους κατάσταση, ώστε τα θέματα αυτά να είναι σύμφωνα με τα έθιμά τους. Τα μέτρα αυτά θα επεξεργαστούν ειδικές επιτροπές αποτελούμενες από ίσο αριθμό Τούρκων και μειονοτικών. Σε περίπτωση διαφωνιών ορίζεται από κοινού με την Κ.Τ.Ε. ευρωπαϊός νομομαθής ως επιδιαιτητής. Η τουρκική κυβέρνηση **υποχρεούνται να παρέχει κάθε προστασία, ευκολία και άδεια σε εκκλησίες, συναγωγές, νεκροταφεία και λοιπά ευαγή και θρησκευτικά ιδρύματα των μειονοτήτων. Όσον αφορά την ίδρυση νέων θρησκευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, η τουρκική κυβέρνηση δεν θα αρνηθεί καμία, όπως έχει εξασφαλιστεί και στα λοιπά ιδιωτικά καθιδρύματα παρομοίας φύσεως !!**

Το **Άρθρο 43** ορίζει ότι οι μη μουσουλμανικές μειονότητες της Τουρκίας δεν υποχρεούνται στην εκτέλεση πράξεων που αντιβαίνουν στην πίστη τους ή τα θρησκευτικά τους έθιμα, ενώ γίνεται σεβαστή η εβδομαδιαία τους ανάπαυση. Υποχρεούνται όμως όπως και οι λοιποί Τούρκοι υπήκοοι σε παράσταση ενώπιον των δικαστηρίων καθώς και στην τήρηση της δημόσιας τάξης.

Στο **Άρθρο 44** διατυπώνεται ότι οι διατάξεις των προηγούμενων Άρθρων για τις μη μουσουλμανικές μειονότητες της Τουρκίας αποτελούν υποχρεώσεις διεθνούς συμφέροντος και τίθενται από την εγγύηση της Κ.Τ.Ε., χωρίς τη συγκατάθεση της οποίας (πλειοψηφία του Συμβουλίου) δεν μπορούν να τροποποιηθούν. Αν υπάρξει τέτοια περίπτωση, οι Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Ιαπωνία οφείλουν να συγκατατεθούν. Κάθε Μέλος του Συμβουλίου της Κ.Τ.Ε. δικαιούται να επισύρει την προσοχή του Συμβουλίου για κάθε παράβαση ή κίνδυνο παράβασης των υπόψη υποχρεώσεων. Τυχόν αναφυόμενες διχογνωμίες μεταξύ της Τουρκίας και άλλων Δυνάμεων θεωρούνται διαφορές διεθνούς χαρακτήρα κατά το Άρθρο 14 του Συμφώνου της Κ.Τ.Ε. και παραπέμπονται στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, οι αποφάσεις του οποίου είναι ανέκκλητες.

Τέλος στο **Άρθρο 45** ορίζεται ότι τα αναγνωρισθέντα από τις παρούσες διατάξεις δικαιώματα των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων της Τουρκίας, ισχύουν και για τις μουσουλμανικές μειονότητες της Ελλάδας.

Μέρος ΙΙ – Άρθρα 46-63

Δημοσιονομικοί Όροι

Τμήμα Α΄

Δημόσιο Οθωμανικό Χρέος – Άρθρα 46-57

Το **Άρθρο 46** ορίζει ότι το δημόσιο οθωμανικό χρέος κατανέμεται μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών που απέκτησαν εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13 (δηλ. Ελλάδα,

Βουλγαρία, Σερβία, Ρουμανία) αυτών στα οποία παραχωρήθηκαν νησιά με τα Άρθρα 12 και 15 της υπόψη Συνθήκης και των νέων Κρατών που δημιουργήθηκαν στα ασιατικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Θράκη που την 1.8.1914 τελούσε υπό οθωμανική κυριαρχία για την κατανομή του υπόψη χρέους θα θεωρηθεί ως αποσπασθέν έδαφος.^{167,168}

Το **Άρθρο 47** ορίζει ότι εντός 3 μηνών από την έναρξη της Συνθήκης αυτής το Συμβούλιο του δημόσιου οθωμανικού χρέους θα καθορίσει τις ετήσιες τοκοχρεωλυτικές δόσεις που αναλογούν στα αναφερόμενα δάνεια του συνημμένου Πίνακα στο Μέρος Α΄ του παρόντος τμήματος και θα επιβαρύνουν τα ενδιαφερόμενα Κράτη, τα οποία μπορούν να στείλουν εκπροσώπους τους στην Κωνσταντινούπολη για να παρακολουθούν τις εργασίες του Συμβουλίου. Τυχόν διαφορές που θα ανακύψουν ως προς την εφαρμογή των διατυπωμένων αρχών στο παρόν Άρθρο, θα παραπέμπονται σε διαιτητή της Κ.Τ.Ε., οι αποφάσεις του οποίου θα ληφθούν εντός τριμήνου και θεωρούνται αμετάκλητες. Προσφυγή στη διαιτησία δεν συνεπάγεται αναστολή πληρωμής των ετήσιων χρεωλυτικών δόσεων.

Στο **Άρθρο 48** ορίζεται ότι τα Κράτη, εκτός της Τουρκίας, στα οποία θα κατανεμηθεί το χρέος, οφείλουν εντός 3 μηνών να παράσχουν στο Συμβούλιο του Χρέους ικανές εγγυήσεις για την πληρωμή του μεριδίου τους. Η είσπραξη των εγγυήσεων μπορεί ν' ανατεθεί από το Συμβούλιο της Κ.Τ.Ε. σε διεθνείς οργανισμούς- εκτός Τουρκίας – που βρίσκονται στις χώρες στις οποίες κατανέμεται το Χρέος.

Με το **Άρθρο 49** ορίζεται ότι μέσα σε 1 μήνα από την ημερομηνία καθορισμού του ποσού των ετήσιων χρεωλυτικών δόσεων που αναλογούν σε καθένα από τα ενδιαφερόμενα Κράτη σύμφωνα με τις διατάξεις του Άρθρου 47 θα συνέλθει στο Παρίσι Επιτροπή για τον καθορισμό του τρόπου κατανομής του ονομαστικού κεφαλαίου του δημόσιου οθωμανικού χρέους όπως αυτό καθορίζεται στο Μέρος Α΄ του συνημμένου στο παρόν τμήμα Πίνακα (βλ. *Παράρτημα*). Η κατανομή αυτή θα γίνει με την ίδια αναλογία που εφαρμόσθηκε στη διανομή των ετήσιων χρεωλυτικών δόσεων, λαμβανομένων υπόψη των όρων των συμβάσεων των δανείων καθώς και των διατάξεων του παρόντος Τμήματος.

Η προβλεπόμενη Επιτροπή θα απαρτίζεται από 1 αντιπρόσωπο της τουρκικής κυβέρνησης, 1 αντιπρόσωπο του Συμβουλίου του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους, 1 αντιπρόσωπο των Δανείων, εκτός του ενοποιημένου και των Τουρκικών Λαχειοφόρων Ομολογιών καθώς και τον αντιπρόσωπο που το κάθε ενδιαφερόμενο Κράτος δικαιούται να διορίσει. Κάθε ζήτημα για το οποίο η

¹⁶⁷ βλ. σχετικούς Πίνακες στο Παράρτημα

¹⁶⁸ N. A. Karacan, Lozan, 23-25

Επιτροπή δεν θα καταλήξει σε συμφωνία θα παραπέμπεται στον προβλεπόμενο από το εδάφιο 4 του Άρθρου 47 Διαιτητή. Σε περίπτωση που η Τουρκία αποφασίσει να εκδώσει νέους τίτλους για το μέρος του χρέους που της αναλογεί, ο καταμερισμός του κεφαλαίου του χρέους θα γίνει όσον αφορά την Τουρκία από Συμβούλιο αποτελούμενο από τον αντιπρόσωπο της τουρκικής κυβέρνησης, τον αντιπρόσωπο του Συμβουλίου του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους και τον αντιπρόσωπο των Δανείων, εκτός του ενοποιημένου και των Τουρκικών Λαχειοφόρων Ομολογιών. Οι νέοι αυτοί εκδοθέντες τίτλοι θα παραδίδονται στην Επιτροπή που θα μεριμνήσει για την παράδοσή τους στους κατόχους, με όρους που θα πιστοποιούν την απαλλαγή της Τουρκίας καθώς και το δικαίωμα των κατόχων έναντι των λοιπών Κρατών που επιβαρύνονται με μέρος του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους. Οι εκδοθέντες τίτλοι που εκπροσωπούν το μερίδιο κάθε Κράτους επί του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους θα είναι απαλλαγμένα στις χώρες των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών (*ενν. οι συμβαλλόμενες Σύμμαχες χώρες*) από τέλη χαρτοσήμου ή άλλα τέλη που θα συνεπαγόταν η προαναφερθείσα έκδοση. Η πληρωμή των ετήσιων χρεωλυτικών δόσεων που θα επιβαρύνουν κάθε ενδιαφερόμενο Κράτος δεν μπορεί να αναβληθεί λόγω των διατάξεων του παρόντος Άρθρου που αφορούν την κατανομή του ονομαστικού κεφαλαίου.

Το **Άρθρο 50** αναφέρεται στην κατανομή των προβλεπομένων στο Άρθρο 47 ετήσιων βαρών και του ονομαστικού κεφαλαίου του δημόσιου οθωμανικού χρέους στο οποίο αναφέρεται το Άρθρο 49, η οποία θα γίνει ως εξής:

- i. Τα πριν την 17.10.1912 δάνεια και τα συναφή προς αυτά βάρη θα κατανεμηθούν μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως αυτή υπήρχε κατόπιν των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913, των Βαλκανικών Κρατών που απέσπασαν οθωμανικά εδάφη λόγω των πολέμων αυτών και των Κρατών στα οποία παραχωρήθηκαν τα αναφερόμενα στα Άρθρα 12 και 15 νησιά. Θα ληφθούν υπόψη οι επελθούσες εδαφικές μεταβολές, αφότου τέθηκαν σε ισχύ οι Συνθήκες που τερμάτισαν τους υπόψη πολέμους ή μεταγενέστερες.
- ii. Το παραμένον σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά την πρώτη αυτή κατανομή υπόλοιπο δανείων και το υπόλοιπο των συναφών προς αυτά ετήσιων χρεωλυτικών δόσεων, αυξημένα με τα δάνεια που συνομολόγησε η αυτοκρατορία αυτή μεταξύ 17.10.1912 και 1.11.1914 καθώς και των συναφών προς αυτά ετήσιων χρεωλυτικών δόσεων, θα κατανεμηθούν μεταξύ της Τουρκίας, των νέων Κρατών που δημιουργήθηκαν στην Ασία, υπέρ των οποίων αποσπάστηκε έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας λόγω της παρούσας Συνθήκης και του Κράτους στο οποίο παραχωρήθηκε το έδαφος που αναφέρεται στο τελευταίο εδάφιο του Άρθρου 46 της Συνθήκης αυτής (Θράκη). Η κατανομή του κεφαλαίου θα γίνει για κάθε δάνειο επί του ποσού του υφισταμένου κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης κεφαλαίου.

Το **Άρθρο 51** αναφέρεται στο ποσό που αναλογεί σε κάθε ενδιαφερόμενο Κράτος από τις ετήσιες υποχρεώσεις του δημόσιου οθωμανικού χρέους ως συνέπεια της προβλεπόμενης στο Άρθρο 50 κατανομής που καθορίζεται ως εξής:

1. Όσον αφορά την προβλεπόμενη στην παράγραφο 1 του Άρθρου 50 κατανομή, θα καθοριστεί πρώτα το μέρος που βαρύνει το σύνολο των αναφερομένων στα Άρθρα 12 και 15 νησιών και των αποσπασθέντων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία εδαφών λόγω των Βαλκανικών Πολέμων. Το μέρος αυτό πρέπει να έχει σε σχέση με το ολικό ποσό των κατανεμητέων ετήσιων χρεωλυτικών δόσεων σύμφωνα με τις διατάξεις του Άρθρου 50, την ίδια αναλογία με το μέσο όρο των ολικών προσόδων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τα οικονομικά έτη 1910-1911 και 1911-1912, συμπεριλαμβανομένου του προϊόντος των επιβληθέντων το 1907 πρόσθετων τελωνειακών δασμών.

Το ποσό που θα καθοριστεί με αυτό τον τρόπο, θα κατανεμηθεί μετά μεταξύ των Κρατών στα οποία παραχωρήθηκαν τα αναφερόμενα στο προηγούμενο εδάφιο εδάφη, το δε μέρος που θα επιβαρύνει συνελώς κάθε Κράτος πρέπει να έχει την ίδια αναλογία με αυτή που έχει ο μέσος όρος των προσόδων του παραχωρηθέντος σε κάθε Κράτος εδάφους προς τον μέσο όρο των ολικών προσόδων κατά τα οικονομικά έτη 1910-1911 και 1911-1912 του συνόλου των εδαφών τα οποία αποσπάστηκαν από την οθωμανική αυτοκρατορία λόγω των Βαλκανικών Πολέμων και των νησιών που αναφέρονται στα Άρθρα 12 και 15. Στον υπολογισμό των προσόδων του εδαφίου αυτού δεν θα ληφθούν υπόψη οι εισπράξεις των τελωνείων.

2. Όσον αφορά τα εδάφη που αποσπάστηκαν από την οθωμανική αυτοκρατορία λόγω της παρούσας Συνθήκης, συμπεριλαμβανομένου και του εδάφους που αναφέρεται στο τελευταίο εδάφιο του Άρθρου 46 (Θράκη), το ποσό του αναλογούντος σε κάθε Κράτος μεριδίου πρέπει να έχει σε σχέση με το ολικό ποσό των ετήσιων τοκοχρεωλυτικών δόσεων – που θα κατανεμηθούν σύμφωνα με τις διατάξεις της 2^{ας} παραγράφου του Άρθρου 50 – την ίδια αναλογία με αυτήν που έχει ο μέσος όρος των προσόδων του αποσπώμενου εδάφους προς τον μέσο όρο των ολικών προσόδων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τα οικονομικά έτη 1910-1911 και 1911-1912 (συμπεριλ. και του προϊόντος των πρόσθετων επιβληθέντων το 1907 τελωνειακών δασμών), μειωμένων κατά το μέρος που αναλογεί στα εδάφη και τα νησιά που αναφέρονται στην 1^η παράγραφο.

Το **Άρθρο 52** αναφέρεται στους όρους των προβλεπόμενων προκαταβολών του συνημμένου στο Μέρος Β΄ της Συνθήκης τμήματος πίνακα (βλ. *Παράρτημα*) και την κατανομή τους μεταξύ της Τουρκίας και των αναφερομένων στο Άρθρο 46 της παρούσας Συνθήκης κρατών.

1. Για τις προκαταβολές που υπήρχαν την 17.10.1912, αν υπάρχει ποσό μη καταβληθέντος κεφαλαίου κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης καθώς και οι λήξαντες τόκοι από τις προθεσμίες που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο του Άρθρου 53 αλλά και οι πληρωμές που έγιναν από τις προθεσμίες αυτές θα κατανεμηθούν σύμφωνα με τις διατάξεις της 1^{ης} παραγράφου του Άρθρου 50 και της 1^{ης} παραγράφου του Άρθρου 51.

2. Για τα αναλογούντα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ποσά, συνεπεία της πρώτης αυτής κατανομής και τις προβλεπόμενες στον πίνακα προκαταβολές που συνάφθηκαν από την αυτοκρατορία μεταξύ 17.10.1912 και 1.11.1914, αν υπάρχει ποσό μη καταβληθέντος κεφαλαίου κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης καθώς και οι λήξαντες την 1.3.1920 τόκοι αλλά και οι πληρωμές που έγιναν από την προθεσμία αυτή θα κατανεμηθούν σύμφωνα με τις διατάξεις της 2^{ας} παραγράφου του Άρθρου 50 και της 2^{ας} παραγράφου του Άρθρου 51.

Το Συμβούλιο του δημόσιου οθωμανικού χρέους οφείλει εντός 3 μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης να καθορίσει για κάθε ενδιαφερόμενο Κράτος το αναλογούν μέρος των προκαταβολών αυτών και να το γνωστοποιήσει στο Κράτος αυτό.

Τα ποσά με τα οποία επιβαρύνθηκαν τα υπόλοιπα εκτός της Τουρκίας κράτη, θα καταβάλλονται από αυτά στο Συμβούλιο του Χρέους και θα πληρώνονται από αυτό στους πιστωτές ή θα φέρονται σε πίστωση της τουρκικής κυβέρνησης μέχρι του ποσού των γενομένων πληρωμών της Τουρκίας είτε λόγω τόκων, είτε λόγω καταβολών για λογαριασμό των Κρατών αυτών. Οι αναφερόμενες αυτές καταβολές θα γίνονται σε 5 ίσες ετήσιες δόσεις από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Το μέρος των πληρωμών που πρέπει να πληρωθεί στους πιστωτές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα φέρει του τόκους που συνομολογήθηκαν στα συμβόλαια των προκαταβολών. Το μέρος που αναλογεί στο τουρκικό κράτος θα καταβληθεί άτοκα.

Το **Άρθρο 53** αναφέρεται στις ετήσιες χρεωλυτικές δόσεις των δανείων του δημόσιου οθωμανικού χρέους όπως αυτό καθορίζεται στον συνημμένο πίνακα του Μέρους Α΄ της παρούσας Συνθήκης που οφείλονται από τα κράτη που απέσπασαν οθωμανικά εδάφη με τους Βαλκανικούς Πολέμους οι οποίες θα είναι απαιτητές από την έναρξη ισχύος των αντιστοιχών συνθηκών δυνάμει των οποίων μεταβιβάστηκαν τα εδάφη στα κράτη αυτά.

Όσον αφορά κράτη που απέσπασαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία νησιά, για τα νησιά που αναφέρονται στο Άρθρο 12 της υπόψη Συνθήκης, (*δηλ. Λήμνος, Σαμοθράκη, Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος και Ικαρία*) το χρεωλύσιο θα είναι απαιτητότην 1/14.11.1913 και αντίστοιχα για τα νησιά που αναφέρονται στο

Άρθρο 15 της υπόψη Συνθήκης (δηλ. τα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα και το Καστελόριζο) την 1.10.1912.

Για τα νέα κράτη που προέκυψαν σε αποσπασμένα οθωμανικά ασιατικά εδάφη, η αντίστοιχη προθεσμία ορίζεται την 1.3.1920.

Το **Άρθρο 54** αναφέρεται στον χρόνο πληρωμής των εντόκων γραμματίων έκδοσης 1911, 1912 & 1913 μαζί με τους τόκους τους. Αυτά θα πληρωθούν εντός 10 ετών από την προθεσμία που αναγράφεται σ' αυτά.¹⁶⁹

Το **Άρθρο 55** αναφέρεται στον τρόπο πληρωμής των ετήσιων τοκοχρεωλυτικών δόσεων των ενδιαφερομένων Κρατών.

Το **Άρθρο 56** αναφέρει ότι το Δ.Σ. του δημόσιου οθωμανικού χρέους δεν θα περιλαμβάνει πλέον αντιπροσώπους των Γερμανών, Αυστριακών και Ούγγρων κατόχων.¹⁷⁰

Στο **Άρθρο 57** αναφέρεται ότι στα εδάφη των Συμβαλλομένων Μερών οι προθεσμίες προσαγωγής των τοκομεριδίων των δανείων και προκαταβολών του δημόσιου οθωμανικού χρέους, των παλαιών οθωμανικών δανείων του 1855, 1891 και 1894 εγγυημένων δια του αιγυπτιακού φόρου και οι προθεσμίες προσαγωγής των κληρωθέντων τίτλων των δανείων αυτών προς εξόφληση θεωρούνται ότι αναστέλλονται από της 29.10.1914 ¹⁷¹ μέχρι τη λήξη 3 μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.¹⁷²

Τμήμα Β΄

Διάφορες Διατάξεις – Άρθρα 58-63

Το **Άρθρο 58** αναφέρει ότι η Τουρκία και οι λοιπές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις ¹⁷³ (πλην της Ελλάδας) παραιτούνται αμοιβαία από κάθε χρηματική απαίτηση για τις απώλειες/ζημιές που αυτές ή οι υπήκοοί τους υπέστησαν από 1.8.1914 μέχρι την ισχύ της υπόψη Σύμβασης, είτε λόγω πολεμικών πράξεων, είτε από επιτάξεις, δημεύσεις, μεσεγγυήσεις ¹⁷⁴ ή διαθέσεις. Η Τουρκία παραιτείται υπέρ

¹⁶⁹ Πρόκειται για δάνεια που εκδόθηκαν στη διάρκεια του ιταλοτουρκικού και των βαλκανικών πολέμων για ν' αντιμετωπιστούν μεταξύ άλλων και οι αυξημένες τότε πολεμικές δαπάνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

¹⁷⁰ Αφού το δημόσιο οθωμανικό χρέος θα διαχειρίζονται πλέον οι Σύμμαχοι δεν μπορεί να περιλαμβάνονται στο Δ.Σ. του εκπρόσωποι των ηττημένων εχθρών.

¹⁷¹ Περίοδος εισόδου της Τουρκίας στον πόλεμο στο πλευρό των εχθρών των Συμμάχων.

¹⁷² Δηλ. στην εξόφλησή τους αφαιρείται η υπόψη τοκοφόρος περίοδος (29.10.1914 - περίπου 24.10.1923).

¹⁷³ Ενν. οι Σύμμαχοι χώρες που υπογράφουν τη Συνθήκη

¹⁷⁴ Η **μεσεγγύηση** είναι μια μορφή παρακαταθήκης των περιουσιακών στοιχείων που αποτελούν αντικείμενο διαφοράς και τα οποία πρέπει να διατηρηθούν μέχρι την έκδοση της οριστικής απόφασης. Η μεσεγγύηση μπορεί είτε να συμφωνηθεί μεταξύ των διαδίκων (συμβατική μεσεγγύηση) είτε να διαταχθεί από τον δικαστή (δικαστική μεσεγγύηση). Σε αντίθεση με τη συνήθη παρακαταθήκη, η μεσεγγύηση μπορεί να έχει ως αντικείμενο και ακίνητα. (βλ. S. Ladas *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, 105)

των Συμβαλλομένων Δυνάμεων (πλην της Ελλάδας) παντός δικαιώματος των ποσών σε χρυσό που μεταβιβάστηκαν ¹⁷⁵ από τη Γερμανία και την Αυστρία με βάση τις αντίστοιχες συνθήκες ειρήνης που υπέγραψαν οι χώρες (2.6.1919 με τη Γερμανία και 10.9.1919 με την Αυστρία) αυτές. Ακυρώνονται όλες οι υποχρεώσεις πληρωμής που επιβάρυναν το Δ.Σ. του δημόσιου οθωμανικού χρέους, είτε λόγω της σύμβασης της 3.7.1915 που αφορούσε το τουρκικό χαρτονόμισμα πρώτης έκδοσης, είτε των οπισθογραφημένων αυτών χαρτονομισμάτων ¹⁷⁶. Η Τουρκία παραιτείται της απαίτησης περί απόδοσης πληρωθέντων ποσών για παραγγελία πολεμικών σκαφών της οθωμανικής κυβέρνησης στη Βρετανία και επιτάχθηκαν από την τελευταία το 1914 (όταν δηλ. η χώρα αυτή είχε μπει στον πόλεμο στο πλευρό των εχθρών της Βρετανίας).¹⁷⁷

Στο **Άρθρο 59** αναφέρεται ότι με ιδιαίτερη Συμφωνία που υπογράφηκε μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Ελλάδας, η Ελλάδα αναγνωρίζει την υποχρέωση της για επανόρθωση ζημιών στην Ανατολία που προκλήθηκαν από πράξεις του ελληνικού στρατού/ελληνικής διοίκησης, αντίθετες στους νόμους του πολέμου. Η Τουρκία αναγνωρίζοντας την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας λόγω της παράτασης του πολέμου και των συνεπειών του παραιτείται οριστικά κάθε απαίτησης κατά της ελληνικής κυβέρνησης περί επανορθώσεων (savas tazminatı). ¹⁷⁸

Το **Άρθρο 60** αναφέρει ότι τα Κράτη που απέσπασαν εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας από τους Βαλκανικούς Πολέμους ή την υπόψη Συνθήκη, αποκτούν χωρίς αντάλλαγμα κάθε οθωμανική ιδιοκτησία ¹⁷⁹ που βρίσκεται στα εδάφη τους. Γίνεται αντιληπτό ότι οι ιδιοκτησίες για τις οποίες οι ιραντές ¹⁸⁰ της 26.8.1324 (8.9.1908) και 20.4.1325 (2.5.1909) διέταξαν τη μεταφορά τους από το αυτοκρατορικό ταμείο ¹⁸¹ στο Κράτος καθώς και εκείνες που την 30.10.1918 ¹⁸² διαχειρίζονταν από το αυτοκρατορικό ταμείο επ' ωφελεία κάποιας δημόσιας υπηρεσίας, συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των ιδιοκτησιών που αναφέρονται στην παράγραφο αυτή. Τα Κράτη που προέκυψαν από την οθωμανική αυτοκρατορία **υποχρεούνται να σεβαστούν τα Βακούφια** ¹⁸³

¹⁷⁵ Ενν. στις Σύμμαχες νικήτριες χώρες

¹⁷⁶ Πληθωριστικά χαρτονομίσματα που έφεραν στο πίσω μέρος την υπογραφή δ/ντή της εκδοτικής Τράπεζας που εγγυάτο την αξία τους.

¹⁷⁷ Η ναυπήγηση των πλοίων αυτών περατώθηκε διαρκούντος του πολέμου και φυσικά τα σκάφη αυτά κατασχέθηκαν ως εχθρικά από τη Βρετανία.

¹⁷⁸ N. A. Karacan, Lozan, 300-306, 406-412, Y. Yazicioğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 395, A. Συρίγου, Το άρθρο 59 της Λωζάννης, εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, (26.5.2020) –www.kathimerini.gr

¹⁷⁹ Δημόσια/ιδιωτική

¹⁸⁰ Αυτοκρατορικά διατάγματα. Irade = ισλαμικό διάταγμα.

¹⁸¹ Ενν. Το αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκειο

¹⁸² Ανακωχή Μούδρου - Mondros Mütarekesi, βλ. σελ. 10

¹⁸³ **Βακούφια** είναι τα **εναγή/φιλανθρωπικά ιδρύματα** (συνήθως χώροι λατρείας, σχολεία ή νοσοκομεία) που συστάθηκαν πριν από το 1923, σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο, από

που έχουν συσταθεί στις ιδιοκτησίες αυτές. Η αναφυσείσα διαφορά μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας για τις ιδιοκτησίες που μεταβιβάστηκαν από την παλιά Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Ελλάδα, είτε λόγω των βαλκανικών πολέμων, είτε μεταγενέστερα, και βρίσκονται σε πρώην οθωμανικά και τώρα ελληνικά εδάφη, θα υποβληθεί στο Διαιτητικό Δικαστήριο της Χάγης σύμφωνα με το Ειδικό Πρωτόκολλο υπ' αριθ. 2 το συνημμένο στη Συνθήκη των Αθηνών της 1/24.11.1913.¹⁸⁴ Οι διατάξεις του παρόντος Άρθρου δεν τροποποιούν τη νομική φύση των ιδιοκτησιών αυτών.

Το **Άρθρο 61** ορίζει ότι οι δικαιούχοι πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων πρώην Τούρκοι υπήκοοι και τώρα άλλου Κράτους, δεν θα έχουν πλέον καμιά απαίτηση κατά της τουρκικής κυβέρνησης λόγω των συντάξεων αυτών.

Το **Άρθρο 62** αναφέρει ότι η Τουρκία απαλλάσσεται των πιστώσεων που έχουν εναντίον της οι πρώην Σύμμαχοί της (Γερμανία, Αυστρία, Ουγγαρία και Βουλγαρία). Οι πιστώσεις που έχει η Τουρκία εναντίον των πρώην Συμμάχων της μεταβιβάζονται στις Συμβαλλόμενες Σύμμαχες Δυνάμεις.

Με το **Άρθρο 63** η Τουρκία σε συμφωνία με τις Συμβαλλόμενες Δυνάμεις ¹⁸⁵ απαλλάσσει τη Γερμανία από την αναληφθείσα από αυτήν υποχρέωση στη διάρκεια του πολέμου για αποδοχή τουρκικών γραμματίων σε ορισμένη τιμή συναλλάγματος για πληρωμή γερμανικών εξαγωγών στην Τουρκία μετά τον πόλεμο.

Μέρος III – Άρθρα 64-100

Οικονομικοί Όροι

Το **Άρθρο 64** διευκρινίζει τους όρους «Σύμμαχοι Δυνάμεις» (Συμβαλλόμενες Δυνάμεις πλην Τουρκίας, ήτοι Βρετανία- Γαλλία- Ιταλία- Ιαπωνία- Ελλάδα- Ρουμανία-Σερβοκροατοσλοβενικό κράτος) και «Σύμμαχοι Υπήκοοι» (φυσικά πρόσωπα, εταιρίες, συνεταιρισμοί, ιδρύματα). Των διατάξεων περί «Συμμάχων Υπηκόων» θα επωφελούνται και τα πρόσωπα που αν και μη υπήκοοι των Συμμάχων, απολάμβαναν της προστασίας τους, υπαχθέντες παρά των Οθωμανών στο ίδιο καθεστώς με τους Σύμμαχους Υπηκόους και ζημιωθέντες γ' αυτό.

Μουσουλμάνους ή Ελληνορθόδοξους ή Εβραίους ή Αρμένιους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

¹⁸⁴ Η Συνθήκη των Αθηνών μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Βασιλείου της Ελλάδος, που υπογράφηκε στις 14 Νοεμβρίου 1913, έπαυσε επίσημα τις εχθροπραξίες μεταξύ τους, μετά τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους και παραχώρησε τη Μακεδονία —συμπεριλ. της Θεσσαλονίκης— της περισσότερης Ηπείρου και πολλών νησιών του Αιγαίου στην Ελλάδα.

¹⁸⁵ Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, Ρουμανία, Σερβοκροατοσλοβενικό κράτος, Ιαπωνία.

Τμήμα Α΄

Περιουσίες, Δικαιώματα και Συμφέροντα – Άρθρα 65-72

Το **Άρθρο 65** αναφέρεται σε άμεση απόδοση των περιουσιών, δικαιωμάτων και συμφερόντων που ανήκαν σε Συμμάχους Υπηκόους την 29.10.1914 και εξακολουθούν να βρίσκονται σε τουρκικά εδάφη. Αντίστοιχο μέτρο ισχύει και για τους Τούρκους υπηκόους που βρίσκονται σε Συμμαχικά ή αποσπασθέντα οθωμανικά εδάφη. Τυχόν διαφορές θα υποβάλλονται σε Μικτό Διαιτητικό Δικαστήριο.

Το **Άρθρο 66** ορίζει ότι οι δικαιούχοι θα αποκατασταθούν ταχύτατα στις περιουσίες, δικαιώματα & συμφέροντά τους, ελεύθερα βαρών ή δουλειών που επιβλήθηκαν χωρίς τη θέλησή τους. Προβλέπονται επίσης αποζημιώσεις τρίτων, ενώ τυχόν διαφορές θα επιλύονται από τα κοινά δικαστήρια. Οφείλει να γίνει άμεση άρση και αναστολή όλων των εξαιρετικών μέτρων που επιβλήθηκαν από τα Συμβαλλόμενα Μέρη σε εχθρικές περιουσίες, δικαιώματα και συμφέροντα. Τυχόν εκκαθαρίσεις αυτών υπό μιας των Συμβαλλομένων Δυνάμεων συνεπάγεται την πληρωμή από αυτή στον ιδιοκτήτη του προϊόντος εκκαθάρισης. Τυχόν διαφωνίες υπάγονται σε Μικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που προβλέπεται στο Τμήμα Ε΄ του παρόντος Μέρους.

Το **Άρθρο 67** αναφέρεται στην υποχρέωση της Ελλάδας, της Ρουμανίας, του Σερβο-Κροατο-Σλοβενικού Κράτους και της Τουρκίας περί ανεύρεσης και απόδοσης των αφαιρεθέντων και κατασχεθέντων περιουσιών υπό των στρατευμάτων και των διοικητικών αρχών των υπόψη χωρών στα αντίστοιχα εδάφη των υπόψη Κρατών. Συμπεριλαμβάνονται και οι αντίστοιχες πράξεις των γερμανικών, αυστριακών και βουλγαρικών στρατευμάτων. Αιτήσεις ανεύρεσης και απόδοσης υποβάλλονται εντός 6 μηνών από την ισχύ της παρούσας Συνθήκης.

Το **Άρθρο 68** ορίζει ότι τα χρέη που προέκυψαν από την σύναψη συμβολαίων στην Τουρκία μεταξύ ελληνικών στρατευμάτων/Αρχών και Τούρκων υπηκόων θα πληρωθούν από την Ελληνική Κυβέρνηση.

Το **Άρθρο 69** ορίζει ότι φόροι, τέλη και πρόσθετα δικαιώματα,¹⁸⁶ για τα οποία απαλλάσσονταν οι Σύμμαχοι υπήκοοι και οι περιουσίες τους βάσει του καθεστώτος της 1.8.1914 δεν εισπράττονται για χρήσεις πριν το 1922-23. Τυχόν εισπράξεις μετά την 15.5.1923 αποδίδονται στους δικαιούχους.

Στο **Άρθρο 70** αναφέρεται ότι αιτήσεις που βασίζονται στα Άρθρα 65, 66 και 69 υποβάλλονται εντός 6 μηνών και στο Μικτό Διαιτητικό Δικαστήριο εντός 12 μηνών.

¹⁸⁶ Αφορά πρόσθετους φόρους που κατά καιρούς επέβαλαν οι οθωμανοί σουλτάνοι.

Το **Άρθρο 71** ορίζει ότι απαιτήσεις ή αγωγές της Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ρουμανίας και του Σερβο-Κροατο-Σλοβενικού Κράτους ή των υπηκόων τους κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εγερθείσες προ της 29.10.1914 όπως και οι αντίστοιχες της τελευταίας κατά των προαναφερθεισών Συμμάχων χωρών και των υπηκόων τους δεν θίγονται από τις παρούσες διατάξεις και συνεχίζονται αφού όμως ληφθεί υπόψη η κατάργηση των Διομολογήσεων.¹⁸⁷

Το **Άρθρο 72** αφορά τις περιουσίες, δικαιώματα και συμφέροντα στην Τουρκία των πρώην Συμμάχων της χωρών (δηλ. Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας) και των υπηκόων τους που κατασχέθηκαν από μέρος των Συμβαλλομένων Δυνάμεων, που παραμένουν ως έχουν μέχρι τη σύναψη ειδικών συμφωνιών με τις αντίστοιχες χώρες. Τυχόν εκκαθαρίσεις περιουσιών επικυρώνονται. Στα αποσπώμενα εδάφη της Τουρκίας οι κυβερνήσεις που ασκούν την εξουσία μπορούν να εκκαθαρίσουν εντός 1 έτους περιουσίες, δικαιώματα και συμφέροντα στην Τουρκία των πρώην Συμμάχων της Τουρκίας χωρών. Το προϊόν των εκκαθαρίσεων αυτών θα καταβληθεί στη συσταθείσα Επιτροπή Πολεμικών Επανορθώσεων ή σε ιδιοκτήτες αν πρόκειται για ιδιωτικές περιουσίες. Οι διατάξεις του άρθρου αυτού δεν εφαρμόζονται για οθωμανικές ανώνυμες εταιρίες.

Τμήμα Β΄

Συμβόλαια και Παραγραφές – Άρθρα 73-83

Με το **Άρθρο 73** παραμένουν σε ισχύ συμβόλαια συναφθέντα μεταξύ μερών καταστάντων αργότερα εχθρών ¹⁸⁸ που αφορούν πώληση ακινήτων, μισθώσεις, εκμετάλλευση δασών, μεταλλείων και κτημάτων, υποθήκης και ενέχυρου, καταστατικά εταιριών (πλην ομορρύθμων), οικογενειακής κατάστασης, δωρεών πάσης φύσεως, μεταξύ ιδιωτών και μεταξύ ιδιωτών/εταιριών και Κράτους/επαρχιών/δήμων ή άλλων νομικών προσώπων. Εξαιρούνται τα συμβόλαια παραχώρησης.

Το **Άρθρο 74** ορίζει ότι τα ασφαλιστικά συμβόλαια που συνάφθηκαν μεταξύ Τούρκων και Συμμάχων υπηκόων (βλ. παρακάτω Άρθρο 77) διέπονται από τις διατάξεις του Παραρτήματος.

Το **Άρθρο 75** αναφέρει ότι τα συμβόλαια μεταξύ προσώπων καταστάντων αργότερα εχθρών πλην των αναφερομένων στα δύο προηγούμενα άρθρα και τα

¹⁸⁷ Το 1536 ο σουλτάνος Σουλεϊμάν Α΄ ο Μεγαλοπρεπής υπέγραψε τις πρώτες διομολογήσεις (capitulations). Με αυτές, οι Γάλλοι πολίτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι Οθωμανοί της Γαλλίας (που, όμως, δεν υπήρχαν) απέκτησαν ελευθερία εμπορίου, απαλλάχτηκαν από τη φορολογία και πέρασαν στην εξουσία των προξένων των χωρών τους (κάτι σαν ετεροδικία). Το καθεστώς των διομολογήσεων που συμφωνούσαν τα κράτη της Δύσης με την Τουρκία, ίσχυσε ως την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (24.7.1923).

¹⁸⁸ Εννοούνται συμβόλαια συναφθέντα μεταξύ Τούρκων και Συμμάχων υπηκόων που κατέστησαν αργότερα εχθροί.

συμβόλαια παραχώρησης ακυρώνονται από την ημέρα που τα συμβαλλόμενα μέρη κατέστησαν εχθροί. Προβλέπεται η καταβολή αποζημίωσης αν ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη απαιτήσει την εκτέλεση του συμβολαίου εντός 3 μηνών από την ισχύ της παρούσας Συνθήκης.

Με το **Άρθρο 76** επικυρώνεται η εγκυρότητα κάθε συμφωνίας που συνήφθη πριν από την υπόψη Συνθήκη μεταξύ των υπηκόων των Συμβαλλομένων Δυνάμεων και αφορά τα συμβόλαια που αναφέρονται στα Άρθρα 73-75.

Στο **Άρθρο 77** αναφέρεται ότι παραμένουν σε ισχύ συμβόλαια συναφθέντα μεταξύ Τούρκων και Συμμάχων υπηκόων μετά την 30.10.1918, όπως και τα συνομολογηθέντα την περίοδο 30.10.1918-16.3.1920 με την κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης. Συμβόλαια/συμφωνίες με την Κυβέρνηση αυτή που συνομολογήθηκαν μετά την 16.3.1920, θα υποβληθούν εντός 3 μηνών για έγκριση στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας με αίτηση του ενδιαφερομένου. Σε περίπτωση απόρριψης, το ενδιαφερόμενο μέρος δικαιούται αποζημίωσης ανάλογου με τις ζημιές που υπέστη. Οι διατάξεις δεν εφαρμόζονται για συμβόλαια παραχώρησης.

Το **Άρθρο 78** αναφέρεται στο Μικτό Διαιτητικό Δικαστήριο (αποτελούμενο από 3 μέλη, 2 από κάθε ενδιαφερόμενη κυβέρνηση και Πρόεδρο διορισμένο με κοινή συμφωνία – βλ. παρακάτω Άρθρο 92) συγκροτούμενο από μέλη κάθε Σύμμαχης χώρας και της Τουρκίας θα επιλαμβάνεται των αναφευομένων διαφορών εντός 6 μηνών. Μετά την παρέλευση της προθεσμίας οι υποθέσεις θα εκδικάζονται υπό των κοινών δικαστηρίων. Εξαιρούνται οι περιπτώσεις εθελούσιας προσφοράς των περιουσιών ή αν έχουν εκδοθεί ήδη δικαστικές αποφάσεις πριν την ημερομηνία που τα συμβαλλόμενα μέρη κατέστησαν εχθροί.

Το **Άρθρο 79** αναφέρεται στις προθεσμίες προσαγωγής τοκομεριδίων και μερισμάτων και στις πληρωτέες αξίες στις χώρες των Συμβαλλομένων Μερών για τις οποίες αναστέλλεται η παραγραφή από 29.10.1914 μέχρι 3 μήνες μετά την έναρξη ισχύος της υπόψη Συνθήκης. Για τη Ρουμανία η αναστολή των προθεσμιών ισχύει από 29.10.1916. (*Η χώρα μπήκε στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων την 27.8.1916*).

Το **Άρθρο 80** αναφέρεται στα εμπορικά γραμμάτια προπολεμικής έκδοσης¹⁸⁹ που δεν θεωρούνται ακυρωθέντα λόγω του ότι δεν προσήχθησαν προς πληρωμή μέσα στις προβλεπόμενες προθεσμίες διαρκούντος του Πολέμου εξακολουθούν να ισχύουν και μετά την παρέλευση των απαιτούμενων προθεσμιών λόγω του Α΄

¹⁸⁹ Δηλ. γραμμάτια που εκδόθηκαν πριν την είσοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ήτοι τα έντοκα γραμμάτια έκδοσης 1911, 1912 και 1913 αντιστοιχών αρχικών ονομαστικών κεφαλαίων 1.778.587 τουρκικών χρυσών λιρών, 2.724.893 τουρκικών χρυσών λιρών και 4.400.000 τουρκικών χρυσών λιρών, για αγορά πολεμικών πλακών (βλ. Παράρτημα Α' της Συνθήκης των Σεβρών).

Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ δίνεται και τρίμηνη προθεσμία από την έναρξη ισχύος της υπόψη Συνθήκης για διαμαρτύρηση ή ειδοποίηση πληρωμής ή μη αποδοχής.

Το **Άρθρο 81** αναφέρεται στην εγκυρότητα των εκποιήσεων ενεχύρων και υποθηκών για ασφάλεια χρεών που έγιναν στη διάρκεια του Πολέμου και στον ρόλο του Μικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου.

Το **Άρθρο 82** αναφέρει ότι τα Συμβαλλόμενα Μέρη θα θεωρηθούν «πολέμιοι» (εχθροί) αφότου το εμπόριο κατέστη αδύνατο μεταξύ τους ή αθέμιτο ή απαγορεύτηκε δυνάμει νόμων, διαταγμάτων ή κανονισμών στους οποίους υπαγόταν ένα από τα Συμβαλλόμενα Μέρη. Τα συναφθέντα συμβόλαια μεταξύ πολεμίων (συμπεριλαμβανομένων των εταιρειών) ή των πρακτόρων τους θα υπαχθούν στο κοινό δίκαιο παρά τις διατάξεις των Άρθρων 73-75, 79 και 80, αν το έδαφος αυτό ήταν εχθρικό για έναν από τους συμβαλλόμενους που παρέμεινε σ' αυτό διαρκούντος του πολέμου και μπορούσε να διαθέσει ελεύθερα τον εαυτό του και την περιουσία του.

Τέλος το **Άρθρο 83** ορίζει ότι οι διατάξεις του υπόψη Τμήματος δεν εφαρμόζονται μεταξύ Ιαπωνίας-Τουρκίας και τα θέματά τους θα κανονίζονται σε κάθε χώρα από αυτές από την εγχώρια νομοθεσία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ ΖΩΗΣ-ΘΑΛΑΣΣΙΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ-ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΠΥΡΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ

Αναφέρεται στα Ασφαλιστικά Συμβόλαια Ζωής, στα Συμβόλαια Θαλάσσιας Ασφάλειας, στα Ασφαλιστικά Συμβόλαια έναντι Πυρός κ.ά.

Τμήμα Γ΄

Χρέη– Άρθρα 84-85

Το **Άρθρο 84** αναφέρεται στον διακανονισμό/πληρωμή των χρεών από συμβόλαια συναφθέντα προ του πολέμου και καταστάντα απαιτητά είτε την ίδια περίοδο, είτε στη διάρκεια του Πολέμου.¹⁹⁰

Το **Άρθρο 85** ορίζει ότι το Δημόσιο Οθωμανικό Χρέος με κοινή συμφωνία παραλείπεται από τους Οικονομικούς Όρους της υπόψη Συνθήκης.

¹⁹⁰ N. A. Karacan, Lozan, 23-25

Τμήμα Δ΄

Βιομηχανική, Πνευματική και Καλλιτεχνική Ιδιοκτησία – Άρθρα 86-91

Στο **Άρθρο 86** αναφέρεται ότι τα δικαιώματα της βιομηχανικής, πνευματικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας όπως υπήρχαν την 1.8.1914 σύμφωνα με τη νομοθεσία κάθε συμβαλλόμενης χώρας αποκαθίστανται από την έναρξη ισχύος της υπόψη Συνθήκης με την επιφύλαξη των διατάξεών της.

Το **Άρθρο 87** αναφέρεται στον τρόπο αποκατάστασης των δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας των υπηκόων των Συμβαλλομένων Μερών που είχαν αποκτήσει την 1.8.1914.

Το **Άρθρο 88** αναφέρεται στις αγωγές/διεκδικήσεις μεταξύ υπηκόων των Συμβαλλομένων Μερών για αποκατάσταση δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας.

Το **Άρθρο 89** αναφέρεται στα συμβόλαια αδειών εκμετάλλευσης βιομηχανικής ιδιοκτησίας ή αναπαραγωγής πνευματικών/καλλιτεχνικών έργων που συνολογήθηκαν πριν τον Πόλεμο μεταξύ υπηκόων συμμάχων χωρών και οθωμανών και θεωρούνται διαλελυμένα από την έναρξη του Πολέμου μεταξύ Τουρκίας και συμμάχου χώρας. Βέβαια εντός 6 μηνών από τη θέση σε ισχύ της παρούσας Συνθήκης οι κάτοχοι τέτοιων ιδιοκτησιών μπορούν να ζητήσουν ανανέωση των δικαιωμάτων αυτών παραχώρησης προσφεύγοντας εν ανάγκη στα Διαιτητικά Δικαστήρια που προβλέπονται στο Μέρος V της Συνθήκης.

Το **Άρθρο 90** αναφέρεται στη διατήρηση των δικαιωμάτων βιομηχανικής (δηλ. να κατέχουν εργοστάσια), πνευματικής και καλλιτεχνικής (δηλ. να κατέχουν καλλιτεχνικά εργαστήρια) ιδιοκτησίας Τούρκων υπηκόων σύμφωνα με την οθωμανική νομοθεσία, κατοίκων εδαφών αποσπασθέντων από την Τουρκία. Τα δικαιώματα αυτά θα αναγνωριστούν από τα νέα κράτη στα οποία υπάχθηκαν τα εδάφη τους για όλη τη διάρκεια που τους είχε παραχωρηθεί από την οθωμανική νομοθεσία.

Το **Άρθρο 91** αναφέρεται στην καταχώρηση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, βιομηχανικών σημάτων και στην καταχώρηση μεταβίβασης/εκχώρησής τους που έγινε μετά την 30.10.1918 (*Ανακωχή του Μούδρου*¹⁹¹) υπό της οθωμανικής αυτοκρατορίας και πρέπει να υποβληθεί στη νέα Τουρκική κυβέρνηση εντός 3μήνου από τη θέση σε ισχύ της υπόψη Συνθήκης. *Θεωρεί εδώ δηλ. η Τουρκία ότι επειδή τότε ουσιαστικά η χώρα βρισκόταν υπό συμμαχική κατοχή, ίσως αυτά τα δικαιώματα/σήματα να παραχωρήθηκαν χαριστικά.*

¹⁹¹ βλ. σελ. 10

Τμήμα Ε΄

Μικτό Διαιτητικό Δικαστήριο – Άρθρα 92-98

Το **Άρθρο 92** αναφέρεται στον αριθμό των μελών και τον πρόεδρο των Μικτών Διαιτητικών Δικαστηρίων που θα συσταθούν εντός 3μήνου μεταξύ κάθε Συμμαχικής Δύναμης και της Τουρκίας για να εξετάζουν διμερείς διαφορές μεταξύ συμμάχων χωρών και Τουρκίας. Αυτά θα είναι τριμελή με ένα μέλος από κάθε προσφεύγουσα ενδιαφερόμενη κυβέρνηση (αν κάποια κυβέρνηση δεν υποδείξει αντιπρόσωπό της, τότε αυτός θα ορίζεται από την Κοινωνία των Εθνών) και πρόεδρο οριζόμενο με κοινή συμφωνία μεταξύ των δύο κυβερνήσεων. Σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας εντός διμήνου από τη θέση σε ισχύ της παρούσας Συνθήκης ο πρόεδρος θα ορίζεται με αίτημα των δύο προσφευγουσών στη διαιτησία κυβερνήσεων μεταξύ ουδετέρων χωρών από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

Το **Άρθρο 93** αναφέρεται στην έδρα των Μικτών Διαιτητικών Δικαστηρίων (Κων/πολη) και στα ενδεχόμενα συμπληρωματικά τμήματά τους.

Το **Άρθρο 94** αναφέρεται στο έργο και τις αποφάσεις των Δικαστηρίων αυτών (θα λαμβάνονται δια πλειοψηφίας) που θα κρίνουν διαφορές της αρμοδιότητός τους.

Το **Άρθρο 95** αναφέρεται στη γλώσσα εργασίας, την εξουσία, τον τρόπο λειτουργίας, τη λήψη αποφάσεων και τις συνεδρίες των υπόψη Δικαστηρίων.

Το **Άρθρο 96** αναφέρεται στην Γραμματεία των υπόψη δικαστηρίων, τον τρόπο διορισμού της και στην τήρηση από αυτήν των αρχείων και των εγγράφων. Οι ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις θα υποδείξουν από κοινού ένα Γενικό Γραμματέα για κάθε δικαστήριο πλαισιώνοντάς τον με γραμματέα/γραμματείς. Αυτός με μέριμνα των ενδιαφερομένων κυβερνήσεων θα εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη. Τα αρχεία/έγγραφα θα είναι πάντα διαθέσιμα σε κάθε ενδιαφερόμενη κυβέρνηση.

Το **Άρθρο 97** αναφέρεται στις αποδοχές των μελών, του Προέδρου και του Γενικού Γραμματέα των υπόψη δικαστηρίων που θα καθορίζονται από κοινού μεταξύ των ενδιαφερομένων κυβερνήσεων και μαζί με τα δικαστικά έξοδα θα βαρύνουν εξ ημισείας τις δύο ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις.

Το **Άρθρο 98** αναφέρει ότι το παρόν Τμήμα δεν ισχύει για τις υποθέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ιαπωνίας που θα διακανονιστούν με αμοιβαία συμφωνία.

Τμήμα ΣΤ΄

Συνθήκες - Άρθρα 99-100

Το **Άρθρο 99** αναφέρεται σε παλαιές Συνθήκες/Συμφωνίες μεταξύ της παλαιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων που θα επανέλθουν σε ισχύ και αφορούν: προστασία υποβρυχίων καλωδίων, τελωνειακών δασμολογίων, ιδρύσεις Διεθνούς Γραφείου Υγιεινής και Γεωργικού Διεθνούς Ινστιτούτου, εξαγορά διοδίων του π. Escault του Βελγίου, εξασφάλιση ελεύθερας χρήσης της διώρυγας του Σουέζ, Συμφωνίες της Παγκόσμιας Ταχυδρομικής Ένωσης και Διεθνείς Τηλεγραφικές Συνδέσεις.

Το **Άρθρο 100** αναφέρεται στην υποχρέωση της Τουρκίας να επικυρώσει έναν αριθμό 14 Συμβάσεων περί διεθνούς κυκλοφορίας αυτοκινήτων, ναυτικών ατυχημάτων, οινοπνευματωδών ποτών, υγιεινής, αεροπορίας, ραδιοτηλεγραφίας κλπ.

Μέρος IV – Άρθρα 101-118

Τμήμα Α΄

Συγκοινωνίες - Άρθρα 101-113

Το **Άρθρο 101** αναφέρει ότι η Τουρκία προσχωρεί στις Συμβάσεις και τους Κανονισμούς ελευθερίας διαμετακομίσεως και πλωτών οδών διεθνούς συμφέροντος, όπως αυτές καθορίστηκαν αντίστοιχα στις δύο διασκέψεις της Βαρκελώνης της 14^{ης} Απριλίου και 19^{ης} Απριλίου 1921¹⁹² και το συνημμένο πρωτόκολλο και δεσμεύεται να εφαρμόσει όλες τις ισχύουσες διατάξεις και κανονισμούς.

Στο **Άρθρο 102** αναφέρεται ότι η Τουρκία προσχωρεί στη Διακήρυξη της Βαρκελώνης (20.4.1921) που αναγνωρίζει το δικαίωμα σημαίας των Κρατών που δεν διαθέτουν θαλάσσια έξοδο δηλ. των ηπειρωτικών Κρατών. Με την υπόψη Διακήρυξη που υπογράφηκε στη Βαρκελώνη της Ισπανίας από 25 κράτη, αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά το δικαίωμα στις χώρες αυτές να διατηρούν νηολόγια και πλοία εμπορικών συμφερόντων των χωρών αυτών να πλέουν στη θάλασσα φέροντας τη σημαία ενός τέτοιου κράτους.

¹⁹² Οι δύο Διασκέψεις της Βαρκελώνης αφορούν την ελευθερία διακίνησης εμπορίου για διάφορα αγαθά μεταξύ εθνικών συνόρων. Υιοθετήθηκαν από την Κοινωνία των Εθνών την 31.10.1922 και εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι σήμερα. Η Ελλάδα τις κύρωσε την 8.2.1924, ενώ η Τουρκία την 27.6.1933 (Πηγή: *Κοινωνία των Εθνών/League of Nations Treaty Series, vol.7, 12-33, 36-63*): No.171, *Convention and Statute on Freedom of Transit, Barcelona, April 20, 1921, 12-33 and No.172, Convention and Statute on the Regime of Navigable Waterways of International Concern, April 20, 1921, 37-63*).

Το **Άρθρο 103** ορίζει ότι η Τουρκία προσχωρεί στις συστάσεις της Συνδιάσκεψης της Βαρκελώνης για τα λιμάνια που τελούν υπό διεθνές καθεστώς.

Με το **Άρθρο 104** η Τουρκία προσχωρεί επίσης στις συστάσεις της Συνδιάσκεψης αυτής περί διεθνών σιδηροδρομικών γραμμών.

Με το **Άρθρο 105** η Τουρκία προσχωρεί υποχρεωτικά στην κύρωση της Συμφωνίας της Βέρνης (υπογράφηκε στη Βέρνη την 9 Μαΐου 1900) περί διεθνούς σιδηροδρομικής μεταφοράς επιβατών, αποσκευών και εμπορευμάτων και των κανονισμών που τις διέπουν.

Το **Άρθρο 106** αναφέρεται στους όρους εκμετάλλευσης του σιδηροδρομικού μεταφορικού εμπορίου, σε περίπτωση που οι σιδηροδρομικές γραμμές/διακλαδώσεις διασχίζουν δύο χώρες και στην εγκατάσταση νέων μεθοριακών σταθμών. Οι όροι αυτοί θα καθοριστούν με κοινή συμφωνία των δύο ενδιαφερομένων μερών, προσφεύγοντας εν ανάγκη στη διαιτησία.

Το **Άρθρο 107** αναφέρεται στην απαλλαγή τελωνειακού ελέγχου και ελέγχου διαβατηρίων ταξιδιωτών και εμπορευμάτων που διακινούνται μεταξύ της ελληνοβουλγαρικής και της ελληνοτουρκικής μεθορίου και στον τρόπο τήρησης των υπόψη διατάξεων.

Το **Άρθρο 108** αναφέρεται στη μεταβίβαση λιμένων και σιδηροδρόμων ιδιοκτησίας της Τουρκικής κυβέρνησης/ιδιωτικών εταιριών που περιλαμβάνονται στα αποσπασθέντα εκ της Τουρκίας εδάφη λόγω της υπόψη Συνθήκης. Η μεταβίβαση των σιδηροδρομικών γραμμών θα γίνει με τους ακόλουθους όρους:

1. Τα έργα και οι εγκαταστάσεις όλων των σιδηροδρομικών γραμμών θα παραδοθούν στο ακέραιο στην καλύτερη δυνατή κατάσταση.
2. Εάν κάποιο δίκτυο έχει ίδιο τροχαίο υλικό που περιλαμβάνεται ολόκληρο μέσα στο μεταβιβαζόμενο έδαφος, το υλικό αυτό θα παραδοθεί στο ακέραιο σύμφωνα με την τελευταία απογραφή της 30.10.1918.
3. Στις γραμμές των οποίων η διεύθυνση θα βρεθεί κατατεταγμένη λόγω της παρούσας Συνθήκης, η κατανομή του τροχαίου υλικού θα γίνει με συμφωνία των δύο διευθύνσεων στις οποίες υπάγονται τα διάφορα τμήματα. Σε περίπτωση διαφοράς, αυτή θα επιλυθεί με διαιτησία, η οποία και θα καθορίσει την παραλαβή από κάθε τμήμα των ατμομηχανών, σιδηροδρομικών οχημάτων και αμαξών.

4. Προμήθειες, έπιπλα και εργαλεία θα παραδοθούν με τους όρους παράδοσης του τροχαίου υλικού.

Το **Άρθρο 109** αναφέρεται στις επιπτώσεις του συστήματος υδάτων (αρδεύσεις, πλημμύρες, αποξηράνσεις, υδροηλεκτρική παραγωγή κ.ά.) σε κάποιο Κράτος λόγω χάραξης νέας μεθορίου που εξαρτάται από υδραυλικά έργα που υπάρχουν σε άλλο Κράτος ή σε ενδεχόμενη χρήση της υδροηλεκτρικής παραγωγής που παράγεται σε άλλο Κράτος. Σε τέτοιες περιπτώσεις τα ενδιαφερόμενα Κράτη οφείλουν να συνεννοηθούν για την προστασία των αμοιβαίων συμφερόντων ή κεκτημένων δικαιωμάτων τους.¹⁹³

Το **Άρθρο 110** αναφέρεται στη συνεννόηση Τουρκίας-Ρουμανίας για τους όρους εκμετάλλευσης του υποβρυχίου ηλεκτρικού καλωδίου Κωνσταντζας-Κωνσταντινούπολης.

Το **Άρθρο 111** αναφέρει ότι η Τουρκία παραιτείται για τον εαυτό της και εν ονόματι των υπηκόων της κάθε δικαιώματος/τίτλου/προνομίου επί ηλεκτρικών/τηλεφωνικών καλωδίων που δεν διέρχονται πλέον από το έδαφός της.

Το **Άρθρο 112** αναφέρεται στην άσκηση των δικαιωμάτων διέλευσης των υπόψη καλωδίων εκτός Τουρκίας και τους όρους εκμετάλλευσής τους.

Το **Άρθρο 113** αναφέρει ότι τα Συμβαλλόμενα Μέρη αποδέχονται την κατάργηση των ξένων ταχυδρομείων στην Τουρκία.

Τμήμα Β΄

Υγειονομικά Ζητήματα - Άρθρα 114-118

Με το **Άρθρο 114** καταργείται το Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης¹⁹⁴ και η υγειονομική οργάνωση παραλίων και μεθορίου αναλαμβάνεται από την Τουρκική Διοίκηση. Δηλ. τον υγειονομικό έλεγχο δεν θα ασκούν πια οι σύμμαχοι, όπως γινόταν μέχρι τότε επιβάλλοντας καραντίνα, αλλά η τουρκική κυβέρνηση.

Το **Άρθρο 115** ορίζει ότι σε όλα τα πλοία προβλέπεται μία και ίδια υγειονομική ταρίφα χωρίς διάκριση μεταξύ τουρκικής σημαίας και ξένων.

¹⁹³ Στο Άρθρο αυτό βασίζεται π.χ. η συνεννόηση των 3 κρατών Ελλάδας-Βουλγαρίας-Τουρκίας για την αντιμετώπιση των συχνών πλημμυρών που ποταμού Έβρου που διέρχεται και από τις τρεις αυτές χώρες.

¹⁹⁴ Το Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης ιδρύθηκε το 1839-40 από τον σουλτάνο Αμπντούλ Μετζίτ Α΄ για την αντιμετώπιση διαφόρων επιδημιών και ιδίως της χολέρας που μαστιζαν τότε την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Σ' αυτό εκτός από Τούρκους συμμετείχαν και πολλοί ξένοι. (Πηγή: B. Hilleman et A. Segal, *Les Six Conférences Sanitaires internationales de 1851 à 1885 prémisses de l'organisation sociale de la santé, Histories des Sciences Médicales – Tome XLVII/Tόμος 47- no. 1 (2014) 131-138*).

Το **Άρθρο 116** αναφέρεται στο δικαίωμα αποζημίωσης των απολυθέντων υγειονομικών υπαλλήλων που θα αποζημιωθούν από πόρους του πρώην Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου της Κωνσταντινούπολης και στα δικαιώματά τους. Η εκκαθάριση της περιουσίας του Συμβουλίου αυτού θα γίνει από Επιτροπή αποτελούμενη από 1 μέλος κάθε χώρας που συμμετείχε σ' αυτό με εξαίρεση τη Γερμανία, την Αυστρία και την Ουγγαρία. Σε περίπτωση διαφωνίας θα επλαμβάνεται το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών.

Το **Άρθρο 117** αναφέρεται στην επιτήρηση των χριστιανικών προσκυνημάτων της Ιερουσαλήμ, της Χετζάζης (Hedaj)¹⁹⁵ και του Σιδηροδρόμου της Χετζάζης και τη λήψη κατάλληλων υγειονομικών μέτρων.

Το **Άρθρο 118** αναφέρεται στις Εκθέσεις περί των έργων της Επιτροπής εναρμονισμού των προσκυνημάτων και στους αποδέκτες τους.

Μέρος V – Άρθρα 119-143

Διάφορες Διατάξεις

1. Αιχμάλωτοι Πολέμου – Άρθρα 119-123

Το **Άρθρο 119** αναφέρεται στην υποχρέωση των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών περί αμέσου επαναφοράς στις πατρίδες τους των τυχόν παραμενόντων αιχμαλώτων και πολιτικών κρατουμένων. Για την Ελλάδα και Τουρκία θα εφαρμοστεί η ιδιαίτερη συμφωνία μεταξύ τους που υπογράφηκε την 30.1.1923. Η συμφωνία αυτή ρύθμιζε την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών Ελλάδας – Τουρκίας δηλ. την υποχρεωτική ανταλλαγή Ελλήνων Ορθοδόξων κατοίκων της . Ίσχυε γι' αυτούς:

- που παρέμεναν στις εστίες τους
- που είχαν ήδη καταφύγει στην ομόθρησκη χώρα
- ίσχυε αναδρομικά για όλες τις μετακινήσεις από την κήρυξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου (18.10.1912)
- καθιέρωνε τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών Τουρκίας – Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας.

Οι ανταλλάξιμοι θα:

- απέβαλλαν τη παλιά ιθαγένεια
- μετέφεραν την κινητή περιουσία τους

¹⁹⁵ Η ένωσή της με τη Najd σχημάτισε το 1932 τη σημερινή Σαουδική Αραβία.

- αποζημιώνονταν από το Κράτος με εγκατάσταση ίσης αξίας με την ακίνητη περιουσία που εγκατέλειπαν
- διευκολύνονταν στην μετακίνησή τους από τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής

Στο **Άρθρο 120** ορίζεται ότι η παλιννόστηση των ως άνω αναφερομένων θα γίνει χωρίς να ληφθούν υπόψη ποινές εκκρεμείς ή επιβληθείσες για αντιπειθαρχικά παραπτώματα. Αντίθετα οι υποκείμενοι σε πειθαρχικές παραβάσεις θα εξακολουθήσουν να παραμένουν κρατούμενοι.

Το **Άρθρο 121** ορίζει ότι τα Υψηλά ¹⁹⁶ Συμβαλλόμενα Μέρη (ενν.οι χώρες που υπογράφουν τη Συνθήκη) θα διευκολύνουν την αναζήτηση εξαφανισθέντων ή εξακρίβωση ταυτότητας αιχμαλώτων και πολιτικών κρατουμένων που δεν επιθυμούν παλιννόστηση.

Στο **Άρθρο 122** αναφέρεται ότι τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη με την ισχύ της υπόψη Συνθήκης υποχρεούνται να αποδώσουν όλα τα τυχόν παρακρατηθέντα πράγματα αξίας, νομίσματα, προσωπικά αντικείμενα ή έγγραφα στους αιχμαλώτους και πολιτικούς κρατουμένους.

Στο **Άρθρο 123** αναφέρεται ότι τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη παραιτούνται της αμοιβαίας πληρωμής των οφειλομένων ποσών συντήρησης αιχμαλώτων πολέμου συλληφθέντων από τα στρατεύματά τους.

2.Τάφοι – Άρθρα 124-136

Το **Άρθρο 124** αναφέρεται στη μέριμνα των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών για συντήρηση και προφύλαξη των κοιμητηρίων, τάφων και αναμνηστικών μνημείων των πεσόντων στο πεδίο της μάχης στρατιωτών ή αποβιωσάντων λόγω τραυμάτων, ασθενειών ή δυστυχημάτων ή σε αιχμαλωσία μετά την 29.10.1914, που βρίσκονται στις χώρες τους. Επίσης αναφέρεται στην υποχρέωσή τους για διευκόλυνση των αρμοδίων επιτροπών εξακρίβωσης ¹⁹⁷/συντήρησης τάφων/νεκροταφείων καθώς και στη μέριμνα επαναφοράς λειψάνων των πεσόντων στρατιωτών στις πατρίδες τους.

Το **Άρθρο 125** ορίζει ότι τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται ν' ανταλλάξουν καταλόγους αιχμαλώτων πολέμου κρατουμένων/αποβιωσάντων μαζί με κάθε χρήσιμο στοιχείο για εξακρίβωση της ταυτότητάς τους καθώς και πληροφορίες για των αριθμό και τόπο των τάφων αγνώστων νεκρών.

¹⁹⁶ Αποκαλούνται έτσι διότι πρόκειται για υψηλά συμβαλλόμενα πρόσωπα, όπως π.χ. ο αυτοκράτωρ της Ιαπωνίας, οι βασιλείς της Μεγάλης Βρετανίας, της Ελλάδας, της Ιταλίας κλπ. Η φρασεολογία αυτή χρησιμοποιήθηκε και στη Συνθήκη της Λωζάννης.

¹⁹⁷ Αφορά βασικά ομαδικούς τάφους πεσόντων Συμμάχων στρατιωτών σε τουρκικό έδαφος (π.χ. Καλλίπολη)

Στο **Άρθρο 126** προβλέπεται ότι ιδιαίτερη συμφωνία Ρουμανίας-Τουρκίας θα ρυθμίσει τα αντίστοιχα θέματα για τους Τούρκους στρατιώτες που αποβίωσαν σε ρουμανικό έδαφος μετά την 27.8.1916 δηλ. μετά την είσοδο της Ρουμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.

Με το **Άρθρο 127** συμπληρωματικά, Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Ελλάδα και Τουρκία, συνομολογούν τις ειδικές διατάξεις των Άρθρων 128-136.

Με το **Άρθρο 128** η Τουρκία υποχρεούται σε μόνιμη παραχώρηση έναντι Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας των χώρων του εδάφους της όπου βρίσκονται κοιμητήρια, τάφοι και ανεγερθέντα μνημεία πεσόντων ή αποβιωσάντων για διαφόρους λόγους οπλιτών των 3 υπόψη χωρών καθώς και σε παραχώρηση μελλοντικά αναγκαίων τέτοιων χώρων. Υποχρεούται επίσης να εξασφαλίσει την ελεύθερη πρόσβαση/είσοδο στους υπόψη χώρους. Η Ελλάδα από την πλευρά της αναλαμβάνει τις ίδιες υποχρεώσεις στο έδαφός της.

Το **Άρθρο 129** αναφέρεται στους όρους χρήσης των παραχωρηθησομένων στη Βρετανία χώρων της περιφέρειας ANZAC- Australian and New Zealand Army Corps (An Biimu) ¹⁹⁸. Εννοούνται οι χώροι όπου βρίσκονται οι τάφοι και το μνημείο των πεσόντων Αυστραλών και Νεοζηλανδών στρατιωτών κατά την εκστρατεία της Καλλίπολης του 1915.

Το **Άρθρο 130** αναφέρεται στον διορισμό Επιτροπών από μέρους της Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας – στις οποίες θα υπάρχουν Τούρκος και Έλληνας εκπρόσωπος – για τον επιτόπιο διακανονισμό των προαναφερθέντων θεμάτων των αφορώντων κοιμητήρια, τάφους και μνημεία.

Στο **Άρθρο 131** οι Σύμμαχες χώρες υποχρεούνται σε αποκλειστική χρήση των παραχωρημένων ως άνω χώρων για τον σκοπό που αυτοί παραχωρήθηκαν. Ενδεχόμενη άλλη χρήση επισύρει την επιστροφή των υπόψη χώρων ανάλογα σε Ελλάδα ή Τουρκία. Σε παραθαλάσσιους τέτοιους χώρους απαγορεύεται η στρατιωτική ή εμπορική χρήση.

Το **Άρθρο 132** ορίζει ότι η Τουρκία και η Ελλάδα εντός 6 μηνών θα προβούν στην λήψη των αναγκαίων νομοθετικών/διοικητικών μέτρων, επωμιζόμενες τα έξοδα τυχόν απαλλοτριώσεων χώρων ανέγερσης μνημείων, κοιμητηρίων και τάφων, για παραχώρηση σε Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία της πλήρους νομής των υπόψη χώρων.

Το **Άρθρο 133** αναφέρει ότι Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία θα αναθέσουν ελεύθερα σε κατάλληλα εκτελεστικά όργανα μη στρατιωτικού χαρακτήρα την εγκατάσταση/διαρρύθμιση και συντήρηση τάφων, κοιμητηρίων και μνημείων

¹⁹⁸ Ενν. των πεσόντων Βρετανών, Αυστραλών και Νεοζηλανδών στην εκστρατεία κατά της Καλλίπολης το 1915

των υπηκόων τους. Μόνον τα όργανα αυτά θα έχουν το δικαίωμα εκταφής ή μετακομιδής οστών και ίδρυσης νέων κοιμητηρίων.

Στο **Άρθρο 134** αναφέρεται ότι οι τρεις Σύμμαχοι χώρες (Βρετανία-Γαλλία-Ιταλία) έχουν το δικαίωμα ανάθεσης φύλαξης των υπόψη χώρων που βρίσκονται στην Τουρκία σε φρουρούς από τους υπηκόους τους που μπορούν να φέρουν περίστροφο για ασφάλειά τους.

Το **Άρθρο 135** ορίζει ότι οι προαναφερθέντες χώροι δεν υπόκεινται σε μισθώματα, τέλη ή φόρους παρά της Τουρκίας ή της Ελλάδας. Η είσοδος στους χώρους αυτούς θα είναι πάντοτε ελεύθερη στους αντιπροσώπους των 3 Συμμάχων χωρών. Τουρκία και Ελλάδα υποχρεούνται σε παροχές των αναγκαίων ποσοτήτων νερού για τις ανάγκες του προσωπικού φύλαξης και άρδευσης του εδάφους των υπόψη χώρων.

Με το **Άρθρο 136** οι 3 Σύμμαχες χώρες υποχρεούνται να παρέχουν στην Τουρκία τα απορρέοντα οφέλη για την ανέγερση τάφων/κοιμητηρίων/μνημείων των Τούρκων στρατιωτών των ενταφιασμένων στα εδάφη τους ή σε αποσπασθέντα εκ της Τουρκίας εδάφη.

3.Γενικές Διατάξεις – Άρθρα 137-143

Το **Άρθρο 137** ορίζει ότι αποφάσεις/διαταγές εκδοθείσες υπό των Συμμαχικών Αρχών Κατοχής της Κωνσταντινούπολης ¹⁹⁹ από 30.10.1918 μέχρι της ισχύος της υπόψη Συνθήκης αφορώσες περιουσίες/δικαιώματα/συμφέροντα υπηκόων των ή ξένων ή Τούρκων και στις σχέσεις τους με τις τουρκικές αρχές θεωρούνται οριστικές και δεν επισύρουν απαιτήσεις κατά των υπόψη Δυνάμεων. Κάθε άλλη απαίτηση ζημιών λόγω των αποφάσεων/διαταγών αυτών υπόκειται στο Μικτό Διαιτητικό Δικαστήριο.

Στο **Άρθρο 138** αναφέρεται ότι αποφάσεις εκδοθείσες στην Τουρκία από 30.10.1918 μέχρι της ισχύος της υπόψη Συνθήκης, παρά δικαστηρίων/Συμμαχικών Αρχών Κατοχής της Κωνσταντινούπολης ή της προσωρινής Μικτής Δικαστικής Επιτροπής (από 8.12.1921) θεωρούνται οριστικές. Τυχόν απαιτήσεις ιδιωτών περί επανορθώσεως ζημιών από τις υπόψη Αποφάσεις υπόκεινται σε κρίση του Μικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου.

¹⁹⁹Η **Συμμαχική κατοχή της Κωνσταντινούπολης** (τουρκικά: *İstanbul'un İşgali*) διήρκεσε από τις 13 Νοεμβρίου 1918 έως τις 4 Οκτωβρίου 1923. Η πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βρέθηκε υπό κατοχή από βρετανικές, γαλλικές, ελληνικές και ιταλικές δυνάμεις. Η κατοχή της Κωνσταντινούπολης ήταν συνέπεια της υπογραφής της Ανακωχής του Μούδρου, η οποία έληξε την συμμετοχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Πηγές: *Fahir Armaoğlu, İngiliz Belgerinde İstabul'un İşgali (16 Mart 1920), Belleten, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Cilt: LXII –Sayı- 234 (1998), 467-494, και N.C. Bilge, Istanbul under Allied Occupation 1918-1923, 60-80, 115-136*).

Το **Άρθρο 139** ορίζει ότι αρχεία, βιβλία, σχέδια, τίτλοι και έγγραφα πάσης φύσεως που βρίσκονται στην Τουρκία και αφορούν πολιτικές/δικαστικές/οικονομικές αρχές/Διεύθυνση Βακουφίων αποκλειστικού ενδιαφέροντος της κυβέρνησης εδάφους αποσπασθέντος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και αντίστοιχα τα ευρισκόμενα αντίστοιχα στοιχεία στα υπόψη εδάφη αποκλειστικού ενδιαφέροντος της Τουρκίας πρέπει να παραδοθούν αμοιβαία ή τουλάχιστον επικυρωμένα ακριβή αντίγραφα τους και φωτογραφίες τους από τη μια κυβέρνηση στην άλλη, έστω και αν τυχόν αφαιρέθηκαν από τις υπόψη χώρες. Έξοδα τέτοιων ενεργειών βαρύνουν την αιτούσα κυβέρνηση. Οι ίδιοι όροι ισχύουν και για τα βιβλία που αφορούν γαιοκτησία/βακούφια στα διαμερίσματα που μεταβιβάστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Ελλάδα μετά το 1912.

Το **Άρθρο 140** ορίζει ότι θαλάσσιες λείες δηλ. πολεμικά λάφυρα που προέκυψαν από ναυτικές συγκρούσεις μεταξύ Τουρκίας-Συμμαχικών Δυνάμεων προ της 30.10.1918 και συλλήψεις πλοίων υπό των Κατοχικών Αρχών της Κωνσταντινούπολης δεν επισύρουν οποιαδήποτε απαίτηση. Τα τουρκικά πλοία που συνελήφθησαν από τον ελληνικό στρατό μετά την 30.10.1918 αποδίδονται στην Τουρκία.

Με το **Άρθρο 141** η Τουρκία και οι υπήκοοί της απαλλάσσονται από επανορθώσεις έναντι της Γερμανίας και των άλλων πρώην Συμμάχων της για πλοία που της παραχωρήθηκαν από αυτούς και τελούν σήμερα υπό Συμμαχική κατοχή.

Στο **Άρθρο 142** καθορίζεται ότι η συνομολογηθείσα Σύμβαση την 30.1.1923 μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας περί αμοιβαίας Ανταλλαγής Πληθυσμών θα έχει μεταξύ των δύο Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών ²⁰⁰ την ίδια ισχύ και κύρος σαν να περιλαμβάνόταν στην υπόψη Συνθήκη.

Τέλος το τελευταίο **Άρθρο 143** αναφέρεται στην επικύρωση της παρούσας Συνθήκης, που υπογράφηκε στη Λωζάννη την 24.7.1923, παρά των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών ²⁰¹.

Μέρος II (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Σύμβαση Περί του Καθεστώτος των Στενών – Άρθρα 1-2

Υπογράφηκε την 24^η Ιουλίου 1923 από τα ίδια Συμβαλλόμενα Μέρη για την εξασφάλιση σε όλα τα Έθνη της ελευθερίας διόδου και ναυσιπλοΐας μεταξύ της Μεσογείου Θαλάσσης και του Ευξείνου Πόντου, λαμβανομένης υπόψη του

²⁰⁰ Δηλ.οι Βρετανία-Γαλλία-Ιταλία-Ιαπωνία-Ελλάδα-Ρουμανία-Σεβοκρατοσλοβενικό κράτος και η Τουρκία.

²⁰¹ Δηλ.οι Βρετανία-Γαλλία-Ιταλία-Ιαπωνία-Ελλάδα-Ρουμανία-Σεβοκρατοσλοβενικό κράτος και η Τουρκία.

αναγκαίου διατήρησης της ελευθερίας αυτής για την γενική ειρήνη και το παγκόσμιο εμπόριο.²⁰²

Στο **Άρθρο 1** αναγνωρίζεται και διακηρύσσεται η αμοιβαία συμφωνία των Μερών για την ελεύθερη ναυσιπλοΐα εντός του Ελλησπόντου, της Προποντίδας και του Βοσπόρου, συμπεριλαμβανομένων όλων στη γενική ονομασία «**Στενά**» (Boğazlar Bölgesi).

Στο **Άρθρο 2** αναφέρεται ότι η δίοδος και ναυσιπλοΐα εμπορικών, πολεμικών σκαφών και αεροπλοίων σε καιρό ειρήνης και πολέμου θα διέπονται από τις διατάξεις του συνημμένου Παραρτήματος.

Στο Παράρτημα αυτό αποτελούμενο από 20 Άρθρα αναφέρεται ότι συνιστάται **Διεθνής Επιτροπή** στην Κωνσταντινούπολη με δικαιοδοσία επί των υδάτων των Στενών, ενώ αναφέρονται αναλυτικά οι ουδετεροποιούμενες ακτές και νήσοι, τα της πλοηγίας των σκαφών, της παραμονής αυτών στα λιμάνια των Στενών και του Ευξείνου Πόντου και οι υγιεινές προφυλάξεις.²⁰³

Μέρος III (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Σύμβαση Περί της Μεθορίου της Θράκης – Άρθρα 1-5

Υπογράφηκε και αυτή την 24^η Ιουλίου 1923 από τα ίδια Συμβαλλόμενα Μέρη για τη διατήρηση της ειρήνης στα σύνορα της Θράκης (Trakya sınırı).²⁰⁴ Καθορίζει τα σύνορα μεταξύ των γειτονικών χωρών Ελλάδας, Τουρκίας και Βουλγαρίας, τα οποία θα χαράξει Διεθνής Επιτροπή Οροθέτησης, στην οποία θα συμμετέχουν με 1 αντιπρόσωπο καθεμία από τις 3 ενδιαφερόμενες χώρες, που θα συγκροτηθεί εντός 15 ημερών από την ισχύ της παρούσας Συνθήκης και αναφέρεται η ουδετεροποίηση των αντιστοιχών ζωνών σε βάθος 30 km περίπου.

Μέρος IV (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Σύμβαση Περί Εγκαταστάσεως και Δικαστικής Δικαιοδοσίας-Άρθρα 1-21

Υπογράφηκε την 24^η Ιουλίου 1923 από τα ίδια Συμβαλλόμενα Μέρη για τον διακανονισμό σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο των όρων εγκατάστασης στην Τουρκία των υπηκόων των Συμβαλλομένων Συμμάχων χωρών και αντιστοίχως

²⁰² N. A. Karacan, Lozan, 129-145,170, Στ.Γιώλτσογλου, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930), 393-401

²⁰³ Με τη Συνθήκη του Montreux της 20.7.1936 η Τουρκία πέτυχε να άρει την αποστρατικοποίηση της Κωνσταντινούπολης και των Στενών καταργώντας τη Διεθνή Επιτροπή (βλ. Δ.Κιτσίκη, *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 1978, 214).

²⁰⁴ Y. Yazicioğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 408

των Τούρκων υπηκόων στις χώρες των υπόψη Συμβαλλομένων Δυνάμεων καθώς και σε κάποια ζητήματα δικαστικής δικαιοδοσίας.

Το Α΄ Κεφάλαιο (Άρθρα 1-13) αναφέρεται στην είσοδο και διαμονή (Άρθρα 1-7), καθώς και σε φορολογικές διατάξεις (Άρθρα 8-13). Το Β΄ Κεφάλαιο (Άρθρα 14-18) αναφέρεται στη δικαστική δικαιοδοσία, ενώ ακολουθούν και κάποιες Γενικές Διατάξεις (Άρθρα 19-21).

Μέρος V (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Εμπορική Σύμβαση – Άρθρα 1-8

Υπογράφηκε την 24^η Ιουλίου 1923 από τα ίδια Συμβαλλόμενα Μέρη για τον καθορισμό των αμοιβαίων οικονομικών σχέσεων με βάση το Διεθνές Δίκαιο και με τους προσφορότερους όρους για την ενθάρρυνση του εμπορίου και τη διευκόλυνση των συναλλαγών. Στο Τμήμα Α΄ (Άρθρα 1-8) αναφέρεται το δασμολόγιο και τα εισπραττόμενα τέλη και φόρους. Στο συνημμένο Παράρτημα I αναφέρονται τα προϊόντα τα υποκείμενα σε δασμούς, στο Παράρτημα II αναλυτικά οι επιβληθησόμενοι φόροι κατανάλωσης ανά προϊόν και στο Παράρτημα III δίνεται υπόδειγμα Πιστοποιητικού Προέλευσης των Προϊόντων. Το Τμήμα Β΄ (Άρθρα 9-11) αναφέρεται στο καθεστώς των θαλάσσιων μεταφορών, της αλιείας και της ακτοπλοΐας, λιμενικές υπηρεσίες και τα αναγκαία συνοδευτικά έγγραφα και πιστοποιητικά πλοίων, φορτίων και επιβατών. Στο Τμήμα Γ΄ (Άρθρα 12-15) αναφέρονται οι υποχρεώσεις της Τουρκίας για τη λήψη νομοθετικών/διοικητικών μέτρων για την προστασία των εμπορικών συναλλαγών, για τη συμμόρφωσή της προς τους σχετικούς νόμους και αποφάσεις που ισχύουν στις Συμμάχους Χώρες καθώς και την υποχρεωτική προσχώρησή της στις Διεθνείς Συμβάσεις Περί Προστασίας της Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας και Προστασίας Πνευματικών και Καλλιτεχνικών Έργων. Η Σύμβαση συμπληρώνεται από Γενικές Διατάξεις (Άρθρα 16-19).

Μέρος VI (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Σύμβαση περί Ανταλλαγής Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών και Πρωτόκολλο – Άρθρα 1-19

Η υπόψη Σύμβαση και το Πρωτόκολλο υπογράφηκαν μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας την 30.1.1923. Αναλυτικά αφορούν:

Το Άρθρο 1 ορίζει την από 1^η Μαΐου 1923 υποχρεωτική ανταλλαγή Τούρκων υπηκόων ελληνικού ορθόδοξου θρησκευματος εγκατεστημένων σε τουρκικά εδάφη και Ελλήνων υπηκόων

Μουσουλμάνων εγκατεστημένων σε ελληνικά εδάφη.²⁰⁵ Απαγορεύει την επανεγκατάσταση αυτών στις χώρες προέλευσης χωρίς άδεια των αντιστοίχων κυβερνήσεων.

Στο **Άρθρο 2** εξαιρούνται της ανταλλαγής όλοι οι Έλληνες κάτοικοι της **Κωνσταντινούπολης** οι εγκατεστημένοι προ της 30^{ης}.10.1918, ενώ ως Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης θεωρούνται όλοι οι Μουσουλμάνοι οι εγκατεστημένοι ανατολικά της μεθοριακής γραμμής που καθορίστηκε το 1913 με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου ²⁰⁶.

Το **Άρθρο 3** καθορίζει ότι στην ανταλλαγή περιλαμβάνονται και οι Έλληνες και Μουσουλμάνοι που εγκατέλειψαν από 18.10.1912 τα εδάφη των οποίων οι Έλληνες και Τούρκοι κάτοικοι επιθυμούν αμοιβαία ανταλλαγή. Ως **«μετανάστες»** εδώ περιλαμβάνονται όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα που έχουν μεταναστεύσει ή θα μεταναστεύσουν από 18.10.1912.

Το **Άρθρο 4** καθορίζει ότι το πρώτο τμήμα των Ελλήνων που θα μεταναστεύσουν στην Ελλάδα είναι οι υγιείς άρρενες των οποίων οι οικογένειες εγκατέλειψαν ήδη την Τουρκία και σήμερα βρίσκονται κρατούμενοι στη χώρα αυτή.

Το **Άρθρο 5** αναφέρει ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και οι απαιτήσεις των ανταλλασσομένων Ελλήνων κατοίκων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων της Ελλάδας δεν θίγονται λόγω της Ανταλλαγής, με την επιφύλαξη των διατάξεων των Άρθρων 9 και 10.

Το **Άρθρο 6** ορίζει ότι κανένα κώλυμα για οποιαδήποτε αιτία δεν θα παρεμβληθεί στην αναχώρηση των ανταλλακτέων πληθυσμών. Σε περίπτωση καταδίκης ή εκκρεμούς ποινικής δίωξης μετανάστη, αυτός θα παραδοθεί υπό της διωκούσης χώρας στις αρχές της χώρας μετανάστευσης για να δικαστεί ή εκτίσει εκεί την ποινή του.

Με το **Άρθρο 7** οι μετανάστες αποβάλλουν την παλαιά τους ιθαγένεια και αποκτούν αυτή της νέας χώρας τους. Η νέα ιθαγένεια χορηγείται από την ισχύ της υπόψη Συνθήκης και στους ήδη μεταναστεύσαντες.

²⁰⁵ Μέχρι τη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης ο ελληνικός πληθυσμός είχε ήδη εγκαταλείψει την Ανατολία, με την εξαίρεση 200.000 Ελλήνων που παρέμειναν μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την περιοχή. Από την άλλη, ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Ελλάδας, μην έχοντας αναμιχθεί στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο στην Ανατολία, είχε μείνει σχεδόν άθικτος. Τελικά ανταλλάχθηκαν 1.221.489 Έλληνες με περίπου 355.000 Μουσουλμάνους/Πηγή: *H. J. Psomiades, The Eastern Question, The Last Phase, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, Volume 74, Issue 2 (1968), 127-140.*

²⁰⁶ Η Συνθήκη μεταξύ Ελλάδας-Ρουμανίας-Σερβίας-Μαυροβουνίου και Βουλγαρίας που τερμάτισε τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

Το **Άρθρο 8** ορίζει ότι οι μετανάστες μπορούν να συναποκομίσουν ελεύθερα την πάσης φύσεως κινητή περιουσία τους απαλλαγμένη φόρων και δασμών. Το ίδιο ισχύει και για το προσωπικό θρησκευτικών ιδρυμάτων, εκκλησιών, μοναστηρίων, τεμενών, σχολείων, συνεταιρισμών και λοιπών νομικών προσώπων. Τοπικές αρχές καθορίζουν με πρωτόκολλα και καταγράφουν παρουσία του μετανάστου την αξία της τυχόν επιτόπου εγκαταλειπομένης κινητής περιουσίας για μελλοντική εκκαθάρισή της.

Στο **Άρθρο 9** αναφέρεται ότι ακίνητη αγροτική ή αστική περιουσία των μεταναστών καθώς και εγκαταλειπόμενη κινητή περιουσία μεταναστών ή κοινοτήτων θα εκκαθαριστεί υπό μικτών επιτροπών σύμφωνα με τις διατάξεις του Άρθρου 11. Με τους ίδιους όρους θα εκκαθαριστούν και οι περιουσίες που βρίσκονται σε εδάφη που υπόκεινται σε ανταλλαγή ιδιοκτησίας εκκλησιαστικών ή ευαγών καθιδρυμάτων κοινοτήτων εγκατεστημένων σε έδαφος μη υπαγόμενο σε ανταλλαγή.

Το **Άρθρο 10** ορίζει ότι η εκκαθάριση κινητής/ακίνητης περιουσίας προσώπων ήδη εγκαταλειψάντων τα εδάφη των Συμβαλλομένων Μερών που θεωρούνται σύμφωνα με το Άρθρο 3 υπαγόμενοι σε ανταλλαγή πληθυσμών θα γίνει σύμφωνα με το Άρθρο 9, ανεξάρτητα των διοικητικών μέτρων πάσης φύσεως που θεσπίστηκαν μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας από 18.10.1912 και οδήγησαν σε οποιοδήποτε περιορισμό του δικαιώματος ιδιοκτησίας, όπως κατάσχεση, αναγκαστική πώληση κ.ά. Η Μικτή Επιτροπή θα επιληφθεί της νέας εκτίμησης των ήδη απαλλοτριωθεισών περιουσιών από 18.10.1912 ιδιοκτησίας προσώπων υποκειμένων σε ανταλλαγή και ευρισκομένων σε υποκείμενα σε ανταλλαγή εδάφη. Το ποσό του αντισταθμίσιματος θα πιστωθεί στους ιδιοκτήτες σε βάρος σε χρέωση της κυβέρνησης επί του εδάφους της οποίας βρίσκονται τα απαλλοτριωθέντα ακίνητα. Κατά την εκκαθάριση των περιουσιών των Βακουφιών που βρίσκονται στην Ελλάδα και των δικαιωμάτων και συμφερόντων που απορρέουν από αυτά καθώς και των αναλόγων ιδρυμάτων που ανήκουν σε Έλληνες στην Τουρκία, η Μικτή Επιτροπή θα ενεργήσει προς πλήρη εξασφάλιση των συμφερόντων των ιδρυμάτων αυτών και των ιδιωτών που έχουν σχετικά συμφέροντα.

Το **Άρθρο 11** αναφέρεται στη σύσταση εντός μηνός από την έναρξη ισχύος της υπόψη Συνθήκης τον καθορισμό των μελών και της προεδρίας της και τις κατά τόπους Υποεπιτροπές που θα συσταθούν.

Το **Άρθρο 12** αναφέρεται στο έργο της Μικτής Επιτροπής που θα είναι η επιτήρηση και διευκόλυνση της μετανάστευσης, ο ορισμός του τρόπου με τον οποίον αυτή θα γίνεται, η εκκαθάριση κινητής και ακινήτου περιουσίας, του διακανονισμού των αναφυομένων διαφορών καθώς και στις αποφάσεις της που θα λαμβάνονται με πλειοψηφία.

Το **Άρθρο 13** αναφέρει ότι η Μικτή Επιτροπή μπορεί να διατάξει την εκτίμηση της υπό εκκαθάριση κινητής/ακίνητης περιουσίας με βάση την αξία της σε χρυσό μετά από εξέταση των ενδιαφερομένων.

Στο **Άρθρο 14** αναφέρεται ρητά ότι η Επιτροπή θα παραδώσει στον ενδιαφερόμενο ιδιοκτήτη δήλωση αναγραφής του οφειλομένου σε αυτόν ποσού λόγω στέρησης της περιουσίας του, που θα παραμείνει στη διάθεση της κυβέρνησης επί του εδάφους όπου αυτή βρίσκεται. Τα ποσά των δηλώσεων αυτών θα αποτελέσουν τη συνολική οφειλή της κυβέρνησης της χώρας όπου γίνεται η εκκαθάριση έναντι της κυβέρνησης της χώρας στην οποία ανήκει ο μετανάστης. Αυτός δικαιούται αρχικά να λάβει στη χώρα μετανάστευσης, έναντι των οφειλομένων σ' αυτόν ποσών, περιουσία ίσης αξίας και της ίδιας φύσης με αυτή την οποία εγκαταλείπει. Κάθε 6 μήνες θα καταρτίζεται λογαριασμός των οφειλομένων παρά των οικείων κυβερνήσεων ποσών με βάση τις δηλώσεις εκκαθάρισης. Προβλέπεται συμψηφισμός μεταξύ ισοτίμων οφειλομένων ποσών, ενώ τυχόν χρεωστικό υπόλοιπο καταβάλλεται σε μετρητά. Παρέχεται όμως η δυνατότητα, αν ζητηθεί, καταβολής του οφειλομένου ποσού σε 3 ετήσιες δόσεις, των πληρωτέων τόκων οριζόμενων υπό της Επιτροπής. Για πληρωμές σημαντικών ποσών, όπου απαιτούνται μακρότερες προθεσμίες, η οφειλέτρια κυβέρνηση θα πληρώσει το 20% του συνολικού ποσού, ενώ για το υπόλοιπο θα εκδώσει ομολογίες δανείου εξοφλητέες εντός 20 ετών – υπό την Εγγύηση της Επιτροπής καιτόκο καθοριζόμενο υπό αυτής. Η διαχείριση των εγγυήσεων αυτών και η είσπραξη των προσόδων τους θα γίνεται στην μεν Ελλάδα υπό της Διεθνούς Επιτροπής στη δε Κωνσταντινούπολη υπό του Συμβουλίου Δημοσίου Χρέους. Σε περίπτωση ασυμφωνίας για τον καθορισμό των εγγυήσεων, αυτός γίνεται από το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών.

Το **Άρθρο 15** ορίζει ότι για διευκόλυνση της μετανάστευσης τα ενδιαφερόμενα κράτη θα προκαταβάλλουν χρηματικά ποσά για οικονομική ενίσχυση των μεταναστευομένων στην Μικτή Επιτροπή σύμφωνα με τους όρους που αυτή θα καθορίσει.

Στο **Άρθρο 16** αναφέρεται ότι Ελλάδα και Τουρκία θα γνωστοποιήσουν στην Μικτή Επιτροπή τα πρόσωπα των μεταναστών και τα λιμάνια στα οποία αυτοί θα κατευθυνθούν για να μεταφερθούν στη χώρα προορισμού τους. Τα Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται να μην ασκήσουν κανενός είδους πίεση επί των ανταλλακτέων πληθυσμών για να εγκαταλείψουν τις εστίες τους ή να αποξενωθούν της περιουσίας τους πριν από την καθοριζόμενη προθεσμία αναχώρησης. Οι μετανάστες, παλαιοί/μελλοντικοί απαλλάσσονται φόρων και τελών. Δεν παρεμβάλλονται οποιαδήποτε εμπόδια σε πληθυσμούς εξαιρετέους της ανταλλαγής ως προς την ελευθερία τους και το δικαίωμα ιδιοκτησίας τους.

Το **Άρθρο 17** καθορίζει ότι οι δαπάνες συντήρησης και λειτουργίας της Μικτής Επιτροπής θα επιβαρύνουν ανάλογα τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις.

Με το **Άρθρο 18** τα Συμβαλλόμενα Μέρη οφείλουν να επιφέρουν στις νομοθεσίες τους όλες τις αναγκαίες τροποποιήσεις για την εκτέλεση της υπόψη Σύμβασης.

Τέλος το **Άρθρο 19** ορίζει ότι η Σύμβαση αυτή έχει μεταξύ των Συμβαλλομένων Μερών το ίδιο κύρος και ισχύ με τη Συνθήκη Ειρήνης στην οποία περιλαμβάνεται.

Το Συνημμένο **Πρωτόκολλο** αφορά δήλωση των Τούρκων Πληρεξουσίων όπως η Τουρκική Κυβέρνηση απελευθερώσει, με την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης, τους ικανούς άνδρες που αναφέρονται στο Άρθρο 4 της Σύμβασης Ανταλλαγής Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών και εξασφαλίσει την αναχώρησή τους, χωρίς να περιμένει την έναρξη ισχύος της Σύμβασης αυτής.

Μέρος VII (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Ελληνοτουρκική Συμφωνία Περί Απόδοσης Πολιτικών Κρατουμένων και Ανταλλαγής Αιχμαλώτων Πολέμου – Άρθρα 1-7

Η Συμφωνία αυτή υπογράφηκε την 30.1.1923 μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων Πληρεξουσίων για την εξασφάλιση της αμοιβαίας απόδοσης των πολιτικών κρατουμένων σε Ελλάδα και Τουρκία και την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου. Το Α΄ Κεφάλαιο (Άρθρα 1-3) περιλαμβάνει τους πολιτικούς κρατούμενους. Οι Τούρκοι όμηροι και πολιτικοί κρατούμενοι στην Ελλάδα θα μεταφερθούν με μέριμνα της Ελλάδας στη Θράκη όσοι κατάγονται από την Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη όσοι κατάγονται από την Ανατολία. Ορίζονται οι αντίστοιχες προθεσμίες για την Ελλάδα και την Τουρκία. Οι Έλληνες όμηροι και πολιτικοί κρατούμενοι στην Τουρκία θα συγκεντρωθούν στη Σμύρνη ή στην Κωνσταντινούπολη με μέριμνα της Τουρκικής Κυβέρνησης. Το Β΄ Κεφάλαιο (Άρθρα 4-5) αφορά του αιχμαλώτους πολέμου. Η μεταφορά στη Σμύρνη όλων των Τούρκων αιχμαλώτων και η απόδοσή αυτών ορίζεται εντός 15 ημερών από την απόδοση των Τούρκων πολιτικών ομήρων. Η Τουρκία θα αποδώσει ίσο αριθμό αιχμαλώτων, ώστε να καταστεί δυνατή η παλιννόστησή τους με τα ελληνικά πλοία που θα μεταφέρουν Τούρκους αιχμαλώτους. Οι υπόλοιποι Έλληνες αιχμαλώτου πολέμου θα παλιννοστήσουν με μέριμνα της Τουρκίας εντός 3 εβδομάδων από την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης. Ελλάδα και Τουρκία συμφωνούν αμοιβαία ν' αμνηστεύσουν όλους τους αιχμαλώτους και πολιτικούς καταδικασθέντες ή υποκείμενους σε οποιαδήποτε αδικήματα και να τους επαναφέρουν στην πατρίδα τους. Το Γ΄ Κεφάλαιο αναφέρεται στη Διεθνή Εκτελεστική Επιτροπή (Άρθρα 6-7) που θα συσταθεί και θα αναλάβει το

έργο της απόδοσης πολιτικών κρατουμένων και αιχμαλώτων πολέμου. Η Επιτροπή αυτή θα αποτελείται από 3 αντιπροσώπους των εταιριών του Ερυθρού Σταυρού των ουδετέρων στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο Κρατών, 1 Έλληνα και 1 Τούρκο.²⁰⁷

Μέρος VIII (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Δήλωση περί Αμνηστίας και Πρωτόκολλο

Υπογράφηκε την 24.7.1923 την ίδια ημέρα με τη Συνθήκη Ειρήνης. Τα υπογεγραμμένα Συμβαλλόμενα Μέρη δια των Πληρεξουσίων τους δηλώνουν τα ακόλουθα:

- Κανείς κάτοικος Ελλάδας και Τουρκίας δεν θα ενοχληθεί ή κακοποιηθεί στις υπόψη χώρες με οποιαδήποτε πρόφαση λόγω της στρατιωτικής ή πολιτικής διαγωγής του ή παροχής βοήθειας σε ξένη Δύναμη ή υπηκόους των χωρών που υπέγραψαν την υπόψη Συνθήκη Ειρήνης, για το διάστημα μεταξύ 1.8.1914-20.11.1922.
- Για το ίδιο χρονικό διάστημα επίσης δεν θα ενοχληθεί ή κακοποιηθεί κανείς κάτοικος των εκ Τουρκίας αποσπώμενων εδαφών λόγω ευμενούς/δυσμενούς προς την Τουρκία πολιτικής διαγωγής του ή διακανονισμού της υπηκοότητάς του.
- Ελλάδα και Τουρκία θα χορηγήσουν πλήρη αμνηστία για κάθε διαπραχθέν κακούργημα ή πλημμέλημα συναφές προς τα πολιτικά γεγονότα της υπόψη περιόδου.
- Η αμνηστία περιλαμβάνει και Τούρκους ή Συμμάχους υπηκόους συλληφθέντες, διωχθέντες ή καταδικασθέντες παρά των αντιστοίχων χωρών για αδικήματα διαπραχθέντα προ της 20.11.1922.
- Κάθε επιβληθείσα ποινή ακυρώνεται και παύει κάθε εκκρεμής δίωξη.
- Η Τουρκική Κυβέρνηση διαδηλώνει την πρόθεσή της να μην αμφισβητήσει τις ενέργειες που έγιναν υπό την αιγίδα των Συμμάχων το χρονικό διάστημα 20.10.1918-20.11.1922 προς αποκατάσταση των υπό του πολέμου διασπαρεισών οικογενειών και την απόδοση στους νόμιμους δικαιούχους της περιουσίας τους. Οι απαιτήσεις οι σχετικές προς τα πρόσωπα και τις περιουσίες θα εξεταστούν από Επιτροπή αποτελούμενη από 1 αντιπρόσωπο της Ερυθράς Ημισελήνου (αντίστοιχη οργάνωση του Ερυθρού Σταυρού στις μουσουλμανικές χώρες) και 1 του Ερυθρού Σταυρού. Σε περίπτωση διαφωνίας τους εκλέγουν Επιδιαιτητή που ορίζεται από το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών.

²⁰⁷ Η Ανταλλαγή αιχμαλώτων άρχισε την 17.3.1923 και ολοκληρώθηκε την 13.6.1923. Οι Έλληνες αιχμάλωτοι υπολογίζονταν σε 22.099, ενώ οι Τούρκοι σε 10.450 (Πηγή: Στ.Γιώλτσου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, 25-261).

- Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία θα αποδεχθούν τις ίδιες διατάξεις και για τους Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου και κρατουμένους πολίτες με την εξαίρεση εκείνων που διέπραξαν κακουργήματα/πλημμελήματα μετά την 20.11.1922.

Συνημμένο Πρωτόκολλο

Αφορά την επιφύλαξη της Τουρκίας να απαγορεύσει την διαμονή/είσοδο στην Τουρκία 150 προσώπων ²⁰⁸ που περιλαμβάνονται στην παράγραφο 1 της Δήλωσης περί Αμνηστίας. Αν η τουρκική κυβέρνηση αποφασίσει τα υπόψη πρόσωπα να προβούν σε εκκαθάριση της παρουσίας τους στην Τουρκία, θα τους παράσχει 9μηνη προθεσμία γι' αυτό.

Δεν θίγεται από τη Δήλωση Αμνηστίας το δικαίωμα της Ελλάδας για δίωξη των μη Μουσουλμάνων υπηκόων της που ανήκαν ή ανήκουν στον στρατό της για παράλειψη των στρατιωτικών τους καθηκόντων στη διάρκεια των εχθροπραξιών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Αυτοί δεν καλύπτονται από αμνηστία.

Μέρος ΙΧ (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Δήλωση περί των Μουσουλμανικών Κτημάτων στην Ελλάδα

Υπογράφηκε την 24.7.1923 και αφορά τα δικαιώματα ιδιοκτησίας Μουσουλμάνων μη ανταλλακτέων που εγκατέλειψαν την Ελλάδα ή διέμεναν πάντοτε εκτός της Χώρας, συμπεριλαμβανομένης και της Κρήτης, πριν την 18.10.1912, που παραμένουν άθικτα καθώς και την ελεύθερη διάθεση αυτών. Όλες οι διατάξεις ή μέτρα που πάρθηκαν επί των υπόψη περιουσιών αίρονται, ενώ οι τυχόν πρόσοδοι που εισπράχθηκαν από τις ελληνικές αρχές καταβάλλονται στους ιδιοκτήτες. Τυχόν απαιτήσεις επί των υπόψη προσόδων διατυπώνονται εντός 6 μηνών και εξετάζονται υπό της προαναφερθείσης Μικτής Επιτροπής. Προϋποτίθεται φυσικά η αμοιβαιότητα και για τους Έλληνες ιδιοκτήτες που εγκατέλειψαν την Τουρκία πριν την 18.10.1912 ²⁰⁹ ή κατοικούσαν πάντοτε εκτός αυτής.

Μέρος Χ (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Δήλωση περί των Υγειονομικών Ζητημάτων

Υπογράφηκε την 24.7.1923 και αφορά τον διορισμό από την Τουρκική Κυβέρνηση 5 Ευρωπαίων ειδικών γιατρών ως Συμβούλων της Υγειονομικής

²⁰⁸ Πρόκειται για πρόσωπα που επέδειξαν σαφή αντιτουρκική δράση και εχθρική δραστηριότητα κατά την Τουρκία στη διάρκεια του Πολέμου και η Τουρκία επιθυμούσε την ποινική δίωξή τους.

²⁰⁹ Δηλ. πριν την έναρξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου.

Διοίκησης των συνόρων, που θα θεωρούνται Τούρκοι υπάλληλοι επιλεγόμενοι με συμφωνία της Επιτροπής Υγιεινής της Κ.Τ.Ε. και το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγιεινής. Με τη συνδρομή τους η Τουρκία θα καταρτίσει κανονισμό διοργάνωσης της υγειονομικής υπηρεσίας των παραλίων & συνόρων της. Ο υπόψη κανονισμός θα είναι σύμφωνος με τις διατάξεις των Διεθνών Υγειονομικών Συμβάσεων και τη Σύμβαση περί του καθεστώτος των Στενών. Τα εισπραττόμενα υγειονομικά τέλη θα διατίθενται για τις ανάγκες της Τουρκικής Υγειονομικής Υπηρεσίας.

Μέρος XI (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Δήλωση περί Δικαστικής Διοίκησης

Υπογράφηκε την 24.7.1923 και αφορά την γνωστοποίηση της Τουρκικής Κυβέρνησης ότι μπορεί να εξασφαλίσει στους ξένους ενόπιον των τουρκικών δικαστηρίων εγγύηση καλής (ορθής) δικαιοσύνης και ότι διατίθεται να εισάγει τις μεταρρυθμίσεις εκείνες που επιβάλλουν η πρόοδος των ηθών και του πολιτισμού. Έτσι, σκοπεύει να προσλάβει ως Τούρκους δημοσίους υπαλλήλους 5ετούς τουλάχιστον υπηρεσίας, Ευρωπαίους νομομαθείς που θα επιλέξει από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, υπηκόων ουδετέρων χωρών στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ως μέλη των νομοθετικών επιτροπών.

Μέρος XII (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Πρωτόκολλο περί Παραχωρήσεων τινών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία – Άρθρα 1-13 και Δήλωση

Υπογράφηκε την ίδια μέρα με τη Συνθήκη της Λωζάννης δηλ. την 24.7.1923. Το Τμήμα Α΄ (Άρθρα 1-8) αναφέρεται στα συμβόλαια παραχωρήσεων μεταξύ Τουρκίας και υπηκόων Συμμάχων χωρών ναυπηγείων, ναυστάθμων, δεξαμενών, κατασκευής και εκμετάλλευσης σιδηροδρομικών δικτύων.

Ιδιαίτερα αναστέλλονται οι πράξεις των συμβολαίων που συνήψε η οθωμανική κυβέρνηση με τις βρετανικές εταιρίες Sir W.G. Armstrong Whitworth and Co. Ltd. και Vickers Ltd. τα έτη 1913 και 1914 αναφορικά με την παραχώρηση ναυστάθμων, δεξαμενών και ναυπηγείων. Διαπραγματεύσεις της Τουρκίας με τις υπόψη εταιρίες θα καθορίσουν τις τροποποιήσεις των όρων των υπόψη συμβάσεων ή τυχόν νέες παραχωρήσεις. Προβλέπεται επίσης παραχώρηση της κατασκευής και εκμετάλλευσης των σιδηροδρόμων Σαμψούντος-Σιβάς (Σεβάστειας) από την κάτοχο εταιρία στη Γενική Διεύθυνση Σιδηροδρόμων έναντι νέων παραχωρήσεων ή καταβολής χρηματικής αποζημίωσης.

Όλες οι Συμφωνίες μεταξύ οθωμανικής κυβέρνησης και εταιριών/υπηκόων Συμμάχων χωρών που συνομολογήθηκαν μεταξύ 30.10.1918-1.11.1922 παραμένουν σε ισχύ μέχρι να τύχουν έγκρισης από την τουρκική κυβέρνηση. Αν δεν εγκριθούν, θα καταβληθεί αποζημίωση στους δικαιούχους. Το Τμήμα Β' (Άρθρα 9-13) αναφέρεται σε αντίστοιχα συμβόλαια αποσπασθέντων εδαφών εκ της Τουρκίας και στα δικαιώματα των ξένων και οθωμανικών εταιρειών.

Η συνημμένη **Δήλωση** των Τούρκων Πληρεξουσίων αφορά την υποχρέωση της Τουρκίας για εφαρμογή των διατάξεων του Τμήματος Α' του υπόψη Πρωτοκόλλου.

Μέρος XIII (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Πρωτόκολλο περί Προσχώσεως του Βελγίου και της Πορτογαλίας σε κάποιες Διατάξεις των Πράξεων που υπογράφηκαν στη Λωζάννη και σχετικές Δηλώσεις των 2 Κρατών

Και αυτή υπογράφηκε την 24.7.1923 την ίδια μέρα με τη Συνθήκη και αφορά την προσχώρηση του Βελγίου και της Πορτογαλίας στις διατάξεις του Τμήματος Α' του Μέρους Β' (Δημοσιονομικοί Όροι) και του Μέρους Γ' (Οικονομικοί Όροι) καθώς και την προσχώρηση του Βελγίου στο Πρωτόκολλο Περί Παραχωρήσεων Τινών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Έτσι αποκαθίστανται οι σχέσεις των 2 χωρών με τα Συμβαλλόμενα στη Συνθήκη της Λωζάννης Μέρη. Ξεχωριστές Δηλώσεις των 2 αυτών Κρατών για το υπόψη θέμα επισυνάπτονται στο Πρωτόκολλο αυτό.

Μέρος XIV (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Πρωτόκολλο περί Εκκένωσης των Τουρκικών Εδαφών Κατεχομένων υπό Βρετανικών, Γαλλικών και Ιταλικών Δυνάμεων και Δήλωση

Υπογράφηκε την 24.7.1923 και αφορά την εκκένωση εντός 6 εβδομάδων τουρκικών εδαφών παραμενόντων υπό Συμμαχική Κατοχή (Κωνσταντινούπολη, Στενά Ελλησπόντου, Προποντίδα) καθώς και την αποχώρηση των αντιστοιχών ναυτικών δυνάμεων από τα Στενά του Ελλησπόντου, την Προποντίδα και τον Βόσπορο. Επίσης αφορά την απόδοση κατεχομένων ακινήτων και περιουσιών στην Τουρκία, με άρση των ενδεχομένων μέτρων επίταξης. Τέλος αφορά και την απόδοση των κατακρατούμενων υπό των Συμμάχων τουρκικών πολεμικών πλοίων, όπλων και πυρομαχικών.

Στη συνημμένη Δήλωση των Τούρκων πληρεξουσίων αναφέρεται η ελεύθερα δίοδος των Συμμαχικών πλοίων, η παραμονή κάποιων εξ αυτών εντός των Στενών μέχρι την ισχύ της υπογραφείσας Σύμβασης του Καθεστώτος των

Στενών καθώς και η υποχρέωση της Τουρκίας για παροχή κάθε ευκολίας ναυσιπλοΐας, εισόδου και εμπορίας στα πλοία των λοιπών Δυνάμεων μέχρι 31.12.1923.

Μέρος XV (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Πρωτόκολλο περί του Κάραγατς ως και των Νήσων Ύμβρου και Τένεδου μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ιαπωνίας, Ελλάδας και Τουρκίας

Υπογράφηκε την 24.7.1923 και περιλαμβάνει βασικά τις ακόλουθες διατάξεις:

- Το Τρίγωνο του Κάραγατς θα παραδοθεί στην Τουρκία το αργότερο μέχρι 15.9.1923 από την κοινοποίηση στην Ελλάδα, με μέριμνα των Συμμάχων Υπάτων Αρμοστών, της επικύρωσης της υπόψη Συνθήκης από την Τουρκική Μεγάλη Εθνοσυνέλευση.
- Η παράδοση του υπόψη εδάφους δεν θα επιβραδυνθεί από τυχόν καθυστερήσεις της προβλεπόμενης οροθέτησης, αφού προβλέπεται προσωρινή διαχάραξη επί του εδάφους, σεβαστής υπό των 2 υπόψη χωρών.
- Οι Έλληνες κάτοικοι του Κάραγατς υπόκεινται στη Σύμβαση Ανταλλαγής Πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας της 30.1.1923 με όλες τις ευεργετικές διατάξεις της, υποχρεούμενοι σε μετανάστευση εντός 6 μηνών.
- Η αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων και αρχών από τα νησιά Ύμβρο και Τένεδο θα γίνει με την επικύρωση της υπόψη Συνθήκης από την Ελλάδα και την Τουρκία.
- Κανένας κάτοικος του Κάραγατς ή των δύο υπόψη νησιών δεν θα ενοχληθεί/κακοποιηθεί στην Τουρκία με οποιαδήποτε πρόφαση λόγω στρατιωτικής ή πολιτικής διαγωγής του ή παροχής βοήθειας προς Ξένη Δύναμη, παρεχομένης πλήρους αμνηστίας για οποιαδήποτε διαπραχθέντα πολιτικά αδικήματα.

Μέρος XVI (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Πρωτόκολλο περί της Συνθήκης των Σεβρών της 10.8.1920 μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Ελλάδας Περί Προστασίας των Μειονοτήτων στην Ελλάδα και Περί της υπό την ίδια ημερομηνία υπογραφείσης Συνθήκης Περί Θράκης μεταξύ των ιδίων Δυνάμεων σε σχέση με το υπογραφέν Πρωτόκολλο για την Θράκη της 24.7.1923

Υπογράφηκε την 24.7.1923 και αφορά τη συμφωνία των Συμμάχων Δυνάμεων και της Ελλάδας επί των ακολούθων διατάξεων:

- Οι επικυρώσεις των 2 Συνθηκών που συνομολογήθηκαν στις Σέβρες (δηλ. Συνθήκη Ειρήνης και Συμφωνία για σύσταση της Κοινωνίας των Εθνών) θα κατατεθούν μαζί με τις επικυρώσεις και πράξεις της υπόψη Συνθήκης Ειρήνης.
- Οι Διατάξεις της Συνθήκης των Σεβρών Περί Προστασίας των Μειονοτήτων Καταργούνται.
- Η εφαρμογή της Διατάξεως του Άρθρου 1 της Συνθήκης των Σεβρών περί Θράκης θα περιοριστεί στα όρια του Άρθρου 2.2 της υπόψη Συνθήκης Ειρήνης.

Μέρος XVII (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Πρωτόκολλο Σχετικό Προς την Υπογραφή του Σερβο-Κροατο-Σλοβενικού Κράτους

Τα Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν την 24.7.1923 ν' αναγνωρίσουν στο Σερβο-Κροατο-Σλοβενικό Κράτος το δικαίωμα να προβεί στο Παρίσι – μέχρι την έναρξη της ισχύος της υπόψη Συνθήκης – στην υπογραφή του συνόλου των αναφερομένων Πράξεων στη Συνθήκη Ειρήνης δια των ορισθέντων πληρεξουσίων του.

Μέρος XVIII (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Τελική Πράξη της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης

Υπογράφηκε την 24.7.1923 από τις 3 Σύμμαχες χώρες (Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία), την Ελλάδα, την Ιαπωνία, τις ΗΠΑ, τη Ρουμανία, το Σερβο-Κροατο-Σλοβενικό Κράτος, και την Τουρκία και αναφέρεται στην πρόθεση των Συμμάχων χωρών (προσκλήθηκαν και οι ΗΠΑ) και της Τουρκίας για οριστική αποκατάσταση της ειρήνης στην Ανατολή και την από κοινού εξέταση των καταλλήλων μέτρων για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος. Κρίθηκε αναγκαία η πρόσκληση συμμετοχής στην υπόψη Συνδιάσκεψη των Παραευξεινίων Δυνάμεων Βουλγαρίας και Ρωσίας για το ζήτημα των Στενών καθώς και του Βελγίου και της Πορτογαλίας στη συζήτηση οικονομικών και δημοσιονομικών ζητημάτων που προέκυψαν γι' αυτές από την εμπόλεμη κατάσταση στην Ανατολή.

Μέρος XIX (Συνημμένο στη Συνθήκη της Λωζάννης)

Συμφωνία μεταξύ της Βρετανικής Ατοκρατορίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ελλάδος Περί του Τρόπου Πληρωμής των οφειλών της Ελληνικής Κυβερνήσεως σε υπηκόους και Εταιρίες των συμβαλλομένων Μεγάλων

Δυνάμεων προερχομένων από Πράξεις των Ελληνικών Αρχών στην Τουρκία που υπογράφηκε την 24.7.1923 και αναφέρεται στο Άρθρο 59 της Συνθήκης Ειρήνης.

III. Οι Θρησκευτικές Μειονότητες στην Τουρκία.²¹⁰ Παραβιάσεις και αμφισβητήσεις της Συνθήκης από μέρους των Τούρκων

²¹⁰ Avukat İ.H. Duman, Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması, *Περιοδικό TBBD (Türkiye Barolar Birliği Dergisi)*, Ankara, Sayı 57 (2005) 140-145

1. Οι Επιπτώσεις της Συνθήκης στους Ρωμιούς της Πόλης

1.1 Το Οικουμενικό Πατριαρχείο

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι το πρώτο τη τάξει μεταξύ των 4 πρεσβυγενών πατριαρχείων, δηλ. της Κωνσταντινουπόλεως, της Αλεξανδρείας, της Αντιοχείας & των Ιεροσολύμων. Το πρωτείο του Οικουμενικού Πατριάρχη, πνευματικού ηγέτη των απανταχού Ορθοδόξων και η θέση του καθορίστηκαν με αποφάσεις Οικουμενικών Συνόδων. Ως κατ' εξοχήν θρησκευτικό ζήτημα, το καθεστώς του **δεν αποτέλεσε αντικείμενο πρόνοιας της Συνθήκης της Λωζάννης**. Στα πρακτικά (ενυπόγραφο πρακτικό/procès-verbal της 10^{ης} Ιανουαρίου 1923), ωστόσο, αναγνωρίζεται έμμεσα η **οικουμενική θρησκευτική αποστολή του Πατριαρχείου**. Επισημαίνεται σχετικά, ότι κατά τις διαπραγματεύσεις της Λωζάννης, ο Τούρκος αντιπρόσωπος İsmet paşa (İnönü), αντιπρόεδρος της κυβέρνησης του Κεμάλ, ζήτησε πειστικά την απομάκρυνση του Πατριαρχείου από την τουρκική επικράτεια και τη μεταφορά του στην Ελλάδα στο Άγιον Όρος, ισχυριζόμενος ότι συμβόλιζε τα τελευταία υπολείμματα μιας διεθνούς Χριστιανικής και Ελληνικής θρησκευτικής παρουσίας στην Τουρκία, για να συναντήσει όμως, τη σθεναρή αντίδραση του Ελευθερίου Βενιζέλου και των άλλων αντιπροσωπειών.²¹¹ Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του μέλους της τουρκικής αντιπροσωπείας Rıza Nur bey στην εισήγησή του σχετικά με την τύχη του Πατριαρχείου «[...] Το Πατριαρχείο, το οποίο υπήρξε πάντοτε πολιτικόν όργανον, δέον όπως μεταφερθή εις τινά βάσιν εκτός των συνόρων της Τουρκίας, δοθέντος ότι συνεπεία της καταργήσεως των πολιτικών προνομίων, των οποίων άλλοτε απήλαυε, και των εξ αυτής εξαρτωμένων οργανικών ιδρυμάτων, έχει απολέσει πάντα λόγον υπάρξεώς του».²¹² Αξιωματιμώμενη επίσης είναι η αγόρευση του Σέρβου εκπροσώπου Milan Rakitch που υποστήριξε στη Διάσκεψη θερμά τον θεσμό του Πατριαρχείου: «..... ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ηθική διάπλαση μέρους της ανθρωπότητας υπήρξε σημαντικότατος. Για αιώνες οι γενεές απευθύνονταν στο Πατριαρχείο ζητώντας επικουρία και συναντίληψη, παρηγοριά σε μέρες δοκιμασίας, αρχές αγωγής και κανόνες υψηλής χριστιανικής ηθικής για την καθημερινή ζωή τους. Η έκλειψή του θα προξενούσε τόσο μεγάλο ηθικό κενό, ώστε θα φαινόταν ότι θα εξαφανιζόταν μέρος αυτού του πολιτισμού. Οι συνειδήσεις παντός θρησκευόμενου θα συνταράσσονταν και δεν θα μπορούσε κανείς να μη διαπιστώσει ότι απ' όλα τα Κράτη βρέθηκε μόνο το Τουρκικό Κράτος να απαρνηθεί τη θέση του ως αξιόσεβαστου Χριστιανικού θεσμού, πολλαπλάσια αιωνοβίου, εδρεύοντος στην Κωνσταντινούπολη πολύ πριν και απ' αυτό το Χαλιφάτο και του οποίου το

²¹¹ I. İnönü, Hatıralar, Bilgi II, Ankara 1987, 94-96, Δ. Μαυροπούλου, Πατριαρχικά Σελίδες – Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, Αθήνα 1960, 193, 194, N.A. Karacan, Lozan, 94-96, Y.Yazicioğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 66, Seyfi Yıldırım A. Sofuoğlu, Istanbul Rum Ortidoks Patrikhanesi, Istanbul 2010, 89-91, A.Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 54-62

²¹² Θ.Χρυσανθόπουλος, Η Θέσις του Πατριαρχείου κατά το Διεθνές Δίκαιον, περιοδικό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, αρ.19 (1991), 9

εκπολιτιστικό και ηθικά αγαθοεργό έργο ποτέ δεν διακόπηκε, ούτε και σ' αυτούς τους μακρινούς χρόνους της μισαλλοδοξίας και των θρησκευτικών διωγμών» (το κείμενο μεταγλωττίστηκε στη δημοτική).²¹³

Παράλληλα δεν επιτράπηκε να πάρουν μέρος στις διαπραγματεύσεις οι αντιπρόσωποι των Πατριαρχείων (Έλληνες, Αρμένιοι, Ασσύριοι και Χαλδαίοι), που θα παρέμεναν στην επικράτεια της Τουρκικής Δημοκρατίας. Έτσι στο κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης δεν θα γίνει καμία αναφορά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ή στα λοιπά Πατριαρχεία. Όμως η Συνθήκη αναγνώρισε τελικά το δικαίωμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου να παραμείνει στην Τουρκία, κάτι που επιβεβαιώθηκε εκ νέου από την Κοινωνία των Εθνών το 1930. Σε αντάλλαγμα για την υποχώρηση παραμονής του Πατριαρχείου, ζητήθηκε η απομάκρυνση του πατριάρχου Μελετίου, που εθεωρείτο εχθρός των Τούρκων.²¹⁴

Βέβαια, από την επομένη της υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923, η Τουρκία επιδόθηκε ανεπιτυχώς, σε αγώνα αποδυνάμωσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου, θεωρώντας το ως κίνδυνο που έπρεπε να εξαλειφθεί. Έτσι για να το πλήξει, προχώρησε στις εξής ενέργειες:²¹⁵

A. Αλλαγή στον τρόπο εκλογής του Πατριάρχη

Από τα έτη 1860/1862, όταν επικυρώθηκαν από την Υψηλή Πύλη και τέθηκαν σε πλήρη εφαρμογή οι λεγόμενοι «**Εθνικοί ή Γενικοί Κανονισμοί**»²¹⁶ του ρωμαϊκού μλέρ δηλ. του έθνους των Ρωμιών, εισήχθη στη διοίκηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και το **λαϊκό στοιχείο**, που μετείχε στο «Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο» και συνακόλουθα και στην εκλογή του εκάστοτε νέου Οικουμενικού Πατριάρχου. Κατά την περίοδο εκείνη των «Εθνικών ή Γενικών Κανονισμών», δηλαδή από το 1860 και εντεύθεν, με την εκλογή Ιωακείμ του Β΄

²¹³ Δ. Μαυροπούλου, Πατριαρχικά Σελίδες – Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 193,194

²¹⁴ Δ. Μαυροπούλου, Πατριαρχικά Σελίδες – Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 193, 194

²¹⁵ H.J.Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, e-journal, 47-70, Ç. Aktar, Ekümenik Patrikhane, Istanbul 2013, 65-68, 71

²¹⁶ Οι **Γενικοί Κανονισμοί** εισήγαγαν «δικέφαλη» διοίκηση: από τη μια, η Ιερή Σύνοδος αποτελούμενη από 12 μητροπολίτες του οικουμενικού θρόνου· από την άλλη, το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο (ΔΕΜΣ), όργανο με επίσης 12 μέλη, από τα οποία τα 8 ήταν «λαϊκοί», άτομα που δεν είχαν καμία εμφανή σχέση με την Εκκλησία, ενώ τα υπόλοιπα 4 προέρχονταν από την Ιερή Σύνοδο. Σε έναν από τους τέσσερις συνοδικούς μητροπολίτες ανήκε η προεδρία του μεικτού αυτού σώματος, του οποίου η σύνθεση ανανεωνόταν κατά το ήμισυ κάθε χρόνο. Κληρικοί ή λαϊκοί, τα μέλη του ΔΕΜΣ ήταν αιρετά. Οι μητροπολίτες διορίζονταν έπειτα από εκλογές στο πλαίσιο της Εκκλησίας, ενώ οι λαϊκοί από αντιπροσώπους που εξέλεγε το σύνολο των Ρωμαιορθόδοξων κατοίκων της Πόλης. (Πηγή: *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού/Κοινοτική Οργάνωση των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης 1839-1923*), Y.Benlisoy-Dr.E. Macar, Fener Patrikhanesi, Ankara 1996, 75-77, A.Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Athens 1983, 21-24, 31-35, G.Augustinos, *The Greeks of Asia Minor*, Kent 1992, 122-137

(1860) και μέχρι το 1921 με την εκλογή Μελετίου του Δ΄ (Μεταξάκη), του οποίου η ανάδειξη στο πατριαρχικό αξίωμα λόγω του Μικρασιατικής Εκστρατείας και της κατάρρευσης του σουλτανικού θεοκρατικού καθεστώτος γινόταν με ευρύτερη εφαρμογή των σχετικών άρθρων των «Γενικών Κανονισμών», ο κατάλογος των υποψηφίων σε κάθε πατριαρχική εκλογή, αφού υποβαλλόταν προς έγκριση στην Υψηλή Πύλη, η οποία μπορούσε να διαγράψει ή όχι κάποιο ή κάποια από τα ονόματα των υποψηφίων Αρχιερέων, επιστρεφόταν στα Πατριαρχεία και στη συνέχεια λάμβανε χώρα η εκλογή του νέου Πατριάρχου από την λεγόμενη «Εκλογική Συνέλευση» ή «Κληρικολαϊκή Εκλογική Συνέλευση».

Με την κατάργηση όμως του Χαλιφάτου ²¹⁷ την 3.3.1924 από την Τουρκική Εθνοσυνέλευση και λόγω και της υπογραφείσης Συνθήκης της Λωζάννης (24.7.1923), που κατήργησε τους Εθνικούς ή Γενικούς Κανονισμούς, το Οικουμενικό Πατριαρχείο απογυμνώνεται από τα εθναρχικά προνόμιά του και στη νεογέννητη λαϊκή Τουρκική Δημοκρατία (29.10.1923) καθίσταται ένα **αμιγώς πνευματικό – θρησκευτικό ιερό καθίδρυμα**, το οποίο για προφανείς λόγους απομειώσεως του κύρους του, υπήχθη από τους κρατούντες, ως προς τις σχέσεις και τις επαφές του με το τουρκικό κράτος, στον Νομάρχη της Κωνσταντινούπολης. Έτσι, όπως ήταν αναμενόμενο άλλαξε και το καθεστώς ή το σύστημα της πατριαρχικής εκλογής. Από το 1923 και εξής με την κατάργηση του «Μικτού Εθνικού Συμβουλίου» και την **απομάκρυνση του λαϊκού στοιχείου από την διοίκηση των εκκλησιαστικών πραγμάτων στα Πατριαρχεία**, η εκλογή του εκάστοτε νέου Οικουμενικού Πατριάρχη λαμβάνει χώρα από την «**Ενδημούσα Σύνοδο**», στην οποία μετέχουν άπαντες οι ευρισκόμενοι στην Κωνσταντινούπολη και εν ενεργεία Μητροπολίτες (εξαιρούνται δηλαδή οι Τιτουλάριοι Μητροπολίτες και οι Βοηθοί Επίσκοποι) υπό την προεδρία του Α΄ στην τάξη Μητροπολίτη του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο οποίος ονομάζεται «Προεδρεύων» της Αγίας και Ιεράς Συνόδου, αφού ο άλλοτε θεσμός του «Τοποτηρητού» καταργήθηκε μαζί με τους «Γενικούς ή Εθνικούς κανονισμούς» το 1923.²¹⁸

Με τον θάνατο, την παύση ή την παραίτηση του Οικουμενικού Πατριάρχη, η «Ενδημούσα Σύνοδος» κηρύττει τον Οικουμενικό Θρόνο «εν χηρεία» και ορίζει τον ακριβή χρόνο εκλογής του νέου Πατριάρχου. Η ακριβής ημερομηνία της πατριαρχικής εκλογής αγγέλλεται από την Ενδημούσα Σύνοδο και στον ναλί (νομάρχη) της Κωνσταντινουπόλεως. Εν συνεχεία υποβάλλεται υπό της Ενδημούσης Συνόδου ο κατάλογος των υποψηφίων προς εκλογή Μητροπολιτών στον νομάρχη, ο οποίος έχει τη δυνατότητα (διακριτική ευχέρεια) να διαγράψει κάποιο ή κάποια εκ των ονομάτων των υποψηφίων, κατόπιν βεβαίως άνωθεν σχετικής εντολής. Το επόμενο στάδιο αρχίζει με τη σύγκληση σε τακτή ημέρα

²¹⁷ Από το 1517 ο θεσμός του Χαλίφη (ανώτατος άρχοντας του Ισλάμ) είχε μεταφερθεί στους οθωμανούς σουλτάνους.

²¹⁸ Η. J. Psomiades, *The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic*, 47-70. Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, *Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας*, 259, 261-262

της Ενδημούσης Συνόδου, η οποία έχει και το απαραίτητο «σύμφηφο», την ψήφο δηλαδή και των Ιεραρχών του Οικουμενικού Πατριαρχείου που ποιμαίνουν τις επαρχίες του Θρόνου ανά τον κόσμο. Η Ενδημούσα Σύνοδος έχει και την λεγόμενη «πληρεξουσιότητα» των Μητροπολιτών των πατριαρχικών επαρχιών της Βορείου Ελλάδος των λεγομένων Νέων Χωρών (Ηπείρου, Μακεδονίας, Θράκης, Νήσων του Βορειοανατολικού Αιγαίου), δυνάμει της ισχύουσας Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως του 1928. Οι ψήφοι αυτές ανατίθενται στην «εντολοδόχο» Ενδημούσα Σύνοδο για να καθοριστεί το τελικό «Τριπρόσωπο» ψηφοδέλτιο εκ του οποίου θα αναδειχθεί, «ψήφοις κανονικαίς», ο εκλεκτός της Πατριαρχικής Ιεραρχίας, ο νέος Οικουμενικός Πατριάρχης. Το δε αποτέλεσμα της εκλογής με το όνομα του νέου Οικουμενικού Πατριάρχου αναγγέλλεται τηλεγραφικά στον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας, στον Πρωθυπουργό, στον Υπουργό επί των Εσωτερικών και στον νομάρχη της Κωνσταντινουπόλεως.

Από το 1923 μέχρι σήμερα η Ενδημούσα Σύνοδος συνήλθε 8 φορές για την πλήρωση του κενού Οικουμενικού Θρόνου και εξέλεξε τους Οικουμενικούς Πατριάρχες: Γρηγόριο Ζ΄ (1923), Κωνσταντίνο ΣΤ΄ (1924), Βασίλειο Γ΄ (1925), Φώτιο Β΄ (1929), Βενιαμίν (1936), Μάξιμο Ε΄ (1946), Αθηναγόρα (1948), Δημήτριο (1972) και Βαρθολομαίο Α΄ (1991).²¹⁹

Η τελευταία πατριαρχική εκλογή υπό το καθεστώς των «Γενικών ή Εθνικών Κανονισμών» ήταν λοιπόν το 1921 (25.11) εκείνη του Πατριάρχου **Μελετίου Δ΄** (Μεταξάκη), στην οποία λόγω των πολιτικών ανακατατάξεων εν Τουρκία δεν υπήρχε νομική υποχρέωση εφαρμογής των «Εθνικών ή Γενικών Κανονισμών» σε όλη τους την έκταση, επειδή de facto είχαν θεωρηθεί ότι είχαν εκπέσει, έστω και αν στα κύρια σημεία αυτής της πατριαρχικής εκλογής τηρήθηκαν τα προβλεπόμενα διαδικαστικά. Ο Μελέτιος είχε προταθεί για τον Οικουμενικό Θρόνο για πρώτη φορά το 1913, όμως η υποψηφιότητά του είχε τότε προσκρούσει στο γεγονός ότι ως Μητροπολίτης Κιτίου δεν διέθετε οθωμανική υπηκοότητα που ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την εκλογή του σύμφωνα με τους Εθνικούς Κανονισμούς. Το 1918 – ήδη από τον Μάρτιο είχε εκλεγεί Αρχιεπίσκοπος Αθηνών ²²⁰ - μετά την παραίτηση του Πατριάρχη Γερμανού Β΄ στο Πατριαρχείο θέλησαν να επισπεύσουν την εκλογή φοβούμενοι μήπως ο Ε.Βενιζέλος επέβαλε τον φίλο του Μελέτιο Μεταξάκη. Όμως με αφορμή το γεγονός της μη εισέτι ρυθμίσεως της μεταπολεμικής θέσης τόσο της Κωνσταντινούπολης, όσον και του Πατριαρχείου και με υποκίνηση της ελληνικής πρεσβείας η εκλογή αναβλήθηκε. Η υποψηφιότητά του - ανακινήθηκε πάλι το 1919 και 1920 από την κυβέρνηση Βενιζέλου.²²¹ Τον

²¹⁹ Μ.Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 61-262

²²⁰ Καθαιρέθηκε με Β.Δ. της 16.11.1920 μετά τις εκλογές και την πτώση της κυβέρνησης Βενιζέλου και έφυγε στις ΗΠΑ.

²²¹ Σ.Νανάκη, Η Χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η Εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη 1918-1922, Θεσσαλονίκη 1983, 98-99

Σεπτέμβριο και Οκτώβριο 1921 – μετά την αλλαγή του καθεστώτος στην Ελλάδα - το θέμα της πλήρωσης του οικουμενικού θρόνου ανεκινείτο από την οργάνωση των αυτοεξορίστων βενιζελικών αξιωματικών της Εθνικής Άμυνας στην Κωνσταντινούπολη, ο δε Ε.Βενιζέλος είχε στείλει και τηλεγράφημα στο Πατριαρχείο συνιστώντας την εκλογή Μεταξάκη ως εθνικά ωφέλιμη.²²² Στις 25.11.1921 τελικά ο Μελέτιος (Μεταξάκης) εκλέχθηκε Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης. Η εκλογή του όμως δεν αναγνωρίστηκε από την Υψηλή Πύλη – ο Κεμάλ την θεώρησε πρόκληση ²²³- ενώ και η Ελληνική Κυβέρνηση θεώρησε την εκλογή του ως «μη υπάρξασα»,²²⁴ αρνούμενη μάλιστα να του παράσχει διαβατήριο για να μεταβεί από τις ΗΠΑ, όπου βρισκόταν, στην Κωνσταντινούπολη. Τελικά, μέσω Λονδίνου και Παρισίων, όπου είχε συναντήσεις με πολιτικούς ηγέτες, ο Μελέτιος έφτασε στην Κωνσταντινούπολη στις 24 Ιανουαρίου 1922.²²⁵

Μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, την παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου και την Ανακωχή των Μουδανιών (11 Οκτωβρίου 1922), η Ελληνική Κυβέρνηση αναγνώρισε την εκλογή του. Μετά την επικράτηση του Μουσταφά Κεμάλ και κατά τις διαπραγματεύσεις για υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, κατά τις οποίες συζητούνταν ακόμη και το ενδεχόμενο απομάκρυνσης του Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη, ο Πατριάρχης Μελέτιος βρέθηκε σε δυσχερή θέση. Στις 10 Ιουλίου 1923 κατέφυγε στο Άγιο Όρος, από όπου υπέβαλε την παραίτησή του στις 20 Σεπτεμβρίου 1923. Ο Πατριάρχης Μελέτιος παρέμεινε στον Οικουμενικό Θρόνο μόνο για 22 μήνες και εξαναγκάστηκε από τους κρατούντες σε παραίτηση.²²⁶

Η πρώτη πατριαρχική εκλογή στην Κεμαλική Τουρκία υπήρξε από νομικής απόψεως άκρως σημαντική, διότι αν και δεν διεγράφη κανένας Ιεράρχης από τον κατάλογο των υποψηφίων, εντούτοις για πρώτη φορά στην μετα-οθωμανική Τουρκία εκδίδεται ένα έγγραφο, ο λεγόμενος «Τεσκερές» ή «Τεζκερές»/tezkere (υπ' αριθ. 1902/6.12.1923), της Νομαρχίας Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος μέχρι και σήμερα ορίζει τα της εκλογής του εκάστοτε νέου Ρωμιού Οικουμενικού Πατριάρχου. Ο Τεσκερές αυτός φτάνει στο Πατριαρχείο την ώρα της πατριαρχικής εκλογής και αναφέρει σαφώς, ρητά και κατηγορηματικά, επί λέξει τα εξής: «Πρός τήν Ιεράν Σύνοδον τοῦ Ρωμαίικου Πατριαρχείου, Istanbul.

²²² Σ.Νανάκη, Η Χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η Εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη 1918-1922, 103-104 – Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision*, London 1998, 247-248, 262-264, 268-270

²²³ Βλ. σελ. 129

²²⁴ Είχε υποστηριχθεί από τους αυτοεξορίστους βενιζελικούς αξιωματικούς της Εθνικής Άμυνας στην Κωνσταντινούπολη, Γ.Κονδύλη και Γ.Σταυρίδη/ Σ.Νανάκη, Η Χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η Εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη 1918-1922, 99-100

²²⁵ Σ.Νανάκη, Η Χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η Εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη 1918-1922, 83-114, 120-128

²²⁶ R. E. Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1921 - 1923)*, Istanbul 2017, 65-68,71, H. J.Psomiades, *The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic*, 53-54, Δ. Μαυρόπουλου, *Πατριαρχικά Σελίδες – Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949*, 196, A.Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, 69-76

Είναι ανάγκη, όπως κατά τάς ἐν Τουρκία διεξαχθισομένας πνευματικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐκλογὰς, οἱ ἐκλογεῖς ὧσιν ὑπήκοοι Τούρκοι καὶ ἔχουσι καθήκοντα πνευματικὰ ἐντὸς τῆς Τουρκίας κατὰ τὴν ἐκλογὴν, τὸ δὲ ἐκλεγῆσομένον πρόσωπον ἔχη αὐτὰ τὰ προσόντα. Ἐξ ὀνόματος τοῦ Νομάρχου, ὁ βοηθός, Fahreddin». Το λιτό κείμενο του Τεσκερέ αὐτοῦ ἦταν, ὅπως γίνεται ευκόλως αντιληπτό, καίριας καὶ καθοριστικῆς σημασίας για το κορυφαῖο ζήτημα στη ζωὴ του Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου, που εἶναι ἡ ἐκλογὴ του ἐκάστοτε Οικουμενικοῦ Πατριάρχου, ἐπειδὴ ακριβῶς προσδιόριζε το ασφυκτικό πλαίσιο, τα ἀπαραίτητα δηλαδὴ νομικὰ προαπαιτούμενα που ἔθετε ἐπιτακτικὰ το τουρκικό κράτος για τὴν ἐκλογὴ κάποιου ἱεράρχη στον Οικουμενικό Θρόνο. Οἱ δύο ἀπαραβάτες αὐτὲς προϋποθέσεις εἶναι οἱ ἐξῆς: α) Τόσον οἱ ἐκλογεῖς (το σῶμα των ἐκλεκτόρων Ἱεραρχῶν), ὅσο καὶ ο ἐκλεγῆσομένος Ἱεράρχης (νέος Πατριάρχης) πρέπει να εἶναι Τούρκοι ὑπήκοοι, καὶ β) Οἱ ἐκλέκτορες Ἱεράρχες καὶ ο ἐκλεγῆσομένος Ἱεράρχης πρέπει να ἀσκοῦν τα πνευματικὰ – θρησκευτικὰ τους καθήκοντα ἐντὸς τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας. ²²⁷ Αὐτὸ λοιπὸν το κατὰ τα λοιπὰ συνοπτικότερο κείμενο ἀποτελεῖ τὸν μόνιμο βραχνὰ σε κάθε πατριαρχικὴ ἐκλογὴ, ἐπειδὴ μέχρι καὶ σήμερα κατὰ τρόπο ἀμετάβλητο καὶ για προφανεῖς λόγους σκοπιμότητος περιορίζει ἀσφυκτικὰ τὴν σύνθεση του ἐκλεκτορικοῦ σώματος ἀπὸ το ὁποῖο θα ἐκλεγεί ο νέος Οικουμενικός Πατριάρχης. Ἔτσι, ἡ πρώτη πατριαρχικὴ ἐκλογὴ στην μετα-οθωμανικὴ Κεμαλικὴ Τουρκία που ἀνέδειξε τὸν Γρηγόριο τὸν Ζ' (1923-1924) σφράγισε καὶ προσδιόρισε το νομικὸ – διαδικαστικὸ πλαίσιο καὶ για τὶς ἐπόμενες πατριαρχικὲς ἐκλογές (ὅπως π.χ. τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ' τοῦ ἀπὸ Δέρκων τὴν 17^η 12.1924 που μετὰ ἀπὸ 43 ἡμέρες ἐξαναγκάστηκε σε παραίτηση καὶ να εγκαταλείψει τὴν Πόλη, θεωρούμενος ἀπὸ το τουρκικό κράτος ὡς ἀνταλλάξιμος λόγω τῆς προηγηθείσης ἀναγκαστικῆς ἀνταλλαγῆς των πληθυσμῶν. Ο Πατριάρχης θεωρήθηκε ἀνταλλάξιμος, ἐπειδὴ σε ἀντίθεση πρὸς τὴ συμφωνία τῆς ἀναγκαστικῆς ἀνταλλαγῆς των πληθυσμῶν, που ὀριζε ὅτι νομιμοποιούνται για τὴ συμμετοχὴ τους στις πατριαρχικὲς ἐκλογές μόνον ὅσοι των Ἱεραρχῶν ἦταν ἐγκατεστημένοι στην Κωνσταντινούπολη ἕως τὴν 30^η Οκτωβρίου τοῦ 1918, -ἐκεῖνος ἀπὸ το 1913 ἕως το 1924 ἦταν Μητροπολίτης Κυζίκου -, βρισκόταν δηλαδὴ ἐκτὸς των γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς Πόλεως καὶ γι' αὐτὸ ὠδηγήθηκε στην ἐξορία). ²²⁸ Ὅπως γράφει ο αἰδίδιμος Μητροπολίτης Γέρων Εφέσου Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης: «... στεγανοποιεῖται ἀκόμη περισσότερο ἡ πατριαρχικὴ ἐκλογὴ...» καὶ περιορίζεται ἀσφυκτικὰ στα ὅρια τῆς Νομαρχίας Κωνσταντινουπόλεως, με τὶς ὁποῖες αυθαιρεσίες ἀπὸ μέρους των κρατούντων συνελάγεται αὐτό. Κατὰ τὴν ἐκλογὴ του πατριάρχου **Φωτίου τοῦ Β'** (1929-1935), πάλι δὲν διεγράφη κάποιος ἀπὸ τὸν κατάλογο των υποψηφίων, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας του ἔλαβαν χώρα δύο σημαντικὰ γεγονότα για τὴ ζωὴ καὶ τὴν πορεία του Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου. Το πρῶτο ἀφορούσε τὴν για πρώτη φορά στην Κεμαλικὴ Τουρκία **ἀμφισβήτηση ἀπὸ μέρους των**

²²⁷ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικὰ Σελίδες-Το Οικουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀπὸ 1878-1949, 261

²²⁸ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικὰ Σελίδες-Το Οικουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀπὸ 1878-1949, 207,211, Ε. Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İstanbul 2003, 128, 131-147

κρατικών αρχών «ιδιότητα – τίτλο» του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ως «Οικουμενικού» και την μεθοδευμένη προσπάθειά τους να χαρακτηριστεί απλώς ως «Πρωτόπαπας» (Başpapas). Η αντίδραση του πατριάρχου Φωτίου υπήρξε άμεση και δυναμική, αφού επί ένα και πλέον έτος δεν δεχόταν ούτε άνοιγε κανέναν απολύτως φάκελο, στον οποίο δεν αναγραφόταν ο τίτλος «Πατριάρχης» ή «Οικουμενικός Πατριάρχης». Το ζήτημα έληξε και τα πράγματα εξομαλύνθηκαν.²²⁹ Το δεύτερο μεγάλο ζήτημα το οποίο απασχόλησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αφορούσε την διά νόμου από μέρους του τουρκικού κράτους **εξαναγκαστική απαγόρευση της «δημόσιας ρασοφορίας»**. Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε το 1934 και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 1935. Σύμφωνα λοιπόν με τον καινοφανή αυτόν νόμο, ο οποίος σημειωτέον εξέφραζε με ακραίο τρόπο τον λαϊκό (άθρησκο) χαρακτήρα της μετα-οθωμανικής λεγόμενης λαϊκής Κεμαλικής Τουρκικής Δημοκρατίας, απαγόρευε στους κληρικούς ή θρησκευτικούς λειτουργούς εκάστου εν Τουρκία θρησκεύματος να φέρουν στους εκτός των τόπων λατρείας χώρους την ιερατική ή θρησκευτική τους ενδυμασία (περιβολή). Εξαιρούνταν μόνο οι Προκαθήμενοι εκάστου θρησκεύματος (Οικουμενικός Πατριάρχης, Πατριάρχης Αρμενίων, Αρχιμουφτής, Αρχιραβίνος).²³⁰ Έκτοτε, το όλο θέμα είναι άκρως σημαντικό για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, διότι η απόφαση εκδόσεως άδειας ρασοφορίας για τον νεοεκλεγέντα Οικουμενικό Πατριάρχη από μέρους του τουρκικού κράτους έχει πλέον προσλάβει την έννοια της επισήμου αναγνώρισεώς του, αφού η απόφαση αυτή λαμβάνεται από το Υπουργικό Συμβούλιο κατόπιν σχετικής εισήγησης του αρμοδίου Υπουργού των Εσωτερικών της Τουρκικής Κυβέρνησης.²³¹

Στην κρίσιμη περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο Οικουμενικός Πατριάρχης από Ηρακλείας **Βενιαμίν ο Α'** (1935-1946), υπήρξε ο πρώτος που έλαβε από το τουρκικό κράτος την επίσημη άδεια ρασοφορίας, ενώ μετά από πολλά έτη, κατά την εκλογή του, επανήλθε η πρακτική της διαγραφής ονομάτων από τον κατάλογο των υποψηφίων. Και ενώ μέχρι τότε το όνομα του νεοεκλεγέντος Οικουμενικού Πατριάρχου ανακοινωνόταν μόνο στον Νομάρχη της Κωνσταντινούπολης, εν τούτοις το όνομα του πατριάρχου Βενιαμίν Α' ανακοινώθηκε επίσημα και για πρώτη φορά, εκτός από τον Νομάρχη της Πόλης και στον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας, τον Πρωθυπουργό και τον Υπουργό Εσωτερικών, από τους οποίους ελήφθησαν απαντητικά συγχαρητήρια τηλεγραφήματα, όπως συμβαίνει έκτοτε και μέχρι σήμερα.²³²

Η εκλογή του από Αμερικής **Αθηναγόρα Α'** (1948-1972) το 1948 – μετά την παραίτηση του πατριάρχου Μαξίμου Ε' (1946-1948) για λόγους υγείας- είχε πολλές ιδιαιτερότητες και ήταν καίριας και καθοριστικής σημασίας για την ζωή και την πορεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όχι μόνο για την κρίσιμη

²²⁹ E. Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, 149-160

²³⁰ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 234-235

²³¹ H.J.Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, 47-70

²³² Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 241-242

«ψυχροπολεμική» περίοδο κατά την οποία έλαβε χώρα, αλλά και για το μέλλον. Υπήρξε εν πολλοίς η επισφράγιση της κοινής προς τον σκοπό τούτο συμφωνίας της αμερικανικής, ελληνικής και τουρκικής κυβέρνησης.²³³ Οι ιδιαιτερότητες της υποψηφιότητας του Αθηναγόρα συνίστανται στο ότι: α) Ούτε στους σαφείς όρους του προαναφερθέντος νομαρχιακού τεσκερέ του 1923 ενέπιπτε, και β) ούτε στις διατάξεις της συμφωνίας περί αναγκαστικής ανταλλαγής των πληθυσμών, αφού ο ίδιος δεν ήταν Τούρκος υπήκοος, αλλά Αμερικανός πολίτης, επειδή είχε φύγει από την Κωνσταντινούπολη πολύ πιο πριν από την 30η Οκτωβρίου του 1918 και ασκούσε τα αρχιερατικά – ποιμαντικά του καθήκοντα σε ξένη, εκτός Τουρκίας, επικράτεια. Τελικώς όμως όλα τα παραπάνω ευθέως αντικείμενα στο περί της πατριαρχικής εκλογής νομοθετικό πλαίσιο και για πρώτη φορά στην μετα-οθωμανική λαϊκή Τουρκική Δημοκρατία υπερπηδήθηκαν και η εκλογή του Αθηναγόρα επεκράτησε, ενώ η ταυτότητα με την τουρκική ιθαγένεια του δόθηκε από τον ίδιο τον νομάρχη της Κωνσταντινούπολης, όταν εκείνος έφτασε στο αεροδρόμιο και πριν ακόμη πατήσει το τουρκικό έδαφος ως Αμερικανός πολίτης.²³⁴

Το 1970, δύο έτη πριν από την εκδημία του πατριάρχου Αθηναγόρα και όταν είχαν ήδη αρχίσει να εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια της κλονισμένης υγείας του, στάλθηκε στα Πατριαρχεία ένας δεύτερος νομαρχιακός τεσκερές υπό την μορφή «μνημονίου», 47 έτη μετά τον πρώτο τεσκερέ (1923), ο οποίος εξέφραζε με απόλυτη σαφήνεια και προκλητικότητα την βούληση της τουρκικής κυβερνήσεως να εμπλακεί ενεργά στην διαδικασία της πατριαρχικής εκλογής. Το «μνημόνιο» αυτό περιελάμβανε 9 σημεία και το αποκορύφωμα της άκρως προκλητικής αυθαιρεσίας των όσων όριζε, ήταν ότι επέτρεπε στην κυβέρνηση, εάν δεν τηρείτο το χρονοδιάγραμμα της πατριαρχικής εκλογής, να παρέμβει και να εκλέξει αυτεπάγγελτα τον νέο Πατριάρχη, ενώ σε άλλο σημείο έκανε λόγο για την παρουσία ακόμη και Τούρκου συμβολαιογράφου σε όλες τις φάσεις της πατριαρχικής εκλογής. Η αντίδραση της τότε Ιεραρχίας του Φαναρίου υπήρξε άμεση και τονίστηκε με σαφήνεια προς τους κρατούντες ότι θα τηρηθούν όλα τα ήθη και έθιμα για την εκλογή Πατριάρχου, που ήταν και παραμένει μία αμιγώς πνευματική υπόθεση. Έτσι, το όλο ζήτημα έκλεισε οριστικώς και το συγκεκριμένο «μνημόνιο» κατέστη ανεφάρμοστο.²³⁵

Τον Ιούλιο του 1972 εξελέγη νέος Οικουμενικός Πατριάρχης, ο από Ίμβρου και Τενέδου **Δημήτριος ο Α΄** (1972-1991), αλλά είχε προηγηθεί η διαγραφή εκ του καταλόγου 4 Αρχιερέων από τους συνολικά 15 που είχαν θέσει υποψηφιότητα. Και ενώ είναι γνωστό ότι ο εκλεκτός της Ιεραρχίας ήταν ο πνευματικός Γέροντας του νυν Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, ο **Χαλκηδόνης Μελίτων**, αυτός διεγράφη και παρά τις διπλωματικές προσπάθειες της

²³³ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 250-251

²³⁴ Σ. Παύλου, Η Εκλογή του Αρχιεπισκόπου Αμερικής Αθηναγόρα στον Οικουμενικό Θρόνο (1946-1948), Θεσσαλονίκη 2016, 311-334

²³⁵ H. J. Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, 47-70

ελληνικής κυβερνήσεως να αρθεί η διαγραφή του ονόματός του αυτό δεν κατέστη δυνατό και έτσι εξελέγη ο τότε Μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου Δημήτριος χωρίς άλλη κρατική παρέμβαση στα της εκλογής.²³⁶

Τέλος, στην εκλογή του νυν Οικουμενικού Πατριάρχου **Βαρθολομαίου Α'** (22 Οκτωβρίου 1991) όλα έγιναν κατά την πατροπαράδοτη και νενομισμένη εκκλησιαστική τάξη και πράξη, χωρίς καμία διαγραφή υποψηφίων Ιεραρχών από τον υποβληθέντα κατάλογο.

B. Μη αποδοχή της «Οικουμενικότητας»

Η Τουρκία δεν αποδέχεται τον οικουμενικό χαρακτήρα του Πατριαρχείου – η αμφισβήτηση τέθηκε για πρώτη φορά το 1929 στην πατριαρχική εκλογή του **Φωτίου Β'** (1929-1935), όταν η Τουρκία έντεχνα επιχείρησε να χαρακτηριστεί ο Πατριάρχης απλώς «**Πρωτοπαπάς**» (**Baspapas**) - μην επιτρέποντας την επίσημη χρήση του όρου «Οικουμενικός» ούτε από τον Πατριάρχη, ούτε από το ίδιο το Πατριαρχείο. Παρότι ο όρος αυτός με σαφές εκκλησιαστικό και πνευματικό περιεχόμενο, χρησιμοποιείται ήδη από τον 6^ο μ.Χ. αιώνα και αναγνωρίζεται από ολόκληρο τον κόσμο. Για την Τουρκία το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως θεωρείται ως «μειονοτικός» εκκλησιαστικός θεσμός και ο ηγέτης του Οικουμενικός Πατριάρχης είναι απλά ο επικεφαλής των μειονοτικών Ελλήνων Ορθοδόξων (**Rumlar**) της Τουρκίας (**Rum Fener Patriği**) και όχι ο επικεφαλής εκατομμυρίων ορθοδόξων ανά την οικουμένη, σε μια απέλπιδα προσπάθεια να περιορίσει τη γεωγραφική δικαιοδοσία του εντός της τουρκικής επικράτειας.²³⁷

Παρ' όλες τις διεθνείς δεσμεύσεις της, η Τουρκία συνεχίζει να επεμβαίνει στα εσωτερικά ζητήματα του Πατριαρχείου, αρνούμενη πρωτίστως τον οικουμενικό χαρακτήρα του. Αυτή η εμμονή της Τουρκίας επιχειρείται να δικαιολογηθεί υπό το πρόσχημα του «λαϊκού χαρακτήρα» της Τουρκικής Δημοκρατίας με βάση το Σύνταγμά της. Στο πλαίσιο αυτό, ο πρέσβης της Τουρκίας στο Παρίσι το 2005 *Uluc Özüiker*, σε επιστολή του προς τη γαλλική εφημερίδα *Le Figaro*, επεσήμαινε ότι «σε μια χώρα λαϊκή (κοσμική) όπως η Τουρκία, όπου το σύστημα του χαλιφάτου των μουσουλμάνων καταργήθηκε, ο Ελληνορθόδοξος Πατριάρχης του Φαναρίου δεν δύναται να ηγηθεί μιας παγκόσμιας επισκοπής χρησιμοποιώντας τον όρο “οικουμενικός”» (εφημερίδα «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* » της 1.10.2005). Όμως, ο «λαϊκός αυτός χαρακτήρας» επιβάλλει ακριβώς το αντίθετο: την μη ανάμειξη της πολιτείας στις εσωτερικές υποθέσεις και στην

²³⁶ Β.Σταυρίδη, *Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι, 1860-σήμερα*, Θεσσαλονίκη 1977, 488

²³⁷ Υπουργείο Εξωτερικών, Δημοσιεύσεις, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ειδικότερα Κείμενα, Η μη αποδοχή της Οικουμενικότητας του Πατριαρχείου, 15.10.2020, Dr B.Oran, İstanbul Ekümenik Patrikhanesi ve Ekümeniklik, İstanbul 2007, 121,122,125 και baskinoran.com, 1-17 (14.8.2007), Γ.Ι.Ανδρουτσόπουλος, επίκ. καθ. Εκκλησιαστικού Δικαίου ΕΚΠΑ, ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ - τεύχος 7 (3.2008)

οργάνωση των θρησκευτικών κοινοτήτων, επομένως και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.²³⁸

Η πολιτική αυτή ρητορεία περί αμφισβήτησης της οικουμενικότητας του Πατριαρχείου δεν άργησε να βρει το νομολογιακό της έρεισμα. Πιο συγκεκριμένα, το Ανώτατο Δικαστήριο της Τουρκίας αποφάνθηκε στις 26.6.2007 (υπόθεση υπ' αριθ. 2005/10694) ότι ο Πατριάρχης δεν έχει το νομικό δικαίωμα να χρησιμοποιεί τον τίτλο «Οικουμενικός». Όπως αναφέρει η απόφαση, η Τουρκία έχει από καιρό εκφράσει τις αντιρρήσεις της για τον τίτλο «Οικουμενικός» που φέρει ο Πατριάρχης, επειδή επιδέχεται πολιτικές ερμηνείες που μπορεί να υπονομεύσουν την τουρκική κυριαρχία.²³⁹

Η απόφαση αυτή προκάλεσε την αντίδραση όχι μόνον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά και της διεθνούς κοινότητας. Στο πλαίσιο λοιπόν του Συμβουλίου της Ευρώπης, ήδη από το έτος 2010, τόσον η Απόφαση 1704 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης (παρ. 19.4) όσο και η Επιτροπή της Βενετίας²⁴⁰ του Συμβουλίου της Ευρώπης (Conseil d' Europe) επισημαίνουν ότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης είναι **ο πρώτος τη τάξει ιεράρχης της Ορθόδοξης Εκκλησίας** και η πρωτοκαθεδρία του αυτή αναγνωρίζεται από όλες τις χριστιανικές Εκκλησίες, ορθόδοξες και μη, παγκοσμίως. Το ζήτημα είναι αμιγώς θρησκευτικό και συναρτάται ευθέως με την εκδήλωση της θρησκευτικής ελευθερίας, και συγκεκριμένα με την ειδικότερη έκφανση της θρησκευτικής αυτοδιοίκησης και αυτονομίας, αφού αναφέρεται στα εσωτερικά ζητήματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας και στον τρόπο οργάνωσης και αυτορρύθμισής της (Άρθρο 9, «περί «Ελευθερίας Σκέψης, Συνείδησης και Θρησκείας», Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου/ΕΣΔΑ).²⁴¹

Άρθρο 9

«1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονομένως, ή συλλογικώς δημοσία ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας, και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών.

2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία δια την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής, ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.»

(Πηγή: www.echr.coe.int)

²³⁸ Γ.Ι.Ανδρουτσόπουλος, ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ , τεύχος 7 (3.2008)

²³⁹ Γ.Ι.Ανδρουτσόπουλος, ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ , τεύχος 7 (3.2008)

²⁴⁰ Ως Επιτροπή της Βενετίας είναι γνωστή μια ομάδα συνταγματολόγων του Συμβουλίου της Ευρώπης που προσφέρει νομικές συμβουλές σε χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο

²⁴¹ Γ.Ι.Ανδρουτσόπουλος, ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ , τεύχος 7 (3.2008)

Τα τελευταία χρόνια μάλιστα, με αποκορύφωμα τις δηλώσεις του Μαΐου 2010 στην Αθήνα του νυν Προέδρου της Δημοκρατίας της Τουρκίας κ. Erdoğan («δεν ενοχλούσε τους προγόνους μου – δεν ενοχλεί και εμένα») διαφαίνεται, σε πολιτικό επίπεδο, μία προσπάθεια πολιτικής «απαγκίστρωσης» από το ζήτημα της «οικουμενικότητας». ²⁴²

Ωστόσο, οι όποιες προθέσεις θα κριθούν στις πράξεις, όπως το ανέδειξε στην γνωμοδότησή της η Επιτροπή Βενετίας, με τη σύσταση για χρήση του όρου «Οικουμενικός» και από την ίδια την Τουρκία.

*«Η Ορθόδοξος Εκκλησία έχει βιώσει και καλλιεργήσει την ιδέα της πνευματικής οικουμενικότητας. Είναι αληθές ότι προσκαλεί όλους εις μίαν πίστιν, αλλά δεν εξαρτά την αδελφосύνην και την αγάπην, αλλά και το ενδιαφέρον αυτής, εκ της προσχωρήσεως εις αυτήν. Διότι αγαπά τους πάντας, και βιώνει εις το έπακρον την ενότητα του ανθρωπίνου γένους» (Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, Ενθρονιστήριος Λόγος της 2.11.1991).*²⁴³

Όμως η οικουμενικότητα του Πατριαρχείου προκύπτει από τα θέσμια και τις παραδόσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς, ήδη από το 451 μ.Χ., η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας κατέστησε, με τον 28^ο κανόνα της, την Κωνσταντινούπολη ως **πρωτόθρονη Εκκλησία της Ανατολής** (ως γνωστόν η Εκκλησία του Βυζαντίου ιδρύθηκε το 36 μ.Χ. από τον Απόστολο Ανδρέα), επειδή τότε είχε αποκτήσει μεγάλη πολιτική και πολιτιστική σημασία. Με τη Σύνοδο αυτή η δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης επεκτάθηκε στις χριστιανικές κοινότητες της Διασποράς, δηλ. εκτός των συνόρων της βυζαντινής αυτοκρατορίας και των άλλων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών. Αργότερα ο Ιουστινιανός το 533 μ.Χ. καθιέρωσε επίσημα την προσηγορία «Οικουμενικός Πατριάρχης» προσφωνώντας έτσι εγγράφως τον τότε Πατριάρχη Επιφάνιο. Από δε το 550 μ.Χ. το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης αναγνωρίζεται ως «η Αγιωτάτη Μεγάλη Εκκλησία της Ευδαίμονος Κωνσταντινουπόλεως, ως ημετέρα Πάντων Μήτηρ, ήτις κεφάλαιον εστί των άλλων απασών Εκκλησιών».²⁴⁴

Έτσι δόθηκε ο τίτλος «**Οικουμενικόν Πατριαρχείον**», ένας τίτλος που εκφράζει την οικουμενικότητα της ευθύνης και της διακονίας της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης. Ο τίτλος αυτός είναι προνόμιο και ανήκει ιστορικά και κανονικά στον Θρόνο της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης. Τότε καθιερώθηκε ότι η Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης δεν ήταν πλέον δεύτερη στην τάξη μετά τη Ρώμη, αλλά ως Νέα Ρώμη, απολάμβανε τα ίδια πρεσβεία τιμής με την Παλαιά Ρώμη. Επιπλέον, η ίδια Σύνοδος έδωσε στον Πατριάρχη

²⁴² ΥΠΕΞ, Η μη Αποδοχή της Οικουμενικότητας του Πατριαρχείου, 9.11.2018-www.mfa.gr

²⁴³ Σ. Χ. Τσομπανίδης, Ο Οικουμενικός Λόγος του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου, ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ (11.6.2015) – www.pemptousia.gr

²⁴⁴ Χ. Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 12, Γενναδίου Μητροπολίτη Ηλιούπολης και Θείρων, Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αθήνα 1953, 186-190

Κωνσταντινουπόλεως, και μόνον σε αυτόν, το **δικαίωμα της εκκλήτου**, να δικάζει δηλαδή σε περίπτωση έκκλησης υπερόριους κληρικούς των λοιπών Πατριαρχείων. Από δε της Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως το 587, ο προϋπάρχον τίτλος Οικουμενικός γίνεται επίσημος τίτλος και ο Κωνσταντινουπόλεως αποκαλείται πλέον **Οικουμενικός Πατριάρχης**.²⁴⁵

Επισημαίνεται ότι ο υπόψη τίτλος δεν συνεπάγεται εγκόσμια ισχύ που είναι άλλωστε ξένη προς την παράδοση της Ορθοδοξίας, ούτε η χρήση του αποσκοπεί στη δημιουργία ενός νέου «Βατικανού», όπως διατείνονται διάφοροι κύκλοι στην Τουρκία. Χαρακτηριστική είναι η προς τούτο διαβεβαίωση του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου, ο οποίος, σε διάλεξή του στο Βρετανικό Μουσείο τον Νοέμβριο 1993, τόνιζε: «*Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον δεν επιδιώκει να γίνη εν κράτος. Θέλει να μείνει μόνον μία Εκκλησία [...] μόνον θρησκευτικός και πνευματικός θεσμός, διδάσκων, οικοδομών, διακονών τα πανανθρώπινα ιδανικά, εκπολιτίζων, κηρύττων την αγάπην προς πάσαν κατεύθυνσιν*».²⁴⁶

Η οικουμενικότητα του Πατριαρχείου φαίνεται να εκλαμβάνει ως αμφισβήτηση της κυριαρχίας του Τουρκικού εθνικού κράτους. Το καλοκαίρι του 2007 η αντιπαραθέση τουρκικής κυβέρνησης – Πατριαρχείου έφτασε στα δικαστήρια έπειτα από δύο μηνύσεις κατά του Πατριαρχείου που υπέβαλαν διαδοχικά ένας Βούλγαρος ιερέας για παρακώλυση άσκησης της θρησκευτικής του ελευθερίας και ένας ακόμη Βούλγαρος λαϊκός, πρώην μέλος της επιτροπής του βουλγαρικού ναού της Κωνσταντινούπολης, για παράνομη χρήση του όρου «οικουμενικός». Για την πρώτη υπόθεση, τέλη Ιουνίου 2007, επιβεβαιώνοντας το αβάσιμο της καταγγελίας, το Ακυρωτικό Δικαστήριο (Yargıtay mahkemesi) έκρινε σκόπιμο να υπογραμμίσει παρεμπιπτόντως ότι ο Πατριάρχης υπόκειται πλήρως στην τουρκική νομοθεσία και επομένως δεν είναι «*ekumenik*». Η αντιδικία με τον δεύτερο Βούλγαρο εκδηλώθηκε ως συνέχεια της πρώτης μέσα στον Ιούλιο. Το Φανάρι κλήθηκε να λογοδοτήσει, επειδή παρά την απόφαση του Ακυρωτικού Δικαστηρίου συνέχισε να παρουσιάζεται ως «οικουμενικό». Ανιχνεύεται εδώ πάντως και ο ενδόμυχος φόβος της Τουρκίας, ότι μόλις, το Πατριαρχείο κατοχυρώσει τον περιπόθητο τίτλο θα σπεύσει να ιδρύσει ένα «*μίνι Βατικανό*» στην Κωνσταντινούπολη, ξεφεύγοντας από τον έλεγχο της τουρκικής πολιτείας, κάτι που ισχυρίζονται οι τουρκικές εθνικιστικές οργανώσεις.²⁴⁷

²⁴⁵ Η Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (18.9.2019) - www.orthodoxianewsagency.gr,

Γενναδίου Μητροπολίτου, Ηλιουπόλεως, Ιστορία του Οικουμενικού, Πατριαρχείου, 186-190

²⁴⁶ Γ.Ι.Ανδρουτσόπουλος, Ένα προνόμιο υπό αμφισβήτηση, εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (23.2.2019) – www.kathimerini.gr

²⁴⁷ Μ. Αναστασιάδου, Η οικουμενικότητα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ, τεύχος 7, (8.3.2008) – panagiotisandriopoulos.blogspot.com

Γ. Άρνηση της νομικής προσωπικότητας του Πατριαρχείου

Γ.1 Η Νομική Προσωπικότητα του Πατριαρχείου μέχρι το 1923

Είναι ιστορικά γνωστό ότι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 ο Οικουμενικός Πατριάρχης αναγνωρίστηκε ως ο θρησκευτικός και πολιτικός ηγέτης-**εθνάρχης** (αρχικά ως Rum Basi και αργότερα ως **Millet Basi**) όλου του ρωμέικου έθνους (rum millet), δηλ. όλων των ορθοδόξων λαών της αυτοκρατορίας, με δικαστικές και διοικητικές αρμοδιότητες με βάση τον χριστιανικό νόμο αλλά και ευθύνη πολιτικής νομιμοφροσύνης ²⁴⁸. Ιδιαίτερα μετά την τουρκική κατάληψη της **Αιγύπτου**, της Συρίας και της Παλαιστίνης το 1517, οπότε τα τρία άλλα πατριαρχεία (Αλεξανδρείας, Αντιόχειας και Ιεροσολύμων) συνενώθηκαν ως μέρη και τμήματα του ρωμέικου έθνους. Τότε ο Οικουμενικός Πατριάρχης ορίστηκε ως εθνικός αρχηγός (Millet Basi) και επί των άλλων πατριαρχείων. Οι χριστιανοί ορθόδοξοι ήταν πρώτα υπήκοοι του πατριάρχη και μετά του σουλτάνου. ²⁴⁹

Η νομική προσωπικότητα του Πατριαρχείου στηρίχθηκε στα **προνόμια** (θρησκευτικά, διοικητικά και δικαστικά προνόμια/imtiyazat-ı mezhebiye) που παραχώρησε για πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς αλλά και θρησκευτικούς λόγους, με αυτοκρατορικό **βεράτιο** /berat ²⁵⁰ ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής στον πρώτο μετά την Άλωση Οικουμενικό Πατριάρχη Σχολάριο - που ενθρονίστηκε ως Γεννάδιος Β΄ την 6.1.1454 -, όπως μας πληροφορεί ο χρονογράφος της Άλωσης της Πόλης πρωτοβεστιάριος Γεώργιος Φραντζής στο Χρονικό του.

“Έδωκε δέ και προστάγματα έγγραφως τῷ Πατριάρχει, μετ’ ἐξουσίας βασιλικῆς ὑπογεγραμμένης κάτωθεν, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ, ἀλλὰ εἶναι αὐτὸν ἀναίτητον καὶ ἀφορολόγητον καὶ ἀδιάσειστόν τε ἀπὸ παντός ἐναντίου καὶ τέλους καὶ δόσεως ἐλεύθερος ἔσῃται αὐτός καὶ οἱ μετ’ αὐτὸν πατριάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ ἄρχιερεῖς”. ²⁵¹ Κατὰ την παράδοση ο σουλτάνος εἶπε στον

²⁴⁸ Ο Ε.Βενιζέλος ανέφερε στη Διάσκεψη της Λωζάννης ότι ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ απαγχονίστηκε όχι για τις πράξεις του αλλά επειδή υπό την ιδιότητά του ως Millet Basi δεν μπόρεσε να αποτρέψει την Ελληνική Επανάσταση του 1821 (βλ. Χ.Καρυκοπούλου, *Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, Αθήνα 1979, 94).

²⁴⁹ Χ.Καρυκοπούλου, *Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, 15, 32, Μ.Βαλάκου-Θεοδωρούλη, *Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας*, Αθήνα 2001, 195, G.Augustinos, *The Greeks of Asia Minor*, 111-114

²⁵⁰ Επίσημο δημόσιο έγγραφο της οθωμανικής αυτοκρατορίας με το οποίο αναγνωριζόταν ή επικυρωνόταν υψηλόβαθμη διοικητική θέση καθώς και τα προνόμια που αποδίδονταν για τη συγκεκριμένη θέση. Τα βεράτια εκδίδονταν κυρίως σε πατριάρχες (επίσημο διοριστήριο έγγραφο), ως επικύρωση εκλογής και αναγνώρισης προνομίων, σε επισκόπους και επισκοπές, ομοίως σε αναγνώριση αυτών καθώς και σε ιερές μονές, σε αναγνώριση προνομίων και των υπαγομένων σ' αυτά εκτάσεων, εγκαταστάσεων κ.λπ. Η νομική ισχύς του Βερατίου διαρκούσε μέχρι την αλλαγή ή τον θάνατο του Πατριάρχη ή του Σουλτάνου (βλ. Ν.Π.Ελευθεριάδου, *Ανατολικά Μελέται, Τα Προνόμια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Τόμος Α΄, Εν Σμύρνη 1909, Ανατύπωση 2012, 191, 193, 214*).

²⁵¹ Γ.Φραντζή, *Χρονικόν 1453*, Κατὰ την έκδοσιν J.P.Migne, Αθήνα 1453, Βιβλίον Γ΄, 84,85.

Πατριάρχη παραδίδοντάς του τα εμβλήματα της εξουσίας του: *“Πατριάρχευε ἐν εἰρήνῃ καὶ ἔχε τὴν φιλίαν ἡμῶν ἐν οἷς ἂν χρήζοις, ἀπολαύων πασῶν τῶν προνομίων τῶν προκατόχων σου.”*²⁵²

Ο τ. Τούρκος πρωθυπουργός Turgut Özal γράφει ὅτι ο σουλτάνος του παραχώρησε τον τίτλο του πασά των 3 ιππουρίδων (üç tuğ) δηλ. ισότιμο με αυτόν του μεγάλου βεζύρη, ενώ τόσοσιν αυτός, ὅσον και η ακολουθία του εἶχαν το δικαίωμα να ιππεύουν.²⁵³

Η πολιτική και θρησκευτική εξουσία λοιπόν και δικαιοδοσία του Οικουμενικῶν Πατριάρχη ο τίτλος του οποίου ἦταν «ελέω Θεοῦ, Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης»,²⁵⁴ επεκτεινόταν μετά την Άλωση σε:

- Όλα τα ζητήματα οικογενειακού δικαίου, δηλ. στους θεσμούς που καθόριζαν τη νομική θέση των χριστιανῶν μεταξύ τους
- Στην πλήρη αυτοδιοίκηση της Εκκλησίας, την απρόσκοπτη εκτέλεση της θείας λατρείας και την εξάσκηση της πατριαρχικής εξουσίας πάνω σε ὅλους τους κληρικούς και λαϊκούς ορθοδόξους χριστιανούς, οθωμανούς υπηκόους.
- Στην κατοχή των εκκλησιῶν και μονῶν και την ἄμεση/ἔμμεση διαχείριση κάθε εκκλησιαστικῆς περιουσίας.
- Στη διεξαγωγή ὄλων των εθνικῶν υποθέσεων των ορθοδόξων (ο Οικουμενικός Πατριάρχης εἶχε και το δικαίωμα ἄσκησης δικαστικῆς εξουσίας σε κληρικούς και λαϊκούς ορθοδόξους), τη διοίκηση των εκκλησιῶν, των σχολῶν και των φιλανθρωπικῶν ιδρυμάτων-βακουφίων.²⁵⁵

Η Εκκλησία εἶχε δηλ. το δικαίωμα να ιδρύει, να διατηρεῖ και να διοικεῖ, χωρίς ξένες παρεμβάσεις, δικά της δημόσια εκπαιδευτήρια για την μόρφωση και εκπαίδευση των χριστιανοπαίδων, καθώς επίσης και φιλανθρωπικά ιδρύματα-βακούφια για τις ποικίλες κοινωνικές ανάγκες των Χριστιανῶν.²⁵⁶

Τα προνόμια αυτά που παραχώρησε ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ σε συνδυασμό με τα πατριαρχικά και αρχιερατικά βεράτια μεταβίβαζαν το θεσμικό πλαίσιο ἀπὸ γενιά σε γενιά. Βέβαια η εφαρμογή του θεσμικῶν αὐτῶν πλαισίου δεν ἦταν ἀπρόσκοπτη, εξαρτάτο ἀπὸ την ἀντίληψη των σουλτάνων, τους κατὰ τόπους

²⁵² Σ.Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ἀσία 19^{ος} αἰῶνας-1019, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, Ἀθήνα 1997, 286
G. Augustinos, The Greeks of Asia Minor, 32-35

²⁵³ T. Özal, La Turquie en Europe, Paris 1988, 137,138, 77-79, E Macar, Cumhuriyet Döneminde Istanbul Rum Patrikhanesi, 59-61

²⁵⁴ Β.Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία του Οικουμενικῶν Πατριαρχείου, 37

²⁵⁵ Χ. Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστῶς του Οικουμενικῶν Πατριαρχείου, 35, Μ. Βαλάκου-Θεοδωροῦλη, Το Νομικό Περιγρᾶμμα του Οικουμενικῶν Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 193-195.

²⁵⁶ Ι.Ε. Σιδηράς, Τα Μετὰ την Άλωση Εθναρχικά Προνόμια του Μωάμεθ Β΄ Πορθητοῦ προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γεννάδιο Β΄ Σχολάριο (29.5.2018) - radiomax.gr

διοικητές και τις περιπτώσεις ή συνθήκες. Οι συνεχείς παραβιάσεις του προκαλούσαν την αντίδραση των ευρωπαϊκών κρατών που για την προστασία των χριστιανών υπηκόων τους ανάγκαζαν συχνά την Υψηλή Πύλη να προβαίνει σε μεταρρυθμίσεις για την προστασία της χριστιανικής θρησκείας και των εκκλησιών.

Έτσι με τη **Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή** ²⁵⁷ της 10/21. 7. 1774 η Οθωμανική Αυτοκρατορία υποχρεώθηκε να σέβεται τα προνόμια de jure και de facto της Ορθόδοξης Εκκλησίας. ²⁵⁸ Ακολούθησε η δημοσίευση το 1839 του **Χάττι Σερίφ του Γκιουλχανέ /Gülhane Hatt-ı-şerif**, σουλτανικό διάταγμα - πρώτο μείζον μεταρρυθμιστικό διάταγμα - με το οποίο αναγνωρίστηκε επίσημα η ισονομία κάθε ανθρώπου ανεξάρτητα από τη θρησκεία του και η ελευθερία ομολογίας της πίστεως που τελικά επικυρώθηκε με τον ιραδέ-irade/σουλτανικό διάταγμα της 6.6.1853. Την 8.7.1853 με υπογραφή του Σεϊχουλισλάμη (Imtiyazat Fermanı) ²⁵⁹ επιβεβαιώθηκαν τα δοθέντα από τον Μωάμεθ Β' προνόμια του Οικουμενικού Πατριάρχη.

Με τη λήξη του Κριμαϊκού Πολέμου ²⁶⁰ εκδίδεται την 18.2.1856 το γνωστό **Χάττι Χουμαγιούν/Hatt- i-Humayun** το δεύτερο μείζον μεταρρυθμιστικό διάταγμα που εξασφάλιζε πλήρη θρησκευτική ελευθερία στους χριστιανούς υπηκόους της αυτοκρατορίας. Με αυτό το διάταγμα οριζόταν ότι οι εξουσίες που παραχωρήθηκαν από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β' και τους διαδόχους του στους Πατριάρχες και τους επισκόπους των χριστιανών θα εναρμονίζονταν σύμφωνα με τη νέα κατάσταση και θα εξασφαλιζονταν. Η διοίκηση των εθνικών υποθέσεων των χριστιανικών και των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων θα βρισκονταν υπό την προστασία συμβουλίου, τα μέλη του οποίου θα εκλέγονταν από τους κληρικούς και λαϊκούς κάθε κοινότητας. ²⁶¹

Τον Απρίλιο 1857 στάλθηκαν οδηγίες στον Οικουμενικό Πατριάρχη περί συγκροτήσεως προσωρινού ειδικού συμβουλίου για τη σύνταξη νομοσχεδίου, σχετικού με την εσωτερική εκκλησιαστική του διοίκηση.

²⁵⁷ Η **Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή** (τουρκικά: Küçük Kaynarca Antlaşması) πήρε το όνομά της από το ομώνυμο βουλγαρικό χωριό κοντά στη Σιλιστρία, όπου υπογράφηκε. Ήταν το αποτέλεσμα του πρώτου μεγάλου ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-74), στον οποίον η Ρωσία κατέλαβε την Αζοφική, την Κριμαία και τη Βεσσαραβία. Με τη συνθήκη αυτή η Ρωσία διαμόρφωσε τη διπλωματική βάση για περαιτέρω επέμβαση στα εσωτερικά της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

²⁵⁸ Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 36, Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 196, G.Augustinos, The Greeks of Asia Minor, 53-54, 57-76

²⁵⁹ Şeyh-ül-Islam ήταν ο ανώτατος θρησκευτικός ηγέτης της αυτοκρατορίας που διοριζόταν απευθείας από τον σουλτάνο.

²⁶⁰ Ο **Κριμαϊκός Πόλεμος** (Οκτώβριος 1853-Φεβρουάριος 1856) διεξήχθη μεταξύ της Ρωσικής Αυτοκρατορίας από τη μία πλευρά και των συμμαχικών δυνάμεων της Βρετανικής, Γαλλικής Αυτοκρατορίας, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Βασιλείου της Σαρδηνίας από την άλλη πλευρά, με αφορμή τη διένεξη καθολικών-ορθοδόξων για τους Αγίους Τόπους. Τερματίστηκε με την υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων, G.Augustinos, The Greeks of Asia Minor, 122-137, 146-149.

²⁶¹ Β.Θ.Σταυρίδη, Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αθήνα 1967, 45

Το νομοσχέδιο αυτό υποβλήθηκε στην τουρκική κυβέρνηση για έγκριση την 6.2.1860 και το 1862 έγινε νόμος του κράτους με την ονομασία **Γενικοί ή Εθνικοί Κανονισμοί (Rum Patrikligi Nizamati)**. Ο πλήρης τίτλος τους ήταν «*Γενικοί Κανονισμοί περί Διευθετήσεως των Εκκλησιαστικών και Εθνικών Πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν Θρόνον Διατελούντων Ορθοδόξων Χριστιανών Υπηκόων της Αυτού Μεγαλειότητος του Σουλτάνου*». ²⁶² Οι Κανονισμοί αυτοί είχαν διατάξεις: 1) Για την πατριαρχική εκλογή, 2) για την εκλογή Αρχιερέων, 3) για την Ιερά Σύνοδο, 4) για το μόνιμο Εθνικό Μικτό Συμβούλιο, 5) για την επιχορήγηση του Πατριάρχη και των Αρχιερέων, 6) για τη μισθοδοσία υπαλλήλων του Πατριαρχείου, των εσόδων και εξόδων του και 7) για τα Μοναστήρια. Κατά την Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη οι Κανονισμοί αυτοί αποτελούν ένα είδος Κονκορδάτου ²⁶³ - εκκλησιαστικής σύμβασης μεταξύ Οικουμενικού Πατριάρχη και σουλτάνου.

Με αυτούς αναγνωρίστηκε η ύψιστη ιδιότητα του Οικουμενικού Πατριάρχη ως **Κορυφή της Ορθοδοξίας**. Ειδικότερα στο Άρθρο 3 των Κανονισμών αυτών για τα προσόντα του εκλέξιμου Πατριάρχη αναφέρονται τα ακόλουθα: «*Ἐπειδή ὁ Πατριάρχης ἐκτός τοῦ ὅτι εἶναι Μέγας Πνευματικός Ἀρχηγός τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*», ενώ στο Άρθρο 2 εξαιρείται ως «*Ἀρχηγός τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί Πατήρ Πνευματικός ἀπάντων τῶν ἐν τῇ Θρησκείᾳ ταύτῃ πιστευσάντων, ἔτι δε καί δεσμός ἐνότητος τῶν τε ὑπό τόν θρόνον αὐτοῦ διατελούντων Μητροπολιτῶν καί λοιπῶν ἀνεξαρτήτων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν*». ²⁶⁴

Με τους υπόψη Γενικούς Κανονισμούς **εισήχθη για πρώτη φορά στη διοίκηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και το λαϊκό στοιχείο**, το οποίο μετείχε στο «*Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο*» και συνακόλουθα και στην εκλογή του εκάστοτε νέου Οικουμενικού Πατριάρχη. Το εν λόγω ὄργανο συγκροτούσαν τέσσερις συνολικά Μητροπολίτες εκ των οποίων ο «πρώτος τη τάξει» προέδρευε τις εργασίες του και οκτώ λαϊκοί. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι σε περίπτωση εξέτασης θεμάτων εκτάκτου σπουδαιότητας τα δύο Σώματα, Ιερά Σύνοδος και Εθνικό Διαρκές Μικτό Συμβούλιο, συνεδρίαζαν από κοινού υπό την Προεδρία του Οικουμενικού Πατριάρχη. Ἐτσι παράλληλα με τη Σύνοδο, αρμόδιο για ζητήματα μη εκκλησιαστικού χαρακτήρα, το Εθνικό Διαρκές Μικτό Συμβούλιο είχε, καθ' ὅλη τη διάρκεια του δευτέρου μισού του

²⁶²Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 45-46, Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 197,198, Β.Θ. Σταυρίδη, Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 45, Β.Θ. Σταυρίδη, Ο Συνοδικός Θεσμός εις το Οικουμενικό Πατριαρχεῖον, Θεσσαλονίκη 1986, 561-563, A World History of Suzerainty: A Modern History of East and West Asia and Translated Concepts, Συλλογικό, F.Nomuyoshi, Chapter 10, The Ecumenical Patriarchate in the Age of Ottoman Suzerainty, Tokyo 2019, 252

²⁶³Με την ονομασία **Κονκορδάτο**, (*concordatum*), φέρονταν παλαιότερα οποιαδήποτε η διμερής συμφωνία που συνάπτονταν μεταξύ του Πάπα αφενός, και Ηγεμόνα ή κυβέρνησης χώρας αφετέρου, με την οποία συνηθέστερα κανονίζονταν συνολικά ή μερικά διαφορές ή απαιτήσεις (προνόμια) μεταξύ της Αγίας Έδρας και της συμβαλλόμενης χώρας.

²⁶⁴Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 46, Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 198.

19ου αιώνα και μέχρι την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας, πρωτεύουσα θέση στη διοίκηση της Εκκλησίας. Με βάση δε τους Κανονισμούς αυτούς καταρτίστηκαν επιμέρους κανονισμοί του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όπως π.χ. ο γενικός κανονισμός του Φεβρουαρίου του 1868 για τις εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης.²⁶⁵

Πρέπει σ' αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι από το 1761 μέχρι το 1862 που εκδόθηκαν οι Γενικοί Κανονισμοί ο Οικουμενικός Πατριάρχης επικουρείτο στην άσκηση των καθηκόντων του από τους «Γέροντες» επισκόπους που συγκροτούσαν την Αγία και Ιερά Σύνοδο και είχαν έδρες στις λεγόμενες Γεροντικές Μητροπόλεις της Αυτοκρατορίας (οι πλησιέστερες στην Κωνσταντινούπολη που οι μητροπολίτες είχαν τη δυνατότητα μόνιμης παραμονής στην πρωτεύουσα, ήτοι αρχικά την Νίκαια, Ηράκλεια, Χαλκηδόνα, Νικομήδεια και Κύζικο στις οποίες αργότερα προστέθηκαν οι μητροπόλεις Εφέσου, Δέρκων και Καισαρείας. Το σύστημα αυτό διοίκησης ονομάστηκε «**Γεροντισμός**» και λειτουργούσε ως διορθωτικό της απόλυτης εξουσίας του Οικουμενικού Πατριάρχη και ενίσχυση της Ιεράς Συνόδου.²⁶⁶

Σύντομα όμως παρουσιάστηκε ανάγκη αναθεώρησης των Γενικών Κανονισμών, ενώ προς τον σκοπό αυτό είχε ήδη συσταθεί από το 1865 αναθεωρητική επιτροπή το έργο όμως της οποίας δεν τελεσφόρησε. Στο νέο Χάτι Χουμαγιούν του 1875 αναφέρθηκε ρητά ο σεβασμός των διεθνών συνθηκών, ενώ επιβεβαιώθηκαν για άλλη μια φορά τα πατριαρχικά προνόμια, με τη βούληση και την υψηλή προστασία του σουλτάνου και διακηρύχθηκε η ελευθερία άσκησης της θρησκευτικής λατρείας, κάτι που κατοχύρωσε το Οθωμανικό Σύνταγμα του 1876 στα Άρθρα 11 και 17. Οι μεταρρυθμίσεις της περιόδου 1839-1876 είναι ευρύτερα γνωστές ως **Τανζιμάτ/Tanzimat Hayriye**.²⁶⁷ Με αυτές επιχειρήθηκε η εκδυτικοποίηση της Αυτοκρατορίας μέσα από την ένταξη των μη-μουσουλμάνων υπηκόων σε εθνοθρησκευτικά millet (έθνη) υπό την ηγεσία της εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Οι θεσμοί (milli) εκκομισκούνται και εισάγεται το λαϊκό στοιχείο που θα ελέγχει πλέον τους θεσμούς αλλά και την παιδεία.²⁶⁸

Η παραχώρηση των προνομίων του Τανζιμάτ, έπληξαν φυσικά το σύστημα του «Γεροντισμού», καθώς θεσπίζονταν με νόμο του κράτους ειδικό όργανο

²⁶⁵ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 199, Β.Θ. Σταυρίδη, Ο Συνοδικός Θεσμός εις το Οικουμενικό Πατριαρχείον, Θεσσαλονίκη 1986., 566-568, Σ. Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία 19^{ος} αιώνας-1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, 276-289

²⁶⁶ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 207, 211-212, Α. Αλεξούδη, Μητροπολίτου Αμασείας, Ιστορική περιγραφή του προ της εφαρμογής των Εθνικών Κανονισμών Πολιτεύματος του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ο Γεροντισμός, περιοδικό Εκκλησιαστική Αλήθεια (του Οικ. Πατριαρχείου 1880-1923), ΚΑ΄ (1901), 384 α-388β, Β.Θ. Σταυρίδη, Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 45

²⁶⁷ Η λ. **tanzimat** σημαίνει μεταρρυθμίσεις και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο αυτοκρατορικό διάταγμα του 1838 που προέβλεπε την εγκαθίδρυση Ανωτάτου Συμβουλίου για Νομικές Ρυθμίσεις. Βλ. E.J. Zürcher, Turkey: a modern history, 50-68

²⁶⁸ Σ. Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία 19^{ος} αιώνας-1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, 1997, 271-272

επιφορτισμένο με τη διοίκηση των υποθέσεων των χριστιανών, του οποίου τα μέλη θα εκλέγονταν από τους κληρικούς και λαϊκούς της κάθε κοινότητας.²⁶⁹

Η θρησκευτική ισονομία και ελευθερία όλων των οθωμανών υπηκόων επιβεβαιώθηκε εκ νέου και στο Άρθρο 62 της Συνθήκης του Βερολίνου το 1878.²⁷⁰ Έκτοτε όμως άρχισαν να σημειώνονται συνεχείς παραβιάσεις των θρησκευτικών προνομίων που κορυφώθηκαν το 1883 και οδήγησαν σε πρωτοφανή κρίση τις σχέσεις Οθωμανικού Κράτους – Οικουμενικού Πατριαρχείου, ώστε το τελευταίο να αναγκαστεί να διακόψει και την τέλεση της θρησκευτικής λατρείας στις ορθόδοξες εκκλησίες της Αυτοκρατορίας. Η κρίση έληξε με την έκδοση εγκυκλίου την 22.1.1891 από το Μεγάλο Βεζύρη Κιαμήλ πασά προς τις νομαρχίες και τις ανεξάρτητες διοικήσεις του οθωμανικού κράτους για το κύρος και την ισχύ του αρχαίου καθεστώτος και τη διευκρίνιση των σχετικών δικαιωμάτων. Ήταν όμως πλέον φανερό ότι γινόταν μια συστηματική προσπάθεια περιορισμού των προνομίων στα πλαίσια του **δυναδικού συστήματος** (δηλ. παράλληλα προς τον ισχύοντα Ιερό Νόμο άρχισε να μορφώνεται και πολιτική νομοθεσία που εισήγαγε μεταρρυθμίσεις και ίδρυε πολιτικά δικαστήρια) στη νομοθεσία (νομοθετούνταν νόμοι πολιτικοί/nizam, kanun) και την απονομή δικαιοσύνης. Παράλληλα το Πατριαρχείο έχανε διαρκώς έδαφος και δύναμη, αφού η ύπαρξή του για τους Τούρκους είχε συνυφανθεί με τη Μεγάλη Ιδέα.²⁷¹

Το μεταγενέστερο **Σύνταγμα των Νεοτούρκων του 1908** που καθιέρωσε τον θεσμό των αιρετών αντιπροσώπων του λαού, αποστέρησε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο τη δυνατότητα εκπροσώπησης των ορθόδοξων οθωμανών υπηκόων. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, διεκδίκησε ανεπιτυχώς μέτρα από τους Νεότουρκους για την καταστολή του φαινομένου του εξισλαμισμού, προτρέποντάς τους να τροποποιήσουν τους σχετικούς νόμους. Επίσης ο «Νόμος των εκκλησιών και των σχολείων» (Kiliseler ve Mektepler Kanunu) της 3ης Ιουνίου 1910, προκάλεσε ένταση μεταξύ Ρωμιών και Νεότουρκων, που είχε ήδη ξεκινήσει από τον Οκτώβριο του 1908 λόγω της παθητικής στάσης των τελευταίων στο ζήτημα των περιουσιών του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της ελληνικής κοινότητας στην ανεξάρτητη πλέον Βουλγαρία. Η εκπαίδευση του συνόλου πλέον των Οθωμανών υπηκόων περνάει στον έλεγχο του Υπουργείου Παιδείας και καταργείται το πατριαρχικό δικαίωμα ελέγχου των οικονομικών των σχολείων και η συγκρότηση των εκπαιδευτικών επιτροπών των σχολείων των Ρωμιών. Ως τελευταία προσπάθεια η Εκκλησία υπενθύμισε με υπόμνημά της στην κρατούσα τάξη των Νεότουρκων τη δέσμευση του κράτους για τήρηση

²⁶⁹ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 199-200, 211-212, Χρ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 46.

²⁷⁰ Βλ. σελ. 34

²⁷¹ Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 49-54, 73-77, Μ.Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 199-Ν.Π.Ελευθεριάδου, Ανατολικά Μελέτα, Τα Προνόμια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 209-211, 299,

της Συνθήκης του Βερολίνου περί σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας και της ιεραρχικής οργάνωσης της Εκκλησίας. Για τους Νεότουρκους ο νόμος των εκκλησιών ήταν αναγκαίος για την εξισορρόπηση των δυνάμεων των εθνοτήτων, την εξομάλυνση των διακρατικών σχέσεων με τη Βουλγαρία και ένα αναγκαίο χτύπημα της ελληνικής πρωτοκαθεδρίας. Οι Νεότουρκοι υποβάθμιζαν επίσης τον οικουμενικό ρόλο του Πατριαρχείου, τονίζοντας ότι όλες οι εκκλησίες ήταν ίσες εντός του συνταγματικού πολιτεύματος. Η αιτία της σύγκρουσης ήταν η διαφορά αντίληψης ως προς την οργάνωση του κράτους με τους Νεότουρκους να μάχονταν για ένα συγκεντρωτικό, αυστηρά ελεγχόμενο και εν μέρει στρατοκρατούμενο μοντέλο κρατικής δόμησης στο όνομα του οθωμανισμού, ενώ η ρωμέικη κοινότητα μαζί με το Οικουμενικό Πατριαρχείο υπερασπιζόταν το αποκεντρωτικό σύστημα διοίκησης με εξασφάλιση των προνομίων, που είχαν παρασχεθεί από τα προηγούμενα καθεστώτα της απολύτου μοναρχίας μέσα στο πλαίσιο της ελευθερίας του μηνύματος της επανάστασης.²⁷²

Το Κρητικό Ζήτημα ²⁷³ και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι του 1912-13 (ιδιαίτερα ο Α΄ που έφερε για πρώτη φορά μετά το 1897 Ελλάδα και Τουρκία σε συνδυασμό με την ήττα της Τουρκίας) ²⁷⁴, η είσοδος της Τουρκίας και της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Κεντρικές Αυτοκρατορίες –Αντάντ) σε αντίθετα πολιτικά στρατόπεδα και η επακολουθήσασα ελληνο-τουρκική σύγκρουση στη Θράκη επιβάρυναν το κλίμα στις σχέσεις Οθωμανικού Κράτους - Οικουμενικού Πατριαρχείου. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την ένταξη των σχολείων των χριστιανικών κοινοτήτων το 1915 στο τουρκικό Υπουργείο Παιδείας και την Βεζυρική εγκύκλιο του 1916 με την οποία καταργήθηκε η κατά ομάδες ή εθνικότητες παρουσίαση των θρησκευτικών κοινοτήτων. Η σύγκρουση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των Νεότουρκων αναζωπυρώθηκε επί πατριαρχίας Γερμανού Ε΄ (1913-18) διαρκούντος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Όταν αυτός αρνήθηκε να παραχωρηθούν τα κοινοτικά σχολεία των Ταταύλων στο κράτος για να μετατραπούν σε νοσοκομεία, οι Νεότουρκοι το εξέλαβαν ως απροθυμία του να συνεισφέρει στον αγώνα του κράτους για επιβίωση. Έτσι το

²⁷² Π. Σαρόγλου, Η Πολιτική των Νεοτούρκων έναντι των Ρωμίων μέσα από το Ρωμέικο Τύπο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τις Μαρτυρίες των Νεοτούρκων (1908- 1918), Θεσσαλονίκη 2020, 44-52, 62,66., Σ.Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία 19^{ος} αιώνας-1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, 461-464, E.J. Zürcher, Turkey: a modern history, 69-91.

²⁷³ Με τον όρο **Κρητικό Ζήτημα** αναφέρονταν όλα τα γεγονότα που αφορούσαν την Κρήτη και τον αγώνα της για την απελευθέρωση και ανεξαρτητοποίηση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 1830 μέχρι το 1913.

²⁷⁴ Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος (τουρκικά: *Birinci Balkan Savaşı*) ονομάζεται ο πόλεμος που ξέσπασε στα Βαλκάνια μεταξύ των συνασπισμένων χωρών της Ελλάδας, της Βουλγαρίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Διήρκεσε από τον Οκτώβριο του 1912 έως τον Μάιο του 1913, και έληξε με την υπογραφή της Συνθήκης Λονδίνου (1913) που συνομολογήθηκε μεταξύ των νικητών συμμάχων, (Ελλάδας-Βουλγαρίας, Μαυροβουνίου και Σερβίας) αφενός και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αφετέρου. Αποτέλεσμα του πολέμου αυτού ήταν η εκδίωξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από όλη σχεδόν την Βαλκανική χερσόνησο.

Νεοτουρκικό Κομιτάτο ²⁷⁵ αντιμετώπιζε το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως έναν άλλο φορέα της Μεγάλης Ιδέας, που υπόσκαπτε τα κρατικά θεμέλια για αιώνες με σκοπό την ανασύσταση του Βυζαντίου, τηρώντας παθητική έως και συγκαλυμμένα αρνητική στάση έναντι του κράτους στους Βαλκανικούς Πολέμους. Στη Συνθήκη Ειρήνης των Αθηνών του 1913 ²⁷⁶ όταν από ελληνικής πλευράς τέθηκε θέμα πατριαρχικών προνομίων, ο Τούρκος διαπραγματευτής Galip bey τόνισε ότι οποιαδήποτε νύξη για τα προνόμια ήταν προσβολή των κυριαρχικών δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας της χώρας του.²⁷⁷ Η ελληνική απόβαση στη Σμύρνη τον Μάιο 1919 και η σύναψη της Συνθήκης των Σεβρών του 1920 που διαμοίραζε την Οθωμανική Αυτοκρατορία μεταξύ των νικητών Συμμάχων της Αντάντ και η εκλογή στον Οικουμενικό Θρόνο του Μελετίου Μεταξάκη το 1921, παγίωσαν την τουρκική άποψη ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν φορέας της Μεγάλης Ιδέας και κατά συνέπεια επικίνδυνο για την ασφάλεια του τουρκικού κράτους και έπρεπε να εκδιωχθεί από τη χώρα. Αυτή την άποψη ασπάστηκε, όπως ήταν φυσικό, άμεσα το αναπτυσσόμενο τότε Κεμαλικό κίνημα και την παρουσίασε στη Λωζάννη. ²⁷⁸ Συμπερασματικά, την περίοδο 1870-1923 το Οικουμενικό Πατριαρχείο πάλευε απεγνωσμένα να διασφαλίσει τα προνόμιά του μέσα σε κλίμα διαρκούς καχυποψίας και αμφισβητήσεων χάνοντας διαρκώς έδαφος και δύναμη. Τα βαλκανικά έθνη της αυτοκρατορίας αποκτώντας την ανεξαρτησία κήρυτταν την ανεξαρτησία τους από το Φανάρι.²⁷⁹

Συνοψίζοντας τις σχέσεις Οικουμενικού Πατριαρχείου-Οθωμανικού Κράτους την περίοδο μετά την Άλωση μέχρι το 1923 (Συνθήκη Λωζάννης) διακρίνουμε 2 περιόδους:

- Η πρώτη 1453-1774 στηριζόταν στην ισλαμική παράδοση και το ισλαμικό δίκαιο και σύμφωνα μ' αυτή η σχέση προσδιοριζόταν από την μορφή των προνομίων αυτοκυβέρνησης των χριστιανικών κοινοτήτων που χορήγησε και εγγυήθηκε ο σουλτάνος.
- Η δεύτερη 1774-1923 στηριζόταν βασικά στην προηγούμενη σχέση, αλλά η διατήρησή της και οι εγγυήσεις δίνονταν όχι μόνο από τον σουλτάνο αλλά και από μία ή περισσότερες Μεγάλες Δυνάμεις της τότε εποχής, που επέβλεπαν

²⁷⁵ Πρόκειται για το κομιτάτο «Ένωσις και Πρόοδος» (Ittihat ve Terakki Cemiyeti), μια παράνομη οργάνωση που ιδρύθηκε από μορφωμένους Τούρκους στην Κωνσταντινούπολη το 1887, με στόχο την επαναφορά του συντάγματος του 1876, που είχε καταργήσει ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ το 1877, και την επιβολή του οθωμανισμού σε όλους τους υπηκόους της Αυτοκρατορίας.

²⁷⁶ Η **Συνθήκη των Αθηνών** μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Βασιλείου της Ελλάδος, που υπογράφηκε στις 14 Νοεμβρίου 1913, έπαυσε επίσημα τις εχθροπραξίες μεταξύ τους, μετά τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους και παραχώρησε τη Μακεδονία — συμπεριλαμβανομένης της σημαντικότερης πόλης της Θεσσαλονίκης — της περισσότερης Ηπείρου και πολλών νησιών του Αιγαίου στην Ελλάδα.

²⁷⁷ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 201-202.

²⁷⁸ Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 51-53, Μ.Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 222-226.

²⁷⁹ Βουλγαρική Εξαρχία (1870), Αυτοκεφαλία Σερβίας (1879), Ρουμανίας (1885). Είχε προηγηθεί η Αυτοκεφαλία της Ελλάδας (1850).

μέσω των διπλωματικών τους εκπροσώπων σε συνεργασία με τους επικεφαλής των Χριστιανικών Εκκλησιών, την ειλικρινή υλοποίηση των διεθνών δεσμεύσεων της Αυτοκρατορίας για τα προνόμια των χριστιανών υπηκόων της και την προστασία των θρησκευτικών τους θεσμών.²⁸⁰

Από τα παραπάνω εκτεθέντα προκύπτει ότι για αιώνες το Οικουμενικό Πατριαρχείο παρέμενε **Αυτοτελής Οργανική Κοινωνία, ιδιότυπος Αυτοδύναμος Θεσμός, υποκείμενο Διεθνούς Δικαίου** που του αναγνωρίζονταν προνόμια θρησκευτικής, πολιτικής, διοικητικής και δικαστικής φύσεως. Και σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο η προσάρτηση μιας χώρας δεν ακολουθείται κατ' ανάγκη και από τον εξαφανισμό κάθε νομικού προσώπου που υπήρχε και δρούσε στο έδαφός της.²⁸¹

Η νομική λοιπόν ικανότητα του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναγνωρίστηκε αρχικά από το οθωμανικό δίκαιο με την έκδοση αυτοκρατορικών φερμανιών πριν και κατά την εποχή του Μωάμεθ Β΄, που αναγνώριζαν τα προαναφερθέντα προνόμια των Πατριαρχών στο βυζαντινό κράτος. Τα προνόμια αυτά Εσωτερικού Οθωμανικού Δικαίου αρχικά, μετατράπηκαν σε διεθνή με την προβολή του νομικού καθεστώτος του Πατριαρχείου μεταξύ των ζητημάτων διεθνούς ενδιαφέροντος. Η νομική αυτή υπόσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου επιβεβαιώθηκε από τις Συνθήκες Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), Παρισίων (1856), Βερολίνου (1878) και Λωζάννης (1923) – όπως θα δούμε παρακάτω - με τις οποίες κατοχυρώθηκε διεθνώς η ύπαρξη του Πατριαρχείου που διατηρούσε *ab antiquo* (από παλιά) αναγνωρισμένα θρησκευτικά προνόμια. Εξάλλου και η Συνθήκη των Σεβρών (1920) παρότι δεν επικυρώθηκε ποτέ, στο Άρθρο 129 προέβλεπε την επαναφορά σε ισχύ των προνομίων δικαστικής και διοικητικής φύσεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου που καταπατήθηκαν στη διάρκεια του πολέμου.²⁸²

Γ.2 Η Νομική Προσωπικότητα του Πατριαρχείου μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923

Την 16^η Δεκεμβρίου 1922 στη διάρκεια εργασιών της Υποεπιτροπής Ανταλλαγής Πληθυσμών υπό την προεδρία του Ιταλού Αντιπροσώπου Giulio Cesare Montagna, ο Τούρκος αντιπρόσωπος Riza Nur bey κατέθεσε γραπτή δήλωση της κυβέρνησής του περί ανάγκης μεταφοράς του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκτός Τουρκίας ως ανέκαθεν πολιτικού οργάνου, αφού δεν συνέτρεχε πλέον κανένας λόγος ύπαρξής του μετά την κατάργηση των πολιτικών προνομίων του και των οργανικών θεσμών που πηγάζαν από αυτά. Στη δήλωση αναφερόταν ότι μετά την κατάργηση της μοναρχίας και την εγκαθίδρυση δημοκρατικού

²⁸⁰ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 201-202

²⁸¹ Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 64

²⁸² Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 64-65

πολιτεύματος, οι πνευματικοί αρχηγοί των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων της χώρας δεν θα μπορούσαν να απολαμβάνουν κανένα δικαίωμα ή προνόμιο που δεν θα είχε καθαρά πνευματικό χαρακτήρα. Τα οποιαδήποτε αρχαία προνόμια που είχαν, υπήρχαν λόγω της πολιτικής σύστασης της παλιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που είχε καθεστώς θεοκρατικής μοναρχίας. Η νέα κυβέρνηση θα είχε πλέον άμεσες σχέσεις με τα εκπαιδευτικά και ευαγή ιδρύματα/βακούφια, οπότε ο κλήρος υποχρεωνόταν πλέον να περιοριστεί στα θρησκευτικά του καθήκοντα, στα οποία δεν θα επενέβαινε η κυβέρνηση. Παράλληλα διαβεβαίωνε για την ελεύθερη άσκηση της θρησκευτικής λατρείας²⁸³ (βλ. σελ. 40-42).

Τελικά κατόπιν διεθνών αντιδράσεων και σφοδρών αντιπαραθέσεων η τουρκική πρόταση αποσύρθηκε και το Οικουμενικό Πατριαρχείο περιορίστηκε στα καθαρά θρησκευτικά του καθήκοντα. Η τουρκική εφημερίδα *Tasvîr-i Efkâr gazetesî* έγραψε την 4.1.1923: «*Η ελληνική αντιπροσωπεία κατόρθωσε να επιτύχει την παραμονή, με την υπογραφή όλων των Μεγάλων Δυνάμεων και των υπολοίπων κρατών*». Ο ίδιος ο Κεμάλ δε προειδοποίησε: «*Το Πατριαρχείο δεν θα έχει ιδιαίτερα προνόμια και κάποια ιδιαίτερη πολιτική δικαιοδοσία. Αν ο Πατριάρχης δεν σεβαστεί αυτά τα σημεία, θα τον διώξουμε από την Κωνσταντινούπολη χωρίς να ρωτήσουμε κανένα. Η νέα Τουρκία είναι ισχυρότερη από την παλιά Οθωμανική Αυτοκρατορία*».²⁸⁴

Η κατάληξη καταγράφηκε στο Πρακτικό υπ' αριθ. 20 της 10.1.1923 και φέρει τις υπογραφές του γενικού γραμματέα της συνδιάσκεψης και των εξουσιοδοτημένων αντιπροσώπων της Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ελλάδας, Ρουμανίας, Σερβίας, Ιαπωνίας και Τουρκίας. Στο τελικό κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης δεν αναγράφηκε τίποτε για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ούτε υπήρξε πρόθεση συσχετισμού του με το καθεστώς των μειονοτήτων που θα προέβλεπε η Συνθήκη της Λωζάννης. Η συμφωνία ήταν ανεξάρτητη από τις υπόλοιπες ρυθμίσεις.²⁸⁵

Μάλιστα ο Mehmet Cemil καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου και νομικός σύμβουλος κατά τη συζήτηση της Συνθήκης της Λωζάννης, δεν περιλαμβάνει το Οικουμενικό Πατριαρχείο μεταξύ των «άλλων θρησκευτικών καταστημάτων» του Άρθρου 42 της Συνθήκης της Λωζάννης (Προτασία Μειονοτήτων, βλ. σελ. 53).²⁸⁶

²⁸³ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 22-23

²⁸⁴ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 35

²⁸⁵ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 43

²⁸⁶ Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 64, Μ. Cemil, Lozan, Istanbul 1933, Bilgi II, 295-297.

Μετά τη Λωζάννη κανένας τουρκικός νόμος δεν εκδόθηκε που ν' αφορούσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, είτε γιατί η αυτοδιοίκησή του εξασφαλιζόταν από το Άρθρο 62 της Συνθήκης του Βερολίνου του 1878, είτε επειδή ο χωρισμός Εκκλησίας-Κράτους στην Τουρκία συνεπαγόταν την παύση της ανάμιξης του Κράτους στα ζητήματα των Εκκλησιών.²⁸⁷

Με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923 το Οικουμενικό Πατριαρχείο βρέθηκε σε απελπιστική θέση περιορισμένο στα καθαρά θρησκευτικά του καθήκοντα, απογυμνωμένο από Μητροπόλεις που άλλοτε βρισκόταν στα εδάφη της Τουρκίας, με περιορισμένο αριθμό πιστών. Με εμφανώς μειωμένους οικονομικούς πόρους και αποδυναμωμένο, αφού η προστασία των θρησκευτικών μειονοτήτων είχε ανατεθεί στο νέο τουρκικό κράτος από τη Συνθήκη.²⁸⁸

Σήμερα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι **υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου** βάσει πολλών Διεθνών Συνθηκών και όχι μόνον της Συνθήκης της Λωζάννης. **Δεν αποτελεί «ίδρυμα του τουρκικού εσωτερικού δικαίου» αλλά «αντοτελή οργανική κοινωνία, ιδιότυπο αυτοδύναμο θεσμό *sui generis* και ιδιότυπο νομικό πρόσωπο**», που κατέχει «*ipso jure*» νομική υπόσταση αναγνωρισμένη από το Διεθνές Δίκαιο. Η άποψη της τουρκικής πολιτείας περί του νομικού καθεστώτος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως δήθεν «ιδρύματος του εσωτερικού της δικαίου» που είναι παντελώς αβάσιμη και αυθαίρετη, ουδόλως αναιρεί το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως υπεραιωνόβιος θεσμός είναι νομικώς υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου βάσει πολλών Διεθνών Συνθηκών και ουχί μόνον της Συνθήκης της Λωζάννης, την οποία η τουρκική πλευρά ερμηνεύει «κατά το δοκούν» και ολοτελώς αυθαίρετα προς εξυπηρέτηση ποικίλων φανερών ή και αφανών πολιτικών σκοπιμοτήτων, με πρώτιστο στόχο να παρουσιάσει, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως ένα είδος «Μουφτείας»-αντίστοιχο π.χ. της Μουφτείας Κομοτηνής - με πνευματική και θρησκευτική εμβέλεια εντός των ασφυκτικών γεωγραφικών ορίων της Κωνσταντινουπόλεως.²⁸⁹

Η Τουρκία αρνείται να δώσει νομικό καθεστώς και δικαιώματα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Μάλιστα ο Τούρκος υπουργός των Εξωτερικών Sükrü Kaya την 1.3.1925 δεν δίστασε να το χαρακτηρίσει **«ίδρυμα τουρκικού δικαίου, του οποίου η σύσταση και η λειτουργία υπάγεται μόνο στους τουρκικούς νόμους !!»**. Η έλλειψη αυτή νομικού καθεστώτος **ουσιαστικά καταργεί το δικαίωμα ιδιοκτησίας και άλλα βασικά πολιτικά**

²⁸⁷ Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 63

²⁸⁸ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 46

²⁸⁹ Ι.Ε.Σιδηράς. Ο Πατριάρχης Κωνσταντίνος ΣΤ' ο «Ανταλλάμιος» και η Συνθήκη της Λωζάννης, 7 (23.6.2017), Αφιέρωμα στη μνήμη Βασιλείου Σταυρίδη – fanarionblospot.com

δικαιώματα στην Τουρκία για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, γεγονός που στην πράξη αποκλείει την πλήρη άσκηση της θρησκευτικής του ελευθερίας, κάτι που εμφανώς αντίκειται στο πνεύμα και το περιεχόμενο της Συνθήκης της Λωζάννης. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο **δεν μπορεί να κατέχει, υπό το όνομά του, ούτε καν εκκλησίες για να υπηρετεί τους πιστούς ή νεκροταφεία για να τους αναπαύει.**²⁹⁰

Επειδή λοιπόν η τουρκική πολιτεία δεν αναγνωρίζει το Οικουμενικό Πατριαρχείο ούτε ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, ούτε ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, αλλά με εμμονή και για προφανέστατους λόγους πολιτικών ή και άλλων σκοπιμοτήτων αρέσκεται να το βλέπει, να το αξιολογεί και να το παρουσιάζει ωςάν ένα καθίδρυμα ενταγμένο μέσα στην τουρκική πραγματικότητα και στην τουρκική νομοθεσία, ήτοι ως ίδρυμα εσωτερικού τουρκικού δικαίου, ο αιίδιμος Μητροπολίτης Γέρων Εφέσου Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης, καθηγητής της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, σε μια συνοπτική Μελέτη του με τίτλο **«Οικουμενικό Πατριαρχείο και Οικουμενικοί Πατριάρχαι από το 1923 έως σήμερα»**, αναφέρει ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως προς τις θεσμικές επαφές του με την τουρκική πολιτεία προβάλλει πάντοτε τον ιδιότυπο χαρακτήρα του ως *«θεσμού/νομικής προσωπικότητας sui generis/ιδίου δικαίου»* και επισημαίνει ότι *«αυτό παρέχει στο Πατριαρχείο την όση χρειάζεται διαπραγματευτικότητα με την κυβέρνηση και του παρέχει ταυτόχρονα την απαιτούμενη νομο-πολιτειακή κάλυψη. Με την κάλυψη αυτή το Πατριαρχείο έχει τη δυνατότητα, σαν πνευματικό καθίδρυμα και όχι σαν «κράτος εν κράτει», με πολλή ευαισθησία και σύνεση, με όλα τα μέσα που διαθέτει, να συνάπτει διάλογο με την κυβέρνηση και να προωθεί τα ζητήματα που το απασχολούν και που απασχολούν και το ποίμνιό του, εις τρόπον ώστε να μην υπάρχει κενό διαπραγματευτικού φορέα στα θέματα της ομογενείας»*. Ως προς τις σχέσεις και τις δραστηριότητες του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τα έξω ο Μητροπολίτης Γέρων Εφέσου Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης, υπογραμμίζει ότι αυτό *«εντάσσεται στην κατηγορία των «non-government bodies», δηλαδή των μη κυβερνητικών ιδρυμάτων. Αυτό δίνει τη δυνατότητα μιάς σωστής και νομότυπης παρουσίας στα σημερινά, ανοικτά για όλους τους υγιείς θεσμούς, διεκκλησιαστικά και παγκόσμια «Fora»*. Συνεπώς, το Πρωτόθρονο και Πρωτεύθυνο Οικουμενικό Πατριαρχείο ούτε *«Μουφτεία»* ούτε *«ίδρυμα του εσωτερικού τουρκικού δικαίου»* είναι, αλλά *«ipso jure/αυτοδικαίως»*, ιδιότυπος *«sui generis»*, αυτοδιοίκητος, αυτοτελής και αυτόνομος κατά την ύπαρξη και λειτουργία του οργανισμός και παλαιόφατος υπεραιώνόβιος οικουμενικός πνευματικός θεσμός αναγνωρισμένος ως

²⁹⁰ Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ειδικότερα Κείμενα, Η άρνηση της νομικής προσωπικότητας του Πατριαρχείου, 9.11.2018, Η.Ι. Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, 47-70

υποκείμενο του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου και περί τούτου και οι «λίθοι κεκράζονται».²⁹¹

Το παντελώς σαθρό και για προφανέστατους λόγους σκοπιμότητας επιχείρημα της τουρκικής πλευράς ότι δήθεν το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως καθίδρυμα (ίδρυμα ιδιαιτέρου κύρους) εντάσσεται στην «τουρκική πραγματικότητα» και αποτελεί απλώς «*ίδρυμα του εσωτερικού τουρκικού δικαίου (εννόμου τάξεως)*» αναιρείται από τον Δ. Κιτσιήκη, ο οποίος σε μία προ ετών σχετική μελέτη του αναφέρει ότι: «*Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν και παρέμεινε για αιώνες Αυτοτελής Οργανική Κοινωνία, Ιδιότυπος Αυτοδύναμος Θεσμός. Και από την άποψη ακόμα του Τουρκικού Δικαίου που ισχύει σήμερα (άρθρα 54 και 80 του Τουρκικού Αστικού Κώδικα) το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν έπαψε να παραμένει Ιδιότυπο Νομικό πρόσωπο*».²⁹²

Ήδη δε ο διακεκριμένος διεθνολόγος και ανώτατος Βρετανός δικαστικός lord Walter Phillimore σε διάλεξη που έδωσε στην Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης τον Αύγουστο 1923 μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, τόνισε ότι τα κράτη δεν αποτελούν τα μοναδικά πρόσωπα στο διεθνές δίκαιο και ότι υπάρχουν θεσμοί και δυνάμεις άλλου είδους, όπως οι μεγάλοι αρχηγοί Εκκλησιών ή θρησκειών, ο Πάπας, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και ο Χαλίφης,²⁹³

Η ίδια η Άγκυρα τον Ιανουάριο του 2011 δια του αντιπροέδρου της τότε κυβέρνησης Bülent Arinç δήλωνε ότι αναζητούσε λύση στο θέμα της αναγνώρισης της νομικής προσωπικότητας του Οικουμενικού Πατριαρχείου και άλλων χριστιανικών εκκλησιών στην Τουρκία «*σύμφωνα με την Συνθήκη της Λοζάνης και τους νόμους μας*». «*Ο θεσμός που εκπροσωπείται από τον ελληνορθόδοξο Πατριάρχη Βαρθολομαίο δεν έχει νομική προσωπικότητα στο ισχύον σήμερα νομικό καθεστώς της Τουρκίας. Δεν έχει νομική προσωπικότητα, αλλά υπάρχει*», παραδέχθηκε τότε ο Τούρκος αντιπρόεδρος κατά τη διάρκεια επίσκεψης που πραγματοποίησε στην εφημερίδα Today's Zaman για να τιμήσει την 4η επέτειο από την κυκλοφορία της. Πρόσθεσε ακόμη ότι «*διερευνούμε μία λύση που θα αναγνωρίζει την ύπαρξη του Πατριαρχείου αλλά να του παραχωρεί νομική προσωπικότητα, σύμφωνα με την συνθήκη της Λοζάνης και τους νόμους μας*».²⁹⁴

Μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, οι αλλαγές στην εσωτερική δομή του κράτους δεν άφησαν ανεπηρέαστο το διοικητικό σχήμα του Οικουμενικού

²⁹¹ Ι.Ε.Σιδηράς, Το Νομικό Status Quo του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου και η Συνθήκη της Λωζάννης (18.12.2019), 1-5

²⁹² Ι.Ε.Σιδηράς, Τ Το Νομικό Status Quo του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου και η Συνθήκη της Λωζάννης (18.12.2019), 1-5

²⁹³ Χ.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 6ο

²⁹⁴ Adil Medya Arinç in Patrikhane Çikarması (18.1.2011) –www.adilmedya.com, Newpost, Το Πατριαρχείο δεν έχει νομική προσωπικότητα (19.1.2011) – newpost.gr

Πατριαρχείου. Καταρχήν, **οι Γενικοί ή Εθνικοί Κανονισμοί έπαψαν να ισχύουν**. Το κενό καλύφθηκε στην πράξη με την εθιμική λειτουργία κάποιων διαδικασιών που ρυθμιζονταν από τους υπόψη Κανονισμούς, όπως και με την έκδοση πατριαρχικών συνοδικών εγγράφων, εσωτερικών κανονισμών, στο πλαίσιο των γενικών εκκλησιαστικών διατάξεων, Ιερών Κανόνων και εκκλησιαστικών εθίμων. Οι προσπάθειες του 1928 και του 1931 για τη σύνταξη καταστατικού χάρτη της Εκκλησίας με βάση τους Ιερούς Κανόνες και τη διαμορφωμένη κατάσταση απέβησαν άκαρπες. Τα θεσμικά όργανα διοίκησης του Οικουμενικού Πατριαρχείου συνέχισαν να είναι ο Οικουμενικός Πατριάρχης και οι Σύνοδοι. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης εξακολουθεί να φέρει τον τίτλο «*ελέω Θεού, Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης*» και συνεχίζει να ασκεί τις ίδιες αρμοδιότητες που είχε ανέκαθεν, ως πρώτος μεταξύ ίσων. Μόνον αυτός, ως αρχηγός θρησκευματος, φέρει κληρική περιβολή εκτός ναών, σύμφωνα με τον σχετικό τουρκικό νόμο του 1934. Γύρω από τον Οικουμενικό Πατριάρχη υπάρχει η μόνιμη και τακτική 12μελής **Ιερά ή Αγία Σύνοδος** με νομοθετική, δικαστική και διοικητική δικαιοδοσία. Η σύνθεσή της μετά το 1923 ρυθμίστηκε με 2 αποφάσεις της Ενδημούσας Συνόδου το 1929 και 1946 καθώς και με Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη το 1957. Στην Ιερά Σύνοδο συμμετέχουν Ιεράρχες όλων των επαρχιών των Πατριαρχείων και εκτός Τουρκίας. Τη Σύνοδο αυτή ανασυνθέτει κάθε 6μηνο ο Οικουμενικός Πατριάρχης.²⁹⁵

Σήμερα, για το εξάμηνο 1.9.2020-28.2.2021 η Ιερά και Αγία Σύνοδος αποτελείται από τους ακόλουθους Ιεράρχες: *Περγάμου Ιωάννη, Μεξικού Αθηναγόρα, Καρπάθου και Κάσου Αμβρόσιο, Μιλήτου Απόστολο, Ικονίου Θεόληπτο, Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου Ανδρέα, Λέρου, Καλύμνου και Αστυπалаίας Παΐσιο, Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας Κλεόπα, Σηλυβρίας Μάξιμο, Αυστραλίας Μακάριο, Ίμβρου και Τενέδου Κύριλλο και Ελβετίας Μάξιμο.*²⁹⁶

Την Ιερά Σύνοδο βοηθούν στο έργο της 27 Συνοδικές Επιτροπές που απαρτίζονται από μητροπολίτες, συνοδικούς ή όχι, επισκόπους, πατριαρχικούς κληρικούς ή λαϊκούς, οφφικιάλους (αξιωματούχους) κλπ., με πρόεδρο τον πρώτο στην τάξη μητροπολίτη των μελών της Επιτροπής.²⁹⁷

Υπάρχουν ακόμη η **Ενδημούσα Σύνοδος** (εκλέγει τον Οικουμενικό Πατριάρχη και συγκροτείται μόνον από Μητροπολίτες ευρισκόμενους στην Τουρκία, Τούρκους υπηκόους, αυτούς δηλ. που παρεπιδημούν στην Κωνσταντινούπολη), η Μεγάλη ή Μείζων ή Υπερτελής Σύνοδος (συγκαλείται

²⁹⁵ Β. Σταυρίδη, Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι 1860 – σήμερα Ιστορία και Κείμενα, 34-35, 37, 41-42, 66, 518, 558, 575. Του ίδιου, Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου 1453 ως σήμερα, 152-154, 157, 159-161

²⁹⁶ Η νέα σύνθεση της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 1.9.2020 - www.orthodoxia.info

²⁹⁷ Μ. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 261-262.

από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και αποτελείται από επικεφαλής ιεράρχες και των άλλων Πατριαρχείων και Αυτοκεφάλων Εκκλησιών, ασχολούμενη με θέματα πανορθόδοξης φύσης, εκκλησιαστικής, κανονικής κ.ο.κ.) καθώς και οι Τοπικές Σύνοδοι των Επαρχιών του Οικουμενικού Πατριαρχείου. ²⁹⁸

Η μη αναγνώριση νομική προσωπικότητας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο από μέρους της Τουρκίας δημιουργεί σοβαρά προσκόμματα στην απόλαυση ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και πρόσβασης του θεσμού στη Δικαιοσύνη.

Ακόμη και ο ίδιος ο Πατριαρχικός Οίκος δεν θεωρείται περιουσία του Πατριαρχείου ενώ, το 2005, η Τουρκική Δικαιοσύνη αποφάνθηκε ότι το κτίριο που στεγαζόταν το **Ορφανοτροφείο Πριγκήπου (Büyükkada Rum Yetimhanesi)** ²⁹⁹ μαζί με την γύρω έκταση 23 στρεμμάτων, μέχρι τη δεκαετία του '60, για το οποίο το Πατριαρχείο κατέχει επίσημο τίτλο κυριότητας από το 1902, δεν του ανήκει. Το 2005 το Πρωτοδικείο της Πριγκήπου αποφάσισε ότι το κτίριο δεν ανήκει στο Πατριαρχείο. Ακολούθησε το ίδιο έτος η προσφυγή του Πατριαρχείου στο **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ε.Δ.Α.Δ.)**. Το Ε.Δ.Α.Δ. στο οποίο προσέφυγε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αρχικώς με την απόφασή του της 8ης Ιουλίου 2008, δικαίωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά και μεταγενέστερα, με την απόφαση της 15ης Ιουνίου 2010, ζήτησε την επιστροφή, από την Τουρκία, του κτιρίου του **Ορφανοτροφείου Πριγκήπου** στο Πατριαρχείο, με την επανεγγραφή του στο κτηματολόγιο στο όνομα του Πατριαρχείου, το οποίο και έγινε. ³⁰⁰

Η απόφαση του Ε.Δ.Α.Δ. είναι σημαντική, στο μέτρο που ένας θρησκευτικός, με διεθνή εμβέλεια, θεσμός, ασχέτως από πολιτικές επιδιώξεις, αναγνωρίζεται ως φορέας δικαιωμάτων που κατοχυρώνουν πληθώρα σχετικών διεθνών συμβάσεων, όπως π.χ. τα Διεθνή Σύμφωνα των Ηνωμένων Εθνών για τα ατομικά και πολιτικά, οικονομικά, μορφωτικά και κοινωνικά δικαιώματα, της

²⁹⁸Μ.Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περιγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 262-263, Β.Θ.Σταυρίδη, Ο Συνοδικός Θεσμός εις το Οικουμενικόν Πατριαρχείον, 75-88, 227-229, 609-611.

²⁹⁹ Το κτίριο άρχισε να ανεγείρεται το 1898 με σκοπό να μετατραπεί σε ξενοδοχείο με καζίνο, αλλά μετά την απαγόρευση του τότε σουλτάνου Abdul Hamit B', επειδή θα γινόταν και χαρτοπαικτική λέσχη, αναζητήθηκε νέα χρήση. Το 1903 με δωρεά της Ελένης Ζαρίφη προς το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης στεγάστηκε το Εθνικό Ορφανοτροφείο που εγκαινιάστηκε την 21 Μαΐου από τον τότε Πατριάρχη Ιωακείμ Γ'. Οι τουρκικές αρχές αναγνώρισαν τη νομική υπόσταση του Ιδρύματος με τον νόμο του 1935, ενώ με επόμενη απόφαση αναγνώρισαν ως περιουσιακά στοιχεία του ιδρύματος τόσο τα κτίσματα όσο και την έκταση που τα περιβάλλει. Λειτουργήσε μέχρι και το 1964 και προσέφερε πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε 5744 παιδιά. Θεωρείται ένα από τα μεγαλύτερα ξύλινα κατασκευάσματα στην Ευρώπη και είναι πενταόροφο. Το 1964 το τουρκικό κράτος, επικαλούμενο λόγους ασφαλείας, διατάζει την εκκένωση των κτιρίων από το Πατριαρχείο και η μεγάλη πυρκαγιά στη δεκαετία του '80 του δίνει τη χαριστική βολή. Η τελευταία πράξη υφαρπαγής του από το τουρκικό δημόσιο γράφτηκε το 1997, οπότε και περιέρχεται στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων, η οποία ανέλαβε «πραξικοπηματικά» τη διοίκηση του ιδρύματος υλοστηρίζοντας πως το ακίνητο δεν ανήκει στο Πατριαρχείο, αλλά στο Βακούφι. Το 2005 το Οικουμενικό Πατριαρχείο προσφεύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που δικαιώνει το Φανάρι σχετικά με το ιδιοκτησιακό δικαίωμα του επί του ορφανοτροφείου της Πριγκήπου, τον Ιούλιο του 2006.

³⁰⁰ Η.Ι. Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, 47-70, Υπουργείο Εξωτερικών, Ειδικά θέματα εξωτερικής πολιτικής - <https://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis>, 16.4.2020

16.12.1966, η Σύμβαση της Γενεύης περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου της 12.8.1949, η Σύμβαση περί του Καθεστώτος των Προσφύγων της 28.7.1951, η Σύμβαση της UNESCO κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση της 14.12.1960, η Διεθνής Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών εργαζομένων και των μελών των οικογενειών τους της 1.7.2003 κ.ά.³⁰¹

Αντί για νομικό καθεστώς, η Τουρκία έχει θεσπίσει ένα σύστημα κοινοτικών ιδρυμάτων για Ορθόδοξους Χριστιανούς και άλλες μη μουσουλμανικές θρησκευτικές μειονότητες. Σ' αυτό το σύστημα, όλα τα περιουσιακά στοιχεία και ιδιοκτησίες των προαναφερόμενων μειονοτήτων επιτηρούνται και ελέγχονται από τη Γενική Διεύθυνση Ιδρυμάτων της Τουρκικής κυβέρνησης. Η Διεύθυνση ρυθμίζει όλες τις δραστηριότητες των θρησκευτικών κοινοτικών ιδρυμάτων, που περιλαμβάνουν περίπου 75 ελληνορθόδοξα, 42 αρμενικά, και 19 εβραϊκά ιδρύματα. Ο Νόμος Θρησκευτικών Ιδρυμάτων του 1935, και το Διάταγμα του 1936 υποχρεώνουν όλα τα ιδρύματα, μουσουλμανικά ή μη, να δηλώσουν όλες τις ιδιοκτησίες τους, και να τις καταχωρήσουν στην Γενική Διεύθυνση Βακουφίων.

Μέσω αυτών και άλλων ελέγχων, η Τουρκική κυβέρνηση εθνικοποίησε ορισμένα ελληνορθόδοξα και άλλα ιδρύματα θρησκευτικών μειονοτήτων, και τα δήλωσε μη-λειτουργικά, χωρίς κανένα δικαίωμα προσφυγής. Στα επόμενα χρόνια, αυτό οδήγησε στην συστηματική κατάληψη χιλιάδων ιδιοκτησιών (μεταξύ των οποίων προσοδοφόρες και πολύτιμες ιδιοκτησίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου) από Χριστιανούς και άλλες μη μουσουλμανικές θρησκευτικές μειονότητες. Το 1936 το Οικουμενικό Πατριαρχείο, μαζί με τις εκκλησίες και τα ιδρύματά του, κατείχαν περίπου 8.000 κτήματα και κτίρια. Το 1998, μόνο 2.000 παρέμεναν από τα 8.000. Σήμερα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο (και τα ιδρύματα θρησκευτικών μειονοτήτων που μένουν πιστά σ' αυτό) κατέχουν λιγότερα από 500 ακίνητα σε ολόκληρη την Τουρκία, τα περισσότερα από τα οποία είναι εκκλησίες, νεκροταφεία, ή άλλες μη-προσοδοφόρες ιδιοκτησίες.³⁰²

Με την αρχή των ενταξιακών διαπραγματεύσεων μεταξύ της Τουρκίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Τουρκία προσπάθησε να βελτιώσει κάπως τους περιουσιακούς περιορισμούς για τα ιδρύματα και τις ιδιοκτησίες των μη-μουσουλμανικών θρησκευτικών μειονοτήτων. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Νόμος Θρησκευτικών Ιδρυμάτων του 1935 τροποποιήθηκε την περίοδο 2002- 2008. Αυτή η αναθεώρηση επιχείρησε να επιτρέψει στα ιδρύματα θρησκευτικών μειονοτήτων να αγοράσουν κτίρια και κτήματα, και να ζητήσουν την επιστροφή

³⁰¹ ΕΕΔΑ/Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Κατάλογος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Συμβάσεων για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Μάρτιος 2018 – eody.gov.gr

³⁰² H.J. Psomiades, The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, 47-70, Θ. Β. Μποζονέλης, Η Συστηματική Δίωξη των Θρησκευτικών Μειονοτήτων στην Τουρκία/The Orthodox Christian Studies Center of Fordham University (9.2.2018) – www.publicorthodoxy.org

κατασχεθέντων ιδιοκτησιών, αν και με πολλούς και διάφορους νομικούς περιορισμούς. Σ' αυτό το ιστορικό πλαίσιο, ο τότε πρωθυπουργός της Τουρκίας, Recep Tayyip Erdoğan (τώρα πρόεδρος), εξέδωσε ένα προεδρικό διάταγμα στις 27 Αυγούστου 2011, χωρίς καμία κοινοβουλευτική νομοθεσία, δηλώνοντας πως 162 συγκεκριμένα αναγνωρισμένα ιδρύματα θρησκευτικών μειονοτήτων μπορούσαν να υποβάλλουν αιτήσεις για να ανακτήσουν τις κατασχεθείσες θρησκευτικές ιδιοκτησίες που δήλωσαν και καταχώρησαν το 1936, ή θα μπορούσαν να ζητήσουν κρατική αποζημίωση για την καταστροφή τους. Το διάταγμα όρισε ότι οι αιτήσεις γι' αυτή την επανάκτηση περιουσιακών στοιχείων έπρεπε να ολοκληρωθούν μέσα σε ένα χρόνο (12 μήνες, μέχρι τις 27 Αυγούστου 2012), και οι κανονισμοί για την εφαρμογή του διατάγματος εγκρίθηκαν την 1η Οκτωβρίου του 2011. Από τα 162 «αναγνωρισμένα ιδρύματα μειονοτήτων», πάνω από 70 Ελληνορθόδοξα ιδρύματα διεκδίκησαν και υπέβαλαν εγκαίρως αιτήσεις για περισσότερα από 1200 ακίνητα. Απ' αυτές τις αιτήσεις, το κράτος δέχθηκε περίπου 300 και απέρριψε πάνω από 900. Από τις αιτήσεις που δέχθηκε, λίγες είχαν ως αποτέλεσμα την πολυαναμενόμενη μεταβίβαση του τίτλου ιδιοκτησίας, κι από τις επιστραφείσες ιδιοκτησίες, ακόμα λιγότερες ήταν προσοδοφόρες. Οι θρησκευτικές μειονότητες κατήγγειλαν την διοίκηση της Γενικής Διεύθυνσης Ιδρυμάτων, δηλώνοντας πως ήταν αργή, αυθαίρετη, και δεν επεξεργαζόταν πάντα τις υποβαλλόμενες αιτήσεις. Επίσης, το ελάχιστο χρονικό όριο της προθεσμίας δεν επέτρεψε αρκετό χρόνο για να βρουν και να υποβάλλουν τα στοιχεία και έγγραφα που απαιτούνταν για τις αιτήσεις.³⁰³

Η ήδη δύσκολη κατάσταση επιδεινώθηκε από το γεγονός ότι τα τοπικά γραφεία της τουρκικής κυβέρνησης επανειλημμένα δεν ανταποκρινόταν εγκαίρως σε αιτήσεις για έγγραφα και τίτλους, γεγονός το οποίο αποκλείει την επεξεργασία των αιτήσεων εντός της προθεσμίας. Η Τουρκία απέρριψε και συνεχίζει να απορρίπτει όλες αυτές τις κατηγορίες. Πάνω απ' όλα αυτά, το διάταγμα ήταν περιορισμένο. Δεν κάλυπτε ιδρύματα θρησκευτικών μειονοτήτων που δεν είχαν δηλωθεί και καταχωρηθεί το 1936. Το σημαντικότερο είναι ότι δεν καλύπτει τα ιδρύματα που κατασχέθηκαν από το κράτος, επειδή δήθεν «δεν είχαν σωστή ιδρυματική διαχείριση» ή αυτά που η κυβέρνηση κατάσχεσε, επειδή έκρινε πως δεν ήταν επαρκώς μη-κερδοσκοπικά. Επιπλέον, σύμφωνα με το διάταγμα, όταν επρόκειτο για αποζημίωση, το ίδιο το κράτος, και όχι κάποιος ανεξάρτητος ή αμερόληπτος φορέας, θα αποφάσιζε το αν και πόσο θα αποζημιώναν τα ιδρύματα. Επομένως, παρά τους ισχυρισμούς της Τουρκίας ότι επέστρεψε (στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και σε άλλες μη-μουσουλμανικές θρησκευτικές μειονότητες) ιδιοκτησίες αξίας σχεδόν δισεκατομμυρίου, στην πραγματικότητα η διαδικασία ήταν προσχηματική, και δεν έφερε ριζική αλλαγή η δικαιοσύνη. Δεν ήταν μόνο η ποσότητα των ακινήτων που επιστράφηκαν, αλλά και η

³⁰³ Θ. Β. Μλοζονέλης, Η Συστηματική Δίωξη των Θρησκευτικών Μειονοτήτων στην Τουρκία, The Orthodox Christian Studies Center of Fordham University (9.2.2018) - www.publicorthodoxy.org

ποιότητα. Εάν τα ακίνητα δεν είναι προσοδοφόρα, δεν μπορούν να συντηρηθούν, και δεν μπορούν να βοηθήσουν στην συντήρηση άλλων ιδιοκτησιών.

Ένα άλλο σημαντικότατο στοιχείο είναι ότι η τουρκική κυβέρνηση εξακολουθεί να καθυστερεί ή να μην επιτρέπει τις εκλογές μελών των διοικητικών συμβουλίων που διαχειρίζονται τα ιδρύματα που ανήκουν σε θρησκευτικές μειονότητες. Χωρίς διαχειριστές, τα ιδρύματα δεν μπορούν να λειτουργήσουν και χωρίς λειτουργικά ιδρύματα, η επιστροφή των ακίνητων στις θρησκευτικές μειονότητες δεν έχει νόημα, αφού σύμφωνα με τον τουρκικό νόμο, τα επιστρεφόμενα ακίνητα πρέπει να «διαχειρίζονται αποτελεσματικά». Εάν τα ιδρύματα δεν λειτουργούν, δεν μπορούν να τα διαχειριστούν. Επιπλέον, ο τουρκικός νόμος θέτει κριτήρια που αναγκαστικά περιορίζουν το ποσοστό των Ορθόδοξων Χριστιανών που μπορούν να υπηρετήσουν ως μέλη του διοικητικού συμβουλίου για την προαναφερόμενη διαχείριση των ιδιοκτησιών. Για παράδειγμα, **ιερείς και άλλοι κληρικοί δεν επιτρέπεται να είναι μέλη.**

Με την σημαντική πτώση του Ορθόδοξου πληθυσμού στην Τουρκία, υπάρχουν όλο και λιγότερα άτομα που μπορούν να εκλεγούν μέλη του διοικητικού συμβουλίου, και χωρίς διοικητικά συμβούλια, τα θρησκευτικά ιδρύματα δεν θα μπορέσουν να διατηρήσουν τις επιστρεφόμενες ιδιοκτησίες. Αφού οι θρησκευτικές μειονότητες δεν έχουν νομικό καθεστώς, αυτό σημαίνει πως το κράτος μπορεί ευκολότατα να δηλώσει το κτίριο ή το κτήμα «εγκαταλειμμένο» και να το κατασχέσει χωρίς καμία αποζημίωση.

Η Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (γνωστή και ως **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)**)³⁰⁴ έχει αποδειχθεί μια εναλλακτική νομική οδός για Χριστιανούς και άλλες μη μουσουλμανικές θρησκευτικές

³⁰⁴ Η Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, πιο γνωστή ως «**Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου/ΕΣΔΑ**» υπογράφηκε στη Ρώμη, στις 4 Νοεμβρίου 1950 από το Συμβούλιο της Ευρώπης και τέθηκε σε ισχύ στις 3 Σεπτεμβρίου 1953. Είναι μια διεθνής συνθήκη που κατοχυρώνει ορισμένα από τα δικαιώματα και ελευθερίες που περιλαμβάνονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ιδρύει ένα διεθνές δικαιοδοτικό όργανο αρμόδιο να καταδικάζει τα Κράτη που δεν ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις τους. Τα Κράτη που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, αποκαλούμενα «Κράτη μέλη της Σύμβασης» αναγνωρίζουν και εγγυώνται τα θεμελιώδη δικαιώματα, ατομικά και πολιτικά, όχι μόνο στους υπηκόους τους, αλλά και σε κάθε άτομο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία τους. Η Σύμβαση εγγυάται ιδιαίτερα το δικαίωμα στη ζωή, σε δίκαιη δίκη, στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, την ελευθερία της έκφρασης, της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιοκτησίας. Απαγορεύει τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή ταπεινωτική ποινή και μεταχείριση, τη δουλεία και την αναγκαστική εργασία, την αυθαίρετη και παράνομη κράτηση, καθώς και τις διακρίσεις στην απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζει. για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών στην Ευρώπη. Στη Σύμβαση αυτή συμμετέχουν και οι 47 χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης, 28 από τις οποίες είναι μέλη της ΕΕ. Με τη Συνθήκη συγκροτήθηκε το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**, που αποσκοπεί στην προστασία των ατόμων από τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι αποφάσεις που διαπιστώνουν παραβίαση δικαιωμάτων είναι δεσμευτικές για τις οικείες χώρες. Η Σύμβαση περιλαμβάνει αρκετά πρωτόκολλα, που τροποποιούν το πλαίσιο της. (Πηγή: *EUR-Lex, European Court of Human Rights-Council of Europe, Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*).

μειονότητες στην Τουρκία. Με την ΕΣΔΑ αυτές οι μειονότητες μπορούν και επιδιώκουν δικαιώματα ιδιοκτησίας εντός της Τουρκίας. Για παράδειγμα, το 2008, όπως ήδη προαναφέρθηκε, μετά από εκτεταμένες δικαστικές και εξωδικαστικές διαδικασίες, η ΕΣΔΑ επέστρεψε το κτίριο του ιστορικού Ορφανοτροφείου της Πριγκίπου (Büyükkada) στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Η δικαστική απόφαση, που εξεδόθη τον Νοέμβριο του 2010, χορήγησε τον τίτλο ιδιοκτησίας στο όνομα **Rum Patrikhanesi**, («Πατριαρχείο Ρωμαίων Ελλήνων», το επίσημο όνομα που χρησιμοποιεί η Τουρκική κυβέρνηση για το Οικουμενικό Πατριαρχείο). Ο τίτλος ιδιοκτησίας, όπως εκδόθηκε και έγινε δεκτός από τα Τουρκικά δικαστήρια υπό το όνομα *Rum Patrikhanesi* δημιούργησε, στην πράξη, ένα νομικό καθεστώς. Καθιέρωσε ένα θέσμιο νομικό επιχείρημα για την προώθηση της επίσημης αναγνώρισης μιας νομικής προσωπικότητας για το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τις λοιπές θρησκευτικές μειονότητες.³⁰⁵ Επίσης, τον Μάρτιο του 2011, η Τουρκία εφάρμοσε την απόφαση της ΕΣΔΑ (του Μαρτίου, 2009), η οποία επέστρεψε τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στο Ελληνορθόδοξο ίδρυμα της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στο νησί της Τένεδου.

Δ.Η Πρόκληση της Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας και η Δήμευση Ιερών Ναών του Οικουμενικού Πατριαρχείου

Η Τουρκία, από την εποχή της κυβέρνησης του Μουσταφά Κεμάλ, κατέβαλε πολλές προσπάθειες για την κατασκευή «**Κοινότητας Ορθοδόξων Τούρκων**» προκειμένου να ενταχθούν σ' αυτήν οι πληθυσμοί της κεντρικής κυρίως Μικράς Ασίας (Καππαδοκίας), οι οποίοι, ήταν Ρωμηοί αλλά μιλούσαν την τουρκική γλώσσα και ήσαν γνωστοί ως **Καραμανλήδες**. Όμως, όλες αυτές οι προσπάθειες των Κεμαλιστών, απέβησαν άκαρπες. Η προσπάθεια αυτή για την κατασκευή «Κοινότητας Ορθοδόξων Τούρκων» και της υιοθέτησης των Καραμανλήδων της Καππαδοκίας ως Τούρκων δεν είναι κάτι το νέο στην τουρκική πολιτική. Τέτοιες προσπάθειες έχουν γίνει και άλλες φορές κατά το παρελθόν, όπως προαναφέρθηκε. Η σοβαρότερη είναι εκείνη που έγινε κατά το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα με τις «ευλογίες» του Κεμάλ, που βρήκε πρόθυμο σύμμαχο στην επιδίωξή του για τη δημιουργία μιας «**Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας**» τον Έλληνα ιερέα – Πόντιο την καταγωγή που υπηρετούσε σε ενορία της Καππαδοκίας – **Ευθύμιο Καραχισαρίδη**, που έμεινε γνωστός ως «**παπα-Ευθύμ/para-Eftim**».³⁰⁶

Ο Παύλος (κατά κόσμο) **Καραχισαρίδης** κατά τα έτη 1911-12 παρακολούθησε μαθήματα στην Εμπορική Σχολή της Άγκυρας. Μετά τις

³⁰⁵ Θ. Β. Μλοζονέλης, Η Συστηματική Δίωξη των Θρησκευτικών Μειονοτήτων στην Τουρκία/The Orthodox Christian Studies Center of Fordham University (9.2.2018) - www.publicorthodoxy.org

³⁰⁶ Α. Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 149-153, Α. Sofuoğlu, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul 1996, 146, 245- 248,

σπουδές του άνοιξε δικό του σαγματοποιείο, το οποίο έκλεισε με την οικονομική κρίση που ξέσπασε παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και εργάστηκε ως υπάλληλος σε μεγάλη εταιρία παραγωγής υφασμάτων. Από τον γάμο του με τη Μαρία Καλφόγλου απέκτησε τρεις κόρες και δύο γιούς. Το 1914 για να μην επιστρατευθεί, κατέφυγε στην πατρίδα του, τον Πόντο και αργότερα πήγε στην Καισάρεια της Καππαδοκίας. Εκεί, ζήτησε από τον Μητροπολίτη Νικόλαο Β΄ (Σακκόπουλο) να χειροτονηθεί ιερέας. Πράγματι, **χειροτονήθηκε ιερέας** με το όνομα **Ευθύμιος** τον μήνα Μάρτιο 1918 και διορίστηκε στην ενορία Κεσκίν, πόλη κοντά στην Άγκυρα, στη θέση του ιερέα Παναγιώτη Παπαδόπουλου, ο οποίος ασθένησε και αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη.³⁰⁷

Μετά την Συνθήκη του Μούδρου, τον Οκτώβριο του 1918, που υπογράφηκε μετά την λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου³⁰⁸, ο παπά – Ευθύμ συμμετείχε στον Ελληνικό Σύλλογο της πόλης Κεσκίν.³⁰⁹

Την εποχή εκείνη το Κεμαλικό Εθνικιστικό Κίνημα αναπτυσσόταν ραγδαία. Ο παπα – Ευθύμ κατάλαβε ότι θα είχε όφελος να προσεγγίσει ανθρώπους του Κεμαλικού Κινήματος. Έτσι, συνδέεται με τον βουλευτή Ανδριανούπολης Mehmed Şeref και μια από τις πρώτες ενέργειές του ήταν η συγκέντρωση 1300 τουρκικών λιρών από τους προύχοντες της Κοινότητας. Το ποσό αυτό παρέδωσε στον έμπιστο του Κεμάλ τον Ali Fuad.³¹⁰ Επιδιώξή τους ήταν να διασπάσουν την Ορθόδοξη Κοινότητα, στην οποία υπήρχαν και Χριστιανοί Τουρκικής καταγωγής, με απώτερο σκοπό να την αποσπάσουν από την ελληνική επιρροή. Οι Κεμαλικοί σχεδίασαν τη σύγκληση Εθνοσυνέλευσης Τούρκων Ορθοδόξων. Σ΄ αυτήν ο παπα – Ευθύμ δεν έλαβε μέρος, λόγω μειωμένων προσόντων από πλευράς εκπαίδευσης, αλλά υποστηρίχτηκε σθεναρά από το Κεμαλικό Κίνημα και ιδιαίτερα από τον φίλο του Mehmed Şeref.³¹¹ Υποστήριξη όμως είχε και από δυτικούς παράγοντες με επικεφαλής τον Henry Franklin-Bouillon, μεσολαβητή της Γαλλίας στην Άγκυρα. Την εποχή εκείνη εκλέγεται Οικουμενικός Πατριάρχης ο **Μελέτιος ο Δ΄ (Μεταξάκης)** φίλος του Ελευθερίου Βενιζέλου.³¹²

Ο Δημ. Μαυρόπουλος, Διευθυντής της Εφημερίδας των Αθηνών «*Η Φωνή της Εκκλησίας*», στο βιβλίο του «*Πατριαρχικά Σελίδες*» την εκλογή του *Μελετίου* σημειώνει:

³⁰⁷ E Aybars, İstiklal Mahkemeleri, İzmir 2006, 286-287, Α. Αλεξανδρή: «Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τόμ.4^{ος} (1983) 168

³⁰⁸ βλ. σελ.10

³⁰⁹ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 270, S.Yeşilyurt, Türk Hristiyanların Patrikhanesi, 20-21, 152-153, Ankara 1995, Harry J. Psomiades, The Ecumenical Patriarchate Under the Turkish Republic: The First Ten Years, Balkan Studies (1961) vol. 2, 51

³¹⁰ Fevzi D., Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914, Ankara 2007, 358, 370

³¹¹ Y. Aygıl, Hıristiyan Türklerin Kısa Tarihi, İstanbul 1995, 134

³¹² Α. Αλεξανδρή, Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τόμ.4^{ος} (1983), 168, 170-199

«[...] Η Κυβέρνησις της Αγκύρας εν τω προσώπω του εκλεγέντος Μελετίου αντιμετώπισε την εκλογήν όχι ως εκλογή Θρησκευτικού Αρχηγού αλλά ως φανατικού οργάνου μιας πολιτικής μερίδος (ενν. Βενιζελικών) εις την οποίαν και απέδιδε την κυρίως υπαιτιότητα της επιδιωχθείσης καταλύσεως του Τουρκικού Κράτους. Ο Μουσταφά Κεμάλ εν ενί λόγω την εκλογήν ταύτην εθεώρησεν ως πρόκλησιν». Συνεχίζει ο Δ. Μαυρόπουλος «εάν εν Κωνσταντινουπόλει επεκράτουν μετριοπαθέστεραι και νηφαλιώτεραι σκέψεις μεταξύ των Ταγών της Εκκλησίας και των εκεί Βενιζελικών παραγόντων, εξελέγετο δε Οικουμενικός Πατριάρχης εις εκ των Ιεραρχών του Θρόνου, ως λ.χ. [...] ή τέλος εις εκ των τότε Συνοδικών Μητροπολιτών, ασφαλώς η θέσις των εν Μ. Ασία ομογενών θα ήτο πολύ διάφορος, επαρκώς βελτιουμένη, οι δε πλείστοι των Κωνσταντινουπολιτών δεν θα κατεδικάζοντο εις αιφυργίαν εκ της πόλεως του Βύζαντος.».³¹³

Η απάντηση της Κεμαλικής Κυβερνήσεως «στην πρόκληση» της εκλογής του Μελετίου ήταν άμεση. Με κρυπτογραφική διαταγή της Άγκυρας προς τους νομάρχες της Τουρκίας, απαγορεύθηκε στους ζώντες στην Μικρά Ασία επισκόπους, ιερείς και εν γένει κληρικούς να μνημονεύουν τον νέο Οικουμενικό Πατριάρχη στις εκκλησίες τους. Απειθεία στην διαταγή αυτή θα θεωρείτο ως εσχάτη προδοσία με ανάλογες κυρώσεις. Η μυστική αυτή διαταγή της Κεμαλικής Κυβερνήσεως έδωσε αφορμή στον παπα – Ευθύμ, που διέμενε στην Άγκυρα, να εκδηλώνει, αναφανδόν πλέον και με τρόπο θορυβώδη, αισθήματα πίστεως και αφοσιώσεως προς το καθεστώς του Κεμάλ.³¹⁴

Η πρώτη αναφορά για την ίδρυση Αυτοκέφαλης Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας συναντάται το 1921 σε Κεμαλική εφημερίδα στην Άγκυρα. Πράγματι, την 17.7.1922 οι Τούρκοι εθνικιστές με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ ίδρυσαν στην Καππαδοκία μία «**Ανεξάρτητη Τουρκορθόδοξη Εκκλησία**», που επικυρώθηκε από το Συμβούλιο της Καισάρειας την 18.1.1923.³¹⁵ Της «εκκλησίας» αυτής ηγήθηκε ο παπα – Ευθύμ (para Eftim), κατά κόσμο Παύλος Καραχισαρίδης ή Καραχισαρίογλου και αργότερα Zeki Enerol, ο οποίος γεννήθηκε στο Ak dağ maden (Şebinkarahisar) του Πόντου.³¹⁶

Το σαθρό αυτό κατασκεύασμα των μηχανισμών της Κεμαλικής κυβέρνησης προσπάθησε να λειτουργήσει ως πολιορκητικός κριός για την άλωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και την διάλυση του ιστού του Γένους των Ρωμιών. Όμως το σύνολο – πλην ολίγων – των τουρκόφωνων Καππαδοκών είχαν και εξακολουθούν να έχουν – Ρωμαϊκή συνείδηση και δεν ακολούθησαν τον παπά

³¹³ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 275

³¹⁴ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 275

³¹⁵ A.Sofuoğlu, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, 146, 245-258, Α. Αλεξανδρή:

«Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923», τόμ.4^{ος} (1983) 187-191

³¹⁶ Φ. Μπενλίνσοϊ, Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 2007

– Ευθύμ στην τυχοδιωκτική του πολιτική με την ανακήρυξη «**Αυτοκέφαλου Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου**».³¹⁷

Έτσι το κατασκεύασμα αυτό της Κεμαλικής κυβέρνησης, αφού δημιούργησε πολλές πληγές στο σώμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, κατέρρευσε. Τότε το 1924, όλοι οι Καπλαδόκες αρνήθηκαν να προσχωρήσουν στο «Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο», ώστε να παραμείνουν στις πατρογονικές εστίες τους. Προτίμησαν να ακολουθήσουν τον δρόμο της σκληρής προσφυγιάς στην Ελλάδα παραμένοντας στους κόλπους του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η προσπάθεια της Κεμαλικής κυβέρνησης να ιδρύσει το προαναφερόμενο «Πατριαρχείο», καθώς και οι συνέπειες αυτού του γεγονότος, έχουν μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον. Πρέπει να μελετηθούν – ιδιαίτερα σήμερα – που οι διάφοροι μηχανισμοί στους κόλπους της Τουρκικής Δημοκρατίας καταβάλλουν προσπάθειες, ανάλογες με εκείνες της Κεμαλικής κυβέρνησης κατά την δεκαετία του 1920 και μετέπειτα. Πολύτιμη βοήθεια στη μελέτη αυτή μας παρέχει το βιβλίο του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μύρων Δρος Χρυσοστόμου Καλαϊτζή «*Ο Διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν*», όπου ο παπά – Ευθύμ σκιαγραφείται αριστοτεχνικά. Μάλιστα κρίνεται απαραίτητη η καταχώρηση δύο αποσπασμάτων από αυτό.

*«[...] Ένας τέτοιος, αινιγματικός τύπος, «ανικανοποίητος» κατά τα κοινώς παραδεχόμενα, ήταν και ο υπό εξέταση, διαβόητος στην κυριολεξία της λέξης, παπά – Ευθύμ, που το πάθος του για την προϊσταμένη του αρχή τον οδήγησε σε πολλά και διάφορα άτοπα, απαρνηθείς και μη υπακούσας συνείδηση και καταγωγή, προσκόμισε μύρια όσα κακά στην Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης, η οποία τώρα και ένα ολόκληρο, περίπου, αιώνα υφίσταται μεγάλα δεινά! Το να χαρακτηρίσουμε τον υπό εξέταση ως «**προδότη**» είναι λίγο και πολύ σχετικό, γιατί είναι κάτι περισσότερο από αυτό, μόνο που δεν υπάρχει στη γλώσσα μας κατάλληλη λέξη για να χαρακτηρισθεί».*³¹⁸

*«[...] Ένα άλλο σημείο που δεν πρέπει να μας διαφεύγει είναι ότι ο παπα – Ευθύμ ήταν ένας μεγάλος χρηματοθήρας ! Δεν είχε ούτε πιστεύω, ούτε ιδανικά. Ήταν ένας μεγάλος αγύρτης.... Το μάτι του ήταν στα χρήματα του Πατριαρχείου και σ' αυτά απέβλεπαν και οι καταληψίες και οι καταλήψεις των Πατριαρχείων, αλλά και των Ναών του Γαλατά, απ' όπου αντλούσε τα προς το ζείν και βύζαινε το αίμα της Ρωμιοσύνης, όπως η βδέλλα το αίμα των ζωντανών !...».*³¹⁹

Η επιστροφή στο Κεσκίν λοιπόν του προκατόχου του π. Παναγιώτη Παπαδόπουλου και η διεκδίκηση της θέσης του αποτέλεσε καθοριστικό γεγονός

³¹⁷ Χ. Ι. Δρούγκα, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα (25.2.2016)

³¹⁸ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, έκδ. Ιεράς Μητρόπολης Μύρων και Ιστός, Κωνσταντινούπολη 2013, 8-9

³¹⁹ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 246

για την περαιτέρω πορεία του παπα – Ευθύμ. Η Κοινότητα διχάστηκε και το θέμα έφθασε για την επίλυσή του στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο δικαίωσε τον ιερέα Π.Παπαδόπουλο. Χολωμένος ο παπα – Ευθύμ από την απόφαση κατηγόρησε το Φανάρι και διέκοψε τη σχέση του με το Πατριαρχείο. Δεν έμεινε όμως στο γεγονός της διακοπής των σχέσεών του με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Εξανάγκασε τους Καππαδόκες, μεταξύ των οποίων είχε μεγάλη επιρροή, να εκλέξουν Κεμαλικό βουλευτή στις εκλογές που έγιναν, τον Reza, ο οποίος ήταν από το Κεσκίν. Επίσης, προσέτρεξε στην ζήτηση βοήθειας από τον ίδιο τον Μουσταφά Κεμάλ. Έτσι, πήγε στην Άγκυρα και τον συνάντησε. Η συνάντηση αυτή με τον Κεμάλ γίνεται η απαρχή της συνεργασίας τους, καθ' όσον οι πρωτοβουλίες του «şeytan-para»/διαβολόπαπα, όπως τον αποκαλούσε ο Κεμάλ, τον ενδιέφεραν πολύ.³²⁰

Το «**ζήτημα παπά – Ευθύμ**» και οι συνέπειες αυτού είναι σχεδόν άγνωστες στο μεγαλύτερο μέρος του Γένους των Ρωμιών. Οι περισσότεροι γνωρίζουν μόνον για «τις εκκλησίες του παπά – Ευθύμ στο Γαλατά» και, τα τελευταία χρόνια, για την εγγονή του παπα – Ευθύμ, Sevgi Erenerol από την «υπόθεση Ergenecon». Όπως είναι γνωστόν η Sevgi Erenerol, μαζί με απόστρατους στρατηγούς του Στρατού, Αστυνομίας και Χωροφυλακής, Πανεπιστημιακούς, δικηγόρους, τον αρχηγό της νεολαίας των Γκρίζων Λύκων κ.ά., καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη για συνωμοσία κατά της Τουρκικής Δημοκρατίας. Κέντρο της συνωμοσίας ήταν ένας από τους ναούς που κατακρατούν οι απόγονοι του παπά- Ευθύμ στο Γαλατά, αυτός της Παναγίας της Καφατιανής.³²¹ Οι απόγονοι του παπα – Ευθύμ κατακρατούν, μέχρι και σήμερα, τους τρεις ναούς του Γαλατά που απέσπασαν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, μαζί με τα κτίσματα και τα εξαρτήματα αυτών. Για την παράνομη και άδικη αυτή κατακράτηση, το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει προσφύγει στα τουρκικά δικαστήρια και αναμένει την κρίση τους.³²²

Για πληρέστερη κατανόηση των όσων συνέβησαν στην Μ. Ασία πριν από εκατό περίπου χρόνια, της προσωπικότητας και του χαρακτήρα του πρωταγωνιστού της άσχημης αυτής περιπέτειας, που βίωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο και οι Εκκλησίες της Μ. Ασίας, αναφέρουμε τα εξής:

Τον Νοέμβριο 1921, με εγκύκλιό του γραμμένη στα τουρκικά, δήλωνε «**Γενικός Επίτροπος των Τουρκορθόδοξων Χριστιανών/Türk Ortodoks Hıristiyanlarının Vekil-i Umumisi**» και έδινε εντολή στους ιερείς να αναπέμπονται δεήσεις στο τέλος των λειτουργιών υπέρ της μακροήμερευσης

³²⁰ Α. Αλεξανδρή, Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τόμ.4^{ος} (1983) 171

³²¹ Η υπόθεση Ergenecon αφορά μια εθνικιστική οργάνωση που σχεδίαζε την ανατροπή της κυβέρνησης Erdogan, τη δολοφονία σημαντικών προσώπων, όπως π.χ. του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.ά. που συνετάραξε την Τουρκία το 2008.

³²² Χ. Ι. Δρούγκα, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα (25.2.2016)

του Κεμάλ και της Κυβέρνησης καθώς και υπέρ της επικράτησης του Εθνικού Όρκου (Misak-ı-milli).³²³ Αμέσως κάλεσε τις χριστιανικές κοινότητες της Μικράς Ασίας να στείλουν αντιπροσώπους στην Καισάρεια για την συγκρότηση «Ορθοδόξου Συμβουλίου». Πολλά χωριά ευθυγραμμίστηκαν μαζί του, εκτός αυτών που ήταν στα κατεχόμενα από τον ελληνικό στρατό εδάφη. Την 1^η Μαΐου του έτους αυτού πάνω από 2.700 τουρκόφωνοι Ορθόδοξοι της Σαφράμπολης, δυτικά του Πόντου, με επικεφαλής 10 προκρίτους και τον ιερέα Γερμανό, ζήτησαν την ίδρυση «**Αυτοκέφαλου Τουρκικού Πατριαρχείου**». Μεταξύ των πιστών που έσπευσαν ήταν τουρκόφωνοι του Πόντου, γνωστοί ως Μπαφραλήδες ³²⁴, αρκετοί Λαζοί Χριστιανοί και πολλοί τουρκόφωνοι Χριστιανοί της Καππαδοκίας και του Ικονίου, γνωστοί ως Καραμανλήδες.³²⁵ Παρά τις αρχικές επιφυλάξεις της η Άγκυρα μετά την πατριαρχική εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη και την ανάμιξη σ' αυτήν του παπα-Ευθύμ αλλά και τη δημόσια έκκληση της 30.11.1921 στον τουρκικό τύπο για ίδρυση αυτοκέφαλης Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας, αλλάζει στάση. ³²⁶ Για να έχει ο παπα – Ευθύμ την υποστήριξη των Κεμαλικών, προχώρησε σε μία σειρά «καλών χειρονομιών» προς το Κίνημα: α) διέψευσε τα εγκλήματα τους κατά των Χριστιανών, β) ζήτησε από τους ιερείς να αναπέμπονται δεήσεις για τον Μουσταφά Κεμάλ και γ) συγκέντρωνε χρήματα κατά τις περιόδους του στην Καππαδοκία για την οικονομική ενίσχυση του Κινήματος των Κεμαλικών. Κατά την επιστροφή του στην Άγκυρα σύστησε «Γραφείο διεκπεραίωσης θεμάτων της μειονότητας». Από εκεί άρχισε η διαβόητη δράση του: α) έκλεισε 68 Ορθόδοξα Εκπαιδευτήρια, β) απαγόρευσε στους ιερείς να φέρουν άμφια εκτός του ναού, γ) απαίτησε να μιλούν – όλοι – την τουρκική γλώσσα και να έχουν τουρκική υπηκοότητα και άλλα. Ακόμα προχώρησε στην έκδοση εντύπου με τον τίτλο: «*Φωνή της Τουρκορθοδοξίας/Türk Ortodoksluk Sedasi*» ³²⁷ και την Άνοιξη του 1922 συνεκάλεσε «Προσωρινή Επιτροπή» στην Καισάρεια. Εκεί, διόρισε αντι- κανονικά ως Μητροπολίτη Καισαρείας τον μέχρι τότε Επίσκοπο Πατάρων Μελέτιο (Χρηστίδη) στη θέση του Μητροπολίτη Νικολάου Β΄ (Σακκόπουλου), ο οποίος κατέφυγε στο Φανάρι.³²⁸ Έτσι ο παπα – Ευθύμ απέκτησε την εμπιστοσύνη των Κεμαλικών, οι οποίοι με ικανοποίηση ενέκριναν αμέσως την ίδρυση της «**Ανεξάρτητης Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας**». Σε ένδειξη δε της ικανοποίησής τους αποφυλάκισαν 30 Καππαδόκες και επέτρεψαν την επιστροφή στα χωριά των 1.300 εξορίστων. Το «Συμβούλιον των

³²³ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 276, T.Ergene, *Istiklâl Harbinde Türk Ortodoksları*, Istanbul 1951, 18-22

³²⁴ Από την πόλη Μπάφρα του Δυτικού Πόντου, ΝΑ της Σινώπης. Την εποχή εκείνη σε 11.000 κατοίκους οι 2.000 ήταν Έλληνες (ελληνόφωνοι και τουρκόφωνοι). Σύμφωνα με στατιστική της Μητρόπολης Αμάσειας, η επαρχία Μπάφρας είχε μια πόλη με 116 αμιγώς ελληνικά χωριά, μια επισκοπική εκκλησία, 107 ναούς, την Ι.Μ.της Παναγίας Μάγαρας ένα ημιγυμνάσιο, 80 σχολεία αρρένων, 17 θηλεων, 2 νηπιαγωγεία και 4.500 μαθητές.

³²⁵ T.Ergene, *Istiklâl Harbinde Türk Ortodoksları*, 18-22

³²⁶ Μητροπολίτου Μύρων, Χρ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 20

³²⁷ Α. Αλεξανδρή: « Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία,1921-1923», τόμ.4^{ος} (1983) 181, 185

³²⁸ Δ. Μαυροπούλου, Πατριαρχικά Σελίδες – Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 278-280

Καππαδόκων», το οποίο συνήλθε το Καλοκαίρι 1922, διόρισε τον παπα- Ευθύμ Μέγα Οικονόμο με αρμοδιότητες διαμεσολαβητή μεταξύ Άγκυρας και Ορθοδόξων της Καππαδοκίας. Ο Μητροπολίτης Ικονίου Προκόπιος (Λαζαρίδης) διαφώνησε με όλες αυτές τις ενέργειες και τα πονηρά σχέδια του παπα – Ευθύμ. ³²⁹

Το Νομοσχέδιο ίδρυσης της Ανεξάρτητης Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας (Türk Ortodoks Kilisesi) ήταν το ακόλουθο:

Νομοσχέδιο σχετικά με τις Τουρκορθόδοξες Έκκλησίες της Ανατολής ³³⁰

Άρθρο 1 - Ιδρύεται ανεξάρτητη Τουρκορθόδοξη Εκκλησία για τη διαχείριση των πνευματικών υποθέσεων της Τουρκορθόδοξης κοινότητας. Έδρα της Εκκλησίας είναι η πόλη της Καισάρειας.

Άρθρο 2 - Οι επισκοπές που βρίσκονται στην Τουρκία και υπάγονται στην Τουρκορθόδοξη Εκκλησία είναι:

Istanbul Κωνσταντινούπολης

Edirne Αδριανούπολης

Izmir Σμύρνης

Eregli Ηράκλειας

Ankara Άγκυρας

Amasya Αμασείας

Iznik Νίκαιας

Üsküdar Χρυσούπολης

Izmit Νικομήδειας

Antalya Αττάλειας

Alaşehir Φιλαδέλφειας

Enoz Αίνου

Aydin 'Ηλιούπολης

Güzelhisar Αϊδινίου

Vize Βιζύης

Edremit Αδραμυττίου

³²⁹ Χ. Ι. Δρούγκα, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα, (25.2.2016)

³³⁰ Α.Αλεξανδρή, Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923, τόμος 4^{ος}, (1983), Παράρτημα Α', 200-202

Bursa Προύσας
Tire Θείρων
Çeşme Κρήνης
Catalca Μετρών
Diyarbakır Αμίδης
Halep Χαλεπίου
Kuşadası Εφέσου
Kars Κάρς
Karadağ Erdek Κυζίκου
Konya Ικονίου
Trabzon Τραπεζούντας
Gümüşhane Χαλδίας
Mardin
Kilitli
Mürefte Μυριοφύτου
Niksar Νεοκαισάρειας
Çorlu Τυρολόης
Tekfurdagi Ραιδεστού

Άρθρο 3 -Με την εισήγηση του Ανώτατου Πνευματικού Ηγέτη και με την έγκριση τής Κυβέρνησης διορίζονται πνευματικοί λειτουργοί, όπου απαιτούνται.

Άρθρο 4 - Ο Ανώτατος Πνευματικός Ηγέτης εκλέγεται σύμφωνα με το σχετικό κανονισμό, ανάμεσα από τρεις υποψήφιους που τους προτείνει η Κυβέρνηση. Οι υποψήφιοι Επίσκοποι πρέπει να υπηρετήσαν τουλάχιστον πέντε χρόνια σε μία από τις Επισκοπές που μνημονεύθηκαν στο Άρθρο 2, να κατάγονται από την Τουρκία, να έχουν την υπηκοότητα του Κράτους και να έχουν συμπληρώσει το τεσσαρακοστό έτος της ηλικίας τους.

Άρθρο 5 - Μετά από αναφορά του Ανώτατου Πνευματικού Ηγέτη, η Κυβέρνηση διορίζει σε Επισκοπική έδρα έναν από τους τρεις υποψήφιους που εξέλεξε η Ιερά Σύνοδος από τους ορθόδοξους κληρικούς που υπηρετήσαν στην Τουρκία τουλάχιστον για πέντε χρόνια που έχουν την υπηκοότητα του Κράτους, κατάγονται από την Τουρκία και γνωρίζουν την ανάγνωση και γραφή της τουρκικής γλώσσας.

Άρθρο 6 - Σε περίπτωση που οι ορθόδοξοι κληρικοί θα διαπράξουν προδοσία ή απιστία κατά του Κράτους, θα ασκήσουν βία και καταπίεση εναντίον του έθνους, θα ασχοληθούν με την πολιτική και σε περίπτωση που θα αποδειχτεί πώς ενέργησαν αντίθετα στους νόμους του Κράτους, η Κυβέρνηση έχει το δικαίωμα να πάψει είτε τους Επισκόπους, είτε τους άλλους πνευματικούς και θρησκευτικούς λειτουργούς, και ακόμη τον Ανώτατο Πνευματικό Ηγέτη.

Άρθρο 7 -Οι πνευματικοί λειτουργοί όποιουδήποτε βαθμού και τάξης κατά των οποίων γίνεται δικαστική δίωξη δεν έχουν δικαίωμα να ζητήσουν από το δικαστήριο κανένα και κανενός είδους προνόμιο, εξαίρεση ή άσυδοσία.

Άρθρο 8 -Σε περίπτωση θανάτου του Ανώτατου Πνευματικού Ήγέτη, των Επισκόπων και των προϊστάμενων του κλήρου, είτε στο διάστημα της υπηρεσίας τους είτε όχι, ισχύουν απόλυτα οι νόμοι και οι θεσμοί του Κράτους όσον αφορά την περιουσία και τα κτήματα που ανήκουν σε αυτούς. Επίσης, δεν επιτρέπεται σε αυτούς να διαθέσουν την περιουσία και τα κτήματά τους σε άλλη κοινότητα και εκκλησία εκτός από την Τουρκορθόδοξη Έκκλησία.

Άρθρο 9 -Στην Καισάρεια συγκαλείται Ιερά Σύνοδος που αποτελείται από δώδεκα μέλη και έχει ως πρόεδρο τον Ανώτατο Πνευματικό Ηγέτη. Τα μέλη της Ιερός Συνόδου έχουν διετή θητεία και αποτελούνται από 5 Επισκόπους των εδρών που μνημονεύονται στο Άρθρο 2, αρχίζοντας από τους πρεσβύτερους. Στην αρχή κάθε περιόδου, ο Ανώτατος Πνευματικός Ηγέτης υποβάλλει τα στοιχεία των μελών της Ιεράς Συνόδου στο Υπουργείο (Επιτροπάτο) της Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων.

Άρθρο 10 –Τα καθήκοντα της Ιεράς Συνόδου είναι η εποπτεία στις πνευματικές υποθέσεις των Τούρκων Ορθοδόξων, η βελτίωση και ευημερία του κλήρου, η εκπαίδευση ικανών κληρικών και η διευθέτηση, σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς κανόνες και αρχές, των ζητημάτων που έχουν σχέση με τη θρησκεία και την πίστη.

Άρθρο 11 -Η Ιερά Σύνοδος εκλέγει πέντε από τὰ μέλη της και καταρτίζει το Εκκλησιαστικό Διοικητικό Συμβούλιο. Η θητεία του Διοικητικού Συμβουλίου διαρκεί δύο χρόνια.

Άρθρο 12 -Γενικά καθήκοντα του Διοικητικού Συμβουλίου είναι ή μέριμνα για υποθέσεις, όπως είναι ή σύνταξη του προϋπολογισμού, η εφαρμογή και εκτέλεση, με την εντολή του Ανώτατου Πνευματικού Ηγέτη, του προϋπολογισμού αυτού που εγκρίθηκε από την Ιερά Σύνοδο, η διαχείριση των υποθέσεων που αφορούν την περιουσία, τα κτήματα και τα βακούφια (θρησκευτικά ιδρύματα) και η επισκευή των.³³¹

³³¹ Χ. Ι. Δρούγκα, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα, (25.2.2016)

Οι Τούρκοι πίεζαν αφόρητα για την εφαρμογή των αποφάσεων του Συνεδρίου και για να αποφευχθεί οριστική ρήξη των Καπλαδόκων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανακηρύχθηκε, «**Αυτοκέφαλο Πατριαρχείο**» με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Ικονίου Προκόπιο.³³² Το καθεστώς της νέας εκκλησίας θα στηριζόταν στο αλβανικό πρότυπο, σύμφωνα με το όποιο οί Αλβανοί ορθόδοξοι είχαν αποκτήσει ειδική αλβανόφωνη αυτόνομη εκκλησία. Απομονωμένος ο παπα – Ευθύμ από τους άλλους Καπλαδόκες Ιεράρχες επέστρεψε στην Άγκυρα.³³³

Μετά την κατάρρευση του Ελληνικού Μετώπου στην Μ. Ασία, ο παπα – Ευθύμ, κατά τις επαφές του με τουρκόφωνους Χριστιανούς, τους διαβεβαίωνε ότι, μέσα στους κόλπους της «Ανεξάρτητης Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας» δεν έχουν τίποτα να φοβηθούν. Όταν ξεκίνησε η διαδικασία ανταλλαγής των πληθυσμών έκανε πολλές προσπάθειες να πείσει την Τουρκική Κυβέρνηση να εξαιρέσει από την ανταλλαγή τους τουρκόφωνους Ορθοδόξους από τους Ελληνορθοδόξους. Μάταια, όμως. Ο ίδιος δεν διώχθηκε, ως ανταλλάξιμος, κάτι που συνιστούσε αναγνώριση της προσήλωσής του στον τουρκικό εθνικισμό και της προστασίας που του παρείχε ο ίδιος ο Μουσταφά Κεμάλ.³³⁴

Η κατάσταση που δημιουργήθηκε στην Καπλαδοκία με την αποδοχή, από μέρους του Προκοπίου, του τίτλου του «Πατριάρχου» και η στάση του Οικουμενικού Πατριάρχου Μελετίου Μεταξάκη – τον οποίο δεν ήθελε το Κεμαλικό Καθεστώς λόγω του φιλικού δεσμού του με τον Ελευθέριο Βενιζέλο – κατά την Συνεδρία της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου της 14.1.1923, όπου εκδηλώθηκε η πρόθεσή του να ενδώσει στην δύσκολη κατάσταση της Ανατολής, δημιούργησε αναταράξεις στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Αποτέλεσμα αυτών ήταν να αναγκασθεί ο Πατριάρχης Μελέτιος να φύγει «με αναρρωτική άδεια» στις 10.7.1923 στο Άγιο Όρος, απ' όπου στις 20.9.1923 έστειλε την παραίτησή του από τον Οικουμενικό Θρόνο.³³⁵

Κατά τη Συνεδρία της Αγίας και Ιεράς Συνόδου στις 2.10.1923, στην οποία συζητείτο το θέμα της αποδοχής ή όχι της παραίτησης του πατριάρχου Μελετίου, γίνεται επέμβαση/έφοδος του παπά – Ευθύμ και των συνοδών του στο Φανάρι. Κατά την επέμβαση, όχι μόνον ασχημονούν και παραφέρονται, αλλά και επιμένουν να λάβουν μέρος στη Συνεδρία της Συνόδου. Η Σύνοδος προχώρησε στον ορισμό του Μητροπολίτη Καισαρείας Νικολάου ως Τοποτηρητή του Θρόνου. Αυτό, όχι μόνον δεν ευχαρίστησε τους «παπαευθυμικούς», επειδή ο Τοποτηρητής ήταν ανεπιθύμητος στην

³³² Μητροπ. Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 31

³³³ Α. Αλεξανδρή, Η Απόπειρα Δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καπλαδοκία (1921-1923), τόμ.4^{ος} (1983) 192

³³⁴ A.Sofuoğlu, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, 1996, 249-250

³³⁵ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 196

Κυβέρνηση, αλλά υποδείκνυαν και αξίωναν την τοποθέτηση άλλου προσώπου στη θέση του ! Ταυτοχρόνως απαιτούσαν να απομακρυνθούν από τη Σύνοδο οι συμμετέχοντες Μητροπολίτες από περιοχές εκτός επικράτειας του Τουρκικού Κράτους. Σε μια προσπάθεια εκτόνωσης της κατάστασης και αποχώρησης, το δυνατόν ταχύτερο, των «παπαευθυμικών» από το Φανάρι η Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου αποφάσισε τον διορισμό του παπα – Ευθύμ ως «**Αποκρισαρίου**»³³⁶ του Πατριαρχείου στην Άγκυρα, τίτλο τον οποίο ουδέποτε ανεγνώρισαν οι Τούρκοι. Με την επιστροφή του στην Άγκυρα άρχισε τις παλινωδίες του, δηλαδή άλλοτε να υποστηρίζει το Πατριαρχείο και άλλοτε να το υβρίζει. Στις αρχές Δεκεμβρίου 1923, με την ευκαιρία των διεργασιών για την ανάδειξη νέου Πατριάρχου, ο παπα – Ευθύμ έρχεται με την οικογένειά του στην Κωνσταντινούπολη και στις 7.12.1923, ξαφνικά, καταλαμβάνει πραξικοπηματικά το Πατριαρχείο.³³⁷ Αιτία η εκλογή του **Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Γρηγορίου Ζ'** ως Πατριάρχου. Για τον νέο Πατριάρχη δήλωσε ότι «δεν πρέπει να αναγνωρισθεί» ως «Έλλην προπαγανδιστής» και ότι με την εκλογή του Γρηγορίου «το Πατριαρχείο μετετράπη εις Ελληνικό Ίδρυμα». Η εφημερίδα «*Ημερήσια Νέα*» στο υπ' αριθ.φ. 112 σελ. 1, της 6.12.1923, χαρακτηρίζει με σκληρά λόγια την ενέργεια αυτή του παπα- Ευθύμ:

*«Άνθρωπος του σκότους, όφιος και γέννημα εχίδνης, κατά την ωραϊαν του Θεανθρώπου φράσιν, εν τω σκότει γεννηθείς και εν αυτώ δρών [...] εις νέον προέβη εν τω σκότει χθές, ασεβές και αυθάδες τόλμημα, και μετέτρεψε τον οίκον του Θεού, λευίτης αυτός – ώ της ειρωνείας ! – εις οίκον αισχύνης, βδέλυγμα ερημώσεως εστώς εν τόπω αγίω».*³³⁸

Η εφημερίδα «*BAKIT/VAKIT*» (Άγκυρα) στις 10.12.1923³³⁹ πληροφορούσε ότι ο παπα – Ευθύμ απέστειλε στην Κυβέρνηση το εξής τηλεγράφημα: «*Ο εκλεγείς νέος Πατριάρχης Γρηγόριος είναι προδότης της πατρίδος και εχθρός της Δημοκρατίας. Διατάξτε να λάβω υπό την επιτήρησίν μου το Πατριαρχείον*» !! Η Άγκυρα, βεβαίως, δεν απάντησε, αλλά προσπαθούσε να παρεμποδίσει με την αστυνομία περαιτέρω γεγονότα στο Φανάρι.³⁴⁰

Στις δηλώσεις του ο παπα – Ευθύμ έλεγε ξεκάθαρα ότι στην Ανατολή θα επέστρεφε μόνον όταν θα εκλεγόταν Πατριάρχης επιθυμητός από την Κυβέρνηση και απειλούσε ότι θα παρέμενε «*με το ζόρι και με το καλό στο Πατριαρχείο*» !! επαναλαμβάνοντας «*...ή εγώ θα επιτύχω και θα τους αποδιώξω όλους ή εκείνοι θα με καθαιρέσουν*».

Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια των καταλήψεων πολλοί κληρικοί και λαϊκοί κτυπήθηκαν και εκδιώχθηκαν, εκτοξεύθηκαν ύβρεις και οι

³³⁶ Εκπρόσωπος της Εκκλησίας στις κοσμικές αρχές

³³⁷ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 200

³³⁸ Μητροπ. Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 89

³³⁹ Gazete VAKIT, Φύλλο 10^{ης}.12.1923

³⁴⁰ Μητροπ. Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 91-92

βιαιοπραγίες της συμμορίας του, ενώ έφθασαν μέχρι του να κλειδώσουν σε γραφείο του Πατριαρχείου τον Μέγα Πρωτοσύγκελλο, Μητροπολίτη Αίνου.

Τελικά η Τουρκική Κυβέρνηση ικανοποίησε τις επικλήσεις του Πατριάρχου και της Ιεράς Συνόδου και απομάκρυνε τους καταληψίες από το Πατριαρχείο.

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας «*Ημερήσια Νέα*», 8.12.1923, αρ.φ.114, αφηγείται το γεγονός της αποχώρησης του παπά – Ευθύμ, ως να ήτο παρών εκείνη τη στιγμή: «*Ο Ευτύμ κάτωχρος, πελιδνός, τρέμων κατέρχεται την κλίμακα ενώ όπισθέν του ακούει την προπεμπτήριον αράν "στο διάβολο να πάς" [...] Καλύπτει το πρόσωπον δια των μακρών του χειρών και ολισθαίνει, γέννημα του σκότους αυτός, εν τω σκότει χάνεται [...]*».³⁴¹

Προχωρώντας προς την έξοδο περιγελούσε τους Ρωμιούς της Πόλης και έλεγε ότι θα τον γυρέψουν, όπως οι Έλληνες τον Βενιζέλο. Λόγω των γεγονότων αυτών βρήκε την ευκαιρία να κάνει δηλώσεις δεξιά και αριστερά. Δύο μικρά αποσπάσματα από αυτές κάνουν φανερή την τραγική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει ο παπα-Ευθύμ και την απώλεια του ελέγχου των λόγων του:

«...Έπειτα εσκέφθην ότι, όταν έλθη η κατάλληλος στιγμή, η ζωή και το άτομό μου θα χρειασθεί δια την βελτίωσιν της θέσεως του Πατριαρχείου...»

*«...Οι Ρωμηοί της Κωνσταντινουπόλεως δεν εξετίμησαν τας υπηρεσίας μου. Αλλά θα μετανοήσουν και θα με ζητήσουν μίαν ημέραν ... όπως οι Έλληνες εξήτησαν τον Βενιζέλον! Ένεκα της πολιτικής των ταύτης, μέχρι τούδε, εξημιώθησαν οι Ρωμηοί της Ανατολής. Τώρα ήλθεν η σειρά εις τους Ρωμηούς της Κωνσταντινουπόλεως. Τότε θα τρέχουν να εύρουν βοήθειαν όχι μόνον από τον παπά – Ευθύμ αλλά και από το φίδι ακόμα, αλλά θα είναι αργά !!».*³⁴²

Ο παπα – Ευθύμ όμως δεν έμεινε ήσυχος αφού δεν χώνεψε την αποβολή του από το Πατριαρχείο. Πήγε και κατέθεσε στον Εισαγγελέα του Δικαστηρίου Ανεξαρτησίας Βασίφ Μπέη μήνυση κατά του Πατριάρχου και του Πατριαρχείου, με την ελπίδα ότι θα επιτύχει δίωξη κατά του Φαναρίου.³⁴³ Δεν έμεινε όμως σ' αυτό. Επειδή, όπως υποσιάζεται η εφημερίδα «*Ημερήσια Νέα*» (13.2.1924- αρ.φ.169), ο παπα-Ευθύμ ήθελε να έχει μια «γωνιά – απόστημα» απ' όπου θα μπορούσε να εκδράμει και να δημιουργεί επεισόδια, ήλθε σε συνεννόηση με τον κοινοτικό παράγοντα του Γαλατά Δ. Δαμιανίδη **για τη ληστεία των κοινοτικών εισοδημάτων** «*δίδοντες ψιχία και τα κόκκαλα εις τους περί αυτούς συμπαραστάτας*». Ακολούθησαν παραιτήσεις και απομακρύνσεις προσώπων από τις ενορίες και τα συμβούλια της Κοινότητας Γαλατά, έλεγχοι λογαριασμών, παράδοση σε πενταμελή επιτροπή, διορισμός Διαιτητικής Επιτροπής και πολλές άλλες τραγελαφικές ενέργειες³⁴⁴

³⁴¹ Μητροπ. Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 104

³⁴² Μητροπ. Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 109, βλ. εφημ. «*Ημερήσια Νέα*» αρ.φ.116, 11.12.1923

³⁴³ Μητροπ. Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 110

³⁴⁴ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 200

Τα επικίνδυνα και ολέθρια για την Εκκλησία έκτροπα, στα οποία προστέθηκε η διαίρεση των πιστών και των κοινοτικών παραγόντων σε φίλους και μη των «παπευθυμικών», ήλθαν στην Σύνοδο του Πατριαρχείου. Αποτέλεσμα ήταν η απομάκρυνση του ιερατικώς Προϊσταμένου της Εφορίας της Κοινότητος Γαλατά Αρχιμ. Γενναδίου Ζησιάδη, ως «ουχί συνετώς πολιτευθέντα εν τη προκειμένη περιπτώσει».

Τα γεγονότα που συνέβησαν ήταν πολλά και επικρατούσε αστάθεια. Το ποτήρι της «υπόθεσης παπά – Ευθύμ» φαίνεται ότι ξεχείλισε και η Εκκλησία, πλέον, ανέλαβε να λύσει το περίπλοκο αυτό πρόβλημα, το οποίο ταλάνιζε τη Διοίκησή της και το πλήρωμά της. Έτσι, με εισήγηση του Μητροπολίτη Νεοκαισαρείας Αγαθαγγέλου και βάσει του 55^{ου} Αποστολικού Κανόνα ο παπά – Ευθύμ έπρεπε να καθαιρεθεί γιατί την 7^η Δεκεμβρίου 1923, έξω από την Μεγάλη Αρχιδιακονία του Πατριαρχείου εξύβρισε και αποκάλυψε «**ευτελείς/ποταπούς**»/ **alçaklar** τους Μητροπολίτες Νικαίας, Προύσης, Αίνου, Σηλυβρίας και Ροδοπόλεως (επειδή είχαν υποστηρίξει την εκλογή του πατριάρχη Γρηγορίου και συναίνεσαν στην καθαίρεση του παπά – Ευθύμ) και τους έδιωξε, σέρνοντάς τους από τα ενδύματα, έξω από την αίθουσα της Μ. Αρχιδιακονίας (Συνεδρία 22.12.1923).³⁴⁵

Η απόφαση της Ιεράς Συνόδου ήταν καταπέλτης για τον «ταραξία» παπά– Ευθύμ: Καθαίρεση, βάσει των Ιερών Κανόνων, υποβάθμιση και κατάταξη στην τάξη των λαϊκών «μη δυναμένου του λοιπού νομίμως και κανονικώς να φέρη το διακριτικόν ένδυμα του κληρικού της καθ'ημάς Εκκλησίας» (Συνεδρία 19.2.1924).³⁴⁶

Ο Ευθύμιος Καραχισαρίδης απειλούσε τους πάντες και δήλωνε: «...Εν πάση περιπτώσει, εκείνοι δεν θα δυνηθούν να κόψουν τα γένεια μου, αλλ' εγώ θα τους κάμω, προσεχώς, να εξαλείψουν την κατ' εμού απόφασιν. Θα κόψω εγώ με τα χέρια μου τα γένεια όλων και θα τους διώξω από το Πατριαρχείον». ³⁴⁷

Η διανοητική του κατάσταση και η ισορροπία του νου του είχαν διαταραχθεί και τούτο γίνεται κατανοητό από τις παρακάτω δηλώσεις του σε εφημερίδες της εποχής : « [...] Το Πατριαρχείον και εγώ είμεθα εχθροί ως το πύρ και η πυρίτις. Ο Γρηγόριος φοβηθείς από την δύναμίν μου, την οποίαν προσλαμβάνω συγκεντρών περίξ εμού τους Ρωμηούς, με καθήρεσε» (εφημερίδα «*Tevhid-i Efkâr*» 2 *Şubat* 1924, no.3985) ³⁴⁸ και « [...] Ο σκοπός μου είναι να παραδώσω το Πατριαρχείον εις τιμίας και ακηλιδώτους χείρας. Ινσαλάχ, θα επιτύχω τούτο !! Είμαι γενικός πληρεξούσιος, όχι μόνον του Γαλατά, αλλά και της πλειονοψηφίας των Ρωμηών. Συνελπώς θα κάμω χρήσιν, του επί του Πατριαρχείου δικαιώματός μου...». («*Ημερήσια Νέα*» 21.2.1924, αρ. φ.177). Κατά τη Συνεδρία της Ι.

³⁴⁵ Μητροπ. Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπά-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 114

³⁴⁶ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπά-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 142

³⁴⁷ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπά-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 148, βλ. «*Ημερήσια Νέα*» αρ.φ.177, 21.2.1924

³⁴⁸ F. Benlisoy, Papa Eftim and the Foundation of the Turkish Orthodox Church, İstanbul 2002, 71,72,77

Συνόδου της 6ης. 3. 1924 ο Πατριάρχης ανακοινώνει ότι ο Ευθύμιος Καραχισαρίδης συνεχίζει να ασεβεί προς την Εκκλησία, ν' απευθύνει με το ταχυδρομείο απειλητικές επιστολές προς τον Πατριάρχη και τους Συνοδικούς Αρχιερείς, στις οποίες απροκάλυπτα μιλά για επικείμενη και πάλι επιδρομή κατά του Πατριαρχείου. Αυτά αναγκάζουν την Εκκλησία να στείλει νέο υπόμνημα (takrir) με το οποίο κατήγγειλε και πάλι το γεγονός και να ζητήσει να ληφθούν κατάλληλα μέτρα για την προστασία των.³⁴⁹ Ο «ταραξίας» Ευθύμιος δεν σταμάτησε εδώ. Προσέφυγε στα δικαστήρια και ζήτησε αποζημιώσεις από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο αμυνόμενο άρχισε έναν άνισο αγώνα φθοράς. Στις 12.2.1924 ο Ευθύμιος με την ομάδα του **καταλαμβάνει τον Ι. Ναό της Παναγίας Καφατιανής στον Γαλατά** και μεταφέρει εκεί την έδρα του «**Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου**». ³⁵⁰Η Αστυνομία αποφεύγει να πάρει θέση, διότι η διαταγή της Νομαρχίας αναφέρει: «...*Εν τούτοις επειδή τα θρησκευτικά ζητήματα ανήκουσιν εις τους ιδίους, εντέλεσθε όπως, ανακοινώσητε κατηγορηματικώς εις το Ρωμαϊκόν Πατριαρχείον να μη δοθή τόπος εις δημιουργίαν επεισοδίου διαταράττοντος την δημοσίαν τάξιν και να μας πληροφορήσητε επειγόντως περί του αποτελέσματος*». ³⁵¹ Στο μεταξύ ο Ευθύμιος, διαθέτοντας και ιερατείο γύρω του, τον Αρχιμανδρίτη Πανάρετον Τράνταν και τον Διάκονο Κλεόπα Κεσίσογλου, τόλμησε να προχωρήσει σε ανίερη πράξη, «**να αυτοχειροτονηθεί**» σε Επίσκοπο και προχώρησε σε νέα κατάληψη το 1926 του **Ι. Ναού, του Σωτήρος Χριστού στον Γαλατά**. ³⁵² Το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν παρέμεινε με «σταυρωμένα τα χέρια». Καθήρεσε τους προαναφερομένους κληρικούς (Συνεδρία 1^{ης} Απριλίου 1926) και στη Συνεδρία της 3^{ης} Απριλίου 1926 αποφάσισε να αποστείλει εγκύκλιο προς τον Ιερό Κλήρο και το Ορθόδοξο πλήρωμα της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως και των παρακειμένων Επαρχιών «περί του ζητήματος Ευθυμίου Καραχισαρίδη και των συνεπειών της κοινωνίας μετ' αυτού». Είναι χαρακτηριστικά δύο αποσπάσματα από την απόφαση της Ι. Συνόδου:

1. «...*Τέκνα εν Κυρίω αγαπητά ! Ο αποστάτης ούτος της Εκκλησίας, αφικόμενος ενταύθα εξ Ανατολής, μυρία όσα απετόλμησε κατά της πνευματικώς εκθρευσάσης και γαλουχησάσης αυτόν Μητρός Εκκλησίας [...] αναφέρομεν δε μόνον ότι η Εκκλησία, υπεραμυνομένη των εαυτής δικαιωμάτων [...] υπέβαλλεν αυτόν εις την εκκλησιαστικήν ποινήν της καθαιρέσεως, ως παραβάτην των Ιερών Κανόνων.....*».

³⁴⁹ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 152-155

³⁵⁰ Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 200

³⁵¹ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 24

³⁵² Δ. Μαυρόπουλου, Πατριαρχικά Σελίδες-Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, 203, Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 180, Για τη δήμευση των λοιπών ακινήτων του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Βακουφίων) βλ. την ιδιαίτερη παρ. 3.7.2, Dr. M. Bas, Turk Ortodoks Patrikhanesi, Istanbul 2006, 73-75

2. «...συνιστώμεν και προτρεπόμεθα πάντας υμάς πνευματικώς και πατρικώς ίνα ακλινώς εμμείνητε εν τη Θεοπαραδότω πίστη και τη πατρῶα ευσεβεία, μηδεμίαν προς τους υπό της Εκκλησίας καθαιρεθέντας έχοντες θρησκευτικήν κοινωνίαν...».³⁵³

Ο «**κακο – Ευθύμης**», όπως τον αποκαλεί στο βιβλίο του ³⁵⁴ ο Μητροπολίτης Μύρων κ. Χρυσόστομος, συνέχισε τις προκλήσεις του με τις «χειροτονίες» των Παναγιώτη Ν. Σταύρου σε ψευτοϊερέα και Γεωργίου Ναΐδη σε ψευδοδιάκονο, τους οποίους η Εκκλησία αφού επέδειξαν μετάνοια, συγχώρεσε και δέχθηκε στους κόλπους της. Οι περιπέτειες, όμως, συνεχίσθηκαν και δέχθηκε ισχυρή δοκιμασία το δικαίωμά της να διαχειρίζεται τα θρησκευτικά ζητήματα, όταν προσπάθησε να απαγορεύσει την ταφή του καθηρημένου Πανάρετου Τράντα. Η άρνησή της βρήκε αντίθετο τον «κακο – Ευθύμη» που προσέφυγε στην Αστυνομία και, παρά τις έγγραφες διαμαρτυρίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τις αρμόδιες Αρχές, πέτυχε την, διά της βίας, διάρρηξη της Πύλης του Κοινοτικού Κοιμητηρίου Βαλουκλή και την ταφή του νεκρού. Κατά τη διάρκεια της τελετής ο Ευθύμιος Καραχισαρίδης έφερε επιτραχήλιον και διάβασε τις νεκρώσιμες ευχές. Στη συνέχεια τοποθέτησε σταυρό με την επιγραφή «Αρχιμανδρίτης Πανάρετος Τράντας, εκ των ιερέων της Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας, Σταμπούλ, Γέννηση 1874 – Θάνατος 1931».

Οι προκλήσεις του, όμως, συνεχίσθηκαν και με τα συχνά «Τρισάγια» στον τάφο του Π. Τράντα και την – με αίτησή του – υπόδειξη της Αστυνομίας προς τον υπεύθυνο του Κοιμητηρίου όπως η πύλη αυτού να είναι μόνιμα ανοικτή. Όλα αυτά με τη συμπαράσταση του μουαβίνη/muavin (βαθμούχου αστυνόμου) της περιοχής και του αρχηγού της Χωροφυλακής. ³⁵⁵

Στη διάρκεια της δεκαετίας '30 έγινε μία προσπάθεια ανανέωσης του «Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου» με «**εισαγωγή**» ποιμνίου. Ένας από τους πατέρες του Τουρκικού Εθνικισμού, ο Hamdullah Subhi bey, όταν έγινε πρέσβης στο Βουκουρέστι το 1931, προσπάθησε να πείσει τους τουρκόφωνους ορθοδόξους της Βεσσαραβίας, τους Γκαγκαούζους/Gagauzlar ³⁵⁶ να μεταναστεύσουν στην Τουρκία. Ο γιός του Ευθύμιου Τουργκούτ (Γεώργιος) Ερενερόλ ισχυρίσθηκε αργότερα, ότι ο Subhi είχε υποσχεθεί στον πατέρα του να φέρει ένα ποίμνιο 250.000 ατόμων από τους Γκαγκαούζους. Η έναρξη όμως

³⁵³ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 181 - 183

³⁵⁴ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 211

³⁵⁵ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 198 - 212

³⁵⁶ Χριστιανοί τουρκόφωνοι που μιλούν τη βαλκανική διάλεκτο της τουρκικής γλώσσας, η πλειονότητα των οποίων ζει στη Μολδαβία. Οι Γκαγκαούζοι είναι απόγονοι των ανθρώπων που ακολούθησαν τον σουλτάνο του Ικονίου Izeddin Kaikaus II, όταν αυτός κατέφυγε στους Βυζαντινούς λίγο μετά τα μέσα του 13ου αιώνα, και εγκαταστάθηκαν από την Μικρά Ασία στα Βαλκάνια. Η θεωρία αυτή προτάθηκε από τον Balaskev το 1930 σε μια εργασία του γραμμένη στα Ελληνικά, έγινε δε αποδεκτή και από τον γνωστό ανατολιστή Wittek, το 1954. Ο Wittek -με την χρήση σελτζουκικών, οθωμανικών και βυζαντινών πηγών- απέδειξε, σε ικανοποιητικό βαθμό, ότι οι Γκαγκαούζοι έλκουν την καταγωγή τους από τους ανθρώπους του Kaikaus και το εθώνυμό τους είναι παράφραση του ονόματός του./Πηγή: Πεμπτουσία/15.5.2011

του Πολέμου απέτρεψε την υλοποίηση αυτού του μεγαλεπήβολου σχεδίου και η πλειονότητα των 70 φοιτητών που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1935 ασπάσθηκε το Ισλάμ.³⁵⁷

Το έτος 1932 η Εκκλησία παράλαβε, σε άθλια κατάσταση, από τον Ευθύμιο Καραχισαρίδη τον Ι. Ναό του Σωτήρος Χριστού στον Γαλατά, αλλά όχι και τα προσοδοφόρα εξαρτήματα και κτίσματα αυτού. Για την απόκτησή των άνοιξε νέος κύκλος δικαστικών προσφυγών με όλες τις συνέπειες και τις φθορές τις οποίες συνεπάγονται αυτές.³⁵⁸

Κατά τη δεκαετία του 1930, και μετά την ελληνοτουρκική προσέγγιση, ο Ευθύμιος Καραχισαρίδης χάνει σιγά-σιγά την ελευθερία δράσης που είχε αμέσως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Κατά τη δεκαετία αυτή συνεχίζει τη δράση του και πρωτοστατεί στην ίδρυση του «**Κοσμικού Οργανισμού των Χριστιανών Τούρκων**». Ο Οργανισμός αυτός ιδρύθηκε το 1935 από Αρμένιους και Ρωμηούς, κυρίως «Ευθυμικούς», με σκοπό τον εκτουρκισμό και την πλήρη ενσωμάτωση των μειονοτικών Κοινοτήτων στην Τουρκική κοινωνία.

³⁵⁹

Το 1949, μετά την εκλογή και άφιξη του πατριάρχου Αθηναγόρα Α΄, ο Ευθύμης στέλνει στον νέο Πατριάρχη συγχαρητήριο μήνυμα και ανακοινώνει ότι θα τον αναγνωρίζει ως εκκλησιαστική αρχή.³⁶⁰

Μέσα στις νέες γεωπολιτικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν εν τω μεταξύ και, μέσα στο πλαίσιο των βελτιωμένων ελληνοτουρκικών σχέσεων, ο Ευθύμης έχασε κάθε ελπίδα για διεκδικήσει οτιδήποτε σε βάρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Με την επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, λόγω του Κυπριακού, ήλθε πάλι στο προσκήνιο ο παπα-Ευθύμης και ξεκίνησε μία εθνικιστική καμπάνια που είχε στόχο το Πατριαρχείο και την κοινότητα των Ρωμιών και η οποία κατέληξε στα γεγονότα της 6^{ης} και 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955, τα γνωστά ως «Σεπτεμβριανά». Σε αυτή τη συγκυρία ο Ευθύμης στηρίζεται και πάλι από τον τύπο και τις εθνικιστικές οργανώσεις, οι οποίες τον παρουσιάζουν ...εμπειρογνώμονα στα εκκλησιαστικά ζητήματα.

Η μετά τα «Σεπτεμβριανά» νέα βελτίωση των σχέσεων Ελλάδος – Τουρκίας περιθωριοποίησαν τους «Ευθυμικούς» και την «Εκκλησία» τους. Τον Αύγουστο 1959, στην Έκθεση που ετοίμασαν οι διπλωμάτες Δημ. Μπίτσιος και Zeki Kuneralp για τα προβλήματα των μειονοτήτων των δύο χωρών, καταλήγουν ότι

³⁵⁷ M. Baydar, Hamdullah Suphi Tannover ve anıları, Istanbul 1998, 157 – 161 και O. Balcigil, Fener Patrikhanesine karsi bir Ortodoks, εφημερίδα Hürgün gazetesi, (14 – 19 Οκτωβρίου 1985) 110,115-117, Y. Aygil, Hıristiyan Türklerin Kısa Tarihi, 61-62, S.Yeşilyurt Türk Hıristiyanların Patrikhanesi, 62-64

³⁵⁸ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμης και τα κατ' αυτόν, 214

³⁵⁹ Φ. Μπενλίνσοϊ, Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 2007

³⁶⁰ Φ. Μπενλίνσοϊ, Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 2007

θα έπρεπε ο Ευθύμ να εγκαταλείψει και τον τελευταίο ναό που κατέχει και το Οικουμενικό Πατριαρχείο να του παρέχει ένα μισθό διά βίου.³⁶¹

Στο μεταξύ, μετά την αναβίωση του Κυπριακού το 1963, μία νέα επίθεση εκδηλώθηκε από τους «Ευθυμικούς» το 1965, **όταν κατέλαβαν δύο ναούς** του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στον Γαλατά, τον Άγιο Ιωάννη των Χίων και τον Άγιο Νικόλαο. Η υγεία όμως του Ευθύμ είχε κλονιστεί, πλέον. Έτσι, αναγκάστηκε να παραδώσει **τη διαδοχή στον γιο του Turgut** με τον τίτλο **«Πατριάρχης Ευθύμ Β'»**.³⁶² Ο Ευθύμιος Καραχισαρίδης πέθανε το έτος 1968. Το Πατριαρχείο αρνήθηκε, στην αρχή, να γίνει η ταφή του στο Κοιμητήριο Μεταμορφώσεως του Σωτήρος της Πόλης (Σισλί). Έπειτα όμως από πολλές πιέσεις των Αρχών, το Πατριαρχείο δέχθηκε να γίνει αυτή.

Το έτος 1991, μετά τον θάνατο του Τουργκούτ, τον διαδέχθηκε ο αδελφός του **Selcuk** με τον τίτλο **«Πατριάρχης Ευθύμ Γ'»**.³⁶³ Ο τελευταίος πέθανε το 2002 και τότε ο «πατριαρχικός θρόνος» της «Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας» περιήλθε στον γιό του **Pasa Umit Erenrol** με τον τίτλο **«Πατριάρχης Ευθύμ Δ'»**. Ο τελευταίος διαμένει στην Αμερική και τα διοικητικά καθήκοντα έχει αναλάβει η αδελφή του, κόρη του Selcuk, γνωστή από την υπόθεση ERGENECON, **Sevgi Erenrol**. Όπως είναι γνωστόν η Sevgi Erenrol, μαζί με στρατηγούς ε.ά του Στρατού, Αστυνομίας & Χωροφυλακής, Πανεπιστημιακούς, δικηγόρους, τον αρχηγό της νεολαίας των Γκρίζων Λύκων κ.ά, καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη για συνωμοσία κατά της Τουρκικής Δημοκρατίας. Κέντρο της συνωμοσίας ήταν ένας από τους ναούς που κατακρατούν οι απόγονοι του παπα- Ευθύμ στο Γαλατά, αυτός της Παναγίας της Καφατιανής.³⁶⁴ Το **«ζήτημα παπα – Ευθύμ»** κι οι συνέπειες αυτού είναι σχεδόν άγνωστες στο μεγαλύτερο μέρος του Γένους των Ρωμιών. Οι περισσότεροι γνωρίζουν μόνον για «τις εκκλησίες του παπά – Ευθύμ στο Γαλατά» και, τα τελευταία χρόνια, για την εγγονή του παπα – Ευθύμ, Sevgi Erenrol από την «υπόθεση Ergenecon». **Οι απόγονοι του παπα – Ευθύμ κατακρατούν, μέχρι και σήμερα, τους τρεις ναούς του Γαλατά που απέσπασαν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, μαζί με τα κτίσματα και τα εξαρτήματα αυτών.** Για την παράνομη και άδικη αυτή κατακράτηση, το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει προσφύγει στα Δικαστήρια της Τουρκίας και αναμένει την κρίση των.³⁶⁵

³⁶¹ Χ. Ι. Δρούγκας, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα (25.2.2016)

³⁶² Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 25, 219-220

³⁶³ Β. Φιλάρετος Αγώνες και Θυσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου μετά την Άλωση, Αθήναι 1967, 29

³⁶⁴ Ι. Ακτσόγλου, Μια Απόπειρα Υποβιβασμού του Ρόλου του Ορθοδόξου Οικουμενικού Πατριαρχείου: Η Ανεξάρτητη Τουρκορθόδοξη Εκκλησία, Para Eftim (Erenrol) opera/www.conpolis.eu/I. Ακτσόγλου, Υπόθεση Ευθύμ, Χ. Ι. Δρούγκας, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα, (25.2.2016)

³⁶⁵ Μητροπολίτου Μύρων, Χ. Καλαϊτζή, Ο διαβόητος Παπα-Ευθύμ και τα κατ' αυτόν, 25

Η υπόθεση «παπα–Ευθύμ», η απόπειρα δηλαδή δημιουργίας μιας «**Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας**» μέσα στα όρια της επικράτειας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ταλαιπώρησε και εξακολουθεί να ταλαιπωρεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο.³⁶⁶ Από όλα αυτά προκύπτει ότι, η «Τουρκορθόδοξη Εκκλησία» καταλήγει να είναι ουσιαστικά, οικογενειακή υπόθεση ιδιοποίησης, ξένης προς αυτήν, περιουσίας. Εκείνο που είναι πασιφανές είναι η τήρηση – «εις το ακέραιον» – των οδηγιών του Μουσταφά Κεμάλ για την «δια βίου» προστασία του Ευθύμ και της οικογένειάς του. Η εκτίμηση που είχε ο Μουσταφά Κεμάλ προς τον Baba Eftim είναι διατυπωμένη σε μία φράση του, η οποία αποτελεί και το επίγραμμα στο τάφο του Ευθύμιου Καραχισαρίδη στο Κοιμητήριο του Σισλί:

«Baba Eftim bu memlekete bir ordu kadar hizmet etmistir, δηλ. Ο παπά-Ευθύμ έχει προσφέρει στη χώρα μας όσο ένας στρατός».³⁶⁷

Δεν πρέπει να λησμονείται άλλωστε η ρήση του παπα – Ευθύμ “*Ben Türk dostu değilim, ben Türk oğlu Türküm*”/Δεν είμαι Τούρκος γεννημένος, είμαι Τούρκος, γιος Τούρκου.³⁶⁸ Στις ημέρες μας αναζωπυρώνονται οι κινήσεις γύρω από αυτή την πολιτική της Τουρκίας, που δεν έπαυσε να υπάρχει. Οι μηχανισμοί της γειτονικής χώρας πραγματοποίησαν στην πόλη Νίγδη – στις 3 Ιουνίου 2014 – επιστημονικό συνέδριο, με παράλληλη έκθεση φωτογραφιών, προκειμένου να αναγνωριστούν από επιστημονικής πλευράς, οι ισχυρισμοί των Τούρκων επιστημόνων περί των Καραμανλήδων ως τούρκικου φύλλου, (*Συνέδριο στην Καπλαδοκία για τους ορθόδοξους Τούρκους – εφημερίδα «Ανατολή», τεύχος Ιουνίου 2014*).

Επισημαίνεται, ότι η παράνομη κατάσχεση των τριών ναών στην περιοχή του Γαλατά της Κωνσταντινούπολης και η ακίνητη περιουσία τους που με πολιτική παρέμβαση αποδόθηκαν στο δήθεν “Τούρκο-Ορθόδοξο Πατριαρχείο”, ήτοι της Παναγίας Καφατιανής το 1924, του Αγίου Νικολάου και του Αγίου Ιωάννη των Χίων το 1965, συνιστούν κατάφωρη παραβίαση των Άρθρων της Συνθήκης της Λωζάννης 37, 39, 40 και 41.³⁶⁹

Το θέμα των Εκκλησιών αυτών που βρίσκονται σε Τουρκικά χέρια ή έχουν καταπατηθεί, έθιξε με έμφαση στις αρχές του 2015 ο Οικουμενικός Πατριάρχης ζητώντας από την πλευρά του την επιστροφή στο Πατριαρχείο και την Ομογένεια των τριών ορθοδόξων ναών, που κατασχέθηκαν παράνομα πριν από 50 και πλέον χρόνια από τον σχισματικό και αφορισμένο παπα-Ευθύμ και

³⁶⁶ Χ. Ι. Δρούγκας, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα (25.2.2016)

³⁶⁷ S.Yeşilyurt, Türk Hristiyanların Patrikhanesi, 180, Erhan Ramazan Güllü, Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum, Ortodoks Patrikhanesi (1921 - 1923), 181, 182,184

³⁶⁸ Περιοδικό, Tarih konuşuyor, Papa Eftim, Cilt 8, Sayı/Τεύχος 52, (Mayıs 1968)

³⁶⁹ Χ. Ι. Δρούγκας, Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα,(25.2.2016)

το λεγόμενο "Τούρκο - Ορθόδοξο Πατριαρχείο" του που έστησε το τουρκικό κράτος για να αποδυναμώσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά δεν είχε καμιά τύχη.

Βεβαίως δεν είναι η πρώτη φορά που το θέτει- όπως και προκάτοχοί του -, όμως τώρα το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η ελληνική κοινότητα προχωρούν και σε ένδικα μέσα. Άλλη μια σημαντική Ελληνοτουρκική δικαστική υπόθεση της ΕΣΔΑ διευθετήθηκε το 2013. Η Γενική Διεύθυνση Ιδρυμάτων επέστρεψε το ιστορικό Ελληνικό Δημοτικό Σχολείο του Αγίου Φωκά Μεσαχωρίου/Ortaköy ³⁷⁰ στην Κωνσταντινούπολη στο ίδρυμα της Κοιμήσεως, κι αυτό παρά το γεγονός ότι το κτίριο χρησιμοποιείτο ως κυβερνητικό γραφείο του Υπουργείου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η Τουρκική κυβέρνηση αρνήθηκε να αναγνωρίσει αυτές τις εξελίξεις ως επιβεβαιώσεις του νομικού καθεστώτος, και αρνείται να καταχωρίσει περαιτέρω ιδιοκτησίες στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η έλλειψη νομικού καθεστώτος παραμένει και συνεχίζεται, αν και αυτό παραβιάζει τις διεθνείς και εθνικές υποχρεώσεις της Τουρκίας σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα. ³⁷¹

Πρόσφατα αναζωπυρώθηκαν οι κινήσεις γύρω από αυτή την πολιτική της Τουρκίας, που δεν έπαυσε να υπάρχει. Έτσι, πραγματοποιήθηκε στην πόλη Νίγδη της Καππαδοκίας – την 3^η Ιουνίου 2014 – επιστημονικό συνέδριο, με παράλληλη έκθεση φωτογραφιών, προκειμένου να αναγνωρισθούν, από επιστημονικής πλευράς, οι ισχυρισμοί των Τούρκων επιστημόνων περί των Καραμανλήδων ως τούρκικου φύλλου, (Συνέδριο στην Καππαδοκία για τους Ορθόδοξους Τούρκους).³⁷²

Ε. Κλείσιμο της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης

Μια άλλη δυσμενής συνέπεια της Συνθήκης της Λωζάννης ήταν το κλείσιμο της **Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης/Heybeliada Ruhban Okulu** (είχε ιδρυθεί το 1843 και λειτουργούσε από το 1844) που δεν είχε αναγνωριστεί ποτέ από τις τουρκικές αρχές ως εκπαιδευτικό ίδρυμα πανεπιστημιακού επιπέδου παρότι παρείχε στους σπουδαστές της ανώτερες θεολογικές σπουδές. Επισημαίνεται, ότι τόσο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου αλλά και για 48 χρόνια από το 1923 έως το 1971 επί τουρκικής δημοκρατίας, το θεολογικό αυτό φυτώριο - από τα μεγαλύτερα κέντρα της Ορθοδοξίας στον κόσμο - προσέφερε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, στον Ελληνισμό αλλά και γενικότερα στην Ορθοδοξία 930 αποφοίτους. Από αυτούς οι 343 έγιναν αρχιερείς και 12 εξ αυτών αναδείχθηκαν Οικουμενικοί Πατριάρχες (συμπερ. του σημερινού), δύο

³⁷⁰ Βακούφι της εκκλησίας του Αγίου Φωκά

³⁷¹ Α.Αλεξανδρή: Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923, τόμ.4^{ος}, 159 – 199

³⁷² Yunanistan'a göç eden Ortodoks Türkler konferansı ve fotoğraf sergisi, (5. Haziran 2014) -www.fibhaber.com

Πατριάρχες Αλεξανδρείας, δύο Αντιοχείας, τέσσερις Αρχιεπίσκοποι Αθηνών και ένας Αρχιεπίσκοπος Τιράνων. Συνολικά 318 υπηρέτησαν (ορισμένοι συνεχίζουν ακόμη να υπηρετούν) την Εκκλησία ως πρεσβύτεροι και διάκονοι. Εκτός όμως από φυτώριο ανάδειξης ιεραρχών, η Θεολογική Σχολή λειτουργούσε και ως δεξαμενή σκέψης και προβληματισμού με αντικείμενο τη θεολογική επιστημονική επεξεργασία των ζητημάτων που απασχολούσαν τον οικουμενικό θρόνο. Διέθετε μια τεράστια βιβλιοθήκη των 60.000 και πλέον τόμων, χειρόγραφων και κειμηλίων που αποτελούσαν για τους σπουδαστές αστείρευτη πηγή έμπνευσης, αναφοράς και μελέτης.³⁷³

Επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Σχολή ανήκε θεσμικά απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και λειτουργούσε σύμφωνα με τους οθωμανικούς νόμους. Σχολάρχης της ήταν πάντα εν ενεργεία λόγιος αρχιμανδρίτης, επίσκοπος ή μητροπολίτης του Φαναρίου. Με την εγκαθίδρυση της τουρκικής δημοκρατίας το 1923, η Θεολογική Σχολή συνέχισε να λειτουργεί σύμφωνα με τα άρθρα 40 και 41 (Προστασία Μειονοτήτων, ελευθερία χρήσης γλώσσας και άσκησης της θρησκείας τους, πρόσληψη εκπαιδευτικού προσωπικού κλπ.) της Συνθήκης της Λωζάννης ³⁷⁴ αλλά και βάσει της εσωτερικής τουρκικής νομοθεσίας. Πάρα ταύτα, η Χάλκη υπήρξε πάντα κόκκινο πανί για τους εθνικιστές στην Τουρκία. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου επιχειρήθηκε, αναποτελεσματικά, η απαλλοτρίωσή της, ενώ αμφισβητήθηκε το ιδιοκτησιακό καθεστώς της και διευθετήθηκε μόνον, όταν το Φανάρι εξαναγκάστηκε να αποδεχθεί ως αντάλλαγμα την απώλεια της **Εμπορικής Σχολής** ³⁷⁵, το άλλο μεγαλοπρεπές κτίριο της Ρωμοσύνης στη Χάλκη που ανήκε επίσης στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.³⁷⁶

Ειδικότερα, κατά τη δεκαετία της σχολαρχίας του κορυφαίου οικουμενιστή Μητροπολίτη Σελευκείας Γερμανού Στρηνόπουλου (1912-1922), η Θεολογική Σχολή εξελίχθηκε σε ένα σύγχρονο, εξωστρεφές εκπαιδευτικό κέντρο της Ορθοδοξίας, μεταξύ των προτεραιοτήτων του οποίου ήταν και η προετοιμασία του θεολογικού εδάφους για την προώθηση της ενότητας των χριστιανικών Εκκλησιών, ορθοδόξων και ετεροδόξων. ³⁷⁷ Η Σχολή έκλεισε αρχικά το 1930 μέχρι το 1933, αφού η τότε κυβέρνηση του Κεμάλ εφαρμόζοντας κρατικό έλεγχο στη θρησκεία είχε κλείσει όλα τα θρησκευτικά σχολεία και ιδρύματα συμπεριλαμβανομένων και των μουσουλμανικών ιεροδιδασκαλείων (μεντρεσέδων). ³⁷⁸

³⁷³ Α.Αλεξανδρής, Το Κλείσιμο της Θεολογική Σχολή Χάλκης, Εφημερίδα«Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (11.3.2019) -www.kathimerini.gr

³⁷⁴ Βλ. σελ. 52-53

³⁷⁵ Είχε ιδρυθεί το 1831 και λειτουργούσε μέχρι τη δεκαετία του 1950.

³⁷⁶ Α.Αλεξανδρής, Το Κλείσιμο της Θεολογική Σχολή Χάλκης, εφημερίδα«Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (11.3.2019)

³⁷⁷ Α.Αλεξανδρής, Το Κλείσιμο της Θεολογική Σχολή Χάλκης, εφημερίδα«Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (11.3.2019)

³⁷⁸ Η Θεολογική Σχολή όπως και τα ισλαμικά εκπαιδευτικά ιδρύματα (medresse) και τα Σχολεία Ιμάμηδων και Ιεροκηρύκων (επαναλειτούργησαν το 1949) είχαν κλείσει σε εφαρμογή του κρατικού ελέγχου στη θρησκεία. Έτσι είχαν καταργηθεί τα ιεροδικαστήρια, οι δερβισικές μονές (tekke) και ιερά σκηνώματα

Αρχικά, ο κύκλος σπουδών της Σχολής ήταν τριετής, αργότερα όμως (1853) έγινε επταετής διαθέτοντας 7 τάξεις, 4 τάξεις γυμνασιακής εκπαίδευσης και 3 τάξεις ιερατικών σπουδών με σχεδόν πλήρη κύκλο θεολογικών μαθημάτων για όσους ακολουθούσαν ιερατικές σπουδές. Την περίοδο 1919-1923 καταργήθηκε το γυμνασιακό τμήμα και η Σχολή λειτούργησε ως Ακαδημία 5 τάξεων. Όμως από το 1923 επανήλθε η παλαιά 7τάξια μορφή της Σχολής. Το πτυχίο της Σχολής θεωρείτο ισότιμο του Πανεπιστημίου.³⁷⁹ Τον Ιούνιο του 1947, το Πατριαρχείο υπέβαλε αίτηση στο τουρκικό Υπουργείο Παιδείας προκειμένου να κάνει αλλαγές στη δομή και το πρόγραμμα σπουδών της Ιερατικής Σχολής που τότε είχε μόνο 16 μαθητές από την ελληνική μειονότητα, ώστε να επιτρέπεται η είσοδος ξένων δασκάλων και μαθητών, για να το μετατρέψει σε γυμνάσιο. Με απόφαση του Υπουργείου Παιδείας στις 8 Δεκεμβρίου 1950 η τετρατάξια Σχολή αναβαθμίστηκε σε γυμνάσιο της μειονότητας, ενώ μια ακόμη τάξη προστέθηκε στο θεολογικό τμήμα που έγινε 4τάξιο και καταχωρήθηκε ως "**Σχολή Ειδικής Θεολογίας**". Μετά από αυτό, οι περισσότεροι μαθητές προέρχονταν από τις περιοχές που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου και με μια αλλαγή που έγινε το 1951, ξένοι μαθητές άρχισαν να λαμβάνουν εκπαίδευση για πρώτη φορά. Έτσι, μαθητές από άλλες ορθόδοξες εκκλησίες όπως π.χ. την Εκκλησία της Αιθιοπίας έγιναν δεκτοί στη Σχολή.³⁸⁰ Η Θεολογική Σχολή Χάλκης μέχρι τότε υπαγόταν απευθείας στο τουρκικό Υπουργείο Παιδείας και το καθεστώς της ρύθμιζε ειδικός Κανονισμός Λειτουργίας.³⁸¹ Το 1954 αποσοβήθηκε ο κλινδυνος απαλλοτρίωσης των κτιρίων της Σχολής με την έκδοση τίτλου ιδιοκτησίας στο νομικό πρόσωπο της Ι.Μ. της Αγίας Τριάδος.³⁸²

Η Σχολή δεν μπορούσε να μην επηρεαστεί κατά τη δύσκολη περίοδο της διετίας 1964-1965, όταν διαδοχικές τουρκικές κυβερνήσεις εφάρμοσαν ένα σχέδιο αποδυνάμωσης και υπονόμησης του πατριαρχικού θεσμού. Τα περιοριστικά μέτρα στην περίπτωση της Χάλκης κορυφώθηκαν το 1971, όταν μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960, η ελεγχόμενη από τον στρατό υπηρεσιακή κυβέρνηση του Nihat Erim προχώρησε στην απαγόρευση της λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής. Νομικό πρόσχημα για το κλείσιμό της πρόσφερε απόφαση

(türbe). (Πηγή: *Mardin, "İslâmcılık", 32, Toprak, 49 και 76-78*), Δ.Κιτσίκη, Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αιώνα, Αθήνα 1978, 256-257

³⁷⁹ Α.Μουστάκης, Χάλκη: Εκεί που ο χρόνος νικιέται, Ηλεκτρονική Εφημερίδα Πεμπτούσια (11.10.2017)= www.pemptousia.gr

³⁸⁰ Β.Θ. Σταυρίδη, Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αθήνα 1967, 122-127, S. Somuncuoğlu, Ruhban okulu meselesi: Nasıl açıldı, neden kapandı ve hangi şartlarda açılmaz?, MDM-Millî Strateji Araştırma Kurulu, (22.12.2018) – S. Somuncuoğlu, Patrikhane ve 551 yıllık hesap, İstanbul'da Yeni Roma İmparatorluğu, Ankara 2004, 84, 222

³⁸¹ Είχε εγκριθεί στις 25 Σεπτεμβρίου 1951, με απόφαση του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου του Υπουργείου Παιδείας της Τουρκίας και τον επικύρωσε η Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στις 5 Οκτωβρίου 1951. Τέθηκε δε σε εφαρμογή στις 3 Οκτωβρίου 1953.

³⁸² Α.Πασαδαίου, Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, 158.

του τουρκικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (Anayasa Mahkemesi) για την κατάργηση της ανώτατης ιδιωτικής εκπαίδευσης στην Τουρκία (12.1.1971).³⁸³ Συγκεκριμένα, το Συνταγματικό Δικαστήριο ακύρωσε ορισμένα άρθρα του Νόμου περί Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και όλα τα κολλέγια εξαρτήθηκαν από το κράτος. Ωστόσο, το Πατριαρχείο δεν το δέχτηκε, και έγιναν διάφορες προσπάθειες, όπως η επιστολή προς τον τότε πρωθυπουργό Nihat Erim, ενώ στη συνέχεια κατατέθηκε και αγωγή στο τουρκικό Συμβούλιο της Επικρατείας (Danıştay) για την ακύρωση της απόφασης. Η αγωγή απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι το Πατριαρχείο, αφού δεν έχει νομική προσωπικότητα, δεν μπορεί να υποβάλει αίτηση στο δικαστικό σώμα και να ανοίξει σχολείο. Στο γυμνάσιο της Σχολής όμως, η εκπαίδευση συνεχίστηκε, αλλά ο αριθμός των μαθητών μειώθηκε παράλληλα με τη μείωση στην κοινότητα και το 1984 ουσιαστικά έκλεισε λόγω έλλειψης μαθητών.³⁸⁴

Φαίνεται ότι οι βαθύτεροι λόγοι του κλεισίματος αυτού ήταν πως κατηγορήθηκε ότι κάτω από τον μανδύα του θρησκευτικού ιδρύματος η Σχολή εκπαίδευε ιεράρχες ενάντια στον τουρκισμό, αφού οι Τούρκοι υποστήριζαν ότι οι πιο σκληροί ριζοσπάστες ιερωμένοι των Βαλκανίων, με τελευταίο τον Μακάριο της Κύπρου, είχαν εκπαιδευτεί εκεί. Μάλιστα κάποτε ο Τούρκος υπουργός Παιδείας Ökten είχε πει ότι η Σχολή ξεπερνούσε τις εντολές φιλίας. Ενοχλούσε δηλ.η μετατροπή της Σχολής από ιερατική σε «Διεθνές Κέντρο Θεολογίας». Η προσπάθεια δε του Οικουμενικού Πατριαρχείου ενοποίησης των Ανατολικών και Δυτικών Εκκλησιών εκτιμήθηκε ότι στόχευε στην ίδρυση στρατηγικού αντιτουρκικού μετώπου.³⁸⁵

Όπως γράφει ο πρέσβυς ε.π. Αλέξης Αλεξανδρής, το κλείσιμο της Χάλκης υπήρξε πολιτική απόφαση του κεμαλικού κατεστημένου και το κλείσιμό της συγκαταλέγεται μεταξύ των αντιποίνων της Άγκυρας για την αποφασιστικότητα του Πατριάρχη Αθηναγόρα να αναδείξει διεθνώς τον οικουμενικό ρόλο της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ ταυτόχρονα αποτελούσε διπλωματικό χαρτί στην ελληνοτουρκική διελκυστίνδα στο Κυπριακό. Η επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, είναι θεμελιώδες αίτημα του Πατριαρχείου, προκειμένου αυτό να είναι σε θέση να εκπαιδεύει νέους κληρικούς και να εξασφαλίσει την ιστορική συνέχειά του με την επάνδρωσή του με αυτούς. Μετά το 1974, η τουρκική διπλωματία

³⁸³ M.D.Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul, 1980, 235, M. Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 70, X.Καρυκοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, 68, S. Somuncuoğlu, Ruhban okulu meselesi: Nasıl açıldı, neden kapandı ve hangi şartlarda açılmaz?, MDM-Millî Strateji Araştırma Kurulu, (22.12.2018), Α.Πασαδαίου, Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, 138-139.

³⁸⁴ S.Somuncuoğlu, Ruhban okulu meselesi: Nasıl açıldı, neden kapandı ve hangi şartlarda açılmaz?, MDM-Millî Strateji Araştırma Kurulu, (22.12.2018)- S.Somuncuoğlu, Patrikhane ve 551 yıllık hesap, İstanbul'da Yeni Roma İmparatorluğu, Ankara 2004, Α.Πασαδαίου, Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, 159.

³⁸⁵ M.Βαλάκου-Θεοδωρούλη, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, 70, M.D.Süreyya Şahin. Fener Patrikhanesi ve Türkiye, 235, S.Somuncuoğlu, Ruhban okulu meselesi, εφημερίδα AB Haber (12 Ağustos 2004).

χρησιμοποιεί το ζήτημα της Χάλκης στο πλαίσιο μια κακώς νοούμενης αμοιβαιότητας μεταξύ της ελληνορθόδοξης μειονότητας της Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου και της μουσουλμανικής της Θράκης.³⁸⁶

Η εκλογή Βαρθολομαίου στον Οικουμενικό Θρόνο έδωσε νέα δυναμική στο θέμα της επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Στον ενθρονιστήριο λόγο του (2.11.1991), ο Οικουμενικός Πατριάρχης υποσχέθηκε ότι θα δώσει προτεραιότητα στην εξασφάλιση άδειας για την επαναλειτουργία της Σχολής. Με τη δυναμική προσωπικότητα και το παγκόσμιο κύρος του ο Οικουμενικός Πατριάρχης κατάφερε να κινητοποιήσει τη διεθνή κοινή γνώμη υπέρ της επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την κατάφωρη καταπάτηση των μειονοτικών δικαιωμάτων και θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία. Το θέμα της Χάλκης δεν εγείρουν μόνο οι πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες του Δυτικού κόσμου αλλά και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύσσωμοι οι ευρωπαϊκοί θεσμοί έχουν καταστήσει σαφές στην Τουρκία ότι η λειτουργία της Χάλκης θα άρει ένα σημαντικό εμπόδιο στην ευρωπαϊκή πορεία της. Το 1998 η επιτροπή ιδιοκτητών της Σχολής διατάχθηκε να διαλυθεί, αλλά διεθνής κριτική έπεισε την Άγκυρα να ακυρώσει τη διαταγή. Η Χάλκη έχει τύχει της διεθνούς προσοχής τα τελευταία χρόνια. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1998, το Αμερικανικό Κογκρέσο υποστήριξε την επαναλειτουργία της. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναφέρει επίσης το ζήτημα στις διαπραγματεύσεις για την τουρκική εισδοχή στην ΕΕ. Ο τότε Πρόεδρος των ΗΠΑ, Bill Clinton επισκέφτηκε την Χάλκη στην επίσκεψή του στην Τουρκία το 1999 και ζήτησε από τον τότε Τούρκο Πρόεδρο *Süleyman Demirel* (1924-2015) να επιτρέψει την επαναλειτουργία της Σχολής. Τον Αύγουστο του 2011, ο Τούρκος τότε Πρωθυπουργός *Erdogan* αποφάσισε με διάταγμα ότι τα ακίνητα και τα θρησκευτικά κτίρια του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης, τα οποία κατασχέθηκαν στο παρελθόν πρέπει να επιστραφούν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Τον Σεπτέμβριο του 2011 ο σεβ.Μητροπολίτης Προύσης Ελπιδοφόρος (σημ. Αρχιεπίσκοπος Αμερικής) διορίστηκε καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος Χάλκης.³⁸⁷

Τον Ιανουάριο του 2013, η τουρκική εφημερίδα *Today's Zaman* ανέφερε ότι το τουρκικό Συμβούλιο Ιδρυμάτων επέστρεψε 190 εκτάρια γης στο ίδρυμα της Ι.Μ. της Αγίας Τριάδος. Το υπόψη ίδρυμα είναι ο ιδιοκτήτης της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Έτσι το Οικουμενικό Πατριαρχείο ελπίζει βάσιμα ότι οι υποσχέσεις της τουρκικής κυβέρνησης θα τηρηθούν και ότι θα επιτραπεί η επαναλειτουργία της Σχολής της Χάλκης. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης συνεχίζει αδιαλείπτως να διατυμπανίζει, *urbi et orbi* (στην πόλη και στην οικουμένη) την καταπάτηση του

³⁸⁶ Α.Αλεξανδρή, Το Κλείσιμο της Θεολογική Σχολή Χάλκης, εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (11.3.2019)

³⁸⁷ Α.Αλεξανδρή, Το Κλείσιμο της Θεολογική Σχολή Χάλκης, Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (11.3.2019)

δικαιώματος στη θρησκευτική εκπαίδευση των ορθοδόξων χριστιανών στην Τουρκία του 2019, με την προσδοκία να γίνει αντιληπτό στην Άγκυρα ότι με την αρνητική της στάση στην υπόθεση της Χάλκης, η τουρκική πλευρά εκθέτει διεθνώς, πρωτίστως τον εαυτό της, σε μια περίοδο που έχει τόσα ανοικτά θέματα στον τομέα των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων.³⁸⁸

Οι Τούρκοι πάντως θεωρούν ότι το **άνοιγμα της Θεολογικής Σχολής με ειδικό καθεστώς δεν είναι νομικά δυνατό**, αφού αντίκειται στη Συνθήκη της Λωζάννης. Υποστηρίζουν δηλ. ότι πρόκειται για πολιτικό προνόμιο που υπερβαίνει τα δικαιώματα των μειονοτήτων και διαταράσσει την ισορροπία μεταξύ των πολιτών. Η Συνθήκη της Λωζάννης, ισχυρίζονται, παρέχει στις μειονότητες δικαίωμα ίσης μεταχείρισης και όχι προνόμια. Κάτι που βρίσκουν σύμφωνο με την αρχή της ισότητας του άρθρου 12 του Συντάγματος, αλλά που όμως αντίκειται στον ορισμό του «κοσμικού κράτους» του άρθρου 2 του Συντάγματος, αφού **δεν είναι δυνατό ιδιωτικά σχολεία να παρέχουν θρησκευτική εκπαίδευση**. Βέβαια το άρθρο 132 επιτρέπει στα ιδιωτικά ιδρύματα να ιδρύουν ανώτατες σχολές υπό τον έλεγχο του κράτους. Ωστόσο, δεδομένου ότι κατά την Τουρκία **το Πατριαρχείο δεν αποτελεί ίδρυμα, δεν μπορεί να ανοίξει ένα δικό του ιδιωτικό ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης**. Σύμφωνα επίσης με το άρθρο 24 του Συντάγματος, **η θρησκευτική εκπαίδευση πρέπει να πραγματοποιείται υπό την επίβλεψη και τον έλεγχο του κράτους** (που θα διορίζει το εκπαιδευτικό προσωπικό, θα εγκρίνει βιβλία, προγράμματα σπουδών κ.α.), μια πολύ σημαντική προϋπόθεση που βέβαια το Πατριαρχείο δεν αποδέχεται. Τέλος ένας άλλος λόγος είναι ότι η Τουρκία από το 1999 διαθέτει Θεολογική Σχολή με Τμήμα Πολιτισμού και Θρησκευμάτων στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης.³⁸⁹

Σήμερα παραμένει ανοικτό το Γυμνάσιο της Σχολής αλλά δεν λειτουργεί λόγω έλλειψης μαθητών.

ΣΤ. Δυσλειτουργία της Πατριαρχικής Μεγάλης Σχολής του Γένους

Το αρχαιότερο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Κωνσταντινούπολης (τουρκιστί: Fener Mekteb-i-Kebir Vakfi ή Özel Fener Rum Lisesi που σημαίνει Πατριαρχική Μεγάλη Σχολή του Γένους) που ιδρύθηκε αμέσως μετά την Άλωση το 1454 από τον τότε πατριάρχη Γεώργιο Σχολάριο με τη βοήθεια του πρώτου διευθυντή της φιλοσόφου Ματθαίου Καμαριώτη, ανασυγκροτώντας την διαλυθείσα Πατριαρχική Ακαδημία, ως συνέχεια της Οικουμενικής Πατριαρχικής Σχολής που ίδρυσε ο Μέγας Κωνσταντίνος, αποτελεί ουσιαστικά ιστορική συνέχεια της Πατριαρχικής Σχολής ή Πατριαρχικής Ακαδημίας ή Μεγάλου Βήματος που ιδρύθηκε τον 9^ο αιώνα. Το σημερινό μεγαλοπρεπές κτίριο αναγέρθηκε την περίοδο 1881-83 επί πατριαρχίας Ιωακείμ Γ' κοντά στην έδρα του Πατριαρχείου

³⁸⁸ Α.Αλεξανδρή, Το Κλείσιμο της Θεολογική Σχολή Χάλκης, Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (11.3.2019)

³⁸⁹ S. Somuncuoğlu, Εφημερίδα Milliyet (20 Temmuz 2004)

με αρχιτέκτονα τον Κωνσταντίνο Δημάδη. Η επιγραφή «**Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή επί Ιωακείμ του Γ΄ 1880**» που τέθηκε τότε στην πρόσοψη αφαιρέθηκε δυστυχώς στη δεκαετία του '70 με επέμβαση των Τουρκικών αρχών. Το κτίριο ανακαινίστηκε την περίοδο 1987-89 με χρηματοδότηση του μεγάλου ευεργέτου της Σχολής Παναγιώτη Αγγελόπουλου.³⁹⁰

Η σχολή λειτούργησε στην αρχή ως οκτατάξια, με την τελευταία τάξη να αναγνωρίζεται έστω και ανεπίσημα ως πανεπιστημιακή. Το 1902 ιδρύθηκε παιδαγωγική σχολή τετραετούς φοίτησης, για να προετοιμάζει εκπαιδευτικούς που θα διορίζονταν στα ελληνικά σχολεία της οθωμανικής επικράτειας, καθώς και Σχολή Βυζαντινής Μουσικής. Μετά το 1922 απαγορεύτηκε η ανάμειξη του Πατριαρχείου στα θέματα της Σχολής, ενώ αυξήθηκαν οι ώρες των μαθημάτων στην τουρκική γλώσσα και περιορίστηκαν παράλληλα οι ώρες διδασκαλίας των ελληνικών.³⁹¹

Σήμερα η Σχολή έχει το καθεστώς ιδιωτικού μειονοτικού σχολείου, αποτελεί αυτοδιοίκητο Βακούφι και διοικείται από τη Σχολική Εφορεία, η οποία λογοδοτεί προς τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων (Vakıflar Genel Müdürlüğü) της Τουρκίας. Θέματα που αφορούν στο εκπαιδευτικό έργο του σχολείου, ρυθμίζονται από παλιότερες ελληνοτουρκικές συμφωνίες και διέπονται από το καθεστώς της αμοιβαιότητας σε σχέση πάντα με τα αντίστοιχα μειονοτικά σχολεία στη Θράκη. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης, δικαίωμα φοίτησης στα ελληνικά μειονοτικά σχολεία της Πόλης έχουν μονάχα οι Ρωμιοί Ορθόδοξοι που είναι Τούρκοι υπήκοοι και τα παιδιά καθηγητών, εργαζομένων στο Γενικό Προξενείο και κάποιων στρατιωτικών. Και ενώ μέχρι το 1945 οι μαθητές της είχαν φτάσει τους 500, σήμερα λόγω πολιτικών αιτίων αλλά και ενός τουρκικού νόμου που επέβαλε στους αποφοίτους του δημοτικού να εγγράφονται μόνο σε γυμνάσιο της περιοχής τους και όχι της επιλογής τους, ο αριθμός των μαθητών της ανέρχεται σήμερα σε 53 (μαθητές και μαθήτριες) σε σύνολο ελληνικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης 2000.³⁹² Επί του προκειμένου έχω προσωπική εμπειρία για τα προσκόμματα της φοίτησης Ρωμηών σ' αυτήν, καθότι ο μικρότερος αδερφός μου δεν μπόρεσε να εγγραφεί στην υπόψη Σχολή την περίοδο 1980-82.

Το 1952 και 1958 η Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή απέκτησε δύο ακίνητα, ένα μέσω δωρεάς και ένα μέσω αγοράς. Η απόκτηση του ακινήτου αμφισβητήθηκε από το Δημόσιο Ταμείο (Hazine) της Τουρκίας και μέσω τουρκικού δικαστηρίου δικαιώθηκε επικαλούμενο απόφαση του Ανώτερου Ακυρωτικού Δικαστηρίου το 1974 κατά την οποία ιδρύματα της μειονότητας δεν

³⁹⁰ Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, Λεύκωμα για τα 555 χρόνια λειτουργίας της, 2009, 12

³⁹¹ Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, Λεύκωμα για τα 555 χρόνια λειτουργίας της, 15

³⁹² Greecewithin.com/Κωνσταντινούπολη-Μεγάλη Σχολή του Γένους, 9.11.2018

μπορούν να αποκτούν ακίνητα. Το 1996 έγινε προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή δικαιώθηκε στις 9 Ιανουαρίου 2007. Με την απόφαση αυτή η Τουρκία υποχρεώθηκε να επιστρέψει τα ακίνητα και να καταβάλει αποζημίωση 890.000 ευρώ και 20.000 ευρώ για τα δικαστικά έξοδα.³⁹³

Z. Το Ιδιοκτησιακό καθεστώς των ελληνορθόδοξων κοιμητηρίων

Κατά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάννης (άρθρο 42), και βάσει του άρθρου 160 του Νόμου περί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, περισσότερα από 40 ελληνορθόδοξα κοιμητήρια, που ανήκαν σε ομογενειακά ευαγή ιδρύματα, έχουν περιέλθει στους κατά τόπους δήμους. ³⁹⁴ Ανάμεσά τους είναι και το κοιμητήριο του Σισλί- που ιδρύθηκε το 1859 (φιλοξενεί τάφους 80.000 Ελληνορθόδοξων) και υπέστη βανδαλισμούς το 1955 και του οποίου η αποκατάσταση των 40 πρώτων ταφικών μνημείων ξεκίνησε το 2009. Σ' αυτά συμπεριλαμβάνεται και ο Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος – επιστράφηκε στους Ρωμιούς της Πόλης το 2017 - με τον εκλεκτικιστικού ³⁹⁵ ρυθμού σταυροειδούς ναού με τρούλο, έργο του περίφημου Γάλλου αρχιτέκτονα Βαλορί, που κτίστηκε με δωρεά των αδελφών Στεφάνοβικ-Σκυλίτση.³⁹⁶

1.2 Τα Χριστιανικά Βακούφια

Ο θεσμός του Βακουφίου

Βακούφια είναι τα ευαγή ιδρύματα (συνήθως χώροι λατρείας, σχολεία ή νοσοκομεία) που συστάθηκαν πριν από το 1923, σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο, από Μουσουλμάνους ή Ελληνορθόδοξους ή Εβραίους ή Αρμένιους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην αραβική γλώσσα η λέξη *waqf*³⁹⁷ (τουρκικά: *vakif*, ελληνική απόδοση: *βακούφι*, πληθ. *evkaf*) σημαίνει **φιλανθρωπικό ίδρυμα**. Ο ακριβής ορισμός κατά τον νομικό Ν.Ελευθεριάδη είναι: «πράγμα ή κτήμα αφιερωμένο υπέρ κάποιου αγαθοεργού κοινωφελούς ή ιερού γενικά σκοπού που η νομική του έννοια είναι κυρίως η ίδια πράξη της αφιέρωσης, συνεκδοχικά και το ίδιο το αφιέρωμα ή και αυτός ακόμα ο σκοπός υπέρ του οποίου αφιερώνεται το κτήμα». ³⁹⁸ Κατά το ιερό μουσουλμανικό δίκαιο, ως βακούφι ορίζεται μια ιδιωτική περιουσία,

³⁹³ [www.mfa.gr/Υπουργείο Εξωτερικών, Ειδικότερα Κείμενα, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, Ειδικότερα Κείμενα, Η Μεγάλη του Γένους Σχολή -Προσφυγή στο ΕΔΑΔ](http://www.mfa.gr/Υπουργείο_Εξωτερικών_Ειδικότερα_Κείμενα_Ζητήματα_Ελληνοτουρκικών_Σχέσεων_Ειδικότερα_Κείμενα_Η_Μεγάλη_του_Γένους_Σχολή_Προσφυγή_στο_ΕΔΑΔ), 14.6.2018

³⁹⁴ [www.mfa.gr/Υπουργείο Εξωτερικών, Ειδικότερα Κείμενα, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, Ιδιοκτησιακό Καθεστώς των Ελληνορθόδοξων Κοιμητηρίων](http://www.mfa.gr/Υπουργείο_Εξωτερικών_Ειδικότερα_Κείμενα_Ζητήματα_Ελληνοτουρκικών_Σχέσεων_Ιδιοκτησιακό_Καθεστώς_των_Ελληνορθόδοξων_Κοιμητηρίων), σελ.5, 9.11.2018

³⁹⁵ Ο **Εκλεκτικισμός** είναι αρχιτεκτονικό στυλ του 19ου και του 20ού αιώνα, κατά τον οποίο επιλέγονται και χρησιμοποιούνται, ποικιλία στοιχείων διάφορων εποχών και ρυθμών, σε ένα ενιαίο κτίσμα, π.χ. στους ελληνορθόδοξους ναούς επιλέγονται βυζαντινά στοιχεία.

³⁹⁶ Κοιμητήριο Σισλί-Μεγαλώνυμος Κοινότητας Σταυροδρομίου - www.stavrodromion.org

³⁹⁷ Λέξη αραβικής προέλευσης waqf (و ا ق ف)

³⁹⁸ Ν.Π.Ελευθεριάδου, Η Ακίνητος Ιδιοκτησία εν Τουρκία, Εν Σμύρνη 1903, 31

κινητή/ακίνητη, που αποτελεί **αυτοτελή νομική προσωπικότητα**, μια δικαιοπραξία μέσω της οποίας ένα φυσικό πρόσωπο παραιτείται από ένα ή περισσότερα αγαθά του και τα θέτει εκτός εμπορικής συναλλαγής, αφιερώνοντάς τα ισοβίως σε έναν ιερό, φιλανθρωπικό ή κοινωνικό σκοπό. Το βακούφι αποτελεί τον κατεξοχήν μηχανισμό για την επίτευξη της ελεημοσύνης (sadaqa), έναν από τους κύριους άξονες του Ισλάμ. Από νομική άποψη, πρόκειται για ένα από τα πιο πολύπλοκα θέματα του μουσουλμανικού δικαίου που αν και διατήρησε όλα τα βασικά εννοιολογικά συστατικά του θεσμού, εξελίχθηκε σημαντικά στη διάρκεια των αιώνων. Ως νομικά πρόσωπα τα βακούφια είχαν ιδιαίτερη σημασία για την επιβίωση των κοινοτικών θεσμών των διαφόρων millet (μουσουλμάνων, χριστιανών και Εβραίων), αλλά και για τη βελτίωση των υποδομών του δημόσιου χώρου, όπως χώρων λατρείας, εκπαιδευτηρίων, κοιμητηρίων, γηροκομείων, ορφανοτροφείων.³⁹⁹

Θεμελιώδες στοιχείο της είναι η **ιδρυτική πράξη (vakfiye)** στην οποία εκφράζεται η βούληση του ιδρυτή· αυτή δεν μπορεί να μεταβληθεί. Στο έγγραφο αυτό προσδιορίζεται ο σκοπός σύστασης του βακουφίου, ο οποίος δεσμεύει οριστικά τον ιδρυτή και τους κληρονόμους του. Η ανελαστικότητα που του προσδίδει ο όρος αυτός είναι ωστόσο φαινομενική: Στην πράξη, το βακούφι αποδείχτηκε προσαρμοστικό κι ευέλικτο.⁴⁰⁰

Ο θεσμός του Βακουφίου ανάγεται στο Βυζάντιο από την περίοδο του Μεγάλου Βασιλείου τον 4^ο αιώνα, με την ίδρυση και λειτουργία ενός κοινωνικού φιλανθρωπικού συγκροτήματος, της περίφημης "Βασιλειάδας" με ευαγή ιδρύματα, όπως φτωχοκομείο, ορφανοτροφείο, γηροκομείο, ξενοδοχείο, νοσοκομείο, σχολεία και ναό. Η "πράξη" αυτή έγινε θεσμός, όταν η ίδρυση και η λειτουργία των ευαγών ιδρυμάτων άρχισαν να γίνονται με πατριαρχικά σιγίλια (sigillia) και αυτοκρατορικά διατάγματα (χρυσόβουλα). Ο θεσμός αυτός υιοθετήθηκε από τους Σελτζούκους Τούρκους της Ανατολίας και τους Μαμελούκους της Αιγύπτου, που έδωσαν τους βασικούς θεσμούς υποδομών διοίκησης στο αναδυόμενο οθωμανικό κράτος. Η θρησκευτική χροιά για το οθωμανικό κράτος βασίζεται στην "ιερή χειρονομία" του χαλίφη Ουμάρ Α' (586/590-644), όταν στο 629 προσέφερε υπέρ των αδυνάτων τα λάφυρα που του αναλογούσαν.⁴⁰¹

Η ελληνική νομοθεσία ορίζει το Βακούφι ως ακολούθως: *“Βακούφιο είναι αφιέρωμα κατά τον Ιερό Ισλαμικό Νόμο, που περιλαμβάνει ακίνητα ή/και κινητά περιουσιακά στοιχεία ή πρόσοδο υπέρ ευσεβούς, αγαθοεργού,*

³⁹⁹ Κ. Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, Αθήνα 2011, 43-47

⁴⁰⁰ Μ. Αναστασιάδου, Χριστιανικά βακούφια της Κωνσταντινούπολης, παρ.1, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού (17.5.2008)

⁴⁰¹ Β. Κυρατζόπουλου, Ο θεσμός των Βακουφίων (Vakif) στην Τουρκία τον 21ο αιώνα – www.antibaro.gr, 18.11.2014

κοινωφελούς γενικά σκοπού ή υπέρ φιλανθρωπικού, θρησκευτικού ευαγούς ιδρύματος που είτε υπάρχει είτε ιδρύεται για μη κερδοσκοπικό σκοπό".⁴⁰²

Τα Βακούφια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453), στους μη μουσουλμανικούς λαούς που κατακτήθηκαν από το φεουδαρχικό θεοκρατικό οθωμανικό κράτος επιτράπηκε να παραμείνουν στις πατρογονικές εστίες τους, δίνοντας όρκο πίστης, ως πολίτες δεύτερου βαθμού. Λόγω υπερφορολόγησης όμως αλλά και δυσκολιών κληροδότησης, οι μη μουσουλμάνοι στο πέρασ του χρόνου θα δωρίσουν τα καλλιεργήσιμα εδάφη και τα ακίνητά τους σε μη μουσουλμανικά βακούφια. Το ίδιο θα πράξουν και μέλη Μουσουλμανικών Ταγμάτων, που δεν ήταν αρεστά στο σουνιτικό καθεστώς του Οθωμανικού Κράτους.

Κατά το οθωμανικό δίκαιο, τα βακούφια κατηγοριοποιούνται ως εξής:

- Εκείνα που υπάγονταν άμεσα στο Υπουργείο (mazbûta) και
- Εκείνα που διοικούνταν από έφορο (mütevelli), τα ονομαζόμενα mülhak ή müstesnâ, και δεν εντάσσονταν σε άμεση κρατική διαχείριση

Ως προς την περιουσία τους, τα βακούφια διαιρούνταν σε:

- Θρησκευτικά και ευαγή ιδρύματα (ναοί, νοσοκομεία, θρησκευτικά σχολεία κλπ., και
- Ακίνητα των οποίων το εισόδημα δεν μπορούσε να συντηρήσει τα βακούφια της πρώτης κατηγορίας

Ένας άλλος διαχωρισμός των βακουφίων ήταν σε:

- Καθαρής ιδιοκτησίας (mülk), τα γνωστά σε μας μούλκια, και
- Δημόσιες Γαίες, δηλ. ακίνητα που είχαν παραχωρηθεί ως δώρο στον σουλτάνο (Arazi-i emriye), δηλ. μη καθαρής ιδιοκτησίας

Τέλος από οικονομική άποψη, τα βακούφια διακρίνονταν σε βακούφια προσοδοφόρα (hayrat) και μη προσοδοφόρα (akar). Πολλές από τις διακρίσεις αυτές διατηρήθηκαν και στο σύγχρονο τουρκικό δίκαιο.⁴⁰³

Το βακούφι δεν συμπεριλαμβάνει αποκλειστικά ακίνητα πράγματα, αλλά ενίοτε αφορά και κινητά (βιβλία, σοδειές, εμπορεύματα κλπ.). Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία διαμορφώθηκαν, ήδη από τα πρώτα χρόνια, πολλές κατηγορίες

⁴⁰² Κ. Τσιτσελίκη – Dilek Kurban/Μια Ιστορία Αμοιβαιότητας: Τα Μειονοτικά Βακούφια στην Ελλάδα και την Τουρκία, Istanbul 2010, 17

⁴⁰³ Κ. Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, 45-47, Ν.Π. Ελευθεριάδου, Η Ακίνητος Ιδιοκτησία εν Τουρκία, 23-24, 34-36, 42-47

βακουφικών κτημάτων, όπως ήδη προαναφέρθηκαν, οριζόμενες με διαφορετικά κριτήρια: ταυτότητα των ιδρυτών (κράτος, ιδιώτες), εξωτερική μορφή (αστικά, αγροτικά), διοίκηση, καταβλητέα τέλη. Τα «σουλτανικά» ιδρύματα αποτέλεσαν το εκτενέστερο μέρος αυτού του τύπου γαιών. Στις πόλεις τα μεγαλύτερα σουλτανικά βακούφια ήταν αυτά που δημιουργήθηκαν με σκοπό τη συντήρηση των κυριότερων μουσουλμανικών χώρων λατρείας. Για παράδειγμα, αναφέρεται το βακούφι του τζαμιού της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη, για το οποίο στις αρχές του 16ου αιώνα περισσότερα από 1.650 μαγαζιά και εργαστήρια στα όρια του ιστορικού κέντρου είχαν τεθεί εκτός συναλλαγής, θεωρούνταν «ακίνητοποιημένα» και ανήκαν στο βακούφι, το οποίο τα εκμίσθωνε και χρησιμοποιούσε τα έσοδα από τα μισθώματα για τα έργα επισκευής του ναού. Όσα δεν ήταν σουλτανικά, χαρακτηρίζονταν «ιδιωτικά», σχηματίζοντας πλείστες άλλες υποομάδες και υποδιαιρέσεις.⁴⁰⁴

Επειδή διαθέτει δική του νομική προσωπικότητα, το βακούφι συμβάλλεται ελεύθερα με τρίτους μέσω των νομίμων αντιπροσώπων του, καλύπτοντας έτσι εν μέρει το κενό δικαίου που δημιουργεί η μη αναγνώριση των νομικών προσώπων από το οθωμανικό δίκαιο. Τους κανόνες όμως επιβεβαιώνουν οι εξαιρέσεις. Εξάλλου, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η απόσταση ανάμεσα στον νομικό κανόνα και την πραγματικότητα ήταν συνήθως σημαντική. **Τα νομικά πρόσωπα είναι λοιπόν έννοια καταρχήν και θεωρητικά «άγνωστη».** Στην πράξη τα πράγματα είναι διαφορετικά. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, για παράδειγμα, τα ταμεία των επαγγελματικών συντεχνιών (esnaf sandıkları) είχαν σαφώς συμβατική ικανότητα, εφόσον παραχωρούσαν δάνεια σε φυσικά πρόσωπα – κατά κανόνα μέλη της συντεχνίας. Άλλη «εξαιρέση», ιδιαίτερα γνωστή στους Ρωμιούς της Πόλης: το οικόπεδο στο οποίο βρίσκονται ο ναός της Αγίας Τριάδας Σταυροδρομίου και το Ζάπλειο Παρθεναγωγείο που εγγράφηκε στο όνομα του «ρωμαϊκού έθνους» (Rum milletinin) την 11^η Μουχαρέμ 1191 (20 Φεβρουαρίου 1777).⁴⁰⁵

Η αυτονομία των βακουφικών ιδρυμάτων άρχισε να ελαττώνεται σταδιακά όσο το κράτος αναλάμβανε να ρυθμίζει ζητήματα διαχείρισης και φορολόγησης, ήδη από την εποχή των ύστερων οθωμανικών χρόνων. Η άσκηση των εξουσιών σε κεντρικό επίπεδο από την κυβέρνηση και ο έλεγχος των βακουφίων καταγράφεται στις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ, όταν το αρμόδιο υπουργείο Evkaf Nâzirliği επωμίστηκε κεντρικό εποπτικό ρόλο θεσμοθετώντας μια πυραμδική οργάνωση διοίκησης και ελέγχου των βακουφίων σε όλες τις επαρχίες, ενώ οι ιδρυτικές πράξεις των βακουφίων (vakfiye) δημοσιεύονταν σε σουλτανικό φερμάνι.

⁴⁰⁴ Μ. Αναστασιάδου, Χριστιανικά βακούφια της Κωνσταντινούπολης, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, παρ.2 (17.5.2008)

⁴⁰⁵ Μ. Αναστασιάδου, Χριστιανικά βακούφια της Κωνσταντινούπολης, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, παρ.3.1 (17.5.2008)

Οι περιπτώσεις βακουφικών ακινήτων των οποίων μεταβλήθηκε το νομικό καθεστώς είναι πολυάριθμες κατά την οθωμανική περίοδο. Τότε, τον 19^ο αιώνα, το αυτοκρατορικό υπουργείο Βακουφίων (Evkaf Nâzırlığı ή Evkaf-ı Hümâyun Nezâreti ⁴⁰⁶) δεν δίστασε να εκποιήσει πλείστα βακουφικά ακίνητα που κρίνονταν οικονομικά ασύμφορα και των οποίων η νομική υπόσταση δεν ήταν –θεωρητικά– δυνατό να αλλάξει. Τα βακούφια ως **αγαθοεργά θρησκευτικά ιδρύματα** την περίοδο του Συνταγματικού Οθωμανικού Κράτους (1838 - 1923) **δεν αναγνωρίζονταν ως νομικά πρόσωπα** στο νομικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι το 1912, ώσπου το καθεστώς των Νεότουρκων θα εντάξει την ακίνητη περιουσία τους στο Αυτοκρατορικό Κτηματολόγιο (Hümâyun Defteri Hakani). ⁴⁰⁷ Τα εν λόγω βακούφια που ανήκαν στις χριστιανικές κοινότητες ονομάστηκαν **οθωμανικά φιλανθρωπικά βακούφια** (Osmanlı müessesati hayriyesi). Ως προς τούτο, μία εκ των ιδιαιτεροτήτων του οθωμανικού δικαίου πηγάζει από γεγονός ότι πολυάριθμες δημόσιες υπηρεσίες παρέχονταν από φιλανθρωπικά βακούφια.⁴⁰⁸ **Ο μεταβατικός νόμος επί του δικαιώματος των νομικών προσώπων να κατέχουν ακίνητη περιουσία που δημοσιεύτηκε στις 16.2.1912, αναγνώρισε τη νομική προσωπικότητα των βακουφίων και τους παραχώρησε το δικαίωμα να αποκτούν ακίνητη περιουσία.** Από το 1832 μέχρι το 1920 η ρύθμιση των Βακουφικών περιουσιακών στοιχείων εμφανίζεται σε διάφορες διεθνείς και διμερείς συνθήκες, που υπογράφηκαν μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικού Κράτους. Όμως την περίοδο 1908-1922 **απαγόρευσαν στα ευαγή ιδρύματα να έχουν στην ιδιοκτησία τους προσοδοφόρα ακίνητα, με αποτέλεσμα τα τελευταία να καταχωρούνται συχνά στο κτηματολόγιο στο όνομα κάποιου φυσικού προσώπου, αγίου ή ακόμα του Χριστού ή της Παναγίας.** Έκτοτε σταδιακά, η έννοια του «νομικού προσώπου» –που από το τέλος του 19ου αιώνα αφορούσε ήδη τις εμπορικές εταιρείες– γενικεύεται στο οθωμανικό δίκαιο. Οι μη μουσουλμανικές κοινότητες μπορούν στο εξής να εγγράφουν τα αστικά τους ακίνητα απευθείας στο όνομά τους θέτοντας τέρμα στις εικονικές μεταβιβάσεις.

Ο νομικός Ν. Π. Ελευθεριάδης αναφέρει ότι τα ρωμαίικα ευαγή ιδρύματα δεν συστάθηκαν ποτέ ως βακουφικά ενώπιον του μουσουλμάνου ιεροδίκη και επομένως δεν εντάσσονται στην καθ' ύλην αρμοδιότητά του. Η ύπαρξή τους οφείλεται στη μεγαλοψυχία και γενναιοδωρία των εκάστοτε σουλτάνων, οι οποίοι με ειδικό φερμάνι παραχώρησαν άδειες ανέγερσης ναών, σχολείων, νοσοκομείων και δεν παρέλειψαν, σε κάθε ενθρόνιση νέου Πατριάρχη, να εκδώσουν αυτοκρατορικό βεράτι διευκρινίζοντας ότι η διαχείριση των εισοδημάτων του Πατριαρχείου ανήκε στον Πατριάρχη και την Ιερή Σύνοδο. Στο ίδιο βεράτι

⁴⁰⁶ Συστάθηκε την 13.10.1826 και καταργήθηκε την 4.11.1922

⁴⁰⁷ Καταρτίστηκε το 1858-60 και ήταν αποτέλεσμα του αγροτικού νόμου 1274 του 1858 με τον οποίο η Υψηλή Πύλη προσπάθησε να ελέγξει τις συνθήκες που επικρατούσαν στην αγροτική παραγωγή ξαι τη γαιοκτησία. Ο νόμος στόχευε στην τόνωση της αγροτικής παραγωγής, στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων γης με τίτλους (tapu) αλλά και στην αύξηση των κρατικών εσόδων (Πηγή: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Τανζιμάτ – www.ime.gr)

⁴⁰⁸ Κ. Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, 46-47

αναφέρεται συστηματικά, ότι «αι απανταχού του κράτους εκκλησίου και μοναστήρια θα διατελώσιν ως έκπλαλοι υπό την κυριότητα και κατοχήν του τε Πατριάρχου και των κατά τόπους μητροπολιτών». Οι περισσότεροι ορθόδοξοι ναοί της Πόλης, τα σχολικά κτίρια, τα νεκροταφεία και το νοσοκομείο έλκουν συνεπώς τη νομιμότητα της ίδρυσής τους από τη βούληση του σουλτάνου, η οποία αποτυπώνεται στο αυτοκρατορικό φερμάνι που αποτελεί εφεξής οιονεί τίτλο κυριότητας. Αλλά κανένα από αυτά τα κοινοτικά ή εκκλησιαστικά ακίνητα δεν υπάγεται σε σαφώς προδιαγεγραμμένο καθεστώς.⁴⁰⁹

Η Ελλάδα βάσει του Συντάγματός της, ως Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού και ως Αυτοκέφαλη Εκκλησία μετά το 1850, ρυθμίζει τα μεν περιουσιακά στοιχεία των Χριστιανικών Βακουφιών σε συνεννόηση Κράτους και ηγεσίας της Αυτοκέφαλής Ελλαδικής Εκκλησίας, τα δε περιουσιακά στοιχεία των Ισλαμικών Βακουφιών βάσει συνθηκών που υπογράφηκαν μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικού Κράτους.⁴¹⁰

Η ακίνητη περιουσία των Βακουφιών της Κωνσταντινούπολης – αποκαλείτο από τους Νεότουρκους “η πόλη των Βακουφιών”⁴¹¹, που ήταν ο βασικός μοχλός άντλησης πόρων για την λειτουργία των ευαγών ιδρυμάτων και των σχολείων ως μία **μέθοδος της πολιτικής απορωμιοποίησης**, θα αποτελέσει έναν από τους βασικούς στόχους της Τουρκικής Δημοκρατίας. Τα περισσότερα εξ αυτών ήταν δωρεές μεγάλων Ελλήνων ευεργετών του 18ου, του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα. Ως βασική αρχή της κοινοτικής δομής, με τα βακούφικα έσοδα καλύπτονταν τα έξοδα υγείας, εκπαίδευσης, συντήρησης χώρων λατρείας και η στήριξη αναξιοπαθούντων μελών της κοινότητας. Η ακίνητη περιουσία των Βακουφιών της Κωνσταντινούπολης, που ήταν ο βασικός μοχλός άντλησης πόρων για την λειτουργία των ευαγών ιδρυμάτων και των σχολείων ως μια μέθοδος της πολιτικής απορωμιοποίησης/αφελληνισμού, θα αποτελέσει έναν από τους βασικούς στόχους της Τουρκικής Δημοκρατίας.⁴¹²

Τα Βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης

Μετά την υπογραφή και εφαρμογή της Συνθήκης Ανταλλαγής Πληθυσμών (30.1.1923), οι Ρωμιοί Ορθόδοξοι που θα παραμείνουν εντός του νομού Κωνσταντινούπολης και στις νήσους Ίμβρο και Τένεδο, θα έχουν το **δικαίωμα λειτουργίας των Βακουφιών** τους (Συνθήκη της Λωζάννης, Προστασία Μειονοτήτων, Άρθρα 37 -40). Για τις μουσουλμανικές και μη-μουσουλμανικές

⁴⁰⁹ Ν.Π. Ελευθεριάδης, Η Ακίνητος Ιδιοκτησία εν Τουρκία, 84-85

⁴¹⁰ Ν.Π. Ελευθεριάδης, Η Ακίνητος Ιδιοκτησία εν Τουρκία, 15-22

⁴¹¹ Μ. Αναστασιάδου, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Χριστιανικά βακούφια της Κωνσταντινούπολης, παρ.3.1 (17.5.2008)

⁴¹² Β. Κυρατζόπουλου, Τα Κοινοτικά (μειονοτικά) βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία. Το AKP του Recep Tayyip Erdoğan και το Μέλλον, Ηλεκτρονική εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ, Αρ. φύλλου 3779, 23-24.1.2021 –www.elzoni.gr

μειονότητες που επέζησαν των διωγμών και απαλλάχθηκαν από την ανταλλαγή πληθυσμών στην Ελλάδα και τη νεο-διαμορφωθείσα Τουρκία, η Λωζάννη κατοχύρωσε ειδικό καθεστώς προστασίας που καλύπτει ρητά τα κοινοτικά βακούφια και την ακίνητη περιουσία τους.⁴¹³

Όμως το θέμα των Βακουφίων περιπλέκεται για την Τουρκική Δημοκρατία όταν ιδρύεται με τη Συνθήκη της Λωζάννης (ΣτΛ) ένα νέο κοσμικό κράτος που από την μία περιορίζει κάθε θρησκευτικό θεσμό στα πλαίσια πνευματικών δραστηριοτήτων, από την άλλη δεσμεύεται για την ύπαρξη και προστασία των μη Μουσουλμανικών θεσμών (Κεφ. 3, Άρθρα 37 – 45 της ΣτΛ), που ανήκουν σε θρησκευτικές γηγενείς μειονοτικές ομάδες. Κατά τη Συνθήκη της Λωζάννης, τα κοινοτικά βακούφια είναι **sui generis** (λόγω της μοναδικότητάς τους) **νομικά πρόσωπα** και αποτελούν εξαίρεση σε όσα ιδρύματα διέπονται από το ελληνικό και το τουρκικό αστικό δίκαιο. Η Συνθήκη προβλέπει ότι η μειονότητα έχει το δικαίωμα να «*συνιστώσι, διευθύνωσι και εποπτεύωσιν*» βακούφια. Αντίστοιχα, πρέπει να υπάρχει νομική σχέση μεταξύ των βακουφίων και της σχετικής μειονοτικής κοινότητας, δηλαδή των «μουςουλμάνων» (στην Ελλάδα) και των «μη-μουςουλμάνων» (στην Τουρκία). Συνεπώς, **η «μειονοτική κοινότητα» είναι το νομικό πρόσωπο στο οποίο έχει ανατεθεί η σύσταση και η διαχείριση των βακουφίων και των περιουσιών αυτών.** Η Συνθήκη της Λωζάννης αναγνωρίζει στα κοινοτικά/μειονοτικά βακούφια φιλανθρωπικού, κοινωνικού, εκπαιδευτικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα το δικαίωμα να αποκτούν, να χρησιμοποιούν και να διαθέτουν ακίνητη περιουσία. Τα άρθρα 40 έως και 44 της Συνθήκης εκχωρούν τα δικαιώματα αυτά στις μη-μουςουλμανικές μειονότητες της Τουρκίας και επιβάλλουν αντίστοιχες υποχρεώσεις στο τουρκικό κράτος.

Το άρθρο 45 επιβάλλει στην Ελλάδα «παράλληλες υποχρεώσεις», προκειμένου να αναγνωρίσει στη μουςουλμανική της μειονότητα τα ίδια δικαιώματα που η Τουρκία καλείται να αναγνωρίσει στη δική της μη-μουςουλμανική μειονότητα, σύμφωνα πάντα με τη Συνθήκη. Με άλλα λόγια, τα άρθρα 40 έως και 44 εκχωρούν στις μουςουλμανικές μειονότητες στην Ελλάδα τα ίδια δικαιώματα που αναγνωρίζουν στους μη-μουςουλμάνους της Τουρκίας, ενώ παράλληλα επιβάλλουν όμοιες υποχρεώσεις τόσο στο ελληνικό όσο και το τουρκικό κράτος.⁴¹⁴

Ας δούμε όμως αναλυτικά τις διατάξεις των Άρθρων που αφορούν αποκλειστικά τα Βακούφια.⁴¹⁵

⁴¹³ Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, Ειδικότερα Κείμενα, Η Ελληνική Μειονότητα και τα Ιδρύματά της στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο (9.11.2018) 1,2 – www.mfa.gov.gr

⁴¹⁴ Βλ. Ελληνικό Κείμενο Συνθήκης Λωζάννης, Άρθρα 37-45, Κ. Τσιτσελίκη – Dilek Kurban/Μια Ιστορία Αμοιβαιότητας: Τα Μειονοτικά Βακούφια στην Ελλάδα και την Τουρκία, 7

⁴¹⁵ Βλ.Ελληνικό Κείμενο Συνθήκης Λωζάννης, Άρθρα 37-45

Άρθρο 37

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως αι εν τοις άρθροις 38-44 περιεχόμεναι διατάξεις αναγνωρισθώσιν ως θεμελιώδεις νόμοι, όπως ουδείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημός τις πράξις διατελώσιν εν αντιφάσει ή εν αντιθέσει προς τας διατάξεις ταύτας και όπως ουδείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημός τις πράξις κατισχύωσιν αυτών.....

Άρθρο 40

Οι Τούρκοι υπήκοοι, οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας, θα απολαύωσι «νομικώς» και πραγματικώς της αυτής προστασίας και των αυτών εγγυήσεων ων απολαμβάνουσι και οι λοιποί Τούρκοι υπήκοοι, **θα έχωσιν ιδίως ίσον δικαίωμα να συνιστώσι, διευθύνωσι και εποπτεύωσιν, ιδίαις δαπάναις, παντός είδους φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα, σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια μετά του δικαιώματος να ποιώνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των και να τελώσιν ελευθέρως τα της θρησκείας των...**

Άρθρον 42

Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται να λάβη απέναντι των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, όσον αφορά την οικογενειακήν ή προσωπικήν αυτών κατάστασιν, πάντα τα κατάλληλα μέτρα, όπως τα ζητήματα ταύτα κανονίζονται συμφώνως προς τα έθιμα των μειονοτήτων τούτων. Τα μέτρα ταύτα θέλουσιν επεξεργασθή ειδικαί επιτροπαί, αποτελούμεναι εξ ίσου αριθμού αντιπροσώπων της Τουρκικής Κυβερνήσεως και μιας εκάστης των ενδιαφερομένων μειονοτήτων. Εν περιπτώσει διαφωνίας, η Τουρκική Κυβέρνησις και το Συμβούλιον της Κοινωνίας των Εθνών θέλουσι διορίσει, από κοινού, επιδιαιτητήν εκλεγόμενον μεταξύ των ευρωπαϊών νομομαθών. **Η Τουρκική Κυβέρνησις υποχρεούται να παρέχη πάσαν προστασίαν εις τας εκκλησίας, συναγωγάς, νεκροταφεία και λοιπά θρησκευτικά καθιδρύματα των ειρημένων μειονοτήτων. Εις τα ευαγή καθιδρύματα ως και τα θρησκευτικά και φιλανθρωπικά καταστήματα των αυτών μειονοτήτων, των ήδη ευρισκομένων εν Τουρκία, θα παρέχεται πάσα ευκολία και άδεια, η δε Τουρκική Κυβέρνησις, προκειμένου περί ιδρύσεως νέων θρησκευτικών και φιλανθρωπικών καθιδρυμάτων, ουδεμίαν θέλει αρνηθή εκ των αναγκαίων ευκολιών, αίτινες έχουσιν εξασφαλισθήεις τα λοιπά ιδιωτικά καθιδρύματα ομοίας φύσεως.**

Άρθρον 60 (Από τας Διαφόρους Διατάξεις)

Τα Κράτη, υπέρ ων απεσπάσθη ή αποσπάται έδαφος εκ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είτε συνεπεία των Βαλκανικών πολέμων, είτε δυνάμει της παρούσης Συνθήκης, θα αποκτήσωσιν άνευ ανταλλάγματος πάσαν ιδιοκτησίαν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κειμένην εν τω εδάφει τούτω. Εννοείται ότι οι δυνάμει των Αυτοκρατορικών διαταγμάτων της 26ης Αυγούστου 1324 (8 Σεπτεμβρίου 1908) και 20ης Απριλίου 1325 (2 Μαΐου 1909) μεταβιβασθείσαι εκ του Αυτοκρατορικού Ταμείου εις το Κράτος ιδιοκτησίαι, ως και αι κατά την 30ην Οκτωβρίου 1918 διατελούσαι υπό την διαχείρισιν του Αυτοκρατορικού Ταμείου επ' ωφελεία δημοσίας υπηρεσίας, περιλαμβάνονται μεταξύ των εν τω

προηγούμενω εδαφίω αναφερομένων ιδιοκτησιών των ειρημένων Κρατών υποκαθισταμένων εις την Οθωμανικήν Κυβέρνησιν όσον αφορά τας ιδιοκτησίας ταύτας και **υποχρεομένων να σεβασθώσι τα επ' αυτών συνεστημένα Βακούφια**. Η αναφύεσσα διαφορά μεταξύ της Ελληνικής Κυβερνήσεως και της Τουρκικής ως προς τας ιδιοκτησίας τας μεταβιβασθείσας εκ του Αυτοκρατορικού Ταμείου εις το Κράτος και κειμένας εντός των περιελθόντων εις την Ελλάδα εδαφών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είτε συνεπεία των Βαλκανικών πολέμων, είτε μεταγεστέρως, θα υποβληθή, επί τη βάσει συνομολογηθησομένου συνυποσχετικού, εις Διαιτητικόν Δικαστήριον εν Χάγη, συμφώνως της το συνημμένον τη Συνθήκη των Αθηνών της 1/14^{ης} Νοεμβρίου 1913, υπ' αριθ. 2, ειδικόν Πρωτόκολλον. Αι διατάξεις του παρόντος άρθρου **δεν θέλουσι μεταβάλει την νομικήν φύσιν των επ' ονόματι του Αυτοκρατορικού Ταμείου εγγεγραμμένων και υπό την διαχείρισιν αυτού διατελεσασών ιδιοκτησιών, των μη αναφερομένων εν τοις εδαφίοις 2 και 3 του παρόντος άρθρου.**

Η κατοχύρωση των βακουφικών περιουσιών των μειονοτήτων παρέμενε όλη τη δεκαετία του 1920 υπό προσωρινό καθεστώς και διαπραγμάτευση, αφού τα κοινοτικά ιδρύματα τέθηκαν εκτός του κανονιστικού πεδίου του νέου τουρκικού Αστικού Κώδικα. Η Βουλή της Άγκυρας κατά τη διάρκεια εφαρμογής της Συνθήκης Ανταλλαγής Πληθυσμού με τον Ν.333 – 15/4/1923, δηλώνει ότι **τα ορφανά ακίνητα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τις δημόσιες υπηρεσίες του κράτους**. Έτσι υφαρπάζονται τα ακίνητα των θυμάτων των γενοκτονιών (Αρμένιοι, Ασσύριοι, Έλληνες και λοιποί μη Μουσουλμάνοι). Όταν σημειώνεται μεγάλη απόκλιση στα οικονομικά του νεοσύστατου κράτους, ο όρος διανομή ορφανών ακινήτων με τους Ν. 622-15/4/1925 και Ν.662 θα μετατραπεί σε εκποίηση ορφανών ακινήτων και θα πωληθούν προς απόκτηση εσόδων. Σε περίπτωση που θα εμφανίζονταν δικαιούχος, η Τουρκική Δημοκρατία αποδέχονταν να τον αποζημιώσει σε τιμές που ίσχυαν αρχές του 1915. Ήταν η περίοδος έναρξης πολέμου και εκτοπισμού του μη Μουσουλμανικού πληθυσμού, όπου οι τιμές ακινήτων κυμαίνονταν στα χαμηλότερα επίπεδα του αιώνας.⁴¹⁶

Την ίδια μέρα που η Μεγάλη Εθνική Βουλή της Τουρκίας καταργεί τον θεσμό του Χαλίφη και δημεύονται όλα τα περιουσιακά στοιχεία της οθωμανικής δυναστείας, με τον Ν.430-3/3/1924 όλα τα θρησκευτικά σχολεία θα δημευτούν υπέρ της Τουρκικής Δημοκρατίας. Το 1924 ιδρύεται το Κτηματολόγιο (**Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü**). Στο άρθρο 3 του σχετικού νόμου προβλέπει ότι τα ακίνητα των ξένων θρησκευτικών, σχολικών και φιλανθρωπικών βακουφίων (ιδρυμάτων) που η προσωπικότητά τους αναγνωρίζεται από το τουρκικό κράτος και έχουν αποκτηθεί με ιδρυτική πράξη και διοικητική απόφαση, μπορούν να καταχωρηθούν στο όνομα του νομικού προσώπου των βακουφίων, με την επιφύλαξη της σύμφωνης χρήσης προς τον αρχικό σκοπό και της διοικητικής

⁴¹⁶ Β. Κυρατζόπουλου, Τα Κοινοτικά (μειονοτικά) βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία. Το AKP του Recep Tayyip Erdoğan και το Μέλλον, Ηλεκτρονική εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ, Αρ. φύλλου 3779 (23-24.1.2021)

- www.elzoni.gr

άδειας. Η εγγραφή ενός ακινήτου στο κτηματολόγιο παρέχει στον ιδιοκτήτη του όλα τα προνόμια που συνδέονται με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Το άρθρο 705 του αστικού κώδικα (Ν.743-4/4/1926), όπως άλλωστε και το άρθρο 633 του παλαιού αστικού κώδικα, προέβλεπε ότι:

«Η εγγραφή στο κτηματολόγιο είναι απαραίτητη για την απόκτηση εγγείου ιδιοκτησίας. (...)».⁴¹⁷ Επίσης όλα τα σχολεία και η κινητή και ακίνητη περιουσία αυτών θα τεθούν υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Παιδείας. Με την εν λόγω πράξη εθνικοποίησης σε συνδυασμό με την αποδοχή του νέου Αστικού Κώδικα (Ν.743-4/4/1926, υιοθετείται το ελβετικό μοντέλο), με τον οποίο καταργείται η ιδιότητα Νομικού Προσώπου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, θα δημευθούν όλα τα ελληνικά σχολεία που εδρεύουν στην επικράτεια της Τουρκικής Δημοκρατίας (εκτός αυτών που εδρεύουν σε Κωνσταντινούπολη, Ίμβρο και Τένεδο). Με την παύση λειτουργίας των σχολείων θα δημευθούν και όλα τα ακίνητα των Βακουφιών που στήριζαν τα εν λόγω σχολεία. Το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης για τα ακίνητα που ανήκουν στην διοικητική του περιφέρεια, ως μη όντας νομικό πρόσωπο, δεν δικαιούται να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να διεκδικήσει έστω και την εξευτελιστική αποζημίωση που αποδιδόταν για τα "ορφανά ακίνητα". Το δε Πατριαρχείο της Αντιόχειας, που έχει παραμείνει υπό Γαλλική κυριαρχία, "σιωπά" για τα αντίστοιχα σχολεία και Βακούφικα περιουσιακά στοιχεία που παρέμειναν και δημεύθηκαν στην επικράτεια της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η αδράνεια της Κοινωνίας των Εθνών για τα τεκταινόμενα θα ενθαρρύνει τις πράξεις εθνικοποίησης. Έτσι, το 1925 παύεται η Εμπορική Σχολή της Χάλκης, η Σχολή Ξένων Γλωσσών Αποστολίδη και το 1927 θα παυτεί η ελληνική εκπαίδευση στα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, παραβιάζοντας ανοιχτά τα Άρθρα 14,37,38 και 40 της Συνθήκης της Λωζάννης.⁴¹⁸

Η Κατάσταση ακινήτων στην Κωνσταντινούπολη το 1927⁴¹⁹

Όροφοι	Χώροι Κατοικίας	Επαγγ. Χώροι	Δημ. Κτίρια	Σύνολο
1	22.803	23.203	1.360	47.366
2	49.607	5.930	659	56.196
3	22.307	1.702	304	24.313
4	4.358	502	97	4.957
5	1.276	145	23	1.444
6	568	52	5	625
Απροσδ.Χώροι	665	7.367	490	8.522
Σύνολο	101.584	38.901	2.938	143.423

⁴¹⁷ Κ. Μπέης, Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση: Οικουμενικό Πατριαρχείο, Περιοδικό Δίκη (Μάιος 2009) – www.kostasbeys.gr

⁴¹⁸ Β. Κυρατζόπουλου, Τα Κοινοτικά (μειονοτικά) βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία. Το AKP του Recep Tayyip Erdoğan και το Μέλλον, Ηλεκτρονική εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ, Αρ.φύλλου 3779 (23-24.1.2021) - www.elzoni.gr

⁴¹⁹ Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) – Διαμόρφωση Πίνακα Β.Κυρατζόπουλος 14,12.2017

Εδώ πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι μέχρι το 1927 εκδόθηκαν περίπου 238.000 πιστοποιητικά Βακουφίων (vakfiye), εκ των οποίων τα 26.798 θα μεταφερθούν στην **Γενική Διεύθυνση Βακουφίων** (ΓΔΒ, Vakıflar Genel Müdürlüğü, VGM), που είχε ιδρυθεί την 2.5.1920 αλλά αναδιοργανώθηκε με τον Ν.2762-5/6/1935. **Αυτή παρότι είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου σε ό,τι αφορά την εσωτερική διαχείρισή του, ωστόσο εξαρτάται άμεσα από τον Πρωθυπουργό.**⁴²⁰ Με τον νόμο αυτό το Πατριαρχείο απογυμνώνεται από τα δικαιώματά του στον έλεγχο και τη διαχείριση των εκκλησιαστικών επιτροπών των οποίων η διοίκηση ανατέθηκε σε διορισμένο από τις τουρκικές αρχές διοικητή (tek mütevellî). Η πράξη αυτή παραβιάζει τα άρθρα 40 (περί διαχείρισης των μειονοτικών ιδρυμάτων), και 42 και σύμφωνα με το άρθρο 44, το προσβληθέν μέρος τίθεται κάτω από την προστασία της Κοινωνίας των Εθνών.⁴²¹

Το 1927 (πριν την Ελληνοτουρκική Σύμβαση Φιλίας της Άγκυρας του 1930), ο πληθυσμός της Τουρκικής Δημοκρατίας ανέρχεται σε 16.200.694, εκ των οποίων 119.822 δηλώνουν ως μητρική γλώσσα την Ελληνική και 109.905 ως θρήσκευμα το Ελληνορθόδοξο. Την ίδια περίοδο το σύνολο των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης ανέρχεται σε 883.414, που ζουν και λειτουργούν - εργάζονται σε 143.423 κτίρια, εκ των οποίων τα 11.000 περίπου ανήκουν στα Ρωμαίικα Βακούφια (βλ. *Πίνακα 1* σελ. 117). Επί των ημερών μας με τις συνεχείς παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης και των μεταγενέστερων συνθηκών που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα από τους 14.804.116 επίσημα μόνιμους κατοίκους της Κωνσταντινούπολης η Ρωμαίικη κοινότητα απαρτίζεται περίπου από 2.000 μέλη.⁴²²

Η έννοια των «**κοινοτικών βακουφίων**» (χριστιανικών και εβραϊκών, **cemaat vakıfları**) εισήχθη με τον νόμο 2762/1935 της 13^{ης} Ιουνίου. Με τη δημιουργία αυτής της ιδιαίτερης κατηγορίας ιδρυμάτων, το νεοσύστατο κεμαλικό κράτος επιτυγχάνει τη συμμετοχή του στη διαχείριση των οικονομικών πόρων των κοινοτήτων. Ενώ δηλαδή τα ρωμαίικα ευαγή ιδρύματα της οθωμανικής περιόδου διοικούνταν αποκλειστικά από το Διαρκές Μεικτό Εθνικό Συμβούλιο και χωρίς την ανάμειξη και τον έλεγχο του αυτοκρατορικού υπουργείου Βακουφίων, από το 1935 κι έπειτα υπόκεινται στην κηδεμονία της **Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων**. Παρότι είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου σε ό,τι αφορά την εσωτερική διαχείρισή του, ωστόσο εξαρτάται άμεσα από τον Πρωθυπουργό. Ο νόμος αυτός ρύθμιζε τη λειτουργία των βακουφίων που είχαν δημιουργηθεί πριν τη θέση σε ισχύ του αστικού κώδικα και αναγνώριζε τη νομική προσωπικότητά τους. Το

⁴²⁰ Κ.Μπέης, Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση: Οικουμενικό Πατριαρχείο, Περιοδικό Δίκη (Μάιος 2009)- www.kostasbeis.gr

⁴²¹ Κ. Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, Παράρτημα ΣΤ', 50-54

⁴²² Β. Κυρατζόπουλου, Τα Κοινοτικά (μειονοτικά) βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία. Το AKP του Recep Tayyip Erdoğan και το Μέλλον, Ηλεκτρονική εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ, Αρ. φύλλου 3779 (23-24.1.2021) – www.elzoni.gr

νομικό καθεστώς των βακουφίων που ιδρύθηκαν μεταγενέστερα από την έναρξη ισχύος του αστικού κώδικα διέπονταν από τις διατάξεις του τελευταίου. Το άρθρο 1(δ) του νόμου αριθ. 2762 ρύθμιζε το καθεστώς των βακουφίων που είχαν κηρυχθεί «κατελιημμένα/mazbut». Το εφαρμοστέο τμήμα της εν λόγω διάταξης είχε ως εξής:

«Μεταξύ των βακουφίων που ιδρύθηκαν πριν τις 4 Οκτωβρίου 1926, (...) εκείνα που έπαυσαν νομικά και πραγματικά να ασκούν φιλανθρωπική δραστηριότητα (...) κηρύσσονται «κατελιημμένα» και η διοίκησή τους ανατίθεται στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων». Ο νόμος 2762 επέβαλλε την υποχρέωση στα βακούφια που μεταφέρθηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία να εγγράψουν την ακίνητη περιουσία τους στο κτηματολόγιο. Για τον σκοπό αυτό, το μεταβατικό άρθρο του προέβλεπε: «Α. Οι εκπρόσωποι (...) των βακουφίων που δεν έχουν υποβάλλει αναφορά στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων (...) υποχρεούνται να προσκομίσουν μία δήλωση (beyanname) όπου θα αναφέρονται η φύση, οι πηγές των εισοδημάτων, τα έξοδα, η ποιότητα και η ποσότητα των εισοδημάτων και των εξόδων του προηγούμενου έτους (...) του ιδρύματος, μέσα σε προθεσμία τριών μηνών από την θέση σε ισχύ του παρόντος νόμου. (...)». Επιπλέον, το άρθρο 44 του νόμου αριθ. 2762 προέβλεπε ότι τα βακούφια μπορούσαν να εγγράψουν στο όνομά τους την ακίνητη περιουσία που κατείχαν.

Ο νόμος έδινε στις μειονότητες προθεσμία μερικών μηνών για να κάνουν την απογραφή των ακινήτων τους, να καταρτίσουν τους σχετικούς καταλόγους και να υποβάλουν μια δήλωση στην οποία θα παρείχαν ακριβείς πληροφορίες σχετικά με τα έσοδα που απέφεραν τα συγκεκριμένα ακίνητα, τους διαχειριστές τους και τον σκοπό για τον οποίο ιδρύθηκαν. Στη δήλωση που κατέθεσαν μερικά ιδρύματα φρόντισαν ωστόσο να επισημάνουν ότι δεν είχαν ποτέ αποκτήσει την ιδιότητα του βακουφίου, εφόσον δε διέθεταν καν ιδρυτική πράξη (vakfiye). Με τον τρόπο αυτό δηλαδή οι μειονότητες διαμαρτυρήθηκαν, εκφράζοντας γραπτά την αντίθεσή τους σ' ένα καθεστώς που επιβλήθηκε μονομερώς από τις αρχές και το οποίο ήδη διαισθάνονταν ότι θα οδηγούσε στη σταδιακή απώλεια των ακινήτων τους. Σύμφωνα με τον νόμο του 1935, τα ιδρύματα των μειονοτήτων διοικούνται από επιτροπές που διορίζονται από τις κοινοτικές αρχές. Αλλά, θεωρούμενα ως βακούφια, υπόκεινται στο εξής στη σχετική τουρκική νομοθεσία. Ειδικότερα, καμιά μεταβολή της εξωτερικής τους όψης δεν είναι δυνατή χωρίς την προηγούμενη άδεια της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων. Το κυριότερο: Εφόσον εξομοιώθηκαν με τα βακούφια, τα μειονοτικά ιδρύματα δεν μπορούν πια να παρεκκλίνουν από τον αρχικό τους σκοπό. Ελλείψει ιδρυτικής πράξης, «αρχικός σκοπός» θεωρήθηκαν οι λειτουργίες που εκπλήρωναν όταν κατατέθηκε η δήλωση του 1935 και οι οποίες δεν ήταν πια δυνατό ν' αλλάξουν.⁴²³

⁴²³ Μ. Αναστασιάδου, Χριστιανικά βακούφια της Κωνσταντινούπολης, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, παρ.3.2.2-3.3. (12.5.2008) – constantinople.ehw.gr

Επιπλέον παγιώθηκε το καθεστώς των ιδρυμάτων που ήταν οργανικά συνδεδεμένα με τη μουσουλμανική κοινότητα, αλλά και τις μη μουσουλμανικές κοινότητες. Για την αναγνώρισή τους απαιτήθηκε η καταγραφή και νομιμοποίηση στο Κτηματολόγιο όλων των **παρεπομένων** ακινήτων τους. Υπενθυμίζεται ότι **κύριο βακούφι** είναι το κυρίως ίδρυμα καθαυτό, δηλ. ναός, σχολείο κλπ., ενώ **παρεπόμενο ακίνητο** (mülhak) είναι εκείνο που αποκτήθηκε από το κυρίως βακούφι, μέσω δωρεάς, κληρονομικής, διαδοχής αγοράς κλπ. Έτσι το 1936 οι κοινότητες κατέθεσαν **νέους καταλόγους-δηλωτικά (beyanname)** δηλώνοντας περίπου 8.000 ακίνητα. Η εγγραφή στο Κτηματολόγιο θα γινόταν παράλληλα με τη διαδικασία επικύρωσης από τη ΓΔΒ για κάθε ακίνητο (άρθρο 44 του Νόμου). Επιπλέον την περίοδο 1936-37 οι τουρκικές αρχές επέβαλαν ένα μόνο έφορο (tek mütevellî) της επιλογής τους ακυρώνοντας τις αιρετές διαχειριστικές επιτροπές. Η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων θεώρησε ως τελικές και αμετάκλητες τις δηλώσεις αυτές.⁴²⁴

Με τον Νόμο 5404/31.5.1949 τα βακούφια κατηγοριοποιήθηκαν ως «κοινοτικά»/Cemaat vakifları, καταργήθηκε ο ετήσιος φόρος mukataa (φόρος γης), απαλλάχθηκαν από τον «μόνο διαχειριστή» και ανέδειξαν δικές τους διαχειριστικές επιτροπές. Ο Κατάλογος του 1936 έγινε αποδεκτός και τον Απρίλιο του 1949 τα ακίνητα του Μπαλουκλή αναγνωρίστηκαν ως περιουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.⁴²⁵ Επιπλέον το 1936-37 διορίζεται από την τουρκική κυβέρνηση, ως επίτροπος των βακουφίων του Βαλουκλή ο Τουρκορθόδοξος Σταμάτης/Istamat Ζιχνης-Οζνταμάρ. Το γεγονός αυτό παραβιάζει το Άρθρο 40 της Συνθήκης της Λωζάννης.⁴²⁶

Το 1967 υιοθετείται νέο νομικό πλαίσιο σχετικά με το καθεστώς των ιδρυμάτων (Νόμος 903/1967) σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του οποίου η κοινοτική περιουσία που ιδρύεται από μια ομάδα ανθρώπων αποσκοπώντας στην ενίσχυση συγκεκριμένης φυλής ή μειονότητας δεν θα αναγνωρίζεται πλέον ως βακούφι από τις αρχές (άρθρο 47.2). Επίσης ένα παλαιό βακούφι μπορεί να καταργηθεί, αν θεωρηθεί ότι οι δραστηριότητές του προξενούν βλάβη στο κράτος (άρθρο 74). Επιπλέον επιβάλλεται τέλος 5% επί των προσόδων των βακουφίων δηλ. επαναφέρεται ο φόρος mukataa που είχε καταργηθεί το 1949.⁴²⁷

Έκτοτε και μέχρι τον 21^ο αιώνα που εισήχθη νέο νομοθετικό πλαίσιο στην Τουρκία ενόψη πιθανής ένταξής της στην Ε.Ε., τα ρωμεία βακουφικά ακίνητα θα αντιμετωπίσουν δύσκολες καταστάσεις.

⁴²⁴ Κ. Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, 50-55

⁴²⁵ Κ. Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, 54

⁴²⁶ Μ. Αναστασιάδου, Χριστιανικά βακούφια της Κωνσταντινούπολης Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, παρ.3.2,2 (12.5.2008)- constantinople.ehw.gr, Φ.Μπενλίσοϊ, Ρωμιοί της Κωνσταντινούπολης μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, 10.12.2007

⁴²⁷ Κ.Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, 55-58

Αναλυτικά από την επαύριο της σύναψης της Συνθήκης της Λωζάννης μέχρι τις αρχές του 2000 τα βακουφικά ακίνητα θα στοχευθούν μαζικά ή μη λόγω των ακολούθων νόμων και δικαστικών αποφάσεων :⁴²⁸

- Την υπ' αριθ. 1092 (6/12/1923) απόφαση του νομάρχη/vali Κωνσταντινούπολης.
- Τον Ν.743-4/4/1926, αρθ. 74, παύεται το δικαίωμα ίδρυσης νέων Βακουφίων ανά την Τουρκική Δημοκρατία. Με το εν λόγω άρθρο δεν περιορίζεται μόνο η ίδρυση νέων μη Μουσουλμανικών Ιδρυμάτων αλλά και Ισλαμικών Ταγμάτων.
- Τον Ν.1062 - 28/5/1927, ρυθμίσεις για ακίνητα ξένων υπηκόων που παρέμειναν εντός της επικράτειας της Τουρκικής Δημοκρατίας.
- Με τον Ν.1580-3/4/1930 περί λειτουργίας των Δημοτικών Αρχών, όπου δημεύονται τα κοιμητήρια και η λειτουργία τους θα μεταφερθεί στις Δημοτικές Αρχές.
- Τον Ν. 2510 - 14/6/1934, περί εποικισμού και εγκατάστασης προσφύγων.
- Λόγω ασυμβατότητας του Αστικού Κώδικα με το διάταγμα 7/1936-2/5042 της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων.
- Θεωρώντας βασική την δήλωση στοιχείων ακινήτων προς τις εφορείες το 1936, θα δημευθούν υπέρ δημοσίου από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων όλα τα ακίνητα που δεν αναφέρονται σ' αυτά, εκτός εάν προσκομισθεί πιστοποιητικό Βακουφίου.
- Τον Ν. 3780-18/1/1940, περί θωράκισης του Έθνους, λόγω εθνικής ασφάλειας την περίοδο Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δημεύονται ακίνητα που βρίσκονται στα παράλια του Εύξεινου Πόντου και εντός του νομού Κωνσταντινούπολης.
- Τον Ν. 4305-11/11/1942 περί φόρου περιουσίας. Αν και ο Ν. 4305 καταργείται σχετικά σύντομα με τον Ν. 4530 -15/3/1944, δεν επιστράφηκαν τα ακίνητα που εκποιήθηκαν στην ενδιάμεση περίοδο.
- Τον Ν. 903-13/7/1967 με τον οποίον υποχρεώνονται τα βακούφια σε καταβολή ποσού ίσου με το 5% του ετήσιου ακαθάριστου εισοδήματός τους στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων, δηλ. ουσιαστική επαναφορά του καταργθέντος το 1949 φόρου mukataa. ⁴²⁹ Το χανάτσι αυτό ονομάζεται **«δικαίωμα ελέγχου»**. Η μη καταβολή του αναλογούντος ποσού συνεπάγεται και την ποινική δίωξη του διαχειριστή του βακουφίου. **Ο νόμος προβλέπει την εκποίηση των Βακουφικών ακινήτων που ήταν στην δικαιοδοσία της ΓΔΒ, αν το ίδρυμα που στηρίζει το Βακούφι, αδυνατεί να διεκπεραιώσει τον σκοπό του. Απαγορεύεται στα βακούφια να αποκτήσουν άλλα ακίνητα, πέραν αυτών που περιγράφονται στη**

⁴²⁸ Β. Κυρατζόπουλου, Τα Κοινοτικά (μειονοτικά) βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία. Το AKP του Recep Tayyip Erdoğan και το Μέλλον, Ηλεκτρονική Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ, Αρ.φύλλου 3779 (23-24.1.2021)-www.elzoni.gr

⁴²⁹ **Muqata'a** στην οθωμανική αυτοκρατορία ονομάζονταν οι αυτοκρατορικές γαίες/hass-ı hümayun που διανέμονταν με το σύστημα πλειστηριασμού/iltizam, όπου τα δικαιώματα συλλογής προσόδων τους πουλιόντουσαν στον υψηλότερο πλειοδότη, συχνά ισόβια.

δήλωση που είχαν υποβάλει το 1935. Επιπλέον απαγορεύεται η σύσταση νέων μειονοτικών ιδρυμάτων (βακουφιών). Έτσι καταργούνται από το τμήμα Γ' του Πρώτου Μέρους της Συνθήκης τα Άρθρα 37, 40 και 42.⁴³⁰

- Κατόπιν αποφάσεων του Αρείου Πάγου (Ε4449 και Κ4399 - 6/7/1971), αποφασίζεται να επιστραφούν στους δωρητές όλα τα ακίνητα που έχουν δωρηθεί στα μη Μουσουλμανικά Βακούφια την περίοδο 1936 - 1971. Εάν δεν βρίσκονταν οι δωρητές, τα ακίνητα θα εκποιούνταν υπέρ της ΓΔΒ ή υπέρ Δημοσίου.

- Κατόπιν αποφάσεων του Yargitay Temyiz Mahkemesi – Τουρκικού Αρείου Πάγου (Ε1971/2-820, κ1974/505), οι Δικαστικές Αρχές θεωρούν επικίνδυνη την απόκτηση ακινήτων από μη Τούρκους. Στο σκεπτικό της απόφασης αποκαλούνται ως "ξένοι πολίτες μας" οι μη Μουσουλμάνοι που διαθέτουν την Τουρκική υπηκοότητα και επικυρώνεται η δήμευση των μη Μουσουλμανικών Βακουφικών περιουσιών.

Με τις προαναφερόμενες πρακτικές, το "κράτος νόμου", απογυμνώνει την ελληνική εθνότητα, που νόμιμα κατοικούσε στα όρια που όριζε η Συνθήκη της Λωζάννης, από τα περιουσιακά στοιχεία που προορίζονταν να τη στηρίξουν. Τοιουτοτρόπως, χιλιάδες ομογενειακά ακίνητα από τα μέσα της δεκαετίας του '30 μέχρι και σήμερα πέρασαν στα χέρια του τουρκικού κράτους.

Είναι χαρακτηριστικό ότι 25 βακούφια -κυρίως εκκλησιαστικά ιδρύματα όπως Μοναστήρια και Ναοί- έχουν κηρυχθεί από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων της Τουρκίας «κατειλημμένα» (**mazbut**).⁴³¹ Στόχος είναι η υφαρπαγή της περιουσίας τους η οποία εκτός από θρησκευτικούς και λατρευτικούς χώρους περιλαμβάνει και ακίνητα σε κεντρικά σημεία της Κωνσταντινούπολης αλλά και στα Πριγκηπόννησα. Το 2009 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, σε συνέντευξη που παραχώρησε σε τουρκική εφημερίδα, χαρακτήρισε απαράδεκτη την πρακτική αυτή. Μια πολιτική που συνδυάζεται άψογα με την άρνηση της τουρκικής διοίκησης να αναγνωρίσει νομική προσωπικότητα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ένα από τα αποτελέσματα είναι ο Πατριαρχικός Ναός του Αγίου Γεωργίου να αποτελεί βακούφι, ενώ το κεντρικό κτίριο του Πατριαρχικού Οίκου στο Φανάρι, επισήμως να μην ανήκει σε κανέναν.⁴³²

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει, οι Έλληνες υπήκοοι, που απελάθηκαν το 1964, εμφανίζονται ως κάτοχοι 12.535 ιδιοκτησιών, που είναι διάσπαρτες σε 26 πόλεις της Τουρκίας. Μεγάλο ήταν και το πλήγμα που δέχθηκε η Ομογένεια το 1974, στη σκιά των εξελίξεων στην Κύπρο. Μέσα σε λίγες ημέρες, εκατοντάδες

⁴³⁰ Κ. Τσιτσελίκη, Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, Παράρτημα ΣΤ', 55-57

⁴³¹ Είναι το Βακούφι, που διοικείται βάσει Ν.2762 από την ΓΔΒ, το οποίο έχει ιδρυθεί νωρίτερα από την ισχύουσα ημερομηνία του Ν. 723.

⁴³² Ν.Παπαχρήστου, Η περιουσία του Πατριαρχείου και οι δικαστικοί αγώνες για τα βακούφια - www.kathimerini.gr (25.12.2009)

ακίνητα κατασχέθηκαν από τις τουρκικές αρχές, ενώ μόνο το Νοσοκομείο του Βαλουκλή «έχασε» 147 ακίνητα. Σταδιακά -από τα μέσα του '30 μέχρι και σήμερα- περιήλθαν στο Δημόσιο σημαντικές εκκλησιαστικές περιουσίες, όπως μοναστήρια και ναοί, αλλά και μεγάλες εκτάσεις γης, ενώ απαλλοτριώθηκε το μεγαλύτερο μέρος των περιουσιών των ομογενών της Ίμβρου και της Τενέδου με στόχο τον πλήρη αφελληνισμό των νησιών.

Σε περίπτωση που το περιουσιακό στοιχείο είχε περάσει σε χέρια τρίτων, τότε το ίδρυμα θα λάβαινε αποζημίωση βάσει της αντικειμενικής αξίας, όπως ορίζεται από το τουρκικό υπουργείο Οικονομικών. Η εξέλιξη αυτή, που από τον τουρκικό Τύπο χαρακτηρίζεται «ιστορική απόφαση για τις μειονότητες», δημοσιοποιήθηκε μία ημέρα πριν από το δείπνο/**iftar** που - παρουσία και του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου - παρέθεσαν χθες προς τιμήν του 162 μειονοτικά ιδρύματα, με αφορμή τη λήξη της νηστείας για το ραμαζάνι. Το δείπνο παρατέθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης και σε αυτό έλαβαν μέρος, εκτός από τις τρεις μη μουσουλμανικές μειονότητες που αναγνωρίζει επισήμως η Άγκυρα - ελληνική, αρμενική και εβραϊκή - και εκπρόσωποι άλλων κοινοτήτων, όπως οι Συροχαλδαίοι, οι Βούλγαροι, οι Λατίνοι κ.ά. Συνέπεσε δε χρονικά και με την ενασχόληση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με προσφυγή ελληνικού βακουφίου της Πόλης για σχετική υπόθεση.⁴³³

Το 1972 με απόφαση του Νομικού Συμβουλίου του Ανώτερου Εφετείου αφαιρέθηκε από τα μειονοτικά όργανα η κυριότητα όλων των ακινήτων, που είτε από παράληψη δεν δηλώθηκαν είτε αποκτήθηκαν (μέσω δωρεάς, διαθήκης ή αγοράς) μετά τη χρονολογία αυτή.⁴³⁴ Η νέα ρύθμιση αφορούσε σύμφωνα με πρώτες εκτιμήσεις εκατοντάδες ακίνητα τα περισσότερα από τα οποία ήταν ελληνικά.

Με βάση τη νομολογία που αναπτύχθηκε με την απόφαση της 8 Μαΐου 1974, τα πολιτικά τμήματα του τουρκικού Ανώτατου Δικαστηρίου (Yargitay) αποφάνθηκαν ότι οι δηλώσεις που έγιναν το 1936 θα έπρεπε να θεωρούνται ιδρυτικές πράξεις των βακουφίων στις οποίες διευκρινιζόταν το καθεστώς τους. Ελλείπει ρητής ρήτρας, τα βακούφια αυτά δεν μπορούσαν να αποκτούν ακίνητη περιουσία άλλη από εκείνη που αναφερόταν στην από το 1936 δήλωσή τους. Το Yargitay σημείωσε ότι η κτήση από τα βακούφια ακινήτων πέραν εκείνων που αναφέρονταν στη δήλωση του 1936 μπορούσε να αποτελέσει απειλή για την εθνική ασφάλεια.

⁴³³ Επιστρέφουν τα βακούφια στους Ρωμιούς της Πόλης (29.8.2011) - www.tanea.gr

⁴³⁴ Κ.Τσιτσελίκη – Dilek Kurban, Μια Ιστορία Αμοιβαιότητας: Τα Μειονοτικά Βακούφια στην Ελλάδα και την Τουρκία, 16 /Yargitay Hukuk Genel Kurulu (Άρειος Πάγος, Γενικό Πολιτικό Συμβούλιο), 1971/2-820 Ε., 1974/505 Κ., 08.05.1974

Ο νόμος αριθ. 2863 της 21 Ιουλίου 1983 σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς καθορίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες πρέπει να λαμβάνονται μέτρα με σκοπό κυρίως τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, όταν πρόκειται για ακίνητα που έχουν πολιτιστική, αρχιτεκτονική ή ιστορική αξία. Ειδικότερα, δυνάμει του άρθρου 15 του εν λόγω νόμου, «τα ακίνητα που αποτελούν τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και η περιοχή προστασίας τους» μπορούν να απαλλοτριωθούν. Μετά τη δημοσίευση όμως την 8.12.2001 του νέου Αστικού Κώδικα, πολυάριθμες τροποποιήσεις στη νομοθεσία που ρυθμίζει τη λειτουργία των βακουφίων πραγματοποιήθηκαν με τους νόμους αριθ. 4771 της 9 Αυγούστου 2002 και αριθ. 4778 της 2 Ιανουαρίου 2003, καθώς και με τον κανονισμό της 24 Ιανουαρίου 2003 σχετικά με την κτήση ακίνητης περιουσίας από βακούφια των κοινοτήτων. Ο νέος νόμος αριθ. 5737 περί βακουφίων ψηφίστηκε στις 20 Φεβρουαρίου 2008 και δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα στις 27 Φεβρουαρίου 2008. Ο υπόψη νόμος κατάργησε τον νόμο αριθ. 2762/1935 για τα βακούφια. Οι ιθύνοντες των Ελληνορθόδοξων βακουφίων, αξιοποιώντας μια ειδική διάταξη που προώθησε η τουρκική κυβέρνηση, πιεζόμενη και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, «περί επιστροφής των αφαιρεθέντων μετά το 1936 ακινήτων των βακουφίων», κατέθεσαν δηλώσεις διεκδίκησης 717 ακινήτων στην Κωνσταντινούπολη και 281 στην Ίμβρο και στην Τένεδο. Μετά δε από προσφυγές στο **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων** που κερδήθηκαν και μετά την έκδοση ευνοϊκού τουρκικού νόμου του 2008, άρχισαν να επιστρέφονται Βακούφια μεταξύ των οποίων και το Ορφανοτροφείο της Πριγκίπου. Συνολικά, από τα 1.704 ακίνητα που ζητήθηκαν να, ελεστράφησαν στην κυριότητα των Ελληνικών (Ρωμαϊκών) Βακουφίων, μόνο τα 591, ήτοι το 34,68 % (δεν έχουν τελεσιδικήσει όλα). Σήμερα συνεχίζουν να υπάρχουν 6 (έξι) ρωμαίικα Βακούφια υπό την διοίκηση της ΓΔΒ, που είναι ⁴³⁵:

- Ο Αγ. Γεώργιος Πύλης Ανδριανούπολεως (Edirnekapı)
- Η Μεταμόρφωση στο νησί της Πρώτης (Kınalıada)
- Ο Ταξιάρχης στη Στένη (İstinye)
- Ο Αγ. Γεώργιος στο νησί της Χάλκης (Heybeliada)
- Ο Αγ. Γεώργιος στα Θεραπειά (Tarabya)
- Το Μετόχι στον Μπαλατά.

⁴³⁵ Β. Κυρατζόπουλου, Τα Κοινοτικά (μειονοτικά) βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία. Το AKP του Recep Tayyip Erdoğan και το Μέλλον, Ηλεκτρονική Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ, Αρ.φύλλου 3779 (23-24.1.2021)- www.elzoni.gr

A. Ρωμέϊκα Ορθόδοξα και Ρωμαιοκαθολικά-Rum Ortodoks ve Katolik Vakıfları 437

No.	Όνομασία	Είδος	Τύπος
1.	Beykoz Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
2.	Büyükkada Panayia Aya Dimitri Profiti İlya Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Πρίγκιπος
3.	Heybeliada Aya Triada Tepe Manasatırı Vakfi	Μονή	Χάλκη
4.	Heybeliada Aya Nikola Rum Ortodoks Vakfi	Εκκλησία	Χάλκη
5.	Heybeliada Rum Ruhban Okulu Vakfi	Εμπορική Σχολή	Χάλκη
6.	Kınalıada Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Πρώτη
7.	Burgazada Aya Yorgi Karipi Manasatırı	Μονή	Αντιγόνη
8.	Burgazada Aya Yani Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Αντιγόνη
9.	Fener Maraşlı Rum İlkokulu Vakfi	Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
10.	Fener Yoakimion Rum Kız Lisesi Vakfi	Λύκειο Θηλέων	Κωνσταντινούπολη
11.	Fener Rum Erkek Lisesi Vakfi	Λύκειο Αρρένων	Κωνσταντινούπολη
12.	Apostol Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
13.	Fener Tekfursaray Panayia Hançerli Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
14.	Fener Vlahsaray Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
15.	Fener Meryemana Rum Ortodoks (Kanlı) Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
16.	Kurtuluş Aya Tanaş Aya Dimitri Aya Lefter Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
17.	Beyoğlu Rum Ortodoks Kilisesleri ve Mektepleri Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
18.	Beşiktaş Cihannüma Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
19.	Beşiktaş Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
20.	Yenimahalle Aya Yani Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
21.	Bebek Aya Haralambos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
22.	Çengelköy Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
23.	Fatih Eğrikapı Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
24.	Aksaray Langa Aya Todori Rum Ortodoks Kilisesi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
25.	Ayvansaray Aya Dimitri, Aya Vlaharne Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
26.	Üsküdar Profiti Uya Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη

⁴³⁶M. Alkan, Tablo 1, Azınlık/Cemaat Vakıflarının İsimlerinde Geçen Hayrâtlarının Dağılımı Cilt 2, Sayı 4, 2009, 105-109

⁴³⁷ Rumvader, Rum Vakıfları Derneği, Τα Βακούφια μας

27.	Arnavutköy Aya Atrati Taksiarhi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
28.	Yeşilköy Aya İstebanos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
29.	Altı Mermer Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
30.	Cıbalı Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
31.	Kuzguncuk Aya Pandeliimon Rum Ortodoks Kilise	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
32.	Kumkapı Aya Kiryaki Elpida Rum Ortodoks Kilisesleri Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
33.	Balat Aya Strati Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
34.	Balat Panayia Balino Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
35.	Zapion Rum Kız Lisesi	Λύκειο Θηλέων	Κωνσταντινούπολη
36.	Sarmaşık Aya Dimitri Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
37.	Topkapı Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
38.	Hasköy Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
39.	Salmatomruk Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
40.	Galata Rum İlkokulu Vakfi	Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
41.	Paşabahçe Aya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
42.	Ortaköy Aya Fokas AyaYorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
43.	Kuruçeşme Aya Dimitri Yani Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
44.	Yeniköy Panayia Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
45.	Boyacık Panayia Evangelistra Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
46.	Kadıköy Rum Ortadoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfi	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
47.	Balıkli Rum Hastahanesi Vakfi	Νοσοκομείο	Κωνσταντινούπολη
48.	Büyükdere Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kiliseleri Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
49.	Bakırköy Aya Yorgi Aya Analipsiz Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri	Εκκλησίες και Δημοτικά Σχολεία	Κωνσταντινούπολη
50.	Kandilli Metemorfosis Hz. Isa Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
51.	Koca Mustafa Paşa Belgrat Kapı Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
52.	Koca Mustafa Paşa Samatya Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
53.	Koca Mustafa Paşa Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
54.	Samatya Aya Analipsiz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
55.	Koca Mustafa Paşa Samatya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
56.	Samatya Aya Mina Rum Ortodoks Kilisesi Vakfi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη

57.	Beyoğlu Yenişehir Evangelistra Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
58.	Fener Rum Patrikhanesi Avlusunda Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
59.	Yeniköy Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
60.	Gökçeada Dereköy Aya Marina Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Ίμβρος
61.	Gökçeada Tepeköy Evangelismos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Ίμβρος
62.	Gökçeada Zeytinliköy Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Ίμβρος
63.	Gökçeada Bademliköy Panayia Kimisiz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Ίμβρος
64.	Bozcaada Kimisiz Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Τένεδος
65.	Gökçeada Merkez Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Ίμβρος
66.	Tarabya Aya Paraşkevi Rum Kilisesi ve ilk Rum Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
67.	İstanbul- Kudusü Şerif Rum Patrikhanesine bağlı Yeniköy Aya Yorgi Manastırı ve Kilisesi Vakfı	Πατριαρχείο- Εκκλησία και Μονή	Κωνσταντινούπολη
68.	Hatay - İskenderun Rum Ortodoks Taifesi Fukara Vakfı	Πτωχοκομείο	Χατάϊ
69.	Hatay - Antakya Rum Katolik Kilisesi Vakfı	Καθολική Εκκλησία	Χατάϊ
70.	Hatay- Altınözü Tokaçlı Yonta Köyü Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Χατάϊ
71.	Hatay - Samandağ Rum Ortodoks Kilisesi	Εκκλησία	Χατάϊ
72.	Hatay - Arsuz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Χατάϊ
73.	Hatay - Altınözü Sarılar Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Χατάϊ

B. Αρμένικα-Ερμενι Ορθόδοξα, Ρωμαιοκαθολικά και Προτεσταντικά - Ortodoks, Katolik ve Protenstan Vakıfları ⁴³⁸

No.	Όνομασία	Είδος	Τόπος
1.	Feriköy Surp Vatandaş Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
2.	Üsküdar Surp Garabet Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı	Εκκλησία - Νεκροταφείο	Κωνσταντινούπολη
3.	Üsküdar Surp Haç Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı	Δημοτικό Σχολείο – Νεκροταφείο	Κωνσταντινούπολη
4.	Eyüp Surp Yeğiya Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
5.	Eyüp Surp Astvazazin Ermeni Kilisesi ve Arakelyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı	Εκκλησία- Δημοτικό Σχολείο - Νεκροταφείο	Κωνσταντινούπολη
6.	Narlıkapı Surp Sanduth Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
7.	Rumeli Hisarı Surp Sanduth Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη

⁴³⁸ M. Alkan, Tablo 1: Azınlık/Cemaat Vakıflarının İsimlerinde Geçen Hayrâtlarının Dağılımı, Cilt 2, Sayı 4, 2009, 105-109

8.	Kadıköy Surp Takavor Ermeni Kilisesi Aramyan Uncuyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı	Εκκλησία- Δημοτικό Σχολείο - Νεκροταφείο	Κωνσταντινούπολη
9.	Kuzguncuk Surp Kirkor Lusavoriç Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
10.	Beşiktaş Surp Astvazazin Meryemana Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
11.	Ortaköy Surp Kirkor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı	Καθολική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
12.	Ortaköy Surp Astvazazin Meryemana Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
13.	Boyacıköy Surp Yeris Mangans Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
14.	Kandilli Surp Arakelos Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
15.	Kartal Surp Yeris Mangas Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
16.	Yenikapı Surp Tetaos Patriğimeos Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
17.	Kınalıada Surp Kirkor Lusavoriç Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı	Εκκλησία- Δημοτικό Σχολείο - Νεκροταφείο	Πρώτη
18.	Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Προτεσταντική Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
19.	Gedikpaşa Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
20.	Bakırköy Surp Astvazazin Meryemana Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
21.	Balat Surp Hreştegabet Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
22.	Karaköy Surp Pırgıç Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı	Καθολική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
23.	Beyoğlu Anarathıgutyun Ermeni Katolik Rahibeler Manastır ve Mektebi Vakfı	Καθολική Μονή και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
24.	Beyoğlu Uç Horon Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
25.	Beyoğlu Ohannes Gümüşyan Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
26.	Beyoğlu Aynalı Çarşı Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı	Προτεσταντική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
27.	Beyoğlu Surp Gazer Ermeni Katolik Mihitaryan Manastır ve Mektebi Vakfı	Καθολική Μονή και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
28.	Pangaltı Ermeni Katolik Mihitaryan Manastır ve Mektebi	Καθολική Μονή και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
29.	Yeniköy Küddipo Surp Astvazazin Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
30.	Şişli Karagözyan Ermeni Yetimhanesi Vakfı	Ορφανοτροφείο	Κωνσταντινούπολη
31.	Taksim Surp Agop Ermeni Hastahanesi Vakfı	Νοσοκομείο	Κωνσταντινούπολη
32.	Kumkapı Surp Harutyun Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
33.	Halıcioğlu Meryemana Surp Astvazazin Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
34.	Kumkapı Meryemana Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
35.	Kuruçeşme Surp Haç Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
36.	Büyükdere Surp Hripsimyans Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη

37.	Koca Mustafa Paşa Surp Kevork Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı	Εκκλησία- Δημοτικό Σχολείο - Νεκροταφείο	Κωνσταντινούπολη
38.	Koca Mustafa Paşa Anarathigutyun Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı	Καθολική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
39.	Topkapı Surp Nikagos Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
40.	Galata Surp Lusavoriç (Cerciş) Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
41.	Yeşilköy Surp İsteyanos Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı	Εκκλησία- Δημοτικό Σχολείο - Νεκροταφείο	Κωνσταντινούπολη
42.	Hasköy Surp İsteyanos Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı	Εκκλησία και Δημοτικό Σχολείο	Κωνσταντινούπολη
43.	Apeloğlu Andon Vakfı Hayrâtından Yeniköy Surp Ohannes Miğirdiç Ermeni Kilisesi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
44.	Büyükdere Surp Boğos Ermeni Kilisesi	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
45.	Büyükkada Surp Astvazazin Verapohum Ermeni Katolik Kilisesi	Καθολική Εκκλησία	Πρίγκιπος
46.	Sakız Ağacı Ermeni Katolik Kilisesi	Καθολική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
47.	Beyoğlu Surp Yerurtutyun Ermeni Ermeni Katolik Kilisesi	Καθολική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
48.	Kadıköy Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi	Καθολική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
49.	Tarabya Surp Andon Ermeni Katolik Kilisesi	Καθολική Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
50.	Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastahanesi Vakfı	Νοσοκομείο	Κωνσταντινούπολη
51.	Kumkapı Meryemana (Drasular) Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
52.	Beykoz Surp Nikagos Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
53.	Kırıkhan Ermeni Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
54.	İskenderun Karasun Manuk Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Χατάϊ
55.	Samandağı Vakıflı Köyü Ermeni Ortodoks Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Χατάϊ
56.	Kayseri Surp Kirkor Ermeni Kilisesi Vakfı	Εκκλησία	Καισάρεια
57.	Diyarbakır Ermeni Surp Küçük Kilise Hıdır İlyas Surp Gregos Kiliseleri Vakfı	Εκκλησία	Ντιγιαρμπεκίρ
58.	Mardin Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı	Καθολική Εκκλησία	

Γ. Ισραηλίτικα-Musevi Vakıfları ⁴³⁹

1.	Büyükkada Hased Leavram Musevi Sinagogu Vakfı	Συναγωγή	Πρίγκιπος
2.	Hasköy Mealem Musevi Sinagogu Vakfı	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη
3.	Beyoğlu Musevi Hahamhanesi Vakfı	Κατοικία Παββίνου	Κωνσταντινούπολη
4.	Beyoğlu Seferadim Musevi Cemaati Neva-şalom Sinagogu Vakfı	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη
5.	Ortaköy Musevi Etz-Ahayim Sinagogu Vakfı	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη
6.	Sirkeci Musevi Sinagogu Vakfı	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη

⁴³⁹ M. Alkan, Tablo 1: Αζιμλίκ/ Cemaat Vakıflarının İsimlerinde Geçen Hayrâtlarının Dağılımı, Cilt 2, Sayı 4, 2009

7.	Kuzguncuk Bet-Yaokav Sinagogu Vakfi	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη
8.	Galata Yüksek Kaldırım Eşkenazi Musevi Sinagogu Vakfi	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη
9.	Hasköy Türk Karaim Musevi Cemaati Vakfi	Γραφεία Κοινότητας	Κωνσταντινούπολη
10.	Kadıköy Hemdat İsrail Sinagogu Vakfi	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη
11.	Balat Or-Ahayim Musevi Hastahanesi Vakfi	Νοσοκομείο	Κωνσταντινούπολη
12.	Balat Ahrida Musevi Sinagogu Vakfi	Συναγωγή	Κωνσταντινούπολη
13.	Ankara Musevi Sinagogu Vakfi	Συναγωγή	Άγκυρα
14.	Bursa Türk Musevi Cemaati Vakfi	Γραφεία Κοινότητας	Προύσα
15.	Çanakkale Mevor Hayim Musevi Sinagogu Vakfi	Συναγωγή	Καλλίπολη
16.	Antakya Musevi Havrası Vakfi 1	Χάβρα	Αντιόχεια-Χατάϊ
17.	İskenderun Musevi Havrası Vakfi	Χάβρα	Αλεξανδρέττα- Χατάϊ
18.	Kırklareli Musa Sinagogu Vakfi	Συναγωγή	Σαράντα Εκκλησίες

Δ. Λοιπά – Diğer Vakıflar

1.	Mersin- Süryani Tomris Nadir Mutri Kilisesi Vakfi	Συριακή Εκκλησία	Μερσίνα
2.	Diyarbakır- Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfi	Συριακή Εκκλησία	Ντιγιαρμπεκίρ
3.	İstanbul- Beyoğlu Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfi	Συριακή Εκκλησία	Κωνσταντινούπολη
4.	Mardin - Süryani Katolik Kilisesi Vakfi	Καθολική Συριακή Εκκλησία	Μαρντίν- Χατάϊ
5.	Mardin- Süryani Kadim Deyrulzafaran Manastırı ve Kiliseleri Vakfi	Καθολική Συριακή Εκκλησία και Μονή	Μαρντίν- Χατάϊ
6.	Mardin - Süryani Protestan Kilisesi Vakfi	Προτεσταντική Συριακή Εκκλησία	Μαρντίν- Χατάϊ
7.	Mardin - Midyat Süryani Protestan Kilisesi Vakfi	Προτεσταντική Συριακή Εκκλησία	Μαρντίν- Χατάϊ

Τα Ελληνορθόδοξα Βακούφια στην Επαρχία Hatay της Τουρκίας

1.	I.N. Αντιοχείας	Αντιόχεια (Antakya)
2.	I.N. Αλτινοζού Σαριλάρ	Altinozu Sarilar
3.	I.N. Σελεύκειας	Samandağ
4.	I.N. Αλεξανδρέττας	Αλεξανδρέττα (Iskederun)
5.	I.N. Αλεξανδρέττας Αρσουζ	Αλεξανδρέττα (Iskederun Arsuz)
6.	I.N. Αλτινοζού Τοκατλίτσκιόϊ	Altinozu Tokaçliköy

Πηγή: Κ. Τσιτσελίκη, Τα Βακούφια των Ελληνορθόδοξων Κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, Παραρτήματα, 243-251

Τα Κατελημμένα Ορθόδοξα Κοινοτικά Βακούφια στην Τουρκία ⁴⁴⁰

1.	Ι.Μ. του Χριστού	Αντιγόνη (Burgazada)
2.	Ι.Μ.Αγίου Νικολάου	Πρίγκιπος (Büyükkada)
3.	Ι.Μ.Αγίου Γεωργίου Κουδουνά	Πρίγκιπος (Büyükkada)
4.	Ι.Μ. του Χριστού	Πρίγκιπος (Büyükkada)
5.	Ι.Ν.Παναγίας Βεφά και Αγίασμα	Πόλη (Περιοχή Vefa)
6.	Ι.Μ.Αγίου Γεωργίου Εντιρνέ Καπού	Πόλη (Περιοχή Edirnekapı)
7.	Ι.Μ. του Χριστού	Πρώτη (Kınalıada)
8.	Ι.Ν.Ταξιαρχών Στενής	Πόλη (Περιοχή Istinye)
9.	Ι.Ν. Αγίας Μαρίας Κάστρου	Ίμβρος (Gökçe ada)
10.	Ι.Ν. Αγίας Βαρβάρας	Ίμβρος (Gökçe ada)
11.	Ι.Μ. Αγίου Σπυρίδωνος	Χάλκη (Heybeliada)
12.	Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου Πατηρά	Πόλη (Περιοχή Fener)
13.	Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου	Πόλη (Περιοχή Tarabya)
14.	Αγίασμα Αγίου Θεράποντος	Πόλη (Περιοχή Top Kapı)

Ιδιαίτερες Περιπτώσεις

1.	Ορφανοτροφείο ⁴⁴¹	Πρίγκιπος (Büyükkada)
2.	Ι.Μ.Παναγίας Καμαριώτισσας ⁴⁴²	Χάλκη (Heybeliada)
3.	Δημοτικό Σχολείο Προπόδων Κουρτουλούς	Πόλη (Περιοχή Beyoğlu, Yenisehir)
4.	Κεντρικό Παρθεναγωγείο Πέραν ⁴⁴³	Πόλη (Περιοχή Beyoğlu)

Άλλα Ελληνορθόδοξα Βακούφια Πατριαρχείου Ιεροσολύμων

1.	Ι.Μ.Αγίου Γεωργίου Πατριαρχείου Ιεροσολύμων	Χάλκη (Heybeliada)
2.	Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου Φαναρίου Πατριαρχείου Ιεροσολύμων	Πόλη (Περιοχή Fener)
3.	Βακούφι Πέτρου Σοφιανού υιού Ντούκο Πατριαρχείου Ιεροσολύμων	Πόλη (Περιοχή Fener), Tahta Minare

⁴⁴⁰ Κ. Τσιτσελίκη – D.Kurban/Μια Ιστορία Αμοιβαιότητας: Τα Μειονοτικά Βακούφια στην Ελλάδα και την Τουρκία, Παράρτημα Γ', 39-40

⁴⁴¹ Το Οικουμενικό Πατριαρχείο επανέκτησε τον έλεγχο του

⁴⁴² Παραχωρήθηκε στο τουρκικό κράτος από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1942

⁴⁴³ Από το 2011 αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο αυτοτελές βακούφι

1.3 Η Απώλεια των Νήσων Ίμβρου & Τενέδου

Με βάση το **Άρθρο 12** της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης του έτους 1923 επικυρώνεται η **Κυριαρχία της Ελλάδας** στα νησιά της «**Ανατολικής Μεσογείου**» δηλ. Σαμοθράκη, Λήμνο, Λέσβο, Χίο, Σάμο και Ικαρία εκτός από την Ίμβρο, την Τένεδο και τις Λαγούσες/Μαυρυές (υιοθετήθηκε το τουρκικό γεωπολιτικό επιχείρημα ότι, εφόσον τα νησιά αυτά αποτελούσαν φυσικά στρατηγικά ερείσματα στο στόμιο του Ελλησπόντου, δεν μπορούσαν να κατέχονται από ξένη Δύναμη ή εχθρική προς την Τουρκία) ⁴⁴⁴ και θεσπίζεται ειδικός κανόνας βάσει του οποίου **μόνο τα νησιά που ευρίσκονται σε μικρότερη απόσταση των τριών (3) ναυτικών μιλίων από την Ασιατική Ακτή, παραμένουν υπό τουρκική κυριαρχία.** Έτσι, με τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης εκχωρούνται όλα τα άλλα νησιά της «Ανατολικής Μεσογείου» στην Ελλάδα, με εξαίρεση μόνο όσα **ρητά** δεν της παραχωρούνται. **Τούτος ο αυστηρός κανόνας δικαίου αποτελεί αντιστροφή στο τουρκικό «νομικό επιχείρημα», περί δήθεν «κενών δικαίου».**⁴⁴⁵

Σύμφωνα όμως με το **Άρθρο 14** της Συνθήκης της Λωζάννης, η Τουρκία ανέλαβε κάποιες, σημαντικές υποχρεώσεις, για τα δύο νησιά. Συγκεκριμένα: *«Αι νήσοι Ίμβρος και Τένεδος, παραμένουσι υπό την τουρκικήν κυριαρχίαν, θα απολαύωσιν ειδικής διοικητικής οργανώσεως, αποτελούμενης εκ τοπικών στοιχείων και παρεχούσης πάσαν εγγύησιν εις τον μη μουσουλμανικόν ιθαγενή πληθυσμόν δι' ό,τι αφορά εις την τοπικήν διοίκησιν και την προστασίαν των προσώπων και των περιουσιών. Η διατήρησις της τάξεως θα εξασφαλίζεται έν αυταίς δι' αστυνομίας στρατολογουμένης μεταξύ του ιθαγενούς πληθυσμού, τη φροντίδι της ως άνω προβλεπομένης τοπικής διοικήσεως υπό τας διαταγάς της οποίας θα διατελεί. Αι συνομολογηθείσαι ή συνομολογηθησόμεναι μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας συμφωνίαι, αι αφορώσαι την ανταλλαγήν των Ελληνικών και Τουρκικών πληθυσμών, δεν θα εφαρμοσθώσιν εις τους κατοίκους των νήσων Ίμβρου και Τενέδου».*⁴⁴⁶

Οι Τούρκοι όμως συνεχίζουν να καταπατούν επί 95 χρόνια τη Συνθήκη της Λωζάννης σε Ίμβρο και Τένεδο. Στην Ίμβρο, πριν το 1923, λειτουργούσαν δέκα σχολεία, με 1.485 μαθητές και στην Τένεδο 2 σχολεία με 450 μαθητές που έκλεισαν το 1923. Με τον Νόμο 1151/26.6.1927 "Περί Νήσων" (**Adalar Kanunu**) – που δήθεν συμπλήρωνε το Άθρο 14 της Συνθήκης της Λωζάννης - η εκπαίδευση των ελληνικής καταγωγής μαθητών, γίνεται υποχρεωτικά τουρκική. Ο νόμος αυτός αναστέλλεται προσωρινά το 1951, επανέρχεται όμως αυστηρότερος μετά το 1960. Την 20.11.1927, οι τουρκικές αρχές κλείνουν την Κεντρική Σχολή/Ελληνικό Σχολαρχείο Ίμβρου με το πρόσχημα ότι λειτουργούσε

⁴⁴⁴ Γ.Τενεκίδη, Ίμβρος και Τένεδος, Θεσσαλονίκη 1986, 29

⁴⁴⁵ Σ.Γιώλτσογλου, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1922-1930, 499-507

⁴⁴⁶ Γ.Τενεκίδη, Ίμβρος και Τένεδος, 30, 40-43

ως λύκειο και έπρεπε να προσλάβει κατάλληλους καθηγητές αναγνωρισμένους από το τουρκικό Υπουργείο Παιδείας/Δημόσιας Εκπαίδευσης. Επειδή δε αυτοί δεν εγκρίθηκαν, το Σχολείο έκλεισε και ξανάνοιξε την επόμενη χρονιά ως τουρκικό δημόσιο σχολείο, όπου η διδασκαλία γινόταν στην τουρκική γλώσσα.⁴⁴⁷

Ακόμα και τα σχολικά μητρώα γράφονται στα τουρκικά. Στο διάστημα 1940 – 1945: με τον φόρο περιουσίας (**Varlık Kanunu**), το "βαριλίκι", επιβάλλονται εξοντωτικοί φόροι στους Έλληνες. Ο μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου και πολλοί πλούσιοι, συλλαμβάνονται και εξορίζονται στην ανατολική Τουρκία. Δεσμεύονται οι περιουσίες των ορθόδοξων μοναστηριών και παραχωρούνται στους εποίκους. Όλοι οι άντρες ηλικίας 20-40 ετών της Ίμβρου, επιστρατεύονται παράνομα και στέλνονται στα **amele taburu**, τα περίφημα τάγματα εργασίας. Ωστόσο, τη δεκαετία του 1960, συμβαίνουν φοβερά πράγματα.⁴⁴⁸ Με αφορμή τα γεγονότα της Κύπρου, μπαίνει σε εφαρμογή το "**eritme**⁴⁴⁹ **programi**", με σκοπό τον πλήρη εκτουρκισμό των νησιών. Κλείνουν οριστικά όλα τα σχολεία, δημοτικά, γυμνάσια και νηπιαγωγεία και οι περιουσίες τους δημεύονται. Καταργείται εκ νέου, η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, ενώ όλοι οι εκπαιδευτικοί, δάσκαλοι, καθηγητές και νηπιαγωγοί απολύονται. Θα χρειαστεί να περάσουν σχεδόν πενήντα χρόνια για να αποκτήσει και πάλι η Ίμβρος ελληνικό σχολείο: το 2013 απέκτησε και πάλι Δημοτικό στους Αγίους Θεοδώρους, το 2015 Γυμνάσιο και Λύκειο στα Αγρίδια και το 2017 Νηπιαγωγείο επίσης στους Αγίους Θεοδώρους (σήμερα υπάρχουν 53 μαθητές σε όλες τις βαθμίδες).⁴⁵⁰

Το 1964, η τουρκική εθνοσυνέλευση, ψηφίζει τον Νόμο 6830 "**Περί Απαλλοτριώσεων**".⁴⁵¹ Όλη η εύφορη γη που ανήκει σε Έλληνες, περνά σε τουρκικά χέρια. Μεγάλες εκτάσεις, χαρακτηρίζονται αναδασωτές και κηρύσσονται απαγορευμένες για βοσκή. Ανάμεσα στα χωριά της Ίμβρου Παναγία και Γλυκύ, εγκαθίσταται σύνταγμα στρατού, όπως και στην Τένεδο. Αφαιρείται η υπηκοότητα όσων Ίμβριών και Τενεδίων μένουν στο εξωτερικό και δεν τους επιτρέπεται η επιστροφή τους στα νησιά. Καταστρέφονται τα περισσότερα από τα 300 ξωκλήσια. Αλλάζουν τα ονόματα των δύο νησιών. Η

⁴⁴⁷ A.Alexandris, Imbros and Tenedos, A Study of Turkish attitudes towards two ethnic Greek Island communities since 1923, Journal of the Hellenic Diaspora 7/1 (1980), 5-31, Γ.Τενεκίδη, Ίμβρος και Τένεδος, 62-64

⁴⁴⁸ Σύλλογος Ίμβριών – Κωνσταντινουπολιτών – Τενεδίων και Ανατολικοθρακών Θράκης. Οι παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάνης (β' έκδοση), Κομοτηνή 1993 - <http://www.imvrosisland.org/UserFiles/File/Paraviaseis.pdf>

⁴⁴⁹ Η τουρκική λ. eritme σημαίνει διάλυση.

⁴⁵⁰ Μ.Στούκας, Ίμβρος-Τένεδος: Οι κατάφωρες παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία, εφημ. ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ (7.1.2018)- www.protothema.gr, Ν.Σαρρή, Ο αφελληνισμός των νησιών, η ελληνική εξωτερική πολιτική, η Συνθήκη της Λωζάννης και οι παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου, στο Επτά Ημέρες, της εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (22 Μαΐου 1994) 6-9

⁴⁵¹ Υπουργείο Εξωτερικών, Δημοσιεύσεις, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, Η Ελληνική Μειονότητα και τα Ιδρύματά της στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο (15.10.2020) - [www.mfa](http://www.mfa.gov.gr), Γ.Τενεκίδη, Ίμβρος και Τένεδος, 65-68

Ίμβρος (Imroz), μετονομάζεται σε Gökçeada και η Τένεδος σε Bozcaada. Συγκλονίζει η μαρτυρία ενός γέρου παντοπώλη από το Σχοινούδι της Ίμβρου σε δημοσιογράφο της εφημερίδας ΤΟ ΒΗΜΑ κατά την επίσκεψή της στο νησί τον Νοέμβριο του 2008 : «*Αχ, κοπέλα μου, τα ξέρεις, όπως τα κάνανε και στην Κύπρο. Χαθήκαμε, δεν έχουμε πια τον έλεγχο! Δεν έχουμε πια τα χωράφια μας· από το 1964 μας τα πήρανε· ούτε το εν τρίτο δεν μας αφήσανε, μόνο τα βοσκοτόπια μάς έδωσαν, για γίδια, πρόβατα, μέλισσες. Δήθεν έγινε απαλλοτρίωση, δήθεν πουλήθηκαν τα χωράφια μας αλλά για τέσσερα γρόσια το τετραγωνικό! Τον καιρό εκείνο, ένα αβγό είχε πέντε γρόσια!! Δεν μιλάμε για λίρες, μόνο γρόσια, σαν τα παλαιά δεκαράκια με τις τρύπες στην Ελλάδα... Μου πήρανε οι Τούρκοι επτά κτήματα, καλά κτήματα, γεμάτα ελιές ελιοστάσια τα λέμε εδώ για τόσο λίγα λεφτά».*⁴⁵²

Επισημαίνεται εδώ ότι ως τις αρχές της δεκαετίας του 1960 το Σχοινούδι (σημερινό Dereköy) ήταν το μεγαλύτερο χωριό όχι μονάχα της Ίμβρου, αλλά και ολόκληρης της Τουρκίας. Αριθμούσε σχεδόν 2.500 κατοίκους, όλους Έλληνες, που στην πλειονότητά τους ασχολούνταν με τη γη -κατείχαν σχεδόν τα 2/3 των καλλιεργήσιμων εκτάσεων του νησιού- και δραστηριοποιούνταν στο εμπόριο όχι μόνο στα κοντινά νησιά του Αιγαίου, αλλά έφταναν κι ως την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και τη Θεσσαλονίκη. Το χωριό ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα διέθετε 7τάξια Αστική Σχολή και μια αξιοσημείωτη κοινοτική οργάνωση που περιγράφεται στον «Κανονισμό Κοινότητας Σχοινουδίου» που τέθηκε σε λειτουργία το 1904, εφαρμόστηκε επί ελληνικής κυριαρχίας (1912-1923) και καταργήθηκε μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923).

Ιδρύεται το 1964 Τουρκική Παιδαγωγική Ακαδημία όπως και προσφυγικός οικισμός για τους εποίκους που εγκαθίστανται στην Ίμβρο από τα βάθη της Τουρκίας. Το χειρότερο και τραγικότερο όμως όλων, είναι η δημιουργία ανοιχτών αγροτικών φυλακών κοντά στο Σχοινούδι, το μεγαλύτερο από τα χωριά της Ίμβρου (σήμερα έχουν εγκαταλειφθεί). Χιλιάδες βαρυποινίτες και κακοποιά στοιχεία μεταφέρονται από τα βάθη της Ανατολής και δρουν ανενόχλητοι! Απειλούν, κλέβουν, βιάζουν, σκοτώνουν. Έξι άτομα χάνουν τη ζωή τους σε Ίμβρο και Τένεδο. Οι βαρυποινίτες περιφέρονται φορώντας κίτρινες φόρμες, προφανώς για να προκαλούν ακόμα μεγαλύτερο πανικό.⁴⁵³ Τον Μάιο του 1966, επισκέπτεται την Ίμβρο ο γενικός πρόξενος της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη, Ν. Καρανδρέας. Όπως γράφει ο Γ. Τενεκίδης στο βιβλίο του «*ΙΜΒΡΟΣ ΚΑΙ ΤΕΝΕΔΟΣ: Ιστορία-νομικό καθεστώς, σύγχρονη πραγματικότητα*, Θεσσαλονίκη, 1986», δύο χιλιάδες κάτοικοι στο Σχοινούδι, βγήκαν να τον υποδεχτούν. Άλλοι χειροκροτούσαν, άλλοι έκλαιγαν. Γυναίκες με μωρά στην αγκαλιά τον εκλιπαρούσαν: "*Πάρτε μας! Σώσε μας! Δεν τα λυπάστε τούτα;*".⁴⁵⁴ Μετά την αναχώρηση του πρόξενου, αρχίζει νέος γύρος

⁴⁵² R.Blake, Ίμβρος, Οδοιπορικό Μνήμης σε μια Χαμένη Πατρίδα, εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ, 24.11.2008 – www.tovima.gr

⁴⁵³ Μ.Στούκας, Ίμβρος-Τένεδος: Οι κατάφωρες παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία, εφημ. ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ- www.protothema.gr, Γ.Τενεκίδη, Ίμβρος και Τένεδος, 68-70

⁴⁵⁴ Μ.Στούκας, Ίμβρος-Τένεδος: Οι κατάφωρες παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία, εφημ. ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ- www.protothema.gr,

απαλλοτριώσεων. Τον Αύγουστο του 1966, φτάνει στο Σχοινούδι από την Άγκυρα, ο Έλληνας πρέσβης Μιλτιάδης Παλιβάνης. Στην αναφορά του, σημειώνει: "Αι καλλιεργήσιμοι γαίαι των έχουν απαλλοτριωθεί... θ' αντιμετωπίσουν επισιτιστικές δυσχερείας και την ανάγκη να εγκαταλείψουν την Νήσον. Ήδη εκποιούν τα κτήνη των και τα αγροτικά των εργαλεία εις εξευτελιστικές τιμάς". Ο Μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου ενημέρωσε τον πρέσβη ότι κατά την απογραφή που έκανε στην Ίμβρο μέσω ιερέων, διαπίστωσε ότι ο πληθυσμός του νησιού είναι μικρότερος των 4.000 κατοίκων. Τέλος, τη νύχτα της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, το 1974, οι Τούρκοι εκκενώνουν το χωριό Κάστρο της Ίμβρου και επιδίδονται σε βιασμούς και βεβηλώσεις. Παράλληλα, άλλοι 5 Έλληνες δολοφονούνται στα χωριά Άγιοι Θεόδωροι, Σχοινούδι, Παναγία και Γλυκύ. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν το 2000 να ζουν στην Ίμβρο 135 Έλληνες και 8.913 Τούρκοι σε σχέση με τους 6.555 Έλληνες και 155 Τούρκους που ζούσαν στο νησί το 1927 και τους 9.207 Έλληνες την εποχή της Συνθήκης της Λωζάννης. Στην Τένεδο ζούσαν το 2000 μόνον 27 Έλληνες και 2.526 Τούρκοι, ενώ το 1960 ζούσαν στο νησί 5.487 Έλληνες και ελάχιστοι Τούρκοι.⁴⁵⁵

Σήμερα ζουν περί τους 500 Έλληνες στην Ίμβρο, αφού άρχισαν να επιστρέφουν απόγονοι των παλαιών κατοίκων. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η έκθεση-κόλαφος του Ελβετού βουλευτή **Andreas Gross στο Συμβούλιο της Ευρώπης** που κατέγραψε με λεπτομέρεια τις παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ελληνικής κοινότητας στην Ίμβρο και την Τένεδο.⁴⁵⁶ Η υιοθέτησή της από τη Νομική Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης, το 2008, υποχρέωσε την τουρκική ηγεσία να έρθει σε διάλογο με τους εκπροσώπους των Ελλήνων Ιμβρίων και να τους παραχωρήσει μια σειρά από ελευθερίες. Η ελληνική εκπαίδευση επιτράπηκε ξανά τα επόμενα χρόνια.⁴⁵⁷ Ο ακόλουθος Πίνακας είναι χαρακτηριστικός για την πληθυσμιακή μεταβολή στο νησί της Ίμβρου την περίοδο 1927-2000.

⁴⁵⁵ Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας-Θράκης, 1964-1990 Η Πολιτική του Αφελληνισμού – imbrosunion.com , Ν. Σηφουνάκη, Ίμβρος-Τένεδος, Οι τελευταίες ελληνικές ημέρες, Αθήνα 1996, 44-45, 54-55, 59-60

⁴⁵⁶ Council of Europe, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Report/Doc. 11629, 06 June.2008, Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos): preserving the bicultural character of the two Turkish islands as a model for co-operation between Turkey and Greece in the interest of the people concerned- assembly.coe.int, 6 Ιουνίου 2008

⁴⁵⁷ Μ.Στούκας, Ίμβρος-Τένεδος: Οι κατάφωρες παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία, εφημ. ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ- www.protothema.gr, Γ.Τενεκίδη, Ίμβρος και Τένεδος, 70-75

■	Έλληνες
■	Τούρκοι

Πόλεις & Χωριά*	1927	1970	1975	1980	1985	1990	1997	2000								
Παναγιά (Çinarlı)	-	- 3578	615 3806	342 4251	216 767	70 721	40 553	26 503	29 29							
Γλυκί (Bademli)	-	- 66	144 1	57 40	1 13	34 29	22 15	15 15	13 13							
Σχοινούδι (Dereköy)	-	- 73	672 391	378 319	214 380	106 99	68 82	40 40	68 42							
Ezelek	-	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- 152	- -							
Fatih	-	- -	- -	- -	- 3962	45 4284	32 4135	21 4180	25 25							
Κάστρο (Kaleköy)	-	- 38	36 24	- -	128 94	- 105	- 90	- 89	- -							
Şahinkaya	-	- -	- -	- -	- -	- 168	- 107	- 86	- -							
Şirinköy	-	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- 189	- -							
Αγρίδια (Tereköy)	-	- 3	504 4	273 2	193 1	110 2	75 2	39 2	42 42							
Uğurlu	-	- -	- -	- -	- 460	- 490	- 466	- 401	- -							
Yenibademli	-	- -	- -	- -	- 416	- 660	- 628	- 581	- -							
Ευλάμπιο (Yenimahalle)	-	- 182	143 162	121 231	81 359	59 970	27 2240	25 2362	27 27							
Άγιοι Θεόδωροι (Zeytinli)	-	- 30	507 15	369 36	235 72	162 25	130 12	82 12	76 76							
ΣΥΝΟΛΟ	157	6756	3970	2621	4403	1540	4879	1068	6524	586	7626	321	8330	254	9213	248

* παλαιότεροι οικισμοί / νεότεροι οικισμοί (από 1980+)

Πηγή: Gökçeada Municipality official page

Πηγή: Changes in the demographic characteristics of Gökçeada

1.4 Ο Φόρος Ακίνητης Περιουσίας του 1942 (Varlık Vergisi)

Την 11^η Νοεμβρίου 1942 εκδίδεται ο νόμος για την εφάπαξ φορολόγηση της περιουσίας (Varlık Vergisi), ευρύτερα γνωστού ως **βαρλίκι** ή **φόρος ευμάρειας**.⁴⁵⁸ Πρόκειται για τον αισχρότερο νόμο που έπληξε ποτέ την ελληνική μειονότητα, με αποτέλεσμα την οικονομική και ψυχολογική καταρράκωσή της πριν τα Σεπτεμβριανά του 1955. Οι φορολογούμενοι χωρίστηκαν σε τρεις (3) κατηγορίες: Μ-Μουσουλμάνοι, G - μη Μουσουλμάνοι (Gayrimüslim) και D - εξισλαμισμένοι Εβραίοι (Dönmeler).⁴⁵⁹ Ο νόμος προέβλεπε την συγκρότηση σε κάθε επαρχία και νομό επιτροπών αποτίμησης περιουσίας, οι οποίες επιτροπές θα καθόριζαν το ποσό που θα πλήρωνε ο κάθε υπόχρεος. Οι αποφάσεις των επιτροπών θα ήταν τελικές και απρόσβλητες, ενώ οι υπόχρεοι θα ήταν υποχρεωμένοι να πληρώσουν το καθορισθέν ποσόν εντός 15 ημερών.⁴⁶⁰

Όσοι δεν πλήρωναν το καθορισθέν ποσό εντός 15 ημερών, θα υποχρεώνονταν σε κατάσχεση και αναγκαστική εκποίηση της περιουσίας τους από τις επιτροπές και σε περίπτωση που και πάλι δεν ήταν δυνατή η αποπληρωμή του καθορισθέντος ποσού, οι υπόχρεοι θα στρατολογούνταν στα τάγματα εργασίας, για καταναγκαστικά έργα. Συστάθηκαν Επιτροπές με πρόεδρο τον νομάρχη/vali της κάθε περιοχής υπεύθυνες για τον καθορισμό του ύψους του ποσού που όφειλε να καταβάλει κάθε φορολογούμενος εντός 15 ημερών !! Καμιά ένδικη προσφυγή δεν θα μπορούσε να μετατρέψει το ύψος του καταβλητέου φόρου που θα επέβαλε η Επιτροπή. Όσοι αδυνατούσαν να καταβάλουν το ποσό που τους αναλογούσε, θα στέλνονταν στο Aşkale της Ανατολίας, όπου θα παρείχαν βαριά εργασία εξοφλώντας έτσι το οφειλόμενο ποσό. Ως συνυπεύθυνοι με τον οφειλέτη χαρακτηρίστηκαν όλοι οι συγκατοικούντες μ' αυτόν ανιόντες και κατιόντες συγγενείς. Οι φορολογικοί κατάλογοι δημοσιεύτηκαν την παραμονή των Χριστουγέννων.⁴⁶¹

Στην Κωνσταντινούπολη συγκροτήθηκαν τρεις επιτροπές, οι οποίες στις 18 Δεκεμβρίου 1942 ανακοίνωσαν τις καταστάσεις με τους υπόχρεους και τα ποσά των φόρων που καλούνταν να καταβάλλουν. Το 87% των φόρων καλούνταν να τον πληρώσουν οι μη Μουσουλμάνοι (Έλληνες και Αρμένιοι), το 7% Μουσουλμάνοι και το 6% διάφοροι άλλοι, οι οποίοι και πάλι ήταν άτομα που ανήκαν σε διάφορες μη μουσουλμανικές πληθυσμιακές ομάδες. Οι υπόχρεοι έπρεπε να πληρώσουν μέχρι τις 4 Ιανουαρίου 1943 τον φόρο που καθόρισαν οι

⁴⁵⁸ Φόρος Περιουσίας του 1942 – Βαρλίκι/www.omogeneia (turkey. com), I.Basak, Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day, London and New York, April 2012, 74-76, E.J. Zürcher, Turkey: a modern history, 199,200,257

⁴⁵⁹Κ. Λυκουρίνου, Στην Πόλη των Ρωμιών, Το "βαρλίκι" και τα "αμελέ ταμπουρού" του 1942-43- lykourinos-kavala.blogspot.com/2016/12/1942-43-1923.html

⁴⁶⁰ S.Çetinoğlu, "The Mechanisms for Terrorizing Minorities: The Capital Tax and Work Battalions in Turkey during the Second World War", Mediterranean Quarterly, vol. 23, Issue 2 (2012), 14-29

⁴⁶¹ A.Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 211-229

επιτροπές, ενώ όσοι δεν κατέβαλαν τον επιδικασθέντα φόρο, την πρώτη εβδομάδα θα πλήρωναν 1% αύξηση, τη δεύτερη 2% κ.ο.κ.⁴⁶²

Χιλιάδες άνθρωποι βρέθηκαν τότε σε κατάσταση **απόγνωσης** και άρχισαν να **δανείζονται** ή και να **ξεπουλούν** όσο - όσο τις κινητές και ακίνητες περιουσίες τους (σπίτια, οικόπεδα, έπιπλα, χαλιά κ.ά.) για να συγκεντρώσουν τα ποσά του φόρου. Όπως έχει γραφεί, πραγματοποιήθηκαν τότε στην Πόλη, μέσα σε διάστημα 2-3 εβδομάδων, **συναλλαγές αξίας 150 εκατομμυρίων δολαρίων**. Κι αυτό, γιατί οι άνθρωποι έπρεπε να αποφύγουν τις συνέπειες του παράλογου νόμου, που ήταν ιδιαίτερα οδυνηρές: Σε περίπτωση που οι μη μουσουλμάνοι (και μόνον αυτοί) δεν μπορούσαν να πληρώσουν το φόρο, το τουρκικό κράτος θα προχωρούσε σε **κατάσχεση** όλων των περιουσιακών τους στοιχείων τους (μετρητών, ακινήτων, εξοπλισμού, επίπλων, αγαθών κ.ά.), και θα τα **εκποιούσε** αργότερα σε ανοιχτές δημοπρασίες.⁴⁶³ Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι στην Κωνσταντινούπολη πωλήθηκαν περί τα 885 ακίνητα. Από αυτά 330 ήταν σπίτια, 37 καταστήματα, 190 οικόπεδα, 80 διαμερίσματα, 42 αποθήκες, 7 εμπορικά κέντρα και 8 βιομηχανίες. Άλλες 43 ιδιοκτησίες εκποιήθηκαν για άλλους λόγους ⁴⁶⁴.

Μετά από την εξοντωτική φορολογία πωλήθηκαν χιλιάδες ακίνητα στην Κωνσταντινούπολη και σε λίγες βδομάδες πέρασαν από χριστιανικά σε μουσουλμανικά χέρια, έναντι εξευτελιστικού τιμήματος. Το 67% των ακινήτων το αγόρασαν μουσουλμάνοι Τούρκοι το υπόλοιπο κρατικές υπηρεσίες και οργανισμοί. Επίσης, από τις 21 Ιανουαρίου 1943 χιλιάδες ακίνητα που ανήκαν σε χριστιανούς κατασχέθηκαν για να πληρωθούν οι φόροι που τους επιδικάστηκαν. Τα ακίνητα πέρασαν στα χέρια των Τούρκων και του τουρκικού κράτους. Από τις 27 Ιανουαρίου μέχρι τις 3 Ιουλίου 1943, στάλθηκαν 1229 άτομα σε καταναγκαστικά έργα, στα τάγματα εργασίας, στο Aşkale και στο Erzurum. Πλήθος Εβραίων, Αρμενίων και Ελλήνων έφυγαν προς την Αμερική και την Ευρώπη ελπίζοντας σε καινούργιες μέρες αλλά και σε μια μελλοντική επιστροφή. Σύμφωνα με τους Πίνακες, οι μουσουλμάνοι πλήρωναν συμβολικά ποσά, ενώ οι μειονοτικοί και κυρίως οι ομογενείς καλούνταν να πληρώσουν υπερδεκαπλάσια ποσά από αυτά που τους αναλογούσαν μόνιμα. Ως αποτέλεσμα, πολλές περιουσίες δημεύτηκαν και 1869 μειονοτικοί οδηγήθηκαν σε καταναγκαστικά έργα στην Ανατολία (εκβραχισμούς, έργα οδοποιίας, εκχιονισμούς κλπ.). Εικοσιένα (21) απ' αυτούς – εκ των οποίων 11 Έλληνες - δεν επέστρεψαν ποτέ στα σπίτια τους. Στα τέλη Δεκέμβρη του 1943 οι μη καταβληθέντες φόροι παραγράφηκαν και οι κατάδικοι αφέθηκαν ελεύθεροι. ⁴⁶⁵ Η Ελληνική ομογένεια, αν και αποτελούσε το 0,55 % του συνολικού πληθυσμού

⁴⁶² A. Aktar, Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları, İstanbul 2012, 86-88

⁴⁶³ I. Basak, Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day, 54-75

⁴⁶⁴ Ökte F., The tragedy of the Turkish capital tax/Varlık Vergisi faciası, Istanbul- London, 1987, 76

⁴⁶⁵ Στην Εξορία, Ερζουρούμ/Άσκαλε. Το Ημερολόγιο του Κωνσταντίνου Κιουρτσόγλου στα εργατικά τάγματα του 1943, Αθήνα 2009, 216.

της Τουρκίας (περίπου 100.000 άτομα) με τον απάνθρωπο αυτό τρόπο, κλήθηκε να πληρώσει το 20 % του συνολικού ποσού του φόρου (ήτοι 80.000.000 τουρκικές λίρες επί συνόλου 435.000.000). Έτσι η κυβέρνηση Ινονού ακόμα μια φορά παραβίαζε ανενόχλητα τη Συνθήκη της Λωζάννης. Συγκεκριμένα, παραβίαζε κατάφωρα τα Άρθρα 37, 38 παρ.α και 39 παρ. α, (Τμήμα Γ' – Προστασία των Μειονοτήτων), ενώ σύμφωνα με το Άρθρο 44, λόγω των παραπάνω παραβιάσεων, η Κοινωνία των Εθνών όφειλε να επιληφθεί της υπόθεσης, που όμως και αυτή τη φορά αδιαφόρησε εγκληματικά.⁴⁶⁶

1.5 Τα Σεπτεμβριανά του 1955

Με την ονομασία «**Σεπτεμβριανά**» έμεινε στην ιστορία το οργανωμένο πογκρόμ της νύκτας της 6ης Σεπτεμβρίου 1955, απ' όπου και η ονομασία, που συνέβη στη Κωνσταντινούπολη, όπου καθοδηγούμενος τουρκικός όχλος προκάλεσε βίαια επεισόδια κατά των περιουσιών των Ελλήνων ομογενών και των Αρμενίων, πλην όμως Τούρκων υπηκόων, καθώς και άλλων μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, λεηλατώντας και πυρπολώντας ελληνικά καταστήματα, σπίτια, σχολεία και βεβηλώνοντας εκκλησίες ακόμα και νεκροταφεία δημιουργώντας τρομοκρατία και ανασφάλεια για τις υφιστάμενες μειονότητες.⁴⁶⁷

Αφορμή έδωσε μια βομβιστική επίθεση στο πατρικό σπίτι του Κεμάλ Ατατούρκ στην Θεσσαλονίκη, που αποδείχτηκε στην συνέχεια ότι ήταν σκηνοθετημένη προβοκάτσια από την ίδια τη τουρκική κυβέρνηση. Πραγματική όμως αιτία του πογκρόμ αυτού ήταν η εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος, η συγκυρία του οποίου μεθόδευσε την προβοκάτσια.⁴⁶⁸

Τα «Σεπτεμβριανά» αποτελούν ένα μέρος ενός μακρύ καταλόγου διώξεων κατά αλλοθρήσκων μειονοτήτων που μπορεί να ξεκίνησαν περί τα τέλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πλην όμως εντάθηκαν από την εποχή των Νεοτούρκων και ύστερα.⁴⁶⁹

Μετά το 1947 η ελληνική ομογένεια αναδιοργανώνεται και ανακάμπτει, εκμεταλλευόμενη μια αναπάντεχη χαλάρωση των ασφυκτικών όρων και συνθηκών της πολιτικής ζωής στην Τουρκία. Σ' αυτό συνέτεινε η ίδρυση και λειτουργία κομμάτων εκτός του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, που είχε

⁴⁶⁶ Κ. Λυκουρίνος, Στην Πόλη των Ρωμιών, Το "βαρλίκι" και τα "αμελέ ταμπουρού" του 1942-43/lykourinos-kavala.blogspot.com/2016/12/1942-43-1923.html

⁴⁶⁷ Σ. Βρυώνη, Ο μηχανισμός της καταστροφής του τουρκικού πογκρόμ της 5^{ης}-7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης, μτφρ. Λ. Γιαννακουδάκης, Αθήνα 2007, 347-354, Γ.Κλοκίδου, Η Ελληνική Μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη μετά τη συνθήκη της Λωζάννης μέχρι το 1991, 58-69, Υ. Κοζοğlu, Azımlık Gençleri Anlatıyor, İstanbul 2001, 25-31, Α. Alexandris, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, 256-265

⁴⁶⁸ F.Mercan, "Bombacı da, MIT elemanı da değildim", Aksiyon no. 457 (8.9.2003)

⁴⁶⁹ E.G.Vallianatos, "The Mechanism of Catastrophe: The Turkish Pogrom of September 6-7, 1955 and the Destruction of the Greek Community of Istanbul (review), Mediterranean Quarterly vol.17 (1) (Winter 2006) 133-140, F. Güllapoğlu, Tanksız Topsuz Harekât: Psikolojik Harekat (The Tankless, Cannonless Operation), İstanbul 1991, 104, H. Dosdoğru, 6-7 Olayları, İstanbul 1993, 64-67

ιδρύσει ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Μέσα σε μια οκταετία περίπου και παρά τους οποιουδήποτε περιορισμούς, η ελληνική κοινότητα κατόρθωσε να αναδιοργανώσει επί νέας βάσεως τους διάφορους πολιτιστικούς και αθλητικούς συλλόγους, ανασυγκρότησε τα νοσοκομεία και τα φιλανθρωπικά της ιδρύματα και αναβάθμισε την λειτουργία των σχολείων, με αποτέλεσμα να διπλασιαστεί μέσα σε λίγα χρόνια ο αριθμός των μαθητών. Οι 106 ελληνικές κοινότητες και τα διάφορα ιδρύματα, που διέθεταν νόμιμο καταστατικό, υπάχθηκαν (προς καλύτερο συντονισμό και μεγαλύτερη συνεργασία) στις κεντρικές εφορίες των τριών περιοχών με τον μεγαλύτερο ελληνικό πληθυσμό: του Σταυροδρομίου, του Γαλατά και της Χαλκηδόνας.

Ένας άλλος τομέας, στον οποίο σημείωσε εντυπωσιακή πρόοδο η ελληνική κοινότητα, ήταν ο οικονομικός. Εκμεταλλευόμενοι οι ομογενείς την απαλλαγή των ομογενειακών ιδρυμάτων από τον κρατικό έλεγχο, την χαλάρωση των μέτρων της τουρκικής κυβέρνησης, τα οποία στρέφονταν ευθέως κατά των περιουσιών και των επιχειρήσεών τους, αλλά και τους νέους νόμους που επέτρεπαν και σε Έλληνες επιχειρηματίες να συμμετέχουν στις διάφορες αμερικανικές επενδύσεις, κατόρθωσαν σε σύντομο χρονικό διάστημα να ανακτήσουν ακόμη και περιουσίες που τους είχαν αφαιρεθεί με το *varlık vergisi*, να προοδεύσουν οικονομικά και να αναδειχθούν σε σημαντικότατο οικονομικό παράγοντα της οικονομικής ζωής της Κωνσταντινουπόλεως.

Όλα τα πιο πάνω, βεβαίως, και κυρίως η οικονομική ανάπτυξη της ομογένειας, επέτειναν τα ήδη έντονα εχθρικά αισθήματα της κυβερνήσεως Μεντερές και των εξαθλιωμένων Τούρκων μουσουλμάνων της Κωνσταντινουπόλεως εναντίον των ομογενών. Ενώ η κυβέρνηση Μεντερές είχε ήδη αρχίσει να διαμορφώνει μια σαφώς πιο εχθρική στάση έναντι της μειονότητας, προβάλλοντας διάφορα προσκόμματα στις ελληνικές κοινότητες, που επιζητούσαν να ανακτήσουν τις χαμένες περιουσίες τους, ξεκίνησε να επεξεργάζεται ένα μέτρο, το οποίο ονομάστηκε «**Γενικοί Κανονισμοί**», σε ανάμνηση των παλιών οθωμανικών αντίστοιχων κανονισμών. Οι κανονισμοί αυτοί είχαν στόχο να αντιμετωπίσουν τα μειονοτικά προβλήματα στο σύνολό τους και κρατήθηκαν μυστικοί για καιρό.⁴⁷⁰

Εκείνο όμως που έδωσε την ευκαιρία όχι μόνο στην κυβέρνηση, αλλά και στον Τύπο και στον τουρκικό όχλο να στραφεί απροκαλύπτως εναντίον των Ελλήνων ήταν η ανακίνηση του Κυπριακού ζητήματος από τον στρατάρχη Παπάγο το 1954. Με την υλοκίνηση της Μεγάλης Βρετανίας η Τουρκία ενεπλάκη ενεργώς στο Κυπριακό ζήτημα, θέτοντας θέμα αν όχι επιστροφής της νήσου στην ίδια, τουλάχιστον διχοτομήσεως, για την προστασία, δήθεν, της μουσουλμανικής μειονότητας, η οποία βαφτίστηκε 'τουρκική' και αναβαθμίστηκε σε 'κοινότητα'.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ C. DüNDAR, *Özel Harp'çinin tirmanış öyküsü*, 3.1.2016 – www.yolculukhaner.net

⁴⁷¹ F. Benlisoy, "Anti-Greek riots of September 1955 in Constantinople (Istanbul)", Φ.Μπενλισοί, Σεπτεμβριανά του 1955, Εγκυκλοπαίδεια Μειζονος Ελληνισμού (14.3.2008) – constantinople.ehw.gr

Με τις ευλογίες της τουρκικής κυβέρνησης ιδρύθηκαν και ενισχύθηκαν οικονομικά διάφορες 'εθνικές' οργανώσεις, που βρίσκονταν υπό τον άμεσο έλεγχο της. Οι οργανώσεις αυτές επρόκειτο να έχουν ενεργό συμμετοχή σε 'λαϊκές' και 'αυθόρμητες' διαδηλώσεις υπέρ των Τουρκοκυπρίων και εναντίον των Ρωμηών της Κωνσταντινουπόλεως. Η κυριότερη οργάνωση ήταν η «Kıbrıs Türktür Cemiyeti» (KTC – Οργάνωση «*Η Κύπρος είναι Τουρκική*» με ιδρυτή τον dönme (=απόγονο εξισλαμισμένων Εβραίων) Hikmet Bil.⁴⁷² Η κατάσταση έγινε ακόμη πιο δύσκολη για τους Έλληνες με την έναρξη του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. την 1η Απριλίου 1955. Ο τύπος δημοσίευε εμπρηστικά άρθρα, στηλίτευε τον πατριάρχη Αθηνάγορα, επειδή δεν καταδίκασε δημοσίως τον αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α., διέσπειρε ψευδείς ειδήσεις περί δήθεν εράνων που διεξήγαν οι ομογενείς υπέρ των αγωνιζομένων Ελλήνων της Κύπρου και περί επικείμενης γενικής σφαγής που περίμενε τους Τουρκοκυπρίους στις 28 Αυγούστου 1955. Στις 24 Αυγούστου, εξάλλου, ο Τούρκος πρωθυπουργός Adnan Menderes προέβη σε εμπρηστικές δηλώσεις ενώπιον υπουργών, βουλευτών, επιχειρηματιών και δημοσιογράφων, υιοθετώντας όλα τα μυθεύματα εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και της Κύπρου. Όλα αυτά ήταν επόμενο να ερεθίζουν ακόμη περισσότερο τον τουρκικό όχλο.

Στις 28 Αυγούστου συνέβη ένα γεγονός που μπορούμε να πούμε ότι υπήρξε το προανάκρουσμα των όσων επρόκειτο να ακολουθήσουν. Την ώρα της Θείας Λειτουργίας είκοσι Τούρκοι, υπό τα απαθή όμματα της αστυνομίας, όρμησαν και λεηλάτησαν τις εκκλησίες Παναγίας Νεοχωρίου και Αγίων Ταξιαρχών Στένης. Στο μεταξύ είχε συγκληθεί, στις 29 Αυγούστου, στο Lancaster House του Λονδίνου η Τριμερής Διάσκεψη μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας, στην οποία παρέστη τουρκική αντιπροσωπία υπό τον Υπουργό Εξωτερικών F.R.Zorlu..

Στις 3 Σεπτεμβρίου η γυναίκα του Τούρκου Προξένου στην Θεσσαλονίκη κάλεσε Έλληνα φωτογράφο και του ζήτησε να φωτογραφήσει τον περίβολο του Προξενείου, το οποίο στεγάζεται δίπλα σε παλιό σπίτι, στο οποίο γεννήθηκε ο Mustafa Kemal. Τις φωτογραφίες τις ζήτησε ως 'ενθύμιο', διότι την επομένη επρόκειτο να αναχωρήσει για την Τουρκία.

Τα μεσάνυχτα της 5ης προς 6η Σεπτεμβρίου εξερράγη βόμβα στον κήπο του τουρκικού Προξενείου, που προκάλεσε μικρές μόνον ζημιές σε υαλοπίνακες στην παρακείμενη 'οικία του Κεμάλ'. Η βόμβα, όπως εξακριβώθηκε από τις έρευνες που διεξήγαγαν οι ελληνικές αρχές και όπως αποδείχθηκε αργότερα στη δίκη των πρωταιτίων των γεγονότων το 1961 στην νήσο Yassiada (Πλάτη),

⁴⁷² Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, 7-10.9.1955, Dilek Güven, Riots against the Non-Muslims of Turkey: 6/7 September 1955 in the context of demographic engineering, European Journal of Turkish Studies, 12 (2011) - <http://journals.openedition.org/ejts/4538>

μεταφέρθηκε από την Τουρκία από Τούρκο πράκτορα (Έλληνα υπήκοο από την Κομοτηνή) και τοποθετήθηκε από κλητήρα του Προξενείου.⁴⁷³

Στις 4:00 το απόγευμα η τουρκική εφημερίδα İstanbul Ekspres κυκλοφόρησε σε έκτακτη έκδοση και δημοσίευσε τις φωτογραφίες της συζύγου του Τούρκου Προξένου φρικτά παραποιημένες, έτσι ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι στο σπίτι του πατέρα των Τούρκων είχε σημειωθεί μια τεράστια έκρηξη από βόμβα που είχαν τοποθετήσει οι Έλληνες. Το γεγονός αυτό έδωσε το έναυσμα για την έναρξη των πρωτοφανούς αγριότητας οργανωμένων ανθελληνικών ταραχών στην Κωνσταντινούπολη, γνωστών με το όνομα «**Σεπτεμβριανά του 1955**».

Μόλις δόθηκε το σύνθημα, ο μαινόμενος τουρκικός όχλος ξεχύθηκε στους δρόμους της Πόλης και άρχισε να λεηλατεί κάθε τι το ελληνικό. Ασφαλώς, όμως, οι 'αγανακτισμένοι' Τούρκοι πολίτες δεν έδρασαν αυθόρμητα. Το σχέδιο είχε σχεδιαστεί προσεκτικότερα και με απόλυτη μυστικότητα. Είναι χαρακτηριστικό το ότι, ενώ πολλοί απλοί Τούρκοι ασφαλώς δεν ενέκριναν τα όσα διεπράχθησαν εναντίον των Ελλήνων, εν τούτοις, κανείς Τούρκος δεν πρόδωσε λεπτομέρειες του σχεδίου σε Ρωμηό φίλο του, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, όπου γενικώς και αορίστως ανέφεραν για «*κάτι άσχημο που επρόκειτο να συμβεί εκείνες τις ημέρες*».⁴⁷⁴

Το σχέδιο είχε αρτιότατα οργανωθεί, αφού μέρες ή και εβδομάδες πριν στρατολογήθηκαν άτομα από την Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη – εκτός των Κωνσταντινουπολιτών Τούρκων, μεταφέρθηκαν με σιδηροδρόμους, ταξί, λεωφορεία και πλοία, εφοδιάστηκαν με ρόπαλα, αξίνες, λοστούς, βενζίνη, δυναμίτιδα, ενώ παρεσχέθη στους επίδοξους ταραχοποιούς τροφή και κατάλυμα για μία ή δύο ημέρες. Ακόμη συντάχθηκαν οι κατάλογοι των επικείμενων στόχων σε κάθε συνοικία και σημαδεύτηκαν την κατάλληλη στιγμή τα ελληνικά κτίρια. Τέλος, εκπαιδεύτηκαν οι αστυνομικοί και στρατιώτες με πολιτικά που θα ελάμβαναν μέρος στη λεηλασία και θα κατηύθυναν το πλήθος, ενώ αργότερα θα έπαιζαν τον ρόλο των ειρηνοποιών.

Σύμφωνα με δημοσίευμα της 12 Αυγούστου 2008 της εφημερίδας Radikal, τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στις 6-7 Σεπτεμβρίου 1955 εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης είχαν οργανωθεί από το Γραφείο Ειδικού Πολέμου (Özel Harp Dairesi), το οποίο αποτελούσε τον μηχανισμό, που είχε στηθεί από το NATO για την αποτροπή του κομμουνιστικού κινδύνου.⁴⁷⁵

Οι πρώτες συγκεντρώσεις και ομιλίες ξεκίνησαν κατά τις 4:30 το απόγευμα, ενώ οι πρώτες ταραχές πρέπει να ξεκίνησαν γύρω στις 5:30. Φυσικά, η ώρα έναρξης των τουρκικών επιθέσεων ποίκιλλε από συνοικία σε συνοικία. Επιθέσεις εναντίον των Ελλήνων και των περιουσιών τους έλαβαν χώρα και στην ευρωπαϊκή και στην ασιατική πλευρά της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και στις

⁴⁷³ N. N. Παπαδημητρίου, Τα Σεπτεμβριανά 1955, Σαν σήμερα (6.9.2014) -www.lifo.gr

⁴⁷⁴ F. Güllaroğlu, "Türk Gladio'su İçin Bazı İpuçları", Tempo Dergisi, (9–15 June 1991), 24

⁴⁷⁵ H. Karayuluk, "6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi",

International Journal of Human Studies/Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Issue 1 (2018) 36-50

νήσους Χάλκη και Πρίγκηπο, από Τούρκους που μεταφέρθηκαν εκεί με πλοιάρια.

Με στρατιωτική πειθαρχία κινούμενος ο τουρκικός όχλος, ο οποίος ανερχόταν σε δεκάδες χιλιάδες άτομα, κινήθηκε κατά παντός του ελληνικού. Σύμφωνα με επίσημα τουρκικά στοιχεία, στόχος επίθεσης στην Πόλη έγιναν 4.214 διαμερίσματα, 1.004 καταστήματα, 73 εκκλησίες, μια συναγωγή, δύο ορθόδοξα μοναστήρια, 26 σχολεία, 5.317 εργοστάσια, ξενοδοχεία, καφενεία και άλλες ιδιωτικές επιχειρήσεις. Σύμφωνα με ελληνικές πληροφορίες, ο αριθμός των καταστραφέντων καταστημάτων ανήλθε σε 4.228, ενώ σύμφωνα με το γερμανικό ΥΠΕΞ ο αριθμός αυτός ήταν περίπου 3.900 (εκ των οποίων 2.200 ελληνικά, 900 αρμενικά, 400 εβραϊκά και 400 μουσουλμανικά). Με στοιχεία του αμερικανικού γενικού προξενείου στην Κωνσταντινούπολη, οι καταστραφείσες οικίες κατανέμονται κατά εθνική κατηγορία ως εξής: 670 ελληνικές (80%), 150 αρμενικές, 25 εβραϊκές και 40 μουσουλμανικές. Σύμφωνα με τις ίδιες πηγές (αμερικανικές), το ελληνικό μερίδιο στο σύνολο των καταστραφέντων καταστημάτων ανήλθε στο 59%. Εκτός αυτών, έγιναν επίσης στόχος τρεις από τις συνολικά 33 αρμενικές εκκλησίες και τέσσερα από τα συνολικά 22 αρμενικά σχολεία. Από τις 95 ελληνορθόδοξες εκκλησίες της Πόλης, οι 61 καταστράφηκαν εν μέρει ή ολοσχερώς (οκτώ μάλιστα έγιναν αντικείμενο εμπρησμού). Εκτός αυτού, τρία ελληνορθόδοξα μοναστήρια (μετόχια του Σινά), που κατείχαν 5 5 πολύτιμα βυζαντινά κειμήλια, λεηλατήθηκαν και καταστράφηκαν. Τα 36 από τα 48 ελληνικά σχολεία της Πόλης καταστράφηκαν εν μέρει ή ολοσχερώς. Καταστράφηκαν επίσης 27 φαρμακεία, 5 πολιτιστικοί σύλλογοι και οι εγκαταστάσεις 3 εφημερίδων, ενώ συλήθηκαν πάρα πολλοί τάφοι σε 2 κοιμητήρια, καθώς και **οι τάφοι των πατριαρχών στην Μονή Βαλουκλή**.⁴⁷⁶

Τουλάχιστον 30 Έλληνες σκοτώθηκαν και εκατοντάδες άλλοι κακοποιήθηκαν βάνουσα. Σε δύο περίπου χιλιάδες υπολογίζονται από τους κύκλους της ομογένειας οι βιασμοί, αν και επισήμως καταγγέλλθηκαν μόνο 200. **Ιδιαίτερο μίσος επεδείχθη κατά των ιερωμένων, αφού πολλοί απ' αυτούς ξυλοκοπήθηκαν αγριότατα, άλλοι γυμνώθηκαν και διαπομπεύθηκαν, εξαναγκαζόμενοι να φωνάζουν: «Η Κύπρος είναι τουρκική», ενώ υπάρχουν μαρτυρίες ότι σε κάποιο ιεροδιάκονο έγινε αναγκαστική περιτομή. Ο Επίσκοπος Παμφίλου Γεράσιμος και ο ηλικιωμένος μοναχός Χρυσάνθος Μαντάς ξυλοκοπήθηκαν μέχρι θανάτου, ενώ ο Μητροπολίτης Ηλιουπόλεως Γεννάδιος παραφρόνησε από τους ξυλοδαρμούς και ύστερα από λίγο χρόνο απεβίωσε.** Ταυτόχρονα με την έναρξη των ανθελληνικών γεγονότων στην Κωνσταντινούπολη, ο τουρκικός όχλος στην Σμύρνη επιτέθηκε και **κατέστρεψε το νέο εκκλησάκι της Αγίας**

⁴⁷⁶ D. Güven, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, İstanbul 2017, 20-23 και 34-40, Α.Αλεξανδρής, στο συλλογικό, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987, Αθήνα 1991, 499-500, Σ. Βρυώνη, Ο μηχανισμός της καταστροφής του τουρκικού πογκρόμ της 5^{ης}-7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης, Αθήνα 2007, 292-302.

Φωτεινής που λειτουργούσε στο στρατηγείο του Ν.Α.Τ.Ο. για τις ανάγκες των Ελλήνων αξιωματικών, λεηλάτησε τα σπίτια τους, ενώ προηλάκισε αρκετούς απ' αυτούς.⁴⁷⁷

Μέσα σε λίγες ώρες η ελληνική οικονομική δραστηριότητα καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς, αφού τα σπίτια και οι περιουσίες των περισσότερων Ελλήνων και τα ιδρύματα της ομογένειας λεηλατήθηκαν. Χιλιάδες Έλληνες έμειναν κυριολεκτικά μόνο με τα ρούχα που φορούσαν, αφού στα σπίτια τους καταστράφηκαν με πρωτοφανή μανία ή εκλάπησαν τα πάντα• από οικιακά σκεύη και τρόφιμα μέχρι κρεβάτια, καναπέδες και ακριβά κοσμήματα. 8.700 περίπου άτομα έμειναν άνεργα, αφού οι επιχειρήσεις στις οποίες εργάζονταν είχαν καταστραφεί. **Η συνολικά ζημιά ανήλθε σε 150 εκατομμύρια τουρκικές λίρες (\$ 54 εκατομμύρια).** Άλλες εκτιμήσεις (γερμανικό προξενείο) ανεβάζουν το μέγεθος των ζημιών σε 1 δις τουρκικές λίρες. Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, οι ζημιές στις ορθόδοξες εκκλησίες και μόνον υπερέβαιναν τα 150 εκατομμύρια αμερικανικά δολάρια. Ο Τούρκος συγγραφέας Aziz Nesin, όπως και ο Ρωμγός Ανδρέας Λαμπίκης (εκδότης της εφ. Ελεύθερη Φωνή), χαρακτήρισαν τα Σεπτεμβριανά γεγονότα «*Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου*» της Πόλης. Οι αποζημιώσεις με βάση τον Νόμο 6684/29.1.1956 που καταβλήθηκαν ήταν 6,5 εκ. λίρες σε 3.247 φυσικά και νομικά πρόσωπα. Πάρα πολλοί δικαιούχοι δεν εισέπραξαν καμία απολύτως αποζημίωση, ενώ υπήρξαν και περιπτώσεις επιχειρηματιών που, ενώ έχασαν τα πάντα – και άρα είχαν ζημιά την χρονιά εκείνη – υποχρεώθηκαν να πληρώσουν και φόρο κερδών.⁴⁷⁸

Μετά την ανάδειξη του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην πρωθυπουργία στις 6 Οκτωβρίου 1955 και την αποχή της Ελλάδος από γυμνάσια του Ν.Α.Τ.Ο. στην Μεσόγειο, η Άγκυρα υποχρεώθηκε να αποδώσει μια στοιχειώδη ηθική ικανοποίηση στην Ελλάδα. Στις 24 Οκτωβρίου τίμησε σε ειδική τελετή στο στρατηγείο του Ν.Α.Τ.Ο. στην Σμύρνη την ελληνική σημαία, την οποία ύψωσε ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών.

Η αντιμετώπιση των χαμηλόβαθμων πρωταγωνιστών των επεισοδίων από την τουρκική δικαιοσύνη μετά τις ανθελληνικές ταραχές η τουρκική κυβέρνηση προσπάθησε να επιρρίψει την ευθύνη της οργάνωσης των επεισοδίων σε 'κομμουνιστές πράκτορες', ενώ η αστυνομία συνέλαβε 3.151 άτομα. Τελικά, παρέμειναν υπό κράτηση 4- 6μηνών 17 άτομα: εννέα μέλη της οργάνωσης Kıbrıs Türktür Cemiyeti/KTC, έξι φοιτητές και δύο συντάκτες της İstanbul Ekspres. Στην δίκη που ακολούθησε δικάστηκαν και έξι μέλη του παραρτήματος Σμύρνης της Kıbrıs Türktür. Στις 24 Ιανουαρίου 1957 το ποινικό δικαστήριο Κωνσταντινούπολης αθώωσε και τους 23 κατηγορουμένους.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Ν.Ν. Παπαδημητρίου, Τα Σεπτεμβριανά 1955, Σαν σήμερα (6.9.2014) -www.lifo.gr

⁴⁷⁸ Σ. Βρυώνη, Ο μηχανισμός της καταστροφής του τουρκικού πογκρόμ της 5^{ης}-7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης, 347-354

⁴⁷⁹ Ν.Ν. Παπαδημητρίου, Τα Σεπτεμβριανά 1955, Σαν σήμερα (6.9.2014) -www.lifo.gr, R. Bali, 6-7

Η Τύχη των Πρωταιτίων του πογκρόμ

Από τα μέλη της κυβέρνησης Μεντερές, συμμετοχή στη διοργάνωση του ανθελληνικού πογκρόμ φαίνεται να είχαν, εκτός από τον ίδιο τον πρωθυπουργό, οι Mahmut Celâl Bayar, Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Mehmet Fuad Köprülü, τ. Υπουργός Εξωτερικών, Fatin Rüştü Zorlu, Υπουργός Εξωτερικών, Namık Gedik, Υπουργός Εσωτερικών, Ethem Menderes, Υπουργός Άμυνας και Fahrettin Kerim Gökay, βαλής της Κωνσταντινούπολης.⁴⁸⁰

Στις 27 Μαΐου 1960 ομάδα αξιωματικών υπό τον στρατηγό Cemal Gürsel κατέλαβε την εξουσία και οδήγησε σε δίκη 592 μέλη και συνεργάτες του Δημοκρατικού Κόμματος. Πολλοί απ' αυτούς δικάστηκαν σε περισσότερες της μιας δίκες. Μια από τις σημαντικότερες δίκες ήταν αυτή για το Πογκρόμ της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955. Ο Gedik αυτοκτόνησε λίγο μετά την επικράτηση του πραξικοπήματος. Οι Bayar και Ethem Menderes δεν δικάστηκαν καθόλου για την συμμετοχή τους στην διοργάνωση του πογκρόμ, ενώ ο Köprülü αθώωθηκε. Ο Gökay απλώς στερήθηκε των πολιτικών του δικαιωμάτων. Ένοχοι ευρέθησαν μόνον οι Menderes και Zorlu, γι' αυτό και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση 6 ετών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι για άλλη, πολύ πιο ασήμαντη υπόθεση, αυτή της καταχρήσεως κεφαλαίων, ο Menderes καταδικάστηκε σε φυλάκιση 14 ετών και 2 μηνών. Αν και οι Adnan Menderes και Zorlu καταδικάστηκαν στην εσχάτη των ποινών και απαγχονίστηκαν στην νήσο Imralı, τον Σεπτέμβριο του 1961, εκείνο που βάρυνε στην θανατική καταδίκη τους ήταν οι κατηγορίες για παραβίαση του Τουρκικού Συντάγματος. Οι Τούρκοι πρόξενοι της Θεσσαλονίκης, ο θυρωρός του Προξενείου που τοποθέτησε την βόμβα και ο φοιτητής Oktay Engin που μετέφερε την βόμβα στην Θεσσαλονίκη αθώωθηκαν. Ο πρόεδρος του Σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική» Hikmet Bil κατέθεσε στο δικαστήριο ως μάρτυρας κατηγορίας. Αργότερα απεστάλη από την τουρκική κυβέρνηση ως ακόλουθος τύπου στην Τουρκική Πρεσβεία στην Βηρυτό.⁴⁸¹

Eylül 1955 Olayları Tanıklar-Hatıralar, Genişletilmiş, İstanbul 2012, 20

⁴⁸⁰ E.J. Zürcher, Turkey: a modern history, London 2004, 397

⁴⁸¹ A. Kabacalı, Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi, İstanbul 2004, 222

2. Οι Ιδιαίτερες Επιπτώσεις της Συνθήκης στους Πόντιους (Ελληνόφωνους και Τουρκόφωνους)

Ο Χριστιανισμός διαδόθηκε πολύ νωρίς στον Πόντο από τους Αποστόλους Ανδρέα και Πέτρο, που ξεκίνησαν από την Αμισό (σημ. Σαμφούντα) και επεκτάθηκε σε όλες τις περιοχές του Πόντου. Άρχισε δε να εδραιώνεται από τον 2^ο αιώνα. Η ουσιαστική επικράτησή του συμπύπτει με τη δράση και τον μαρτυρικό θάνατο του Αγίου Ευγενίου επί Διοκλητιανού.

Το πόσο σημαντική ήταν η παρουσία των Ελλήνων στην περιοχή, αποδεικνύεται από την ανάπτυξη, τα σχολεία και τους ναούς. Συνολικά, στον Πόντο, που ήταν χωρισμένος σε έξι μητροπόλεις, υπήρχαν **1.131 ναοί, 22 μοναστήρια, 1.647 παρεκκλήσια** και **1.459 κληρικοί** όλων των βαθμίδων, ενώ λειτουργούσαν 1.047 σχολεία με 75.953 μαθητές και μαθήτριες και 1.247 δασκάλους.⁴⁸²

Σύμφωνα δε με την απόρρητη έκθεση του Έλληνα προξένου στην Τραπεζούντα Ν.Μπέτσιου το 1885 προς το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, οι Έλληνες ορθόδοξοι του Πόντου αριθμούσαν 190.000 σε συνολικό πληθυσμό 750.000 κατοίκων (ποσοστό 25,3 %), έναντι 470.000 Μωαμεθανών, 40.000 Αρμενίων Ορθοδόξων (Γρηγοριανών), 2.000 Αρμενίων Καθολικών και Προτεσταντών, 47.000 Κιρκασίων (Çerkesler)⁴⁸³ και 1.000 Ευρωπαίων.

Κατά τον Δημοσθένη Οικονομίδα ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου το 1908 αριθμούσε αριθμούσε 700.000,⁴⁸⁴ ενώ ο αρχιμανδρίτης Πανάρετος Κ. Τοπαλίδης το 1920 τους ανεβάζει σε 929.895 (696.495 ορθόδοξοι, 190.000 μωαμεθανοί και 43.000 κρυπτοχριστιανοί)⁴⁸⁵. Από αυτούς μετά τις σφαγές, εκτοπίσεις και φυγή στη Ρωσία απέμειναν ανταλλάξιμοι 440.624.

⁴⁸² Αρχιμ. Πανάρετου Κ. Τοπαλίδου, Ο Πόντος ανά τους Αιώνας, Δράμα 1929, 159, 326-327

⁴⁸³ Σουνίτες μουσουλμάνοι μετανάστες από την περιοχή του Β.Δ. Καυκάσου που σχετίζονται με τους Αμπχάζιους και Αμπαζίνους

⁴⁸⁴ D.Economides, Le Pont et les Justes Revendications de ses Habitants Grecs, Constantinople, Août 1920, 46-47

⁴⁸⁵ Κ.Ε. Φωτιάδη, Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, Ειδική Έκδοση της Real Press, Αθήνα 2013, 35-36, Αρχιμ. Πανάρετου Κ. Τοπαλίδου, Ο Πόντος ανά τους Αιώνας, 118, 155-159, 225

Ο Ελληνισμός του Πόντου ανά Επαρχία το 1920

Επαρχία	Ορθόδοξος Πληθυσμός	Κληρικοί	Ναοί	Παρεκκλήσια	Μονές	Μαθητές
Τραπεζούντας	55.000	93	85	200	2	6.800
Ροδοπόλεως	24.820	108	60	225	6	3.053
Χαλδείας- -Κερασούντας	197.450	450	324	392	14	24.800
Κολωνίας	65.000	105	92	130	1	4.900
					έρμη	
Νεοκαισάρειας	127.457	215	180	200	-	12.800
Αμάσειας	227.273	488	390	500	-	23.600
Σύνολο	696.495	1.459	1.131	1.647	22	75.953

Πηγή: Αρχιμ. Πανάρετου Κ. Τοπαλίδου, Ο Πόντος ανά τους Αιώνας, Δράμα 1929, 225

Τα ιστορικά Μοναστήρια του υπήρξαν φρούρια και καταφύγια του Ποντιακού Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας. Όλα υπέφεραν από βάρβαρες και ασεβείς συμπεριφορές των Νεοτούρκων και των Κεμαλικών και πολλές φορές έπεσαν θύματα ληστειών και καταστροφών. Υπογραμμίζεται στο σημείο αυτό ότι οι Έλληνες του Δυτικού Πόντου, που ζούσαν κάτω από τη στρατιωτική κατοχή των Νεότουρκων, υπέστησαν νωρίτερα όλες τις μεθόδους γενοκτονίας που εφαρμόστηκαν το 1915 σε βάρος των Αρμενίων και όσοι επέζησαν κρίθηκαν ανταλλάξιμοι. Το σημαντικότερο θρησκευτικό προσκύνημα του Πόντου η **Ι.Μ. Παναγίας Σουμελά**⁴⁸⁶ του 4ου αιώνα μ.Χ. που βρίσκεται σε απόσταση 43 km από την Τραπεζούντα, καταστράφηκε ολοσχερώς το 1922. Αφού πρώτα λήστεψαν όλα τα πολύτιμα αντικείμενα που υπήρχαν μέσα στη μονή, μετά έβαλαν φωτιά, για να σβήσουν τα ίχνη. Η Μονή διέθετε πολλούς θησαυρούς, όπως 67 χειρόγραφους κώδικες και 150 βιβλία, που βρίσκονται τώρα στο Μουσείο της Άγκυρας, ενώ εικόνες της πουλήθηκαν στην Οξφόρδη και το Δουβλίνο. Οι μοναχοί όμως πριν την αναγκαστική έξοδο Ανταλλαγής

⁴⁸⁶ Ν. Δανδόλου, 19.5.1919: Ο ξεριζωμός του Πόντου - Οι συγκλονιστικές μαρτυρίες, οι εκκλησίες που λεηλατήθηκαν και η διάσωση των θαυματουργών εικόνων, Ορθοδοξία News Agency (19.5.2020) – www.orthodoxianewsagency.gr

Πληθυσμών με τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 έκρυσαν μέσα στο παρεκκλήσι της Αγίας Βαρβάρας – σε απόσταση 2 km από τη Μονή - την εικόνα της Παναγίας καθώς και άλλα κειμήλια, όπως το Ευαγγέλιο του Οσίου Χριστοφόρου και έναν σταυρό από Τίμιο Ξύλο, που είχε δωρίσει στη Μονή ο αυτοκράτορας Μανουήλ Γ΄ Κομνηνός. Το 1930 ο μητροπολίτης Ξάνθης Πολύκαρπος Ψωμιάδης και ο τότε υπουργός πρόνοιας Λεωνίδα Ιασωνίδη, απευθύνθηκαν στον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο για να ασχοληθεί με το ζήτημα των θαμμένων κειμηλίων. Ο Τούρκος ομολογός του İsmet İnönü δέχτηκε το 1931 να πάει στην περιοχή της Μονής μια ελληνική αντιπροσωπεία σε αναζήτηση των κειμηλίων. Υπό την καθοδήγηση του αρχιμανδρίτη Αμβροσίου Σουμελιώτη, ενός από τους τελευταίους μοναχούς της υπόψη Μονής, βρέθηκαν και ξεθάφτηκαν τα ιερά αντικείμενα. Μεταφέρθηκαν αρχικά στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας, όπου και παρέμειναν μέχρι το 1951. Τότε η εικόνα φιλοξενήθηκε για λίγο στο σωματείο Παναγίας Σουμελά για να τοποθετηθεί επίσημα τον Αύγουστο 1952 στον Ιερό Ναό Νέας Παναγίας Σουμελά, που χτίστηκε στην Καστανιά Βέροιας στις πλαγιές του Βερμίου. Η εικόνα της Παναγίας είναι ένα σύμβολο για τους Έλληνες του Πόντου. Χαρακτηριστική για τη σημασία της είναι η δήλωση του υπουργού Λεωνίδα Ιασωνίδη, όταν επί των ημερών του ήρθε η εικόνα στην Ελλάδα: «*Εν Ελλάδι υπήρχαν οι Πόντιοι, αλλά δεν υπήρχεν ο Πόντος. Με την εικόνα της Παναγίας Σουμελά ήλθε και ο Πόντος*».⁴⁸⁷ Η Μονή από το 1986 ως το 2010 λειτούργησε ως Μουσείο. Τον Ιούνιο του 2010 το Τουρκικό Κράτος έδωσε άδεια στο Οικουμενικό Πατριαρχείο για να τελεστεί στην ιστορική μονή η λειτουργία για την γιορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στις 15 Αυγούστου, με την Τουρκία να προσδοκά τόσο στην έξωθεν καλή μαρτυρία για σεβασμό των θρησκευτικών ελευθεριών όσο και σε οικονομικά οφέλη από την αύξηση των τουριστών στην περιοχή τις ημέρες αυτές. Αυτή ήταν η πρώτη φορά ύστερα από 88 έτη που το μοναστήρι λειτούργησε ξανά ως εκκλησία. Επισημαίνεται ότι η υπόψη Ιερά Μονή, που χρονολογείται από τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, έχει υπαχθεί από το 2000 στον Παγκόσμιο Κατάλογο Μνημείων Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Τον Ιανουάριο του 2015 ήρθε στο φως μια περίτεχνη τοιχογραφία της Παναγίας που εντυπωσίασε τους ερευνητές. Σύμφωνα με ανακοίνωση του Τουρκικού Υπουργείου Πολιτισμού, που εποπτεύει τις εργασίες ανακαίνισης της υπόψη Μονής, μετά από 16 χρόνια εργασίες οι ειδικοί ερευνητές μπόρεσαν για πρώτη φορά στο Βαπτιστήριο της Μονής και στο Çile Odası/Ησυχαστήριο. Οι επιστήμονες ανακάλυψαν την περίτεχνη τοιχογραφία της Παναγίας που είχε μείνει στο σκοτάδι, από τότε που οι Πόντιοι εγκατέλειψαν τον Πόντο.⁴⁸⁸ Ένα άλλο σημαντικό μοναστήρι η **I.M. Αγίου Ιωάννου Βαζελώνος** το 1923 είχε την τύχη όλων των Μονών του Πόντου. Η ιερά εικόνα όμως του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου διεσώθη από τον μοναχό Διονύσιο Αμαραντίδη, που την μετέφερε

⁴⁸⁷ Γ. Σαρρής, Η Άγνωστη Ιστορία για την Εικόνα της Παναγίας Σουμελά (12.11.2019), Αφιέρωμα ΕΘΝΟΣ Ιστορία – www.ethnos.gr

⁴⁸⁸ Α.Μασσαβέτας, Μικρά Ασία, Το Παλιμψηστο της Μνήμης, Αθήνα 2015, 55, 94, 150-153

στην Ελλάδα αρχικά στον Άγιο Δημήτριο Πανοράματος Σερρών και έπειτα στη Μονή της Αγίας Τριάδας Σερρών, όπου ανιστορήθηκε το ιστορικό μοναστήρι στους πρόποδες του Βερμίου κοντά στο χωριό Άγιος Δημήτριος. Το 1970, η εικόνα της Αποτομής της Κεφαλής του Αγίου Ιωάννη τοποθετήθηκε με τιμές στον Ιερό Ναό Προδρόμου και Βαπτιστού Αγίου Ιωάννη, στον Άγιο Δημήτριο, όπου γίνεται πανηγυρικός εορτασμός κάθε χρόνο στις 24 Ιουνίου. Σε μια σαφή προσπάθεια τόνωσης του τουρισμού στην περιφέρεια της Τραπεζούντας οι τουρκικές αρχές αποφάσισαν να ξεκινήσουν την αναστήλωση της υπόψη ιστορικής μονής «*Το υπουργείο Τουρισμού άνοιξε πέρυσι (2018) διαγωνισμό για την υποβολή προσφορών για την αποκατάσταση. Κονδύλια της ΕΕ διοχετεύονται στο έργο. Είναι μια διαδικασία που θα πάρει αρκετό καιρό. Η αναστήλωση θα ξεκινήσει το 2020*», δήλωσε το 2019 ο δήμαρχος Ματσούκας Koray Koçhan. Πρόσθεσε δε ότι το ιστορικό μνημείο θα «*πρέπει να είναι ανοικτό στους τουρίστες*». ⁴⁸⁹

Το τρίτο σημαντικό μοναστήρι η **Ι.Μ. Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα** του 752 μ.Χ. που όφειλε το όνομά της στα περιστέρια που σύμφωνα με την παράδοση οδήγησαν 3 μοναχούς από τα δάση των Σουρμένων με θείο όραμα και βρήκαν την εικόνα του Αγίου Γεωργίου, στον πελώριο βράχο, όπου έκτισαν το μοναστήρι, ⁴⁹⁰ διέθετε επίσης πλούσια βιβλιοθήκη με 7.000 τόμους, όπως εκείνη της Παναγίας Σουμελά. Το 1922 όμως ερημώθηκε τελείως. Τα χειρόγραφα καθώς και τα άλλα κειμήλια της μονής, χάθηκαν στον ξεριζωμό του 1923. Οι εναπομείναντες μοναχοί πέρασαν στην Ελλάδα με την Ανταλλαγή στις 17 Ιανουαρίου 1923. Η Ιερά Μονή ανιστορήθηκε στους πρόποδες του όρους Βερμίου, στο Ροδοχώρι Ναούσης, το 1968, σε μια ειδυλλιακή τοποθεσία 200 στρεμμάτων, που παραχώρησαν οι κάτοικοι του χωριού από την ιδιοκτησία τους. Η **Ι.Μ. Παναγίας της Γαράσαρης ή των Βράχων (Kayadibi) Νικόπολης** ⁴⁹¹ καταστράφηκε επίσης ολοκληρωτικά από τους ντόπιους μουσουλμάνους που πίστευαν ότι υπήρχαν κρυμμένοι θησαυροί. Στις 25 Ιουνίου 1924 οι μοναχοί έφυγαν κατά την Ανταλλαγή Πληθυσμών μαζί με τους άλλους κατοίκους της Νικόπολης, παίρνοντας μαζί τους τα ιερά κειμήλια της Μονής. Μέρος αυτών των κειμηλίων κατέληξαν στον ιερό ναό Κορυφών Καβάλας και τα περισσότερα στην εκκλησία της Παναγούδας, στη συνοικία της Αγίας Παρασκευής στην Καβάλα. Το ιστορικό μοναστήρι, αφού έμεινε επί δεκαετίες έρμαιο στις διαθέσεις των αρχαιοκαπήλων και των λαθρανασκαφών, οι τοπικές δημοτικές και κρατικές Αρχές αποφάσισαν να το αναπαλαιώσουν και να βελτιώσουν την πρόσβαση, με σκοπό την προσέγγιση τουριστών. Ο Διευθυντής Τουρισμού της Νομαρχίας Κερασούντας όπου υπάγεται η Επαρχία Νικοπόλεως

⁴⁸⁹ Θ.Κυριακίδης, Ιστορία της Ιεράς Μονής του Αγίου Ιωάννου Βαζελώνα, Νεολαία Παμποντιακής Ομοσπονδίας Ελλάδος- neolaia.poe.org.gr , Εγκυκλοπαίδεια Ποντιακού Ελληνισμού Συλλογικό, Αθήνα 2009, λήμμα «Βαζελώνα μονή», 186-187

⁴⁹⁰ Χ. Π.Κιαγίδη, Ιστορία της Παλαιάς και Νέας Ιεράς Μονής Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, Θεσσαλονίκη 1981, 52-53

⁴⁹¹ epontos.blogspot.com, 2014/4

Kemal Gürgençi δήλωσε στο ειδησεογραφικό πρακτορείο Anadolu, πως το μοναστήρι της Παναγίας είναι ένα σημαντικό βυζαντινό μνημείο στον δρόμο που ενώνει τον Πόντο με την Κεντρική Ανατολία και ότι η πολιτεία έχει κάνει τις ενέργειες που πρέπει, όπως διαμόρφωση του χώρου και των δρομολογίων, χώρους παρατήρησης, κρήνες κ.λ.π., για να εξυπηρετούνται οι επισκέπτες. Ο Τούρκος αξιωματούχος κάλεσε τον κόσμο να επισκεφθεί το μοναστήρι και να απολαύσει το μνημείο και την υπέροχη θέα. Πριν από ένα χρόνο ο δήμαρχος Νικοπόλεως Şahin Yılancı είχε δηλώσει ότι στα όρια του δήμου υπάρχει και μια άλλη Παναγία Σουμελά που περιμένει τον κόσμο. «*Στη Νικόπολη υπάρχει το μοναστήρι της Παναγίας που είναι αδελφό εκείνου της Παναγίας Σουμελά*». Τα λόγια του δυστυχώς αποδείχθηκαν προφητικά, όπως προκύπτει από το αποκλειστικό ρεπορτάζ του pontos-news.gr που μίλησε με τον επικεφαλής της διεύθυνσης Πολιτισμού και Τουρισμού της Τραπεζούντας Ali Ayvazoğlu αλλά και την ανακοίνωση της Μεγάλης Πρωτοσυγκελλίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Σήμερα η πρόσοψη της Μονής στέκεται μπροστά μας στο ύψωμα της Αναλήψεως, τραυματισμένη και αφημένη στην τύχη της, να ατενίζει την κοιλάδα μέχρι το Σούσεχρη, αδιάψευστος μάρτυρας αιώνων ένδοξης ιστορίας των χριστιανών κατοίκων της Νικοπόλεως.⁴⁹²

Η Ι.Μ. Θεοσκέπαστου (Kızlar Manastır) με την καταστροφή μετατράπηκε σε στάβλο και σήμερα είναι ερείπια. Πάντως το 2014 ξεκίνησαν εργασίες αναστήλωσης που ολοκληρώθηκαν το 2018. Το μνημείο είναι «θύμα» της γραφειοκρατίας, καθώς προκειμένου να γίνει η αναστήλωση παραχωρήθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού από το Δήμο Τραπεζούντας. Όμως, την ευθύνη διαχείρισης θα την έχει ο δήμος, συνεπώς πρέπει να γίνει η «μεταβίβαση» από το υπουργείο ώστε να δεχθεί και πάλι επισκέπτες.⁴⁹³ **Η Ι.Μ. Αγίου Ιωάννη Ύμερας Κρώμνης** με την Ανταλλαγή των Πληθυσμών καταστράφηκε, ενώ αργότερα χρησιμοποιήθηκε από τους Τούρκους ως στάβλος. Πολλά κειμήλια της Μονής μεταφέρθηκαν και διασώθηκαν στην Ιερά Μονή της Αγίας Παρασκευής Δόμηρου – Ροδολίβους Σερρών.⁴⁹⁴ **Ο Ι.Ν. Αγίας Άννας Τραπεζούντας** του 884 μ.Χ. σήμερα είναι ανοικτός, με ελεύθερη είσοδο λειτουργώντας ως μουσειακός χώρος με τυπική εξωτερική φύλαξη. **Ο Ι.Ναός Αγίου Ευγενίου Τραπεζούντας** του 7^ο αιώνα, ναός του πολιούχου της πρωτεύουσας της Αυτοκρατορίας των Κομνηνών, που καταστράφηκε δυο φορές πριν από την άλωση της πόλεως (1461), το 1220 και το 1340 και μετά την άλωση μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος, σήμερα λειτουργεί ως τζαμί. Σε πινακίδα δεξιά της εισόδου αναγράφεται σύντομο ιστορικό του ναού από την εποχή των Κομνηνών και την μετονομασία του σε Yeni Cuma τζαμί το 1461 από τον σουλτάνο Μωάμεθ

⁴⁹² Η Παναγία της Γαράσαρης, η άλλη Σουμελά του Πόντου (18.7.2017)- www.pontos-news.gr

⁴⁹³ Τι συμβαίνει με τη Μονή Θεοσκέπαστου στην Τραπεζούντα; Βήμα Ορθοδοξίας (10.10.2019) – www.vimaorthodoxias.gr

⁴⁹⁴ Ο Άγιος Ιωάννης Ύμερας - www.pontos-news.gr

Β΄ τον Πορθητή.⁴⁹⁵ Ο **I.N. Αγίας Σοφίας Τραπεζούντας** που κτίστηκε πάνω σε αρχαίο ναό, από τον Μανουήλ Α΄ Κομνηνό (1238-1263) με πρότυπο την Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης και φέρει θαυμάσιες τοιχογραφίες και μωσαϊκά, μετατράπηκε σε τζαμί και τα μωσαϊκά καλύφθηκαν με σοβά. Το 1960 η τουρκική κυβέρνηση, απεφάσισε την μετατροπή του τεμένους σε μουσείο. Όμως από το 2013, με απόφαση της κυβέρνησης Erdoğan, ο κυρίως ναός της Αγίας Σοφίας ξαναλειτούργησε ως μουσουλμανικός χώρος προσευχής προκαλώντας τις αντιδράσεις των αρχιτεκτόνων και των εμπόρων της περιοχής. Στις εισόδους του ναού καθώς και στο Ιερό Βήμα διακρίνονται σε άριστη κατάσταση οι αγιογραφίες χάρη στην αφαίρεση των τουρκικών σοβάδων από ομάδα του Πανεπιστημίου του Εδιμβούργου, μεταξύ 1958 και 1964. Περιμετρικά του ναού υπάρχουν ακόμα χαραγμένοι οι μονοκέφαλοι αετοί της Δυναστείας των Κομνηνών, συμβόλου της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας ⁴⁹⁶. Κοντά στον ναό υπάρχει και τετραώροφος πύργος – καμπαναριό, τον οποίο πολλοί ταυτίζουν με παρατηρητήριο τοπικής σχολής αστρονόμων, επειδή στη μονή δίδασκε ο αστρονόμος Κωνσταντίνος Λουκίτης. Το 2018 έγιναν εργασίες αποκατάστασης που ολοκληρώθηκαν. Ο ναός έχει μεταβιβαστεί από το υπουργείο Πολιτισμού στη Διεύθυνση Βακουφίων για να λειτουργεί ως τέμενος.⁴⁹⁷ Ο **I.N. Παναγίας Χρυσοκεφάλας Τραπεζούντας** ο μητροπολιτικός ναός όπου γίνονταν οι στέψεις των Μεγάλων Κομνηνών, αυτοκρατόρων της Τραπεζούντας λειτουργούσε σαν Fatih Cami (Τζαμί του Πορθητή), επειδή την χρησιμοποίησε ο Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής για να κάνει την πρώτη του προσευχή μετά την Άλωση της Τραπεζούντας το 1461. Πίσω από το άγιο βήμα, υπήρχε ο τάφος του αυτοκράτορα Αλέξιου Δ΄, τα οστά του οποίου βρίσκονται από το 1980 στην Νέα Μονή Παναγίας Σουμελά στο Βέρμιο. Από τον Ιούλιο του 2015 πραγματοποιούνται εργασίες ανακαίνισης, οι οποίες θα ολοκληρώνονταν τον Νοέμβριο του 2016, αλλά παρατείνονται συνεχώς λόγω των ανακαλύψεων που γίνονται ανά τακτά διαστήματα. Συγκεκριμένα, στο δάπεδο του ιστορικού ναού ανακαλύφθηκε ένα μωσαϊκό 100 τ.μ. το οποίο έχει διατηρηθεί σε άριστη κατάσταση, ενώ ήρθαν στο φως επιπλέον αγιογραφίες και παράθυρα που είχαν καλυφθεί από σοβάδες. ⁴⁹⁸ Ο **I.Ναός Αγίου Γρηγορίου Νύσσης Τραπεζούντας** ανατινάχθηκε το 1930, προκειμένου να απελευθερωθεί χώρος για την ανέγερση άλλου κτιρίου.⁴⁹⁹ Ο **I.Ναός Αγίου Νικολάου Κερασούντας** ⁵⁰⁰ από την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1924 μέχρι το 1948 έμεινε κενός, ενώ από το 1948 μέχρι το 1967 χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή. Το 1982, ανακαινίστηκε από το Τουρκικό Υπουργείο Πολιτισμού και

⁴⁹⁵ Α.Μασσαβέτας, Μικρά Ασία –Το Παλίμψηστο της Μνήμης, 55, 94, 150, 153

⁴⁹⁶ Ο μονοκέφαλος αετός καθιερώθηκε το 1282 από τον αυτοκράτορα της Τραπεζούντας Ιωάννη Β΄ (1280-1297) ύστερα από άδεια του πεθερού του αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγου. Ως σύμβολο όμως δύναμης και σημασίας των Ελλήνων του Πόντου, εμφανίζεται από τα παλιά χρόνια, όπως φαίνεται σε νομίσματα της Σινώπης του 4^{ου}π.Χ. αιώνα.

⁴⁹⁷ www.cnn.gr –www.vradini.gr (28.7.2020)

⁴⁹⁸ www.fhw.gr

⁴⁹⁹ Α. Bryer and D. Winfield, The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, Washington 1985, 226-228

⁵⁰⁰ Προσκύνημα στα Ορθόδοξα Μνημεία του Ανατολικού Πόντου (26.12.2017) - kanaliena.gr

από το 1988 λειτουργεί ως μουσείο. Το οικοδόμημα του ναού είναι σε πολύ καλή κατάσταση, ενώ σώζεται ο Παντοκράτορας στον τρούλο. Το μουσείο εκτός από αρχαιολογικά ευρήματα και είδη λαϊκής τέχνης παρουσιάζει ως έκθεμα και την καμπάνα που είχε κάποτε ως Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου. Ο **I.N. Υπαπαντής Σωτήρος Κοττώρων (Ordu)**⁵⁰¹ για αρκετά χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή. Τώρα μετά την ανακαίνισή του λειτουργεί ως πολιτιστικό κέντρο. Παραπλεύρως του ναού της Υπαπαντής του Χριστού υπήρχε η ξακουστή **Ψωμιάδειος Σχολή** (Παρθεναγωγείο), που είχε κτιστεί το 1877 με χρήματα του μεγάλου ευεργέτη Κωνσταντίνου Ψωμιάδη. Δυστυχώς από το κτίριο της σχολής αυτής δεν σώζεται σήμερα παρά μόνον η βάση πάνω στην οποία ήταν οικοδομημένη. Ο **I.N. Αγίου Γεωργίου Κοττώρων (Ordu)**⁵⁰² σώζεται και μέχρι πρόσφατα χρησιμοποιείτο σαν αποθήκη. Σήμερα λειτουργεί ως μουσείο φέροντας την ονομασία «Κρατική Θεατρική Σκηνή» (Devlet Tiyatro Sahnesi). Στον αλλοτινό ναό «φιλοξενούνται» αντικείμενα λαϊκής τέχνης και από την καθημερινή ζωή των παλαιών κατοίκων της πόλης, κυρίως όμως μακέτες παραδοσιακών ρωμαϊκών κατοικιών καθώς και του ναού της Υπαπαντής. Ακριβώς δίπλα βρίσκεται η **Καρυπίδειος Σχολή**, που κτίστηκε το 1895 και λειτουργούσε ως 4τάξιο δημοτικό σχολείο, ενώ και σήμερα εξακολουθεί να λειτουργεί ως δημοτικό σχολείο (19 Eylül). Όσον αφορά το σπουδαίο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Τραπεζούντας και όλου του Πόντου, το **Ελληνικό Φροντιστήριο**⁵⁰³ ή **Σχολή των Ρωμαίων** που ιδρύθηκε το 1682 από τον Τραπεζούντιο δάσκαλο Σεβαστό Κιμινήτη και μεταξύ των άλλων υπήρξε και φυτώριο μελλοντικών κληρικών, διασώθηκε και σήμερα στεγάζει τους φοιτητές της Τραπεζούντας.

Σύμφωνα με το Άρθρο 2β της Συνθήκης της Λωζάννης χρησιμοποιήθηκε ο όρος Μουσουλμάνοι και όχι Τούρκοι. Η δε ανταλλαγή πληθυσμών έγινε ως γνωστόν με βάση το θρήσκευμα και όχι την εθνικότητα. Έτσι, τόσο οι ελληνόφωνοι όσο και οι τουρκόφωνοι κάτοικοι του Πόντου κρίθηκαν ανταλλάξιμοι. Κατά την Ανακωχή του 1918 οι Πόντιοι απαριθμούσαν 318.000 ψυχές, όμως οι διωγμοί που επακολούθησαν, μείωσαν τον αριθμό τους κατά 50.000 μέχρι την Ανταλλαγή των Πληθυσμών το 1924. Γενικά, οι απώλειες των Ποντίων την περίοδο 1914-3.1924 υπολογίζονται σε 353.000 δολοφονημένους. Και να σκεφτεί κανείς ότι το 1912 απαριθμούσαν περί τα 700.000.⁵⁰⁴ Η απογραφή του 1928 δίνει ως συνολικό αριθμό Ποντίων προσφύγων 182.169 άτομα, οι περισσότεροι από τους οποίους εγκαταστάθηκαν σε αγροτικές περιοχές κοντά στα σύνορα με τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία.⁵⁰⁵ Στην

⁵⁰¹ www.pontos-news.gr (2.2.2014)

⁵⁰² www.pontos-news.gr(2.2.2014)

⁵⁰³ Άλλα δύο παρεμφερή Φροντιστήρια υπήρχαν στην Αργυρούπολη και την Χερσώνα

⁵⁰⁴ Η Μικρασιατική Καταστροφή, Αφηγήσεις-Μελετήματα-Ντοκουμέντα, Συλλογικό, επιμ. Κ.Φωτιάδη, Αθήνα 2008, 789

⁵⁰⁵ Ρ. Αλβανού, Οι πρόσφυγες και η αγροτική επανάσταση του Μεσοπολέμου, Η Ιστορία της Μικράς Ασίας (συλλογικό έργο), Τόμος 7, Οι Πρόσφυγες στην Ελλάδα, εγκατάσταση και ενσωμάτωση, Αθήνα 2011, 50

επιχειρηματολογία πάντως των Χριστιανών Ποντίων προς τις Συμμαχικές Δυνάμεις χρησιμοποιήθηκε η ελληνική καταγωγή των μουσουλμάνων του Πόντου. Στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού στις 30.12.1918 υποβλήθηκε υπόμνημα για τη δημιουργία της "**Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου**".⁵⁰⁶

Μεταξύ άλλων υπάρχει το εξής επιχείρημα: *".....άπό τόν μουσουλμανικόν πληθυσμόν μέγα μέρος είναι ελληνικής καταγωγής και δέν έλησμόνησαν ούτε τήν καταγωγήν αύτων, ούτε τήν ελληνικήν γλώσσαν, ήν έξακολουθοῦν νά όμιλῶσιν."*

Κάποιοι όμως ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι του Ανατολικού Πόντου/Επαρχία Τραπεζούντας (περιοχές Όφεως/Όφ, Σουρμένων, Ματσούκας – όπου υπάγεται και η **Ι.Μ.Παναγίας Σουμελά**- και Τόνιας, αλλά και Έλληνες που εξακολουθούσαν να ζουν ως **κρυπτοχριστιανοί**, εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή. Μερικοί όμως που το επιθυμούσαν, εγκατέλειψαν πολύ αργότερα τις εστίες τους φυσικά με την ανοχή των τουρκικών αρχών. Πρόκειται για τις δύο κοιλάδες που σχηματίζονται από τους ποταμούς Όφι και Ψυχρό, στα τουρκικά Σολακλί (Solaklı) και Μπουγιούκντερε ή Μπαλτατζίντερε (Büyükdere ή Baltacidere) αντίστοιχα, που κατοικούνταν ανέκαθεν από περήφανους, παρορμητικούς και γενικά ιδιόρρυθμους ανθρώπους των βουνών του Εύξεινου Πόντου. Ήταν οι λεγόμενοι **Οφιτιανοί** ή **Οφλήδες** χριστιανοί και η περιοχή φημιζόταν για τον μεγάλο αριθμό ιερέων και επισκόπων που είχε βγάλει. Τη γλώσσα τους οι ίδιοι την αποκαλούν «**ρωμέικα**», και φαίνεται ότι έχει αρκετά κοινά στοιχεία με τα αρχαία ελληνικά – από γλωσσολόγους θεωρείται μάλιστα η πιο κοντινή σ' αυτά απ' όλες τις ζωντανές ελληνικές διαλέκτους. Πρόκειται για την αρχαιοπρεπέστερη ελληνική διάλεκτο που παραμένει ζωντανή. Αυτοί στα μέσα του 16ου αιώνα ασπάστηκαν το Ισλάμ χωρίς όμως να απαρνηθούν τη γλώσσα τους. Έκτοτε η προσήλωσή τους στη νέα θρησκεία ήταν τόσο μεγάλη, ώστε η περιοχή του Όφ να αποκτήσει τα περισσότερα τζαμιά και ιερατικές σχολές, κατ' αναλογία πληθυσμού, σε ολόκληρη τη χώρα. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι η θρησκευτική ευλάβεια σ' αυτή την περιοχή δεν συνοδεύεται από φανατισμό. Οι γυναίκες φορούν μόνο το παραδοσιακό μαντίλι, ενώ οι μουσουλμάνοι κληρικοί του Όφ είναι γνωστοί για τη φιλομάθεια και το χιούμορ τους. Η περιοχή του Όφ (αρχαίος Όφισ) αποτελείτο παλιά από 49 χωριά πλήρως ελληνόφωνα, ενώ σήμερα μόνο ένα το Erenköy παραμένει ελληνόφωνο. Η Άνω Ματσούκα αποτελείται από 8 χωριά στο πέρασμα της Ζύγανας με κέντρο το Χαψίκιοι. Η περιοχή Τόνιας (αρχαία Θοανία) αποτελείται από 18 χωριά, εκ των οποίων 7 είναι αμιγώς ελληνόφωνα. Πρόκειται για ελληνοχριστιανικά χωριά των οποίων η μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού προέρχεται από ελληνόφωνους εποίκους από την περιοχή Τόνιας που εγκαταστάθηκαν μετά το 1924.⁵⁰⁷ Πολλοί θα πίστευαν ότι εξαφανίστηκε έτσι και αυτή η πανάρχαια

⁵⁰⁶ Επισημαίνεται ότι ήδη υπήρχε η **Αυτόνομη Δημοκρατία του Πόντου**, που ήταν από το 1917 έως το 1922 κράτος στην περιοχή του Πόντου της σημερινής Τουρκίας. Η κυβέρνηση ανακηρύχθηκε την 23.9.1917 από τους Έλληνες της περιοχής της Ανατολικής Μαύρης Θάλασσας και παρέμεινε μέχρι το 1922 ως προσωρινή.

⁵⁰⁷ Κ.Ε.Φωτιάδη, Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Θεσσαλονίκη 1988,

όσο και απομακρυσμένη εστία ελληνοφωνίας.⁵⁰⁸ Πρόκειται για περίπου 5000 άτομα που έχουν μείνει στην περιοχή και μιλούν τα ρωμέϊκα, που έχει καταταχθεί στις γλώσσες από εξαφάνιση. Τα χωριά που μιλούν αυτά τα ποντιακά ελληνικά περιγράφονται ως εξής στην έρευνα "Ethnic Groups in the Republic of Turkey" του γερμανικού πανεπιστημίου του Tübingen: "...αποτελούνται από μερικές εξάδες χωριών γύρω από την Τόνια και 40-50 οικισμούς στις κοιλάδες (επάνω μέρος) Σαλακλί και Γκιουρτσάϋ νότια του Όφι, γύρω από την Τσαϊκαρα και το Κιοπρούμπασι. Υπάρχουν τουλάχιστον δύο κύματα μετανάστευσης στην επαρχία Σακαρνά."⁵⁰⁹ Συγκεκριμένα στα Σούρμενα, πρωτεύουσα της περιοχής με 19 χωριά, μόνον 5 είναι αμιγώς ελληνόφωνα σήμερα. Η περιοχή Γκαλιάν (η αρχαία Γαλλίαϊνα) αποτελείται από 18 χωριά και οικισμούς. Οι μισοί κάτοικοι της περιοχής είναι εξισλαμισθέντες ντόπιοι και οι μισοί έχουν μετεγκατασταθεί από τα χωριά Καλλίστη και Αρχάγγελος της περιοχής Σουρμένων την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Η περιοχή Τσαϊκάρά (το Κατωχώριον) είναι αμιγώς ελληνόφωνη περιοχή, η πολυπληθέστερη σ' όλο το τουρκικό κράτος και η τελευταία που έχει εξισλαμισθεί (τέλη 19^{ου} αιώνα), με αρκετά αναπτυγμένο το θρησκευτικό αίσθημα των **κρυπτοχριστιανών**.⁵¹⁰

Για την ταυτότητα και τη ελληνική γλώσσα των πληθυσμών της περιοχής έχουν γίνει αναφορές και σε τουρκικό περιοδικό, το Aktüel (1992) οποίο τονίζει ότι «τα ίχνη της ορθόδοξης παράδοσης είναι ολοφάνερα και εδώ όλοι μιλούν Ποντιακά....Το ρωμαίικο και το ορθόδοξο είναι φανερό». Παλαιότερα στα ελληνόφωνα αυτά χωριά το κήρυγμα της Παρασκευής γινόταν στα ποντιακά, που ομιλούνται ακόμη από τους γηραιότερους ως αποκλειστική και από τους νεότερους ως δεύτερη γλώσσα. Η συνήθεια του κηρύγματος στα ελληνικά απαγορεύτηκε από τη θρησκευτική ηγεσία της Τουρκίας τη δεκαετία του 1950. Όταν οι τουρκικές αρχές διαπίστωσαν ότι οι κρυπτοχριστιανοί άρχισαν να ενδιαφέρονται για την πραγματική τους θρησκεία και να αναζητούν τις ρίζες τους, τους απαγόρευσαν να ομιλούν την ελληνική και απαγορεύτηκαν τα μη μουσουλμανικά έθιμα. Ήταν η εποχή του πραξικοπήματος του 1980. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με άρθρο του τουρκικού περιοδικού Aktüel (29-10-92) οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου γιορτάζουν τον Δεκαπενταύγουστο, τα Χριστούγεννα, τα Θεοφάνια και άλλες γιορτές της Ορθοδοξίας. Μάλιστα δε, την παραμονή των μεγάλων εορτών τα παιδιά λένε τα κάλαντα. Κατά το ίδιο περιοδικό, ο κρυπτοχριστιανός Lemar δήλωσε σε Τούρκο δημοσιογράφο "Ναι. Είμαστε Ρωμιοί. Γιατί να απαρνηθούμε την καταγωγή μας;". Επίσης η τουρκική

521-545

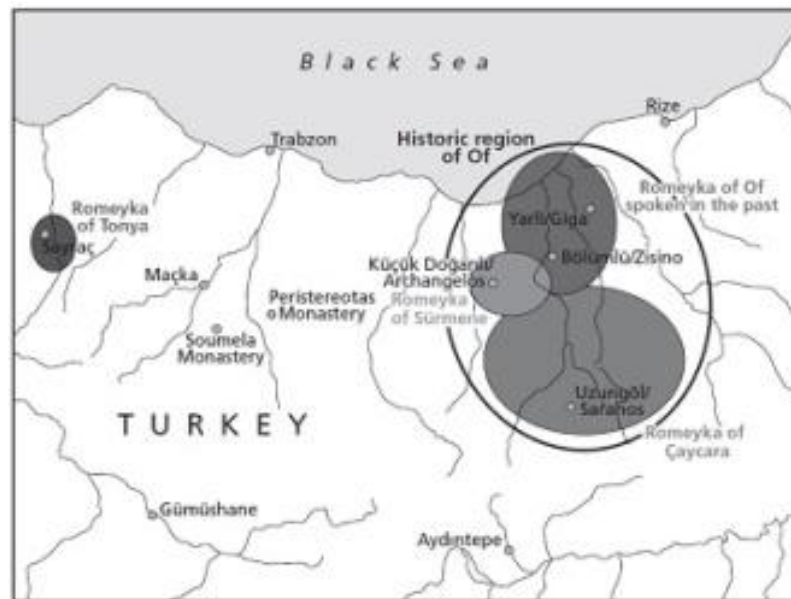
⁵⁰⁸ Κ. Χρυσουλίδου, Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Θεσσαλονίκη 2008, 72,77-79,

Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλου, Περιήγησις εις τον Πόντον, Αθήνα 1903, 147-149

⁵⁰⁹ P. A. Andrews, Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Wiesbaden 1989 – Tübinger Atlas des Vorderen Orients

⁵¹⁰ A. Bryer, The Crypto-christians of the Pontos and consul William Gifford Palgrave of Trebizond, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Τόμος 4 (1983), 13-41

εφημερίδα Yeni Yüzyıl από την πλευρά της έγραψε στις 3-11-1996 : "Έφυγαν οι Έλληνες, έμεινε η γλώσσα τους".

Οι περιοχές που ακόμα μιλιούνται και σήμερα τα ρωμέικα/Πηγή: Tübinger Atlas des Vorderen Orients

2.1 Οι Επιπτώσεις της Συνθήκης στους Υπόλοιπους Μικρασιάτες

Η υπόλοιπη Μικρά Ασία (Ιωνία, Κιλικία, Λυκία κλπ.) βίωσε την τύχη των αδερφών Ποντίων και Καππαδόκων, τις διώξεις, τις σφαγές, την ανταλλαγή των πληθυσμών και τον οριστικό ξεριζωμό του ελληνισμού, την καταστροφή των θρησκευτικών μνημείων, την ερήμωση των σχολείων. Από τις 12 εκκλησίες της Σπάρτης Πισιδίας σώθηκαν μόνο 2, από τις 16 εκκλησίες της Σμύρνης που λειτουργούσαν το 1922 μετά την καταστροφή της πόλης σώθηκε μόνον μία ο Άγιος Βουκόλος (**Aya voukla**). Η μητρόπολη της Αγίας Φωτεινής ανατινάχθηκε, άλλες μετατράπηκαν σε τζαμιά (όπως π.χ. οι Ι.Ν. Αγίας Σοφίας στη Νίκαια από το 2011, Αγίου Ιωάννου Κυδωνιών/Αϊβαλίου και Παναγίας στα Αλάτσατα Ερυθραίας, η Ι.Μ. Αγίου Στεφάνου Χηνόλακκου Βιθυνίας) ή αχούρια (όπως π.χ. ο Ι.Ν. Αγίου Παντελεήμονος στην Απολλωνιάδα, η Ι.Μ. Μηδικής Τριγλίας σε ορνιθοτροφείο, σε αποθήκες (Ι.Ν. Ταξιαρχών Ελεγμών κοντά στα Μουδανιά) ή ακόμη και σε εκθεσιακό χώρο παιχνιδιών (Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Κυδωνιών/Αϊβαλίου). Κάποιες είχαν την τύχη να μετατραπούν σε πολιτιστικά κέντρα όπως ο Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου Μουδανιών ή ακόμη και σε κατοικίες όπως ο Ι.Ν. Θεολόγου. Και εδώ οι πρόσφυγες έφεραν μαζί τους άγια λείψανα ή θαυματουργές εικόνες (όπως π.χ. της Παναγίας της Επίσκεψης που βρίσκεται στη Ραφήνα). Τελευταία με την προοπτική ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε. άρχισαν να ανακαινίζονται κάποιοι ναοί ή να χαρακτηρίζονται ως πολιτιστικά μνημεία, όπως π.χ. ο Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Μύρων Λυκίας – όπου τελέσθηκαν

και θείες λειτουργίες, ⁵¹¹ ο Ι.Ν. Αγίου Βουκόλου (σημερινή μητρόπολη Σμύρνης), ο Ι.Ν. Αγίου Χαραλάμπους Τσεσμέ, ο Ι.Ν. Ταξιάρχη στο Αϊβαλί.⁵¹²

3. Οι άλλες Θρησκευτικές Μειονότητες

3.1 Οι Αλεβίτες (Μουσουλμάνοι)

Ο **Αλεβισμός** αποτελεί, μετά τον Σουνιτισμό και τον Σιιτισμό, μία από τις ισχυρότερες και παλαιότερες μυστικιστικές παραδόσεις στο Ισλάμ. Οι ακόλουθοί της ονομάζονται Αλεβίτες, *Alevi* στην τουρκική γλώσσα. Αυτοί αναγνωρίζουν ως πνευματικό ηγέτη τους τον Άλι, γαμπρό του προφήτη Μωάμεθ, και είναι φιλελεύθεροι, φιλικόι προς τους Χριστιανούς. Σήμερα οι Αλεβίτες της Τουρκίας ανέρχονται σε 20 περίπου εκατομμύρια. Από αυτούς τα 2,5 εκατομμύρια είναι Κούρδοι Ζάζοι. Αντιστρατεύονται τους Σουνίτες που επικρατούν συντριπτικά στη χώρα και που συχνά εξαπέλυσαν εναντίον τους αιματηρούς διωγμούς ήδη από τα τέλη του 15ου αιώνα μέχρι τους καιρούς μας. Με νόμο του 1925 – που εξακολουθεί και σήμερα να είναι σε ισχύ - ο Κεμάλ απαγόρευσε με νόμο της 30.6.1925 τα θρησκευτικά κέντρα των Αλεβιτών έκλεισε τους τεκέδες τους – γνωστούς ως οίκοι cem - και ουσιαστικά τους έκανε πολίτες β' κατηγορίας. ⁵¹³ Οπότε οι Κούρδοι Αλεβίτες, οι **Ζάζοι** ⁵¹⁴, αποδύθηκαν σε ένοπλες εξεγέρσεις. Μεταξύ 1937-1938 ο τουρκικός στρατός σφαγίασε 13.000 Αλεβίτες στο Ντερσίμ/Dersim. Το 1978 η Στρατοχωροφυλακή σφαγίασε χιλιάδες Αλεβίτες στη Μαλάτεια και το Sivas στην επαρχία Kahraman Maraş στη νότια Τουρκία. Επακολούθησε η σφαγή στο Corum. Το 1980 ο δικτάτορας στρατηγός Εβρέν απαγόρευσε τις δημόσιες συναθροίσεις τους. Το 1993 στη Σεβάστεια/Sivas οι Γκριζοί Λύκοι υπό τα απαθή βλέμματα των αρχών πυρπόλησαν το ξενοδοχείο Medimak, όπου Αλεβίτες τελούσαν μια θρησκευτική γιορτή. Κάηκαν ζωντανοί 35 πιστοί. Ανάλογοι διωγμοί έγιναν στην Μαλάτεια και αλλού. ⁵¹⁵

Ο Erdoğan συνέχισε τους διωγμούς. Έτσι:

⁵¹¹ Λ.Ι. Χατζηφώτη Η Βασιλική του Αγίου Νικολάου Μύρων Λυκίας, Κιβωτός της Ορθοδοξίας (17.6.2016) – ikivotos.gr

⁵¹² Γ.Εανθάκης-Π.Φύκαρης, Οδοιπορικό στις πληγωμένες εκκλησίες της Μικράς Ασίας (30.6.2014) – www.politischios.gr

⁵¹³ L.Ürer, Azınlıklar ve Lozan tartışmaları, 2003, 58-60, Dr Baskın Oran, Türkiye'de azınlıklar/İletişim Kitabevi, İstanbul 2018, 70-73. Του ίδιου, Lozan'ın “Azınlıkların Korunması” Bölümünü Yeniden Okurken , 1.3.1994 Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 74, Sayı 4 (2019) 283-301

⁵¹⁴ Κατοικούν στο βορειοδυτικό Κουρδιστάν, όπου χρησιμοποιείται η διάλεκτος Ζαζί - απ' όπου πήραν και το όνομά τους - και απαντάται στο Ντιγιαρμπακίρ, το Έρζιντζαν, το Μπίνγκιολ, το Έλαζιγ και την περιοχή του Ερσίμ, βλ. *E.J. Zürcher, Turkey: a modern history, 170-171*

⁵¹⁵ Σ. Γλυκοφρύδης, Πραγματεία για τους Αλεβίτες, Μια βόμβα στα θεμέλια της Τουρκίας, (28.3.2011)- www.oodegr.com, Martin Van Bruinessen, Minorities in the Middle East: Power and the Politics of Difference, Journal Middle East Report, JSTOR, No. 200 (July-Sept.1996) 7-10 - <https://www.jstor.org/stable/1350790>

- α. Εκατοντάδες σχολεία λαϊκής -μη θρησκευτικής- παιδείας μετατράπηκαν σε ισλαμικά λύκεια Imam-Hatir Lisesi ⁵¹⁶ που άλλοτε εξεπαίδευαν μόνον Ιμάμηδες Σουνίτες. Τώρα τα παιδιά των Αλεβιτών διδάσκονται επί 13 ώρες την εβδομάδα το Κοράνι, αραβικά και τη ζωή του Προφήτη Μωάμεθ σύμφωνα με την εκδοχή της Σούννας. Μεταξύ 2010-2014 ο αριθμός των Imam-Hatir αυξήθηκε κατά 73%. Ο Erdoğan καυχήθηκε δημόσια ότι σ' όλη την μακρά θητεία του τα πολλαπλασίασε, ενώ είχε παραλάβει μόνον 63.000. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο βέβαια έκρινε πως παραβιάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ και το Συνταγματικό Δικαστήριο κήρυξε αντισυνταγματικές όλες τις σχετικές πράξεις.
- β. Εκδίωξε τους Αλεβίτες από τις πατρογονικές εστίες τους της Ανατολίας και εγκατέστησε εκεί Σουνίτες πρόσφυγες της Συρίας.
- γ. Αρνήθηκε να χρηματοδοτήσει τα σχολεία και τους θρησκευτικούς οίκους των Αλεβιτών οι οποίοι πληρώνουν φόρους χωρίς να εισπράττουν κρατική μέριμνα.
- δ. Νέες επιθέσεις έγιναν το 1995 σε καφεενία της συνοικίας Gazi της Κωνσταντινούπολης.
- ε. Με πρόσχημα την δημιουργία αναπτυξιακής ζώνης στη συνοικία Küçük Armatlu της Πόλης τον Μάρτιο 2016 εξεδίωξαν τους Αλεβίτες από τα σπίτια και τα χωράφια τους.

Σύμφωνα με μια κοινοβουλευτική αναφορά του 2013 στο Ευρωκοινοβούλιο, υπήρχαν 82 τζαμιά στην Τουρκία και μόνο 937 οίκοι προσευχής cem. Και 31 από 81 επαρχίες στην Τουρκία δεν διαθέτουν τέτοιους οίκους. Οι Αλεβίτες προσπάθησαν με δικά τους έξοδα να ξανακτίσουν τους τόπους λατρείας τους. ⁵¹⁷

3.2 Οι Αρμένιοι

Τον Ιανουάριο του 1920 Έλληνες και Αρμένιοι υπέγραψαν συμφωνία ίδρυσης μιας **Ποντοαρμενικής Ομοσπονδίας** με σύνορα από την Τραπεζούντα ως τη λίμνη Βαν. Όμως το κράτος αυτό δεν δημιουργήθηκε ποτέ, καθώς συνάσπισε εναντίον του τους Τούρκους και Κούρδους εθνικιστές. ⁵¹⁸ Με τη Συνθήκη των Σεβρών της 10.8. 1920 (Τμήμα ΣΤ', Άρθρα 88-93) η Αρμενία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος. Όμως τον Δεκέμβριο του 1920 με τη λήξη του Τουρκο-αρμενικού πολέμου και την ήττα των Αρμενίων αλλά και τη Σοβιετική εισβολή τον ίδιο μήνα καταλύθηκε η ανεξαρτησία της και η χώρα διαμοιράστηκε μεταξύ Τουρκίας και Σοβιετικής Ένωσης. ⁵¹⁹ Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για

⁵¹⁶ Τα σχολεία Imam-Hatir είναι ιδιωτικά ισλαμικά-φονταμενταλιστικά γυμνάσια που διδάσκουν την ενότητα Κράτους - Ισλάμ (dîn-ü-devlet) και προωθούν την φονταμενταλιστική/ακραία συντηρητική ιδεολογία. Ο πρώην πρωθυπουργός Yılmaz είχε προβεί σε μεταρρύθμιση του σχολικού συστήματος προκειμένου να επιτύχει την κατάργηση των εν λόγω σχολείων. Τον Μάιο του 2004 όμως ψηφίστηκε νόμος που αναβαθμίζει τα σχολεία Imam -Hatir και ανατρέπει τα μέτρα που πάρθηκαν υπό το καθεστώς Yılmaz.

⁵¹⁷ B.Uzay, Alevi, A History of Persecution, Armenian Weekly (21.11.2016)

⁵¹⁸ Βλ. Αγτζίδη, Η προσπάθεια για ελληνο-αρμενική συνομοσπονδία (1918-1921), (3.12.2008)-kars1918.wordpress.com

⁵¹⁹ Τελικά με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης η πρώην Σοβιετική Δημοκρατία της Αρμενίας κήρυξε την ανεξαρτησία της ως Δημοκρατία της Αρμενίας την 23.8.1991

τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 έγιναν νέες προσπάθειες δημιουργίας Αρμενικού Κράτους, με βάση δεσμεύσεις και υποσχέσεις των Συμμάχων στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μάλιστα δύο ιθύνοντες της Διεθνούς Φιλοαρμενικής Ομοσπονδίας οι Ελβετοί Edouard Naville αρχαιολόγος και Antony Krafft-Bonnard πάστορας, έφεραν το θέμα στους διπλωμάτες που συνεδρίαζαν στο Ouchy, ένα θέρετρο νότια της Λωζάννης. Τότε ο αρχηγός της βρετανικής αντιπροσωπείας Sir Horace George Montagu Rumbold τους έδωσε την εξής απάντηση: «Αναγνωρίζουμε τις υποσχέσεις και τις δεσμεύσεις μας αλλά δυστυχώς αδυνατούμε να τις τηρήσουμε.....Πρέπει να συναφθεί ειρήνη με κάθε κόστος. Έτσι θυσιάζονται οι Αρμένιοι».⁵²⁰

Η Συνθήκη της Λωζάννης πάντως αναγνώρισε την Αρμενική μειονότητα ως μία από τις 3 επίσημες μειονότητες της Τουρκίας. Είναι πλέον η πιο πολυπληθής με πληθυσμό περίπου 60.000 μόνιμους κατοίκους και διαθέτει παράδοση σε σχολεία και σε ευαγές έργο.⁵²¹ Η παρουσία της Κοινότητας είναι ιδιαίτερα έντονη στα ευρωπαϊκά προάστια της Κωνσταντινούπολης (İstanbul'un Ermeni Cemaati) καθώς και στις ιδιαίτερα πλούσιες περιοχές του κέντρου όπως το Νισάντασι, αλλά και τη Χαλκηδόνα στην Ανατολική ακτή της πόλης. Το απομεινάρι της Αρμενικής παροικίας της Πόλης είναι ένα μείγμα από τα 2,5 εκ Αρμένιους που έζησαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι Αρμένιοι, ως γνωστόν, εξοντώθηκαν μαζικά το 1912-1915 από τον τουρκικό στρατό καθώς και τους άτακτους Τσέτες που δρούσαν στην Ανατολία. Οι Αρμένιοι της Κωνσταντινούπολης είναι κατά κύριο λόγο **Καθολικοί** και επίσης **Αποστολικοί Ορθόδοξοι** και υπάγονται στο Τουρκικό Αρμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης.⁵²²

Πάντα σύμφωνα με τον καθηγητή Ι.Κ.Χασιώτη ⁵²³, στη διάρκεια του Ελληνοτουρκικού πολέμου (1920-23)κατέφυγαν στην Ελλάδα από την Ανατολική Θράκη, την Κιλικία και την Ιωνία περισσότεροι από 120.000 Αρμένιοι πρόσφυγες. Πάνω μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, με τη συνηγορία των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, χάθηκαν οι εκατοντάδες μαρτυρίες που είχαν εκδοθεί από το 1915 έως το 1921, καταστράφηκαν τα διάσπαρτα σε όλη την Μικρά Ασία μνημεία, άλλαξαν τα ονόματα των τόπων. ⁵²⁴

⁵²⁰ Dr B. Oran, Lozan Kutlamamız ve şehir efsaneleri, αρμενική εφημερίδα Agos Gazetesi, (3.10.2016)-
www.com.tr

⁵²¹ N. A. Karacan,Lozan, 152-162

⁵²² Y. Halacıoğlu- R. Yınanç –A. Süslü – M. F. Kirzioğlu,Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü, Turk Tarihinde Ermeniler, Ankara 1995, 210-215

⁵²³ Ο ομότιμος καθηγητής Νεότερης Ιστορίας του ΑΠΘ έχει ασχοληθεί με το Αρμενικό ζήτημα και έχει γράψει το βιβλίο « Αρμένιοι και Έλληνες στις μεγάλες κρίσεις του Ανατολικού Ζητήματος (1856-1914), Θεσσαλονίκη 2016 – βλ. Συνέντευξή του στον Παρατηρητή της Θράκης (28.7.2016) – [www.paratiritis-news](http://www.paratiritis-news.gr) . gr

⁵²⁴ Σ.Καλεντερίδης, Οι Αρμένιοι στην Ελλάδα, Infognomon Politics (23.4.2015) – infognomonpolitics.gr

Η Αρμενική κοινότητα στην Τουρκία όμως υπέφερε και αυτή από τα πογκρόμ του 1955 και υπέστη μια νέα μικρή πληθυσμιακή μείωση.

3.3 Οι Εβραίοι

Η Εβραϊκή Μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη (İstanbul'un Yahudi Cemaati), μια από τις πιο παλιές Σεφαραδίτικες κοινότητες του κόσμου με μεγάλη παράδοση και με πληθώρα συναγωγών, είναι ένα από τα ζωντανά απομεινάρια των Σεφαραδιτών Εβραίων⁵²⁵ που διώχθηκαν από την Ισπανία το 1492 με τον περίφημο νόμο της Ισαβέλλας.⁵²⁶ Η νεοσύστατη τότε οθωμανική αυτοκρατορία δέχθηκε τους διωγμένους και έτσι η παρουσία των Εβραίων στην Πόλη άρχισε να γίνεται αισθητή. Η Εβραϊκή κοινότητα, η οποία ανέκαθεν ήταν συγκεντρωμένη κυρίως στην Κωνσταντινούπολη, δεν είχε «εδαφικές απαιτήσεις» από τους Τούρκους μετά την απώλεια της Παλαιστίνης. Ήταν δε ανάμεσα στις μη-μουςουλμανικές μειονότητες, που ενήργησαν με τον πιο φιλικό τρόπο στη διάρκεια της ανακωχής και του νέου πολέμου της αντίστασης. Έτσι δεν γνώρισε καθ' ομολογίαν καμιά δυσμενή επίπτωση από την εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάννης, που την αναγνώρισε ως μία από τις τρεις επίσημες μειονότητες της Τουρκίας (Έλληνες-Αρμένιοι-Εβραίοι).⁵²⁷ Όταν κατηγοριοποιήθηκαν ως «μιλέτ/έθνος», αντιπροσωπεύονταν από τους θρησκευτικούς τους ηγέτες. Για παράδειγμα, οι ραβίνοι στη Μωσαϊκή παράδοση δεν είχαν ιεραρχία. Αλλά δημιουργήθηκε η θέση του **“Hahambaşı”** («αρχираβίνου») προκειμένου η κοινότητα να έχει έναν εκπρόσωπο σε ζητήματα που εμπλεκόταν το κράτος (και σε «όλα τα ζητήματα» εμπλεκόταν το κράτος σε κάποια φάση).

Στη διάρκεια των 500 χρόνων της παρουσίας της στην οθωμανική αυτοκρατορία, η εβραϊκή κοινότητα δεν είχε αντιμετωπίσει ποτέ προβλήματα, οι δε αντισημιτικές επιθέσεις είναι σπάνιες στην Τουρκία - με σημαντικότερη αυτή του 1986 στη συναγωγή Neve Shalom, όπου είχαν βρει τον θάνατο 22 άνθρωποι. Με ανθρώπους των γραμμάτων αλλά και με έντονη κοινωνική δράση, η Εβραϊκή Μειονότητα της Τουρκίας δεν γνώρισε σοβαρούς διωγμούς κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χάρη στην 'ουδετερότητα' - της Τουρκίας και σήμερα ευημερεί ασχολούμενη κυρίως με το εμπόριο.⁵²⁸

⁵²⁵ Α.Μασσαβέτα, Κωνσταντινούπολη, Αθήνα 2013, 491-533, 581, Prof.dr.Zehra Aslan, Örnek azınlık mı? Şüpheli duyulan bir topluluk mu? Cumhuriyet'in ilk 40 yılında Türkiye Yahudileri, περιοδικό Independent dergisi, (27 Temmuz-July 2019) – www.indyturk.com

⁵²⁶ Έτσι ονομάζονται οι Εβραίοι που κατάγονται από την Ιβηρική Χερσόνησο, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που εκδιώχθηκαν από την Ισπανία κατόπιν εντολής των Καθολικών μοναρχών Φερδινάνδου και Ισαβέλλας (όπως καταγράφεται στο διάταγμα της Αλάμπρας το 1492) και από την Πορτογαλία κατόπιν εντολής του βασιλιά Μανουέλ Α' το 1497

⁵²⁷ M. Belge, Μειονότητες και καθημερινή ζωή στην Κωνσταντινούπολη, 20ός αιώνας, μτφρ.Β.Ράπτη, (22.7.2008), Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού

⁵²⁸ M. Belge, Μειονότητες και καθημερινή ζωή στην Κωνσταντινούπολη, 20ός αιώνας- Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού (22.7.2008)

Όμως πρόσφατα ο Τούρκος δημοσιογράφος Uzey Bulut με άρθρο του στο περιοδικό Armenian Weekly μίλησε για διώξεις των Εβραίων στην Τουρκία μετά το 1923, μιλώντας για στέρηση της ελευθερίας μετακινήσεώς τους τουλάχιστον 3 φορές το 1923, το 1925 και το 1927. Κατ' αυτόν ο τουρκικός νόμος για την οικογένεια το 1934 υποχρέωσε τους Εβραίους όπως και άλλους μη-Τούρκους να εγκαταλείψουν τα εθνικά τους ονόματα και να υιοθετήσουν άλλα τουρκόφωνα. Άλλοι νόμοι τους απέκλεισαν, όπως και άλλους μη-μουσουλμάνους από κυβερνητικές θέσεις και άσκηση κάποιων επαγγελμάτων. Τα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας απαγορεύτηκε και σ' αυτούς η χρήση της γλώσσας τους σύμφωνα με τον Rifat Bali, ηγετική φυσιογνωμία της τουρκικής ιουδαϊκής κοινότητας. Τα τελευταία ιουδαϊκά σχολεία έκλεισαν το 1937. Σημειώθηκαν πογκρόμ στους Εβραίους της Ανατολικής Θράκης με μπούκοτάρισμα και καταστροφές των καταστημάτων τους αλλά και ξυλοδαμούς το χρονικό διάστημα 21.6-4.7.1934 που είχαν ως αποτέλεσμα τη φυγή τουλάχιστον 15.000 Εβραίων από την περιοχή για ν' αποφύγουν την τουρκοποίηση και τον βίαιο εξισλαμισμό. Την 22.4.1941 μαζί με άλλους 12.000 μη Μουσουλμάνους στρατολογήθηκαν ακόμη και ανάπηροι και στάλθηκαν σε εργατικά τάγματα, όπου πολλοί πέθαναν από ασθένειες και κακουχίες. Ο φόρος ευμάρειας/varlık vergisi το 1942 έπληξε και την Εβραϊκή κοινότητα της Κωνσταντινούπολης, η οποία επίσης δεν απέφυγε τα Σεπτεμβριανά του 1955. Συνέπεια όλων αυτών ήταν η δραματική μείωση της Εβραϊκής παροικίας της Κωνσταντινούπολης που αριθμούσε, πάντα κατά τον Bulut, 81.454 άτομα το 1923.⁵²⁹

Σήμερα ο πληθυσμός της Εβραϊκής κοινότητας που κατοικεί εντός της Τουρκικής επικράτειας -σύμφωνα με το θρήσκευμα υπολογίζεται με μέτριους υπολογισμούς σε 15-18.000 ανθρώπους -το 96% Σεφαραδίτες και το υπόλοιπο 4% Ασκεναζίτες ⁵³⁰ και Ρωμανιώτες Εβραίοι ⁵³¹ οι οποίοι ζουν σε περιοχές με έντονο ευρωπαϊκό στοιχείο της Κωνσταντινούπολης όπως το Σισλί, το Μπεσίκτας καθώς και τα παράλια του Βοσπόρου, όπως το Νιχώρι, τα Θεραπειά, η Ξηροκρήνη. Στην Κωνσταντινούπολη λειτουργούν 19 συναγωγές, εκ των οποίων οι 10 σε τακτική βάση. Υπάρχουν επίσης 15 σχολεία με καθαρά ιουδαϊκή εκπαίδευση καθώς και το περίφημο Ατς Χαϊμ Νοσοκομείο/Γηροκομείο στην εβραϊκή συνοικία Μπαλάτ στην ευρύτερη περιοχή του Φαναρίου. Εβραϊκή παρουσία υπάρχει όμως και σε άλλες πόλεις της χώρας όπως στη Σμύρνη (2.500), την Προύσα (πάνω από 500) καθώς και στην Άγκυρα (πάνω από 500).⁵³²

⁵²⁹ B.Uzey, Turkish journalist exposes persecution of Jews in Turkey, Armenian Weekly (18.4.201) – anca.org

⁵³⁰ Γερμανοεβραίοι

⁵³¹ Ελληνόφωνοι Εβραίοι της Ανατολικής Μεσογείου

⁵³² The Jewish Community and notable synagogues in Istanbul- theistanbulinsider.com

3.4 Οι Ασσύριοι (Μονοφυσίτες και Νεστοριανοί) ⁵³³

Οι Ασσύριοι ζούσαν στα νοτιοανατολικά της Τουρκίας, κυρίως γύρω από τις πόλεις Μαρντίν και Μιντιγιάτ. Έχουν αραμαϊκές ρίζες και η πλειοψηφία τους ανήκει στην αρχαία Συριακή Εκκλησία, που δημιουργήθηκε όταν ασπάστηκαν το δόγμα του μονοφυσιτισμού μετά τη Σύνοδο της Καρχηδόνας το 451. Ορισμένοι από αυτή τη μικρή κοινότητα επίσης χάθηκαν στη διάρκεια της σφαγής του 1915. Το 1553 κάποιοι Ασσύριοι χριστιανοί εγκατέλειψαν την ανατολική μονοφυσιτική Εκκλησία και το 1683 ονομάστηκαν **Χαλδαϊκή Καθολική Εκκλησία**. Ωστόσο, η σύγχρονη Χαλδαϊκή Καθολική Εκκλησία, όπως είναι δομημένη και λειτουργεί, ιδρύθηκε επίσημα το 1830 στη βόρεια Μεσοποταμία (Ιράκ). Οι Ασσύριοι καθολικοί ονομάστηκαν Χαλδαίοι από την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, η οποία με αυτό το όνομα επιχείρησε να τους διαφοροποιήσει από τους συμπατριώτες τους μονοφυσίτες. Οι Χαλδαίοι ζούσαν στην επαρχία Χακκαρί της ΝΑ Τουρκίας. Τμήμα όμως των Ασσυρίων είναι Ορθόδοξοι, μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αντιόχειας. ⁵³⁴ Προς αποφυγή δημιουργίας σύγχυσης παραθέτουμε αναλυτικά τις εκκλησίες των Ασσυρίων σήμερα: ⁵³⁵

1. Ασσυριακή Εκκλησία της Ανατολής (Νεστοριανοί – ίδρυση το 431)
2. Αρχαία Εκκλησία της Ανατολής (Νεστοριανοί με διαφορετικό ημερολόγιο από την Ασσυριακή Εκκλησία της Ανατολής - ίδρυση το 410)
3. Χαλδαϊκή Καθολική Εκκλησία (Ουνίτες, διάσπαση από την Ασσυριακή Εκκλησία της Ανατολής- ίδρυση 1830)
4. Συριακή Ορθόδοξη Εκκλησία ή Συριακή Ορθόδοξη Εκκλησία της Αντιόχειας (Μονοφυσίτες ή Ιακωβίτες – ίδρυση 542 από τον Ιάκωβο Βαραδαίο)
5. Συριακή ή Μελχιτική Καθολική Εκκλησία (Ουνίτες, διάσπαση από την Συριακή Ορθόδοξη Εκκλησία- ίδρυση 1724)
6. Ασσυριακή Ευαγγελική Εκκλησία (Προτεστάντες, δημιουργήθηκε από Ασσύριους μετανάστες στη Δύση- ίδρυση 1870)
7. Ασσυριακή Εκκλησία της Πεντηκοστής (Προτεστάντες, δημιουργήθηκε από Ασσύριους μετανάστες στη Δύση – ίδρυση 1950)

⁵³³ B. Oran, Türkiye'de azınlıklar, Istanbul 2018, 86, 97

⁵³⁴ Chaldean Catholic Church, Δημοσίευση στην Ιστοσελίδα Catholics and Cultures – www.catholicsandcultures.com

⁵³⁵ Μονοφυσιτισμός, Ορθοδοξία, Ορθόδοξος Χριστιανικός Χώρος Ενημέρωσης και Διαλόγου (12.7.2017)

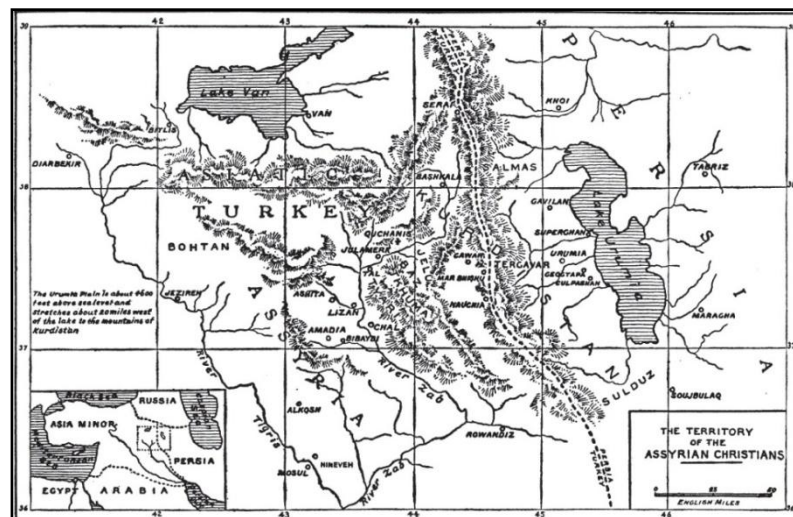
Η Γενοκτονία των Ασσυρίων⁵³⁶ αναφέρεται στην μαζική σφαγή του ασσυριακού/χαλδαϊκού/συριακού πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη διάρκεια της δεκαετίας του 1890, τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και την περίοδο του 1922-1925. Ο πληθυσμός των Ασσυρίων της Άνω Μεσοποταμίας (Tur Abdin, Hakkari, Van, Siirt της σημερινής νοτιοανατολικής Τουρκία και της Urmia του σημερινού βορειοδυτικού Ιράν) είχε εκτοπιστεί διά της βίας και σφαγιάστηκε από οθωμανικές και κουρδικές δυνάμεις μεταξύ 1914 και 1920 κατά τον ίδιο τρόπο όπως οι Αρμένιοι και οι Έλληνες αφού με την άνοδο του εθνικισμού, θρησκευτικές ομάδες έχασαν την πολιτιστική και θρησκευτική αυτονομία που τους παρείχε το οθωμανικό σύστημα των μιλλέτ. Η κατάσταση έγινε ακόμη χειρότερη με την άνοδο των εθνικιστών «Νεότουρκων». Με την πολιτική τους άνοδο, κατάφεραν να πραγματοποιήσουν ένα πετυχημένο πραξικόπημα το 1913 και εφάρμοσαν στρατιωτική δικτατορία στην χώρα. Το σύνθημα τους ήταν με **«η Τουρκία στους Τούρκους/Türkiye türklerindir»**. Στα τέλη του 19ου αιώνα οι Οθωμανοί οργάνωσαν άτακτο κουρδικό ιππικό, το λεγόμενο Hamidiye -κατά την βασιλεία του σουλτάνου Abdul Hamid B' (1876 - 1909) ως δύναμη οργάνωσης του αντισυμβατικού πολέμου ενάντια στον ρωσικό στρατό που παραβίαζαν τα οθωμανικά σύνορα στα ανατολικά - που προέβαινε σε λεηλασίες της Ασσυριακής και της Αρμενικής μειονότητας. Μετά την είσοδο της Τουρκίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι εθνικιστές Τούρκοι εξαπέλυσαν τα γενοκτονικά τους σχέδια. Οι εκτιμήσεις σχετικά με το συνολικό αριθμό των νεκρών είναι ποικίλες. Σύγχρονες εκθέσεις εκτιμούν τον αριθμό των νεκρών στις 250.000. Ορισμένες πηγές που δεν διαθέτουν λεπτομερή στατιστικά στοιχεία υποστηρίζουν μέχρι και 750.000 νεκρούς, δηλ. τα 3/4 του προπολεμικού τους πληθυσμού. Οι υπόλοιποι διασκορπίστηκαν στη Μέση Ανατολή. Το 1915 πήραν το δρόμο της προσφυγιάς πολλοί Ασσύριοι. Οι περισσότεροι κατέφυγαν σαν χριστιανοί πρόσφυγες στην (τσαρική) Ρωσία. Το 1922, περίπου 7.000 Ασσύριοι μπάρκαραν στο Νοβοροσίσκ σε ένα εμπορικό πλοίο αγγλικών συμφερόντων. Η ελπίδα τους ήταν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, σε περιοχές του σημερινού Ιράκ και της ανατολικής Τουρκίας. Πέρασαν από την Σμύρνη που καιγόταν, καταγράφηκαν ως χριστιανοί και τελικά συμπεριελήφθησαν στη συμφωνία ανταλλαγής πληθυσμών Βενιζέλου- Κεμάλ. *«Οι πρώτοι Ασσύριοι που ήρθαν στην Ελλάδα το '22 ήταν διασωθέντες της Γενοκτονίας από τους Οθωμανούς. Η πρώτη φάση της Γενοκτονίας συντελέστηκε το 1884, αλλά κορυφώθηκε το 1915 και δεν τέλειωσε παρά μόνο το 1923»*, λέει ο πρόεδρος της Ελληνικής Ασσυριακής κοινότητας Κυριάκος Μπατσάρας. Η γενοκτονία των Ασσυρίων πραγματοποιήθηκε στο ίδιο πλαίσιο με την Γενοκτονία των Αρμενίων και

⁵³⁶ Η Γενοκτονία των Ασσυρίων- Μια άγνωστη συγκλονιστική ιστορική μαρτυρία, 17.10.2014, Πανελλήνια Ένωση Ασσυρίων <http://www.assyrians.gr> – pontosnews, G. N. Shirinian, Genocide in the Ottoman Empire: Armenians, Syrians and Greeks (1913-1923), New York-Oxford 2017,18-19, B. Oran, Türkiye'de azınlıklar, 86, 97

την Γενοκτονία των Ελλήνων. Έχει αναγνωριστεί από ορισμένα κράτη και ομόσπονδες ⁵³⁷ Πολιτείες, από κοινού με αυτή των Ελλήνων και των Αρμενίων. «Παρά το γεγονός ότι η Συνθήκη της Λωζάννης τους αναγνώρισε ως ασσυριακό λαό, δεν κατάφεραν να ενταχθούν στο καθεστώς που ισχύει για τις μειονότητες μιας χώρας». αναφέρει η συντονίστρια του ευρωπαϊκού προγράμματος, Τούμπα Τσελίκ (Tuma Çelik).⁵³⁸

Περίπου 25.000 Ασσύριοι ζουν σήμερα στην Τουρκία, οι περισσότεροι στην Κωνσταντινούπολη (İstanbul'un Süryani Cemaati), ενώ περίπου 5.000 ζουν στις νοτιοανατολικές (Turabdin) επαρχίες Μαρντίν, Σιρνάκ και Μπατμάν.⁵³⁹ Πάντως ο σημερινός πληθυσμός των Ασσυρίων σε όλο τον κόσμο υπολογίζεται σε 4.500.000 ανθρώπους. Έχουν δικά τους πολιτικά κόμματα και 7 διαφορετικές Εκκλησίες. Αυτή η εκκλησιαστική τους πολυδιάσπαση είναι από τους βασικότερους παράγοντες των εσωτερικών τους ανταγωνισμών.

Επισημαίνεται ότι το 2019 ο ίδιος ο πρόεδρος Erdoğan έθεσε τον θεμέλιο λίθο για την ανέγερση του νέου ιερού ναού της Ασσυριακής Εκκλησίας στην Ευρωπαϊκή πλευρά της Κωνσταντινούπολης, κοντά στο αεροδρόμιο Ατατούρκ. Οι εργασίες προβλέπεται να ολοκληρωθούν σε δύο χρόνια. Ο ναός θα χωρά περίπου 700 πιστούς. Η κατασκευή της θα χρηματοδοτηθεί από την Ασσυριακή κοινότητα Mardin Syriac community της ΝΑ Τουρκίας που υπερασπίζεται τα δικαιώματα των ασσυριακής καταγωγής πολιτών (ορθόδοξων και καθολικών) γνωστών ως **Syriacs** που ζουν οι περισσότεροι στη νοτιοανατολική Τουρκία.⁵⁴⁰

Οι Περιοχές των Ασσυρίων Χριστιανών

(Πηγή: Assyrian Information Management)

⁵³⁷ T.Ramazan, Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Göç Süreci, Mukaddime 7(2) (2016) 275-294

⁵³⁸ J. Yacoub, Year of the Sword, The Assyrian Genocide, Oxford 2016, 27-29

⁵³⁹ N. Karimova-E.Deverell, Minorities in Turkey, Utrikespolitiska Institutet, Occasional Papers- The Swedish Institute of International Affairs, Stockholm 2001, 12-13

⁵⁴⁰ Syriac Christians to build Turkey's first new church (4.1.2015)-www.dailysabah.com και ahvalnews.com, 3.8.2019

3.3.5 Οι Σύροι Αντιοχειανοί/Χαταϊτζήδες

Οι Σύροι Αντιοχειανοί της Πόλης (İstanbul'un Süryani Cemaati), μια από τις πιο παλιές ομάδες πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης με πλούσια λαογραφία, είναι απόγονοι των παλαιών Μονοφυσιτών (όταν διαιρέθηκε ο χριστιανισμός της Συρίας στην Ορθόδοξη και Συριακή Εκκλησία μετά την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας το 451) και σήμερα είναι συγκεντρωμένοι κυρίως στην Κωνσταντινούπολη στην Αλεξανδρέττα/Iskederun, στο Samandağ και στο Altınözü στο Χατάι. Υπάρχει επίσης κοινότητα και στη Μερσίνη. Οι Σύροι Αντιοχειανοί που βρίσκονται στην Πόλη κατοικούν κυρίως στο Φανάρι καθώς και στην περιοχή του Μπαλάτ, στον Κεράτιο Κόλπο και υπάγονται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Οι πιο πολλοί στέλνουν τα παιδιά τους στα ελληνικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης και είναι άνθρωποι που ασχολούνται κυρίως με το χονδρεμπόριο, τον τομέα των εκκλησιών ενώ αρκετοί αποτελούν προσωπικό που απασχολείται σε ελληνικές εκκλησίες. Η κοινότητα των Σύρων Αντιοχειανών στην Τουρκία σήμερα έμμεσα υπάγεται στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου, με τη διαφορά πως τα αραβικά -και τουρκικά αποτελούν την μητρική γλώσσα τους. Οι παραδόσεις και οι συνήθειες γειτνιάζουν πιο πολύ με αυτές των Ορθόδοξων πληθυσμών της Ανατολής παρά με αυτές των χριστιανικών κοινοτήτων της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο η παρουσία τους αν και έχει θεωρηθεί σωτήρια για την επιβίωση του Ελληνικού στοιχείου κρίνεται βαρύνουσα. Θρησκευτικά βρίσκονται υπό την προστασία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και τα παιδιά αυτών έχουν δικαίωμα να φοιτήσουν στα ελληνικά μειονοτικά σχολεία της Πόλης, με αποτέλεσμα σήμερα περίπου το 45% των μαθητών σε όλες τις βαθμίδες της Μειονοτικής Ελληνικής Εκπαίδευσης να είναι παιδιά Σύρων Αντιοχειανών.⁵⁴¹

3.6 Οι Έλληνες Αντιοχειανοί/Χαταϊτζήδες

Οι Έλληνες της Αντιόχειας είναι εθνικά μέλη Ελλήνων της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αντιόχειας και Ελλήνων Χριστιανών Καθολικών που ζουν ή έχουν ζήσει στη Συρία, τον Λίβανο και στην περιοχή της σύγχρονης επαρχίας Χατάι της Τουρκίας, η οποία περιλαμβάνει την παλιά πόλη της Αντιόχειας, τη σημερινή **Αντάνια**, καθώς και τους απογόνους τους στη Μέση Ανατολή και στην αμερικανική ήπειρο. Σήμερα, η πλειονότητα έχει γίνει μια χριστιανική αραβόφωνη κοινότητα, που υπάγεται στην **Αυτοκέφαλη Συριακή Ορθόδοξη Εκκλησία της Αντιόχειας** και καθοδηγείται από τον Σύρο Ορθόδοξο πατριάρχη Αντιόχειας Ιγνάτιο Εφραίμ Β΄ και η οποία πρωτίστως μιλά λεβαντίνικα αραβικά, αν και πολλοί επίσης μιλούν ελληνικά και τουρκικά. Ιστορικά θεωρούνταν μέρος του «Ρωμαϊκού Έθνους/Rum milletı» από τις οθωμανικές αρχές. Η κοινότητα είχε έντονη τάση για μετανάστευση στις αρχές του 20ου αιώνα. Καθώς το Σαντζάκ ήταν τότε μέρος της Συρίας, οι

⁵⁴¹ Μειονότητες στην Κωνσταντινούπολη, omogeneia-turkey.com. minorities,

Έλληνες αυτοί δεν ήταν υποκείμενοι στην Ανταλλαγή πληθυσμών του 1923. Όταν το Χατάι προσαρτήθηκε από την Τουρκία το 1939, πολλοί μετανάστευσαν στη Συρία και τον Λίβανο. Ο πληθυσμός των Ελλήνων της Αντιόχειας αυξήθηκε κατά τα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής, όταν μετανάστευαν στην Ανατολή Έλληνες για να ξεφύγουν από τη πείνα και την υποδούλωση. Πολλοί από αυτούς δεν επέστρεψαν στην Ελλάδα και παρέμειναν εκεί. Μετά τη δεκαετία του 1960 ένα μεταναστευτικό κύμα οδήγησε πολλούς Έλληνες της Αντιόχειας σε χώρες της Δύσης, κυρίως την Αμερική. Με τη στενά γεωγραφική έννοια, σύμφωνα με την απογραφή που διεξήχθη από το Πατριαρχείο της Αντιόχειας το 1895, υπήρχαν 50.000 Έλληνες της Αντιόχειας στο ίδιο το Σαντζάκ της Αλεξανδρέτας, δηλαδή διαμένουν στην επαρχία Χατάι στη νότια Τουρκία, σε σύγκριση με τις 30.000 της δεκαετίας του 1930. Το 1995 ο συνολικός πληθυσμός υπολογίστηκε στις 10.000, ενώ σήμερα εκτιμώνται γύρω στις 8.000. Όμως τα περισσότερα μέλη των Ελληνορθόδοξων και των Ελλήνων-Καθολικών κοινοτήτων της Συρίας και του Λιβάνου, «Μελχίτες» ή «Ρωμιοί», ανάγουν την εθνοπολιτισμική τους κληρονομιά στους Έλληνες και τους Μακεδόνες εποίκους και εξελληνισμένους Ιουδαίους-Χριστιανούς του παρελθόντος, ιδρυτές των αρχικών κοινοτήτων των Ελλήνων της Αντιόχειας της Κιλικίας και της βορειοδυτικής Συρίας. Μετρώντας τα μέλη των μειονοτήτων που έχουν επιβιώσει στην επαρχία Χατάι της Τουρκίας και των οικογενειών τους της διασποράς, υπάρχουν περισσότεροι από 1,8 εκατομμύρια Ελληνομελχίτες χριστιανοί της Αντιόχειας που ζουν στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής, τις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά και την Λατινική Αμερική σήμερα. Σημαντικός αριθμός Ελλήνων αλλά και Σύρων Αντιοχειανών στην Τουρκία κατέφυγε στην Κωνσταντινούπολη στη δεκαετία του '70 λόγω φτώχειας και ανεργίας και ζει εκεί. Είναι επίσης συγκεντρωμένοι στην Αλεξανδρέττα, στο Samandağ και στο Altınözü στο Χατάι. Υπάρχει όμως κοινότητα και στη Μερσίνη. Με τη Συνθήκη της Άγκυρας το 1921 μεταξύ Γαλλίας-Τουρκίας, το σαντζάκι της Αλεξανδρέττας προσαρτήθηκε στο γαλλικό προτεκτοράτο της Συρίας. Αργότερα, το 1939, προσαρτήθηκε στην Τουρκία μετά από δημοψήφισμα, το οποίο αμφισβητείται έως και σήμερα από τη Συριακή Δημοκρατία.⁵⁴² Μερικές χαρακτηριστικές Ελληνικές ιερατικές τελετές και ύμνοι των αρχαίων Συναγωγών, οι οποίες δημιουργήθηκαν στην Αντιόχεια, έχουν επιζήσει εν μέρει στις εκκλησιαστικές λειτουργίες των Ελληνοκαθολικών/Μελχιτών ⁵⁴³ και των Ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στην

⁵⁴² Α.Μασσαβέτα, Κωνσταντινούπολη, 450-453, T.Sökmen, Hatay'in kurtuluşu için harcanan çabalar, Yeni Gün haber ajansı ve basını, Ankara 1999, 42-53, Α.Μασσαβέτα, Κωνσταντινούπολη, κεφ. 14, 450-453

⁵⁴³ Προέρχεται από το συριακό **μαλκά (μέλεκ)**, που σημαίνει **βασιλεύς**. Έτσι απεκάλεσαν οι μονοφυσίτες των περιοχών αυτών τους πιστούς στην Ορθοδοξία και τον αυτοκράτορα της Νέας Ρώμης, που ανήκαν στα Πατριαρχεία Αλεξανδρείας, Αντιόχειας και Ιεροσολύμων. Ρωμαίοι (Ρούμι) και Μελχίτες είναι οι Ορθόδοξοι της Μ. Ανατολής, το δε όνομα αυτό υπενθυμίζει την (παλαιά) σχέση με την πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, τη Νέα Ρώμη (Κωνσταντινούπολη) και τον αυτοκράτορα της. Οι Μελχίτες σήμερα είναι Καθολικοί βυζαντινού λειτουργικού τύπου (Ουνία) ανάμεικτης ανατολικής μεσογειακής (λεβαντινικής) και ελληνικής καταγωγής, ανάγουν την ιστορία τους στους πρώτους Χριστιανούς της Αντιόχειας, πρώην

επαρχία Χατάι στη νότια Τουρκία, τη Συρία, τον Λίβανο και τους Αγίους Τόπους.⁵⁴⁴

3.7 Οι Κούρδοι

Όπως και στους Αρμένιους, Ασσύριους και Έλληνες, η Συνθήκη της Λωζάννης δεν έδωσε κανένα δικαίωμα και στους Κούρδους. Στην πλειοψηφία τους (60 %) είναι Σουνίτες μουσουλμάνοι και οι υπόλοιποι Αλεβίτες ή Σιίτες. Αν το Ισλάμ υπήρξε η υπήρξε η σχέση που έδενε τους Τούρκους με τους Κούρδους, η κατάργηση του Χαλιφάτου και των θρησκευτικών σχολών ήταν ένα σοβαρό πλήγμα σε αυτή τη σχέση. Δεν ήταν όλοι οι Κούρδοι πρόθυμοι να πολεμήσουν με τους Τούρκους στη διάρκεια του Πολέμου για την Ανεξαρτησία 1920-22 (είχαν υπάρξει μερικές εξεγέρσεις) και πιθανόν δεν θα διάλεγαν αυτόν τον δρόμο αν δεν φοβούνταν πιθανή αντεκδίκηση των Αρμενίων για τον ρόλο τους στη σφαγή κι αν οι Σύμμαχοι πετύχαιναν να αποκόψουν ένα κομμάτι γης για μια ανεξάρτητη Αρμενία στην ανατολική Μ. Ασία.⁵⁴⁵ Όντας βαθιά θρησκευόμενο, το κουρδικό φεουδαρχικό κατεστημένο ένιωθε μεγαλύτερη αφοσίωση στον εξόριστο Χαλίφη Αμπντούλ Μετζίτ Β',⁵⁴⁶ παρά στο νέο εθνικιστικό δημοκρατικό καθεστώς. Η κατάργηση έλαβε χώρα το 1924. Τότε με νόμο απαγορεύτηκε η δημόσια χρήση της κουρδικής γλώσσας. Επισημαίνεται ότι η Συνθήκη των Σεβρών του 1920 προέβλεπε την ίδρυση ανεξάρτητου Κουρδιστάν και στο Τμήμα Γ' στα Άρθρα της 62 και 64 έγραφε τα εξής:

Άρθρο 62. *Επιτροπή που θα εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη και θα αποτελείται από τρία μέλη, τα οποία θα διορίζονται από τις κυβερνήσεις της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, θα προπαρασκευάσει, εντός έξι μηνών από ισχύος της παρούσης συνθήκης την τοπική αυτονομία των χωρών στις οποίες κυριαρχεί το κουρδικό στοιχείο και οι οποίες βρίσκονται ανατολικά τον Ευφράτη, στα νότια των μεσημβρινών συνόρων της Αρμενίας, όπως αυτά θα καθοριστούν μεταγενέστερα, και στα βόρεια των συνόρων της Τουρκίας με τη Συρία και τη Μεσοποταμία.*

Άρθρο 64. *Αν, εντός ενός έτους, από έναρξης ισχύος της παρούσης συνθήκης, ο κουρδικός πληθυσμός που ζει στις χώρες στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 62, απευθυνόμενος στο*

τμήμα της Συρίας και έπειτα της Τουρκίας, του 1ου αιώνα μ.Χ., όπου ο Χριστιανισμός εισήχθη από τον Άγιο Πέτρο.

⁵⁴⁴ Ö.Kaymak – Anna Maria Beylunioğlu, Çelişkili Kimlikler: İstanbul'da Yaşayan Antakyalı lı Ortodoksların Etnik/Dini Aidiyet Algıları, Ankara Üniversitesi SBF dergisi, Cilt 73, no.4 (2013) 959 -989

⁵⁴⁵ L.Ürer, Azınlıklar ve Lozan tartışmaları, İstanbul 2003, 80-82, S.Meydan, Kürdistan projesine karsi Lozan ve Ankara Antlaşmaları , εφημερίδα Sözcü Gazetesi (25 Eylül 2017), Α. Μασσαβέτα, Μικρά Ασία –Το Παλιμψηστο της Μνήμης, Αθήνα 2015, 35,105,306,572,587,610,634, Η. Metin, The State and Kurds in Turkey, The Question of Assimilation, London 2007, 144-176

⁵⁴⁶ Ο Αμπντούλ Μετζίτ Β' ήταν ο διάδοχος του οθωμανικού θρόνου, όμως στις 1 Νοεμβρίου 1922 το σουλτανάτο καταργήθηκε. Παρόλα αυτά, ο Αμπντούλ Μετζίτ έγινε ο τελευταίος οθωμανός χαλίφης που κατείχε τον τίτλο του χαλίφη την περίοδο 1922-24 με απόφαση της Εθνοσυνέλευσης της Άγκυρας. Όμως με τις κοσμικές μεταρρυθμίσεις του Μουσταφά Κεμάλ και την επακόλουθη εξορία της βασιλικής οικογένειας Οσμάνογλου από τη Δημοκρατία της Τουρκίας το 1924, η θέση του χαλίφη καταργήθηκε.

Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών, καταδειξεί ότι στην πλειονότητά τον επιθυμεί να γίνει ανεξάρτητος από την Τουρκία και αν το συμβούλιο κρίνει τότε ότι ο πληθυσμός αυτός είναι ώριμος για ανεξαρτησία και συστήσει την παραχώρηση αυτής, η Τουρκία αναλαμβάνει από τώρα την υποχρέωση να συμμορφωθεί και να παραιτηθεί από όλα τα δικαιώματα και τους τίτλους της στις χώρες εκείνες. Αν και εφόσον παραιτηθεί η Τουρκία, οι προέχουσες σύμμαχες δυνάμεις δε θα προβάλλουν καμία αντίρρηση στους Κούρδους που κατοικούν στο τμήμα του Κουρδιστάν, που περιλαμβάνεται μέχρι τώρα στο βιλαέτιο της Μοσούλης, αν θελήσουν να προσχωρήσουν στο ανεξάρτητο αυτό κουρδικό κράτος.

Πολλές προσδοκίες γέννησε για τον κουρδικό λαό αυτή η συνθήκη, αλλά ήταν γεμάτη «αν» και «εφόσον». Με την επικράτηση του Κεμάλ όμως και την ήττα του ελληνικού στρατού το 1922 τα όνειρα των Κούρδων – όπως και των Αρμενίων ενταφιάστηκαν οριστικά !! Έτσι και οι Κούρδοι διαγράφηκαν οριστικά από τον χάρτη και καμία αναφορά σ' αυτούς δεν έγινε στη Συνθήκη της Λωζάννης. Παρά μόνον αναφέρθηκε ως «question non résolue», δηλ. ως άλυτο ζήτημα. Το Κουρδιστάν χωρίστηκε στα τέσσερα, μεταξύ Τουρκίας (κατέχει το μεγαλύτερο τμήμα), Συρίας, Ιράκ και Ιράν, με συνολικό σημερινό πληθυσμό 25 εκατομμυρίων (βλ. *Χάρτη 21 στο Παράρτημα*). Μάλιστα το κεμαλικό καθεστώς αρνιόταν την εθνική ταυτότητα των Κούρδων.

Υπογραμμίζεται ότι στην Τουρκία ζει το 50 % των Κούρδων.

Το 1925 ξέσπασε η εξέγερση στο τουρκικό Κουρδιστάν. Ήταν ένα κίνημα μεγάλης κλίμακας στο οποίο και πάλι έλαβαν μέρος πολλοί σείχηδες με τη βοήθεια των Γιαζίντι.⁵⁴⁷

Ο Martin van Bruinessen, ο μόνος ακαδημαϊκός που μελέτησε την εξέγερση σε όλες της τις λεπτομέρειες, λέει: «Ο κύριος στόχος και των δύο, του σείχη Σαϊντ (Said Piran) ήταν η ίδρυση ενός ανεξάρτητου Κουρδιστάν». Τούτο το αναφέρουμε, γιατί το κεμαλικό καθεστώς πρόβαλε την εξέγερση ως θρησκευτική διαμάχη ανάμεσα σε αντικρουόμενα δόγματα. Αναμφίβολα, ο μέσος Κούρδος που συμμετείχε στην εξέγερση, ωθήθηκε τόσο από θρησκευτικά όσο και από εθνικά κίνητρα. Όμως, ακολούθησε την εξέγερση για ένα πολύ σημαντικό γεγονός. Οι αρχηγοί του ήταν Κούρδοι και η ζωή του απειλείτο από τις μεταρρυθμίσεις που ήθελε να επιβάλει η Άγκυρα, η οποία δια νόμων επιθυμούσε να διαγράψει την κουρδική γλώσσα και κάθε κουρδικό πολιτισμικό στοιχείο. Η εξέγερση του σείχη Σαϊντ, καταπνίγηκε μέσα σ' ένα χρόνο και αυτός και οι οπαδοί του εκτελέστηκαν.⁵⁴⁸ Επακολούθησαν οι

⁵⁴⁷ Εθνοθρησκευτική ομάδα με ινδοϊρανικές ρίζες. Οι Κούρδοι Γεζίντι διατηρούν στοιχεία του κουρδικού πολιτισμού. Ζουν στην επαρχία της Νινευή του βορείου Ιράκ. Η κοινότητά τους στην Τουρκία μειώθηκε δραστικά κατά τον 20^ο αιώνα. Μέχρι το 1982 είχε μειωθεί στα 30.000 άτομα και το 2009 είχαν απομείνει λιγότεροι από 500 Γιαζίντι. Οι περισσότεροι μετανάστευσαν στη Ευρώπη και ειδικά στη Γερμανία. Αυτοί που παρέμειναν κατοικούν κυρίως στην περιοχή της Τουρ Αμπντιν – βλ. M. Heper, *The State and Kurds in Turkey, The Question of Assimilation*, London 2007, 144-176

⁵⁴⁸ İ. Göldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, İstanbul 1991, 39-45, U. Mumcu, *Kürt- İslam Ayanklaması*, İstanbul 1994, 54-55, 60, 104, 111, Y. Yazıcıoğlu, *Her Yöniyle Lozan Antlaşması*, Ankara 2018, 410-411, Δ. Κιτσίκη, *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας*, 264-269

εξεγέρσεις του Ζεϊλάν, το 1930 και του Άγκρι 1926-1932. Το όρος Άγκρι, τμήμα του Αραράτ, υπήρξε το καταφύγιο όσων γλύτωσαν την εξέγερση του 1925. Εκεί ο Ihsan Nuri, πρώην λοχαγός του τουρκικού στρατού, ανέλαβε τη στρατιωτική ηγεσία μιας νέας επανάστασης, εκδίδοντας μάλιστα το 1929 και την εφημερίδα «Άγκρι». Οι επαναστάτες των βουνών ύψωσαν την κουρδική σημαία με τρεις λουρίδες πράσινου, λευκού και κόκκινου χρώματος, με τη διακριτική ονομασία «χοϊμπούν», που σημαίνει αναγέννηση. Χοϊμπούν ήταν το όνομα του πατριωτικού συλλόγου που ίδρυσαν τον Αύγουστο του 1927 Κούρδοι αγωνιστές, σε παράλληλη δράση με τους αγωνιστές των βουνών. Σε τούτη την εξέγερση πήραν μέρος και οι Αρμένιοι, τους οποίους η Τουρκία κατηγόρησε για αντισοβιετική δράση. Η εξέγερση κράτησε ως τον Σεπτέμβρη του 1930, οπότε ο τουρκικός στρατός, κυκλώνοντας το Αραράτ με τη βοήθεια της Περσίας, έκανε την τελική του επίθεση. Ακολούθησε οι σφαγές στο Dersim (Tunceli) την 4.3.1937 και στο Erzincan Zini Gediği το 1938.

Μέσα στον ασφυκτικό κλοιό της Τουρκίας της Σοβιετικής Ένωσης και του Ιράν, η κουρδική εξέγερση ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία. Ο Ιχσάν Νουρί διέφυγε την εξόντωση και κατέφυγε στο Ιράν, όπου το 1955 έγραψε την ιστορία του Κουρδιστάν, στην οποία περιλαμβάνεται η προϊστορία και η πρώιμη ιστορία τον κουρδικού λαού. Τα άλλα ηγετικά στελέχη των Χοϊμπούν πέρασαν το 1945 στην Ανεξάρτητη Κουρδική Δημοκρατία του Μαχαμπασάντ.⁵⁴⁹ Μέχρι σήμερα, έχουν σημειωθεί πάνω από τριάντα εξεγέρσεις και το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (PKK) αποτελεί το τελευταίο παράδειγμα στη σειρά, αν και έχει πολύ διαφορετικό χαρακτήρα από τις προηγούμενες περιπτώσεις. Ο ένοπλος αγώνας υπήρξε το τελικό αποτέλεσμα των διαδοχικών αρνήσεων των τουρκικών εθνικιστικών κυβερνήσεων να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες τον κουρδικού λαού για πολιτιστική και πολιτική αυτονομία. Οι αναταραχές των προοδευτικών Κούρδων πολιτικών στην Τουρκία, από τα τέλη της δεκαετίας του '50 ως τις αρχές της δεκαετίας του '60, συντέλεσαν στον σχηματισμό πολιτιστικών συλλόγων και οργανισμών. Μέχρι σήμερα, οι Κούρδοι συνεχίζουν να διεκδικούν την πολιτισμική και πολιτική αυτονομία τους. Τα όνειρά τους όμως για αυτονομία δεν έχουν ευοδωθεί ως σήμερα.

3.8 Οι Τουρκόφωνοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί (Καραμανλήδες)

Πρόκειται για τουρκόφωνους Χριστιανούς ορθόδοξους (Rum-ελληνογενείς βυζαντινούς πληθυσμούς) που κατοικούσαν στη Μικρά Ασία⁵⁵⁰, συγκεκριμένα στην Καραμανία (ονομάστηκε από το τουρκικό Μπεηλίκι των Καραμανιδών, στην περιοχή της αρχαίας Κιλικίας) και την Καππαδοκία. Έγραφαν την τουρκική

⁵⁴⁹ Β. Σακκάτος, Η νέα σφαγή των Κούρδων (21.10.2019) - www.efsyn.gr

⁵⁵⁰ S.Vryonis, Studies on Byzantium, Seljuks, and Ottomans: Reprinted Studies, Australia 1981, 305, L.Ürer, Azinliklar ve Lozan tartismlari, 42-43, Α. Μασσαβέτα, Μικρά Ασία – Το Παλίμψηστο της Μνήμης, 495, 496, 675, Οι Καραμανλίδες της Καππαδοκίας, Ορθοδοξία (6.4.2019) – www.orthodoxianewsagency.gr

γλώσσα με χαρακτήρες του ελληνικού αλφαβήτου (**καραμανλήδικα**). Επισημαίνεται ότι η λ. *καραμάν* (*kahraman* στην τουρκική) σημαίνει τον ήρωα. Οπότε το όνομα *Καραμανλής* προσδιορίζει τον άνθρωπο ή την οικογένεια που κατάγεται από το *Καραμάν* (η τουρκική κατάληξη «-λή/-li» δηλώνει την προέλευση). Τα παλαιότερα *καραμανλήδικα* κείμενα ήταν θρησκευτικού περιεχομένου ενώ από το τέλος του 18ου αιώνα τυπώνονται και κείμενα ιστορικά, γεωγραφικά, διδακτικά κ.ά. Τον 19^ο αιώνα σημειώθηκε μια άνθηση της καππαδοκικής κουλτούρας, μαζί με μια αύξηση των εκδόσεων στα *καραμανλήδικα*. Την ίδια περίοδο πολλοί μετανάστευσαν από την Καππαδοκία προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της αυτοκρατορίας: Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη κ.λπ.

Οι *καραμανλήδικες* κοινότητες που δημιουργήθηκαν σ' αυτές τις πόλεις ήρθαν σε επαφή με τους ελληνόφωνους ομόθρησκους τους. Άρχισαν έτσι να μαθαίνουν και τα ελληνικά. Μεταξύ άλλων λόγω και αυτού του προσόντος της διγλωσσίας, απέκτησαν σημαντικό ποσοστό στην πολιτική εκπροσώπηση της ελληνορθόδοξης κοινότητας. Αρκετοί απ' αυτούς ανέβηκαν στην οθωμανική κρατική ιεραρχία, φτάνοντας μέχρι και σε υπουργικές θέσεις. Οι περισσότεροι Ελληνορθόδοξοι βουλευτές κατά την περίοδο των Νεότουρκων ήταν όπως φαίνεται καππαδοκικής καταγωγής.

Το τελευταίο έντυπο στα *καραμανλήδικα* τυπώθηκε το 1921. Πολύ σημαντικό ρόλο στη διάδοση της *καραμανλήδικης* γραφής έπαιξε ο Ευαγγελινός Μισαηλίδης ⁵⁵¹ ο οποίος το 1851 άρχισε να εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη την εφημερίδα *Ανατολή* σε *καραμανλήδικη* γραφή.

Αυτός μεταξύ των άλλων εξέδωσε το 1865 και Ευαγγέλιο στην *καραμανλήδικη* γραφή ⁵⁵² *«Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον γιάνι Ινδζίλι Σεριφ /Ανατολή Γαζέταση μουελφι Κούλαλη Ευαγγελινός Μισαηλίδησδεν αδί Τουρκί λισανηνά τερδζουμέ, βε κιαφεΐ Ανατοληλή Ορθόδοξος Χριστιανλαρήν μουταλιαασή ιτζούν τάπ-ου τεμισίλ οληνμούσδηρ»*.

Οι *Καραμανλήδες* ήταν είτε Χριστιανοί ορθόδοξοι που μιλούσαν την τουρκική γλώσσα, είτε - σπανιότερα- Τουρκόφωνοι μουσουλμάνοι που εκχριστιανίστηκαν. Κατά τον Αλέξανδρο Ελλάδιο ⁵⁵³ ήταν Έλληνες που εκτουρκίστηκαν. Έπειτα από την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης το 1924 - παρά κάποιες αρχικές ελπίδες εξαιρέσεώς τους και τις προσπάθειες του παπα-Ευτύμ που αποτελούσε το ποιμνιό του- μεταφέρθηκαν περίπου 400.000 κατά την ανταλλαγή πληθυσμών

⁵⁵¹ Δημοσιογράφος και εκδότης της πρώτης *καραμανλήδικης* εφημερίδας «Ανατολή»

⁵⁵² Η **καραμανλήδικη γραφή** είναι μια συμβατική γραφή της τουρκικής γλώσσας με ελληνικούς χαρακτήρες αντί των αραβικών, την οποία χρησιμοποιούσαν οι τουρκόφωνοι Ρωμιοί των ανατολικών επαρχιών της Μικράς Ασίας, οι οποίοι αποκαλούνταν **Καραμανλήδες**, απ' όπου και η ονομασία αυτής της γραφής. Πρώτη επίσημη εμφάνιση της γραφής αυτής σημειώνεται το 1713 και είχε τόση απήχηση που διατηρήθηκε επί δύο αιώνες. Την αναγνώρισε και το τουρκικό κράτος δίνοντας την έγκριση συγγραφής τουρκοελληνικού λεξικού στον Ι. Χλωρό υπό την από 28 Σαφέρ 1313 Έτος Εγίρας-(1895 μ.Χ.) του τουρκικού Υπουργείου Δημόσιας Εκπαίδευσης

⁵⁵³ Έλληνας λόγιος των αρχών του 18ου αιώνα από τη Λάρισα που δίδαξε ελληνικά σε πανεπιστήμια της Αγγλίας και της Γερμανίας και εξέδωσε σημαντικά έργα για τη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας και παράδοσης.

στην Ελλάδα κατά τον Σερβο-βρετανό ιστορικό Stevan K. Pavlowitch ⁵⁵⁴ και κυρίως σε περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης. Λίγοι παρέμειναν στην Τουρκία. Παρόλα αυτά σύμφωνα με τη δήλωση του τ.βουλευτή της Ν.Δ. Ανέστη Σαατσόγλου στη συνεδρίαση του Ελληνικού Κοινοβουλίου της 14.2.1994 στην Τουρκία παρέμειναν μετά το 1924 πάνω από 200.000 βίαια εξισλαμισμένοι Έλληνες-κρυπτοχριστιανοί, το μέλλον των οποίων είναι άδηλο, αφού θεωρούνται ως απειλή για την εθνική ενότητα από τις τουρκικές αρχές.⁵⁵⁵ Η Ελλάδα πάντως δεν δείχνει να ενδιαφέρεται γι' αυτούς.

3.9 Οι Εκκλησίες της Καππαδοκίας

Κεντρική θέση στη Μικρασιατική εκκλησιαστική ιστορία κατέχει η Καππαδοκία - η «αγιοτόπος», αφού εκεί γεννήθηκαν ή έδρασαν σπουδαίες μορφές της Εκκλησίας μας, όπως η Αγία Νίνα, που εκχριστιάνισε την Γεωργία του Καυκάσου, ο Άγιος Θεοδόσιος ο Κοινοβιάρχης, ο Άγιος Γεώργιος ο Τροπαιοφόρος, η Αγία Ειρήνη Χρυσοβαλάντου, ο Άγιος Αμφιλόχιος Ικονίου, ο Άγιος Βλάσιος, ο Άγιος Ζήνων κ.ά. Από τον 7^ο αιώνα μ.Χ. η Καππαδοκία κατέστη μεγάλο κέντρο μοναχισμού και άσκησης. Εκεί γεννήθηκαν και ανδρώθηκαν τρεις Μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας μας, ο Μέγας Βασίλειος, Επίσκοπος Καισαρείας, ο αδελφός του Γρηγόριος, επίσκοπος Νύσσης και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος από την Ναζιανζό που αναδείχθηκε Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως.

Τρεις ήσαν οι ιερές μονές που υφίσταντο ως την Ανταλλαγή το 1924 στην Καππαδοκία, η Ι.Μ. του Τιμίου Προδρόμου στο Ζιζίντερε (Φλαβιανά) του 1728, από τις αρχαιότερες της Καππαδοκίας, η Ι.Μ. των Ταξιάρχων πλησίον του χωριού Ταξιάρχης στην Καισάρεια και η Ι.Μ. της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο χωριό Κέρκεμε της Καισαρείας. Οι μοναχοί της Ι.Μ. του Τιμίου Προδρόμου έφυγαν μαζί με όλους τους Έλληνες από τα Φλαβιανά, σε μία περίοδο που στην περιοχή οργίαζε η αντεθνική και η αντιπατριαρχική προπαγάνδα του Παπά Ευθύμ. Σήμερα, η Μονή του Τιμίου Προδρόμου έχει καταστεί στρατόπεδο εκπαιδεύσεως επίλεκτων μονάδων του τουρκικού στρατού. ⁵⁵⁶

Στην κοιλάδα των Κοράμων ⁵⁵⁷—σημερινό Göreme/Γκιόρεμε— βλέπουμε σήμερα τις τρύπες και τις σπηλιές, που προσέφερε η ιδιόμορφη γεωλογική διαμόρφωση για την ασφαλή εγκατάσταση των Ορθοδόξων ασκητών. Εκκλησίες και μοναστήρια με περίτεχνες τοιχογραφίες βρίσκονται μέσα στον βράχο. Μερικές από τις πιο γνωστές είναι του Μεγάλου Βασιλείου, του Μήλου ή Αρχαγγέλου Μιχαήλ, της Αγίας Βαρβάρας και των Σανδάλων. Σήμερα μπορεί να δει κανείς

⁵⁵⁴ S.K. Pavlowitch, A History of the Balkans, 1804-1945, New York 1999, 36, Τ.Κωστόπουλου, Πόλεμος και Εθνοκάθαρση 1912-1922, 252

⁵⁵⁵ Τ.Κωστόπουλου, Πόλεμος και Εθνοκάθαρση 1912-1922, 267, Ε.Μακάρ, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, 84-85

⁵⁵⁶ Αρχιμ. Βαρθολομαίου Ιατρίδη, Η Θρησκευτικότητα των Καππαδόκων, Θεσσαλονίκη 2013, 67-73, 21 Γνωστές και Άγνωστες Εκκλησίες της Καππαδοκίας (11.12.2019) - www.troodostravel.gr

⁵⁵⁷ Αρχαία ελληνική ονομασία παραφθορά της οποίας είναι η σημερινή ονομασία Γκιόρεμε. Επί Βυζαντίου ονομαζόταν Ματιανή ή Ματιανά.

πάνω από 700 Ελληνικές Ορθόδοξες Εκκλησίες και πάνω από τριάντα βραχόκτιστα παρεκκλήσια, πολλές με διατηρημένες αγιογραφίες, ελληνικές επιγραφές και τοιχογραφίες, κάποιες από τις οποίες χρονολογούνται από την εικονοκλαστική περίοδο μέχρι και τον 6^ο αιώνα. Το 1985 αυτές οι Ελληνικές βραχόκτιστες εκκλησίες χαρακτηρίστηκαν Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Οι εκκλησίες αυτές εγκαταλείφθηκαν ή καταστράφηκαν με την αποχώρηση των Ελλήνων το 1924. Πολλές δε μετατράπηκαν σε τζαμιά. Σ' αυτές περιλαμβάνεται η **Εκκλησία του Αγίου Γρηγορίου** σήμερα γνωστή ως "Büyüik Kilise Camii (Τζαμί Μεγάλης Εκκλησίας)". Όποιες μετατράπηκαν σε εκκλησίες-τζαμιά έχουν συντηρηθεί και παρουσιάζουν μια καλή εικόνα. Αξιοπεριεργό είναι ότι σε μερικές από αυτές οι Τούρκοι έχουν διατηρήσει κάποια στοιχεία, λόγω αισθητικής άποψης. Π.χ. έχουν κρατήσει το ξυλόγλυπτο τέμπλο στον Ι.Ν. Αγίου Γρηγορίου στην Καρβάλη, δώρο του τσάρου της Ρωσίας Νικόλαου Α', όπως και τον άμβωνα της. Επίσης στον Ι.Ν. Ταξιαρχών στη Μαλακοπή έχουν κρατήσει το τέμπλο και τον άμβωνα, χωρίς φυσικά, την παρουσία εικόνων.⁵⁵⁸

Υπάρχει μια ιδιαιτερότητα στο Φερτέκι, ένα χωριό έξω από τη Νίγδη, όπου εκεί έχουν μετατρέψει τον Ι.Ν. των Ταξιαρχών σε τζαμί, κρατώντας όλες τις αγιογραφίες του Ιερού. Αυτές είναι σκεπασμένες με σεντόνι, ώστε να μην προκαλούν τον μουσουλμάνο που πάει να προσευχηθεί. Κάποιες από αυτές τις εκκλησίες ανοίγουν για τους Έλληνες επισκέπτες για την τέλεση μιας θείας λειτουργίας ή κάποιας άλλης θρησκευτικής εκδήλωσης. Όμως θα πρέπει να δοθεί άδεια από τρία υπουργεία. Οι Έλληνες κάτοικοι του χωριού φεύγοντας το 1924 έφεραν μαζί τους την Ιερά Εικόνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, προστάτη και εφόρου του χωριού και εγκαταστάθηκαν στην Τούμπα Θεσσαλονίκης. Σήμερα αυτή βρίσκεται στον Ι.Ν. Αγίας Βαρβάρας.⁵⁵⁹

Το θετικό είναι ότι τα τελευταία επτά χρόνια λειτούργησαν πάνω από 25 εκκλησίες που παρέμεναν κλειστές από το 1924. Η Εκκλησία των **Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης** στη Συνασό είναι η μοναδική εκκλησία για την οποία έχει άδεια το Ορθόδοξο Πατριαρχείο και λειτουργεί όταν απαιτείται. Μάλιστα, επιτρέπεται στους πιστούς που την επισκέπτονται να κάνουν και Ανάσταση εκεί.⁵⁶⁰ Στην Καρβάλη τα τελευταία χρόνια τελέστηκε στην Εκκλησία του **Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου** ακόμη και περιφορά Επιταφίου. Οι πιστοί φεύγοντας το 1924 μετέφεραν μαζί τους το σκήνωμα του Αγίου μαζί με άλλα κειμήλια στη νέα τους πατρίδα, τη Νέα Καρβάλη της Καβάλας, όπου κτίστηκε νέος ναός.⁵⁶¹ Για την εκκλησία του **Αγίου Βλασίου** στο Μιστί δεν δόθηκε άδεια, με την επίσημη δικαιολογία από τις Αρχές ότι δεν έχουν

⁵⁵⁸ 21 Γνωστές και Άγνωστες Εκκλησίες της Καππαδοκίας (11.12.2019) - www.troodostravel.gr

⁵⁵⁹ Προσκυνηματική επίσκεψη στην Αγιοτόκο Καππαδοκία (17.4.2013) - www.vimaorthodoxias.gr

⁵⁶⁰ Σ.Λέτσιος, Λειτουργήσαμε σε 25 εκκλησίες της Καππαδοκίας που ήταν κλειστές από το 1924!, Εφημερίδα ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΑΛΗΘΕΙΑ (17.7.2016) - www.romfea.gr

⁵⁶¹ Από το Γκέλβερι της Μικράς Ασίας στη Νέα Καρβάλη με οδηγό τον Άγιο Γρηγόριο (25.1.2017) - www.pontos-news.gr

ολοκληρωθεί οι εργασίες ανακαίνισης από τον εργολάβο. Επισημαίνεται ότι η σημερινή Ελληνίδα Υπουργός Πολιτισμού Λίνα Μενδώνη είχε επισκεφθεί το Μιστί, με σκοπό τη συντήρηση της **Εκκλησίας του Αγίου Βλασίου** που διαθέτει 10 τρούλους και είναι η μεγαλύτερη εκκλησία της Ανατολής. Οι εργασίες ανακατασκευής της εκκλησίας έχουν ολοκληρωθεί. Έχει γίνει μια πάρα πολύ καλή συντήρηση και τώρα γίνονται προσπάθειες να βρεθούν οι πόροι για τη βελτίωση των αγιογραφιών. Υπάρχουν και περιοχές τις οποίες επισκέπτεται πολύ κόσμος από την Ελλάδα, που δίνει χρήματα στις τοπικές Αρχές για να γίνει καθαρισμός και άλλες εργασίες.

Στο Προκόπι – σημερινό Ουργκιούπ/Urgüp - της Μητρόπολης Καισαρείας υπήρχαν 3 ναοί, που λειτουργούσαν τακτικά: του Αγ. Γεωργίου, του Αγ. Βασιλείου και του **Οσίου Ιωάννου του Ρώσου**. Στον τελευταίο φυλασσόταν και το σώμα του οσίου – που μεταφέρθηκε στο "Νέο Προκόπι", στην κεντρική Εύβοια το 1924 - η λατρεία του οποίου είχε εξαπλωθεί στη γύρω περιοχή, τόσο μεταξύ των χριστιανών, όσο και μεταξύ των μουσουλμάνων. Εκτός από τους προαναφερθέντες κύριους ναούς υπήρχαν και αρκετοί μικρότεροι, καθώς και παρεκκλήσια.⁵⁶²

Το 1924 οι κάτοικοι του Σεμέντερε της Καππαδοκίας, ενός χωριού ανάμεσα των χωριών Μισθί και Ενεχίλ έφεραν στην Ελλάδα τα ιερά λείψανα των Αγίων Πέντε Μαρτύρων, **Ευστρατίου Αυξεντίου, Ευγενίου, Μαρδαρίου και Ορέστη**, μεγάλο μέρος των οποίων βρίσκονται στον Ιερό Ναό τους στο Πολύστυλο της Καβάλας. Η Τιμία Κάρα του **Αγίου Ευστρατίου** φυλάσσεται στη Μονή Μεγίστης Λαύρας στο Άγιο Όρος. Μετά την Ελληνοτουρκική Ανταλλαγή των πληθυσμών του 1924 η πλειοψηφία των Ελλήνων Καππαδόκων εγκαταστάθηκαν στη σύγχρονη Ελλάδα. Οι απόγονοί όμως που είχαν μεταστραφεί στο Ισλάμ δεν περιλήφθηκαν στην ανταλλαγή και παρέμειναν στην Καππαδοκία. Μετά την Ανταλλαγή υπήρχε ακόμα σημαντική κοινότητα Καππαδόκων Ελλήνων που ζούσε στην Τουρκία, στην Κωνσταντινούπολη, η πλειοψηφία των οποίων μετανάστευσαν στην Ελλάδα μετά τα Σεπτεμβριανά του 1955.⁵⁶³

3.10 Οι Καθολικοί Λεβαντίνοι

Οι Λεβαντίνοι, απόγονοι Φράγκων και Βενετών (İstanbul'un Katolik Levantin Cemaati) αποτελούν ένα από τα πιο παλιά ιστορικά στοιχεία στον πληθυσμό. Αποτελούν απομεινάρια της εποχής των Σταυροφοριών και της Άλωσης της Πόλης του 1204 και συνεχίζουν τις παραδόσεις τους. Οι Λεβαντίνοι σήμερα στην Τουρκία υπολογίζονται περίπου σε 3.000 και είναι συγκεντρωμένοι στην Κωνσταντινούπολη, κυρίως στις περιοχές του Γαλατά, του Νισάντασι καθώς και στη Σμύρνη (Κορδελιό και Καρατάς). Απομεινάρια των Σταυροφοριών και έχοντας μια τουρκική εθνική συνείδηση αποτελούν μια από τις κοινότητες με

⁵⁶² Αρχμ. Βαρθολομαίου Ιατρίδη, Η Θρησκευτικότητα των Καππαδόκων, 63-78

⁵⁶³ Α.Μασσαβέτα, Μικρά Ασία –Το Παλιμψηστο της Μνήμης, Αθήνα 2015, 495, 496, 675

μεγάλη ευμάρεια και τακτική ενασχόληση με το εμπόριο. Επειδή ακριβώς είχαν αναπτύξει τουρκική εθνική συνείδηση, δεν θίχθηκαν από την Συνθήκη της Λωζάννης.⁵⁶⁴

Η αποχώρηση των Ελλήνων από την Πόλη λειτούργησε πολύ ευεργετικά γι' αυτούς, αφού απαλλάχθηκαν από επικίνδυνους ανταγωνιστές στον χώρο του εμπορίου. Επισημαίνεται ότι οι Λεβαντίνοι σ' όλη τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας τήρησαν λίγο - πολύ ουδέτερη στάση και δεν υπέστησαν τις σφαγές των Ελλήνων και των Αρμενίων, προστατευόμενοι από τις διομολογήσεις, αν και στην Καταστροφή της Σμύρνης έχασαν τα σπίτια και τις περιουσίες τους. Οι περισσότεροι πάντως από αυτούς που το 1921 απαριθμούσαν πάνω από 15.000 άτομα, έφυγαν το 1922 από τη Σμύρνη και ορισμένοι επέστρεψαν μερικά χρόνια αργότερα. Οι περισσότεροι Λεβαντίνοι δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τα εμπόδια που τέθηκαν στην επαγγελματική δραστηριότητα των ξένων στην Τουρκία μετά το 1923, αλλά ούτε και την ξενοφοβία που χαρακτήριζε τη νομοθεσία της νέας Τουρκικής Δημοκρατίας.⁵⁶⁵

Οι Λεβαντίνοι της Τουρκίας σήμερα ανήκουν στην Καθολική Αρχιεπισκοπή της Σμύρνης και στο Βικαριάτο της Κωνσταντινούπολης. Σε σχέση με τις εθνικά αναγνωρισμένες μειονότητες του τουρκικού χώρου, οι Λατίνοι διαθέτουν όμορφες και σε αρκετές περιπτώσεις πολύ καλά διατηρημένες εκκλησίες όπως ο Άγιος Αντώνιος της Πάδοβας –στον οποίο το τακτικό εκκλησίασμα επίσης αποτελείται από Λατίνους καθώς και δικά τους σχολεία, όπως π.χ. το γαλλικό Λύκειο του St Benoît που βρίσκεται στην περιοχή του Γαλατά, το ιταλικό λύκειο ένα από τα πρώτα στο είδος του εκτός ιταλικού χώρου, το ιδιωτικό ιταλικό Λύκειο Galilei καθώς και τα σχολεία που χρησιμοποιούν το γαλλικό σύστημα παιδείας. Όλα δε τα σχολεία τους βρίσκονται στο κέντρο της ευρωπαϊκής ακτής της Πόλης.⁵⁶⁶

4. Πώς είδαν οι Ξένοι τη Συνθήκη της Λωζάννης

Στη Λωζάννη υπήρξε μια αδιάκοπη συναλλαγή μεταξύ όλων των συμβαλλομένων που αποσκοπούσε κύρια στην προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Συμμάχων - Μεγάλων Δυνάμεων, ανταλλάχθηκαν και ταυτίστηκαν τα γεωστρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα της Δύσης με αυτά, του ανανεούμενου με κεμαλικές μορφές πρώην κρατικού οθωμανικού κατεστημένου αγνοώντας την ιστορία και τη θέληση των λαών. Η Συνθήκη της

⁵⁶⁴ Α.Μασσαβέτα, Μικρά Ασία –Το Παλίμψηστο της Μνήμης, 467-527. Του ιδίου Κωνσταντινούπολη, Αθήνα 2013, 463-489

⁵⁶⁵ Ο.Schmitt, Λεβαντίνοι στην Κωνσταντινούπολη, παρ.8, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού (14.12.2007), Τ.Κωστόπουλου, Πόλεμος και Εθνοκάθαρση 1912-1922, 145

⁵⁶⁶ Ο.Schmitt, Λεβαντίνοι στην Κωνσταντινούπολη, παρ.8, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, L.Ürer, Azinliklar ve Lozan tartışmaları, 91

Λωζάννης, «ένας διεθνής αγώνας δρόμου για το πετρέλαιο», η συνθήκη που μύριζε «αίμα και πετρέλαιο», «το μεγαλύτερο παζάρι του αιώνα», «πετρέλαιο και δόξα στη Λωζάννη», «οι δεσμεύσεις της Βρετανίας στη Μεσοποταμία και τα πετρέλαια», έγραψαν χαρακτηριστικά οι εφημερίδες της εποχής.⁵⁶⁷

Ο Βρετανός πολιτικός και τ. πρωθυπουργός Lloyd George με σφοδρότητα κατήγγειλε τη Συνθήκη: «ως κορύφωση της αδικίας και μέγιστο κακό για ολόκληρη την ανθρωπότητα», και πως «... ουδείς υποστηρίζει ότι η συνθήκη αυτή αποτελεί έντιμον ειρήνην. Δεν είναι απλώς ειρήνη. Η πυρπόλησις της Σμύρνης και η ψύχραιμος σφαγή δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων εν τω εσωτερικώ της Μικράς Ασίας και στον Πόντο αποδεικνύει ότι ο Τούρκος παραμένει πάντοτε ο ίδιος.». Συγκρίνοντας δε τη Συνθήκη των Σεβρών με τη Συνθήκη της Λωζάννης έγραφε ότι η πρώτη προήγαγε το έργο του πολιτισμού, ενώ η δεύτερη «διαιώνισε το κράτος των βαρβάρων και το επεξέτεινε από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τη Μεσόγειο». «Ουδείς ισχυρίζεται ότι αυτή η συνθήκη είναι έντιμη ειρήνη. Δεν είναι καν ειρήνη». Και κατέληξε αποκαλώντας την «**η μαύρη Συνθήκη της Λωζάννης**». ⁵⁶⁸

Ο γενικός πρόξενος των ΗΠΑ στη Σμύρνη το 1922 George Horton, θα τονίσει ότι «...την εποχή των συνδιασκέψεων στη Λωζάννη αλλά και μετά την ολοκλήρωσή της σε συμφωνία, υποστήριξα δημοσίως ότι οι αμερικανικές αποστολές στο εξωτερικό έπρεπε να αντιδράσουν σ' αυτήν την άθλια συνθήκη...όσοι συμμετείχαν στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης είχαν αποφασίσει να ενεργήσουν με γνώμονα την προστασία των πετρελαϊκών συμφερόντων τα οποία και πρωταγωνιστούσαν παρασκηνιακά. Πρόθυμα δηλώνω και υποστηρίζω ότι οι εξελίξεις που κατέστησαν δυνατή την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης καθορίστηκαν από τα πετρελαϊκά συμφέροντα. Στον αγώνα δρόμου που έγινε για το ποιος θα εξασφάλιζε πρώτος την εύνοια της Τουρκίας, το νήμα κόπηκε από Αμερικανούς. Αντικείμενο όλων των διαπραγματεύσεων ήταν η Μοσούλη και το δικαίωμα για μια θέση στα πετρέλαια». ⁵⁶⁹ Ο δε αιδεσιμότατος Ralph Harlow (1885-1972) καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Διεθνές Κολλέγιο της Σμύρνης (1912-1922) με άρθρο του στην εφημερίδα Outlook την 25.10.1922 άσκησε δημόσια δριμεία κριτική στη Συνθήκη της Λωζάννης χαρακτηρίζοντάς την άθλια και συμφωνώντας με τις προαναφερθείσες απόψεις του George Horton. Παρέπεμψε δε σε πληθώρα άρθρων που είχαν δημοσιευθεί στον βρετανικό και αμερικανικό τύπο: «Έρχομαι τώρα σε μερικές απ' τις πηγές των πληροφοριών μου, για τις όποιες με ρωτήσατε. Δυστυχώς τα περισσότερα απ' τα στοιχεία μου σχετικά με το θέμα

⁵⁶⁷ Δρ Φ.Μαλκίδης, Ημερίδα « Η συνθήκη της Λωζάννης, εμπειρία και προοπτικές», Νομική Σχολή, ΔΠΘ, Κομοτηνή (25.4.200) – www.patrides.com

⁵⁶⁸ D.Lloyd George, Is it a Peace ?, London 1923, 254-256, Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος, Τόμος 2 (1922-1924), 361

⁵⁶⁹ G.Horton, Γεν. Πρόξενου των ΗΠΑ στην Τουρκία το 1922, Αναφορικά με την Τουρκία, Η Κατάρτα της Ασίας, Προξενικά Ντοκουμέντα των ΗΠΑ, Αθήνα 1992, 240-243

αυτό βρίσκονται μέσα στους φακέλλους μου στο Northampton, έχω όμως μαζί μου παραπομπές που θα εξηγήσουν ίσως γιατί έχω συνδυάσει το πετρέλαιο με το αίμα σχετικά με τη διάσκεψη της Λωζάννης, θα σας παρέπεμπα στα έξι άρθρα και θα μπορούσα να παραθέσω και πολλά αλλά: «Αμερικάνικο αίμα και πετρέλαιο» απ' τον *Literary Digest* της 30ης Δεκεμβρίου 1922, «Πετρέλαιο και δόξα στη Λωζάννη» απ' τον *Literary Digest* της 28ης Ιουλίου 1923, «Τυφλές δυνάμεις στη Λωζάννη» απ' την *Asia* του Απριλίου 1923, «Το βαρύ φορτίο της Βρετανίας απ' τη Μεσοποταμία και το πετρέλαιο» απ' τον *Literary Digest* της 15ης Δεκεμβρίου 1922, «Προβλήματα στη Λωζάννη» απ' τον *Living Age* της 6ης Ιανουαρίου 1923, «Η Λωζάννη και οι πρόδρομοι της» απ' την *Fortnightly Review* του Ιανουαρίου 1923, «Το ανακάτεμα του Uncle Sam στον τουρκικό καυγά» απ' τον *Literary Digest* της 23ης Δεκεμβρίου 1922, «Η τραγωδία της Λωζάννης απ' την εφημερίδα Association Men του Μαρτίου ή Απριλίου του 1923, «Ο παγκόσμιος αγώνας δρόμου για το πετρέλαιο» απ' τον *Literary Digest* της 28ης Ιανουαρίου 1923, όπως π.χ. στη *Literary Digest*, με τίτλο «η τραγωδία της Λωζάννης», «Αμερικανικό Αίμα και Πετρέλαιο» κ.ά. «Αυτή η Συνθήκη υπογράφηκε με πετρέλαιο και σφραγίστηκε με το αίμα των Ελλήνων και των Αρμενίων, που θυσιάστηκαν για να γίνει δυνατή η σύναψή της», λέει ο Edward Hale Bierstadt, Εκτελεστικός Γραμματέας στην Αμερικανική Επιτροπή της Επείγουσας Βοήθειας για τους Πρόσφυγες της Μέσης Ανατολής το 1923, στο βιβλίο του «*The Great Betrayal/Η Μεγάλη Προδοσία*» εν είδει απομνημονευμάτων που εξέδωσε το 1924.⁵⁷⁰

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα αποσπάσματα: «*Η Λωζάννη ήταν ακριβώς το αντίθετο απ' ότι όφειλε να είναι μια διεθνής συνδιάσκεψη. Όλα τα ανθρωπιστικά ζητήματα θυσιάστηκαν σε σκοπιμότητες*»⁵⁷¹ και «*Αντικείμενο όλων των διαπραγματεύσεων ήταν η Μοσούλη και το δικαίωμα για μια θέση στα πετρέλαια. Οι ΗΠΑ όμως έπρεπε να ασχολούνται με άλλα ζητήματα και όχι με τα συμφέροντα των βασιλιάδων του πετρελαίου. Οι μετέχοντες στη διάσκεψη μπορεί δημοσίως να συζητούσαν για την ειρήνη και τον πολιτισμό, αλλά ιδιαιτέρως μιλούσαν αποκλειστικά για τα πετρέλαια. Βλέπετε, **παίζονται στο τραπέζι** οι περιοχές όπου οι μελλοντικοί ανάδοχοι θα δυσκολεύονταν να διασφαλίσουν τα δικαιώματά τους*» (*New York Times*). Λόγω αυτών των απόψεών του έχασε τη θέση του ως γραμματέας των αμερικανικών ιεραποστολών.⁵⁷²

⁵⁷⁰ G. Horton, *The Blight of Asia*, Indianapolis 1926, ελληνική μετάφραση Γ.Α.Τσελίκας, Η Κατάρα της Ασίας, Προξενικά Ντοκουμέντα των ΗΠΑ, κεφ. ΑΒ', 92-93, E.H. Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία*, 53-55, 136-144, 181-182, 214, 216,217, 414-431

⁵⁷¹ *New York Journal of Commerce* (Ιούλιος 1923), Μαρτυρίες για τη Συνθήκη της Λωζάννης (16.9.2018)-
cognoscoteam.gr

⁵⁷² G. Horton, *Η Κατάρα της Ασίας*, Προξενικά Ντοκουμέντα των ΗΠΑ, 92-93

Με τη σειρά του, ο τότε Ιταλός πρωθυπουργός Benito Mussolini θα πεί στον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών Αλεξανδρή, όταν ο τελευταίος τον επισκέφτηκε στη Ρώμη, ότι «...**αι αποφάσεις της Λωζάννης είναι άδικοι δια την Ελλάδα**». Για τον κεμαλισμό «η Συνθήκη της Λωζάννης αποτελεί ουσιαστικά διεθνή αναγνώριση των διεκδικήσεων όπως περιελήφθησαν στο Τουρκικό Εθνικό Συμβόλαιο», ενώ η ιταλική εφημερίδα Mesaggero έγραψε «...η Τουρκία ηττηθείσα κατά τον Παγκόσμιο Πόλεμον κατήγαγεν εν Λωζάννη αναμφισβήτητον διπλωματικήν νίκην». ⁵⁷³

5. Πώς είδαν οι Τούρκοι τη Συνθήκη της Λωζάννης

Η παρακάτω δήλωση του Kemal Atatürk, Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας στον Μεγάλο Λόγο/Nutuk του τον Οκτώβριο του 1927 στην Άγκυρα ενώπιον των βουλευτών και αντιπροσώπων του Δημοκρατικού Κόμματος, δηλ. του Κόμματός του, συνοψίζει τις τουρκικές απόψεις για την υπόψη Συνθήκη.

Baylar, Lozan Barış Antlaşması'nın altında yatan prensipleri diğer barış önerileriyle karşılaştırmanın daha fazla gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu antlaşma, yüzyıllar boyu hazırlanan ve Türk milletini ezmek için SEVRES Antlaşması ile gerçekleştirilmiş olduğu düşünülen tüm çabaların boşa gittiğini ilan eden bir belgedir. Osmanlı tarihinde duyulmamış bir diplomatik zaferdir!" ^{574, 575}

Ελληνική Μετάφραση

Κύριοι, δεν θεωρώ αναγκαίο περαιτέρω να συγκρίνω τις αρχές που αποτελούν τη βάση της Συνθήκης της Λωζάννης με οποιεσδήποτε άλλες προτάσεις ειρήνης. Η συνθήκη αυτή, είναι ένα έγγραφο που διακηρύσσει ότι όλες οι προσπάθειες που προετοιμάζονταν επί αιώνες τώρα και θεωρήθηκαν ότι υλοποιήθηκαν με τη Συνθήκη των Σεβρών για τη συντριβή του τουρκικού έθνους υπήρξαν μάταιες. Πρόκειται για μια διπλωματική νίκη πρωτάκουστη στην Οθωμανική ιστορία !!

Ο Cemil Bilsel που παρακολούθησε τη Συνδιάσκεψη Ειρήνης της Λωζάννης και διεξήγαγε μια ενδελεχή έρευνα στη δέκατη επέτειο υπογραφής της υπόψη Συνθήκης εξέφρασε την ακόλουθη κρίση: “Ο İsmet Paşa υπηρέτησε καλά τη χώρα. Όπως όλος ο αγώνας της ανεξαρτησίας συμπεριλαμβανομένης της Λωζάννης είναι επίτευγμα του Ghazi Mustafa Kemal, η Λωζάννη στο κέντρο της Ευρώπης είναι κυριολεκτικά ένα μνημείο που ανεγέρθηκε στο όνομα του İsmet İnönü χάρις στη μεσολάβησή του, στις ενέργειές του και την εφαρμογή της.”

⁵⁷³ Δρ Φ.Μαλκίδης, Ημερίδα « Η συνθήκη της Λωζάννης, εμπειρία και προοπτικές» (25.4.2007)–
www.patrides.com

⁵⁷⁴ M.K. Atatürk, Nutuk, Ankara 2016, 86

⁵⁷⁵ N. A. Karacan, Lozan, 548-549

- *"İsmet Paşa ülkeye iyi hizmet etti. Lozan da dahil olmak üzere, bağımsızlık mücadelesinin tamamı Gazi Mustafa Kemal'in bir başarısı olduğu için, Avrupa'nın merkezinde Lozan, arabuluculuk, eylemleri ve uygulanması sayesinde İsmet İnönü adına dikilmiş bir anıttır.*⁵⁷⁶

Ο ίδιος ο İnönü δηλώνοντας ότι η Λωζάννη ήταν μια “εξέταση”, τόνισε με έμφαση τη σημασία αυτής της εμπειρίας στα απομνημονεύματά του ως εξής:

- *“Moudania Revival'den sonra, Lozan Konferansı, ulusumuzun Avrupa'nın ortasında çağrıldığı büyük bir sınavdı. Türkiye, medeni dünya arasındaki mücadelesini açık ve kesin bir şekilde açıklayabilir ve savunabilir mi? Doğu'nun dağlarındaki bir konjonktürden veya düşman ülkeler tarafından yapılan bir hatadan dolayı bu görüntünün tesadüfi olması mümkün mü? Yoksa belirli bir amaca yönelik bilinçli bir mücadele mi? Lozan deneyimine karşı tavrımızla verdiğimiz bu soruların cevaplarıydı.”*^{577, 578}

Ελληνική Μετάφραση

- *“Μετά την Ανακωχή των Μουδανιών, η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης ήταν μια μεγάλη εξέταση ⁵⁷⁹ στην οποία προσκλήθηκε το έθνος μας στη μέση της Ευρώπης. Είναι ικανή η Τουρκία να εξηγήσει και να υπερασπίσει με σαφήνεια και αποφασιστικότητα των αγώνα της ανάμεσα στον πολιτισμένο κόσμο; Είναι δυνατόν η εικόνα αυτή να είναι τυχαία λόγω μιας συγκυρία στα βουνά της Ανατολής ή ένα λάθος που διέπραξαν οι εχθρικές χώρες; Ή είναι ένας συνειδητός αγώνας που αποσκοπούσε σ' ένα συγκεκριμένο στόχο; Ήταν οι απαντήσεις σ' αυτά τα ερωτήματα που δώσαμε με τη στάση μας στην εμπειρία της Λωζάννης.”*⁵⁸⁰
- *Bekleyen tüm sorunlu meseleler 17 Temmuz'da sona ermişti ve anlaşmanın imzalanması için herhangi bir engel bulunmuyordu. Ancak, İsmet Paşa'nın antlaşmayı imzalamak için hükümetten talep ettiği yetki verilmemiştir. Bu bağlamda, Başbakan Rauf Bey telgrafi cevaplamıyordu. Sonunda İsmet Paşa, 18 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya uzun bir telgraf gönderdi ve “tereddüt” olup olmadığını sordu. Mustafa Kemal Paşa, “hiçbir tereddüt yok” olduğunu açıkladı ve İsmet Paşa'yı başarılarından dolayı kutladı. 24 Temmuz'da, Rumini otelde büyük bir törenle Lozan Barış Anlaşması imzalandı. Aylar süren çalışmalardan, çatışmalardan ve tartışmalardan sonra, dünyanın nihayet barışa ulaştığı açıklandı.*⁵⁸¹

⁵⁷⁶ C. Bilsel, Lozan, İstanbul 1933, Cilt 2, 82-95

⁵⁷⁷ İ. İnönü Hatıraları, Lozan Antlaşması, Bilgi I ve II, Ankara 1987, 89

⁵⁷⁸ Y. Yazıcıoğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 45-46

⁵⁷⁹ Εννοεί προφανώς ότι η Κεμαλική Τουρκία έδωσε επιτυχείς εξετάσεις απέναντι στην έμπειρη ευρωπαϊκή διπλωματία

⁵⁸⁰ İ. İnönü, Hatıralar, Bilgi II, 172-174

⁵⁸¹ E.Sahibi Yok, Lozan Barış Konferansı, İstanbul 2001, 81,82, 84

Ελληνική Μετάφραση

- Όλα τα προβληματικά θέματα που εκκρεμούσαν ολοκληρώθηκαν στις 17 Ιουλίου και δεν υπήρξαν ψέματα για την υπογραφή της συνθήκης. Ωστόσο, δεν δόθηκε η εξουσία που ζήτησε ο İsmet Paşa από την κυβέρνηση για να υπογράψει τη συνθήκη. Στο πλαίσιο αυτό, ο πρωθυπουργός Rauf Bey δεν απάντησε στο τηλεγράφημα. Τελικά, ο İsmet Paşa έστειλε ένα μακρύ τηλεγράφημα στις 18 Ιουλίου στον Mustafa Kemal Paşa και ρώτησε αν υπήρξε «δισταγμός». Ο Mustafa Kemal Paşa εξήγησε ότι δεν υπήρχε "καθόλου δισταγμός" και συγχαίροντας τον İsmet Paşa για την επιτυχία του. Στις 24 Ιουλίου, η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης υπογράφηκε με μεγάλη τελετή στο ξενοδοχείο Rumini. Μετά από μήνες εργασίας, συγκρούσεις και συζητήσεις, ανακοινώθηκε στον κόσμο ότι η ειρήνη επιτεύχθηκε επιτέλους.

6. Πώς προσέλαβε η Ελληνική Κοινωνία, Λαός και Πολιτικός Κόσμος τη Συνθήκη της Λωζάννης

Οι πρόσφυγες εξέλαβαν τη Σύμβαση περί Ανταλλαγής ως πραγματική κατάρρα. Στο εσωτερικό της χώρας όμως η Σύμβαση αυτή αφορούσε και ένα ακόμη κομμάτι Ελλήνων υπηκόων που κατοικούσαν στην Ελλάδα. Περίπου 350.000 Έλληνες μουσουλμάνοι θα υπάγονταν στην Ανταλλαγή και προφανώς και αυτοί δεν είδαν θετικά την προοπτική εφαρμογής της Σύμβασης, και προσπάθησαν να πείσουν τις ελληνικές αρχές να μην την υπογράψουν. Υπάρχουν περιπτώσεις μουσουλμάνων που προσπάθησαν να πείσουν τις αρχές να τους εξαιρέσουν της Ανταλλαγής ή και άλλοι που θέλησαν να βαπτιστούν χριστιανοί προκειμένου να μην εγκαταλείψουν την ελληνική επικράτεια. Στο δεύτερο σκέλος τώρα, τη Συνθήκη του Ιουλίου, αυτή αφ' ενός έβαζε τέλος στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, αλλά παράλληλα ήταν και **ταφόπλακα της Μεγάλης Ιδέας** με θύματα εκατοντάδες χιλιάδες νεκρούς και περίπου 1.500.000 ξεριζωμένους Έλληνες πολλοί από τους οποίους χάθηκαν στους δρόμους της προσφυγιάς ή τις πρώτες μέρες του ερχομού τους στην Ελλάδα.⁵⁸² Όμως από την άλλη μεριά, ήταν και μια «σανίδα σωτηρίας» για μια κατεστραμμένη χώρα. Μετά από τόσους αγώνες και θυσίες ο ελληνικός λαός επέστρεφε στον ειρηνικό βίο. Ωστόσο, η υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης έγινε δεκτή, εν πολλοίς με ανακούφιση, από μεγάλο τμήμα της κοινής γνώμης, γιατί χάρη σ' αυτήν, έκλεινε μια μεγάλη εκκρεμότητα, με έναν μάλλον έντιμο τρόπο.⁵⁸³ Οι Έλληνες πολύ γρήγορα συμβιβάστηκαν με την ιδέα της ήττας, και την ιδέα του τέλους της Μεγάλης Ιδέας, παρόλο που επί γενεές είχαν γαλουχηθεί με αυτό το όραμα. Βέβαια, υπήρξαν κάποιοι που είδαν τη Συνθήκη σχεδόν ως προδοσία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Θεόδωρο Πάγκαλο. Ο Πάγκαλος ήταν και ο μόνος ο οποίος και στην συνέχεια υπήρξε ο κύριος εκφραστής της αναβίωσης

⁵⁸² S.Sfetas, The Legacy of the Treaty of Lausanne in the Light of Greek-Turkish Relations in the Twentieth Century: Greek Perceptions of the Treaty Lausanne, Aristotle University of Thessaloniki, Balcanica XLVI (2015),195-216

⁵⁸³ Ι. Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 271

της Μεγάλης Ιδέας⁵⁸⁴. Όταν επέβαλε την δικτατορία του, προσπάθησε να ανατρέψει την Συνθήκη της Λωζάννης, αλλά βέβαια απέτυχε. Επίσης ο Ιωάννης Μεταξάς τον Ιούλιο 1923 διακήρυξε ότι μόλις αναλάμβανε την εξουσία θα ακύρωνε τη Συμφωνία Ανταλλαγής των Πληθυσμών, ώστε οι πρόσφυγες να μπορούν να επιστρέψουν στις εστίες τους.⁵⁸⁵

Αν θεωρήσουμε λοιπόν πως η Μικρασιατική Καταστροφή ήταν ο θάνατος της Μεγάλης Ιδέας, τότε η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης υπήρξε η ληξιαρχική πράξη θανάτου της. Μετά τη Συνθήκη Ειρήνης η Ελλάδα έκανε μια μεγάλη στροφή στην εξωτερική της πολιτική. Μέχρι το 1923 ήταν μια χώρα αναθεωρητική, που επιθυμούσε μεταβολή των συνόρων με την λογική της επέκτασης, ενώ από εκείνο το σημείο και μετά μετεξελίχθηκε σε μια χώρα υπέρμαχο του status quo και της διατήρησης των κεκτημένων. Η Ελλάδα είχε εδαφικές διεκδικήσεις- Δωδεκάνησα, Κύπρος Βόρεια Ήπειρος - με πολύ συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς, και δεν τις προέβαλε άμεσα μετά την Συνθήκη. Άρα η Συνθήκη της Λωζάννης είναι μια τομή στην ελληνική ιστορία, τόσο σε ότι αφορά την εσωτερική, όσο και στην εξωτερική πολιτική. Άλλαξε τον προσανατολισμό ενός ολόκληρου έθνους. Ήταν η ταφόπλακα της Μεγάλης Ιδέας. Αυτό έγινε δεκτό από το σύνολο του ελληνικού κόσμου. Οι ελληνικές πολιτικές δυνάμεις του Μεσοπολέμου δέχτηκαν αμέσως τη Συνθήκη της Λωζάννης ως οριστική και προσαρμόστηκαν σε μια εξωτερική πολιτική διατήρησης των κεκτημένων.

Πλέον οι άξονες ήταν η διατήρηση του status quo και η ασφάλεια, ενώ ο φόβος δεν ήταν πλέον η Τουρκία, αλλά η Βουλγαρία, και ίσως δευτερευόντως η Γιουγκοσλαβία. Η ελληνική εξωτερική πολιτική ήθελε να δημιουργήσει ένα διπλωματικό αντίβαρο στο βουλγαρικό αναθεωρητισμό και επεκτατισμό, που δεν δεχόταν την απώλεια της Δυτικής Θράκης και ήθελε έξοδο στο Αιγαίο. Επιπλέον, η Ελλάδα στόχευε στη βελτίωση των σχέσεων της με Τουρκία και Γιουγκοσλαβία, κυρίως και δευτερευόντως με Αλβανία και Βουλγαρία. Τρίτον ήθελε τη βελτίωση των σχέσεων με την Ιταλία, λόγω της εγγύτητας αλλά και της ισχύος της. Και ταυτόχρονα, η Ελλάδα επιδίωκε να μείνει εκτός της συμμετοχής στους νέους υπό εκκόλαψη ευρωπαϊκούς διεθνείς συνασπισμούς, ώστε να εξασφαλίσει την ουδετερότητα της σ' έναν ίσως επικείμενο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η εμπειρία του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν πολύ τραυματική και αφού προοπτική σημαντικής εδαφικής επέκτασης δεν υπήρχε πλέον, η Ελλάδα κατά συνέπεια δεν στόχευε στην εμπλοκή σ' ένα νέο πόλεμο. Τα πρώτα χρόνια μετά τη Λωζάννη η Ελλάδα αντιμετώπιζε ένα αντικειμενικό πρόβλημα, ήταν διεθνώς απομονωμένη. Παράλληλα αντιμετώπιζε και εσωτερικά ζητήματα. Πρώτο και κύριο ήταν το ότι έπρεπε να στεγάσει και να αποκαταστήσει ένα

⁵⁸⁴ Αλυτρωτικό Κίνημα και κύρια πολιτική του ελληνικού κράτους μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή που αποσκοπούσε στην απελευθέρωση όλων των περιοχών της Μικράς Ασίας όπου ζούσαν μεγάλοι ελληνικοί πληθυσμοί καθώς και όλων των περιοχών που παραδοσιακά ανήκαν στους Έλληνες από την αρχαιότητα.

⁵⁸⁵ Ι. Γιαννουλόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΕ' : Από το 1913 ως το 1941, 271

εκατομμύριο πρόσφυγες. Κατά συνέπεια η εσωτερική πολιτική ήταν μια προτεραιότητα, ειδικά με την αναμόχλευση των παθών του διχασμού στον Μεσοπόλεμο. Η πολιτική όξυνση είχε μεγαλώσει, έτσι το 1924 είχαμε την κατάργηση της μοναρχίας.⁵⁸⁶

Ένα χρόνο αργότερα, το καλοκαίρι το 1925 θα προκύψει και μια ακόμη εσωτερική αναταραχή με μεγάλη επίδραση στην εξωτερική πολιτική· η δικτατορία του Παγκάλου, που θα διαρκέσει 14 μήνες. Ο Πάγκαλος που επιδίωκε την αναβίωση της Μεγάλης Ιδέας, δεν δέχεται την ήττα και προσπαθεί να αναθεωρήσει τη Συνθήκη της Λωζάννης επιδιώκοντας έναν νέο πόλεμο με την Τουρκία. Γι' αυτό άλλωστε προσέγγισε αρχικά την Ιταλία του Μουσσολίνι, η οποία έχει εκφράσει αναθεωρητικές τάσεις. Όταν η προσέγγιση αυτή δεν θα ευδοκιμήσει, θα στραφεί προς την Γιουγκοσλαβία, με σκοπό να καλύψει τα νώτα του στον πόλεμο που ετοιμάζει με την Τουρκία και θα υπογράψει τις λεγόμενες Παγκαλικές συμφωνίες. Οι συμφωνίες αυτές ήταν εξαιρετικά επαχθείς για την Ελλάδα, λόγω των πλεονεκτημάτων που εκχωρούσαν στη Γιουγκοσλαβία σχετικά με το λιμάνι της Θεσσαλονίκης και τον σιδηρόδρομο προς την Γευγελή, καθώς επίσης και λόγω του γεγονότος ότι η Ελλάδα καλείτο να αναγνωρίσει ύπαρξη Σερβικής μειονότητας στα εδάφη της. Αυτές οι συμφωνίες υπήρξαν και η αφορμή της κατάρρευσης του δικτατορικού καθεστώτος του. Όμως ο Πάγκαλος ήταν εξαίρεση σ' αυτό το πλαίσιο, καθώς όλη η υπόλοιπη ελληνική εξωτερική πολιτική υπήρξε σταθερή.⁵⁸⁷

Πλέον βασικός στόχος είναι η συνεννόηση με τα γειτονικά κράτη, με σκοπό την σταθερότητα στα κεκτημένα. Κορυφαίο παράδειγμα συνιστά η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου μεταξύ των ετών 1928 και 1932. Τα θεμέλια αυτής της πολιτικής θα τεθούν νωρίτερα κατά τη φάση της λεγόμενης Οικουμενικής Κυβέρνησης του Ζαΐμη, με υπουργό Εξωτερικών τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο, οπότε η Ελλάδα προσπαθεί να επανακάμψει στο διεθνές στερέωμα. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής θα υπογραφεί κατά την τετραετή διακυβέρνηση της χώρας από τον Βενιζέλο το Σύμφωνο Φιλίας με την Ιταλία, το Σύμφωνο Φιλίας με την Γιουγκοσλαβία, με αποκορύφωμα βεβαίως, το **Σύμφωνο Ελλάδας-Τουρκίας, το 1930**, που θα αποτελέσει τον άξονα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Έχει ενδιαφέρον ότι την πολιτική του Βενιζέλου ακολούθησαν και την επεξέτειναν οι πολιτικοί του αντίπαλοι. Το 1933 ο Τσαλδάρης θα υπογράψει τη λεγόμενη Εγκάρδια Συνεννόηση με την Τουρκία, το δε 1938 ο Μεταξάς θα υπογράψει τη λεγόμενη Συμπληρωματική Συνθήκη επίσης με την Τουρκία, η οποία θα επεκτείνει ακόμη περισσότερο το πεδίο της διμερούς συνεργασίας.⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ Α.Κλάφης, Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι αντίστροφη πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας (17.7.2017)-clioturbata.com

⁵⁸⁷ Α.Κλάφης, Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι αντίστροφη πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, 17.7.2017

⁵⁸⁸ Α.Κλάφης, Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι αντίστροφη πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, 17.7.2017

7.Η Σημερινή Αμφισβήτηση της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία

Η σημερινή ηγεσία της Τουρκίας πρωτοστατούντος του Προέδρου της Recep Tayyip Erdoğan επιζητεί την **αναθεώρηση ή επικαιροποίηση**, όπως λέγει, της Συνθήκης της Λωζάννης.^{589, 590, 591} Το θέμα τέθηκε καθαρά από τον Τούρκο Πρόεδρο τόσο στην αποκλειστική τηλεοπτική συνέντευξη που έδωσε στον Έλληνα δημοσιογράφο κ. Αλέξη Παπαχελά στον τηλεοπτικό σταθμό ΣΚΑΪ, την 7^η Δεκεμβρίου 2017 λίγες ώρες πριν την πρόσφατη ιστορική επίσκεψή του στη Χώρα μας - **πρώτη επίσκεψη Τούρκου προέδρου στην Ελλάδα εδώ και 65 χρόνια** - όσον και κατά την συνάντησή του εδώ με τον Έλληνα Πρόεδρο της Δημοκρατίας και τον Πρωθυπουργό.⁵⁹²

Ο κ. Erdoğan είπε λοιπόν στον Έλληνα δημοσιογράφο ότι η Συνθήκη της Λωζάννης, που μεταξύ άλλων ορίζει τα δικαιώματα της Ελλάδας και της Τουρκίας σε νησιά του ανατολικού Αιγαίου, χρειάζεται **«επικαιροποίηση»**. «— Πρώτον και κύριον, η Συνθήκη της Λωζάννης δεν αφορά μόνο την Ελλάδα αλλά ολόκληρη την περιοχή. Αυτή η Συνθήκη αφορά ολόκληρη την περιοχή και ακριβώς εξαιτίας αυτού, πιστεύω ότι συν τω χρόνω όλες οι συνθήκες χρειάζονται μια επικαιροποίηση. Και η Λωζάννη, με βάση τα πρόσφατα γεγονότα, χρειάζεται μια επικαιροποίηση. Αυτή η επικαιροποίηση δεν αφορά μόνο την Τουρκία, αλλά και την Ελλάδα. Θα μπορούσε να είναι αμοιβαία επωφελής, ωστόσο προφανώς υπάρχουν όλοι εκείνοι που δεν αντιλαμβάνονται για το τι ακριβώς πρόκειται.».

"Her şeyden önce, Lozan Antlaşması sadece Yunanistan'ı değil tüm bölgeyi ilgilendirir. Bu anlaşma bütün bölgeyi ilgilendirir ve tam da bu nedenle, tüm koşulların bir güncelleme gerektirdiğine inanıyorum. Ve son olaylara dayanan Lozan bir güncellemeye ihtiyaç duyuyor. Bu güncelleme sadece Türkiye hakkında değil, Yunanistan hakkında da. Karşılıklı olarak yararlı olabilir, ama tam olarak ne olup bittiğini anlamayan herkes var.»

«Εκείνοι που δεν έχουν αρκετή γνώση για το τι εμπεριέχει η Συνθήκη αμέσως με κατηγορούν και προσπαθούν να βρουν νέες ερμηνείες πίσω από τις δηλώσεις μου, όμως δεν υπάρχει κάτι που κρύβεται πίσω από αυτές τις δηλώσεις. Η ασφάλεια και η φιλία μεταξύ των χωρών μας μπορούν να κάνουν περισσότερα για να ενδυναμώσουμε τις σχέσεις μας. Δεν θέλω να υπεισέλθω σε λεπτομέρειες. Η συζήτηση για τα νησιά και άλλα θέματα συνεχίζεται, και μόνο από μία εξέλιξη τα πράγματα περιπλέκονται. Κι αυτό είναι κάτι που πρέπει να υπερβούμε σε μια μεγάλη θάλασσα, όπως το Αιγαίο. Τα ταξίδια των εμπορικών και των τουριστικών πλοίων θα πρέπει να γίνονται ανενόχλητα

⁵⁸⁹ Y.Yazıcıoğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 45-46

⁵⁹⁰ A. Zeki, prof.,The Treaty of Lausanne and Ismet Inönü, Inönü Foundation, Izmir 2003, 35-38

⁵⁹¹ G.Karağedikli, 90 Sorunda Lozan Barış Antlaşması, 71 , Yaşar Yazıcıoğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması 393, N. A.Karacan, Lozan, 14

⁵⁹² Α. Παπαχελάς 7.12.2017- www.kathimerini.gr, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yunanistan Kanalı SKAI'de Alexis Papahelas'a Röportaj Verdi, Youtube, HÖH Politika ve Gündem, 7.12.2017

και θα πρέπει να υπερβούμε τις όποιες περιπλοκές. Γι' αυτόν τον λόγο φέρνω το θέμα αυτό στην επικαιρότητα.».

«Antlaşmanın benimsediği şey hakkında yeterince bilgisi olmayanlar beni suçlamakta ve ifadelerimin arkasında yeni yorumlar bulmaya çalışmaktalar, ancak bu ifadelerin arkasında hiçbir şey yoktur. Ülkelerimiz arasındaki güvenlik ve dostluk ilişkilerimizi güçlendirmek için daha fazlasını yapabiliriz. Ayrıntılara girmek istemiyorum.».

«Όταν μιλάω για επικαιροποίηση, μπορούμε να συζητήσουμε τα πάντα, από το Α έως το Ω. Μπορεί η Ελλάδα να ενοχλείται με κάποια θέματα, με συγκεκριμένες προβλέψεις, αλλά μπορούμε να καθίσουμε κάτω και να συζητήσουμε» τόνισε, διευκρινίζοντας ωστόσο πως η συζήτηση που επιθυμεί δεν θα αφορά την Ελλάδα, αλλά ολόκληρη την περιοχή.⁵⁹³

«Bir güncellemeden bahsettiğimde, A'dan Z'ye her şeyi tartışabiliriz. Yunanistan bazı konulardan, özel tahminlerden rahatsız olabilir, ancak oturup konuşabiliriz, dedi. Yunanistan'ı değil tüm bölgeyi ilgilendirecek.».

Αν και δεν εξήγησε τι ακριβώς αλλαγές επιδιώκει, ο Τούρκος Πρόεδρος ανέφερε ότι οι αποστάσεις ανάμεσα σε ορισμένα νησιά είναι **«προβληματικές»**, προσθέτοντας μάλιστα ότι οι διαφορές που αφορούν τα χωρικά ύδατα των δύο κρατών, τον εναέριο χώρο και την υφαλοκρηπίδα μπορούν να επιλυθούν **«εύκολα»**. Όπως δε του επεσήμανε ο κ. Παπαχελάς, ο κ. Ερντογάν **είχε πει και τον Σεπτέμβριο του 2016 σε μία ομιλία του ότι ήταν ατυχές πως η τότε τουρκική κυβέρνηση έδωσε κάποια νησιά με την Συνθήκη της Λωζάννης στην Ελλάδα. Απάντησε βέβαια ότι δεν θυμάται.**

Κατά την συνάντησή του εδώ με τον τότε Έλληνα Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο κ. **Προκόπης Παυλόπουλος**, εκτός πρωτοκόλλου, έκανε πρώτος μια συνολική τοποθέτηση για τα εθνικά θέματα και απάντησε στις εχθρικές δηλώσεις του Τούρκου προέδρου Ερντογάν για την Συνθήκη της Λωζάννης και τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.

«Σας καλωσορίζω στην Αθήνα, στην πρώτη επίσκεψη Τούρκου προέδρου μετά από 65 χρόνια, η οποία πρέπει να παραμείνει ιστορική για τις σχέσεις των δύο λαών μας και βεβαίως για την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή και την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας, που εμείς ευνοούμε, γιατί πιστεύουμε ότι είναι προς όφελος του τουρκικού λαού. Άρα, λοιπόν, είμαστε εδώ για να σφίξουμε τα χέρια, να δημιουργήσουμε γέφυρες φιλίας και όχι διχασμού και είμαστε έτοιμοι να γίνουμε το παράθυρο της Τουρκίας προς την ΕΕ. Αυτό προϋποθέτει τον πλήρη σεβασμό του διεθνούς δικαίου, όπως επίσης και τον σεβασμό του ευρωπαϊκού κεκτημένου, αυτονόητο για κάθε μέλος

⁵⁹³ Y. Yazıcıoğlu, Her yönüyle Lozan Antlaşması, 393

και για κάθε υποψήφιο μέλος», είπε αρχικά ο Προκόπης Παυλόπουλος. Και συνέχισε:

«Θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζεται η φιλία μας από πλευράς διεθνούς δικαίου είναι η Συνθήκη της Λωζάννης. Και συνέχισε: «Αυτή η Συνθήκη είναι αδιαπραγμάτευτη, δεν χρειάζεται ούτε αναθεώρηση ούτε επικαιροποίηση, καλύπτει απολύτως τα ζητήματα που είχε να καλύψει. Δεν αφήνει περιθώρια ούτε για γκριζες ζώνες και ρυθμίζει τα θέματα για μειονότητες, λέγοντας ότι στην Ελλάδα υπάρχει μουσουλμανική μειονότητα. Επειδή ξέρω το ενδιαφέρον σας και για το ευρωπαϊκό μέλλον των βαλκανικών χωρών, το ίδιο ισχύει και γι' αυτές. Ονόματα που εκπέμπουν αλυτρωτισμό δεν γίνονται αποδεκτά. Τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να γίνονται σεβαστά. Όπως επίσης οι χώρες της ΕΕ πρέπει να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Και για να έρθουμε σ' ένα θέμα που δεν είναι διμερές, ξέρετε πόσο εμείς οι Έλληνες θέλουμε να λυθεί το Κυπριακό. Η λύση οφείλει να σέβεται την κυριαρχία κράτους-μέλους της ΕΕ, κάτι που είναι γνωστό», τόνισε ο κ. Παυλόπουλος. Ο κ. Erdoğan φάνηκε να μην αναμένει μια τέτοια τοποθέτηση και παρακολούθησε σιωπηλός τον Έλληνα πρόεδρο, ακούγοντας προσεκτικά.⁵⁹⁴

Στην αντιφώνησή του ο Τούρκος πρόεδρος, απάντησε: «Πράγματι ιστορική η σημερινή μέρα. Είναι μεγάλη ευχαρίστηση για μένα που πραγματοποιώ αυτή την επίσκεψη. Επιθυμώ η επίσκεψη αυτή να αποτελέσει νέο σημείο καμπής για τις σχέσεις των δύο κρατών μας. Βέβαια, εσείς είπατε κάποιες αλήθειες ξεκάθαρα, το ίδιο θα κάνω κι εγώ», είπε αρχικά ο κ. Erdoğan.

"Bu tarihi bir gün. Bu ziyareti yapmak benim için büyük bir zevk. Bu ziyaretin iki devletin ilişkileri için yeni bir dönüm noktası olmasını istiyorum. Tabii ki, bazı gerçekleri açıkça söylediniz, ben de aynı şekilde yapacağım".

Και συνέχισε: **«Για την Συνθήκη της Λωζάννης υπάρχουν εκκρεμότητες που δεν κατανοούνται σωστά. Αυτή είναι μια συμφωνία που υπογράφηκε πριν από 94 χρόνια και δεν αφορά μόνο την Ελλάδα, υπήρξαν 11 χώρες που εμπλέκονται. Στη Συνθήκη υπάρχει ακόμα και η Ιαπωνία! Μιλάμε για μια συμφωνία με όλες αυτές τις χώρες. Μέσα στο διάστημα των 94 ετών επανοικοδομείται ο πλανήτης.»**.

"Lozan Antlaşması için, uygun şekilde anlaşılmayan, bekleyen sorunlar var. Bu, 94 yıl önce imzalanan ve sadece Yunanistan'ı değil, 11 ülkeyi de kapsayan bir anlaşma. Antlaşma'da Japonya bile var! Bütün bu ülkelerle bir anlaşmadan bahsediyoruz. 94 yıl boyunca gezegen yeniden inşa edildi".⁵⁹⁵

«Άλλαξαν πολλά και εμφανίστηκαν νέα θέματα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στο διάστημα αυτό. Π.χ. στη Συνθήκη χαρακτηρίζεται μουσουλμανική η μειονότητα στην

⁵⁹⁴ enikonomia.gr (7.12.2017)

⁵⁹⁵ www.hurriyet.com.tr (7.12.2017)

Ελλάδα. Είναι σωστό, αλλά **στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο υπάρχει αναφορά στη λέξη τουρκική μειονότητα**. Μπορούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αν οι μουσουλμάνοι στη Δυτική Θράκη μπορούν να λατρεύουν τη θρησκεία τους βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης;».

«Bu dönemde pek çok şey değişti ve Yunanistan ile Türkiye arasında yeni sorunlar ortaya çıktı. Örneğin, Antlaşma'da Yunanistan'da bulunan Müslümanlar azınlık olarak tanımlanır. Haklıdır, ama Avrupa Adalet Divanı Türk azınlığı kelimesine atıfta bulunmaktadır. Trakya'daki Müslümanların Lozan Antlaşması kapsamında dinlerini yaşayabilecekleri sorusuna cevap verebilir miyiz ?».⁵⁹⁶

«Υπάρχουν προσπάθειες για να διορίζεται ο αρχιμουφτής από άτομα που διορίζει το κράτος. Στην Τουρκία ο Πατριάρχης δεν είναι διορισμένος. Ο Πατριάρχης εκλέγεται από την Ιερά Σύνοδο. Σύμφωνα με την Συνθήκη της Λωζάννης, τα μέλη πρέπει να έχουν τουρκική ιθαγένεια. Τα 17 άτομα εκλέγουν τον Πατριάρχη, στη Δυτική Θράκη όμως εξακολουθούν να μην μπορούν οι ιμάμηδες να εκλέγουν τον αρχιμουφτή τους. Πώς λοιπόν είναι σε ισχύ η Συνθήκη της Λωζάννης;».⁵⁹⁷

«Devlet baş müftüyü kendi tayin etme çabasıdır. Türkiye'de Patrik böyle tayin edilmedi. Patrik, Kutsal Sinod tarafından seçilir. Lozan Antlaşması kapsamında, üyeler Türk vatandaşı olmalıdır. Ancak, Patriği 17 kişi seçerken, Batı Trakya'da ise imamlar hâlâ Baş Müftüsünü seçmemektedir. O zaman Lozan Antlaşması nasıl yürürlükte dir diyebiliriz ki?».

«Αρα, δεν εφαρμόζετε τη Συνθήκη της Λωζάννης. Στην Τουρκία δεν υπάρχουν διακρίσεις στους χώρους προσευχής, ενώ στη Δυτική Θράκη δεν μπορούν ούτε να πουν τουρκική λέξη. Δεν μπορούν να γράψουν ούτε λέξη τουρκική στην πινακίδα ενός σχολείου. Πρέπει να ξεπεράσουμε αυτά τα θέματα. **Αυτό εννοώ με την επικαιροποίηση της Συνθήκης της Λωζάννης.** Υπάρχουν ορισμένα προβλήματα και σε στρατιωτικά θέματα. Όταν αποχωρήσατε από το ΝΑΤΟ, εμείς σας υποστηρίξαμε και ξαναγίνατε μέλος.⁵⁹⁸

Αν δεν σας είχαμε υποστηρίξει, δεν θα γινόσασταν. Εμείς σας είδαμε σαν γείτονες - το ίδιο κάνουμε και σήμερα. Το ίδιο ισχύει και για το Κυπριακό. Όπως η Ελλάδα είναι εγγυήτρια δύναμη, έτσι είναι και η Τουρκία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν τήρησε τις υποσχέσεις της. Εμείς τηρούμε τη δέσμευσή μας σε όλα αυτά τα θέματα. Στόχος μας να βρεθεί μια βιώσιμη λύση στην Κύπρο, το ίδιο και στο Αιγαίο. Υπάρχουν διάφορα θέματα στη Συνθήκη της Λωζάννης, όμως έχουν αλλάξει πάρα πολλά πράγματα στα τόσα χρόνια που έχουν περάσει. Αν εξετάσουμε όλα αυτά τα θέματα, θα δούμε ότι πρέπει να αλλάξουν κάποια πράγματα. Και το θέμα της

⁵⁹⁶ Α.Παπαχελάς (7.12.2017)- www.kathimerini.gr, Cumhurbaşkanlığı Erdoğan, Yunanistan Kanalı SKAI'de Alexis Papahelas'a Röportaj Verdi, Youtube, HÖH Politika ve Gündem (7.12.2017)

⁵⁹⁷ newsroom iefimerida.gr. (7.12.2017)

⁵⁹⁸ azınlıkça1.net, azınlıkça, Yunanistan Cumhurbaşkanlığı Pavlopoulos Tür mevkiadaşı Erdoğan'ı kabul etti (9 Aralık 2017)

προστασίας των δικαιωμάτων των δικών μας ανθρώπων στη Θράκη είναι ένα θέμα πρώτης προτεραιότητας». ⁵⁹⁹

«Eğer sizi desteklemeseydik, olmazdınız. Sizi komşularımız olarak gördük - bugün aynı şeyi yapıyoruz. Aynı durum Kıbrıs meselesi için de geçerlidir. Yunanistan bir iktidarın garantörü olduğundan, Türkiye de öyle. Avrupa Birliği sözlerini tutmadı. Bütün bu meselelere bağlıyız. Amacımız, Ege'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da uygulanabilir bir çözüm bulmaktır. Lozan Antlaşması'nda var olan çeşitli sorunlar var, o kadar çok şey değişti ki yıllar geçti. Bütün bu sorunlara bakarsak, bazı şeylerin değiştirilmesi gerektiğini göreceğiz. Ve halkımızın Trakya'daki haklarını koruma konusu en önemli önceliktir.» ⁶⁰⁰

Ο κ. Παυλόπουλος, με αφορμή τη δήλωση Erdoğan, ανταπάντησε: «η απάντηση θα δοθεί από την κυβέρνηση, τη σχέση μας να τη στηρίξουμε στη φιλία. Μια μόνο παρατήρηση: Ως καθηγητής, επειδή μιλάτε για επικαιροποίηση, οι Συνθήκες δεν χρειάζονται αναθεώρηση και επικαιροποίηση. Αυτό λέγεται ερμηνεία, οι μέθοδοι ερμηνείας υπάρχουν, αν κάποιοι όροι δεν ταιριάζουν, κάποιες παρεξηγήσεις θα είχαν λήξει ήδη».

Ο Τούρκος πρόεδρος δεν άφησε αναπάντητο αυτό το σχόλιο του Έλληνα Προέδρου. «Ωραία τα είπατε, αλλά θα ήτα ασέβεια προς τον ίδιο μου τον εαυτό αν δεν απαντούσα. Δεν είμαι καθηγητής Νομικής αλλά ξέρω πολύ καλά το πολιτικό δίκαιο. Στο δίκαιο της πολιτικής υπάρχει ένας όρος που κάνει λόγο για **επικαιροποίηση** και εμείς το κάνουμε αυτό, αρκεί να υπάρχει συμφωνία μεταξύ των δύο πλευρών», είπε. Και συνέχισε: «Εγώ αναφέρθηκα στα θέματα αυτά, επειδή αναφερθήκατε εσείς σήμερα. Αν δεν τα λέγατε εσείς, θα συζητούσα τα θέματα αυτά στη συνάντηση με τον κ. Τσίπρα. Όπως και να συμβαίνει όμως, συζητήσαμε τα θέματα αυτά, εσείς εκ μέρους της Ελλάδας και εγώ εκ μέρους της Τουρκίας. Θέλω να σας ευχαριστήσω κι εγώ για τον χρόνο σας. Στην Τουρκία υπήρχαν διάφορα προβλήματα, γι' αυτό θα προχωρήσουμε σε αλλαγή του συστήματος διακυβέρνησης στις επόμενες εκλογές, το 2019».

"İyi dediniz, ama cevap vermeseydim kendime saygısızlık olurdu. Ben hukuk profesörü değilim, ama politik hukuku çok iyi biliyorum. Siyaset hukukunda Antlaşmanın güncellenmesi diye bir şart var bizde iki tarfla beraber bunu yapabiliriz" dedi. Ve şöyle devam etti: "Bu meselelere değindim çünkü bugün bahsettiniz. Eğer siz bahsetmeseydiniz, bu konuları Bay Tsipras ile görüşürken tartışırdım. Ama öyle de olsa sizler Yunanistan ben de Türkiye adına bu konuları görüşmüş olduk . Zaman ayırdığınız için de teşekkür ederim. Türkiye'de bir takım sorunlar var, bu yüzden 2019'da Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde değişiklik yapacağız». ⁶⁰¹

⁵⁹⁹ newsroom iefimerida.gr (7.12.2017)

⁶⁰⁰ Α. Παπαγελάς (7.12.2017)- www.kathimerini.gr, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yunanistan Kanalı SKAI'de Alexis Papahelas'a Röportaj Verdi, Youtube, HÖH Politika ve Gündem, (7.12.2017)

⁶⁰¹ Α. Παπαγελάς (7.12.2017)- www.kathimerini.gr, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yunanistan Kanalı SKAI'de Alexis Papahelas'a Röportaj Verdi, Youtube, HÖH Politika ve Gündem (7.12.2017)

Η ελληνική κυβέρνηση στήριξε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σχολιάζοντας: «Ο κ. Παυλόπουλος επανέλαβε τις θέσεις της ελληνικής πλευράς και δεν περιμέναμε να αλλάξει η Τουρκία τις θέσεις της. Η κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να πάρει γενναίες πρωτοβουλίες για αναβάθμιση των σχέσεων των δύο χωρών, μένει να φανεί αν η Τουρκία θα τις αξιοποιήσει. Το τανγκό θέλει δύο». ⁶⁰²

Στη συνάντησή του με τον Έλληνα πρωθυπουργό ο Τούρκος πρόεδρος είπε μεταξύ άλλων αναφορικά με την Συνθήκη της Λωζάννης: «Στη Δυτική Θράκη έχουμε μουσουλμανική μειονότητα και πιστεύουμε ότι στο θέμα αυτό πρέπει να γίνουν κάποιες καινούριες σκέψεις για τη Συνθήκη της Λωζάννης. Εμείς λέμε ότι το κατά κεφαλήν εισόδημα στην Ελλάδα φτάνει τα 15.000 Ευρώ κατά μέσο όρο, ενώ στη Δυτική Θράκη μόλις και μετά βίας φτάνει τα 2.000 Ευρώ. Υπάρχει ακόμη και το θέμα της μουφτείας.».

«Bati Trakya'da Müslüman bir azınlığa sahibiz ve bu konuda Lozan Antlaşması ile bazı yeni düşüncelerin yapılması gerektiğine inanıyoruz. Yunanistan'da kişi başına düşen gelirin ortalama 15 bin avroya ulaştığını, Bati Trakya'nın ise 2 bin 500 Euro olduğunu söylüyoruz. Müftü sorunu da var.» ⁶⁰³

«Εγώ εδώ και 15 χρόνια, σε όλους τους Έλληνες φίλους μου, τους πρωθυπουργούς, τους υπουργούς, λέω ότι κάτι πρέπει να κάνουμε για να αλλάξουμε αυτή τη Συνθήκη, αλλά δεν παίρνω καμιά απάντηση. **Εμείς δεν εποφθαλιμούμε την εδαφική ακεραιότητα καμιάς χώρας**», υπογράμμισε. ⁶⁰⁴

«15 yıldır, tüm Yunan dostlarıma, başbakanlara, bakanlara bu anlaşmayı değiştirmekle ilgili bir şeyler yapmamız gerektiğini söylüyorum, ama hiçbir cevap alamıyorum. Herhangi bir ülkenin toprak bütünlüğünde gözümlüz yoktur.».

Και συμπλήρωσε ⁶⁰⁵: «Εμείς δεν έχουμε κανένα πρόβλημα με την ελευθερία της πίστης, όμως νομίζω στη Δυτική Θράκη υπάρχει πρόβλημα. Δεν καταλαβαίνω γιατί να ενοχλούνται κάποιοι που συναντήθηκα με ομοεθνείς μας στο Λύκειο «Τζελάλ Μπαγιάρ». Αν δεν μπορούν να ανεχθούν μια τέτοια συνάντηση, αυτό επ' ουδενί λόγω συνάδει με τη δημοκρατία. Είναι σημαντικό να εφαρμόζονται τα δικαιώματα που αναγνωρίζει η Λωζάννη για τις μειονότητες. Αλλά για παράδειγμα για το θέμα της εκλογής μουφτή, παρά τις συζητήσεις επί χρόνια, το θέμα αυτό ακόμη δεν το έχουμε διευθετήσει. Όλο μας λένε για τη Σχολή της Χάλκης. Άντε και το λύσαμε αυτό το θέμα, ας πούμε... Άραγε για τα σχολεία των ομοεθνών μας στη Δυτική Θράκη θα υπάρξει ανάλογη στάση; Ή στο θέμα του τεμένους στην Αθήνα; Όλο συζητάνε και εξέλιξη καμιά. Για παράδειγμα, δήθεν κάνανε κάτι, αλλά για τζαμί δεν μοιάζει. Ούτε μιναρές δεν υπάρχει. Και εγώ τους είπα "ωραία, κάνατε κάτι και είπατε ότι μετά από δύο

⁶⁰² newsroom.iefimerida.gr (7.12.2017)

⁶⁰³ azınlıkça1.net, azınlıkça, Başbakan Tsipras Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü, 9 Aralık 2017-
www.hürriyet.com.tr (7.12.2017)

⁶⁰⁴ www.liberal.gr (8.12.2019) – www.trt.net.tr (10.12.2017)

⁶⁰⁵ www.hürriyet.com.tr (7.12.2017)

μήνες θα ανοίξει. Αλλά ούτε μιναρές δεν υπάρχει. Στη δική μας κουλτούρα τζαμί χωρίς μιναρέ δεν νοείται". Όπως και για εκείνους "εκκλησία χωρίς καμπάνα γίνεται;", τους ρώτησα. "Όχι, χρειάζεται και καμπάνα" μου είπαν. Επομένως και ο μιναρές για εμάς είναι το ίδιο σημαντικό. Όλα αυτά πρέπει να τα διευθετήσουμε, το να τα φοβόμαστε δεν έχει νόημα. Αναφέρθηκα και στο θέμα του μουφτή, τον οποίο διορίζουν. Όμως οι εκεί μουσουλμάνοι έχουν το δικαίωμα να εκλέγουν μόνοι τους τους μουφτήδες τους. Σ' αυτά πρέπει να υπάρχει αμοιβαιότητα, όπως για παράδειγμα τους εξήγησα πώς γίνεται η εκλογή των μελών της Ιεράς Συνόδου. Για να εκλέξεις Πατριάρχη στη Σύνοδο, πρέπει να διαθέτεις έναν ικανό αριθμό Μητροπολιτών. Έστειλα μήνυμα στον Πατριάρχη και του είπα "δώσε μας τα ονόματα, ας τους κάνουμε Τούρκους πολίτες και τότε θα έχεις τον απαιτούμενο αριθμό στην Ιερά Σύνοδο". Και μας έδωσαν 17 ονόματα. Και τα λύσαμε αυτά τα θέματα. Εμείς αυτά τα πράγματα δεν τα βλέπουμε ως προβλήματα. Μαζί τα κάνουμε. Και πριν, όταν ήμουν δήμαρχος, είχα πάει εκεί και εγώ ο ίδιος είχα εγκρίνει την ανακαίνισή της και τώρα πάλι τα εγκαίνια μαζί θα τα κάνουμε. Όλα αυτά τα εξήγησα στις συνομιλίες μου στην Ελλάδα. Εμείς, αν υπάρχει πρόβλημα, είμαστε πάντα εδώ για να δίνουμε λύσεις. Ως Τουρκία η έγνοια μας είναι να παράγουμε λύσεις σε προβλήματα, ανοιχτά, με ειλικρίνεια, και με εποικοδομητικό τρόπο. Είμαστε γείτονες. Δεν ωφελούν κανέναν οι καβγάδες.

Τα κοινά μας είναι περισσότερα του ενός. Το αισθάνεστε και στον δρόμο άλλωστε. Μεταξύ των λαών μας δεν υπάρχει πρόβλημα, ίσα ίσα ενδιαφέρονται ο ένας για τον άλλον. Σε ανώτατο επίπεδο φυσικά μερικές φορές υπάρχουν προβλήματα ατυχώς λόγω εσφαλμένης αντίληψης, όπως έχω αναφέρει. Αλλά είπαμε το εξής στις συνομιλίες μας στην Αθήνα: Εμείς δεν έχουμε κανένα πρόβλημα όσον αφορά στα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας και την εδαφική της ακεραιότητα. Πρέπει να επικεντρωθούμε σε βήματα που θα εξασφαλίσουν οφέλη και στις δύο χώρες και στους δύο λαούς. Είπαμε ότι είναι καλύτερο να λύνουμε τα προβλήματά μας με συζήτηση και ότι το να τα αναβάλλουμε διαρκώς δεν κερδίζει κανένας μας. Και η Τουρκία και η Ελλάδα πρέπει να βλέπουν τους ομοεθνείς τους και στις δύο χώρες αντιστοιχώς ως «γέφυρα». Είναι αρχή μας, να βοηθάμε να βρίσκεται λύση, όταν βλέπουμε κάπου ένα πρόβλημα. Για παράδειγμα το Ορφανοτροφείο στην Πρίγκηπο. Αν δεν κάνω λάθος, ήταν την περίοδο Καραμανλή. Η ΕΕ υποσχέθηκε να δώσει 150 εκ. ευρώ για την ανακαίνιση του Ορφανοτροφείου. Αλλά έμεινε στα λόγια. Όταν με ενημέρωσε ο πατριάρχης Βαρθολομαίος, αμέσως εμείς ενδιαφερθήκαμε. Όπως καταλαβαίνουμε, υπάρχουν κάποια θέματα στα οποία η Ελλάδα δεν συμμορφώνεται απόλυτα με τις επιταγές της Λωζάννης... Ναι, υπάρχουν. Και μέσα σε αυτό το πλαίσιο εξήγησα προ ολίγου τα προβλήματα που υπάρχουν.».⁶⁰⁶

"İnanç özgürlüğüyle ilgili hiçbir sorunumuz yok, ama Batı Trakya'da bir sorun olduğunu düşünüyorum. Celal Bayar Lisesinde yurttaşlarımla buluşup görüşmemin neden bazılarını rahatsız ettiğini anlayamıyorum. Böyle bir toplantıya tahammül edemezlerse, bu hiçbir şekilde demokrasi ile tutarlı değildir. Lozan tarafından tanınan hakların azınlıklara uygulanması önemlidir. Fakat mesela, müftülük seçiminde, yıllara dayanan tartışmalara rağmen, bu meseleyi henüz çözmedik. Bize

⁶⁰⁶ iefimerida (7.12.2020)

herkes Heybeliada Ruhban Okulu'ndan bahsediyor. Bu sorunu çözdük, diyelim... Batı Trakya'da okullarımıza benzer bir tutum sergilenecek mi? veya Atina'daki camii için herkes tartıştı fakat hiç bir gelişme yok. Örneğin, sözde bir şey yaptılar, ama bir camiye benzemiyor. Minare yok. Ben de onlara "güzel" dedim, bir şey yaptınız ve iki ay sonra açılacağını söylediniz, ama minaresi bile yok." Bizim kültürümüzde minaresiz camii bir anlam ifade etmiyor "Çan olmadan kilise olur mu?" diye sordum onlara. "Hayır, çanda gereklidir" dediler. Yani bizim için de minare aynı derecede önemli. Bütün bunları düzenlemeliyiz bunlardan korkmamızın hiçbir anlamı yok. Ayrıca, atadıkları müftülük sorununa da değindim. Ancak Müslümanların kendi müftülerini kendileri seçme hakkı vardır. Mesela, aralarında Kutsal Sinod üyelerinin seçimlerinin nasıl gerçekleştiğini açıkladığım gibi karşılıklılık olmalı. Kutsal Sinod'da bir Patrik seçmek için, yeterli sayıda Metropolitin olmalı. Patrik'e bir mesaj gönderdim ve ona "isimleri ver, Türk vatandaşı yapalım ve sonra Kutsal Sinod'da gerekli sayıya sahip olacaksınız" dedim. Ve bize 17 isim verdiler. Ve biz bu sorunları çözdük. Bu şeyleri problem olarak görmüyoruz. Birlikte yaparız. Daha önce, bennbelediye başkanıyken, oraya gitmişim ve onun tadilatını kendim onaylamışım ve şimdi açılışı birlikte yapacağız. Bütün bunlar Yunanistan'daki görüşmelerimde açıkladım. Biz bir sorun varsa, her zaman çözümler sunmak için buradayız. Türkiye olarak amacımız kaygılara, sorunlara açık, dürüst ve yapıcı bir şekilde çözüm üretmektir. Biz komşuyuz. Kavgalar kimseye fayda sağlamaz. Ortak çıkarlarımız var bunu da yolumuzda ilerlerken hiss ediyoruz. Halklarımız arasında sorun yok, birbirleriyle aynı derecede ilgileniyorlar. Tabii ki en yüksek düzeyde bazen sorunlar var, ama söylediğim gibi, maalesef bir yanlış anlaşılmaktan dolayı. Fakat bunu Atina'daki görüşmelerimizde belirttik: Yunanistan'ın egemenlik haklarına ve toprak bütünlüğüne ilişkin hiçbir sorunumuz yok. Her iki ülkeye ve her iki topluma fayda sağlayacak adımlar üzerine odaklanmalıyız. Sorunlarımızı tartışarak çözümlerin en iyisini olduğunu ve ertelenmesinin iki tarafa da faydası olmadığını söyledik. Hem Türkiye hem de Yunanistan, iki ülkedeki yurttaşlarını "köprü" olarak görmelidir. Bir yerde bir sorun gördüğümüzde bir çözüm bulmaya yardımcı olmak bizim ilkemizdir. Örneğin, Büyükada Yetimhane'si. Yanlış hatırlamıyorsam Karamanlis dönemi idi. AB, Yetimhane'nin yenilenmesi için 150 milyon avro sağlamaya söz verdi. Ama o lafta kaldı. Patrik Bartholomeos beni bilgilendirdiğinde, hemen ilgilenmeye başladık. Anladığımız gibi, Yunanistan'ın Lozan'ın şartlarına tam olarak uymadığı bazı konular var ... Evet, var. Ve bu bağlamda, var olan sorunları daha önce açıkladım.».⁶⁰⁷

Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι ο θεμέλιος λίθος για τις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, είτε ο πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας, ⁶⁰⁸ στη διάρκεια των κοινών δηλώσεων με τον Πρόεδρο της Τουρκίας Recep Tayyip Erdoğan στο Μέγαρο Μαξίμου μετά την περίπου δίωρης διάρκειας συνάντησή τους. Επισήμανε ότι είναι σημαντικό να ενισχυθούν οι διαυλοι επικοινωνίας ανάμεσα στις δύο χώρες και χαρακτήρισε ιστορική την επίσκεψη αλλά και την πρωτοβουλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Προκόπη Παυλόπουλο να τον προσκαλέσει, λέγοντας πως η ελληνική κυβέρνηση γνωρίζει τα προβλήματα που χωρίζουν την

⁶⁰⁷ www.hurriyet.com.tr (7.12.2017)

⁶⁰⁸ gr.euronews.com (7.12.2017)

Ελλάδα και την Τουρκία, καθώς κάποιοι τις δυναμιτίζουν καθημερινά. «Στην περίοδο που διανύουμε είναι σημαντικό να ενισχύσουμε τους διαύλους επικοινωνίας μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Αυτό μπορούμε να το κάνουμε μόνο στη βάση του αμοιβαίου σεβασμού. Του σεβασμού του διεθνούς δικαίου και του θεμέλιου λίθου των σχέσεων μας, της Συνθήκης της Λωζάννης», είπε ο κ. Τσίπρας. Στη συνέχεια τόνισε την ανάγκη να τερματιστεί η παραβατική τουρκική αεροναυτική δραστηριότητα στο Αιγαίο και σημείωσε πως δεν συνάδει με το καλό κλίμα να επικρέμεται απειλή του casus belli. «Συνομιλήσαμε ανοιχτά με τον Τούρκο πρόεδρο στην προσπάθειά μας να μην κρυφτούμε πίσω από διαφωνίες. Να τις εντοπίσουμε αλλά να άρουμε και τις παρεξηγήσεις, να καταλάβουμε ο ένας τι εννοεί ο άλλος. Μιλήσαμε για την ένταση στο Αιγαίο. Εγώ τόνισα ότι η παραβατική τουρκική αεροναυτική δραστηριότητα πρέπει να τερματιστεί. Οι αυξανόμενες παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου και ειδικότερα οι εμπλοκές στο Αιγαίο αποτελούν κίνδυνο για τις σχέσεις μας και κυρίως αποτελούν κίνδυνο για τους πλότους μας», είπε ο τότε πρωθυπουργός. Σε σχέση με την Θράκη, ο Αλέξης Τσίπρας επισήμανε: «Τα ζητήματα που αφορούν τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, που αφορούν τους Έλληνες πολίτες, δεν είναι ζητήματα διαπραγμάτευσης μεταξύ δύο κρατών. Εκεί θα εφαρμόσουμε την πολιτική μας, γιατί θέλουμε να την εφαρμόσουμε, και το πρόγραμμα μας το μεταρρυθμιστικό, γιατί αυτό είναι δική μας υπόθεση και θα την υλοποιήσουμε», είπε ο πρωθυπουργός και προσέθεσε: «Η μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη, αλλά και η ελληνική μειονότητα στην Τουρκία πρέπει να αποτελέσουν μοχλό έλξης ανάμεσα στις δύο χώρες, να μας φέρουν πιο κοντά. Η δική μας κυβέρνηση έχει ιδιαίτερη μέριμνα για τους Έλληνες μουσουλμάνους πολίτες και ιδιαίτερη ευαισθησία σε κάθε είδους μειονότητα και σε θρησκευτικές».⁶⁰⁹

Σε σχέση με την Συνθήκη της Λωζάννης ο πρόεδρος Erdoğan ανέφερε: «Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι μια συνθήκη που υπογράφηκε από 11 χώρες. Στη Συνθήκη υπάρχουν προβλέψεις μόνο για το Αιγαίο; Δεν υπάρχει τίποτε για το καθεστώς που διέπει τις δυο μειονότητες; Στη Δ. Θράκη έχουμε μουσουλμανική μειονότητα και πιστεύουμε πως στο θέμα αυτό μπορούν να γίνουν νέες σκέψεις». Ο Τούρκος Πρόεδρος ανέφερε επίσης πως το κατά κεφαλή στην Ελλάδα είναι 15.000 ευρώ και στη Δ. Θράκη 2.000 με 2.500 ευρώ και προσέθεσε: «Υπάρχει οικονομικό χάσμα. Επίσης, το θέμα τις μουφτείας. Ο αρχιμουφτής είναι διορισμένος δημόσιος υπάλληλος. Η συνθήκη της Λωζάννης προβλέπει ο Οικουμενικός Πατριάρχης να εκλέγεται από την Ιερά Σύνοδο». Ακόμα, ο κ. Erdoğan διαμήνυσε πως «δεν εποφθαλιμούμε την εδαφική ακεραιότητα καμιάς χώρας και καμιάς γείτονας χώρας» και υποστήριξε πως «δεν έχουμε πρόβλημα με θέματα ελευθερίας της πίστης. Υπάρχουν όμως θέματα στην Δυτική Θράκη». Επίσης, ο Τούρκος Πρόεδρος υποστήριξε πως «τα θέματα του Αιγαίου είναι δυσεπίλυτα, αλλά μπορούν να λυθούν με

⁶⁰⁹ gr.euronews.com (7.12.2017)

συνομιλίες» και σημείωσε: «Πρέπει να κοιτάζουμε το γεμάτο μέρος του ποτηριού. Να προχωρήσουμε και να κάνουμε σταθερά βήματα». ⁶¹⁰

Η αμφισβήτηση της Συνθήκης της Λωζάννης από τον Erdoğan ανοίγει ένα νέο, παντελώς άγνωστο και πολλαπλά επικίνδυνο κεφάλαιο στις διεκδικήσεις της Τουρκίας επί της Ελλάδας. Και όπως συνέβη στην οικονομία, κάποια στιγμή θα κληθούμε να πληρώσουμε την αδράνεια. Ας ελπίσουμε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση θα είμαστε έτοιμοι. Την οικονομία την ξαναφτιάχνεις κάποια στιγμή. Την πατρίδα που χάνεις, πολύ δύσκολα.

Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι ο πυλώνας πάνω στον οποίο οικοδομήθηκαν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις τον τελευταίο αιώνα. Η αμφισβήτηση του Erdoğan για τη Συνθήκη της Λωζάννης, συνδέεται με τις αμφισβητήσεις της Άγκυρας αναφορικά με τα θαλάσσια σύνορα στο Αιγαίο, αλλά με προεκτάσεις και στην Ανατολική Μεσόγειο. Στη Συνθήκη αναφέρεται πως στην Τουρκία ανήκουν μόνο όσες νησίδες δεν αναφέρονται ρητά στις άλλες συνθήκες και βρίσκονται στη ζώνη 3 μιλίων από τις μικρασιατικές ακτές. Η ίδια Συνθήκη δίνει στην Ελλάδα την κυριαρχία, όχι μόνο των μεγάλων νησιών που αναφέρονται ονομαστικά, αλλά και των παρακείμενων νησίδων. Μέσα στο αεροπλάνο της επιστροφής του στην Τουρκία, ο κ. Ερντογάν απαντώντας σε σχετικές ερωτήσεις των δημοσιογράφων για τα αποτελέσματα της επίσκεψής του στην Ελλάδα ανέφερε σχετικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης:

«Η Λωζάννη δεν είναι μία συμφωνία μεταξύ της Τουρκίας και της Ελλάδας. Η Λωζάννη είναι μια τεράστια Συνθήκη με πολλές διαφορετικές διαστάσεις. Αν πρέπει, μπορεί να τροποποιηθεί. Αν χρειάζεται να συνεχίσει έτσι όμως, φυσικά και θα συνεχίσει έτσι. Αλλά, αν οι δύο πλευρές αισθάνονται την ανάγκη να αλλάξουν κάποια συγκεκριμένα σημεία, μπορούν κάλλιστα να το κάνουν. Η Λωζάννη είναι μια λεπτομερής Συνθήκη, στην οποία υπάρχουν μέσα κι άλλες χώρες και αποτελείται από διάφορα Πρωτόκολλα για διαφορετικά θέματα. Εγώ πιστεύω ότι αν χρειάζεται, μπορεί κάλλιστα να τροποποιηθεί. Αυτό πιστεύω εγώ. Εσείς μπορεί να μην συμφωνείτε. Ο Έλληνας Πρόεδρος είναι ομοίως της άποψης ότι τέτοιου είδους Συνθήκες δεν μπορούν να τροποποιηθούν. Κατ' εμένα, αν οι ενδιαφερόμενες πλευρές αισθανθούν αυτή την ανάγκη, τότε μπορεί κάλλιστα να τροποποιηθεί. Και αυτό είπα στον πρόεδρο Παυλόπουλο εκεί. Όταν χρειάζεται, ακόμη και τα Συντάγματα δεν τροποποιούμε στη Βουλή; Τα τροποποιούμε. Επομένως, και οι Συνθήκες αν χρειάζεται, φυσικά και μπορούν να τροποποιηθούν. Αλλά αυτό το θέμα σαν να έχει γίνει λίγο εμμονή. Το ίδιο επεσήμανα και στον πρωθυπουργό Τσίπρα, όταν μίλησα μαζί του. Πάντως, η Λωζάννη είναι λάθος να εκλαμβάνεται ως θέμα που αφορά μόνο την Τουρκία και την Ελλάδα.»

"Lozan Türkiye ile Yunanistan arasında bir anlaşma değil. Lozan, birçok farklı boyutta büyük bir anlaşma. Gerekirse, değiştirilebilir. Tabii ki böyle devam etmesi

⁶¹⁰ gr.euronews.com (7.12.2017)

gerekiyorsa, bu şekilde devam edecektir. Ancak taraflar bazı belirli noktaları değiştirmeye ihtiyaç duyuyorsa, bunu yapabilirler. Lozan, başka ülkelerde var olan ve farklı konularda çeşitli Protokollerden oluşan ayrıntılı bir antlaşmadır. Gerekirse, iyi bir şekilde değiştirilebileceğine inanıyorum. Buna inanıyorum. Siz buna katılmayabilirsiniz. Yunanistan Cumhurbaşkanı da bu Antlaşmaların değiştirilemeyeceği kanaatinde. Benim görüşüme göre, eğer ilgili taraflar bu ihtiyacı hissediyorlarsa, o zaman değiştirilebilir. Ve ben de orada Başkan Pavlopoulos'a söyledim. Gerektiğinde, mecliste anayasada bile değişiklik yapıyor muyuz? Onları değiştiriyoruz. Bu nedenle ve gerekirse Antlaşmalar, elbette, değiştirilebilir. Ama bu mesele biraz saplantı haline gelmiş gibi. Başbakan Tsipras'la da konuştuğumda söyledim. Ancak, Lozan'ın sadece Türkiye ve Yunanistan için bir mesele olarak algılanması yanlış.»⁶¹¹

Συγκεκριμένα, το άρθρο 15 της Συνθήκης της Λωζάννης αναφέρει:

*«Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των κάτωθι απαριθμωμένων νήσων, τουτέστι της Αστυπάλαιας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψών, Σύμης και Κω, των κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Καστελορίζου».*⁶¹²

Λαμβάνοντας κανείς υπόψη τις αξιώσεις της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και το γεγονός ότι η ΑΟΖ του Καστελορίζου αποκλείει οποιαδήποτε αξίωση της Τουρκίας στην περιοχή, είναι λογικό η Άγκυρα να ζητεί αναθεώρησή της.

Η αλήθεια είναι ότι οι δηλώσεις Erdoğan προκάλεσαν έκπληξη, αφού είναι η πρώτη φορά που Τούρκος πρόεδρος κάνει ευθεία αναφορά στη συγκεκριμένη Συνθήκη, αφήνοντας να εννοηθεί ότι η χώρα του ζημιώθηκε από αυτήν. Δεν θα έπρεπε, όμως, καθώς ο κ. Erdoğan είχε πάλι αναφερθεί, εμμέσως, στη Συνθήκη της Λωζάννης πριν από λίγα χρόνια όταν μιλώντας σε κομματικό ακροατήριο είχε πει: *«μήπως δεν είμασταν εμείς, που με τις υπογραφές μας δώσαμε αυτά τα νησιά που είναι μπροστά στη μύτη μας;»* Τότε, μάλιστα, δεν υπήρχαν στο προσκήνιο τα διαλυτικά φαινόμενα που ταλανίζουν σήμερα την Τουρκία, ώστε να υφίσταται η δικαιολογία της "εσωτερικής κατανάλωσης".

Και δεν είναι ο μόνος. Στο παρελθόν Τούρκοι αξιωματούχοι είχαν αμφισβητήσει ακόμα και την ελληνικότητα της νήσου Γαύδου, νότια της Κρήτης, ενώ η θεωρία των **«γκριζών ζωνών»** παραμένει ακόμα προμετωπίδα των παράνομων τουρκικών διεκδικήσεων στο Αιγαίο.

Σε πρόσφατες δηλώσεις του στο τουρκικό τηλεοπτικό δίκτυο TRT World τον Οκτώβριο του 2019 με αφορμή το Συριακό Πρόβλημα ο Erdoğan αμφισβήτησε

⁶¹¹ www.hurriyet.com.tr (7.12.2017)

⁶¹² Συνθήκη της Λωζάννης, Άρθρο 15, βλ. σελ. 49

ευθέως πάλι τη Συνθήκη της Λωζάννης λέγοντας «...μας έδωσαν ένα κράτος που.. στριμώχτηκε σε μία μικρή περιοχή, στην Ανατολία. Ως έθνος βέβαια δεν το αποδεχθήκαμε αυτό. Μετά τη νίκη στον πόλεμο της Ανεξαρτησίας, **αποδεχθήκαμε το λιγότερο από αυτό που μπορούσαμε να δεχθούμε στη Συνθήκη της Λωζάννης**. Τα κράτη που δημιουργήθηκαν χαράσσοντας τα σύνορά τους σ' ένα χαρτί με χάρακα και όχι με αίμα και ιδρώτα, δεν είναι αληθινά κράτη». Νωρίτερα, είχε δηλώσει χωρίς περιστροφές πως δεν πιστεύει στο διεθνές δίκαιο, αλλά στο «**πολιτικό δίκαιο**» και στο «**δίκαιο της ισχύος**». ⁶¹³

Πρόσφατα, την 25.8.2020, ο τέως Πρόεδρος της Δημοκρατίας Προκόπης Παυλόπουλος συμμετέχοντας σε διαδικτυακή συζήτηση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Δημοσίου Δικαίου/European Public Law Organization (EPLO) με θέμα: «*Η προκλητική παραβατικότητα της Τουρκίας κατά την εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάννης, σχετικά με το ζήτημα των Μειονοτήτων*», επισήμανε, μεταξύ άλλων ότι:

«Βασική εθνική θέση μας είναι και το ότι η Συνθήκη της Λωζάννης του 1923 - και όλες οι μεταγενέστερες, κάθε μορφής, εκτελεστικές της ρυθμίσεις- δεν επιδέχονται, καθ' οιονδήποτε τρόπο, αναθεώρηση ή τροποποίηση. Άρα, το σύνολο των ρυθμίσεων της Συνθήκης της Λωζάννης αποτελούν -και θ' αποτελούν στο μέλλον- το συμπαγές θεσμικό και πολιτικό θεμέλιο των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, τόσο ως προς τα μεταξύ τους σύνορα όσο και ως προς όλα τα επιμέρους ζητήματα, τα οποία εμπίπτουν στο ρυθμιστικό τους πλαίσιο. Η Ελλάδα, όπως ήδη τονίσθηκε, σέβεται, στο ακέραιο, τους κάθε είδους κανόνες της Συνθήκης της Λωζάννης, πρωτίστως δε τους κανόνες της που αφορούν την Ελληνική Θράκη, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι κανόνες για την Θρησκευτική Μουσουλμανική Μειονότητα». ⁶¹⁴

Οι Βαθύτεροι Λόγοι της Τουρκικής Στάσης

Μετά το πραξικόπημα πολλά ήταν αυτά που άλλαξαν στην Τουρκία. Ένα από αυτά είναι η στάση του Erdoğan προς τους Κεμαλιστές. Ο Τούρκος πρόεδρος θέλει να εμφανιστεί πιο επιθετικός εναντίον τους και προσπαθεί με κάθε τρόπο να αποδομήσει την «αγιότητα» του Κεμάλ. Με την αμφισβήτηση της Συνθήκης της Λωζάννης που είχε παρουσιαστεί τότε ως νίκη της Τουρκίας ο Erdoğan επιδεικνύει ασέβεια και βλασφημία προς τον κεμαλισμό. Η αναφορά του λοιπόν δεν είχε να κάνει τόσο με την επιθυμία για αμφισβήτηση των συνόρων, όσο με το εσωτερικό ακροατήριο στο οποίο απευθυνόταν για να δείξει πως ο Κεμάλ έκανε λάθη και ήταν ιδιαίτερα ενδοτικός στους Ευρωπαίους σε αντίθεση με τον ίδιο.

⁶¹³ www.trtworld.com (9.10.2019)

⁶¹⁴ Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (25.8.2020) - EPLO Youtube, Οι Μειονότητες κατά τη Συνθήκη της Λωζάννης, <https://www.youtube.com/channel/UCvm9oiMgbLnh4okMEFfwIQ> (25.8.2020)

«Αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης σημαίνει κατάργηση της Τουρκικής Δημοκρατίας», δήλωσε ο βουλευτής του Ρεπουβλικανικού Λαϊκού Κόμματος (CHP) και δημοσιογράφος, Baris Yarkadas **καλώντας τον Ερντογάν να διορθώσει τις ατυχείς δηλώσεις του** το συντομότερο, όπως είπε. Σε συνέντευξη τύπου στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση, ο Τούρκος βουλευτής είπε ότι «το Εθνικό Συμβόλαιο και η Συνθήκη της Λωζάννης είναι για την Τουρκία ο τίτλος ιδιοκτησίας της. Το να ανοίγει κανείς συζήτηση για τη Συνθήκη της Λωζάννης, να αγνοεί τη Συνθήκη της Λωζάννης και να λέει ότι μπορεί να την αναθεωρήσει σημαίνει κατάργηση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Ο Ερντογάν πρέπει το συντομότερο να διορθώσει αυτές τις ατυχείς δηλώσεις του».⁶¹⁵

Στην τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα ανατρέχει η γερμανική εφημερίδα Süddeutsche Zeitung για να εξηγήσει και τη σημερινή σπουδή της Τουρκίας να παίξει ρόλο στην ανακατάληψη της Μοσούλης από το Ισλαμικό Κράτος στο Βόρειο Ιράκ. **Στη Λωζάννη, το καθεστώς της Μοσούλης δεν είχε διευθετηθεί**, τελικά η Κοινωνία των Εθνών (προάγγελος του ΟΗΕ) κατακύρωσε την περιοχή στο Ιράκ. Η εφημερίδα επικαλείται τον διεθνολόγο Baskin Oran από το πανεπιστήμιο της Άγκυρας, σύμφωνα με τον οποίο η κριτική του Erdoğan για τη Συνθήκη της Λωζάννης **έχει λιγότερο να κάνει με τα ελληνικά νησιά και περισσότερο με το κουρδικό και την πλούσια σε πετρελαϊκά κοιτάσματα Μοσούλη**. Μάλιστα στη Λωζάννη η Τουρκία δεν είχε καν θέσει ζήτημα Δωδεκανήσου που κατοικείτο κατά 90% από Έλληνες. «Πολλά συνηγορούν υπέρ της ερμηνείας του Οράν», πιστεύει η γερμανική εφημερίδα. «Ο Erdoğan κατάφερε κιόλας να μετατρέψει τη Μοσούλη με πολύ πάθος σε εσωτερικό ζήτημα της Τουρκίας. «Στην ιστορία της Μοσούλης ήμασταν παρόντες», είπε ο Τούρκος πρόεδρος, «φυσικά σεβόμαστε τα σημερινά σύνορα, αλλά δεν μπορούμε να βάλουμε σύνορα στην καρδιά μας. Η Τουρκία στηρίζει τους ομοεθνείς της στη Θράκη, στην Κύπρο, στην Κριμαία και παντού...». Ο Erdoğan κάνει προφανώς τα πάντα για να επιβάλει στην τουρκική δημοκρατία ένα προεδρικό σύστημα, έστω κι χρειαστεί να συντρίψει τα θεμέλιά της. Έκανε κιόλας την αρχή με τη Λωζάννη», σημειώνει η εφημερίδα. Η αναπληρώτρια επικεφαλής του διεθνούς τμήματος της εφημερίδας Süddeutsche Zeitung Christiane Schlötzer δημοσιεύει ανάλυση μέσα από την οποία επιχειρεί, επίσης, να εξηγήσει τη στάση και τις δηλώσεις του Erdoğan. Ο τίτλος του άρθρου της είναι χαρακτηριστικός: «Ο Erdoğan και τα σύνορα της καρδιάς του/Erdoğan und die Grenzen seines Herzens».⁶¹⁶ Ο ιστορικός αναθεωρητισμός του Erdoğan και των οπαδών του έχει ένα **συγκεκριμένο στόχο** που δεν είναι βέβαια τα ελληνικά νησιά, αλλά ο İsmet İnönü και η πολιτική του κατά της θεοκρατίας. «Ο İnönü ήταν ένας από τους πιο στενούς συνεργάτες του ιδρυτή της σύγχρονης Τουρκίας Κεμάλ Ατατούρκ

⁶¹⁵ <https://www.iefimerida.gr/news/381483/salos-me-tin-apaitisi-erntogan-na-anatheorithei-i-synthiki-tis-lozanis>, iefimerida (7.11.2020)

⁶¹⁶ Ch. Schlötzer, Erdoğan und die Grenzen seines Herzens, Εφημερίδα Süddeutsche Zeitung (18.6.2018), 1-3

και ο επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη. Μετά τον θάνατο του Ατατούρκ το 1938 τον διαδέχθηκε στην προεδρία. Με άλλα λόγια, ο Erdoğan προετοιμάζει τον αποχαιρετισμό του κεμαλισμού, της κυρίαρχης μέχρι σήμερα ιδεολογίας στην Τουρκία», γράφει η Schlötzer. Πρόσφατα στο μήνυμά του για την 96η Επέτειο από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης ο πρόεδρος Erdoğan δήλωσε: **«Σήμερα, είμαστε υπερήφανοι για τον εορτασμό της 96^{ης} επετείου από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, του ιδρυτικού εγγράφου της Δημοκρατίας της Τουρκίας. Αυτό το έτος αντιπροσωπεύει επίσης την εκατονταετηρίδα της έναρξης του αγώνα μας για ανεξαρτησία. Ο τουρκικός πόλεμος της Ανεξαρτησίας διεξήχθη ενάντια στους ισχυρότερους στρατούς της υφηλίου και επιστεγάστηκε με τη Συνθήκη της Λωζάννης, τη σφραγίδα της ανεξαρτησίας της χώρας μας».** ⁶¹⁷

Η Στάση της Βουλγαρίας

«Η αναθεώρηση μιας διεθνούς συνθήκης δεν θεωρώ ότι θα ήταν εποικοδομητική για τα Βαλκάνια» τόνισε ο πρωθυπουργός της Βουλγαρίας Boyko Borisov, σχολιάζοντας τις δηλώσεις του Τούρκου προέδρου Recep Tayyip Erdoğan σε σχέση με τη Συνθήκη της Λωζάννης. «Όσον αφορά τις δηλώσεις Erdoğan για τη Συνθήκη της Λωζάννης, αν και απάντησε ήδη ο κ. Αλέξης Τσίπρας, θα ήθελα να πω ότι η αναθεώρηση μιας διεθνούς συνθήκης δεν θεωρώ ότι θα ήταν εποικοδομητική για τα Βαλκάνια», τόνισε ο κ. Borisov, μιλώντας στην κοινή συνέντευξη Τύπου μετά το πέρας της τετραμερούς Συνόδου Ελλάδας-Βουλγαρίας-Σερβίας-Ρουμανίας, που διεξήχθη στο Βελιγράδι. «Τι θα πρέπει να γίνει; Να συζητήσουμε ξανά την Ιστορία; Να επιστρέψουμε στο παρελθόν; Τότε θα πρέπει να εξαφανιστούμε. Δεν θα μπορέσουμε να συνυπάρξουμε», ανέφερε χαρακτηριστικά ο Βούλγαρος πρωθυπουργός. Αναφερόμενος ευρύτερα στη συνεργασία στα Βαλκάνια, είπε – μεταξύ άλλων – πως «θα πρέπει να επιδεικνύουμε τη σοφία μας και όχι αυτά που μας διχάζουν» και «να ξεπεράσουμε τα προβλήματα του παρελθόντος, διότι έτσι θα γίνουν οι σχέσεις μας πιο δυνατές από ποτέ» με στόχο «ένα καλύτερο μέλλον για όλους τους λαούς των χωρών μας». Το υπουργείο Εξωτερικών της Βουλγαρίας διαμήνυσε ότι οποιαδήποτε συζήτηση για την αναθεώρηση της συνθήκης που καθόρισε τα σύνορα των γειτονικών της χωρών, της Ελλάδας και της Τουρκίας, δεν θα βοηθήσει τη σταθερότητα στην περιοχή. Η ανακοίνωση του υπουργείου δόθηκε στη δημοσιότητα μία ημέρα αφότου ο πρόεδρος της Τουρκίας Recep Tayyip Erdoğan μίλησε για επικαιροποίηση της Συνθήκης της Λωζάννης. «Η Βουλγαρία πιστεύει ότι μια συζήτηση για τις ειρηνευτικές συμφωνίες και τα υπάρχοντα σύνορα δεν είναι επωφελής για τη διεθνή κοινότητα και τη σταθερότητα στην περιοχή. Οποιαδήποτε αναθεώρηση των διεθνών συνθηκών μπορεί να γίνει μόνο κατόπιν αμοιβαίας συμφωνίας μεταξύ των χωρών, βάσει

⁶¹⁷ [iefimerida.gr-https://www.ifemerida.gr/kosmos/erntogan-perifanos-gia-synthiki-tiw-lozanis](https://www.ifemerida.gr) (25.7.2019)

του διεθνούς δικαίου», ανέφερε το υπουργείο Εξωτερικών της Βουλγαρίας, καλώντας Αθήνα και Άγκυρα «να συνεχίσουν στον δρόμο του διαλόγου». Το υπουργείο πρόσθεσε ότι συζήτησε το ζήτημα με τον πρεσβευτή της Τουρκίας στη Σόφια.^{618,619}

Η Στάση των ΗΠΑ

Η αμερικανική κυβέρνηση διεμήνυσε ότι δεν συμφωνεί με τις δηλώσεις του προέδρου της Τουρκίας για επικαιροποίηση της Συνθήκης της Λωζάννης. Εκπρόσωπος δε του State Department δήλωσε ότι για τις ΗΠΑ είναι ζήτημα αρχής να υποστηρίξουν την κυριαρχία των χωρών της περιοχής, συμπεριλαμβανομένων της Ελλάδας και της Τουρκίας.⁶²⁰

Η Στάση της Ε.Ε.

Η ΕΕ έχει καταστήσει σαφές ότι όλες οι υποψήφιες χώρες πρέπει να σέβονται τις διεθνείς συνθήκες, αναφέρει δημοσίευμα της 6.12.2017 του ευρωπαϊκού ιστότοπου euractiv.com, το οποίο επικαλείται Ευρωπαϊκό αξιωματούχο.⁶²¹

Συνεχίζοντας πάντα την ίδια πολιτική στάση, την 29.12.2020 ο Τούρκος υπουργός Ενέργειας Fatih Dönmez έθεσε ζήτημα επαναδιαπραγμάτευσης της Συνθήκης της Λωζάννης. «Με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και με πολέμους που ακολούθησαν υπήρξαν κάποιες συνθήκες που δεν είναι ξεκάθαρες και ίσως αυτές έβαλαν τα θεμέλια των σημερινών συζητήσεων. Μια από αυτές είναι η Λωζάννη. Όμως πέρασαν 100 χρόνια, πιστεύω ότι αυτά μπορούμε να καθίσουμε να τα συζητήσουμε, να διαπραγματευτούμε», δήλωσε χαρακτηριστικά. Ο Dönmez, στη συνέντευξή του στο τηλεοπτικό δίκτυο Kanal 7, κατηγόρησε για άλλη μία φορά την Αθήνα και δήλωσε πως «αν δείτε τι υποστηρίζει η Ελλάδα, είναι σαν να μας εγκλωβίζει στις ακτές μας. Με τη βοήθεια του Θεού θα παραιτηθούν το συντομότερο δυνατόν από αυτά τα λάθη τους», ανέφερε.⁶²²

⁶¹⁸ newsrooniefimerida.gr, ΑΠΕ-ΜΠΕ. (9.12.2017)

⁶¹⁹ www.capital.gr (15.3.2018), www.cnn.gr (9.12.2017)

⁶²⁰ iefimerida.gr (7.12.2017) - <https://www.iefimerida.gr/news/381483/salos-me-tin-apaitisi-erntogan-na-anatheorithei-i-synthiki-tis-lozanis>

⁶²¹ www.euractiv.com/news (6.12.2017)

⁶²² Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Αρ. φύλλου 30608 (29.12.2020) 1

8. Σύντομη Αναφορά για τις Γκριζες Ζώνες στο Αιγαίο και την Αμφισβήτηση της Υφαλοκρηπίδας των Νησιών μας

Οι Γκριζες Ζώνες στο Αιγαίο

Μετά την κρίση των Ιμίων (τουρκιστί Kardak) το 1996 η Τουρκία ανέπτυξε μια νέα θεωρία περί υπάρξεως «γκρίζων ζωνών κυριαρχίας», το καθεστώς των οποίων θεωρεί ασαφές. Έτσι, άρχισε να αμφισβητεί 1.000 νησίδες στο Αιγαίο ενώ τον Φεβρουάριο του 1996 μίλησε για 3.000 αμφισβητούμενους βράχους και νησίδες, προβάλλοντας ως κύριο επιχείρημα ότι πολυάριθμες νησίδες και βραχονησίδες στο Αιγαίο δεν αναφέρονται στα κρίσιμα Άρθρα 6, 12, 14, 15 και 16 της Συνθήκης της Λωζάννης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Μαυρειές ή Λαγούσες νήσοι (τουρκιστί Karayer ή Tanyan adaları), που βρίσκονται κοντά στην είσοδο των Δαρδανελλίων, σε απόσταση πέραν των 3 μιλίων από τις τουρκικές ακτές, αλλά δεν αναφέρονται καθόλου στο Άρθρο 14 της Συνθήκης, όπως η Ίμβρος και η Τένεδος. Από το καλοκαίρι του 1996 ο αριθμός των αμφισβητούμενων νησιών μας περιορίστηκε σε 100-150 μικρά νησάκια του Αιγαίου. Από το 2013 αναφέρθηκαν διαδοχικά 16, 17 και τέλος 18 νησιά, που είναι τα αναφερόμενα στον ακόλουθο Πίνακα.⁶²³

Τα 18 Ελληνικά Νησιά που η Τουρκία έχει βάλει σε "Γκριζα Ζώνη"

Ελληνικό Όνομα	Τουρκική Ονομασία	Μόνιμος Πληθυσμός το 2011	Έκταση σε τ.χλμ.
Φούρνοι (Σάμος)	Fornoz adaları	1033	30,50
Θύματα (Σάμος)	Hursit adası	151	10
Οινούσες (Χίος)	Koyun adası	826	17,43
Καλόγεροι (Ψαρά)	Venedik kayası	-	βράχοι
Αγαθονήσι (Δωδεκάνησα)	Esek adası	185	13,40
Ψέρμιος (Δωδεκάνησα)	Keçi adası	80	14,60
Αρκιοί (Δωδεκάνησα)	Nergiscik adası	44	6,70
Γυαλί (Δωδεκάνησα)	Sakarçilar/Yalı adacığı	21	4,60
Λέβιθα (Δωδεκάνησα)	Koçbaba adası	12/2018	9,10
Φαρμακονήσι (Δωδεκάνησα)	Bulamaç adası	10	3,90
Καλόλιμνος (Δωδεκάνησα)	Kalolimnos adası	2	1,95
Κίναρος (Δωδεκάνησα)	Ardıcık adası	1	4,60
Σύρνα (Δωδεκάνησα)	Ardacık adası	-	7,87
Γαύδος (Κρήτη-Χανιά)	Gavdos adası	152	32,40
Γαϊδουρονήσι/Χρυσή (Κρήτη)	Gaidhouronisi adası	2	4,75
Κουφονήσι (Κρήτη)	Koufonisi adası	-	4,25
Δία (Κρήτη)	Dhia adası	-	11,90
Διονυσάδες (Κρήτη) – 4 νησίδες	Dionysades adalar	-	0,30

Πηγή: Α. Συρίγος, *Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, Μάρτιος 2020*, 37

⁶²³ Α. Συρίγος, *Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*, Ειδική Έκδοση Εφημερίδας Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Μάρτιος 2020) 38-39, Θ.Ντόκου, Αλφαβητάρι των ελληνο-τουρκικών θέσεων, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 95-96, www.protothema.gr (7.10.2016)

Συνοψίζοντας, ο συνολικός αριθμός των αμφισβητούμενων από την Τουρκία ελληνικών νησιών και βραχονησίδων ποικίλλει ανάλογα με την εποχή και την πηγή, με το σύνολο αυτών να κυμαίνεται κάπου μεταξύ **16, 17, 25**⁶²⁴, **29, 58, 127** και **152**.⁶²⁵

Πάντως οι πιο αμφισβητούμενες από μέρους της Άγκυρας 152 νησίδες και βραχονησίδες, αναφερόμενες από την Τουρκία ως **EGAYDAAK**,⁶²⁶ στο Αιγαίο και στο Κρητικό Πέλαγος είναι οι ακόλουθες:

Βόρειο Αιγαίο

1) Σύμπλεγμα Ζουράφας: Νησίδα Ζουράφα, βραχονησίδα Ζουράφα 1, βραχονησίδα Ζουράφα 2.

2) Σύμπλεγμα Οινουσσών: Οινούσσες, βραχονησίδα βόρεια Οινουσσών, Βάτος, νησίδα δυτικά από Βάτο, Ποντικονήσι, Μανδράκι, Αρχοντόνησο, Γαβάθι, Πασάς, νησίδα δυτικά από Πασά, Πρασονήσι, βραχονησίδα Β.Δ. Από Πρασονήσι, βραχονησίδα νότια από Πρασονήσι, νησίδα νο1 έναντι Οινουσσών, νησίδα νο2 έναντι Οινουσσών, νησίδα Ν.Δ. από Ποντικονήσι, βραχονησίδα νο1 νότια από Οινούσσες, βραχονησίδα νότια από Οινούσσες.

Κεντρικό Αιγαίο

3) Βραχονησίδες Καλόγεροι

Ανατολικό Αιγαίο

4) Σύμπλεγμα Αντίπαρων και Βενέτικου: Νησίδα Αντίπαρα και 26 μικρές βραχονησίδες, νησίδα νότια από Αντίπαρα και 4 βραχονησίδες, νησίδα Κουτσουλιά και 6 βραχονησίδες, βραχονησίδα Βενέτικο και 2 βραχονησίδες.

Βορειοανατολικό Αιγαίο

5) Σύμπλεγμα νησιών Φούρνοι: Φούρνοι, Διαπόρι, Άγιος Μηνάς, νησίδα νότια από Άγιο Μηνά, βραχονησίδα νότια από Άγιο Μηνά, Μακρονήσι, Πλάκα, Πλακάκι, Στρογγυλό, Μεγάλος Ανθρωποφάγος, Μικρός Ανθρωποφάγος, Λιμενόπετρα, Θυμανάκι, Θύμαινα, νησίδα νο 1 βόρεια από Θύμαινα, νησίδα νο 2 βόρεια από Θύμαινα, Αλατονήσι, Πετροκάραβο νησίδα Β.Δ. από Θύμαινα και

⁶²⁴ Τόσα είχε παρουσιάσει το 2013 στην τουρκική Βουλή ο τότε Τούρκος ΥΠΕΞ Ahmet Davudoğlu

⁶²⁵ Γ.Λιμαντζάκη, Οι λεγόμενες «Γκρίζες Ζώνες» στο Αιγαίο: Ποια νησιά διεκδικεί η Τουρκία και με ποια επιχειρήματα;30.1.2017/http://www.newspepper.gr/i-legomenes-gkrizes-zones-sto-eggeo-pia-nisia-diekdiki-i-tourkia.

⁶²⁶ EGAYDAAK είναι το αρκτικόλεξο της φράσης «Egemenligi Anlasmalarla Yunanistan’da Devredilmemis Ada Adacikve Kayaliklar», δηλαδή «**νησιά, νησίδες και βραχονησίδες των οποίων η κυριότητα δεν παραχωρήθηκε στην Ελλάδα**». Το περιβόητο αυτό αρκτικόλεξο ήρθε στην επιφάνεια το 1996 μέσω ενός εγχειριδίου που εκδόθηκε από τις Ακαδημίες Πολέμου της Τουρκίας. Από τότε ο όρος αυτός επανέρχεται στην επικαιρότητα σε τακτά χρονικά διαστήματα. (Πηγή: PRONEWS.gr, 16.8.2017)

μία βραχονησίδα, Καρνιαστή (σύμπλεγμα νησιών Φούρνοι), Αγριδιό, Άνυδρο, βραχονησίδα Πετροκάραβο 1, βραχονησίδα Πετροκάραβο 2, βραχονησίδα Πετροκάραβο 3.

Νότιο Αιγαίο

6) **Σύμπλεγμα νησιών Αρκοί:** Αρκοί, Καλόβολος, Αγρελούσσα, Αβάθιστο, Μακρονήσι, βραχονησίδα Ν.Α. από Μακρονήσι, νησίδα Ζούκα 1, νησίδα Ζούκα 2, Σμινερονήσι, Ψαθονήσι, νησίδα δυτικά από Καλόβολο, Στρογγυλή, Μάραθος, Σπολάτος, Κόμαρος.

7) **Σύμπλεγμα νησιών Αγαθονησίου:** Αγαθονήσι, Νερά, Στρογγυλό, Γλάρος, Ψαθονήσι, Κουνέλι, Πράσσοι, νησίδα Ν.Δ. του Πράσσοι, Καζαγάνι βραχονησίδα δυτικά από Αγαθονήσι, βραχονησίδα Ν.Δ. από Αγαθονήσι, βραχονησίδα βόρεια από Αγαθονήσι.

8) **Σύμπλεγμα νησιών Φαρμακονησίου:** Μαραθονήσι, νησίδα δυτικά από Φαρμακονήσι, Ψέριμος, βραχονησίδα Βασιλική, νησίδα Ν.Δ. από Ψέριμο, Πλάτη, βραχονησίδα νο 1 νότια από Πλάτη, βραχονησίδα νο 2 νότια από Πλάτη, βραχονησίδα Νεκροθήκες, Πίτα, Μεγάλη Ίμια, Μικρή Ίμια, Καλόλιμνος, Πράσσοι, Λυδία.

9) **Σύμπλεγμα νησιών Β.Α. Νισύρου:** Περγούσα, 4 βραχονησίδες γύρω από Περγούσα, Στρογγυλή, Γυαλί 3 βραχονησίδες γύρω από Γυαλί, βραχονησίδες γύρω από Γυαλί, Παχειά, Κανδελιούσσα, Άγιος Αντώνιος.

10) **Σύμπλεγμα νησιών Λέβιθας και Κίναρου:** Λέβιθα, νησίδα βόρεια από Λέβιθα, νησίδα νότια από Λέβιθα, Κίναρος, βραχονησίδα δυτικά από Κίναρο, Μαύρα, νησίδα ανατολικά από Μαύρα, Γλάρο.

11) **Σύμπλεγμα νησιών Ν.Α. Αστυπάλαιας:** Σύρνα, βραχονησίδα Σύρνα 1, βραχονησίδα Σύρνα 2, βραχονησίδα Σύρνα 3, Μεγάλος Αδελφός, Μικρός Αδελφός, βραχονησίδα δυτικά από Μικρό Αδελφό, Στεφάνια, Πλακίδα, βραχονησίδα 1 δυτικά από Πλακίδα, βραχονησίδα 2 δυτικά από Πλακίδα, Γιάννη, Μεσονήσι.

12) **Σύμπλεγμα νησιών Β.Δ. Κάρπαθου:** Αυγό, βραχονησίδα 1 δυτικά από Αυγό, βραχονησίδα 2 δυτικά από Αυγό, Καμηλονήσι, Μεγάλο Σοφράνο, Μικρό Σοφράνο, 2 βραχονησίδες νότια από το Μικρό Σοφράνο, Σόχας, Καραβονήσια, νησίδα νότια από Καραβονήσια, Αστακίδα Αστακιδόπουλο, νησίδα και βραχονησίδα βόρεια από Αστακιδόπουλο, νησίδα Β.Α. από Αστακιδόπουλο, Ουνιανήσια, νησίδα δυτικά από Ουνιανήσια.

Κρητικό Πέλαγος

13) **Σύμπλεγμα νησιών Κρητικού Πελάγος:** Αυγονήσι, Δίας, δύο βραχονησίδες πλησίον Δίας, Πεταλίδι, Παξιμάδι, Διονυσάδες, Βραχονησίδα βόρεια από Διονυσάδες, Δραγονάδα, Πρασονήσι, Παξιμάδα.

Επισημαίνεται ότι το θέμα της λίστας EGAYDAAK έθεσε πάλι πρόσφατα την 14.9.2020 ο Τούρκος Υπουργός Άμυνας Hulusi Akar και λίγο πιο πριν ο Τούρκος ΥΠΕΞ Mevlut Cavusoğlu.⁶²⁷

Πάντως πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι πιθανή επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων από τα 6 στα 12 ναυτικά μίλια – σύμφωνα με την 3^η Διεθνή Διάσκεψη για το Δίκαιο της Θάλασσας⁶²⁸- θα τερμάτιζε αυτόματα τις περισσότερες από τις τουρκικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο.

Η Υφαλοκρηπίδα των Νησιών μας

Η Υφαλοκρηπίδα, όπως είναι γνωστό, είναι τμήμα του παράκτιου βυθού της θάλασσας. Κατά την Ωκεανογραφία ορίζεται ως το τμήμα που αποτελεί την ομαλή προέκταση της ακτής κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας ως το σημείο στο οποίο αυτή διακόπτεται απότομα. Το πλάτος της ποικίλλει ανάλογα με τη μορφολογία της κάθε περιοχής. Όταν η προέκταση αυτή της υφαλοκρηπίδας υπολογίζεται από ίχνη "ηπειρωτικής ακτής", τότε πρόκειται για ηπειρωτική υφαλοκρηπίδα (continental shelf), ενώ όταν αυτή υπολογίζεται από ίχνη "νησιωτικής ακτής", τότε πρόκειται για νησιωτική υφαλοκρηπίδα (insular shelf). Η υφαλοκρηπίδα έχει μεγάλη οικονομική σημασία, αφού σχετίζεται με την αλιεία, την εξόρυξη υδρογονανθράκων κ.ά. Η υφαλοκρηπίδα και το καθεστώς της σήμερα ορίζεται στο Διεθνές Δίκαιο και παραχωρείται στο παράκτιο κράτος.⁶²⁹

Για λόγους πρακτικούς και πολιτικούς, όμως, ο νομικός ορισμός της διαφέρει από τον γεωλογικό. Σύμφωνα με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, **ως υφαλοκρηπίδα ορίζεται κατά βάση ο βυθός της θάλασσας εντός ακτίνας 200 ναυτικών μιλίων από την ακτή**, ανεξάρτητα από τη γεωλογική μορφή του βυθού. Για πρώτη φορά στο Διεθνές Δίκαιο η υφαλοκρηπίδα ορίστηκε στη Διεθνή Σύμβαση για την Υφαλοκρηπίδα του 1958. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, η υφαλοκρηπίδα ενός κράτους εκτεινόταν στο τμήμα του θαλάσσιου βυθού που βρίσκεται γύρω από τις ακτές του και πέρα από την αιγιαλίτιδα ζώνη μέχρι βάθους 200 μέτρων, εκτός αν ήταν

⁶²⁷ www.tanea.gr (14.9. 2020)

⁶²⁸ Στην Τρίτη Διεθνή Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας που διήρκεσε την περίοδο 1973-1982, εκπονήθηκε ένα περιεκτικό κείμενο, ένα «σύνταγμα των ωκεανών» όπως χαρακτηρίστηκε, η Σύμβαση ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας 1982 («Σύμβαση ΔΘ»). Η Σύμβαση αυτή κωδικοποίησε προϋπάρχουσες αρχές εθμικού δικαίου εισάγοντας, παράλληλα, καινούργιες έννοιες. Από τα επιτεύγματά της είναι ο καθορισμός του ανώτατου ορίου της χωρικής θάλασσας στα 12 ναυτικά μίλια (1 ναυτικό μίλι = 1852 μέτρα), ο θεσμός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης («ΑΟΖ») πλάτους 200 ν.μ., κ.ά./Πηγή: Ν.Ιωαννίδης (30.12.2015)- nioannides.com

⁶²⁹ www.iefimerida.gr, Το Λεξικό του Αιγαίου, Τι είναι υφαλοκρηπίδα (24.7.2020)

εφικτή η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και σε μεγαλύτερο βάθος, οπότε εκτεινόταν ως το βάθος εκείνο.⁶³⁰

Όπως κάθε Διεθνής Συνθήκη, έτσι και η Συνθήκη για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 εφαρμόζεται. Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, όμως, στην «υπόθεση της υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας», έκρινε ότι ο ορισμός της υφαλοκρηπίδας με βάση τα άρθρα 1-3 της προγενέστερης Συνθήκης του 1958 για την υφαλοκρηπίδα αποτελούν πλέον διεθνές έθιμο και δεσμεύουν όλα τα κράτη του κόσμου, ανεξάρτητα από το αν έχουν προσχωρήσει στη Συνθήκη του 1958 ή όχι.

Το παράκτιο κράτος έχει συγκεκριμένα κυριαρχικά δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας. Στο παράκτιο κράτος ανήκουν, σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1982, τα ορυκτά του εδάφους και του υπεδάφους του βυθού, οι μη ζώντες οργανισμοί του βυθού, καθώς και οι ζώντες οργανισμοί του βυθού που ανήκουν στα καθιστικά είδη (είδη που δεν μπορούν να κινηθούν μόνα τους χωρίς συνεχή επαφή με τον βυθό).⁶³¹

Τα παράκτια αυτά δικαιώματα του κράτους του ανήκουν αυτοδικαίως. Τα δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας δεν αφορούν και δεν επηρεάζουν το καθεστώς των υπερκειμένων υδάτων.

Στην πράξη, εφόσον η υφαλοκρηπίδα εκτείνεται ως τα 200 ν.μ., τα υπερκείμενα ύδατα θα ανήκουν στην **αποκλειστική οικονομική ζώνη (ΑΟΖ)** του παρακτίου κράτους.⁶³² Πέραν των 200 ν.μ. από την ακτή, τα ύδατα αποτελούν την ανοιχτή θάλασσα, στην οποία ισχύει η ελευθερία των θαλασσών.⁶³³

Τα νησιά, οι νησίδες, οι βραχονησίδες, οι σκόπελοι και οι ανορθωμένοι βράχοι, (π.χ. πόρτες Πάρου), που περιβάλλονται μεν από θάλασσα πλην όμως δεν καλύπτονται από το χειμέριο κύμα, έχουν κι αυτά υφαλοκρηπίδα. Εξαιρέση αποτελούν, σύμφωνα με το άρθρο 121 της Σύμβασης του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, οι βραχονησίδες και οι βράχοι, που δεν μπορούν να διατηρήσουν ανθρώπινο πληθυσμό ή αυτόνομη οικονομική ζωή (καλλιέργεια ή κτηνοτροφία). Αυτοί οι βράχοι έχουν μεν αιγιαλίτιδα ζώνη, δεν έχουν όμως δικαίωμα στην υφαλοκρηπίδα ή στην Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (αφού δεν υφίσταται επ' αυτών). Το Διεθνές Δικαστήριο στην υπόθεση της

⁶³⁰ www.iefimerida.gr, Το Λεξικό του Αιγαίου, Τι είναι υφαλοκρηπίδα (24.7.2020)

⁶³¹ www.iefimerida.gr, Το Λεξικό του Αιγαίου, Τι είναι υφαλοκρηπίδα (24.7.2020)

⁶³² Σύμφωνα με τη Διεθνή Συνθήκη του ΟΗΕ περί Δικαίου της Θάλασσας (1982), η **Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ)** θεωρείται η θαλάσσια έκταση, εντός της οποίας ένα κράτος έχει δικαίωμα έρευνας ή άλλης εκμετάλλευσης των θαλασσίων πόρων, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής ενέργειας από το νερό και τον άνεμο. Εκτείνεται πέραν των χωρικών υδάτων μιας χώρας (συνήθως 12 ναυτικά μίλια) στα 200 ναυτικά μίλια από την ακτογραμμή. Η χρήση του όρου μπορεί να περιλαμβάνει την υφαλοκρηπίδα, ονομαστικά και μόνο. Σε επίπεδο ουσίας δικαίου και συνεπαγόμενων δικαιωμάτων είναι δύο διαφορετικές ζώνες. Η ΑΟΖ δεν συμπεριλαμβάνει τα χωρικά ύδατα, ούτε και την υφαλοκρηπίδα πέραν των 200 ν.μ. Η διαφορά χωρικών υδάτων και ΑΟΖ είναι πως τα χωρικά ύδατα αφορούν σε πλήρη κυριαρχία, ενώ η ΑΟΖ αποτελεί απλό "κυριαρχικό δικαίωμα", το οποίο αναφέρεται στη δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους μέχρι και κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Η επιφάνεια είναι διεθνή ύδατα.

⁶³³ www.iefimerida.gr, Το Λεξικό του Αιγαίου, Τι είναι υφαλοκρηπίδα (24.7.2020)

υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας την 20.2. 1969 αναγνώρισε ότι απόκλιση από τον κανόνα της υφαλοκρηπίδας δικαιολογείται μόνο για νησίδες, βράχους και ελαφρές προεξοχές της ακτής (παράγραφος 57 της Απόφασης), άρα, εξ αντιδιαστολής, οι εθιμικοί κανόνες για την ύπαρξη και εκμετάλλευση της υφαλοκρηπίδας που δεσμεύουν όλα τα κράτη ανεξάρτητα από Διεθνείς Συνθήκες καλύπτουν και τα νησιά.⁶³⁴

Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου πελάγους αφορά την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο μεταξύ των δύο όμορων χωρών, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Η Ελλάδα υποστηρίζει ότι η υφαλοκρηπίδα πρέπει να οριοθετηθεί με βάση την αρχή της μέσης γραμμής, ενώ η Τουρκία υποστηρίζει ότι τα νησιά του Αιγαίου δεν έχουν δικαίωμα υφαλοκρηπίδας και ότι η εγγύτητα των ελληνικών νησιών στα τουρκικά παράλια αποτελεί «ειδική περίπτωση» που δικαιολογεί απόκλιση από την αρχή της μέσης γραμμής. Η διαμάχη ανάγεται από το καλοκαίρι του 1973, μετά τη δημόσια δήλωση, του επί κεφαλής του στρατιωτικού καθεστώτος (περίοδος 1967-74), Γ. Παπαδόπουλου, περί ύπαρξης κοιτασμάτων πετρελαίου στο Αιγαίο και εξόρυξης αυτών, όπου παράλληλα η Τουρκική Κυβέρνηση παραχώρησε άδεια διεξαγωγής ερευνών για πετρέλαιο σε υποθαλάσσιες περιοχές κοντά σε ελληνικά νησιά. Το 1974 και το 1976 πραγματοποιήθηκαν έρευνες στο Αιγαίο από τουρκικό ωκεανογραφικό σκάφος. Η Ελλάδα αντέδρασε, θεώρησε τη διαμάχη νομική και ζήτησε την προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο. Το ζήτημα περιπλέκεται από το γεγονός ότι η Τουρκία δεν έχει κυρώσει ούτε τη Διεθνή Συνθήκη για την Υφαλοκρηπίδα του 1958 ούτε τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, οι οποίες ορίζουν την υφαλοκρηπίδα και τρόπους οριοθέτησής της. Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης πάντως έχει δεχτεί ότι τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους στην υφαλοκρηπίδα αποτελούν διεθνές Γενικού Ιδιωτικού Δικαίου και τα άρθρα 1-3 της Συνθήκης του 1958 ισχύουν για όλα τα κράτη, ανεξάρτητα από το αν την έχουν κυρώσει.⁶³⁵

Λόγω της τουρκικής άρνησης να επιλύσει το θέμα με προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο, η εκκρεμότητα συνεχίστηκε ως τον Μάρτιο του 1987, οπότε η κρίση έφθασε στα όρια ένοπλης αντιπαράθεσης, όταν το τουρκικό πλοίο Sismik -1, συνοδευόμενο από τουρκικά πολεμικά, ξεκίνησε για να πραγματοποιήσει έρευνες έξω από την αιγιαλίτιδα ζώνη ελληνικών νησιών. Η κρίση εκτονώθηκε με την ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ των δύο Πρωθυπουργών (του Ανδρέα Παπανδρέου και του Turgut Özal), οπότε η Ελλάδα επαναδιατύπωσε τη θέση

⁶³⁴ www.iefimerida.gr, Το Λεξικό του Αιγαίου, Τι είναι υφαλοκρηπίδα (24.7.2020)

⁶³⁵ ΥΠΕΞ, Ελληνοτουρκική διαφορά ως προς την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας (4.12.2018) – www.mfa.gr, Α. Συρίγος, Τουρκικές διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο- 60 χάρτες που εξηγούν τις διαφορές Ελλάδας-Τουρκίας, Ειδική Έκδοση της Εφημερίδας Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Μάρτιος 2020) 48-50

της για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου, στην οποία εμμένει μέχρι σήμερα.⁶³⁶

Το τουρκικό ερευνητικό σκάφος «Hora/Χόρα»- μετέπειτα «Σισμίκ/Sismik»- παραβίασε για πρώτη φορά την ελληνική υφαλοκρηπίδα την 6.8.1976. Επέστρεψε στο λιμάνι της Σμύρνης στις 17 Αυγούστου. Περιώνυμος έγινε η φράση του τότε προέδρου του ΠΑΣΟΚ και μετέπειτα Έλληνα πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου «*Βυθίσατε το Χόρα !*».

Σύμφωνα με το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, το ζήτημα έγκειται στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας σε δύο συγκεκριμένα σημεία, δηλαδή αφενός στη θαλάσσια προέκταση της συνοριακής γραμμής στη Θράκη και αφετέρου στα πλησίον της Τουρκικής ακτής ευρισκόμενα νησιά του Βορείου και Ανατολικού Αιγαίου και στη Δωδεκάνησο. Δεν αφορά σαφώς σε ολόκληρη την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, όπως όψιμα ισχυρίζεται η Τουρκία, η οποία άλλωστε είχε παραχωρήσει άδειες διεξαγωγής πετρελαϊκών ερευνών σε τουρκικές επιχειρήσεις μόνο για τα δύο προαναφερόμενα σημεία. Επιπλέον, όπως σαφώς προβλέπεται από το Διεθνές Δίκαιο και τη σχετική νομολογία⁶³⁷ τα νησιά έχουν πλήρη δικαιώματα υφαλοκρηπίδας, παρά τους περί του αντιθέτου νομικά αβάσιμους ισχυρισμούς της Τουρκίας.

Ως προς την επίλυση της διαφοράς, η Τουρκία επικαλείται την αρχή της ευθυδικίας (equity). Σύμφωνα με την Ελλάδα για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας εφαρμόζεται το Διεθνές Δίκαιο (συμβατικό και εθιμικό), στο πλαίσιο του οποίου ο κανόνας της μέσης γραμμής αποτελεί την επικρατούσα αρχή του Δικαίου της οριοθέτησης. Αυτό όμως δεν βεβαιώνεται πάντα από τη διεθνή πρακτική, όπως στη διαμάχη Κολομβίας-Νικαράγουας (Δικαστήριο Χάγης 2012) ή Γαλλίας-Καναδά (1992).⁶³⁸

Συνεχίζει τις απειλές η Τουρκία σε μια κατα τα άλλα σκληροπυρηνική τακτική άτυπου εκφοβισμού κατά της Ελλάδας και της Κύπρου, με αποκορύφωμα την πρόθεσή της να βγάλει ξανά στο Αιγαίο το διάσημο από τα γεγονότα του 1987 ερευνητικό σκάφος "Sismik" για έρευνες για υποθαλάσσια κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου. Μάλιστα, ο Τούρκος υπουργός Ενέργειας μίλησε για «προβοκάτσια» εκ μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας, αναφερόμενος στη έναρξη των υποθαλάσσιων γεωτρήσεων στο οικόπεδο 12 της Κυπριακής ΑΟΖ, και απείλησε ότι το ερευνητικό σκάφος Sismik της Τουρκίας θα συνοδεύεται από τουρκικά πολεμικά πλοία. Και όλα αυτά ενώ στην Κύπρο ξεκίνησαν από 19.9.2011 οι πρώτες γεωτρήσεις στην ΑΟΖ της Κύπρου. Από κοντά τις έρευνες ήδη παρακολουθεί, χωρίς να παρενοχλεί προς το παρόν, και τουρκικό πολεμικό πλοίο. Ωστόσο, η στάση της Τουρκίας σε διπλωματικό επιπέδο χαρακτηρίζεται προκλητική αν αναλογιστεί κανείς τις δηλώσεις της

⁶³⁶ Α. Συρίγος, Τουρκικές διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, 48-50

⁶³⁷ (Σύμβαση της Γενεύης 1958, Σύμβαση 1982 Η.Ε. για το Δίκαιο της Θάλασσας, Απόφαση Διεθνούς Δικαστηρίου για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας, 1969)

⁶³⁸ Α. Συρίγος, Τουρκικές διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, 47-48

τουρκικής κυβέρνησης. Ο υπουργός Ενέργειας Taner Yildiz, επανέλαβε για μια ακόμη φορά στην τουρκική εφημερίδα *Hürriyet* ότι σε περίπτωση που οι Ελληνοκύπριοι αρχίσουν γεωτρήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο, η Τουρκία θα αρχίσει έρευνες για πετρέλαιο στην περιοχή. Επανέλαβε επίσης πως τα ερευνητικά σκάφη θα συνοδεύονται από πλοία του στόλου και επιβεβαίωσε την «επιστράτευση» του πλοίου *Sismik*, πλοίο που είχε επιστρεφεί στο Αιγαίο η Τουρκία πριν τρεις δεκαετίες φτάνοντας στα όρια ένποπλης αντιπαράθεσης με τη Χώρα μας. Φυσικά και τότε αφορμή ήταν η υφαλοκρηπίδα και η ΑΟΖ. Το επεισόδιο στο Αιγαίο με το *Sismik* έμεινε στην ιστορία ως «η κρίση του *Sismik*». Με φόντο το ιστορικό γεγονός, ο Τούρκος υπουργός απείλησε την ελληνική πλευρά διευκρινίζοντας πολλάκις στην συνεντευξή του στην εφημερίδα *Hürriyet*: «Εάν οι Ελληνοκύπριοι εφαρμόσουν το ημερολόγιο που ανακοίνωσαν, και εμείς την επόμενη εβδομάδα θα αρχίσουμε την αναζήτηση πετρελαίου στην Μεσόγειο και στο... Αιγαίο». Ο Yildiz επεσήμανε ακόμη πως οι έρευνες των Ελληνοκυπρίων για πετρέλαιο στην Ανατολική Μεσόγειο αποτελούνε πρόκληση και προβοκάτσια και «θα ερευνήσουμε για πετρέλαιο γύρω από όλη την νήσο Κύπρο. Θα αναζητήσουμε και στα νερά νοτίως του νησιού». Το τελευταίο διάστημα χρησιμοποιείται συχνά από πολλούς Τούρκους αξιωματούχους και κατ'εξοχήν από τον Τούρκο Υπουργό Αμυνας και πρώην επικεφαλής των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων Hulusi Akar αλλά και από τον ίδιο τον Τούρκο πρόεδρο Erdoğan, ο όρος «**Γαλάζια Πατρίδα**»/**Mavi Vatan**. Ο όρος **Γαλάζια Πατρίδα** σημαίνει τις θάλασσες, την υφαλοκρηπίδα αλλά και τις ΑΟΖ που η Τουρκία θεωρεί ότι της ανήκουν, ενώ συνδυάζεται και με τις ναυτικές πολεμικές δυνάμεις που προασπίζονται τις θαλάσσιες περιοχές.^{639, 640} Μάλιστα οι Τούρκοι κυκλοφορούν και σχετικό Χάρτη⁶⁴¹.

Σε πρόσφατη συνέντευξή του στην εφημερίδα «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*» ο Cihat Yayci απόστρατος Τούρκος ναύαρχος, σχεδιαστής του Τουρκολιβυκού μνημονίου και από τους εμπνευστές του δόγματος της Γαλάζιας Πατρίδας, επανέλαβε τους ισχυρισμούς του πως η τουρκική υφαλοκρηπίδα επεκτείνεται στο μισό Αιγαίο, ότι τα νησιά δεν έχουν υφαλοκρηπίδα και πως η Τουρκία δικαίως αμφισβητεί την ελληνική κυριαρχία 152 νησιών, νησίδων και βραχονησίδων στο Αιγαίο που δεν μεταβιβάστηκαν στην Ελλάδα προσκαλώντας τη Χώρα μας σε σχετικές συζητήσεις. Επιπλέον έθεσε πάλι θέμα αποστρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου που θεωρεί ως απειλή για τη χώρα του.⁶⁴²

⁶³⁹ iefimerida.gr - <https://www.iefimerida.gr/news/466858/ti-simainei-o-oros-galazia-patrida-poy-hrisimopoioun-oi-toyrkoi-stratigoi> (20.12.2018)

⁶⁴⁰ Θ.Ντόκου, Αλφαβητάρι των ελληνο-τουρκικών θέσεων, 91-99, Ειδική Έκδοση Εφημερίδας *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 2018, 94

⁶⁴¹ βλ. Χάρτη 24 στο Παράρτημα

⁶⁴² Cihat Yayci, Θέλουμε υφαλοκρηπίδα και 152 νησιά στο τραπέζι, Συνέντευξη στην εφημερίδα «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», Αρ.Φύλλου 30.591, (6.12.2020) 8

Κατά τον Αλέξανδρο Διακόπουλο τ. Σύμβουλο Εθνικής Ασφαλείας το ιδεολόγημα της Γαλάζιας Πατρίδας αποτελεί ωμή προβολή του τουρκικού μεγαλοϊδεατισμού και των μαξιμαλιστικών διεκδικήσεων που απορρέουν. Είναι το αντίστοιχο του ναζιστικού “Lebensraum/Ζωτικού Χώρου” στη θάλασσα. Πρόκειται για σχέδιο κυριαρχίας και ελέγχου της Ανατολικής Μεσογείου με ευρύτερες προεκτάσεις, που αν ευοδωθεί θα καταστήσει την Τουρκία γεωστρατηγικό και γεωοικονομικό κόμβο που θα διασυνδέει Ασία, Ευρώπη και Αφρική. Η σημερινή Τουρκία, πάντα κατά τον Α.Διακόπουλο, δείχνει «να ασφυκτιά» μέσα στο πλαίσιο της Συνθήκης της Λωζάννης και προσπαθεί γι’ αυτό να την καταργήσει, υπερκερώντας την.⁶⁴³

Πάντως, ο Τούρκος Πρόεδρος Recep Tayyip Erdoğan υπόσχεται στους πολίτες της χώρας του πως θα υπερασπιστεί τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας από το Διάστημα μέχρι και τη «**Γαλάζια Πατρίδα**». «*Δημιουργούμε μια ισχυρή υποδομή αποτροπής. Στο πλαίσιο του στόχου μας να γίνουμε μια χώρα που κατευθύνει την τεχνολογία, από τη “Γαλάζια Πατρίδα” μέχρι και τον κυβερνοχώρο και το Διάστημα, θα υπερασπιστούμε τα κυριαρχικά μας δικαιώματα σε κάθε τομέα*», δήλωσε ο Τούρκος πρόεδρος στην ομιλία του την 29.12.2020 μετά το υπουργικό συμβούλιο.⁶⁴⁴

Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε την έναρξη διερευνητικών επαφών (61^{ος} γύρος) σε επίπεδο εμπειρογνομόνων Ελλάδας –Τουρκίας την 25.1.2021 στην Κωνσταντινούπολη, στις οποίες η Ελλάδα προτίθεται να συζητήσει τα θέματα ΑΟΖ και Υφαλοκρηπίδας.

⁶⁴³ Α.Διακόπουλος, Οι Υπέρομετρες φιλοδοξίες της Τουρκίας και η Ελλάδα, εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Αρ.Φύλλου 30.591, (6.12.2020) 8

⁶⁴⁴ Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Αρ. Φύλλου 30608, (29.12.2020) 1

9. Οι Σεισμολογικές Έρευνες του τουρκικού ερευνητικού σκάφους "ORUÇ REİS"

Σε μια νέα πρόκληση-έμπρακτη αμφισβήτηση της ελληνικής υφαλοκρηπίδας και των χωρικών μας υδάτων, με NAVTEX⁶⁴⁵ που εξέδωσε η Άγκυρα, στις αρχές του περασμένου Αυγούστου – μετά την μερική οριοθέτηση ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας-Αιγύπτου που υπογράφηκε στο Κάιρο την 6.8.2020⁶⁴⁶ - εισήλθε πάλι (σε επανάληψη των παράνομων ενεργειών του του περασμένου Ιανουαρίου) στο ανατολικότερο σημείο της ελληνικής υφαλοκρηπίδας το τουρκικό ερευνητικό σκάφος "Oruç Reis" με συνοδεία βοηθητικών σκαφών και μονάδων του τουρκικού Πολεμικού Ναυτικού για να εκτελέσει, όπως δηλώθηκε από την τουρκική κυβέρνηση, σεισμολογικές έρευνες σε αναζήτηση κοιτασμάτων υδρογονανθράκων. Παράλληλα η τουρκική κυβέρνηση ζητούσε διάλογο με την Ελλάδα για την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ.⁶⁴⁷

Οι κινήσεις του από την πρώτη στιγμή άρχισαν να παρακολουθούνται στενά από μονάδες του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, οι οποίες ανά 15 λεπτά εξέπεμπαν μήνυμα ότι τα τουρκικά σκάφη βρίσκονται εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας. Το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, αντέδρασε άμεσα με έκδοση αυστηρής ανακοίνωσης με την οποία αναδείχθηκε, μεταξύ άλλων, ο προσχηματικός χαρακτήρας της φερόμενης τουρκικής ετοιμότητας για διάλογο για την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ, ενώ τονίστηκε ότι η Ελλάδα δεν θα δεχθεί κανέναν εκβιασμό και θα υπερασπίσει την κυριαρχία και τα κυριαρχικά της δικαιώματα. Τέλος, η Τουρκία καλείτο να τερματίσει άμεσα τις παράνομες ενέργειές της που υπονομεύουν την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή.⁶⁴⁸

Η Άγκυρα με νεότερη NAVTEX που εξέδωσε μετά την ελληνική αντι-NAVTEX, ισχυρίστηκε ότι οι έρευνες που κάνει είναι «εντός της τουρκικής υφαλοκρηπίδας». Ακολούθησαν τηλεφωνικές συνομιλίες με τους υπουργούς Εξωτερικών της Γερμανίας, της Κύπρου και του Μπαχρέιν, κατά τις οποίες ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών ανέπτυξε το περιεχόμενο της συμφωνίας οριοθέτησης ΑΟΖ Ελλάδας-Αιγύπτου, που συνήφθη την 6.8.2020 επί τη βάσει

⁶⁴⁵ Η NAVTEX είναι μία διεθνής προσφερόμενη Υπηρεσία που σκοπό έχει τη διασπορά, στα πλοία εν πλω, ναυτιλιακών, μετεωρολογικών και κατεπειγούσης φύσεως πληροφοριών που αφορούν στις παράκτιες θαλάσσιες περιοχές. Οι πληροφορίες λαμβάνονται αυτόματα και εκτυπώνονται απ' ευθείας με τηλετυπικό τρόπο. Εντάσσεται σ' ένα διεθνώς συντονισμένο δίκτυο εκπομπών (Maritime Safety Information). Το MIS διαθέτει τρεις υπηρεσίες εκπομπής, μια εκ των οποίων είναι και το NAVTEX. Στην ουσία πρόκειται για ένα επίγειο σύστημα μεσαίας εμβέλειας (240-400 ν.μ.) που λειτουργεί στην περιοχή των μεσαίων συχνοτήτων (MF) για την κάλυψη των περισσότερων ακτοπλοϊκών περιοχών. Τα μηνύματα εκπέμπονται από ειδικούς σταθμούς της ξηράς και λαμβάνονται με ειδικούς δέκτες άμεσης εκτύπωσης. Πηγή: *Το Λεξικό του Αιγαίου, Τι είναι υφαλοκρηπίδα*, (24.7.2020) - www.iefimerida.gr

⁶⁴⁶ Η Συμφωνία αυτή ήρθε ως απάντηση στο παράνομο Τουρκο-Λιβυκό Σύμφωνο της 5.12.2019 για οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ μεταξύ Τουρκίας-Λιβύης, μήκους 18,6 ναυτικών μιλίων.

⁶⁴⁷ www.tanea.gr (29.7.2020)

⁶⁴⁸ www.tanea.gr (29.7.2020)

του Διεθνούς Δικαίου, του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας και των κανόνων καλής γειτονίας, και αναφέρθηκε στις προκλητικές κινήσεις της Άγκυρας στην περιοχή, ως αντίδραση στην καθόλα νόμιμη αυτή συμφωνία.^{649,650}

Μετά από ένα καθαρό πολεμικό σκηνικό διάρκειας περίπου 1 μηνός που προέκυψε από την τουρκική αδιαλλαξία με την έκδοση από πλευράς της αλληπάλληλων NAVTEX για το "Oruç Reis" και αφού οι δύο χώρες έφτασαν στα πρόθυρα θερμού επεισοδίου, μετά από έντονο διπλωματικό παρασκήνιο σημειώθηκαν έντονες παρεμβάσεις κυρίως από μέρους της Γαλλίας και τις Γερμανίας. Έτσι, το Αμερικανικό ΥΠΕΞ κάλεσε την Άγκυρα να σταματήσει άμεσα τις ερευνητικές δραστηριότητες του "Oruç Reis" στην ανατολική Μεσόγειο κι εκφράζει για μια ακόμα φορά την ανησυχία της Ουάσινγκτον για τις ενέργειες της Τουρκίας.⁶⁵¹

Αποτέλεσμα των έντονων διεθνών πιέσεων ήταν το τουρκικό ερευνητικό σκάφος να αποχωρήσει προσωρινά από την περιοχή την 13.9.2020 επιστρέφοντας στο λιμάνι της Αττάλειας για να ξαναγυρίσει την 12.10.2020.⁶⁵² Τελικά το τουρκικό σκάφος αποχώρησε την 29.11. 2020 λίγο πριν την Ευρωπαϊκή Σύνοδο Κορυφής της 10.12.2020 κατόπιν ισχυρών Γαλλο-γερμανικών παρεμβάσεων προς επίδειξη καλής θέλησης της Άγκυρας έναντι επιβολής ενδεχομένων ευρωπαϊκών κυρώσεων στο Συμβούλιο Κορυφής της Ε.Ε.⁶⁵³

10. Η Μετατροπή σε Μουσουλμανικά Τεμένη της Αγίας Σοφίας και της Μονής της Χώρας

Α' Αγία Σοφία (Ayasofya Camii)

Ο Ι.Ν. της Αγίας Σοφίας που θεμελιώθηκε από τον βυζαντινό αυτοκράτορα Ιουστινιανό, εγκαινιάστηκε την 27η Δεκεμβρίου του 537 μ.Χ. και προορίστηκε ως χώρος εκκλησιαστικής λατρείας, αφιερωμένος στη Σοφία του Θεού. Επί 15 αιώνες λειτούργησε απρόσκοπτα – παρά τις σημαντικές ζημιές που υπέστη από τους Φράγκους κατά την πρώτη Άλωση της Πόλης το 1204 – κι έγινε το παγκόσμιο σύμβολο της βυζαντινής τέχνης μέχρι την τελική Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους την 29^η Μαΐου 1453. Μετατραπείσα αμέσως από τον Μωάμεθ Β' τον Πορθητή η Αγία Σοφία σε ισλαμικό τέμενος, λειτούργησε έτσι σχεδόν επί πέντε αιώνες, μέχρι το 1934 που έγινε μουσείο από τον ιδρυτή της Τουρκικής Δημοκρατίας Kemal Atatürk. Η μετατροπή αυτή σε μουσείο συνέβαλε θετικά στον ευαίσθητο τομέα των διαθρησκευτικών σχέσεων, μέχρι πρόσφατα την 10.7.2020 που το τουρκικό Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε παράνομη την

⁶⁴⁹ www.kathimerini.gr (10.8.2020)

⁶⁵⁰ www.cnn.gr (10.8.2020)

⁶⁵¹ www.protothema.gr (22.8.2020)

⁶⁵² www.kathimerini.gr (13.10.2020)

⁶⁵³ www.reader.gr (4.12.2020)

κυβερνητική απόφαση του 1934 με την οποία η Αγία Σοφία είχε μετατραπεί σε μουσείο. Οπότε με απόφαση του Tayyip Erdoğan μετατράπηκε εκ νέου σε τζαμί. Λίγη ώρα μετά την ανακοίνωση της ετυμηγορίας αυτής, ο Τούρκος Πρόεδρος ανήγγειλε ότι η άλλοτε βυζαντινή βασιλική θα υποδεχθεί πιστούς για τη μουσουλμανική προσευχή της Παρασκευής 24η Ιουλίου.

Το γεγονός αυτό συνιστά ευθεία παραβίαση της Σύμβασης των Παρισίων της UNESCO της 21.11.1972 για την Προστασία της Παγκόσμιας Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς στα μνημεία της οποίας υπάγεται και η Αγία Σοφία. Επισημαίνεται ότι τη Σύμβαση αυτή έχει κυρώσει και η Τουρκία.

Το γεγονός αυτό προκάλεσε πολλές διεθνείς αντιδράσεις ιδιαίτερα στη Γερμανία, από την οποία σταχυολογούμε τις κυριότερες. Για «*Κήρυξη πολέμου στην κοσμική Τουρκία*» μίλησε η αντιπρόεδρος του γερμανικού κοινοβουλίου Claudia Roth, ενώ την ίδια ώρα ο γερμανικός Τύπος χαρακτήριζε την κίνηση Erdoğan ως σύμβολο της αποτυχίας του σε μία συγκυρία, όπου η οικονομία τη χώρας του καταποντίζεται. Ο εντεταλμένος της ομοσπονδιακής γερμανικής κυβέρνησης για θρησκευτικά ζητήματα Marcus Grübel (CDU) εξέφρασε τη λύπη του, επισημαίνοντας την ιστορική σημασία του μνημείου. Κριτική για την απόφαση της Άγκυρας άσκησε επίσης η Καθολική Εκκλησία της Γερμανίας, αλλά και στελέχη κομμάτων. «*Λυπούμαι πολύ που η Αγία Σοφία θα διατίθεται τώρα αποκλειστικά σε μια θρησκεία για προσευχή. Το κτίριο έχει βαθιά ιστορική σημασία, τόσο για τον Χριστιανισμό όσο και για το Ισλάμ. Σε μια αλλαγή του καθεστώτος του (το κτίριο) θα έπρεπε να χρησιμεύει ως σημείο συνάντησης, ανταλλαγής μεταξύ των δύο θρησκειών*», δήλωσε ο κ. Grübel στο Καθολικό Πρακτορείο Ειδήσεων. Ανησυχία για τις εξελίξεις, όσον αφορά την Αγία Σοφία, εξέφρασε από την πλευρά της η Γερμανική Καθολική Διάσκεψη των Επισκόπων: «*Με την απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας της Τουρκίας για το καθεστώς της Αγίας Σοφίας και την ανακοίνωση του Προέδρου της Τουρκίας Recep Tayyip Erdoğan να ανοίξει το κτίριο για μουσουλμανικές προσευχές, η Τουρκία φαίνεται ότι είναι στον δρόμο για την μετατροπή ενός από τα μεγαλύτερα σύμβολά της από μουσείο σε τζαμί*», δήλωσε ο εκπρόσωπος της Διάσκεψης Matthias Kopp, τονίζοντας την «*μεγάλη και ταραχώδη*» ιστορία της Αγίας Σοφίας και τη *μεγάλη σημασία της, ακόμη και σήμερα, για τους Μουσουλμάνους, τους Χριστιανούς και κυρίως για την Ορθόδοξη Εκκλησία*». ⁶⁵⁴

Την διακοπή των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία λόγω (και) της εξέλιξης σχετικά με την Αγία Σοφία ζήτησε ο αναπληρωτής Γενικός Γραμματέας των Βαυαρών Χριστιανοκοινωνιστών (CSU) Florian Hahn: «*Η χρήση της Αγίας Σοφίας ως τζαμιού συμβολίζει την αυξανόμενη αποξένωση μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας υπό τον Erdoğan. Μόνο μία συνέπεια μπορεί να υπάρξει: οι*

⁶⁵⁴ ANT1 News, Αγία Σοφία: παγκόσμια κατακραυγή για Τουρκία και Ερντογάν (11.7.2020) – www.ant1news.gr

ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία πρέπει να σταματήσουν! Δεν είναι πλέον παρά μία φάρσα!», έγραψε ο κ. Hahn σε ανάρτηση στον προσωπικό του λογαριασμό στο Twitter. Από την πλευρά της «Εναλλακτικής για την Γερμανία» (AfD), η αντιπρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Ομάδας Beatrix von Storch σχολίασε μέσω Twitter: «Οι Εκκλησίες μας ζητούν σεβασμό για τα μουσουλμανικά αισθήματα. Ο Erdoğan δεν δίνει μία για τα αισθήματα των Χριστιανών. Η Αγία Σοφία θα γίνει τζαμί. Η Τουρκία είναι ισλαμιστικό κράτος και δεν ανήκει στην Ευρώπη. Όχι σε ένταξη στην Ε.Ε.». ⁶⁵⁵

Η είδηση για την μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε μουσουλμανικό τέμενος καλύφθηκε ευρέως και από τα γερμανικά ΜΜΕ. Σε «πολιτικό ζήτημα» που αφορά το καθεστώς του κτιρίου αναφέρθηκε η εφημερίδα Süddeutsche Zeitung. Εκτιμά ότι η απόφαση θα μπορούσε να οδηγήσει σε κλιμάκωση της έντασης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. «Erdoğan, ο δεύτερος κατακτητής της Κωνσταντινούπολης;» διερωτάται η Frankfurter Allgemeine Zeitung και επισημαίνει ότι η απόφαση του Τούρκου Προέδρου δεν συνάντησε αντίσταση από την τουρκική αντιπολίτευση. Το περιοδικό Der Spiegel παρέθεσε τις αντιδράσεις τόσο της ελληνικής κυβέρνησης, όσο και της κυβέρνησης των ΗΠΑ, της UNESCO και της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, ενώ η Deutsche Welle φιλοξενεί δηλώσεις του Έλληνα καθηγητή Ορθόδοξης Θεολογίας του Πανεπιστημίου του Μονάχου Κωνσταντίνου Νικολακόπουλου, ο οποίος εξηγεί ότι η απόφαση του Τούρκου Προέδρου δεν αφορά θρησκευτικά ζητήματα, αλλά εντάσσεται στην πολιτική προκλήσεων που ακολουθεί τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για επίδειξη δύναμης. Ο Erdoğan δεν θέλει να κυριαρχήσει μόνο στον ισλαμικό κόσμο» αλλά και «να αποδείξει ότι η Τουρκία είναι μια μεγάλη δύναμη και δεν φοβάται κανέναν. Στα κίνητρά του περιλαμβάνονται ασφαλώς ο εθνικισμός και ο φονταμενταλιστικός ισλαμισμός», εκτιμά ο καθηγητής, ο οποίος επιπλέον θεωρεί ότι οι αντιδράσεις από τη Γαλλία και τη Ρωσία, ήρθαν πολύ καθυστερημένα και ήταν πολύ χαμηλόφωνες. ⁶⁵⁶

Η κυβέρνηση της Γαλλίας από την πλευρά της κατέγραψε μετά «θλίψης» της τις αποφάσεις των τουρκικών αρχών για τη μετατροπή του μουσείου της Αγίας Σοφίας σε τζαμί, ανέφερε ανακοίνωση Τύπου του Γάλλου Υπουργού Εξωτερικών Jean-Yves Le Drian. «Η Γαλλία θλίβεται για την απόφαση του τουρκικού Συμβουλίου Επικρατείας σχετικά με την τροποποίηση του μουσειακού καθεστώτος της Αγίας Σοφίας και την απόφαση του Προέδρου Erdoğan να την τοποθετήσει κάτω από τη δικαιοδοσία της διεύθυνσης θρησκευτικών υποθέσεων. Οι αποφάσεις αυτές θέτουν σε αμφισβήτηση μία από τις συμβολικότερες πράξεις της σύγχρονης και κοσμικής Τουρκίας. Η ακεραιότητα αυτού του θρησκευτικού, αρχιτεκτονικού και ιστορικού κοσμήματος, που αποτελεί σύμβολο ελευθερίας της θρησκείας, ανεξιθρησκείας και ποικιλίας και

⁶⁵⁵ Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Επικαιρότητα (11.7.2020) – www.kathimerini.gr

⁶⁵⁶ ANT1 News, Αγία Σοφία: παγκόσμια κατακραυγή για Τουρκία και Ερντογάν (11.7.2020) – www.ant1news.gr

*είναι εγγεγραμμένο στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά της UNESCO πρέπει να διαφυλαχθεί. Η Αγία Σοφία πρέπει να συνεχίσει να αντιπροσωπεύει την πολλαπλότητα και την ποικιλία της θρησκευτικής κληρονομιάς, τον διάλογο και την ανεξιθρησκία».*⁶⁵⁷

Στην απόφαση της Τουρκίας να μετατρέψει την Αγία Σοφία σε τζαμί και στην μουσουλμανική προσευχή, αναφέρθηκε με δήλωσή του στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων του Rai Uno, ο ιδρυτής της καθολικής κοινότητας του Αγίου Αιγιδίου Andrea Riccardi. Πιο αναλυτικά, ο Riccardi δήλωσε: *«Με την ιστορία της, η Αγία Σοφία μιλούσε στους τουρίστες, στους προσκυνητές, για ενότητα και συνύπαρξη πολιτισμών και θρησκειών. Σήμερα πραγματοποιήθηκε η ισλαμική προσευχή, ως μήνυμα επανάκτησης. Πιστεύω ότι με τα σύμβολα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί, να δείχνουμε σεβασμό».* Ο ιδρυτής της κοινότητας του Αγίου Αιγιδίου, ολοκληρώνοντας την σκέψη του, συμπλήρωσε: *«Στον κόσμο αυτό, εύθραυστο και γεμάτο διενέξεις, αν θέλουμε μια ειρηνική και παγκόσμια συνύπαρξη, πρέπει να κάνουμε έτσι, ώστε σύμβολα όπως η Αγία Σοφία να μην είναι τείχη αλλά γέφυρες, σύμβολα όπως η Αγία Σοφία να τύχουν σεβασμού, με την ιστορική τους πολυσύνθετη ταυτότητα. Οι χριστιανοί, άλλωστε, σήμερα δεν ζητούν η βασιλική αυτή εκκλησία να επιστρέψει στη χριστιανική λατρεία».*⁶⁵⁸

Η Ουάσιγκτον δήλωσε πως είναι «απογοητευμένη» για την απόφαση των αρχών της Τουρκίας να μετατραπεί σε τζαμί η Αγία Σοφία, προτρέποντάς τις να εγγυηθούν ίση πρόσβαση σε όλους τους επισκέπτες της βασιλικής, που μέχρι πρόσφατα αποτελούσε μουσείο. *«Μας απογοητεύει η απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης να αλλάξει το καθεστώς της Αγίας Σοφίας»*, ανέφερε η εκπρόσωπος Τύπου του Στέιτ Ντιπάρτμεντ Morgan Ortagus. *«Αντιλαμβανόμαστε ότι η τουρκική κυβέρνηση παραμένει δεσμευμένη να εγγυάται την πρόσβαση στην Αγία Σοφία σε όλους τους επισκέπτες και ανυπομονούμε να ακούσουμε τα σχέδιά της για τη διαχείριση της Αγίας Σοφίας κατά τρόπο, ώστε να παραμείνει προσβάσιμη στους πάντες»*, πρόσθεσε. Ο επικεφαλής της αμερικανικής διπλωματίας Mike Pompeo, τόνισε ότι το καθεστώς του μουσείου της Αγίας Σοφίας αποτελούσε «υπόδειγμα» της δέσμευσης της κυβέρνησης της Τουρκίας *«να σεβαστεί τις θρησκευτικές παραδόσεις και την ποικιλόμορφη ιστορία»* της χώρας και ότι οποιαδήποτε μετατροπή του θα αμαύρωνε την κληρονομιά αυτού του «εμβληματικού μνημείου». Την έντονη δυσαρέσκεία του για την απόφαση του Τούρκου Προέδρου Recep Tayyip Erdoğan, να μετατρέψει τον Ιερό Ναό της Αγίας Σοφίας σε τζαμί εξέφρασε και ο Αμερικανός Πρόεδρος Donald Trump στον Αρχιεπίσκοπο Αμερικής Ελπιδοφόρο, με τον οποίο συναντήθηκε στο Λευκό Οίκο. Ο κ. Trump, πληροφορηθείς

⁶⁵⁷ Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Επικαιρότητα (11.7.2020) – www.kathimerini.gr

⁶⁵⁸ www.ifemerida.gr (24.7.2020)

για την παρουσία του Αρχιεπισκόπου στον Λευκό Οίκο, τον κάλεσε στο γραφείο του και συζήτησε μαζί του διεξοδικά όλα τα κρίσιμα θέματα για περίπου 15 λεπτά. Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ εμφανίστηκε έντονα ενοχλημένος και εξέφρασε τον προβληματισμό του για το θέμα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δη των θρησκευτικών ελευθεριών των μειονοτήτων στην Τουρκία. Δήλωσε, μάλιστα, αρωγός και συμπαραστάτης του Οικουμενικού Πατριαρχείου και προσωπικά του Πατριάρχη Βαρθολομαίου, καθώς επίσης και του Ελληνισμού, και τόνισε ότι θα προχωρήσει άμεσα στις παρεμβάσεις που απαιτούνται.⁶⁵⁹

Η Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Αικατερίνη Σακελλαροπούλου από την πλευρά της δήλωσε για το θέμα: «*Η Αγία Σοφία, μνημείο με οικουμενικό χαρακτήρα, ανήκει στην ανθρωπότητα και την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Είναι σύμβολο της ορθοδοξίας και ολόκληρου του χριστιανικού κόσμου. Η απόφαση της Τουρκίας να την μετατρέψει σε τζαμί προκαλεί ευθέως την ιστορική μας μνήμη, υπονομεύει ανεπανόρθωτα τις αξίες της ανεκτικότητας και του διαλόγου των θρησκειών και επιφέρει σοβαρό πλήγμα στις σχέσεις της με την Ελλάδα, την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη διεθνή κοινότητα*». Το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών δήλωσε επίσης τα εξής: «*Η ανάγνωση αποσπασμάτων του Κορανίου εντός της Αγίας Σοφίας, ενός οικουμενικού μνημείου που προστατεύεται από την UNESCO ως τμήμα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και λειτουργεί ως μουσείο από το 1935, συνιστά απαράδεκτη απόπειρα αλλοίωσης του μνημειακού χαρακτήρα της αλλά και πρόκληση στο θρησκευτικό συναίσθημα των απανταχού Χριστιανών. Η ενέργεια αυτή προσβάλλει τη διεθνή κοινότητα και εκθέτει εκ νέου την Τουρκία, η οποία οφείλει να σέβεται τόσο τη Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, όσο και την UNESCO, των οποίων είναι μέλος.*».⁶⁶⁰

Η Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας επικοινωνήσε και με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο εκφράζοντας τη συμπάραστασή της και την αλληλεγγύη ολόκληρου του ελληνικού λαού στο Οικουμενικό Πατριαρχείο μετά την απόφαση της Αγκυρας για τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί. Ειδικότερα, η κ. Σακελλαροπούλου στην επικοινωνία της με τον Οικουμενικό Πατριάρχη δήλωσε και τη βούλησή της να συμβάλει με κάθε τρόπο στην ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση της διεθνούς κοινότητας, ώστε να παραμείνει η Αγία Σοφία οικουμενικό μνημείο πολιτισμού και θρησκευτικού διαλόγου. Με τον Οικουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίο επικοινωνήσε το μεσημέρι της Κυριακής και ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών κ. Ιερώνυμος. «*Η εργαλειοποίηση της θρησκείας για την επιδίωξη κομματικών, γεωπολιτικών και*

⁶⁵⁹ Εφημερίδα naftemporiki.gr, Έντονη δυσaréσκεια του Ντόναλντ Τραμπ για μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί (24.7.2020)

⁶⁶⁰ Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών σχέσεων, Ελληνική και παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά στην Τουρκία (15.10.2020) – www.mfa.gr

γεωστρατηγικών σκοπιμοτήτων χαρακτηρίζει αυτόν που την επιχειρεί. Η προσβολή και η ύβρις δεν αφορούν μόνο την Ορθοδοξία και τη Χριστιανοσύνη γενικότερα, αλλά και όλη την πολιτισμένη ανθρωπότητα, κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο, ανεξαρτήτως θρησκευματος. Είναι σκληρόν προς κέντρα λακτίζειν», ανέφερε.⁶⁶¹

Την ίδια στιγμή, μπράζ αντιδράσεων στην απόφαση καταγράφεται από τον ορθόδοξο κόσμο. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, κατά τη Θεία Λειτουργία στον Ι.Ν. των Αγίων Αποστόλων στο Fereköy, είπε πως «η Αγία Σοφία ανήκει στην ανθρωπότητα». Συγκεκριμένα, για το θέμα ανέφερε ότι «το έτος 2016 αποστείλαμε Γράμμα εις τον τότε Διευθυντή Θρησκευτικών Υποθέσεων και εκφράσαμε την ανησυχία μας για την αλλαγή του καθεστώτος της Αγίας Σοφίας. Δεν θα πρέπει αυτός ο Ναός να γίνει αιτία συγκρούσεων μεταξύ των δύο λαών. Δεν ανήκει μόνο σε αυτόν που κατέχει το μνημείο, αλλά και σε ολόκληρη την ανθρωπότητα. Και ο τουρκικός λαός έχει την ευθύνη της ανάδειξης αυτής της οικουμενικότητας του μνημείου». Και πρόσθεσε: «Η Αγία Σοφία ως μουσείο αποτελεί τόπο και σύμβολο συναντήσεως, αλληλεγγύης και αλληλοκατανοήσεως Χριστιανισμού και Ισλάμ. Η τυχόν μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τέμενος θα στρέψει εκατομμύρια χριστιανών σε όλο τον κόσμο εναντίον του Ισλάμ. Το ζητούμενο, όμως, είναι η ενότητα».

«Τι μπορώ να πω ως χριστιανός κληρικός και Έλληνας πατριάρχης στην Κωνσταντινούπολη; Αντί να ενώσουμε, μια κληρονομιά 1.500 ετών μας χωρίζει. Είμαι λυπημένος και συγκλονισμένος», τόνισε ο Πατριάρχης με αφορμή τις πρόσφατες δηλώσεις του Τούρκου προέδρου. «Επιβιώσαμε 17 αιώνες και εφόσον είναι θέλημα θεού θα μείνουμε εδώ για πάντα» πρόσθεσε ο Πατριάρχης απαντώντας στο ερώτημα του δημοσιογράφου για το πόσο ο ναός της Αγίας-Σοφίας, άδειος και παραμελημένος, θα μπορούσε να μείνει όρθιος όταν στην Κωνσταντινούπολη ζουν πια ελάχιστοι Έλληνες.

Μιλώντας στην εκπομπή του ANΤ1 την 24/7, ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρυσόστομος, ανέφερε πως «μας λυπεί αυτή η κατάσταση που εξελίσσεται στην Κωνσταντινούπολη. Το να αποφασίσουν ξανά να κάνουν τέμενος την Αγία Σοφία είναι μια απαράδεκτη κατάσταση. Μας στενοχωρεί αφάνταστα και δεν ξέρω γιατί το κάνει ο Τούρκος πρόεδρος.» Ο Αρχιεπίσκοπος τόνισε «πως αυτή τη στιγμή οι ηγέτες, όλων των κρατών και κυβερνήσεων διαφωνούν μαζί του. Του λένε να μην προβεί σε τέτοια ενέργεια, δυστυχώς δεν ακούει κανέναν και προχωρεί στην ισλαμική πορεία που έχει χαράξει προ πολλού. Τον καταδικάζει όλη η ανθρωπότητα και αυτός συνεχίζει». Πρόσθεσε δε, πως «δυστυχώς, τα στυγνά οικονομικά συμφέροντα των μεγάλων και ισχυρών της γης, αυτό τους ικανοποιεί. Δεν θίγονται τα οικονομικά τους

⁶⁶¹ www.ifemerida.gr (24.7.2020)

συμφέροντα, γι' αυτό και τον ανέχονται και δεν ξέρουν μέχρι που πρέπει να τον ανέχονται. Είναι μια κατάσταση απαράδεκτη», είπε εκ νέου ο Αρχιεπίσκοπος, σημειώνοντάς πως «εμάς μας θλίβει αυτό το γεγονός και γι' αυτό θα διαμαρτυρόμαστε συνεχώς.» Εξήγησε δε, πως γι' αυτό διέταξε να ηχήσουν πένθιμα οι καμπάνες. «Εμείς σεβόμαστε τα μνημεία τους διότι ανήκουν σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο, αυτοί δυστυχώς έμειναν απολίτιστοι», υπογράμμισε ο Αρχιεπίσκοπος.⁶⁶²

Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος από την πλευρά της εξέφρασε την απογοήτευσή της, την έντονη διαμαρτυρία της και τον προβληματισμό της για την μετατροπή του Ιερού Ναού της Αγίας Σοφίας, της Μεγάλης Εκκλησίας των Ορθοδόξων στην Κωνσταντινούπολη σε μουσουλμανικό Τέμενος (Τζαμί) και σε τόπο προσευχής της ισλαμικής θρησκείας. «Με την μετατροπή αυτή μεταβάλλεται το Μνημείο αυτό από χώρο πολιτισμού σε σημείο διχασμού και διασπάσεως. Πρόκειται για αριστούργημα αρχιτεκτονικής μεγαλοφυΐας και είναι παγκοσμίως διάσημο ως ένα κατ' εξοχήν μνημείο του Χριστιανικού Πολιτισμού. Η αξία του παραμένει οικουμενική, επειδή ο Χριστιανισμός έχει υπερεθνική και οικουμενική ακτινοβολία. Καμία μοντέρνα η μεταμοντέρνα αντίληψη «πολυπολιτισμικότητας» δεν δημιούργησε το μνημείο, διά του οποίου εκφράζεται με ανεπανάληπτο τρόπο η χριστιανική αντίληψη περί του υπερτάτου Καλού και Κάλλους. Φρονούμε ότι η ανατροπή της πολιτισμικά ουδέτερης χρήσεως του μνημείου ως μουσείου, η οποία με σύνεση καθιερώθηκε υπό της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1934, επιχειρεί να μετατρέψει έναν χώρο πολιτισμού σε λάφυρο και σύμβολο κατακτήσεως. Η εργαλειοποίηση ενός δημιουργήματος του ευρύτερου Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, το οποίο υπήρξε σύμβολο ενότητας και ειρηνικής συνυπάρξεως, σε τόπο μεμονωμένης λειτουργικότητας μιας Θρησκείας και μάλιστα με σκοπούς μικροπολιτικής σκοπιμότητας και εσωτερικών επιδιώξεων, αποτελεί έμπρακτη φανέρωση πολιτισμικού ελλείμματος εκ μέρους της ηγεσίας της γείτονος Χώρας και συνιστά σαφή απομάκρυνση από τις πανευρωπαϊκές αρχές της ειρήνης, της καταλλαγής και του σεβασμού στην ετερότητα. Ο σεβασμός στον χαρακτήρα και στα διδάγματα που διαμηνύει ανά τους αιώνες το Χριστιανικό αυτό Μνημείο, επιβάλλει την αφύπνιση και την εγρήγορση ολόκληρου του πνευματικού κόσμου, των Χριστιανικών Ομολογιών και λοιπών Εκκλησιών, των Κυβερνήσεων και των Διεθνών Οργανισμών που υπερασπίζονται την ειρήνη, την συνύπαρξη και την συνεργασία μεταξύ των Λαών, των Πολιτισμών και των Θρησκειών με σκοπό να ανακληθεί μια τοιούτου είδους μετατροπή. Προς τον σκοπό αυτό η Εκκλησία της Ελλάδος προβαίνει άμεσα σε διεθνείς εκκλήσεις και διαβήματα, ζητώντας την αποκατάσταση του Μνημείου και την απόδοσή του στην ορθή χρήση του».⁶⁶³

«Αδιανόητη και ακατανόητη» χαρακτήρισε, μιλώντας στο BBC, ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ελπιδοφόρος την απόφαση μετατροπής της Αγίας

⁶⁶² www.tovima.gr (12.7.2020)

⁶⁶³ www.ecclesia.gr (12.7.2020)

Σοφίας σε τζαμί, τη στιγμή μάλιστα που υπάρχει πληθώρα λατρευτικών χώρων των μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη. Ο κ. Ελπιδοφόρος τόνισε ότι η απόφαση πληγώνει βαθύτατα το θρησκευτικό συναίσθημα όλων των Ορθοδόξων και όλων των χριστιανών, εν γένει, αλλά και το συναίσθημα εκατομμυρίων άλλων ανθρώπων σε ολόκληρο τον κόσμο.⁶⁶⁴

«Πολιτιστική τζιχάντ» χαρακτήρισε στην (ΕΡΤ) την απόφαση ο Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας Αναστάσιος. «Η απόφαση ανήκει στις τραγικές αποφάσεις και ενέργειες που ναρκοθετούν τη μεγαλύτερη ελπίδα της εποχής μας, την ειρηνική συνύπαρξη των θρησκειών και των πολιτισμών», ανέφερε σε άλλες σχετικές δηλώσεις του. Και συνέχισε: «Αυτή η απόφαση μας γυρίζει πίσω σε σκοτεινές ιστορικές πτυχές. Το λάδι της θρησκείας είναι αμαρτία και λάθος να χρησιμοποιείται για να ανάβει και να εξυπηρετεί εθνικιστικούς σκοπούς». Για την ανάγκη για «αφύπνιση και εγρήγορση ολόκληρου του πνευματικού κόσμου, των χριστιανικών ομολογιών και λοιπών Εκκλησιών, των κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών ώστε να ανακληθεί η απόφαση για τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί» μίλησε η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος. Η Ιεραρχία έκανε λόγο για «πολιτισμικό έλλειμμα εκ μέρους της ηγεσίας της γείτονος χώρας». ⁶⁶⁵ Προκλητική και διχαστική χαρακτήρισε την απόφαση και η Εκκλησία της Κρήτης. «Η Ιερά Επαρχιακή Σύνοδος της Εκκλησίας Κρήτης, με αφορμή την πρόσφατη απόφαση για τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη σε τζαμί, εκφράζει τη βαθύτατη θλίψη και την απογοήτευσή Της και καταδικάζει απερίφραστα την ενέργεια αυτή. Η Εκκλησία της Κρήτης, ενώνει τη φωνή Της με όλες τις φωνές της Οικουμένης, και διατυλώνει την έντονη αντίρρησή Της, στην προκλητική και διχαστική αυτή απόφαση, η οποία προσβάλλει την Ιστορία και δημιουργεί νέα δεδομένα και καταστάσεις. Η Αγία Σοφία ανήκει στην ανθρωπότητα, αποτελεί χαρακτηρισμένο μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO και μαρτυρεί την Ιστορία, τον Πολιτισμό, τη συμπόρευση και τη συναλληλία των Λαών και των Θρησκειών. Η Μεγάλη Εκκλησία δεν «σμικρύνεται» ενώπιον των ανθρωπίνων φιλοδοξιών και σκοπιμοτήτων. Η Αγία Σοφία δεν «διαγράφεται», ούτε «παραγράφεται»! Στέκει αγέρωχη και μαρτυρεί το Οικουμενικό της πνεύμα, την πορεία και την προσφορά της, καθώς, για μία περίπου χιλιετία υπήρξε το ουράνιο και το επίγειο κέντρο της Ορθοδόξου Οικουμένης. Η Αγία Σοφία καλεί στον 21ο αιώνα, όλους τους ανθρώπους σε αληθινή κοινωνία, σε γόνιμο διάλογο και σε ουσιαστικό αλληλοσεβασμό. Η Εκκλησία της Κρήτης, δηλώνει την αμέριστη συμπαράσταση και στήριξή της, στο Πάνσεπτο Οικουμενικό Πατριαρχείο και τον Σοφό Οιακοστρόφο του, τον Παναγιώτατο Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριο Κύριο ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟ, προσβλέποντας στην αναθεώρηση της άδικης και

⁶⁶⁴ www.kathimerini.gr (13.7.2020)

⁶⁶⁵ www.kathimerini.gr (11.7.2020)

προσβλητικής αυτής απόφασης και στην άμεση αποκατάσταση των πραγμάτων, στη βάση της αλήθειας, του αλληλοσεβασμού και της Ιστορίας».⁶⁶⁶

Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία εξέφρασε την λύπη της για το γεγονός ότι η δική της ανησυχία, όπως και άλλων ορθόδοξων εκκλησιών, για την προοπτική να μετατραπεί ο Ιερός Ναός της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη από μουσείο σε τζαμί, δεν εισακούστηκε από τις τουρκικές αρχές. Τη δήλωση αυτή έκανε στο πρακτορείο TASS ο πρόεδρος του τμήματος για τις αμοιβαίες σχέσεις της εκκλησίας με την κοινωνία και τα ΜΜΕ της Ιεράς Συνόδου του Πατριαρχείου της Μόσχας, Vladimir Legoida. «Είναι πολύ λυπηρό ότι η ανησυχία της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, άλλων ορθόδοξων εκκλησιών δεν εισακούστηκε. Η εν λόγω απόφαση, δυστυχώς, δεν στοχεύει στην ειρήνευση των υπαρχουσών αντιθέσεων, αλλά, αντίθετα, μπορεί να οδηγήσει σε ακόμη μεγαλύτερες διαιρέσεις, όπως είχε πει στις 6 Ιουλίου σε δηλώσεις του ο Πατριάρχης Μόσχας και Πασών των Ρωσιών Κύριλλος», δήλωσε ο Legoida. Ο Ρώσος Πατριάρχης Κύριλλος εξηγεί ότι «όπως πριν, έτσι και τώρα, ο ρωσικός λαός αντιμετώπιζε και αντιμετωπίζει κάθε προσπάθεια προσβολής ή καταπατήσεως της χιλιετούς πνευματικής κληρονομιάς της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως με πικρία και αγανάκτηση». Και προσθέτει ότι «έως και σήμερα για κάθε Ρώσο Ορθόδοξο Χριστιανό η Αγία Σοφία είναι ένα μέγιστο χριστιανικό προσκύνημα, καθώς στον ιστορικό αυτό Ναό οι πρέσβεις του Μεγάλου Πρίγκιπα Βλαδίσμηρου «αιχμαλωτίστηκαν από το ουράνιο κάλλος του» και με τις διηγήσεις τους ο Άγιος σήμερα Βλαδίσμηρος αποφάσισε να βαπτιστεί ο ίδιος και βάπτισε τη χώρα των Ρως, πράξη με την οποία η Ρωσία εισήλθε στον χριστιανικό κόσμο». Ο προκαθήμενος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, απευθυνόμενος στην τουρκική ηγεσία υπογραμμίζει ότι «υποχρέωση κάθε πολιτισμένου κράτους είναι να περιφρουρεί την ισορροπία, να συμφιλιώνει τις αντιθέσεις στην κοινωνία και όχι να τις οξύνει, να συνδράμει στην ενότητα των ανθρώπων και όχι στη διαίρεσή τους». Και κλιμακώνει τις προειδοποιήσεις του λέγοντας ότι στις αναπτυσσόμενες σχέσεις Ρωσίας και Τουρκίας δεν μπορεί να μην «λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι η Ρωσία είναι μια χώρα με πληθυσμό, ο οποίος στην πλειονότητά του είναι Ορθόδοξοι Χριστιανοί», οι οποίοι θα αισθανθούν «βαθύ πόνο», εάν συμβεί το απευκταίο με την Αγία Σοφία. «Ελπίζω στη σωφροσύνη της πολιτειακής ηγεσίας της Τουρκίας. Η διαφύλαξη του σημερινού, ουδέτερου καθεστώτος της Αγίας Σοφίας, ενός από τα μέγιστα αριστουργήματα του χριστιανικού πολιτισμού, ναού-συμβόλου για εκατομμύρια Χριστιανούς παγκοσμίως, θα υπηρετήσει την περαιτέρω ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των λαών της Ρωσίας και της Τουρκίας, την εμπέδωση της διαθρησκευτικής ειρήνης και ομόνοιας.» Ο Πατριάρχης Μόσχας και Πασών των Ρωσιών Κυρίλλος δήλωσε αναλυτικά:⁶⁶⁷

⁶⁶⁶ www.efsyn.gr (13.7.2020)

⁶⁶⁷ www.tovima.gr (6.7.2020)

«Ανησυχώ βαθιά για τις εκκλήσεις ορισμένων Τούρκων πολιτικών να επανεξεταστεί το μουσειακό καθεστώς του Ναού της Αγίας Σοφίας, ενός από τα μεγαλύτερα μνημεία του χριστιανικού πολιτισμού. Κτισμένος τον 6ο αιώνα προς τιμήν του Σωτήρος Χριστού, αυτός ο Ναός σημαίνει πολλά για όλη την Ορθοδοξία. Και είναι ιδιαίτερα αγαπητός στη Ρωσική Εκκλησία. Οι πρέσβεις του Μεγάλου Πρίγκιπα Βλαδίμηρου, περνώντας το κατώφλι αυτού του Ναού, αιχμαλωτίστηκαν από το ουράνιο κάλλος του. Με το άκουσμα της διηγήσεώς τους ο Άγιος Βλαδίμηρος αποφάσισε να βαπτιστεί ο ίδιος και βάπτισε τη χώρα των Ρως, η οποία τον ακολούθησε σε μια νέα για την ίδια πνευματική και ιστορική διάσταση, τον χριστιανικό πολιτισμό. Διαμέσου πολλών γενεών κληρονομήσαμε το θαυμασμό για τα επιτεύγματα αυτού του πολιτισμού, του οποίου αποτελούμε τώρα μέρος. Και ένα από τα ευλαβώς τιμώμενα σύμβολά του ήταν και παραμένει η Αγία Σοφία. Η μορφή της κατέστη διαχρονική για τον πολιτισμό και την ιστορία μας. Ενδυνάμωνε και ενέπνεε τους αρχιτέκτονές μας στο Κίεβο, το Νόβγκοροντ, το Πόλοτσκ, δηλαδή σε όλα τα κορυφαία κέντρα του πνευματικού γίγνεσθαι του μεσαιωνικού κράτους των Ρως. Στην ιστορία των σχέσεων της χώρας των Ρως και της Κωνσταντινουπόλεως υπήρξαν ποικίλες, ενίοτε πολύ δύσκολες περιόδους. Αλλά, όπως πριν, έτσι και τώρα, ο ρωσικός λαός αντιμετώπιζε και αντιμετωπίζει κάθε προσπάθεια προσβολής ή καταπατήσεως της χιλιετούς πνευματικής κληρονομιάς της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως με πικρία και αγανάκτηση.

Η απειλή για την Αγία Σοφία είναι απειλή για όλον τον χριστιανικό πολιτισμό, συνεπώς και για την πνευματικότητα και την ιστορία μας. Έως και σήμερα για κάθε Ρώσο Ορθόδοξο Χριστιανό η Αγία Σοφία είναι ένα μέγιστο χριστιανικό προσκύνημα. Υποχρέωση κάθε πολιτισμένου κράτους είναι να περιφρουρεί την ισορροπία, να συμφιλιώνει τις αντιθέσεις στην κοινωνία και όχι να τις οξύνει, να συνδράμει στην ενότητα των ανθρώπων και όχι στη διαίρεσή τους. Σήμερα οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας αναπτύσσονται δυναμικά.

Την ίδια στιγμή πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι η Ρωσία είναι μια χώρα με πληθυσμό, ο οποίος στην πλειονότητά του είναι Ορθόδοξοι Χριστιανοί. Γι' αυτό και όσα ενδέχεται να συμβούν με την Αγία Σοφία θα προκαλέσουν βαθύ πόνο στον ρωσικό λαό. Ελπίζω στη σωφροσύνη της πολιτειακής ηγεσίας της Τουρκίας.

Η διαφύλαξη του σημερινού, ουδέτερου καθεστώτος της Αγίας Σοφίας, ενός από τα μέγιστα αριστουργήματα του χριστιανικού πολιτισμού, ναού-συμβόλου για εκατομμύρια Χριστιανούς παγκοσμίως, θα υπηρετήσει την περαιτέρω ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των λαών της Ρωσίας και της Τουρκίας, την εμπέδωση της διαθρησκευτικής ειρήνης και ομόνοιας.

† ο Μόσχας και Πασών των Ρωσιών

Κύριλλος»

Για τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί μίλησε και ο πάπας Φραγκίσκος, στην κυριακάτικη ομιλία του στην πλατεία του Αγίου Πέτρου. Η παρέμβαση του Πάπα πραγματοποιήθηκε παρόλο που σχεδόν όλοι οι παρατηρητές προέβλεπαν ότι δεν θα γίνει για να μη δημιουργηθούν προβλήματα στη μικρή καθολική κοινότητα που ζει στην Τουρκία. Με μία σύντομη αναφορά με αφορμή την Ημέρα για την Προστασία της Θάλασσας, ο πάπας Φραγκίσκος δήλωσε χαρακτηριστικά: *«Η θάλασσα πηγαίνει λίγο μακριά τη σκέψη μου στην Κωνσταντινούπολη, και σκέφτομαι την Αγία Σοφία, είμαι πολύ λυπημένος»*. Οι Ιταλοί σχολιαστές θεωρούν ότι η σύντομη αλλά μεστή νοήματος παρέμβαση του πάπα Φραγκίσκου, ο οποίος δήλωσε ότι *«νιώθει μεγάλο πόνο»* για τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας από μουσείο σε τζαμί, υπαγορεύεται από τη σαφή βούληση να υπογραμμιστούν μια σειρά σημείων καίριας σημασίας. Σύμφωνα με την διαδικτυακή έκδοση της εφημερίδας La Repubblica, ένα από αυτά, είναι ότι *«ξαναμετατρέποντας τη βασιλική αυτή εκκλησία σε τζαμί, πλήττεται ένας συμβολικός χώρος και διακόπτεται ο διάλογος, όχι μόνο ανάμεσα σε Ισλάμ και Χριστιανοσύνη, αλλά και στην Ευρώπη και την Τουρκία. «Μπορεί τα λόγια του πάπα να μην ήταν πολλά, αλλά, εν δυνάμει, θα μπορούσαν να προκαλέσουν πολλές συνέπειες»*, τονίζει η εφημερίδα Il Foglio. Προσθέτει, δε, πως όταν ο Φραγκίσκος, το 2015, έκανε αναφορά στη Γενοκτονία των Αρμενίων *«η όλη κατάσταση μετατράπηκε σε κόλαση, με την ανάκληση του Τούρκου πρέσβη στο Βατικανό, ενώ ο νούντιος της Αγίας Έδρας στην Τουρκία κλήθηκε να δώσει εξηγήσεις»*, ο δε Τούρκος πρόεδρος δεν δίστασε τότε να χαρακτηρίσει τον ποντίφικα *«ως έναν άνθρωπο που διαστρεβλώνει την ιστορία»*. Παράλληλα, η εφημερίδα προσθέτει ότι και το 2018, όταν ο Erdoğan επισκέφθηκε τον Φραγκίσκο, ο πάπας δεν ικανοποίησε τις προσδοκίες του Τούρκου προέδρου σε ό,τι αφορά τις βλέψεις του στην Εγγύς Ανατολή και στην Ιερουσαλήμ. Η ειδησεογραφική πύλη Open, εκτιμά ότι *«ο ποντίφικας θέλησε να πάρει επίσημα θέση επί της μετατροπής της Αγίας Σοφίας σε τζαμί. Μια παρέμβαση που είναι και η πρώτη εντός του Βατικανού, σε ό,τι αφορά το σημαντικό αυτό θέμα»*. Η εφημερίδα Il Fatto Quotidiano, τέλος, γράφει στην διαδικτυακή της έκδοση ότι *«ο πάπας αποφάσισε να σπάσει, επιτέλους τη σιωπή του, με μια σύντομη παρέμβαση, για την οποία, όμως, υπήρχε μεγάλη προσμονή»*. Η εφημερίδα δεν παραλείπει να θυμίσει πως, όταν ο πάπας μετέβη στην Τουρκία, το 2014, θέλησε να απευθύνει έκκληση υπέρ της αλληλεγγύης, μεταξύ όλων των πιστών, καταδικάζοντας τον φανατισμό, τον φονταμενταλισμό, και τους αβάσιμους φόβους.⁶⁶⁸

Για το θέμα αυτό, ο καθηγητής Αρχιτεκτονικής της Σχολής Καλών Τεχνών Mimar Sinan της Κωνσταντινούπολης, Süleyman Kızıltoprak, είπε στο Ειδησεογραφικό Πρακτορείο ARD ότι *«δεν αποτελεί μόνο το εξωτερικό κτίσμα Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, σε αυτό περιλαμβάνονται*

⁶⁶⁸ www.tovima.gr (12.7.2020), Τα σχόλια του ιταλικού Τύπου μετά τη δήλωση του Πάπα για την Αγία Σοφία - parallaximag.gr (12.7.2020)

επίσης οι καλλιγραφίες, τα μωσαϊκά και οι εικόνες με την καλλιτεχνική τους αξία (...) όλα αυτά είναι ευθύνη της Δημοκρατίας της Τουρκίας να τα προστατεύσει». ⁶⁶⁹ Καταπέλτης ήταν ο Τούρκος νομπελίστας Orhan Pamuk κατά της μετατροπής της Αγίας Σοφίας σε τέμενος, μιλώντας για απεμπόληση της τουρκικής υπερηφάνειας ως λαού ταυτοχρόνως μουσουλμανικού και κοσμικού. Σε συνέντευξη του στην Deutsche Welle ο Τούρκος συγγραφέας τόνισε ότι πρόκειται για αντιστροφή της επιθυμίας του πατέρα του νεότερου τουρκικού κράτους, του Κεμάλ Ατατούρκ, να δείξει ότι η Τουρκία είναι κοσμικό έθνος. "Αυτό απλώς δείχνει ότι δεν σεβόμαστε πια τον σεκουλαρισμό ⁶⁷⁰ του Κεμάλ Ατατούρκ. Θέλουμε να είμαστε λαϊκιστές, να παίζουμε με το λαϊκό Ισλάμ και να δείξουμε στον υπόλοιπο κόσμο ότι δεν είμαστε πολύ ευχαριστημένοι με τη Δύση," δήλωσε οργισμένος ο κ Pamuk από την Κωνσταντινούπολη. "Αυτό δεν είναι ένα μήνυμα που μου αρέσει, αλλά με εκπλήσσει και ότι η αντιπολίτευση εδώ δεν αντιδρά πιστεύοντας ότι πρόκειται για πολύ δημοφιλή απόφαση. Δυστυχώς, όντως πρόκειται για δημοφιλή απόφαση που αγκάλιασε ο τουρκικός λαός. Είμαι κι εγώ όμως μέλος του τουρκικού λαού, και τόσο εγώ όσο και εκατομμύρια άλλοι στεκόμαστε ενάντια σε αυτό, γιατί είμαστε υπέρ του κοσμικού κράτους. Και πάλι δυστυχώς, η φωνή μας δεν ακούγεται," τόνισε ο Τούρκος συγγραφέας. "Στην Τουρκία δεν υπάρχει ελευθερία λόγου," κατήγγειλε, "και ο κόσμος φοβάται να πει ότι εδώ πρόκειται για την κοσμική κληρονομιά του Κεμάλ Ατατούρκ, η οποία μας έκανε να ξεχωρίζουμε από άλλα μουσουλμανικά έθνη, στο ότι εμείς είμαστε κοσμικοί. Αυτή την υπερηφάνεια μάς αφαιρούν τώρα." ⁶⁷¹

Στην ανακοίνωση για την Αγία Σοφία, το τουρκικό ΥΠΕΞ αναφέρει: «Η Ελλάδα, κάθε φορά που γίνεται ανάγνωση του Κορανίου στην Αγία Σοφία, εξακολουθεί να κάνει δηλώσεις που είναι μάταιες και δεν έχουν αποτέλεσμα. Σε μια εποχή που στην Ευρώπη ακούγεται η προσευχή από τους μιναρέδες και γίνεται κατανοητή η σημασία του αμοιβαίου σεβασμού, η μόνη ευρωπαϊκή χώρα της Ευρώπης που δεν έχει τζαμί στην πρωτεύουσά της, ενοχλήθηκε στην ανάγνωση του Κορανίου στην Αγία Σοφία. Κι αυτό είναι ένα καλό παράδειγμα όσον αφορά την κατανόηση της ψυχολογίας αυτής της χώρας» αναφέρει ο εκρόσωπος τύπος Hami Aksoy. Η Άγκυρα αναφέρει κατηγορίες εναντίον της Αθήνας για τη Δυτική Θράκη και ισχυρίζεται πως «είναι φρέσκες οι μνήμες για τις προσπάθειες των κύκλων να σιωπήσουν το κάλεσμα της προσευχής στη Δυτική Θράκη που ακούγεται εδώ και αιώνες με την δικαιολογία του COVID-19. Η Τουρκία, δεν ενήργησε ενάντια στην παγκόσμια μνημειακή ιδιότητα της, ούτε ενήργησε αντίθετη με τη Σύμβαση της UNESCO του 1972 σχετικά με την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς». Ο Aksoy καταλήγει και

⁶⁶⁹ Εφημερίδα naftemporiki.gr (11.7.2020)

⁶⁷⁰ κοσμικισμός

⁶⁷¹ Εφημερίδα naftemporiki.gr (12.7.2020)

δηλώνει πως «η Αγία Σοφία, θα παραμείνει σημαντική αξία για την Τουρκία και ανθρωπότητα και θα συνεχίσει να προστατεύεται. Καλούμε την Ελλάδα να γλιτώσει από τα ιστορικά της κόμπλεξ». ⁶⁷² Από την πλευρά του, μέσω twitter, ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Mevlut Cavusoğlu έκανε λόγο για νέα σελίδα στην ιστορία, αναρτώντας φωτογραφίες από την Αγία Σοφία. Επίσης τόνισε ότι το θέμα εμπίπτει στα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας απορρίπτοντας τις καταδικαστικές αναφορές της Ε.Ε. ⁶⁷³

Στον αντίποδα, αίσθηση προκαλεί ανάρτηση Τούρκου ιστορικού, ο οποίος παρομοιάζει τις εικόνες εντός της Αγίας Σοφίας με... πόρνες. Ο καθηγητής Ιστορίας στο πανεπιστήμιο του Σαγγάριου, Ebubekir Sofuoğlu, ζητά την πλήρη αφαίρεση -κι όχι απλά κάλυψη- των εικόνων στην Αγία Σοφία, καθώς η παρουσία τους αποτελεί ασέβεια στον Μωάμεθ τον Πορθητή, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά σε μήνυμά του στο twitter: «Γίνεται να υπάχουν πόρνες μέσα στο τζαμί; Όμως, αν οι εικόνες δεν αφαιρεθούν, η παρακαταθήκη του Μωάμεθ του Πορθητή, η Αγία Σοφία, μαζί με την πόρνη Ζωή θα έχει γίνει το πρώτο τζαμί όπου θα εκτίθεται μία πόρνη. Να μπει ένα τέλος στην ανοησία για προστασία των ειδώλων και να αποκαθλωθούν πια οι εικόνες που αποτελούν ασέβεια προς τον Πορθητή». ⁶⁷⁴

Ο Τούρκος καθηγητής, ο οποίος δεν είναι γνωστός ιστορικός στην Τουρκία, αναφέρεται στην αυτοκράτειρα Ζωή την Πορφυρογέννητη ⁶⁷⁵, η οποία παντρεύτηκε 3 φορές και συμβασίλευσε με τη Θεοδώρα από το 1042 ως το 1050 και είχε τεράστια επιρροή. Υπάρχει ψηφιδωτό της στον γυναικωνίτη της Αγίας Σοφίας.

Περίπου 350.000 άνθρωποι παραβρέθηκαν στην Αγία Σοφία και πέριξ αυτής, προκειμένου να παρακολουθήσουν την πρώτη μουσουλμανική προσευχή μετά τη μετατροπή της σε τέμενος, ανέφερε ο πρόεδρος της Τουρκίας Recep Tayyip Erdoğan, σύμφωνα με το τουρκικό πρακτορείο Anadolu. Σε δηλώσεις του μετά την πρώτη προσευχή, σημείωσε ότι η Αγία Σοφία ήταν τέμενος και έγινε ξανά τζαμί, επιστρέφοντας στην προγενέστερη μορφή της, ενώ επεσήμανε ότι πλέον θα εξυπηρετεί τους πιστούς ως τέμενος. Είπε επίσης ότι άνθρωποι από όλες τις θρησκείες μπορούν να επισκέπτονται την Αγία Σοφία, ως πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας. Το μεσημέρι, πραγματοποιήθηκε η πρώτη προσευχή στην Αγία Σοφία μετά τη μετατροπή της από μουσείο σε τζαμί. Η

⁶⁷² Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, Τουρκία: Η Αγία Σοφία θα συνεχίσει να προστατεύεται, η Ελλάδα να απαλλαγεί από τα ιστορικά της κόμπλεξ (30.5.2020) - www.tovima.gr

⁶⁷³ www.tovima.gr (14.7.2020)

⁶⁷⁴ economico.gr (20.7.2020) - İKON yani PUTLARI koruma saçmalığına bir son verin [artik pic.twitter.com/EvKbcWMDC1](https://artik.pic.twitter.com/EvKbcWMDC1) — Ebubekir SOFUOĞLU (@Ebsofuoglu) (July 18, 2020)

⁶⁷⁵ Κόρη του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Η', αδελφού και συμβασιλέα του αυτοκράτορα Βασιλείου Β' του Βουλγαροκτόνου

τελετή ξεκίνησε με ανάγνωση στίχων του Κορανίου από τον Tayyip Erdoğan , ενώ στη συνέχεια ακούστηκε το κάλεσμα για προσευχή από τους τέσσερις μιναρέδες που βρίσκονται γύρω από τον ναό. Ο κ.Erdoğan συνοδευόμενος από υπουργούς του και φορώντας λευκή μάσκα για προστασία από την Covid-19 γονάτισε στο μπλε χαλί πριν από την έναρξη της προσευχής. Στο σημείο και στην πλατεία έξω από την Αγία Σοφία βρίσκονται και χιλιάδες αστυνομικοί, καλώντας τους προσκυνητές να φορούν προστατευτικές μάσκες και να τηρούν τις αποστάσεις ασφαλείας. Εξερχόμενος του ναού δήλωσε στους Τούρκους δημοσιογράφους: «Θα αφήσουμε πίσω μας μια Τουρκία που αρμόζει στον πρόγονο μας τον (Μωάμεθ) Κατακτητή (Fatih, στα τουρκικά). Η Αγία Σοφία αντί να κατεδαφιστεί με θρησκευτικό μίσος, καλλωπίστηκε περισσότερο και ως δικαίωμα Άλωσης, προσφέρθηκε στους μουσουλμάνους. Όμως σε σημεία, που αναγκαστήκαμε να εγκαταλείψουμε πριν από έναν αιώνα, τα θρησκευτικά μας μνημεία και σύμβολά μας εξαφανίστηκαν».⁶⁷⁶

Επισημαίνεται ότι κατά τις ώρες της μουσουλμανικής προσευχής τα βυζαντινά ψηφιδωτά θα καλύπτονται με ειδικά κουρτινάκια που τοποθετήθηκαν γι' αυτόν τον σκοπό, όπως ανέφερε εκπρόσωπος της τουρκικής κυβέρνησης.

Παρά την καταδίκη δε και τις διεθνείς αντιδράσεις για τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί μετά από 86 χρόνια, ο Recep Tayyip Erdoğan εμμένει στις προκλήσεις, δωρίζοντας την 8.12.2020 έναν πίνακα με στίχους από το Κοράνι που κρεμάστηκε ήδη στον ναό.

Al-i İmran suresi 159. ve 160. ayetlerin meali:

"Sen onlara Allah'ın lutfü sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etraftan dağılır giderlerdi. Onları affet, onların başıslanmasını dile, iş konusunda onlarla müşavere et, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever. Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yarımsız bırakırsa O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Öyleyse müminler yalnız Allah'a güvensinler."

Ελληνική Μετάφραση

Η έννοια των στίχων 159 και 160 του Surah Al-i Imran:

«Ήσασταν ευγενικοί προς εκείνους, με τη χάρη του Αλλάχ. Εάν ήσασταν αγενείς και σκληροί, σίγουρα θα είχαν φύγει από γύρω σας. Συγχωρέστε τους, ζητήστε τη συγχώρεσή τους, συμβουλευτείτε τους για το θέμα και εμπιστευτείτε τον Αλλάχ όταν αποφασίζετε, πραγματικά, ο Αλλάχ αγαπάει εκείνους που τον εμπιστεύονται. Εάν ο Αλλάχ σας βοηθά, δεν υπάρχει κανένας που μπορεί να σας

⁶⁷⁶ Le Figaro για Αγία Σοφία: Επίδειξη ισλαμικής δύναμης του Τ.Ερντογάν (25.7.2020) - www.liberal.gr

νικήσει· εάν σας αφήσει χωρίς βοήθεια, ποιος μπορεί να σας βοηθήσει μετά από αυτόν; Αφήστε λοιπόν τους πιστούς να εμπιστεύονται μόνο τον Αλλάχ».

Στο κάτω μέρος της πινακίδας, που περιλαμβάνει το όνομα του καλλιγράφου και την ημερομηνία της δωρεάς, καθώς και την επιγραφή: «Αφιερώθηκε στο τζαμί Αγία Σοφία από τον *Rescep Tayyip Erdoğan*, για το άνοιγμα ξανά/"*Rescep Tayyip Erdoğan tarafından yeniden ibadete açılması münasebetiyle Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi'ne vakfedilmiştir.*"». ⁶⁷⁷

Την 29.12.2020 ο *Rescep Tayyip Erdoğan* σε εκδήλωση για το άνοιγμα ενός νέο κτιρίου γραφείων της MIT (της τουρκικής Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών) στην Κωνσταντινούπολη αναφέρθηκε ξανά στο θέμα της Αγίας Σοφίας, λέγοντας: «Στο άνοιγμα της Αγίας Σοφίας (σ.σ.: μετά τη μετατροπή της σε τζαμί), παρατηρήσαμε ότι κάποιες χώρες δεν γνωρίζουν ότι η Κωνσταντινούπολη είναι τουρκικό έδαφος. Ενώ έχουν περάσει αιώνες μετά την κατάκτησή της, βλέπουμε ότι ακόμη δεν είναι αποδεκτό ότι η Κωνσταντινούπολη βρίσκεται στα χέρια του τουρκικού έθνους και των μουσουλμάνων». ⁶⁷⁸ Σε νέες προκλητικές δηλώσεις προέβη επίσης την 1.1.2021 χαρακτηρίζοντας την μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί «**στέμμα του 2020**», μιας χρονιάς που, όπως είπε, ήταν «γεμάτη πόνο για όλη την ανθρωπότητα». Ο *Erdoğan* βρέθηκε στον ναό για την πρώτη προσευχή του 2021 και επέλεξε να εστιάσει στην Αγία Σοφία και το πρωτοχρονιάτικο μήνυμά του προς τον τουρκικό λαό.

«Εγώ δεν διαβάζω την εφημερίδα *Sözcü gazetesi*. Κανείς δεν πρέπει να δίνει λεφτά για να την αγοράσει. Η Αγία Σοφία είναι το κορυφαίο θέμα, το στέμμα του 2020», δήλωσε ο Τούρκος πρόεδρος. "*Ben Sözcü gazetesini okumuyorum. Kimse de buna para verip almasın. Ayasofya 2020'nin adeta taçlı yıldızıdır*". Επισημαίνεται ότι η υπόψη εφημερίδα είχε χαρακτηρίσει «καταστροφή για τη χώρα» τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τέμενος. ⁶⁷⁹

Παράλληλα, σε αντίστοιχη τοποθέτηση προχώρησε και ο εκπρόσωπος του κόμματος AKP, *Ömer Çelik*, με ανάρτησή του στο twitter: «Όσοι ενοχλούνται από τη λειτουργία της Αγίας Σοφίας σαν τζαμί και της χαράς που έδωσε αυτό το γεγονός στον λαό μας, βρίσκονται σε πόλεμο με ο,τιδήποτε ανήκει στο έθνος μας. Επιπλέον, εχθρεύονται την αρχή πως η κυριαρχία ανήκει στο κράτος μας άνευ προϋποθέσεων», σημείωσε χαρακτηριστικά/" *Ayasofya Camii'nin açılmasından ve milletimizin sevinmesinden rahatsız olanların bu millete ait her şeyle kavgası var. Millete ait olan 'Egemenlik kayıtsız şartsız millete aittir' ilkesini de sevmiyorlar. 'Ayasofya 2020 yılının taçlı yıldızıdır.' Cumhurbaşkanımıza bir kere daha şükranlarımızı sunuyoruz. Milletimizin değerlerinin güçlenmesi için*

⁶⁷⁷ Εφημερίδα *naftemporiki.gr*, 9.12.2020, www.aa.com.tr (8.12.2020)

⁶⁷⁸ *iefimerida.gr* - <https://www.iefimerida.gr/kosmos/erntogan-gia-agia-sofia-konstantinouypoli> (29.12.2020)

⁶⁷⁹ Εφημερίδα *Sabah* (1.1.2021)

*çalışmaya devam edeceğiz. Milletimizin sevinmesi için gayret edeceğiz. Egemenliğin millete ait olduğu ilkesi pusulamız olmaya devam edecek. Milletimizin duasına ve sevincine katılanlara ne mutlu".*⁶⁸⁰

Β' Η Μονή της Χώρας (Kariye Camii)

Η Μονή της Χώρας, γνωστή σήμερα ως Καριγιέ Τζαμί/Kariye Camii, υπήρξε ελληνικό χριστιανικό μοναστήρι στην Κωνσταντινούπολη που μετατράπηκε από τους Οθωμανούς σε τζαμί κατά τον 16ο αιώνα. Η πρόωπη ιστορία της μονής δεν είναι γνωστή με βεβαιότητα. Η παράδοση που τη συνοδεύει, τοποθετεί την ίδρυσή της τον 6ο αιώνα από τον Άγιο Θεόδωρο, ενώ έχει αποδοθεί και στον Κρίστο, γαμπρό του αυτοκράτορα Φωκά (7ος αιώνας). Η μονή κτίστηκε στη θέση της σημερινής συνοικίας Εντιρνέ Καπού, νότια του Κεράτιου κόλπου και σε κοντινή απόσταση από τα Θεοδοσιανά τείχη. Το μνημείο σήμερα είναι γνωστό με το όνομα Μουσείο Χώρας. Ο κύριος ναός δεν είναι επισκέψιμος αφού βρίσκεται σε διαδικασία αποκατάστασης. Επίσης το εξωτερικό του ναού είναι καλυμμένο για εργασίες αναστήλωσης (Μάιος 2017). Σήμερα έχει αποδειχθεί πως ο ναός χτίστηκε το διάστημα 1077-81 από την πεθερά του Αλεξίου Α' Κομνηνού Μαρία Δούκαινα, στη θέση παλαιότερων κτισμάτων που χρονολογούνται τον 6ο και 9ο αιώνα. Υπέστη σοβαρή φθορά, πιθανώς εξαιτίας σεισμού, και επισκευάστηκε το 1120 από τον Ισαάκιο Κομνηνό. Ο Θεόδωρος Μετοχίτης συνέβαλε στην ανακαίνισή της (1316-21) και ήταν υπεύθυνος για την προσθήκη του εξωνάρθηκα, του νότιου παρεκκλησίου, καθώς και για τον διάκοσμο του ναού που περιλάμβανε αξιόλογα ψηφιδωτά και τοιχογραφίες. Επιπλέον, κληροδότησε στη μονή σημαντική περιουσία, χτίζοντας παράλληλα νοσοκομείο και δωρίζοντας σε αυτή την αξιόλογη συλλογή βιβλίων του, με αποτέλεσμα να προσελκύσει αργότερα σημαντικούς λογίους. Η μονή μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος με εντολή του μεγάλου βεζίρη του σουλτάνου Βαγιαζήτ Β' (1481-1512) και έγινε γνωστό ως **Καριγιέ Τζαμί/Kariye Camii**. Σημαντικό μέρος της διακόσμησης του ναού καταστράφηκε. Το 1948 τέθηκε σε εφαρμογή πρόγραμμα αναστήλωσης του μνημείου και από το 1958 λειτουργούσε ως μουσειακός χώρος.⁶⁸¹ Ωστόσο μετά την απόφαση του τουρκικού Ανώτατου Δικαστηρίου το 2019 και την έκδοση ΦΕΚ στις 21 Αυγούστου 2020, ο Τούρκος Πρόεδρος Recep Tayyip Erdoğan την μετέτρεψε σε τζαμί.

Την απόφαση αυτή της Τουρκίας να μετατρέψει σε τέμενος τη Μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη στηλίτευσε η εκπρόσωπος της Κομισιόν, αρμόδια για εξωτερικές υποθέσεις, ερωτηθείσα σχετικά με το θέμα. Οπως μεταδίδει η ανταποκρίτρια του ΑΠΕ – ΜΠΕ, η Nabila Massrali ανέφερε: «Καταγράφουμε την απόφαση για μετατροπή της Μονής της Χώρας που

⁶⁸⁰ Εφημερίδα *naftemporiki.gr*, 1.1.2021- TRT Haber, 1 Ocak 2021

⁶⁸¹ Σ.Ν. Σφυρόερα, Η Μονή της Χώρας, Αθήνα 2020, 9-10

λειτουργούσε ως μουσείο από το 1945 σε τέμενος και να την ανοίξουν για λατρεία. Όπως και η Αγία Σοφία, έτσι και η Χώρα είναι μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO. Ως μέλος της Συμμαχίας των Πολιτισμών, η Τουρκία έχει δεσμευτεί για διαθρησκειακό και διαπολιτισμικό διάλογο και την προώθηση της ανεκτικότητας και της συνύπαρξης» πρόσθεσε.⁶⁸² "Η σημερινή απόφαση των τουρκικών αρχών περί μετατροπής της Μονής της Χώρας σε μουσουλμανικό τέμενος, συνιστά μια ακόμη πρόκληση εις βάρος των απανταχού θρησκευόμενων ανθρώπων και της διεθνούς κοινότητας που σέβεται τα μνημεία του ανθρώπινου πολιτισμού" αναφέρει σε ανακοίνωσή του, το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών. " Ύστερα από την Αγία Σοφία και παρά τις διεθνείς αντιδράσεις που προκάλεσε, προσβάλλεται βάνουσα ο χαρακτήρας ενός ακόμη μνημείου παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO που ευρίσκεται στην επικράτεια της Τουρκίας. Παρά τις κατά καιρούς διακηρύξεις της περί σεβασμού των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και του πολυθρησκευτικού χαρακτήρα της κοινωνίας της, η Τουρκία παραβιάζει τις διεθνείς υποχρεώσεις της έναντι των μνημείων της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς που βρίσκονται στο έδαφός της. Η σημερινή απόφαση των τουρκικών Αρχών εκθέτει εκ νέου την Τουρκία στη διεθνή κοινότητα. Είναι απολύτως καταδικαστέα. Καλούμε την χώρα αυτή να συμβαδίσει με το διεθνές γίγνεσθαι στο πεδίο της προστασίας της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Την καλούμε να επιστρέψει στον 21^ο αιώνα, του αμοιβαίου σεβασμού, του διαλόγου και της κατανόησης μεταξύ των πολιτισμών" καταλήγει η ανακοίνωση.⁶⁸³

Την απογοήτευση, την έντονη διαμαρτυρία της και τον προβληματισμό της για την απόφαση της Τουρκίας να μετατρέψει το σημερινό μουσειακό καθεστώς του Καθολικού της Μονής της Χώρας σε μουσουλμανικό τέμενος και σε τόπο προσευχής της ισλαμικής θρησκείας, εκφράζει με ανακοίνωσή της η Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Ελλάδος, η οποία πραγματοποίησε την τελευταία συνεδρίαση της 163ης Συνοδικής Περιόδου. Μεταξύ άλλων τονίζει ότι «Όπως έπραξε και στην ανάλογη περίπτωση της Αγίας Σοφίας, η Εκκλησία της Ελλάδος προβαίνει άμεσα σε διεθνείς εκκλήσεις και διαβήματα, ζητώντας την απόδοση και πάλι της Μονής της Χώρας στην προϋφισταμένη χρήση της». Αναλυτικότερα, η ανακοίνωση έχει ως εξής: «Συνήλθε χθες και σήμερα, για τον μήνα Αύγουστο η Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος της 163ης Συνοδικής Περιόδου, υπό την προεδρία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερωνύμου. Με αφορμή την μετατροπή του σημερινού μουσειακού καθεστώτος του Καθολικού της Μονής της Χώρας σε μουσουλμανικό Τέμενος (Τζαμί) και σε τόπο προσευχής της ισλαμικής θρησκείας, η Ιερά Σύνοδος εκφράζει την απογοήτευσή της, την έντονη διαμαρτυρία της και τον προβληματισμό της για αυτή την απόφαση της

⁶⁸² Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ (21.8.2020)-www.tanea.gr

⁶⁸³ ΥΠΕΞ, Ανακοίνωση της 21.8.2020 – www.mfa.gr

Κυβερνήσεως της γείτονος χώρας Τουρκίας, η οποία μετέτρεψε και αυτό το Μνημείο από χώρο πολιτισμού σε σημείο διχασμού και διασπάσεως. Όπως έπραξε και στην ανάλογη περίπτωση της Αγίας Σοφίας, η Εκκλησία της Ελλάδος προβαίνει άμεσα σε διεθνείς εκκλήσεις και διαβήματα, ζητώντας την απόδοση και πάλι της Μονής της Χώρας στην προϋφισταμένη χρήση της».⁶⁸⁴ Η μετατροπή και της Μονής της Χώρας σε τζαμί αποτελεί ακόμη μια πρόκληση της τουρκικής ηγεσίας, μετά την Αγία Σοφία, αναφέρει η Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Αικατερίνη Σακελλαροπούλου. «Μετά την Αγία Σοφία, η τουρκική ηγεσία προχωρά σε μία ακόμη πρόκληση, μετατρέποντας σε τζαμί και τη Μονή της Χώρας, ενέργεια που προσβάλλει τον χαρακτήρα ενός ακόμη μνημείου παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO και πλήττει τον διαθρησκευτικό και διαπολιτισμικό διάλογο», αναφέρει η κ. Σακελλαροπούλου με ανάρτησή της στο twitter.⁶⁸⁵

⁶⁸⁴ Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ (26.8.2020) -www.tanea.gr

⁶⁸⁵ Εφημερίδα naftemporiki.gr (21.8.2020)

11. Αναλυτικός Πίνακας των Τουρκικών Παραβιάσεων της Συνθήκης της Λωζάννης από το 1923 μέχρι σήμερα ⁶⁸⁶

No.	Χρονολογία	Είδος Παραβίασης	Παραβιαζόμενα Άρθρα
1.	8-9/1923	Χαρακτηρισμός των 40.000 περίπου ομογενών που είχαν καταφύγει στην Ελλάδα στη διάρκεια του πολέμου για να σωθούν από την τρομοκρατία ως φυγαδων (fıralar), έκπτωση της υπηκοότητάς τους και απαγόρευση επανόδου στην Τουρκία. Μαζική κατάληψη των περιουσιών τους. Ως εγκατεστημένοι (établis) θεωρήθηκαν μόνον όσοι ομογενείς ζούσαν στα όρια του δήμου (belediye) και όχι σε όλο τον νομό (vilayet), των υπολοίπων θεωρουμένων ως ανταλλαξιμών !!	2 και 16 της Σύμβασης VI, 5,8,9 και 10, 39 του Α' Μέρους (τμήμα γ')
2.	10/1923	Ο παπα-Ευτύμ Καραχισαρίδης-Ενερόλ διορίζεται αποκρισάριος/πληρεξούσιος του πατριαρχικού θρόνου στην Άγκυρα.	40 και 42
3.	6/12/1923	Με την υπ' αριθ. 1092 βεβαίωση (tezkere) της νομαρχίας της Κωνσταντινούπολης απαγορεύεται να συμμετάσχουν στην Πατριαρχική εκλογή αρχιερείς μη Τούρκοι υπήκοοι και εν Τουρκία υπηρετούντες. Ο Πατριάρχης έπρεπε να κατέχει και τις δύο ιδιότητες για να θεωρηθεί νόμιμη η εκλογή του από την Τουρκική κυβέρνηση.	40, 42 και 43 (Μέρος Α', τμήμα γ'), 44
4.	9/1923	Με την εγκατάσταση των τουρκικών αρχών σε Ίμβρο και Τένεδο απελαύνονται άμεσα οι εκλεγμένοι 64 πρόκριτοι της Τενέδου και απαγόρευση επιστροφής σε 1500 Ιμβρίους που είχαν καταφύγει στη Λήμνο.	14,37,38, 40,44
5.	1924	Ο παπα-Ευτύμ με την βοήθεια τουρκικού μαινόμενου όχλου καταλαμβάνει τις εκκλησίες της Παναγιάς Καφφατιανής και Σωτήρος Χριστού στον Γαλατά για να εκτελέσει τα θρησκευτικά του καθήκοντα.	37, 39, 40, 41, 42 και 44

⁶⁸⁶ Σύλλογος Ιμβρίων – Κωνσταντινουπολιτών – Τενεδίων και Ανατολικοθρακών Θράκης/Σ.Ι.Κ.Τ.Α.Θ., Γ.Χριστοφορίδης, www.hronos.gr, –Το Χρονικό των Παραβιάσεων της Συνθήκης της Λωζάννης από τους Τούρκους, 20.7.2019 - Λέσχη των Νέων Ελλήνων, Η Συνθήκη της Λωζάννης – Παράρτημα, Αθήνα 1990.

Αργότερα οι ναοί αυτοί θα του παραχωρηθούν επίσημα από την κυβέρνηση.

6.	1925	Κλείνει ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος και δημοεύεται η πολύτιμη βιβλιοθήκη του και τα χειρόγρατά του. Απαγορεύεται η λειτουργία του Ζάππειου παρθεναγωγείου με τη δικαιολογία ότι περιέχει αγάλματα της ελληνικής μυθολογίας στους χώρους του. Υπερδιπλασιασμός των μισθών των Τούρκων δασκάλων των μειονοτικών σχολείων που συντηρούνται αποκλειστικά με δαπάνες της ομογένειας.	Όλα σχεδόν τα Άρθρα του Α' Μέρους, τμήμα γ' «Προστασία Μειονοτήτων» και 45
7.	30/1/1925	Σύλληψη του Πατριάρχη Κωνσταντίνου ΣΤ' ανήμερα της εορτής των Τριών Ιεραρχών και απέλασή του. Το Πατριαρχείο θεωρείται ίδρυμα Τουρκικού δικαίου, του οποίου η σύσταση και λειτουργία υπάγεται μόνο στους τουρκικούς νόμους !!!	37, 38, 40, δεύτερο σκέλος του 42, 44
8.	1925-26	Απαγόρευση λειτουργίας εμπορικών σχολών. Κλείνει η Εμπορική Σχολή της Χάλκης (αργότερα θα καταπατηθεί από το κράτος για να γίνει ναυτική σχολή πολέμου) και η Σχολή Ξένων Γλωσσών Αποστολίδη.	40,44
9.	1926	Την ίδια χρονιά με την εισαγωγή του νέου Αστικού Κώδικα η τουρκική κυβέρνηση δεν αναγνωρίζει στο Πατριαρχείο την ιδιότητα του νομικού προσώπου αποκλείοντας έτσι από κάθε διαχειριστική αρμοδιότητα στις βακουφικές επιτροπές το Πατριαρχείο. Επιβάλλεται υποχρεωτικά ο πολιτικός γάμος. Η αστυνομία εξαναγκάζει τους Έλληνες πρόκριτους να υπογράψουν έγγραφο, με το οποίο η μειονότητα παραιτείτο "οικειοθελώς" των δικαιωμάτων του Άρθρου 42 της Συνθήκης. Όσοι αρνούνται φυλακίζονται.	42,43
10.	4/10/1926	Ο νέος Αστικός Κώδικας απαγορεύει στα μειονοτικά ιδρύματα ν' αποκτήσουν νέα ακίνητη περιουσία, είτε με αγορά, είτε με δωρεά ή διαθήκη.	37, 38, 39, 40 και 44

11.	1927	Κατάργηση του καθεστώτος αυτονομίας και τοπικής αυτοδιοίκησης των νησιών Ίμβρου και Τενέδου καθώς και της εκεί μειονοτικής εκπαίδευσης.	14 (Μέρος Α', τμήμα α'), 37, 38, 40 και 44
12.	1930	Επέμβαση των τουρκικών αρχών στις εκλογές των επιτροπών στο μειονοτικό νοσοκομείο του Βαλουκλή και στην κοινότητα του Πέρα.	
13.	1/6/1932	Με τον νόμο 2007 απαγορεύεται σε αλλοδαπούς η άσκηση 30 επαγγελμάτων, που εξασκούσαν κυρίως οι Έλληνες. Με νέους συμπληρωματικούς νόμους θα προστεθούν και τα επαγγέλματα του γιατρού, φαρμακοποιού, δικηγόρου κλπ. Άμεση συνέπεια ο αναγκαστικός εκπατρισμός 5.000 περίπου Ελλήνων με δαπάνες του Ελληνικού δημοσίου.	2 και 4 (σύμβαση VI, τμήμα α'). Σύμφωνο Άγκυρας της 10.6.1930
14.	1934	Με τον νόμο 2.596 απαγορεύεται σε κληρικούς (πλην του Πατριάρχη και του προδότη παπα-Ευτύμ) να φορούν τα ράσα τους εκτός των εκκλησιών.	38,40, 43 και 44
15.	1935	Με τον νόμο 2.762 για τα βακούφια, το Πατριαρχείο απογυμνώνεται από τα δικαιώματά του στον έλεγχο και τη διαχείριση των εκκλησιαστικών επιτροπών των οποίων η διοίκηση ανατίθεται σε διορισμένο από τις τουρκικές αρχές διοικητή (tek mütevellî).	38 παρ. α, 39 παρ. γ, 40, 42 παρ. α και 44
16.	1936	Υποχρεωτική σε όλα τα ελληνικά σχολεία η διδασκαλία μαθημάτων στην τουρκική γλώσσα	39,40,41
17.	1936-37	Διορισμός του Τουρκορθόδοξου Σταμάτη Ζίχνη-Οζνταμάρ ως διοικητή των βακουφιών του Βαλουκλή. Διορισμός Τούρκων βοηθών Διευθυντών (Tedrisat müdürü) στα μειονοτικά σχολεία, ως μόνων υπόλογων έναντι του Υπουργείου Παιδείας.	40,44
18.	1939	Υποχρέωση των μειονοτικών αθλητικών συλλόγων να ενωθούν με τουρκικούς.	40,42 και 44
19.	8/5/1941	Με το πρόσχημα της εθνικής ασφάλειας στρατολογούνται μη μουσουλμάνοι ηλικίας 25-45 ετών και στέλνονται στην Ανατολία, όπου οργανωμένοι σε τάγματα εργασίας (amele taburu) εκτελούν βαριές	37,38 και 44

- καταναγκαστικές εργασίες. Τον Δεκέμβριο του ιδίου έτους αποστρατεύονται οι μεγάλες ηλικίες 38-45 ετών και οι υπόλοιποι μετά από 6 μήνες.
20. 1942 **Σύλληψη και πρόσκαιρη εκτόπιση στην Προύσα των μητροπολιτών Ίμβρου και Τενέδου Ιακώβου και Χαλκηδόνας Μαξίμου (μετέπειτα Οικουμενικού Πατριάρχη) σε μια προσπάθεια να συνετιστεί η Ελλάδα και να μην ανακατεύεται στο θέμα του Πατριαρχείου.** Παραβίαση των τουρκικών διαβεβαιώσεων που δόθηκαν στη Λωζάννη για το Πατριαρχείο.
21. 1942 **Δήμευση των μοναστηριακών κτημάτων στην Ίμβρο των Ι.Μ. του Αγίου Όρους Μεγίστης Λαύρας και Κουτλουμουσίου** παραχωρώντας τες σε εποίκους. Αυτοί κατέστρεψαν αμέσως τις εκκλησίες και τα κτίρια των μονών. 14, Μέρος Α', τμήμα α'
22. 11/11/1942 Έκδοση του νόμου για την εφάπαξ φορολόγηση της περιουσίας (varlık vergisi). Οι αδυνατούντες να καταβάλλουν τα αναλογούντα ποσά, οδηγούνται στο Άσκαλε της Ανατολίας, όπου υποβάλλονται σε βαριά καταναγκαστική εργασία. 37, 37 παρ.α', 39 παρ. α' και 44
23. 30/1/1943 Σύλληψη του δημάρχου Ίμβρου και τριών κοινοταρχών και εκτοπισμός τους στη Μικρά Ασία, επειδή διαμαρτυρήθηκαν για τις δημεύσεις των μοναστηριακών περιουσιών των Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας και Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους στην Ίμβρο,
24. 6-7/9/1955 Μεγάλο ανθελληνικό πογκρόμ στην Κωνσταντινούπολη, κατόπιν της έκρηξης δύο βομβών στην αυλή του Τουρκικού Προξενείου της Θεσσαλονίκης, που όπως αποδείχθηκε αργότερα είχαν τοποθετηθεί από μουσουλμάνο φοιτητή της Κομοτηνής, κατόπιν εντολής του Τούρκου γενικού προξένου. Όργιο βανδαλισμών και λεηλασίας (4.348 καταστήματα, 1.300 σπίτια, 21 εργοστάσια, 110 ξενοδοχεία & εστιατόρια κ.ά.). 16 Έλληνες νεκροί μεταξύ των οποίων ο 90χρονος ιερέας της Μονής Βαλουκλή Χρύσανθος Μαντάς που κάηκε ζωντανός και 32 τραυματίες μεταξύ των οποίων και ο ηγούμενος της Μονής Βαλουκλή

- Πάμφιλος Μαντάς, που όμως πέθανε λίγο μετά λόγω των τραυμάτων του. Βιασμός 200 Ελληνίδων. Καταστροφή 73 εκκλησιών (μεταξύ των οποίων δύο βυζαντινές: η Παναγία του Μουχλιού και ο Άγιος Γεώργιος των Ψωμαθιών). Καταστροφή και βεβήλωση 8 νεκροταφείων. Σύλληψη των τάφων των Πατριαρχών στη Μονή Βαλουκλή. Καταστροφές και κλοπές ανεκτίμητων κειμηλίων.**
25. 16/9/1955 Απαγόρευση έκδοσης της εφημερίδας Ελεύθερη Φωνή του Ανδρέα Λαμπίκη. Σύλληψή του και τρίμηνος βασανισμός του στις στρατιωτικές φυλακές του Χάρμπιγιε. 37, 39
26. 11/1956 Σύλληψη 12 μελών του Συμβουλίου Ένωσης Ελλήνων Κωνσταντινούπολης ως κατασκόπων της Ελλάδας και χρηματοδοτών του Αγώνα της Κυπριακής ΕΟΚΑ. Ακολουθεί σύλληψη 18 μειονοτικών προκρίτων. Πρώτες απαλάσεις Ελλήνων. Δέσμευση περιουσιών τους από το Τουρκικό Δημόσιο μέχρι το 1989. Σύμβαση IV της Συνθήκης. Σύμφωνα Άγκυρας της 10.6.1930.
27. 1957-58 Νέο κύμα ανθελληνικών εκδηλώσεων. Μποϊκοτάζ ελληνικών καταστημάτων, Υποχρέωση των Ελλήνων να μιλούν τουρκικά στον δρόμο «Vatandas,türkçe konus !!». 37, 39 και 44
28. 1960 Κατάργηση των τριών εφοριών του Γαλατά, του Σταυροδρομίου και της Χαλκηδόνας, ως συντονιστών των διοικητικών θεμάτων των ομογενειακών ιδρυμάτων κάθε ενορίας. 40
29. 1961 Ένταξη των Μειονοτικών Σχολείων στη δικαιοδοσία του «οργανισμού ιδιωτικών σχολείων» του Υπουργείου Παιδείας, με αποτέλεσμα τη νομική έκπτωση των δικαιωμάτων τους που απορρέουν από τη Συνθήκη της Λωζάννης. 37, 40
30. 1962 Άρνηση της έκδοσης αδειας ανοικοδόμησης του καμμένου από το 1941 Πατριαρχικού Οίκου καθώς και της οικοδόμησης ή συντήρησης ευαγών ιδρυμάτων και ναών. Απαγόρευση ανάμιξης του Πατριαρχείου στα ενδοκοινοτικά προβλήματα. 40, 42 και 44

		Καταπάτηση του οικοπέδου του καμμένοι Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου και ανοικοδόμηση μεγάλης τουριστικής μονάδας.	40, 42 παρ. γ'
31.	1963	Επιδίκαση από Τουρκικό δικαστήριο στον παπα-Ευτύμ αποζημίωσης για την απαλλοτρίωση του Ι.Ν. Σωτήρος Χριστού του Γαλατά. Ως συνέπεια της Κυπριακής κρίσης, κλείσιμο όλων των καταστημάτων των Ελλήνων υπηκόων, απαγόρευση της άσκησης εργασίας οποιουδήποτε επαγγέλματος από αυτούς και υποχρέωση απόλυσής τους από εργοδότες του ιδιωτικού τομέα.	40, 42 Σύμβαση IV της Συνθήκης. Σύμφωνο Άγκυρας της 10.6.1930.
32.	16/3/1964	Καταγγελία της Συμφωνίας της Άγκυρας της 30 ^{ης} .10.1930. Αθρόες απελάσεις Ελλήνων υπηκόων (150 ανά 10ήμερο) για λόγους εθνικής ασφαλείας και δέσμευση μέχρι πρόσφατα των περιουσιών τους με τη μυστική απόφαση 6/3801 (kararname). Απαγόρευση άσκησης οποιασδήποτε δικαιοπραξίας σχετικά με εμπράγματα δικαιώματά τους και περιορισμοί τραπεζικών συναλλαγών.	Σύμβαση IV της Συνθήκης. Σύμφωνο Άγκυρας της 10.6.1930.
33.	23/3/1964	Με την εγκύκλιο 410/16, απαγόρευση εισόδου κληρικών στα ομογενειακά σχολεία και η απ' αυτούς διδασκαλία των Θρησκευτικών.	37, 38 παρ. α', 40 παρ. α'
34.	1/4/1964	Απέλαση και στέρηση τουρκικής ιθαγένειας των Μητροπολιτών Σελευκείας Αιμιλιανού και Φιλαδελφείας Ιακώβου.	38,39,40
35.	10/4/1964	Παύση λειτουργίας του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, αφού με τον νόμο 5681 το Πατριαρχείο δεν αναγνωρίζεται ως νομικό πρόσωπο. Απαγόρευση κυκλοφορίας των εκκλησιαστικών εκδόσεων «Απόστολος Ανδρέας» και «Ορθοδοξία». Απαγόρευση λειτουργίας 3 ελληνικών λυκείων. 11 Έλληνες δάσκαλοι παύονται από τις εργασίες τους. Απαγόρευση εορτασμού στα μειονοτικά σχολεία των θρησκευτικών εορτών του Πάσχα, των	37. 42 παρ. γ' και 49. Παραβίαση Μορφωτικού Συμφώνου Κουτουμά-Άκντουρ της 17^{ης}; .5.1952 37, 38 παρ. α' και 43 παρ. α', 44

Χριστουγέννων και Πρωτοχρονιάς.			
		Με την εγκύκλιο 3385/13.9, απαγόρευση κυκλοφορίας του παιδικού περιοδικού «Η συντροφιά μου» και της διακίνησης ελληνικών βιβλίων και εγκυκλοπαιδειών μέσα σ' αυτά.	37, 36 γ, 40 και 44
		Απαγόρευση λειτουργίας του ελληνικού ορφανοτροφείου της Πριγκίπου και βίαιη κατάληψή του από τις τουρκικές αρχές την 21 Απριλίου. Άρνηση αδείας ανοικοδόμησης των σχολείων στα Ταταύλα και Μακρυχώρι.	37, 38, 40, 42 και 44
		Μόνιμη εγκατάσταση τουρκικών ταγμάτων σε στρατώνες χωροφυλακής στο χωριό Γλυκύ.	14 του Μέρους Α'
36.	Μάιος 1964	Απαλλοτρίωση 8.000 στρεμμάτων καλλιεργειών στο Σχοινούδι της Ίμβρου έναντι αποζημιώσεων 2 τουρκικών λιρών (περίπου 2 δρχ.) το τετραγωνικό μέτρο και δημιουργία ανοικτής αγροτικής φυλακής Τούρκων βαρυποινιτών. Έναρξη μεγάλης διαρροής Ιμβρίων από το νησί.	14 του Μέρους Α', 37, 38 και 40 του Μέρους Β'
37.	Ιούλιος 1964	Με τον νόμο 502 της 20 ^{ης} Ιουλίου και την ενεργοποίηση των διατάξεων του νόμου 1151/1927, διακόπτεται η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε Ίμβρο και Τένεδο.	14 του Μέρους Α', 37, 38 και 40 του Μέρους Β'
38.	15/8/1964	Απαγόρευση λειτουργίας του μοναδικού μειονοτικού σχολείου της Τενέδου.	14 του Μέρους Α', 37, και 41 παρ.α' του τμήματος γ', 44
39.	22/9/1965	Ο γιος του παπα-Ευτύμ Τουργκούτ με τη βοήθεια όχλου και τη συγκάλυψη των τουρκικών αρχών καταλαμβάνει άλλους δύο ναούς στον Γαλατά, τον Άγιο Ιωάννη των Χίων και τον Άγιο Νικόλαο.	37, 40, 42 και 44
40.	1965	Απαγόρευση διορισμού στα ομογενειακά σχολεία ομογενών καθηγητών αποφοίτων ελληνικών παιδαγωγικών ακαδημιών ή πανεπιστημίων καθώς και καθηγητών αποφοίτων της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης.	37, 39 παρ. β', 40 και 44
41.	1965	Σύλληψη, φυλάκιση και απέλαση του εκδότη της εφημερίδας «Ελεύθερη Φωνή» που υπερασπιζόταν τα δίκαια της μειονότητας με την κατηγορία για «προσβολή του Τουρκισμού».	Επινοήθηκε μια διάταξη που αργότερα έγινε νόμος και ισχύει ακόμα.

42.	1966	Δήμευση όλων των μειονοτικών σχολείων της Ίμβρου και μετατροπή του ημιγυμνασίου σε οικοτροφείο για σπουδαστές από την Τουρκία.	14 του Μέρους Α', 37, 40, 42 τμήμα γ' 44
43.	1967	Απόλυση 39 εκπαιδευτικών και απαγόρευση λειτουργίας 6 ομογενειακών δημοτικών σχολείων.	37, 38, 39, 40 και 44
44.	1967	Με τον νόμο 903 τα βακούφια υποχρεώνονται σε καταβολή ποσού ίσου με το 5% του ετήσιου ακαθάριστου εισοδήματός ως «δικαίωμα ελέγχου» στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων. Μη καταβολή του αναλογούντος ποσού συνεπαγόταν την ποινική δίωξη του διαχειριστή του βακουφίου. Απαγόρευση στα βακούφια ν' αποκτήσουν νέα ακίνητα, πέραν εκείνων που είχαν περιληφθεί στη δήλωση που είχαν υποβάλει το 1935. Ο Νόμος απαγόρευε επίσης τη σύσταση νέων μειονοτικών ιδρυμάτων (βακουφίων).	37, 40 και 42 του τμήματος γ' του Μέρους Α'
45.	1967	Απαγόρευση εισόδου στα μειονοτικά σχολεία παιδιών της μειονότητας με ταυτότητα «χριστιάν» και όχι «Ρούμ Ορτοντόξ» και υποχρέωσης φοίτησής τους σε τουρκικά δημοτικά σχολεία.	37 και 39 παρ. β'
46.	1971	Κλείσιμο της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης με την πρόφαση ότι σύμφωνα με πρόσφατο νόμο η ανώτατη εκπαίδευση δεν μπορεί να παρέχεται από ιδιωτικά ιδρύματα !!	40 και 42 παρ.γ'
47.	2/1972	Κοινοποιείται στο Πατριαρχείο από τη νομαρχία Κωνσταντινούπολης το νέο καταστατικό εκλογής του Πατριάρχη που προσβάλλει βάνανσα την ιερότητα του θεσμού & τον απομακρύνει από την εθιμοτυπία 1500 ετών και πλέον !!	40 Παραβίαση διακρατικών δεσμεύσεων που συμφωνήθηκαν στη Λωζάννη για το Πατριαρχείο.
49.	1984	Δήμευση των τελευταίων μειονοτικών κτημάτων – 956 στρέμματα- της Ίμβρου με απόφαση της νομαρχίας Δαρδανελλίων. Τα βοσκοτόπια χαρακτηρίζονται ως δάση,	14 τμήμα α' και 37 τμήμα γ'

αναδασωτές εκτάσεις ή εθνικοί δρυμοί και
απαγορεύεται η βοσκή.

Παρατήρηση

Με έντονα τυπογραφικά στοιχεία σημειώνονται εκείνες οι παραβιάσεις που αφορούν εκκλησιαστικά και θρησκευτικά θέματα (Πατριαρχείο, Θεολογική Σχολή Χάλκης, ιεροί ναοί, ιερές μονές, Πατριάρχης και κληρικοί, βακούφια, διδασκαλία Θρησκευτικών κλπ.)

IV. Συμπεράσματα

Η Ελληνική ήττα στη Μικρά Ασία οδήγησε στην Ανακωχή των Μουδανιών την 11.10.1922. Ένα μήνα αργότερα, ήτοι την 29.11.1922, συγκλήθηκε στη Λωζάννη της Ελβετίας συνδιάσκεψη ειρήνης μεταξύ των δυνάμεων της Αντάντ (Βρετανίας-Γαλλίας-Ιταλίας) και της Τουρκίας, στην οποία συμμετείχαν οι ΗΠΑ, άλλες Σύμμαχοι χώρες (Ιαπωνία, Ρουμανία, Σερβο-κροατο-σλοβενικό κράτος) η Βουλγαρία και η ΕΣΣΔ. Είχε ως αποστολή την αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών του 1920 που υπήρξε άκρως ταπεινωτική για την Τουρκία. Η χώρα αυτή μετά την διάλυση της αυτοκρατορίας της λόγω της ήττας της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο επιζητούσε να διασφαλίσει την κυριαρχία της στην Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη (που είχε απωλέσει από τους Έλληνες στον Πόλεμο). Η νέα Τουρκική κυβέρνηση υπό τον Κεμάλ είχε μόλις συνάψει οικονομικές συμφωνίες για την εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου της χώρας της και την κατασκευή μεγάλων δημόσιων έργων ⁶⁸⁷, ενώ εμφανιζόταν και ως νικήτρια μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και η Ελλάδα ως ηττημένη. Μετά από ατελείωτες διαβουλεύσεις, διαπραγματεύσεις σκληρά παζάρια, ωμούς εκβιασμούς ακόμα και διακοπή εργασιών την 4.2.1923, υπογράφηκε τελικά η Συνθήκη Ειρήνης την 24.7.1923. Με αυτήν περιέρχονται στην Τουρκία η Ανατολική Θράκη και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος, καθώς και ολόκληρη η Μικρά Ασία με τη Σμύρνη, ενώ επιβάλλεται και Ανταλλαγή των Πληθυσμών με **βάση το θρήσκευμα και όχι την εθνικότητα** μεταξύ των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και των Μουσουλμάνων της Ελλάδας, με την εξαίρεση των 110.000 Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης καθώς και των 125.000 Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και των Πριγκιποννήσων και των 6.000 Ελλήνων των νησιών Ίμβρου και Τενέδου. Έτσι μετακινούνται περί τα 2 εκατομμύρια Χριστιανοί βασικά Έλληνες προς την Ελλάδα και περί τις 670.000 Μουσουλμάνοι προς την Τουρκία. Ενταφιάζεται συνεπώς οριστικά η Μεγάλη Ιδέα και οι όποιες προσδοκίες των Ελλήνων για ανασύσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Κάποιοι όμως εξισλαμίζονται ή κρύβονται για να ξεφύγουν απ' την Ανταλλαγή. Είναι οι κρυπτοχριστιανοί της Καππαδοκίας και του Πόντου που δεν απαρνήθηκαν μέχρι σήμερα την πίστη των προγόνων τους.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο καταφέρει τελικά να μείνει στην Κωνσταντινούπολη, χάνει όμως τον κυριαρχικό του ρόλο και τίθεται υπό ένα ειδικό νομικό καθεστώς «ανοχής» εκ μέρους της Τουρκίας, θεωρούμενο ως ίδρυμα τουρκικού δικαίου του οποίου η σύσταση και η λειτουργία διέπεται από τουρκική νομοθεσία. Έτσι η εκλογή του Οικουμενικού Πατριάρχη που πρέπει να είναι Τούρκος υπήκοος, θα επικυρώνεται πλέον από τον νομάρχη/vali της Κωνσταντινούπολης.

⁶⁸⁷ Π.χ. η Αγγλοτουρκική συμφωνία της 10.7.1923 για την κατασκευή ενός λιμανιού, σιδηροδρομικού δικτύου μήκους 3600 km και την εκμετάλλευση ορυχείων σε ακτίνα 20 km εκατέρωθεν της γραμμής.

Με την Ανταλλαγή των πληθυσμών οι εκκλησίες και τα μοναστήρια της Μικράς Ασίας εγκαταλείπονται και μετατρέπονται σε τζαμιά, αποθήκες ή ακόμα και στάβλους, ενώ άλλες κατεδαφίζονται. Η χριστιανική πίστη των Ελλήνων Μικρασιατών όμως καταφέρνει να διασώσει κάποια λείψανα αγίων, θαυματουργές εικόνες και θρησκευτικά κειμήλια τα οποία με ευλάβεια εναποθέτονται σε νέους ομώνυμους ναούς που κτίζονται στην Ελλάδα.

Ο τ. Τούρκος Πρόεδρος Turgut Özal θεωρεί την Συνθήκη της Λωζάννης ως το διάταγμα θανάτου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την έναρξη της δημοκρατικής εποχής. Οι Διομολογήσεις (Capitulations) καταργήθηκαν, μπήκε σε εφαρμογή πρόγραμμα εξόφλησης των παλαιών οθωμανικών χρεών, αναγνωρίστηκαν διεθνώς τα σύνορα της Τουρκίας, υπογράφηκε η Σύμβαση των Στενών και αποκαταστάθηκε η ισορροπία στο Αιγαίο. Η Τουρκία ήταν η μόνη ηττημένη χώρα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου που κατόρθωσε να επιβάλει στους Συμμάχους νικητές τους δικούς της όρους ειρήνης στο τέλος του Πολέμου της Ανεξαρτησίας.⁶⁸⁸ Ο καθ. Δ.Κιτσικής όμως, παρατηρεί ότι η αποστρατικοποίηση των Στενών και της Κωνσταντινούπολης που επέβαλε το Παράρτημα της Σύμβασης του Καθεστώτος των Στενών που συμπεριλήφθηκε στη Συνθήκη της Λωζάννης (βλ. σελ. 79), άφηγε την Τουρκία στο έλεος μιας επίθεσης και γι' αυτό η Τουρκία προσπαθούσε έκτοτε να επιτύχει αναθεώρηση αυτού του όρου, κάτι που τελικά κατόρθωσε με τη Συνθήκη του Montreux της 20.7.1936, επωφελούμενη της ανασφάλειας που είχε δημιουργήσει στη Μεσόγειο ο ιταλοαιθιοπικός πόλεμος.⁶⁸⁹

Αν αναρωτηθούμε τελικά ποιά ήταν τα κέρδη – απώλειες των 2 χωρών Ελλάδας⁶⁹⁰–Τουρκίας από την υπόψη Συνθήκη, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε τα εξής:

Κέρδη Τουρκίας:

- Κατάργηση της δυσμενούς γι' αυτής Συνθήκης των Σεβρών
- Κράτος με ενιαίο εθνολογικό και θρησκευτικό χαρακτήρα και όχι πολυφυλετικό όπως της οθωμανικής αυτοκρατορίας⁶⁹¹
- Απαλλαγή από την εύπορη ελληνική μειονότητα στην Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη με την ανταλλαγή πληθυσμών και ανέξοδη εγκατάσταση των μουσουλμάνων προσφύγων που ήρθαν στο έδαφός της από την Ελλάδα στα ακίνητα/κτήματα των Ελλήνων.

⁶⁸⁸ T. Özal, La Turquie en Europe, Paris 1988, 206-207

⁶⁸⁹ Δ.Κιτσική, Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ο αιώνα, Αθήνα 1978, 214

⁶⁹⁰ Δ.Κιτσική, Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ο αιώνα, 212-213

⁶⁹¹ T. Özal, La Turquie en Europe, 207

- Απαλλαγή από γαλλο-ιταλική κατοχή στη Μικρά Ασία
- Ανατολική Θράκη, νησιά Ίμβρος-Τένεδος, τρίγωνο Έβρου (Καράαγας), αναγνώριση τουρκικής κυριαρχίας στα Στενά.
- Κατάργηση Αρμενικού Κράτους
- Κατάργηση Ανεξάρτητου Κουρδιστάν
- Απαλλαγή από καταβολή πολεμικών αποζημιώσεων στους Συμμάχους
- Κατάργηση Διομολογήσεων
- Υπαγωγή ξένων ιδρυμάτων και σχολείων στους τουρκικούς νόμους

Απώλειες Τουρκίας:

- Δεν πήρε χρηματικές πολεμικές αποζημιώσεις από την Ελλάδα
- Δυτική Θράκη
- Αραβικά Εδάφη Μέσης Ανατολής (Παλαιστίνη, Συρία, Λίβανος, Ιορδανία, Ιράκ, Χετζάζη ⁶⁹²) προς όφελος των Συμμάχων

Κέρδη Ελλάδας: ⁶⁹³

- Κράτησε τη Δυτική Θράκη λόγω της ταχύτατης ανασυγκρότησης της Στρατιάς του Έβρου υπό τον στρατηγό Θεόδωρο Πάγκαλο
- Αναγνώριση από την Τουρκία της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά Χίο, Σάμο, Ικαρία, Μυτιλήνη, Λήμνο και Σαμοθράκη, παράλληλα με την επιβολή καθεστώτος μερικής αποστρατικοποίησης στα τέσσερα πρώτα εκτός από τα Δωδεκάνησα που παραχωρούνται στην Ιταλία
- Εξαίρεση από την Ανταλλαγή Πληθυσμών για τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου
- Απαλλαγή από την τουρκική μειονότητα στη Μακεδονία
- Μη καταβολή πολεμικών αποζημιώσεων

⁶⁹² Τμήμα της σημ. Δυτικής Σαουδικής Αραβίας που περιέχει τις ιερές ισλαμικές πόλεις Μέκκα και Μεδίνα. Ανεξαρτητοποιήθηκε το 1916, κατόπιν της Αραβικής Επανάστασης.

⁶⁹³ Ι.Πετρόπουλου, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών, 448-446

- Εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη. ιδιαίτερα βιομηχανική, λόγω της καθοριστικής συμβολής των προσφύγων

Απώλειες Ελλάδας:

- Ξερίζωμα ελληνικού πληθυσμού από Ανατολική Θράκη-Μικρά Ασία-Προσφυγικό πρόβλημα με δυσβάστακτο οικονομικό κόστος
- Απώλεια Ανατολικής Θράκης
- Απώλεια Τριγώνου Κάραγατς της Αδριανούπολης ⁶⁹⁴ έναντι μη καταβολής πολεμικών αποζημιώσεων
- Απώλεια Ίμβρου-Τενέδου
- Απώλεια μεγάλων ελληνικών περιουσιών σε Σμύρνη, Καππαδοκία, Πόντο
- Καταστροφή σχολείων, εκκλησιών, μονών και λοιπών πολιτιστικών μνημείων σε Ανατολική Θράκη-Μικρά Ασία
- Περιορισμός του ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου
- Απώλεια ευαγών ιδρυμάτων σε Κωνσταντινούπολη, Ίμβρο, Τένεδο

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης, η Τουρκία αρχίζει να παραβιάζει συστηματικά τους όρους της. Επιβάλλεται απαγόρευση δημόσιας ρασοφορίας στους Ορθόδοξους κληρικούς, ιδρύεται Τουρκορθόδοξη Εκκλησία υπό τον παπα-Ευτύμ και καταλαμβάνονται ορθόδοξοι ναοί, κλείνουν η Εμπορική και η Θεολογική Σχολή της Χάλκης και το Ζάππειο Παρθεναγωγείο, ενώ δημεύονται τα βακούφια και άλλα ευαγή θρησκευτικά ιδρύματα που υπάγονται πλέον σε τουρκική διοίκηση.

Καταργείται το καθεστώς αυτονομίας των νήσων Ίμβρου και Τενέδου και η μειονοτική εκπαίδευση, ενώ δημεύονται εκκλησιαστικά και μοναστηριακά κτήματα. Η επιβολή του φόρου ακίνητης περιουσίας ή ευμάρειας (varlık vergisi) το 1942 καθώς και τα έκτροπα του Σεπτεμβρίου του 1955 στην Κωνσταντινούπολη με αφορμή τα γεγονότα στην Κύπρο οδηγούν τελικά στον αφελληνισμό της Κωνσταντινούπολης και των υπόψη νησιών.

⁶⁹⁴Το ελληνικό Γενικό Επιτελείο τη θεωρούσε ευάλωτη περιοχή σε περίπτωση πολέμου με την Τουρκία/Ι.Πετρόπουλος, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών: Ελληνοτουρκικές Ειρηνευτικές Διευθετήσεις, 1922-1930, 446

Εγκαταλείφθηκαν τα σχέδια ίδρυσης Κουρδικού Κράτους – που προέβλεπε επίσης η Συνθήκη των Σεβρών – διαμελίστηκε το Κουρδιστάν (κυρίως μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ), απαγορεύτηκε η δημόσια χρήση της γλώσσας τους, ενώ γνώρισαν επανειλημμένα διώξεις και σφαγές.

Η Συνθήκη της Λωζάννης όμως είχε **επιπτώσεις και στις άλλες θρησκευτικές μειονότητες της Τουρκίας**, η οποία πλέον ακολουθούσε φανατικά το κεμαλικό σύνθημα «*η Τουρκία στους Τούρκους*». Έτσι, οι Αλεβίτες φιλικά διακείμενοι προς τους χριστιανούς, υπέστησαν παντός είδους διώξεις και σφαγές, έκλεισαν οι τεκέδες και τα σχολεία τους, ενώ διώχθηκαν και από τις προαιώνιες εστίες τους στην Ανατολία. Καταλύθηκε το κράτος των Αρμενίων – που είχε ιδρυθεί με τη Συνθήκη των Σεβρών - και πολλοί από αυτούς κατέφυγαν στη Ρωσία και την Ελλάδα, ενώ πήγε στις καλένδες η ίδρυση ανεξάρτητου Κουρδιστάν που προέβλεπε η Συνθήκη των Σεβρών.

Οι Ασύριοι (Μονοφυσίτες και Νεστοριανοί) υπέστησαν γενοκτονία - όπως οι Αρμένιοι το 1915- και διασκορπίστηκαν (κάποιοι κατέφυγαν και στην Ελλάδα). Από τους Αντιοχειανούς μετά την προσάρτηση στην Τουρκία του σαντζακίου Χατάι το 1931, πολλοί κατέφυγαν στη Συρία, τον Λίβανο και την Κωνσταντινούπολη. Από τους τουρκόφωνους ορθόδοξους χριστιανούς της Καραμανίας, λίγοι παρέμειναν στην Τουρκία - ως κρυπτοχριστιανοί- αφού οι περισσότεροι ήρθαν στην Ελλάδα το 1924. Τέλος, Εβραίοι και Λεβαντίνοι λόγω της ουδέτερης στάσης που κράτησαν στην ελληνοτουρκική σύγκρουση, κατώρθωσαν να επιβιώσουν και αποτελούν σήμερα οικονομικά εύρωστες κοινωνίες κυρίως στην Κωνσταντινούπολη αλλά και στη Σμύρνη.

Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 λόγω της πιθανής προοπτικής της Τουρκίας να ενταχθεί στην Ε.Ε. η Τουρκία, παρατηρήθηκε μια βελτίωση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και άρχισε η σταδιακή επιστροφή των βακουφίων και κάποιων εκκλησιών στο Πατριαρχείο και τους νόμιμους δικαιούχους κατόπιν δικαίωσης προσφυγών τους στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Παράλληλα, λόγω του μεγάλου τουριστικού ρεύματος στην Τουρκία και του οικονομικού οφέλους που αυτή συνεπάγεται, άρχισαν να συντηρούνται κάποιοι ναοί και μοναστήρια στη Μικρά Ασία, ενώ επιτράπηκε ακόμα και θρησκευτική λειτουργία σε κάποιους από αυτούς (π.χ. Ι.Μ. Σουμελά, Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Μύρων Λυκίας).

Δυστυχώς όμως- όπως και άλλοτε στο πρόσφατο παρελθόν- η σημερινή τουρκική ηγεσία επιζητεί την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης. Έτσι, μιλάει για γκριζες ζώνες στο Αιγαίο που δεν αποσαφηνίζονται στην υπόψη Συνθήκη, διεκδικώντας νησιά και βραχονησίδες μας και αμφισβητώντας την Ελληνική υφαλοκρηπίδα αλλά και την αποκλειστική οικονομική ζώνη των νησιών μας (ΑΟΖ), κάτι που φυσικά δεν δέχεται, ούτε πρόκειται να δεχτεί ποτέ

η Χώρα μας. Προβάλλει τη γαλάζια πατρίδα της/*mani vatan*, αμφισβητεί τα κυριαρχικά δικαιώματά μας στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στα Δωδεκάνησα, παραβιάζει συνεχώς τον εναέριο χώρο μας και τα χωρικά μας ύδατα, διεξάγοντας σεισμολογικές έρευνες, ενώ εκτοξεύει διαρκώς απειλές για θερμό επεισόδιο και εκφέρει έναν ιδιαίτερα θρασύ και προκλητικό λόγο στοχεύοντας σε συνεκμετάλλευση των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων του Αιγαίου.

Ιδιαίτερο για μας ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο του Τούρκου καθηγητή Πολιτικών Επιστημών στο πανεπιστήμιο Memorial University Newfoundland του Καναδά **Mehmet Efe Caman** της 8.9.2020, που «**ακυρώνει**» την **ρητορική του Erdoğan και των συμβούλων του για τη συνθήκη της Λωζάννης και τις ευθείες απειλές εναντίον της Ελλάδας** και παρουσιάζει στην σελίδα του στο facebook ο Επίτιμος Αρχηγός ΓΕΕΘΑ, στρατηγός ε.α. Μιχάλης Κωσταράκος.^{695,696} Γράφει λοιπόν ο Mehmet Efe Caman – Σε παλιότερα άρθρα έχω αναλύσει την προσέγγιση της Τουρκίας για την Ανατολική Μεσόγειο και τη θάλασσα του Αιγαίου. Έστω κι αν δέχτηκα πολλές αντιδράσεις, κατά τη γνώμη μου είναι πιστεύω σημαντικό να τα γράψω αυτά. Τη νοοτροπία που έχουν για την εξωτερική πολιτική, τα ευρασιατικά στοιχεία βαθέως κράτους που έφτασαν στην κυβέρνηση, μπορούμε να την κατανοήσουμε από τις σημερινές σκληρές και επιθετικές θέσεις της Τουρκίας. Όπως έχω αναφέρει, η Τουρκία φαίνεται να έχει επιδιώξεις κατά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάννης. Σε σημερινό βίντεο που διέρρευσε στα social media, ο Doğu Perinçek⁶⁹⁷, μιλώντας σε εκπομπή του δημοσιογράφου και τηλεοπτικού σχολαστή Ahmet Hakan, αναφέρει πως τα θέματα στην Ανατολική Μεσόγειο δεν μπορούν να λυθούν με το δίκαιο και με διαπραγματεύσεις, αλλά με τη στρατιωτική ισχύ και μάλιστα με πόλεμο. Ο Perinçek δεν είναι ένας από τους ηλίθιους του ισλαμιστικού πληρώματος. Άλλωστε αν ήταν εξ αυτών, δεν θα απαντούσα. Αλλά όπως είναι γνωστό, τα βαθύτερα τμήματα του καθεστώτος και ιδιαίτερα ο στρατιωτικός κλάδος του ναυτικού έχουν επιβάλει στον Erdoğan και στον περίγυρό του, την επεκτατική θέση της λεγόμενης “Γαλάζιας Πατρίδα/*Mani Vatan*”, που υπονομεύει τη Συνθήκη της Λωζάννης. Όσο κι αν ο Erdoğan προσπαθεί να ενθαρρυνθεί με το σόου που έκανε γύρω από το φυσικό αέριο στη Μαύρη Θάλασσα, “οι θεοί θέλουν κουρμπάνια” (ενν.θυσίες). Αν προσέξουμε τους ήχους που φτάνουν από βαθιά, αντιλαμβανόμαστε τους ρυθμούς των τυμπάνων του πολέμου. Ο Erdoğan αντιλαμβάνεται πως η εκλογική βάση του, σε ένα τέτοιο περιβάλλον οικονομικών προβλημάτων, οικονομικών δυσκολιών και παρακμής, δεν θα τα σκεφτεί αυτά αλλά θα βουτήξει στα νεοθωμανικά όνειρα. Μάλιστα ακόμα και τα καθεστωτικά κόμματα της λεγόμενης αντιπολίτευσης, υπερασπίζονται ένθερμα αυτή την

⁶⁹⁵ Διετέλεσε Πρόεδρος της Στρατιωτικής Επιτροπής Ευρωπαϊκής Ένωσης την περίοδο 2015-2018

⁶⁹⁶ www.tanea.gr, 8.9.2020

⁶⁹⁷ Τούρκος πολιτικός και νομικός, Πρόεδρος της αριστεράς πτέρυγας του τουρκικού Εθνικιστικού Πατριωτικού Κόμματος, Vatan Partisi

επεκτατική ρητορική περί Γαλάζιας Πατρίδας. Όπως ανέφερα, εγώ στα γραπτά μου έγραφα τις αλήθειες, καθώς σύμφωνα με τα κείμενα του διεθνούς δικαίου - με πρώτο τη συνθήκη της Λωζάννης - η ρητορική και οι θέσεις της Τουρκίας αποτελούν απόκλιση από το status quo και βρίσκονται πολύ μακριά από την γραμμή της λογικής. Αυτοί οι οποίοι προσπάθησαν να μου απαντήσουν μέσω των social media, οι περισσότεροι είναι άτομα που προσπαθούν να προστατεύσουν την Τουρκία και στηρίζουν την σημερινή της επεκτατική τάση. Ένα από τα κοινά τους επιχειρήματα είναι πως η Ελλάδα κατά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάννης εξόπλισε νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Αν και αυτά τα ζητήματα είναι πολύ τεχνικά, πρέπει να συνοψιστούν για να ενημερώσουν τους ανθρώπους. Όσο βαθύτερα πηγαίνουμε, τόσο περισσότερες πληροφορίες χρειάζονται. Να διαιρέσουμε το Αιγαίο στα δύο; Μια προσέγγιση από τον άξονα του δικαίου και της αδικίας του τύπου “Μα το Αιγαίο είναι μία μεγάλη θάλασσα! Ας την διαιρέσουμε σε δύο ίσα τμήματα”. Είναι πραγματικά αποκομμένη από την πραγματικότητα! Και από τη δικαιοσύνη επίσης. Τα κυριαρχικά δικαιώματα και τα σύνορα των κρατών είναι ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα των διεθνών σχέσεων και του διεθνούς δικαίου. **Τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας στα νησιά του Αιγαίου είναι αναμφισβήτητα.** Αυτό που η Τουρκία αντιλαμβάνεται ως πρόβλημα είναι η εγγύτητα κάποιων ελληνικών νησιών προς την ακτή της Ανατολίας. Αυτό όμως δεν αλλάζει την πραγματικότητα. Εκτός από την Ίμβρο, την Τένεδο, τα Πριγκηπονήσια και όλα τα νησιά, νησάκια και βραχονησίδες που βρίσκονται σε απόσταση τριών μιλίων από την Ανατολία, όλα τα άλλα νησιά, νησάκια και βραχονησίδες ανήκουν στην Ελλάδα. Σε αυτό δεν είναι δυνατόν να λάβουμε υπόψιν κουβέντες καφενείου του τύπου “Μα αυτό είναι υπερβολικό!”. Έδαφος χωρίς ιδιοκτήτη, είτε πρόκειται για ξηρά είτε για νησί, δεν διαφέρει, δεν σας ανήκουν. **Τελεία! Η παράδοση αυτών των νησιών στην Ελλάδα έγινε με διεθνείς συνθήκες.** Ούτε είναι κάποιο περιστατικό που συνέβη χτες. Η Συνθήκη της Λωζάννης υπογράφηκε το 1923 και τα νησιά έμειναν στην Ελλάδα. Τα Δωδεκάνησα ήταν της Ιταλίας και όταν η Ιταλία έχασε τον πόλεμο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στην συνθήκη των Παρισίων αυτά τα νησιά πέρασαν στην Ελλάδα. Η Τουρκία δεν πρόβαλε κάποια αντίρρηση σε αυτό, ούτε υπήρχε άλλωστε κάποιο νομικό έδαφος για κάτι τέτοιο. Για αυτό και η Τουρκία δεν αισθάνθηκε την ανάγκη να στείλει καν αντιπροσωπεία στο Παρίσι.

Όπως και το 1945. Ας διαπιστώσουμε τώρα το εξής. Τα νησιά όπως και η ηπειρωτική χώρα έχουν δικαιώματα σε υφαλοκρηπίδα, χωρικά ύδατα και ΑΟΖ. Αυτό η Τουρκία δεν το δέχεται. Εντάξει, αλλά αυτό δεν έχει κάποια σημασία. Διότι υπάρχει ο κανόνας του διεθνούς δικαίου. Αυτό αναγράφεται στη σύμβαση για το θαλάσσιο δίκαιο του 1983. Ναι η Τουρκία δεν το υπέγραψε και για αυτό δεν την δεσμεύει. Αλλά αυτός είναι επίσης ένας προφορικός κανόνας του διεθνούς δικαίου. Επιπλέον, η μη αναγνώριση αυτής της κατάστασης των νησιών, ουσιαστικά δεν αλλάζει τίποτα. Αυτό είναι το status quo. Η Ελλάδα δεν θα δεχτεί ποτέ την αλλαγή του status quo. Η κατάσταση είναι παρόμοια με

αυτήν μετά το 1945, όταν οι Σοβιετικοί ζητούσαν βάσεις στα Στενά, ενώ ζητούσαν επίσης το Καρς και το Αρνταχάν. Γιατί δεν δέχτηκε η Τουρκία εκείνα τα αιτήματα; Μα διότι είχε δίκιο! Έτσι λοιπόν και σήμερα η Ελλάδα στο θέμα του στάτους κβο και των δικαιωμάτων των νησιών του Αιγαίου έχει δίκιο. Γιατί εξοπλίζουν τα νησιά οι Έλληνες; Ας έρθουμε στο θέμα του εξοπλισμού των νησιών του Αιγαίου. Πότε το έπραξε αυτό η Ελλάδα; Μετά από την σύσταση της στρατιάς του Αιγαίου από την Τουρκία! Ποιος είναι ο λόγος που η Τουρκία εκτός του πλαισίου του ΝΑΤΟ, ίδρυσε τη στρατιά του Αιγαίου; Πρόκειται για μία στρατιά που στρέφεται κατά της Ελλάδας. Αυτό είναι το πρώτο. Και ο δεύτερος λόγος για τον οποίον η Ελλάδα εξόπλισε τα νησιά του Αιγαίου, είναι ότι μετά την απόβαση του 1974 στην Κύπρο, όπως είχε συμβεί και με την Κύπρο ξαφνικά σαν να έπεσε από τον ουρανό άρχισε να τίθενται στην επικαιρότητα θέματα του Αιγαίου. Κι όμως τα λεγόμενα θέματα του Αιγαίου πριν από το 1950 δεν υπήρχαν. Μετά από το 1950 το Δημοκρατικό κόμμα, άρχισε να ακολουθεί μία πιο ενεργητική εξωτερική πολιτική. Για αυτό το λόγο και η Κύπρος έγινε ένα από τα πιο βασικά πεδία αγώνων. Όταν μετά το 1974 Τουρκία δεν απέσυρε την στρατιωτική της παρουσία από την Κύπρο και δεν αποκατέστησε εκ νέου, αυτά που επέβαλαν το σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, η Ελλάδα ανησύχησε. Και ακόμα περισσότερο όταν στην κατεύθυνση των πραξικοπηματιών στρατηγών στις αρχές της δεκαετίας του '80 συστάθηκε η ΚΚΤΣ⁶⁹⁸, η Τουρκία πλέον από πλευράς διεθνούς δικαίου κατέστη εξολοκλήρου εισβολέας. Σήμερα καταγγέλλουμε τη ρωσική εισβολή και ενσωμάτωση της Κριμαίας από τη Ρωσία, έτσι δεν είναι; Μα αυτή ακριβώς είναι η θέση της Τουρκίας στην Κύπρο. Η Τουρκία που από το 1974 έκανε την επέμβαση της με την ιδιότητά της ως κράτος-εγγυητής, σύμφωνα με τις Συνθήκες Λονδίνου και Ζυρίχης που της απέδωσαν αυτή την ιδιότητα, δεν έπραξε αυτά που έπρεπε. Κι όμως ο επίσημος σκοπός της επέμβασης ήταν η εξουδετέρωση του πραξικοπήματος που είχε κάνει ο Νίκος Σαμψών μαζί με τα μέλη της ΕΟΚΑ. Αυτή ήταν η δικαιολογία. Το να επαναφέρουν δηλαδή το Σύνταγμα της Κύπρου. Να διασφαλίσουν τη συνταγματική τάξη στο νησί. Διότι εκείνες οι συνθήκες δεν έδιναν τη δυνατότητα στην Τουρκία να καταλάβει και να διαιρέσει την Κύπρο. Σ' αυτές τις συνθήκες η Ελλάδα φοβήθηκε πως η Τουρκία θα ακολουθούσε μία παρόμοια συμπεριφορά και στο Αιγαίο. Και εξόπλισε τα νησιά, για να διασφαλίσει την ελάχιστη τους άμυνα. Τι θα πει εξόπλισε; **Ο ελληνικός στρατός βρίσκεται εκεί για να προστατέψει τα δικά του νησιά.** Βλέποντας τη σημερινή στάση του επεκτατικού καθεστώτος στην Άγκυρα μπορείτε να πείτε πως αυτή η κίνηση της Ελλάδας ήταν αχρείαστη; Η Τουρκία σήμερα δημόσια δηλώνει πως δεν αναγνωρίζει το πεδίο κυριαρχίας της γειτονικής χώρας. Αν υπό αυτές τις συνθήκες η Ελλάδα δεν μπορούσε να υπερασπιστεί τα νησιά της, αυτό κατά την γνώμη σας δεν θα αποτελούσε μία απειλή για την εδαφική της ακεραιότητα; Η Τουρκία άλλαξε το status quo. Δείτε η διεθνής πολιτική προχωρά με δράσεις και αντιδράσεις. Η Τουρκία έκανε μία δράση και τώρα η αντίδραση σε αυτό είναι

⁶⁹⁸ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, δηλ. η Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου (το Ψευδοκράτος)

αναπόφευκτη. Η Τουρκία μετά το 1974, μην αποσύροντας τον στρατό της από την Κύπρο, έκανε αλλαγή στο status quo. Αυτή είναι η δράση. Ενώ η Ελλάδα ως αντίδραση εξόπλισε τα νησιά της στο Αιγαίο. Η Τουρκία από το 1974 και μετά κατέχει στρατιωτικά το 40% των εδαφών μιας άλλης χώρας. Μήπως υπάρχει ενόχληση που το λέω; Λυπάμαι αλλά αυτή είναι η αλήθεια. Και μάλιστα αυτό με το σχέδιο Ανάν (απόσυρση στρατιωτών από το νησί και επανένωση της Κύπρου) το είχαν αποδεχθεί σιωπηλά και οι σημερινοί διαχειριστές της εξουσίας στην Άγκυρα. Τώρα ο Perinçek καθαρά εξέφρασε τις επιθυμίες της ομάδας της οποίας είναι εκπρόσωπος. Τι δηλώνει; Δηλώνει πως αυτή η ιστορία λύνεται με πόλεμο! Συμφωνείτε με αυτό; Αν η απάντησή σας είναι ναι, τότε σας έχω ένα κακό νέο. Αυτό δεν είναι πατριωτισμός. Αυτό λέγεται **επεκτατισμός**. Το θεμέλιο του θέματος είναι η λεπτή γραμμή ανάμεσα στο καλό και το κακό. Η Τουρκία σήμερα δυναμιτίζει τα θεμέλια της τάξης που έστησε η Λωζάννη. Αυτό αν το έκανε η Ελλάδα η Άγκυρα θα έπρεπε να υπερασπιστεί με όλη της την δύναμη τη Συνθήκη της Λωζάννης. Για ποιο λόγο; Διότι Λωζάννη είναι που κατέστησε άκυρη την συνθήκη των Σεβρών, γι' αυτό!

Αν δεν υπάρχει η Λωζάννη τότε ισχύει η Συνθήκη των Σεβρών. Η Τουρκία μοιάζει στριμωγμένη στο κείμενο της Λωζάννης που αποτελεί όμως την εγγύηση για την ύπαρξη της. Δεν σκέφτεται όμως καθόλου το ποια είναι η εναλλακτική αυτού του κειμένου. Συγχωρέστε με αλλά αυτή είναι μία θέση όχι και πολύ έξυπνη. Και επιπλέον είναι μία θέση νομικά και ηθικά αδύναμη. Και το σημαντικότερο είναι μία επικίνδυνη θέση. Γιατί; Για την εδαφική ακεραιότητα για την οποία τόση αξία λέει πως δίνει η Τουρκία. Ελπίζω ότι οι παραχοποιοί στην Άγκυρα και μερικοί τυχοδιώκτες δευτεροκλασάτοι αξιωματικοί με προφίλ σαν τον Enver Paşa, να μην ρίξουν τη χώρα στη φωτιά.».

V. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

(Το Ελληνικό Κείμενο – Χάρτες κ.ά.)

Αναλυτικός Χρονολογικός Πίνακας Γεγονότων

Από τη Δολοφονία του Αυστριακού αρχιδούκα Φερδινάνδου στο Σεράγεβο 28.6.1914 μέχρι την Υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης την 28/9⁶⁹⁹

- 28.6.1914 Δολοφονούνται στο Σεράγεβο της αυστροκρατούμενης Βοσνίας ο διάδοχος του αυστριακού θρόνου αρχιδούκας Φραγκίσκος Φερδινάνδος και η σύζυγός του Σοφία Πότεκ από τον εθνικιστή Σερβοβόσνιο φοιτητή Gavrilo Princip.
- 2.8.1914 Ξεσπά ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Αντίπαλοι είναι από το ένα μέρος αρχικά η Αντάντ (Βρετανία-Γαλλία-Ρωσία) και από το άλλο μέρος οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες (Γερμανία-Αυστροουγγαρία).
- 19.8.1914 Υπογραφή Τουρκο-βουλγαρικής συμμαχίας στη Σόφια.
- 16.10.1914 Επίθεση τουρκικών -γερμανικών πλοίων σε ναυλοχούνται ρωσικά πλοία στη Σεβαστούπολη και Οδησό.
- 20.10.1914 Η Ρωσία κηρύσσει τον πόλεμο στην οθωμανική αυτοκρατορία.
- 22.10.1914 Γαλλία και Βρετανία κηρύσσουν τον πόλεμο στην οθωμανική αυτοκρατορία.

1915

- 1/1915 Οι Τούρκοι αποτυγχάνουν να καταλάβουν το Σουέζ και την Αίγυπτο.
- 13.12.1915 Οι Τούρκοι επιχειρούν ανεπιτυχώς να περάσουν τη διώρυγα του Σουέζ και να ανακαταλάβουν την Αίγυπτο.
- 19.12.1915 Οι Σύμμαχοι βομβαρδίζουν τα Δαρδανέλλια.
- 25.4.1915 Απόβαση των Αγγλο-γάλλων στην Καλλίπολη σε μια προσπάθεια κατάληψης των Στενών.

⁶⁹⁹ Οι ημερομηνίες αναφέρονται στο νέο Γρηγοριανό ημερολόγιο, Ι. Κυμιωνής, 1920 Η Συνθήκη των Σεβρών, Η Ευθραυστη Ειρήνη, 5Α-35 Α, Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμος Β', 268-275

- 4.8.1915 Νέα αποτυχημένη απόπειρα των Τούρκων κατάληψης στο Σουέζ.
- 21.8.1915 Η Ιταλία κηρύσσει τον πόλεμο στην οθωμανική αυτοκρατορία.
- 6.9.1915 Η Βουλγαρία μπαίνει στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών
- 30.9.1915 Συμμαχικά στρατεύματα αποβιβάζονται στη Θεσσαλονίκη

1916

- 9.1.1916 Οι Σύμμαχοι αποχωρούν από την Καλλίπολη.
- 15.4.1916 Οι Ρώσοι καταλαμβάνουν την Τραπεζούντα και τον Ανατολικό Πόντο.
- 18.4.1916 Οι Ρώσοι καταλαμβάνουν την Αρμενία.
- 9.5.1916 Υπογράφεται η μυστική Αγλο-γαλλική Συμφωνία Sykes-Picot για τον διαμορασμό των εδαφών της οθωμανικής αυτοκρατορίας στη σημερινή Τουρκία, τη Μέση Ανατολή, το Ιράκ και τη Συρία.
- 6/1916 Ξεκινά η Αραβική Εξέγερση με υποκίνηση του Άγγλου συνταγματάρχη Laurence.
- 27.8.1916 Η Ρουμανία κηρύσσει τον πόλεμο σε Αυστροουγγαρία-Γερμανία.
- 29-30.8.1916 Βουλγαρία και Οθωμανική Αυτοκρατορία κηρύσσουν τον πόλεμο στη Ρουμανία. Στη Θεσσαλονίκη ξεσπά το Κίνημα Εθνικής Αμύνης.
- 11.12.1916 Οι Βρετανοί καταλαμβάνουν την Παλαιστίνη.

1917

- 23.2.1917 Ξεσπά επανάσταση στη Ρωσία.

- 2.3.1917 Παραιτείται ο τσάρος.
- 6.4.1917 Οι ΗΠΑ μπαίνουν στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.
- 11.6.1917 Κατόπιν πίεσης των Συμμάχων ο βασιλιάς Κωνσταντίνος παραιτείται από τον θρόνο υπέρ του γιου του Αλέξανδρου και εγκαταλείπει την Ελλάδα.
- 17.6.1917 Η Ενωμένη Ελλάδα εισέρχεται στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.
- 20.6.1917 Η Ελλάδα κηρύσσει τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.
- 27.6.1917 Ο Βενιζέλος φτάνει στην Αθήνα και αναλαμβάνει την πρωθυπουργία.
- 7.11.1917 Ξεσπά η Οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία που επικρατεί αμέσως.

1918

- 3.3.1918 Υπογράφεται Συνθήκη Ειρήνης της Μπολσεβικικής Ρωσίας με τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες στο Brest-Litovsk της Λευκορωσίας.
- 30.5.1918 Η Ελλάδα νικά τους Γερμανο-βουλγάρους στα υψώματα του Σκρά.

30.10.1918

Ανακωχή Μούδρου μεταξύ Αντάντ-Τουρκίας. Όροι Ανακωχής:

- Άμεσο άνοιγμα των Δαρδανελλίων
- Στρατιωτική Κατοχή στα Στενά
- Άμεση γενική αποστράτευση οθωμανικού στρατού και διατήρηση μόνο των αναγκαίων στρατιωτικών δυνάμεων για διατήρηση της εσωτερικής ασφάλειας και επιβολή των όρων της Ανακωχής και της Συνθήκης Ειρήνης
- Παραχώρηση όλων των οχυρών των Στενών
- Διευκόλυνση της διόδου των πλοίων προς τον Εύξεινο Πόντο
- Παράδοση του οθωμανικού στόλου
- Άνοιγμα των οθωμανικών λιμένων σε όλα τα συμμαχικά πλοία
- Υποχρέωση του τουρκικού λαού να φροντίζει και να εξασφαλίζει τη διατροφή και τα καύσιμα των Στρατευμάτων Κατοχής
- Συμμαχικός Έλεγχος όλων των συγκοινωνιών και των επικοινωνιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία
- Παράδοση στους Συμμάχους όλων των Γερμανών και Αυστριακών αξιωματικών που υπηρετούν τον οθωμανικό στρατό
- Ρητή επιφύλαξη των Συμμάχων ότι προς αντιμετώπιση τυχόν διασάλευσης της τάξης και της δημόσιας ασφάλειας θα επεμβαίνουν σε οποιοδήποτε σημείο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
- Δικαίωμα στάθμευσης Συμμαχικών Στρατευμάτων στο Βατούμ και το Μπακού
- Άμεση απόσυρση των οθωμανικών στρατευμάτων από τις αραβικές και μεσανατολικές κτήσεις και τα βιλαέτια της Αρμενίας

3.11.1918

Ανακωχή Αντάντ – Αυστροουγγαρίας. Υπόμνημα Ελευθ. Βενιζέλου προς τον Βρετανό πρωθυπουργό Lloyd George. Βασικά Σημεία:

- Διαμαρτυρία για την σιωπή των Όρων της Ανακωχής ως προς τα ελληνικά θέματα.
- Λόγω της εθνικής ολοκλήρωσης της Σερβίας και της Ρουμανίας ανάλογη μεταχείριση οφειλόταν στην Ελλάδα με την προσάρτηση της Δυτικής Μικράς Ασίας από τη χερσόνησο του Αρτάκιοϊ στην Προποντίδα έως την Μάκρη, όπου κατοικούσαν και ζούσαν περίπου 812.000 Έλληνες με 514 εκκλησίες, 454 σχολεία με 75.00 μαθητές, ενώ περίπου 800.000 Έλληνες θα παρέμεναν στο μελλοντικό τουρκικό κράτος, οι οποίοι είτε με ακούσια, είτε με εκούσια ανταλλαγή πληθυσμών και εκούσια εξαγορά περιουσιών στο μεταγενέστερο διάστημα θα συμπύκνωναν την εθνολογική βάση της Ελληνικής περιοχής.

- Οι ιταλικές διεκδικήσεις βασιζόμενες στη Συμφωνία του Λονδίνου του 1915 και Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης του 1917 (η ιταλική ζώνη δράσης καθοριζόταν στα βιλαέτια (Σαντζάκια) Αϊδίνιο, Ικόνιο και Άδανα της οθωμανικής αυτοκρατορίας)⁷⁰⁰ είναι ανίσχυρες λόγω της αλλαγής του καθεστώτος στη Ρωσία, ενώ η ικανοποίηση των Ελληνικών αξιώσεων θα επιφέρει ισοροπία δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο.
- Υπενθύμιση της υπόσχεσης της Αντάντ προς την Ελλάδα για τη Σμύρνη και υπογράμμιση ότι αυτές δεν είχαν ατονήσει λόγω της διαγωγής και συμπεριφοράς του βασιλιά Κωνσταντίνου, αφού τόσο το αποτέλεσμα των εκλογών της 31.5/13.6.1915, όσο και η πολιτική της Χώρας έως τον Μάιο 1917 μόνον ως "παρένθεση" μπορεί να χαρακτηριστεί.
- Η επέκταση στη Μικρά Ασία θα ήταν ευχερέστερη από την αντίστοιχη της πλευράς της Θράκης μέχρι τον Εύξεινο Πόντο
- Για την Κωνσταντινούπολη και την Ανατολική Θράκη προτεινόταν η ίδρυση Διεθνούς Κράτους των Στενών υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών (βλ. *Χάρτη στο Παράρτημα*).

7.11.1918 Ίδρυση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο "Πατριαρχικής Κεντρικής Επιτροπής υπέρ των μετατοπισθέντων ελληνικών πληθυσμών" με πρόεδρο τον Μητροπολίτη Αίνου, Ιωακείμ.

30.12.1918 Υπόμνημα Ελευθ.Βενιζέλου στο Συνέδριο της Ειρήνης στο Παρίσι. (βλ. *Χάρτη στο Παράρτημα*).

Βασικοί Όροι:

- Οι Ελληνικές διεκδικήσεις βασίζονται σε εθνολογικά κριτήρια
- Επιμέρους διεκδικήσεις στη Βαλκανική χερσόνησο (Βόρεια Ήπειρο, Θράκη, Κωνσταντινούπολη) και στη Μικρά Ασία
- Απαίτηση παραχώρησης μέρους βιλαετίου Προύσας
- Απαίτηση παραχώρησης βιλαετίου Αϊδινίου
- Η περιοχή της Κωνσταντινούπολης και τα ανεξάρτητα σαντζάκια Ισμίτ (Νικομήδειας) και Δαρδανελλίων να αποτελέσουν το Διεθνές Κράτος των Στενών υπό την Κοινωνία των Εθνών
- Ευρεία ανταλλαγή πληθυσμών για τη συμπύκνωση της εθνολογικής βάσης
- Απαίτηση για Κύπρο
- Απαίτηση για Βόρεια Ήπειρο με κριτήριο την εθνική συνείδηση
- Απαίτηση για Ανατολική Θράκη
- Απαίτηση για Δυτική Θράκη

⁷⁰⁰ Πρόκειται για μια μυστική Συμφωνία μεταξύ των Συμμάχων της Αντάντ μετά την αλλαγή του καθεστώτος στη Ρωσία. Στις 10 Δεκεμβρίου/23 Δεκεμβρίου του 1917 εκπρόσωποι της Αγγλίας και Γαλλίας συνήλθαν στο Παρίσι, όπου και επαναπροσδιόρισαν τις ζώνες δράσης στο νοτιοανατολικό μέτωπο και Μέση Ανατολή διαμοιράζοντας ουσιαστικά την ζώνη δράσης που προβλεπόταν από προηγούμενα για την τσαρική Ρωσία. Με βάση τη Συμφωνία αυτή η Κωνσταντινούπολη, και τα στενά που ανήκαν προηγουμένως στη ρωσική ζώνη περιλήφθηκαν από κοινού στην αγγλική και γαλλική ζώνη. Επίσης αποφασίστηκε η αγγλογαλλική εκστρατεία της Ουκρανίας στην οποία η Ελλάδα διέθεσε εθελοντικά 2 μεραρχίες. Στη Συμφωνία δεν περιλαμβάνονται χώρες ή εδάφη που είχαν ήδη περιέλθει δια των όπλων στις Μεγάλες Δυνάμεις, όπως π.χ. Β. Αφρικής.

- Απαίτηση για Δωδεκάνησα
- Απαίτηση για Καστελόριζο

31.12.1918

Επιστολή Μουσουλμάνων Δυτικής Θράκης προς Ελευθ. Βενιζέλο και Γάλλο στρατηγό Francet D' Esperey, διοικητή Στρατιάς Ανατολής, υπέρ των ελληνικών θέσεων κατά των βουλγαρικών αξιώσεων. Έκκληση των Μουσουλμάνων βουλευτών της Βουλγαρικής Εθνοσυνέλευσης περί παραχώρησης της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα δεδομένων των βουλγαρικών θηριωδιών κατά των Μουσουλμάνων. Έκκληση Πομάκων Δυτικής Θρακίας περί παραχώρησης της Θράκης στην Ελλάδα.

1919

2.1.1919

Διάλυση οθωμανικού κοινοβουλίου από τον σουλτάνο Mehmed VI. Επιστροφή του αρχιεπισκόπου Σμύρνης Χρυσοστόμου στη Σμύρνη μετά από τετραετή αναγκαστική απουσία.

14.1.1919

Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στην Οδησό.

20.1.1919

Κατάληψη της Κιλικίας από γαλλικά στρατεύματα

22.1.1919

Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι χωρίς την παρουσία των Μπολσεβίκων και των ηττημένων Δυνάμεων (Γερμανία, Αυστρία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, Τουρκία). Το Συνέδριο οργανώθηκε σε ολομέλεια, Ανώτατο Συμβούλιο (ή Συμβούλιο των Πέντε ή Συμβούλιο των Δέκα). Ειδικές Επιτροπές 16 Εμπειρογνομόνων.

1.3.1919

Ιταλικό Σχέδιο για παραχώρηση της Αλεξανδρούπολης/Δεδεαγάτς και τμήματος της περιοχής της στη Βουλγαρία. Υποβολή πορίσματος "Επιτροπής επί των Ελληνικών Υποθέσεων" προς την Κεντρική Επιτροπή επί των Εδαφικών Ζητημάτων. Προτάσεις:

- Παραχώρηση της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα υπό τον όρο αναγνώρισης στη Βουλγαρία οικονομικής διεξόδου – την οικονομική διέξοδο την αποδεχόταν η ελληνική πλευρά μέσω Θεσσαλονίκης, Καβάλας ή Αλεξανδρούπολης.
- Ιταλική αντιπρόταση περί εδαφικής διεξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο δια του Δεδεαγάτς/Αλεξανδρούπολης.
- Οι Αντιπρόσωποι Βρετανίας, Γαλλίας και ΗΠΑ, παρά τις ιταλικές αντιρρήσεις, αναγνωρίζουν τις ελληνικές αξιώσεις στην Ανατολική Θράκη υπό τον όρο της προστασίας των "θρησκευτικών, σχολικών και αστικών δικαιωμάτων των Μουσουλμάνων". Δεν καθορίστηκαν τα ακριβή όρια της παραχωρούμενης περιοχής λόγω της εκκρεμότητας του Κράτους των Στενών και της αμφιβολίας, εάν η Ελλάδα εξερχόταν στον Εύξεινο Πόντο ή θα αποκλειόταν με την προτεινόμενη γραμμή Αίνου-Μήδειας να μετατίθεται βορειότερα προς τα βουλγαρικά σύνορα (βλ. *Χάρτη στο Παράρτημα*).
- Οι Αντιπρόσωποι Βρετανίας και Γαλλίας συμφώνησαν με την παραχώρηση της Σμύρνης και του Αϊβαλί και μικρής ενδοχώρας στην Ελλάδα, αν και αντιτάχθηκαν οι ΗΠΑ και η Ιταλία.
- Ομόφωνη Αναγνώριση υπό των Αντιπροσώπων της προσάρτησης των νήσων του Αιγαίου στην Ελλάδα, ενώ τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος θα έμεναν ανοχύρωτα.
- Οι Αντιπρόσωποι της Βρετανίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ, πλην της Ιταλίας, πρότειναν την παραχώρηση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα.

- Οι Αντιπρόσωποι της Βρετανίας και ης Γαλλίας και με επιφυλαξεις των ΗΠΑ και άρνηση της Ιταλίας τάχθηκαν υπέρ της προσάρτησης της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα.
- 29.3.1919 Καταληψη της Αττάλειας της "ζώνης ιταλικής επιρροής" από ιταλικά στρατεύματα.
- 27.4.1919 Σχέδιο των Βρετανών εμπειρογνομόνων Άρνολντ Τόυνμπε και Χάρολντ Νίκολσον για παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης, της Κωνσταντινούπολης, της ευρωπαϊκής ακτής των Στενών και της θάλασσας του Μαρμαρά στην Ελλάδα, με την Τουρκία να λαμβάνει όλη την ηπειρωτική Μικρά Ασία και την Ανατολία προς ανατολάς και νότο.
- 6.5.1919 Απόφαση των Τριών Συμμάχων πλην Ιταλίας περί αποβίβασης ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.
- 12.5.1919 Συναίνεση της Ιταλίας στην απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.
- 17.5.1919 Αποβίβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη βάσει του Άρθρου VII της Συνθήκης του Μούδρου. (βλ. Παράρτημα). Αιματηρές αψιμαχίες με Τούρκους ατάκτους και πολίτες. Κήρυξη εθνικού πένθους στην Τουρκία και μεγάλη συγκέντρωση στην Κωνσταντινούπολη με σύνθημα "Η Σμύρνη θα μείνει τουρκική".
- 19.5.1919 Άφιξη στη Σαμφούντα του Μουσταφά Κεμάλ, Γενικού Επιθεωρητή της ΙΧ Στρατιάς κατ'εντολήν του Συμμαχικού Στρατηγείου για την εποπτεία τω Όρων της Ανακωχής του Μούδρου.
- 13.6.1919 Ίδρυση από τον Μουσταφά Κεμάλ στο Ντιάρμπακιρ Παραρτήματος της "Επιτροπής Αμύνης των Δικαιωμάτων των Τούρκων".
- 21.6.1919 Πρωτόκολλο της Αμάσειας – Έναρξη οργάνωσης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Τούρκων. Όροι:
 - Οι συμμαχικές αποφάσεις αποτελούν κίνδυνο για την ενότητα και την ανεξαρτησία της πατρίδας
 - Η ανικανότητα της σουλτανικής κυβέρνησης να αναλάβει τις ευθύνες της πρέπει να σταματήσει
 - Υπάρχει ανάγκη ίδρυσης ενός νέου οργάνου, ελεύθερου από ξενες επιρροές, που να επανεξετάσει την κατάσταση της Χώρας και να διακηρύξει σε όλο τον κόσμο την επιθυμία του τουρκικού λαού για δικαιοσύνη
 - Άμεση σύγκληση στη Σεβάστεια Εθνικού Συνεδρίου
 - Σε στρατιωτικό επίπεδο να οργανωθούν οι άτακτοι στην περιοχή της Σμύρνης
 - Δημιουργία και εξοπλισμό τακτικού στρατού με μυστική στρατολογία
 - Σε αυτή τη φάση του Αγώνα της Ανεξαρτησίας περιορισμός σε ανταρτοπόλεμο διαφυλάσσοτας τη γραμμή υποχώρησης προς Άγκυρα.
- 28.6.1919 Συνθήκη Ειρήνης των Βερσαλλιών (Λήξη Πολέμου με τη Γερμανία). Κατάργηση της Συνθήκης Brest-Litovsk της 3.3.1918 μεταξύ Σοβιετικής Ρωσίας-Γερμανίας. Επιστροφή των εδαφών που είχε ανακτήσει η Γερμανία.
- 8.7.1919 Μετά από 2 εντολές ανάκλησης, ο Mustafa Kemal παραιτείται από τον σουλτανικό στρατό. Η παραίτηση γίνεται αποδεκτή.
- 16.7.1919 Συμφωνία Ελευθ. Βενιζέλου-Tomasso Tittoni περί των ορίων των ζωνών ευθύνης των ελληνικών και ιταλικών δυνάμεων κατοχής στη Δυτική Μικρά Ασία.
- 29.7.1919 Η Σουλτανική Βουλή των Αντιπροσώπων αποφασίζει την άμεση σύλληψη και μεταφορά του Kemal. στην Κωνσταντινούπολη. Συμφωνία Βενιζέλου-

Tittoni περί Βορείου Ηπείρου και Δωδεκανήσου. Όροι:

- Η Ιταλία αναλαμβάνει την υποχρέωση να υποστηρίξει τι ελληνικές θέσεις στη Διάσκεψη Ειρήνης περί Βορείου Ηπείρου (συμπεριλ. της περιοχής Κορυτσάς), Δυτικής και Ανατολικής Θράκης
- Η Ελλάδα θα παραιτηθεί των διεκδικήσεων της στα σαντζάκια Αϊδινίου, Δενιζλή και Μεντεσέ (περιοχή Αττάλειας) υπέρ της Ιταλίας
- Η Ελλάδα θα υποστηρίξει το αίτημα για ιταλική εντολή στην Αλβανία
- Η Ελλάδα θα υποστηρίξει το αίτημα για ιταλική κυριαρχία στην Αυλώνα
- Συμφωνείται η ουδετεροποίηση του Στενού της Κέρκυρας
- Συμφωνείται η αποστρατικοποίηση της Ηπειρωτικής Ακτής σε βάθος 25 χλμ.
- Η Ιταλία παραχωρεί τα Δωδεκανησα πλην της Ρόδου και του Καστελορίζου (υπό γαλλική κατοχή από το 1915) στην Ελλάδα. Η Ρόδος θα παραχωρηθεί σε περίπτωση βρετανικής παραχώρησης της Κύπρου στην Ελλάδα
- Εάν όλες οι ιταλικές διεκδικήσεις ενώπιον του Συνεδρίου της Ειρήνης δεν ικανοποιηθούν, η Ιταλία αποδεσμεύεται από τη Συμφωνία με την Ελλάδα.

6.8.1919

Α' Εθνικό Συνέδριο στο Ερζερούμ. Ο Kemal εκλέγεται Πρόεδρος του Συνεδρίου και της "Ένωσης για την προάσπιση των εθνικών δικαιωμάτων των ανατολικών επαρχιών". Ψήφιση του "Εθνικού Συμφώνου", που ανάγεται σε "Εθνικό Όρκο" και της Διακήρυξης προς τους Οθωμανούς περί ανυπακοής στον Σουλτάνο και τους Συμμάχους. Όροι Εθνικού Συμφώνου:

- Όλη η Χώρα που περικλείεται στα εθνικά σύνορα, αποτελεί ένα αδιαίρετο σύνολο
- Αν επιχειρηθεί διαμελισμός της οθωμανικής αυτοκρατορίας, το Έθνος θα αντισταθεί σε κάθε ξένη κατοχή ή ανάμιξη
- Αν η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης αποδειχθεί ανίκανη να προφυλάξει την ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της Χώρας, θα συγκροτηθεί μετά από Εθνικό Συνέδριο μι προσωρινή κυβέρνηση
- Η βούληση του Έθνους πρέπει να αποτελεί την κυρίαρχη εξουσία
- Οι Χριστιανοί δεν μπορούν να αποκτήσουν προνόμια, που μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την πολιτική κυριαρχία των Τούρκων ή την κοινωνική ισορροπία
- Οι εθνικές μειονότητες διαβεβαιώνονται ότι τα δικαιώματά τους θα γίνουν σεβαστά
- Δεν θα γίνει δεκτή για την Τουρκία Εντολή της Κοινωνίας των Εθνών, ούτε θέση της Χώρας υπό την προστασία ξένης δύναμης
- Άμεση Σύγκληση της Βουλής των Αντιπροσώπων για να θέσει υπό τον έλεγχο της όλες τις πράξεις της Κυβέρνησης
- Ίδρυση "Επιτροπής για την σωτηρία της Μικράς Ασίας"

7.8.1919

Γαλλο-βρετανικό σχέδιο για αυτόνομο θρακικό κράτος εντός του ελληνικού κράτους. Συμβιβαστική γαλλική πρόταση περί Ελευθέρων Πόλης στο Δεδεαγάτς/Αλεξανδρούπολη.

8.8.1919

Συνάντηση του Αμερικανού στρατηγού Harboord με τον Kemal στη Σεβάστεια και διαβίβαση επίσημου αμερικανικού μηνύματος περί διατήρησης της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπό την κηδεμονία των ΗΠΑ. Απόρριψη από τον Kemal. Υποβολή πρότασης περί

	κατασκευής σιδηροδρομικής γραμμής στην Τουρκία μήκους 4.000 χλμ. ως την Μοσούλη, την ανοικοδόμηση νέων πόλεων, χωριών και της νέας τουρκικής πρωτεύουσας και εγκατάσταση εργοστασίων με αντάλλαγμα το δικαίωμα εκμετάλλευσης του υπεδάφους σε ζώνη 20 χλμ. από τις δύο πλευρές της σιδηροδρομικής γραμμής. Δεν απορρίφθηκε η πρόταση.
10.9.1919	Συνθήκη του Αγίου Γερμανού – Λήξη Πολέμου με την Αυστρία. Διάλυση της Αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας. Ίδρυση Τσεχοσλοβακίας και Κράτους Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων.
11.9.1919	Β' Εθνικό Συνέδριο Σεβάστειας. Όροι: <ul style="list-style-type: none"> • Επικύρωση των Αποφάσεων του Α' Συνεδρίου του Ερζερούμ. • Επανάληψη της αφοσίωσης στο πρόσωπο του Σουλτάνου – κατηγορίες κατά του Πρωθυπουργού και του Υπουργικού Συμβουλίου • Πρόταση συγκρότησης νέας κυβέρνησης από τίμιους πατριώτες • Δεν αναγνωρίζεται καμιά εδαφική παραχώρηση • Σεβασμός στην ισοτιμία εθνικών μειονοτήτων
14.9.1919	Υπόμνημα και Διακήρυξη του Mustafa Kemal προς τον Σουλτάνο για τους σκοπούς και τους στόχους του Εθνικού Κινήματος.
21.9.1919	Οι Βρετανοί εκκενώνουν την Κιουτάχεια.
22.9.1919	Το Συνέδριο Ειρήνης αποφασίζει η Δυτική Θράκη να τεθεί υπό Συμμαχική διοίκηση υπό τον τίτλο "Διασυμμαχική Θράκη" υπό τον Γάλλο στρατηγό Charpy, ενώ θα εκπροσωπούνταν όλες οι εθνότητες της περιοχής στο "Ανώτερο Διοικητικό Συμβούλιο" (5 Έλληνες, 5 Τούρκοι, 1 Αρμένιος, 1 Ισραηλίτης, 1 Λεβαντίνος, 2 Βούλγαροι).
27.11.1919	Συνθήκη του Neuilly – Λήξη Πολέμου με την Βουλγαρία. Παραχώρηση της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκη (από ποταμών Νέστου έως Έβρου) (βλ. <i>Χάρτη στο Παράρτημα</i>).
6.12.1919	Κύρωση από την Ελληνική Βουλή της Συνθήκης του Neuilly.
24.12.1919	Πρεσβευτική Διάσκεψη στο Λονδίνο. Συμπεράσματα: <ul style="list-style-type: none"> • Πρόταση δημιουργίας "Κράτους των Στενών" με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη (βλ. <i>Χάρτη στο Παράρτημα</i>). • Πρόταση η Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη να είναι ελεύθερη στην προσευχή σε μουσουλμάνους και χριστιανούς
27.12.1919	Εγκατάσταση στην Άγκυρα του Kemal και της Εκτελεστικής Επιτροπής της "Αντιπροσωπευτικής Επιτροπής της Ένωσης για την προάσπιση των δικαιωμάτων της Ανατολίας και της Ρούμελης".
29.12.1919	Αναδιοργάνωση Ελληνικού Στρατού στη Μικρά Ασία.

1920

17.1.1920	Πρώτες οργανωμένες επιθέσεις του Κεμαλικού Στρατού κατά Συμμαχικών στόχων στην Ούρφα – Έναρξη του "Πολέμου της Ανεξαρτησίας".
1/1920	Κοινή πρόταση/Υπόμνημα Hatisian -Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθου προς τη Διάσκεψη της Ειρήνης περί ιδρύσεως Ποντοαρμενικής Ομοσπονδίας με καθεστώς αυτονομίας των Ποντίων εντός του νέου Κράτους (την ιδέα προωθούσαν το Αρμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης, το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το Ελληνικό Συμβούλιο. Ο Μητροπολίτης Χρύσανθος την είχε προτείνει από τον 9/1919 και είχε διαβουλεύσεις και συνομιλίες με τη σουλτανική κυβέρνηση και με αντιπροσώπους του Kemal για την προώθηση της αυτονομίας του Πόντου με ισοπολιτεία Ελλήνων και Τούρκων).

25.1.1920	Διαταγή του Κεμάλ για έναρξη επιχειρήσεων ανταρτοπολέμου κατά των γαλλικών στρατευμάτων στην Κιλικία.
26.1.1920	Επιδίκαση της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα με Απόφαση των Συμμάχων.
28.1.1920	Υιοθέτηση από την Οθωμανική Βουλή των Αντιπροσώπων σε μυστική συνεδρίαση της "Εθνικής Διακήρυξης των Τούρκων" (Εθνικό Σύμφωνο-Αποφάσεις Συνεδρίων Ερζερούμ-Σεβάστειας).
13.2.1920	Διάσκεψη Ανωτάτου Συμβουλίου στο Λονδίνο. Αποφάσεις: <ul style="list-style-type: none"> • Παραμονή της σουλτανικής εξουσίας στην Κωνσταντινούπολη • Παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης με την Αδριανούπολη και την Καλλίπολη στην Ελλάδα • Δημιουργία προσωρινού αυτόνομου καθεστώτος στη Σμύρνη με Ελληνική Διοίκηση και με ονομαστική υποτελεία στον Σουλτάνο επί 5ετία • Αναγνώριση διεύρυνσης ιταλικής κατοχής στη ζώνη νότια του ποταμού Μαιάνδρου
3/1920	Εμφύλιος Πόλεμος στην Τουρκία (φιλοσουλτανικά κινήματα στο Κουρδιστάν, Υοσγάτη/Yozgat σημ. Bozok, Ικόνιο, Πόντο, Κιλικία και Δυτική Μικρά Ασία).
13.3.1920	Ήττα των γαλλικών δυνάμεων στο Μαράς της Κιλικίας από τον κεμαλικό στρατό. Απόφαση των Συμμάχων για στρατιωτική κατάληψη της Κωνσταντινούπολης.
16.3.1920	Συμμαχική κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Διακοπή των εργασιών της συνόδου της Οθωμανικής Βουλής των Αντιπροσώπων από τις βρετανικές δυνάμεις. Οι πεισσότεροι βουλευτές καταφεύγουν στην Άγκυρα.
23.3.1920	Άδεια του Βρετανού στρατηγού Milne για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων και αντεπιθέσεων από τον ελληνικό στρατό σε απόσταση και βάθος περισσότερο των ήδη επιτρεπομένων από το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο τριών χιλιομέτρων από την Ζώνη Κατοχής Σμύρνης υπό τον όρο τα ελληνικά τμήματα να επιστρέφουν στις αρχικές θέσεις τους.
30.3.1920	Συμφωνία Ιταλίας-Κεμαλικής Τουρκίας για την εκκένωση του Ικονίου και περιορισμό των Ιταλών στην Αττάλεια.
10.4.1920	Έκδοση φετβά/θρησκευτικής υποχρεωτικής εγκυκλίου από τον σείχουλισλάμη στην Κωνσταντινούπολη περί υποχρέωσης των πιστών μουσουλμάνων να δολοφονούν τους εθνικιστές επαναστάτες, επειδή προσβάλλουν τον πρόσωπο του Χαλίφη Σουλτάνου Mehmed VI. Φετβάδες του Μουφτή της Άγκυρας και άλλων 150 Μουφτήδων της Ανατολίας την 5.5.1920 χαρακτηρίζουν τον πρώτο φετβά προϊόν της επιβολής των απίστων χωρίς καμιά θρησκευτική ισχύ, ενώ καλούνται οι πιστοί σε ιερό πόλεμο για να ελευθερώσουν τον Χαλίφη-Σουλτάνο από την αιχμαλωσία των Συμμάχων.
11.4.1920	Διάλυση της Οθωμανικής Βουλής των Αντιπροσώπων από τον Σουλτάνο.
3.4.1920	Ο ανώτατος θρησκευτικός ηγέτης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (σεϊχουλισλάμης) αφορίζει το κεμαλικό καθεστώς και προσωπικά τον Kemal.
23.4.1920	Σύγκληση της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης στην Άγκυρα ως Κυβερνώσας Βουλής. Εκλογή του Mustafa Kemal ως Προέδρου της Εθνοσυνέλευσης και επικεφαλής του καθεστώτος. Σύγκληση Συνταγματικής Συνέλευσης από την Τουρκική Εθνοσυνέλευση.
25.4.1920	Διακήρυξη της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης περί απόρριψης όλων των Αποφάσεων των Συμμάχων για την Οθωμανική Τουρκία.
27.4.1920	Γαλλοβρετανική διανομή των Εντολών στα αραβικά εδάφη: βρετανική στη

	Μεσοποταμία και Παλαιστίνη, γαλλική στη Συρία (βλ. <i>Χάρτη στο Παράρτημα</i>).
5/1920	Κίνημα συνταγματάρχη Cafer Tayyar στη Δυτική Θράκη. Βραχύβια "Δημοκρατία Δυτικής Θράκης". Ο Tayyar συλλαμβάνεται τελικά την 27.7.1920 και φυλακίζεται στην Αθήνα.
8.5.1920	Η Τουρκική Εθνοσυνέλευση απευθύνει Διακήρυξη προς όλους τους μουσουλμάνους για τον αγώνα τους στην απελευθέρωση του τουρκικού έθνους.
10.5.1920	Το Στρατοδικείο της Κωνσταντινούπολης καταδικάζει σε θάνατο τον Μουσταφά Κεμάλ και τους συνεργάτες του.
11.5.1920	Επίδοση του Σχεδίου Συνθήκης Ειρήνης στην σουλτανική αντιπροσωπεία στο Παρίσι με προθεσμία προς απάντηση περί αποδοχής ή μη των όρων.
28.5.1920	Δήλωση λόρδου Κώρζον περί αναθεώρησης της σχεδιαζόμενης Συνθήκης Ειρήνης το συντομότερο δυνατό με κύριο στοιχείο την εκκένωση της Μικράς Ασίας από ξένα στρατεύματα, γιατί σε αντίθετη περίπτωση η αναθεώρηση θα επιβληθεί εκ των πραγμάτων στους Συμμάχους σε λίγους μήνες.
30.5.1920	Υπογραφή 20ήμερης Ανακωχής μεταξύ Κεμαλικής Τουρκίας και Γαλλίας στην Κιλικία και σταδιακή αποχώρηση των Γάλλων.
2.6.1920	Ολοκλήρωση της στρατιωτικής κατάληψης της Δυτικής Θράκης από το Σώμα Στρατού Εθνικής Αμύνης (Στρατιά Θράκης από 16/6) και πλήρης αντικατάσταση της γαλλικής φρουράς.
4.6.1920	Συνθήκη του Τριανόν – Λήξη Πολέμου με την Ουγγαρία. Ίδρυση Ουγγαρίας ως ανεξάρτητου Κράτους.
8.6.1920	Διακήρυξη του Κεμάλ προς τους Τούρκους των υπό Ελληνική Κατοχή περιοχών να στελεχώσουν τον Κεμαλικό Απελευθερωτικό Στρατό.
19.6.1920	Στρατιωτική κατάληψη της Δυτικής Μικράς Ασίας και της σιδηροδρομικής γραμμής μέχρι Πάνορμο/Bandırma από τον ελληνικό στρατό με την άδεια των Συμμάχων για την εξασφάλιση του Συμμαχικού ελέγχου των Στενών. Διαβεβαιώσεις του Ελευθ. Βενιζέλου προς τον Βρετανό πρωθυπουργό Lloyd George περί της στρατιωτικής δυνατότητας της Ελλάδας να επιβάλει την Ειρήνη στην Τουρκία.
22.6.1920 7/1920	Έναρξη προέλασης του ελληνικού στρατού προς τη μικρασιατική ενδοχώρα. Κατάληψη Ανατολικής Θράκης (πλην της περιοχής της Τσατάλτζας και της Κωνσταντινούπολης) και της χερσονήσου της Καλλίπολης. Ίδρυση Ελληνικής Ύπατης Αρμοστείας Ανατολικής Θράκης που στη συνέχεια μετονομάστηκε σε Γενική Διοίκηση Θράκης.
2.7.1920	Ο ελληνικός στρατός καταλαμβάνει την Πάνορμο.
5.7.1920	Οι Βρετανοί παραδίδουν την Τένεδο στις Ελληνικές Αρχές.
4.7.1920	Ίδρυση Ιωνικού Πανεπιστημίου στη Σμύρνη με κύριο εμπνευστή και οργανωτή τον καθηγητή Μαθηματικών των Πανεπιστημίων Βερολίνου και Μονάχου Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή.
18.7.1920	Διάσκεψη Ανωτάτου Συμβουλίου στο Σπα του Βελγίου. Συμφωνία των Τριών Συμμάχων Κρατών. Όροι: <ul style="list-style-type: none"> • Μη τροποποίηση του κειμένου και του περιεχομένου της Συνθήκης Ειρήνης • Τελεσίγραφο στη Σουλτανική Κυβέρνηση να υπογράψει την Συνθήκη Ειρήνης, υπο την απειλή εκδίωξης της Τουρκίας από την Κωνσταντινούπολη.
22.7.1920	Η Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας δίνει όρκο αφοσίωσης στον "Εθνικό Όρκο". Καταγγελία της Συμφωνίας Βενιζέλου-Tittoni από τη νέα κυβέρνηση Giolini με Υπουργό Εξωτερικών τον κόμη Sforza. Συμμαχική αντίδραση, διαβήματα

του Ελευθ. Βενιζέλου και σύναψη νέας Ελληνο-Ιταλικής Συμφωνίας , αλλά υπό την αίρεση της επικύρωσης της Συνθήκης των Σεβρών από την Τουρκία. Η Σουλτανική κυβέρνηση δηλώνει ότι αποδέχεται τους όρους της Συνθήκης Ειρήνης.

24.7.1920

Οι Γάλλοι καταλαμβάνουν το Χαλέπι.

9.8.1920

Ο Ιταλός Υπουργός Εξωτερικών κόμης Σφόρτσα δηλώνει στην Ιταλική Βουλή ότι η Ιταλία επιθυμεί την πλήρη απελευθέρωση της Τουρκίας.

10.8.1920

Η Σουλτανική Τουρκία υπογράφει τη Συνθήκη των Σεβρών.

11.8.1920

Τα Μέλη της Σουλτανικής Αντιπροσωπείας στις Σέβρες καταγγέλλονται από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας ως "προδότες του Έθνους".

Διάγγελμα του Μουσταφά Κεμάλ για την κήρυξη της Τουρκίας σε διωγμό κι πρόσκληση των Τούρκων σε μεγαλύτερους αγώνες.

12.8.1920

Δολοφονική απόπειρα κατά Ε.Βενιζέλου στον σιδηροδρομικό σταθμό στο Παρίσι.

10.9.1920

Κατάληψη γραμμής Προύσας-Τσεντίζ (σημ. Γκεντίζ) -Ουσάκ από τον ελληνικό στρατό.

18.10.1920

Νέο Υπόμνημα Ελευθ. Βενιζέλου προς τον Βρετανό πρωθυπουργό Lloyd George. Βασικά Σημεία:

- Οριστική εκδίωξη των Τούρκων από την Κωνσταντινούπολη και ίδρυση Κράτους των Στενών
- Σύσταση νέου Κράτους στον Πόντο από τους Έλληνες γηγενείς και όσους είχαν διωχθεί ή αναγκαστικά εγκατασταθεί στη νότια Ρωσία
- Βρετανική στήριξη στην Ελλάδα, ηθική, υλική και άμεση χρονικά και πριν τον επερχόμενο χειμώνα για τις πολεμικές επιχειρήσεις
- Σε εκτέλεση των Όρων της Συνθήκης Ειρήνης με την Τουρκία άμεση ίδρυση, οργάνωση και εκπαίδευση της τουρκικής χωροφυλακής για τα θέματα τάξης και ασφάλειας και για τον αφοπλισμό των κεμαλικών
- Σε αντίθετη περίπτωση η Ελλάδα για οικονομικούς και πολιτικούς λόγους θα εξαναγκαζόταν να προβεί σε αποστράτευση πολλών κλάσεων του ελληνικού στρατού και σε μερική εκκένωση τη Μικράς Ασίας

25.10.1920

Θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου λόγω σηψαιμίας από τραυματισμό του. Ο διάδοχος Παύλος αρνείται τον προσφερόμενο θρόνο κατόπιν υπόδειξης του πατέρα του τ. βασιλιά Κωνσταντίνου. Ο Παύλος Κουντουριώτης διορίζεται Αντιβασιλεύς από τη Βουλή.

29.10.1920

Υπόμνημα Ελευθ. Βενιζέλου προς τον Βρετανό πρωθυπουργό Lloyd George για τον άμεσο σχηματισμό Διασυμμαχικής Επιτροπής με στόχο την οργάνωση του τουρκικού στρατού και της τουρκικής χωροφυλακής για τον αφοπλισμό των κεμαλικών δυνάμεων και την επιβολή της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών.

39.10.1920

Ο Κεμαλικός Στρατός καταλαμβάνει το Καρς.

14.11.1920

Εκλογές στην Ελλάδα και Ήττα του Βενιζέλου που αναχωρεί στη Γαλλία.

17.11.1920

Η νέα ελληνική κυβέρνηση δηλώνει ότι θα συνεχίσει την εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου και τον αγώνα κατά των κεμαλικών δυνάμεων. Παραίτηση Παύλου Κουντουριώτη από την Αντιβασιλεία και διορισμός της βασίλισσας μητέρας Όλγας ως Αντιβασίλισσας.

25.11.1920	Διοργανώνεται δημοψήφισμα στην Ελλάδα για την επάνοδο του τ. βασιλιά Κωνσταντίνου που δηλώνει από το εξωτερικό ότι θα ακολουθήσει νομιμόφρονα πολιτική έναντι των Συμμάχων.
1.12.1920	Συνθήκη του Γκιουμουρ μεταξύ Αρμενίας-Κεμαλικής Τουρκίας περί παραίτησης των Αρμενίων από το καθεστώς και τα προνόμια της Συνθήκης των Σεβρών για την Αρμενία.
3.12.1920	Συνθήκη Alexandropol περί διανομής της Αρμενίας μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Κεμαλικής Τουρκίας. Το Καρς και το Αρδαχάν περιέρχονται στην Τουρκία, ενώ το Βατούμ στη Σοβιετική Ένωση.
4.12.1920	Συμμαχική Διάσκεψη στο Λονδίνο χωρίς την Ελλάδα για την πολιτική αλλαγή στη Χώρα και το Μικρασιατικό Ζήτημα. Συμπεράσματα: <ul style="list-style-type: none"> • Πρόταση της Γαλλίας περί επιστροφής της Σμύρνης στην Τουρκία για τον κατευνασμό της κεμαλικής αντίστασης • Δεν τίθεται θέμα αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών • Η επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου θα εκλαμβάνονταν ως μη φιλική ενέργεια και θα έδινε τη δυνατότητα στους Συμμάχους να επανεξετάσουν συνολικά την πολιτική τους στη Μέση Ανατολή χωρίς δεσμεύσεις • Οι πρέσβεις Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας στην Ελλάδα εξουσιοδοτήθηκαν να διακοινώσουν στη Ελληνική Κυβέρνηση ότι κάθε οικονομική στήριξη των Συμμάχων θα διακοπτόταν, αν επέστρεφε ο εξόριστος βασιλιάς Κωνσταντίνος.
5.12.1920	Δημοψήφισμα αποφαίνεται συντριπτικά υπέρ της επανόδου του βασιλιά Κωνσταντίνου στον ελληνικό θρόνο. Ο Βρετανός πρέσβυς στην Αθήνα επιδίδει διακοίνωση με το ίδιο περιεχόμενο με την διακοίνωση των Τριών Πρέσβεων.
8.12.1920	Συμμαχική Διακοίνωση περί οικονομικού αποκλεισμού της Ελλάδος λόγω επαναφοράς του βασιλιά Κωνσταντίνου και μονομερούς απαλλαγής από τις υποχρεώσεις τους προς την Ελλάδα.
19.12.1920	Επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου στη Ελλάδα.
1921	
1/1921	Πρώτες ελληνικές στρατιωτικές ήττες από τον κεμαλικό στρατό. Συγκρότηση "Συνδέσμου Εθνικής Άμυνας" στην Κωνσταντινούπολη πρωτοστατούντος του Αρχιεπισκόπου Σμύρνης Χρυσοστόμου και με ιθύνοντα νου τον απότακτο συνταγματάρχη Γ. Κονδύλη.
13.1.1921	Συμμαχική Διάσκεψη (απουσία της Ελλάδας) στο Παρίσι για το Μικρασιατικό Ζήτημα και την αναθεώρηση της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών. Αποφασίζεται η σύγκληση Διάσκεψης στο Λονδίνο την 8.2.1921 με την παρουσία όλων των εμπλεκομένων Συμμάχων, Ελλάδας, Σουλτανικής Τουρκίας, Κεμαλικής Κυβέρνησης της Άγκυρας.
18.1.1921	Ήττα των στρατευμάτων του Κιρκάσιου Ετέμ από τον κεμαλικό στρατό και αυτομόλησή του στον ελληνικό στρατό. Συνάντηση Lloyd George και αντιπροσωπείας της "Εθνικής Άμυνας" στο Λονδίνο με τη μεσολάβηση Βενιζέλου για την κατάσταση στο Μικρασιατικό Ζήτημα.
30.1.1921	Υπόμνημα Ελευθ. Βενιζέλου προς την Ελληνική Κυβέρνηση ενόψει της Διάσκεψης του Λονδίνου. Προτάσεις: <ul style="list-style-type: none"> • Πολιτική και κοινοβουλευτική στήριξη της κυβέρνησης Δ.Ράλλη με αντάλλαγμα την παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου υπέρ του διαδόχου Γεωργίου Β'. • Άμεση σύμπτυξη του ελληνικού στρατού για οικονομικούς και

	στρατηγικούς λόγους γύρω από τη Σμύρνη και την περιοχή του Αϊδινίου σε έκταση αρκετά μεγαλύτερη από τη ζώνη της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών.
2.2.1921	Ψήφιση Συντάγματος της Τουρκίας από την Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση.
12.3.1921	Συμμαχική Διάσκεψη στο Λονδίνο για την αναθεώρηση της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών. Συμπεράσματα: <ul style="list-style-type: none"> • Διακηρύσσεται η ουδετερότητα των Συμμάχων έναντι των δύο εμπολέμων, Ελλάδας και Τουρκίας. • Η τουρκική πλευρά προβάλλει τον όρο της προηγούμενης εκκένωσης της Μικράς Ασίας και της Θράκης από τον ελληνικό στρατό, για να προχωρήσουν οι επαφές (η πρόταση υποβλήθηκε και από τις 2 τουρκικές αντιπροσωπείες). • Γαλλοϊταλικό σχέδιο διορισμού επιτροπής για την εξέταση της εθνολογικής σύστασης της Σμύρνης και της Μικράς Ασίας. • Βρετανική πρόταση συμμαχικού σχεδίου αναθεώρησης της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών (Ειρηνευτικό Σχέδιο Λόρδου Curzon). Σ' αυτό το σχέδιο δεν γινόταν μνεία περί Ανατολικής Θράκης, διατηρείτο η επικυριαρχία του Σουλτάνου στη Ζώνη Σμύρνης με χριστιανό (όχι Έλληνα) κυβερνήτη από τις Σύμμαχες χώρες ή την Κοινωνία των Εθνών- χωρίς να γίνεται λόγος για το νομικό καθεστώς της περιοχής-, ο ελληνικός στρατός περιοριζόταν στην πόλη της Σμύρνης, η τήρηση της τάξης και της ασφάλειας ανατίθετο σε τοπική χωροφυλακή με Ευρωπαίους αξιωματικούς, ενώ απαλειφόταν ο όρος της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών περί πιθανής κατοχής της Κωνσταντινούπολης στην περίπτωση μη προστασίας των μειονοτήτων.
24.2.1921	Ο Γάλλος πρωθυπουργός Aristide Briand προτείνει τη σύσταση διεθνούς επιτροπής για τη διενέργεια επίσημης στατιστικής και απογραφής των πληθυσμών Θράκης και Σμύρνης. Η πρόταση υποστηρίζεται από την Ιταλία, αλλά απορρίπτεται από την Ελλάδα.
11.3.1921	Συμφωνία Γαλλίας-Σουλτανικής Τουρκίας για την ρύθμιση του οθωμανικού χρέους προς τους Γάλλους ομολογιούχους. Συμφωνία Γαλλίας-Κεμαλικής Τουρκίας για ανακωχή στην Κιλικία και για την προμήθεια στρατιωτικού και πολεμικού υλικού με αντάλλαγμα προνομιακές οικονομικές παραχωρήσεις στους Γάλλους.
18.3.1921	Και οι 2 συμφωνίες ακυρώθηκαν από την Κυβέρνηση της Άγκυρας. Σύμφωνο Φιλίας και Αμοιβαίας Υποστήριξης μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης-Κεμαλικής Τουρκίας. Οι περιοχές του Καρς και Αρνταχάν παραχωρούνται στην Τουρκία.
13.4.1921	Ελληνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις προς Δορύλαιο/Εσκή Σεχίρ και Αφιόν Καραχισάρ.
29.4.1921	Παροχή Σοβιετικής οικονομικής βοήθειας 4 εκατ. ρουβλίων στην Κεμαλική Τουρκία.
5/1921	Επιστράτευση 14.000 Ελλήνων Μικρασιατών από τον ελληνικό στρατό.
11.6.1921	Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος στη Σμύρνη.
16.6.1921	Ελληνικό πολεμικό συμβούλιο στο Κορδελιό για προέλαση του ελληνικού στρατού.
16-19.6.1921	Νέα Συμμαχική Διάσκεψη στο Παρίσι για το Μικρασιατικό Ζήτημα και την αναθεώρηση της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών. Όροι που ανακοινώθηκαν στην ελληνική πλευρά:

- Αποστρατικοποίηση της Ανατολικής Θράκης πλην της Ζώνης Κατοχής των Στενών
 - Αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την περιοχή και την πόλη της Σμύρνης μόλις η συγκροτηθησομένη με Ευρωπαίους αξιωματικούς τοπική χωροφυλακή θα εξασφάλιζε την τάξη και ασφάλεια στην περιοχή
 - Κατάργηση της Τριμερούς Συμφωνίας που είχε υπογραφεί ταυτόχρονα με τη Συνθήκη Ειρήνης των Σεβρών, περί διανομής της Τουρκίας σε ζώνες βρετανικής, γαλλικής και ιταλικής οικονομικής επιρροής
 - Πρόταση διαμεσολάβησης προς την ελληνική και κεμαλική πλευρά από τους Υπουργούς Εξωτερικών των Τριών Συμμαχικών Κρατών, Curzon, Briand, Bonino.
- 21.6.1921 Πρόταση των Πρέσβων των Συμμάχων στην Αθήνα (Βρετανίας,Γαλλίας,Ιταλίας) περί ειρηνικής μεσολάβησης και αναστολής των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο μικρασιατικό μέτωπο.
- 25.6.1921 Η κυβέρνηση Δ.Γούναρη απορρίπτει την πρόταση των Συμμάχων.
- 28.6.1921 Έναρξη ελληνικής επίθεσης στο μέτωπο Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχειας.
- 6.7.1921 Οι ιταλικές δυνάμεις αποχωρούν από την Αττάλεια.
- 10.7-21.7.1921 Ελληνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας με σκοπό την κύκλωση και συντριβή του κεμαλικού στρατού στην περιοχή Εσκή Σεχί-Κιουτάχεια-Αφιόν Καραχισάρ.
- 21.7.1921 Μάχη στο Εσκή Σεχίρ.
- 23.7.1921 Το Ανώτατο Συμμαχικό Στρατηγείο κηρύσσει αυστηρή ουδετερότητα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο.
- 28.7.1921 Πολεμικό Συμβούλιο υπό την προεδρία του βασιλιά Κωνσταντίνου για την επιχείρηση προέλασης προς την Άγκυρα λόγω μη συντριβής του κεμαλικού στρατού από τις έως τότε στρατιωτικές επιχειρήσεις.
- 5.8.1921 Ο Κεμάλ αναλαμβάνει την αρχιστρατηγία του τουρκικού στρατού.
- 7.8.1921 Το ελληνικό στρατηγείο μεταφέρεται από την Σμύρνη στο Εσκή Σεχίρ.
- 14.8.1921 Προέλαση ελληνικού στρατού προς Σαγγάριο.
- 19.9.1921 Ο ελληνικός στρατός στην Αλμυρά Έρημο.
- 23.8-2.9.1921 Μάχη στον ποταμό Σαγγάριο.
- 11.9-27.9.1921 Σύμπτυξη του ελληνικού στρατού δυτικά του Σαγγαρίου και αμυντική εγκατάσταση στη γραμμή Όρμος Κίου-Εσκή Σεχίρ-Αφιόν Καραχισάρ.
- 12.9.1921 Γενική επιστράτευση από τον κεμαλικό στρατό.
- 20.10.1921 Συνθήκη της Άγκυρας μεταξύ Γαλλίας-Κεμαλικής Τουρκίας και εκκένωση της Κιλικίας από τα γαλλικά στρατεύματα. Παραχώρηση του λιμανιού της Αλεξανδρέττας στη Γαλλία. Κατάργηση Διομολογήσεων.
- 7.11.1921 Ίδρυση "Μικρασιατικής Άμυνας" στη Σμύρνη με την αμέριστη υποστήριξη του Αρχιεπισκόπου Σμύρνης Χρυσοστόμου.
- 16.11.1921 Διάβημα της Μεγάλης Βρετανίας προς τον Κεμάλ και απόρριψή του από εκείνον με την πρόσθετη Δήλωση ότι η Τουρκία δεν εννοεί να έλθει σε συζήτηση με την Ελλάδα, προτού εκείνη δηλώσει ότι παραιτείται των αξιώσεών της στην Ανατολική Θράκη και αποχωρήσει από την Μικρά Ασία.
- 20.11.1921 Επίσημη Διακήρυξη του Παύλου Καραχισαρίδη ή Papa Eftim Erenekol ως "Επισκόπου των Ρωμιών Ορθοδόξων Χριστιανών της Ανατολής" περί ίδρυσης "Εκκλησίας των Τουρκορθοδόξων" .
- 8.12.1921 Εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη, τ. αρχιεπισκόπου Αθηνών ως Οικουμενικού Πατριάρχη Μελέτιου Δ'.

- 20.2.1921 Εκκένωση των Αδάνων από τα γαλλικά στρατεύματα που εγκαταλείπουν τεράστιες ποσότητες οπλισμού στον Κεμάλ.
- 28.12.1921 Συγχαρητήριο τηλεγράφημα του Κεμάλ στον Ραπα Εφτιμ.

1922

- 18.1.1922 Συνάντηση στο Λονδίνο του Οικουμενικού Πατριάρχη Μελέτιου Δ' με τον Βρετανό πρωθυπουργό Lloyd George για τη δίκαιη λύση του Μικρασιατικού Ζητήματος.
- 4.2.1922 Γαλλική πρόταση περί επιστροφής της Δυτικής Θράκης στους Τούρκους.
- 18.2.1922 Η κυβέρνηση της Κεμαλικής Τουρκίας ζητάει κατάργηση των διομολογήσεων.
- 20.2.1922 Υπόμνημα του "Συνδέσμου Εθνικής Άμυνας" προς τον Αρχιστράτηγο περί της δημιουργίας αυτονομιστικού κινήματος στη Μικρά Ασία ως σχέδιο βρετανικής έμπνευσης για τη διατήρηση του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία.
- 25.2-7.3.1922 Ελαφές Αρχιστρατήγου-Οικουμενικού Πατριάρχη-Μελών "Συνδέσμου Εθνικής Άμυνας" – Κυβέρνησης Δ. Γούναρη για τη δημιουργία αυτονομιστικού κινήματος στην Μικρά Ασία.
- 7.3.1922 Επιστροφή του πρωθυπουργού Δ.Γούναρη από το Λονδίνο με ειλημμένη την απόφαση περί εκκενώσεως της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους.
- 19.3.1922 Η "Επιτροπή Μικρασιατικής Άμυνας" αποστέλλει έγγραφες διαμαρτυρίες προς τις κυβερνήσεις των Συμμάχων Κρατών για την προστασία της ελευθερίας και της εθνικής υπόστασης του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία.
- 22-25.3.1922 Διάσκεψη στο Παρίσι των Τριών Υπουργών Εξωτερικών για την αποστρατικοποίηση των Στενών, την κατάσταση στη Μικρά Ασία και την πρόταση προς τους εμπόλεμους για σύντομη 3μηνη ανακωχή των εχθροπραξιών. Όροι της ανακωχής:
- Άμεση παύση των εχθροπραξιών στο μέτωπο
 - Υποχώρηση των αντιπάλων Στρατών κατά 10 χλμ. από τις γραμμές που κατείχαν
 - Εποπτεία των όρων ανακωχής από διασυμμαχική στρατιωτική επιτροπή
- Γενικές προτάσεις για την αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών.
Ελληνική αποδοχή – Κεμαλική απόρριψη των Όρων.
- 27.3.1922 Πρόταση του ειρηνευτικού σχεδίου του λόρδου Κώρτζον με 5 βασικά σημεία:
- Αυτονόμηση της περιοχής Σμύρνης με χριστανό διοικητή υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου με διατήρηση του ελληνικού στρατού στην περιοχή έως την οργάνωση μικτής χωροφυλακής που θα τελούσε υπό τις διαταγές Συμμάχων αξιωματικών
 - Μετατόπιση των συνόρων της Θράκης σε απόσταση 80 χλμ. από την Κωνσταντινούπολη και περιορισμός του ελληνικού στρατού στο υπόλοιπο τμήμα της Ανατολικής Θράκης
 - Εκκένωση υπό όρους της Κωνσταντινούπολης από τα Συμμαχικά στρατεύματα
 - Σύσταση Επιτροπής της Κοινωνίας των Εθνών για το θέμα των Στενών
 - Επίβλεψη από την Κοινωνία των Εθνών της εφαρμογής των διατάξεων για την προστασία των μειονοτήτων
- Ελληνική αποδοχή – Απόρριψη από τουρκικής πλευράς που απαιτεί την άνευ όρων αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Θράκη και την Μικρά Ασία.

28.3.1922	Γαλλική Διακοίνωση προς την ελληνική κυβέρνηση και σχέδιο ειρήνευσης για την Μικρά Ασία. Όροι: <ul style="list-style-type: none"> • Εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό εντός 4 μηνών • Καθορισμός οροθετικής γραμμής στην Ανατολική Θράκη με παραμονή της Αδριανούπολης στην Ελλάδα και της Ραιδεστού στην Τουρκία • Ρυθμίσεις για την προστασία των μειονοτήτων • Αρχές για την ελευθερία της ναυσιπλοΐας των Στενών
31.3.1922	Σύμφωνο Ιταλίας-Κεμαλικής Τουρκίας για την απόσυρση όλων των ιταλικών στρατευμάτων από την Μικρά Ασία. Προκήρυξη της Διοικούσας Επιτροπής Lloyd George προς τον μικρασιατικό ελληνισμό για την αυτονομία της Ιωνίας.
5.4.1922	Η Κεμαλική Κυβέρνηση αποδέχεται τη γαλλική διακοίνωση της 28/3 και τους όρους της υπό την προϋπόθεση της πλήρους εκκένωσης από τον ελληνικό στρατό όλων των τουρκικών εδαφών εντός 15 ημερών από τις γραμμές του Μετώπου και 4 μηνών από την περιοχή της Σμύρνης και την ενδοχώρα της.
8.4.1922	Αποδοχή της γαλλικής διακοίνωσης και από την Σουλτανική Κυβέρνηση.
13.4.1922	Νέο Σχέδιο Αυτονομίας της Ιωνίας από την "Επιτροπή Μικρασιατικής Άμυνας" προς τον Έλληνα αρχιστράτηγο με υποδείξεις Βενιζέλου για τον μη εθνικώς ελληνικό χαρακτήρα του νέου Κράτους. Όροι: <ul style="list-style-type: none"> • Το Σχέδιο να εγκριθεί από Εθνοσυνέλευση αντιπροσώπων του λαού της Ιωνίας • Να συνεχιστεί η συνεργασία με τις άλλες εθνότητες και οπωσδήποτε με τους Αρμένιους • Η Εθνοσυνέλευση να σχηματίσει αντιπροσωπευτική Κυβέρνηση όλων των εθνοτήτων υπό την προεδρία του Έλληνα Υπατού Αρμοστή • Η Κυβέρνηση να απευθυνθεί στις Κυβερνήσεις των Συμμάχων και στα πολιτισμένα έθνη, για να εξηγήσει τα αίτια του Κινήματος και τον σκοπό σωτηρίας των μη τουρκικών εθνοτήτων στην περίπτωση που επανέλθει η τουρκική κυριαρχία • Η Κυβέρνηση να ζητήσει την παραμονή του ελληνικού στρατού στο νέο Κράτος μέχρις ότου αυτό συγκροτήσει την άμυνά του • Τα σύνορα του νέου Κράτους πρέπει να περιλαμβάνουν το λιμάνι του Αδραμυττίου με στρατιωτική κατοχή του.
18.4.1922	Εκκενωση της κοιλάδας νότια του Μαιάνδρου από τον ιταλικό στρατό.
3.5.1922	Τα Βρετανικά στρατεύματα κατοχής εκκενώνουν την Κωνσταντινούπολη.
4.6.1922	Σε σύσκεψη στην Αθήνα αποφασίζεται σύμπτυξη του Μικρασιατικού Μετώπου προς ενίσχυση της Στρατιάς Θράκης.
6.7.1922	Σχεδιασμός πολεμικής επιχείρησης κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από τον ελληνικό στρατό.
16.7.1922	Σύνοδος των Τουρκοορθοδόξων στην Καισάρεια από τον papa-Eftim.
23.7.1922	Χαιρετισμός του Κεμάλ στη Σύνοδο των Τουρκοορθοδόξων.
27.7.1922	Προετοιμασία της Μεγάλης Τουρκικής Επίθεσης.
28.7.1922	Ο Έλληνας Υπάτος Αρμολογίας ανακηρύσσει την "Αυτόνομη Ιωνική Πολιτεία".
29.7.1922	Έντονη σύσταση των Συμμάχων μέσω του Βρετανού πρέσβη στην Αθήνα να εγκαταλειφθούν τα σχέδια αιφνιδιαστικών επιχειρήσεων και η προέλαση του ελληνικού στρατού στην Ουδέτερη Ζώνη των Στενών. Γαλλικά στρατεύματα λαμβάνουν θέσεις στην Τσατάλτζα για την αποτροπή της ελληνικής επίθεσης.
30.7.1922	Συλλαλητήρια υπέρ της αυτονομίας στη Σμύρνη και άλλες μικρασιατικές πόλεις.
15.8.1922	Υπογραφή Πρωτοκόλλου Γαλλίας-Κεμαλικής Τουρκίας για την δημιουργία

- ουδέτερης ζώνης στην Ανατολική Θράκη. Συμμαχική Διακοίνωση προς την ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει την ανακήρυξη της "Αυτόνομης Ιωνικής Πολιτείας".
- 26.8.1922 Εκδηλώνεται η Μεγάλη Τουρκική Επίθεση στο Αφιόν Καραχισάρ. Ελλείπει επαρκούς σχεδίου άμυνας ή οργανωμένης υποχώρησης, ο ελληνικός στρατός υποχωρεί άτακτα προς την Προποντίδα και τις δυτικές ακτές του Αιγαίου, με συνέπεια ολόκληρα τμήματά του να σφαγιασθούν ή να βρεθούν αιχμάλωτα στα χέρια των Τούρκων.
- 29.8.1922 Οχύρωση του Τσανάκ-Καλέ από τους Άγγλους και συγκέντρωση βρετανικών στρατευμάτων.
- 31.8.1922 Ο Κεμάλ στη Σμύρνη δηλώνει ότι μόνον η παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης στην Τουρκία θα απέτρεπε τη σύγκρουσή του με τους Συμμάχους
- 2.9.1922 Το αγγλικό υπουργικό συμβούλιο αποφασίζει την ένοπλη αντιμετώπιση κάθε απόπειρας παραβίασης του Τσανάκ –Καλέ από τους Τούρκους κάνοντας έκκληση στις αποικίες για στρατιωτική ενίσχυση.
- 3.9.1922 Άρνηση των αποικιών (πλην της Ν.Ζηλανδίας) για αποστολή στρατευμάτων στα Δαρδανέλλια. Η αγγλική κυβέρνηση δηλώνει ότι θα αντιμετωπιστεί με πόλεμο κάθε απόπειρα παραβίασης της ουδέτερης ζώνης από την Τουρκία. Ο Πλαστήρας φτάνει στην Χίο και αρχίζει την προετοιμασία του κινήματος. Ο Αρχιεπίσκοπος Σμύρνης Χρυσόστομος αποστέλλει επιστολή προς τον βασιλιά Κωνσταντίνο για να τον πείσει να ηγηθεί πανεθνικής πανστρατιάς για τη διάσωση του μικρασιατικού ελληνισμού.
- 4.9.1922 Αποχώρηση γαλλικών και ιταλικών στρατευμάτων από το Τσανάκ-καλέ.
- 5.9.1922 Τουρκικά στρατεύματα εισέρχονται στην ουδέτερη ζώνη του Τσανάκ-καλέ. Άγγλοι και Τούρκοι αποφεύγουν την χρήση πυρός.
- 6.9.1922 Οι τελευταίοι Έλληνες στρατιώτες αποχωρούν από τη Μ.Ασία. Άφιξη του λόρδου Curzon στο Παρίσι. Αγγλο-γαλλική ρήξη.
- 7.9.1922 Μαζική έξοδος των Ελλήνων της Σμύρνης και της ενδοχώρας προς τη νησιωτική Ελλάδα. Πρόταση λόρδου Κώρζον για ανάληψη της προστασίας των μειονοτήτων στη Θράκη και τη Μικρά Ασία από την Κοινωνία των Εθνών. Ο Αρχιεπίσκοπος Σμύρνης Χρυσόστομος απευθύνει έκκληση προς τον Ελ. Βενιζέλο για την σωτηρία του Μικρασιατικού και Θρακικού Ελληνισμού.
- 9.9.1922 Ο ελληνικός στρατός εγκαταλείπει τη Σμύρνη. Είσοδος του τουρκικού ιππικού στη Σμύρνη. Σφαγές στη Σμύρνη. Βίαιες εκδηλώσεις στην Κωνσταντινούπολη κατ' Ελλήνων και Αρμενίων. Συμφωνία των Συμμάχων στο Παρίσι για εκχώρηση της Ανατολικής Θράκης στην Τουρκία κατόπιν συζητήσεων μεταξύ Πουανκαρέ και λόρδου Curzon, με αντάλλαγμα τον σεβασμό εκ μέρους των Τούρκων της ουδέτερης Συμμαχικής Ζώνης και των Στενών μέχρι την τελική διάσκεψη ειρήνης μεταξύ Συμμάχων και Τουρκίας.
- 10.9.1922 Σφαγές των Ελλήνων στη Σμύρνη. Ο Αρχιεπίσκοπος Σμύρνης διαπομπεύεται και κατακρεουργείται από τον τουρκικό όχλο. Οι τρεις δυνάμεις Αγγλία-Γαλλία-Ιταλία ζητούν με κοινή ανακοίνωσή τους από την Τουρκία τη συμμετοχή της σε Διάσκεψη Ειρήνης με αντάλλαγμα την παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης.
- 13.9.1922 Ο Μουσταφά Κεμάλ στη Σμύρνη. Πυρπόληση των ελληνικών και αρμενικών συνοικιών της Σμύρνης.
- 19.9.1922 Εκένωση του Τσανάκ-καλέ από τις γαλλικές και ιταλικές δυνάμεις.
- 23.9.1922 Παραίτηση κυβέρνησης Lloyd George στην Αγγλία. Η Ελλάδα χάνει τον τελευταίο υποστηρικτή της.
- 24.9.1922 Στρατιωτικό Κίνημα στην Χίο και Μυτιλήνη από τους συνταγματάρχες Νικ.Πλαστήρα και Στυλ. Γονατά και αντιπλοίαρχο Δ.Φωκά, Αξιώνεται

	παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου υπέρ του διαδόχου Γεωργίου Β'. Απόφαση για άμεση ενίσχυση του Θρακικού μετώπου.
26.9.1922	Είσοδος των επαναστατικών στρατευμάτων στην Αθήνα.
27.9.1922	Παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου υπέρ του Διαδόχου Γεωργίου Β'.
28.9.1922	Σύλληψη και φυλάκιση των Έξι στην Αθήνα. Ο Βενιζέλος αναλαμβάνει την εκπροσώπηση του επαναστατικού καθεστώτος στο εξωτερικό.
29.9.1922	Συμφωνία Γαλλίας-Κεμαλικής Τουρκίας στην Βηρυττό για την συνοριακή γραμμή. Ο Κωνσταντίνος αναχωρεί από την Ελλάδα. Τηλεσίγραφο από τους Άγγλους προς τους Τούρκους στο Τσανάκ-καλέ. Ο στρατηγός Harington δεν επιδιίδει το τηλεσίγραφο στους Τούρκους.
1.10.1922	Συλλογικό Συμμαχικό Διάβημα προς Ελλάδα και Τουρκία περί της γραμμής σύμπτυξης του ελληνικού στρατού που καθορίζεται η γραμμή του Έβρου. Συμφωνία Συμμάχων-Τούρκων για Διάσκεψη Ανακωχής στα Μουδανιά. Δοξολογία σε ιερούς ναούς των Τουρκορθοδόξων της Ανατολής για την επιτυχία των τουρκικών δυνάμεων.
3.10.1922	Αρχίζει η Διάσκεψη των Μουδανιών μεταξύ των Συμμάχων για την Ανακωχή με απουσία της Τουρκίας και ερήμην της Ελλάδας. Τηλεγράφημα Βενιζέλου προς την Επανάσταση για αποχώρηση από την Ανατολική Θράκη.
4.10.1922	Συνεδρίαση στα Μουδανιά των Συμμάχων στρατηγών με τους Τούρκους αντιπροσώπους.
5.10.1922	Συνάντηση Βενιζέλου - λόρδου Curzon . Συνεδρίαση στα Μουδανιά των Συμμάχων στρατηγών με τους Έλληνες αντιπροσώπους, όπου τους παρέδωσαν προς μελέτη το καταρτισθέν μεταξύ Συμμάχων και Τούρκων Σχέδιο Συμβάσεως εκκενώσεως της Ανατολικής Θράκης. Όροι του Σχεδίου: <ul style="list-style-type: none"> • Παύση των εχθροπραξιών από την έναρξη ισχύος της Σύμβασης • Γραμμή σύμπτυξης του ελληνικού στρατού ορίζεται η γραμμή του Έβρου ως τα βουλγαρικά σύνορα, συμπεριλαμβανομένων στην εκκένωση των περιοχών της Αδριανούπολης και του Καραγάτς • Χρόνος εκκένωσης 15 ημερών.
9.10.1922	Έγγραφο Δήλωση της Ελληνικής Αντιπροσωπείας καθ' υπόδειξη του Ελ.Βενιζέλου προς την Διάσκεψη στα Μουδανιά. Σημεία: <ul style="list-style-type: none"> • Η Ελλάδα αποδέχεται την υπογραφή της Σύμβασης εκκένωσης της Ανατολικής Θράκης μέχρι της Τουρκοβουλγαρικής μεθόριου του 1915 (2 χλμ. ανατολικά του Έβρου • Χρόνος εκκένωσης τουλάχιστον 1 μήνας • Λήψη μέτρων προστασίας των πληθυσμών της Ανατολικής Θράκης
25.10.1922	Σύσταση Επαναστατικού Στρατιωτικού Δικαστηρίου για τους Έξι.
31.10.1922	Εκκένωση της Ανατολικής Θράκης από τον ελληνικό στρατό.
1.11.1922	Με Απόφαση της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης καταργείται η πολιτική εξουσία του Σουλτάνου και ανακηρύσσεται η Τουρκική Δημοκρατία.
2.11.1922	Αρχίζει η Συνδιάσκεψη Ειρήνης στη Λωζάννη υπό την προεδρία του λόρδου Curzon.
4.11.1922	Παραίτηση του σουλτάνου Mehmed Vahideddin VI.
13.11.1922	Αρχίζει η δίκη των Έξι στο έκτακτο στρατοδικείο κατηγορουμένων για εσχάτη προδοσία.
17.11.1922	Ο σουλτάνος φυγαδεύεται με αγγλικό πλοίο στην Μάλτα.
28.11.1922	Παράδοση της Ανατολικής Θράκης στους Τούρκους. Καταδίκη & Εκτέλεση των Έξι στο Γουδί.

1923

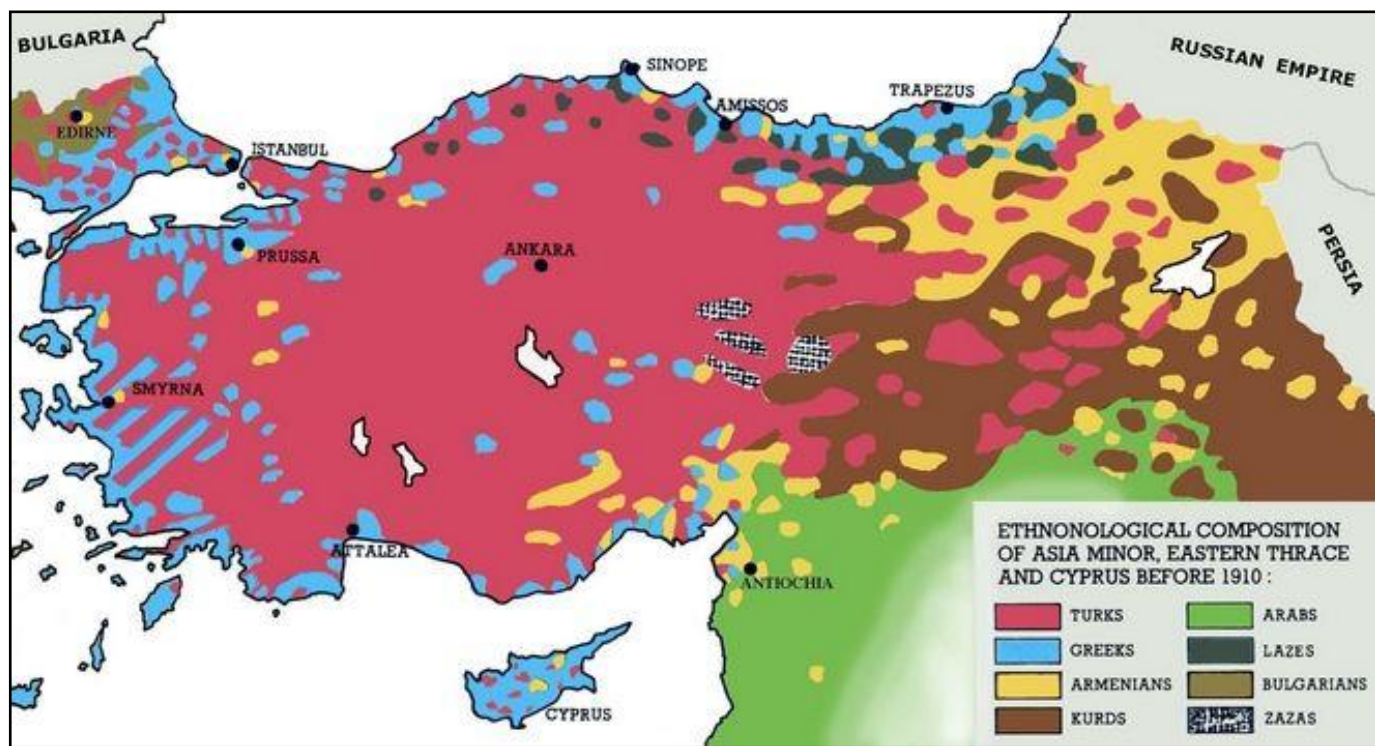
- 2/1923 Διακοπή της Συνδιάσκεψης Ειρήνης της Λωζάννης λόγω τουρκικής αδιαλλαξίας.
- 6.5.1923 (23.4)⁷⁰¹ Επανεναρξη της Συνδιάσκεψης Ειρήνης με απουσία από την προεδρία του λόρδου Curzon.
- 6.8.1923 (24.7)⁷⁰² Υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης.

⁷⁰¹ Με το παλαιό ημερολόγιο

⁷⁰² Με το παλαιό ημερολόγιο

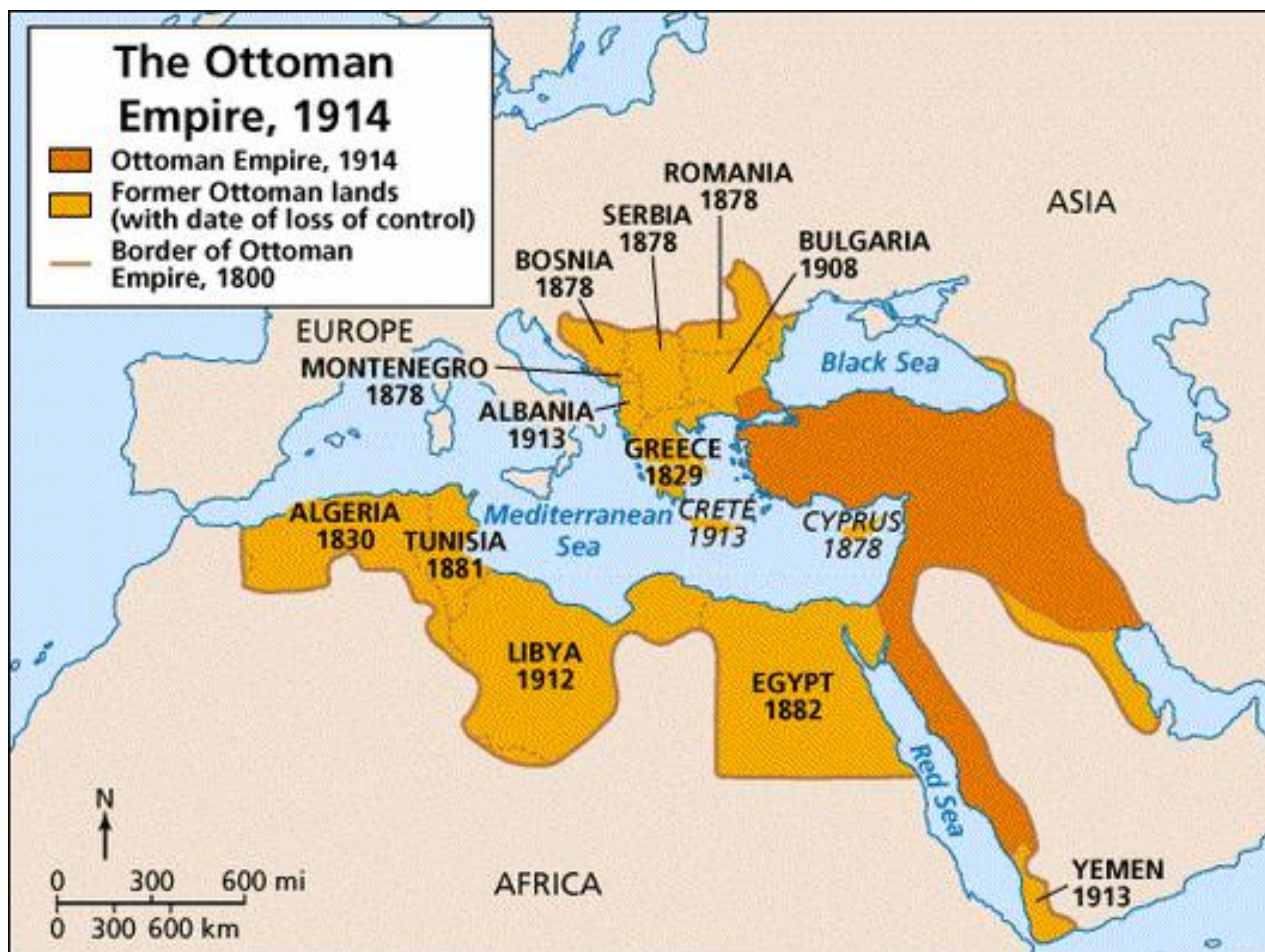

Χάρτης 4 – Ο διάσημος εθνολογικός χάρτης της νοτιού Βαλκανικής και της Δυτικής Μικρασίας του καθηγητή Σωτηριάδη του 1918, που χρησιμοποιούσε η ελληνική αντιπροσωπεία ως στήριγμα των εθνικών της διεκδικήσεων. Χρησιμοποιήθηκε στο Υπόμνημα του Ελευθερίου Βενιζέλου της 17^{ης}/30^{ης} Δεκεμβρίου 1918 στη Διάσκεψη των Σεβρών.

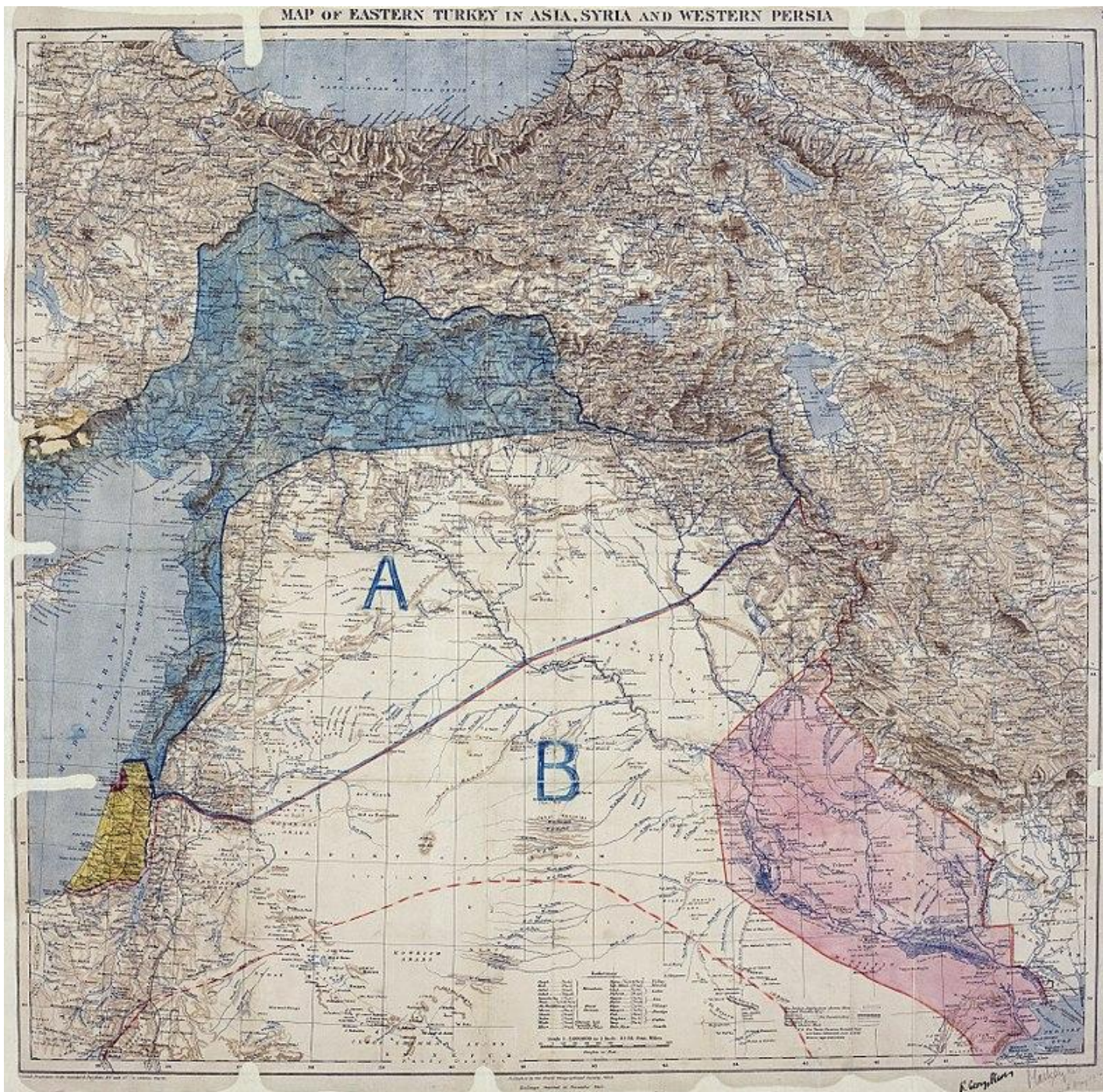
Χάρτης 5 - Η Εθνολογική Σύσταση της Μικράς Ασίας πριν το 1910

(Πηγή: [reddit.com](https://www.reddit.com))

Χάρτης 6 - Η Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1914 – Έναρξη Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

(Πηγή: da4ottomanempire.weekly.com)

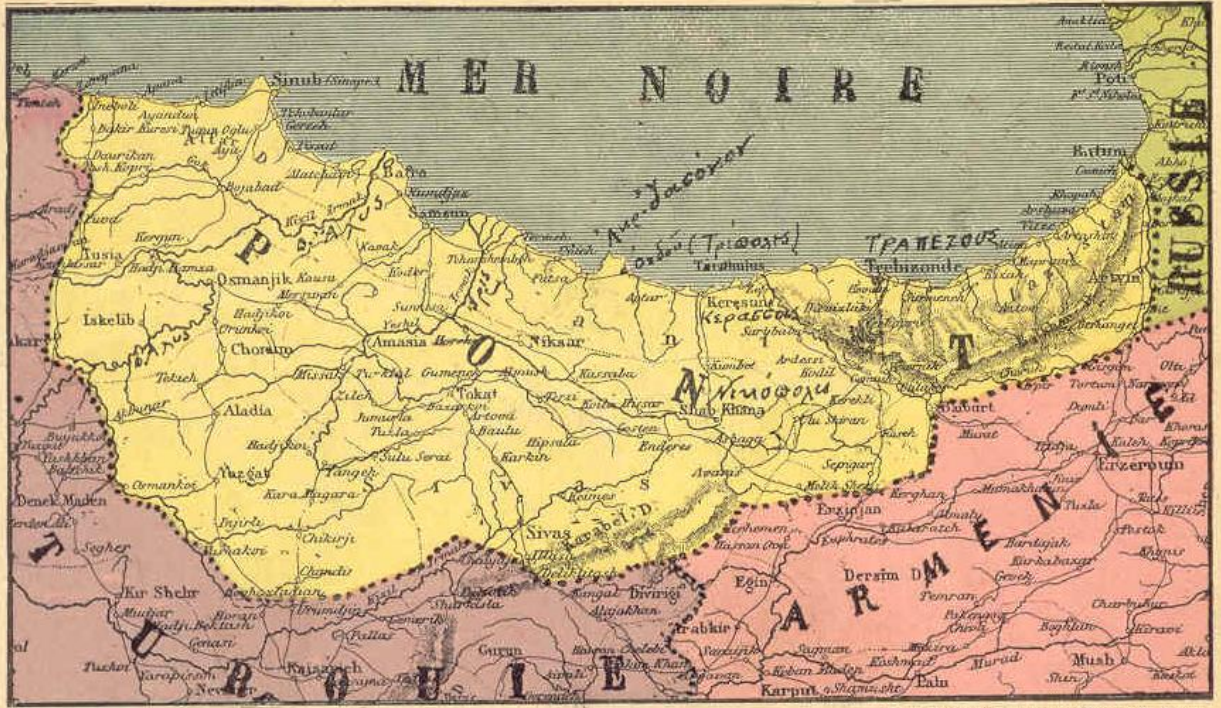
Χάρτης 7 – Η Μυστική Συμφωνία Σάικς-Πικό με τον οποίο καθορίστηκαν στη Λωζάννη τα σύνορα της Τουρκίας με Συρία και Ιράκ, περίγραμμα επιστολής Πωλ Καμπόν προς Σερ Έντοναρντ Γκρέι, 9 Μαΐου 1916

(Πηγή: en.wikipedia.org)

Χάρτης 8 – Οι Μητροπόλεις του Πόντου
 (Πηγή: pontiakilelara.wordpress.com)

Carte de la République du Pont (Euxin)

Impr. Lembessis, 140, r. Lamarck, Paris.

Éditée par la Ligue Nationale du Pont (Euxin). - 28, Rue Serpente - Paris

Χάρτης 9 - Η Αυτόνομη Δημοκρατία του Πόντου (1917-1922)

(Πηγή: pontos-news.gr)

Χάρτης 10 – Οι Ελληνικές Διεκδικήσεις στην Ιωνία (1919-20)

Τον χάρτη αυτό παρουσίασε ο Ε.Βενιζέλος στο Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο στο Παρίσι την 3.2.1918,

(Πηγές: Σ.Ριζά, *Το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, 63-65, Ι. Ε. Κυμιωνή, 1920 *Η Συνθήκη των Σεβρών – Η εύθραυστη Ειρήνη*, Τ.Κωστόπουλου, *Πόλεμος και Εθνοκάθαρση 1912-1922*, 185)

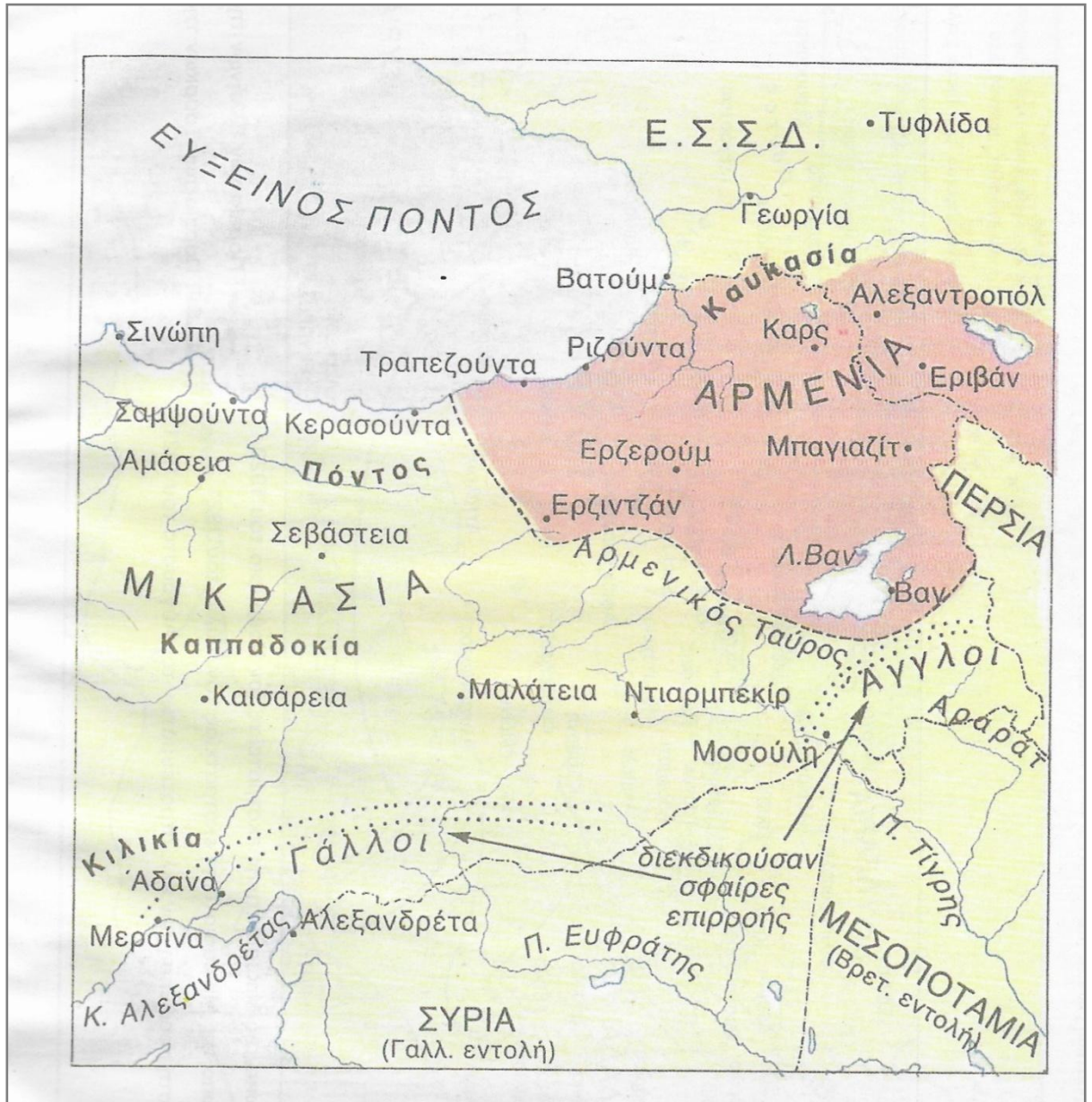
Χάρτης 11 – Τα Σχέδια για τη δημιουργία διεθνούς κράτους των Στενών (1919)

(Πηγή: Ι. Ε. Κυμιωνή, 1920 Η Συνθήκη των Σεβρών – Η εύθραστη Ειρήνη, 2020)

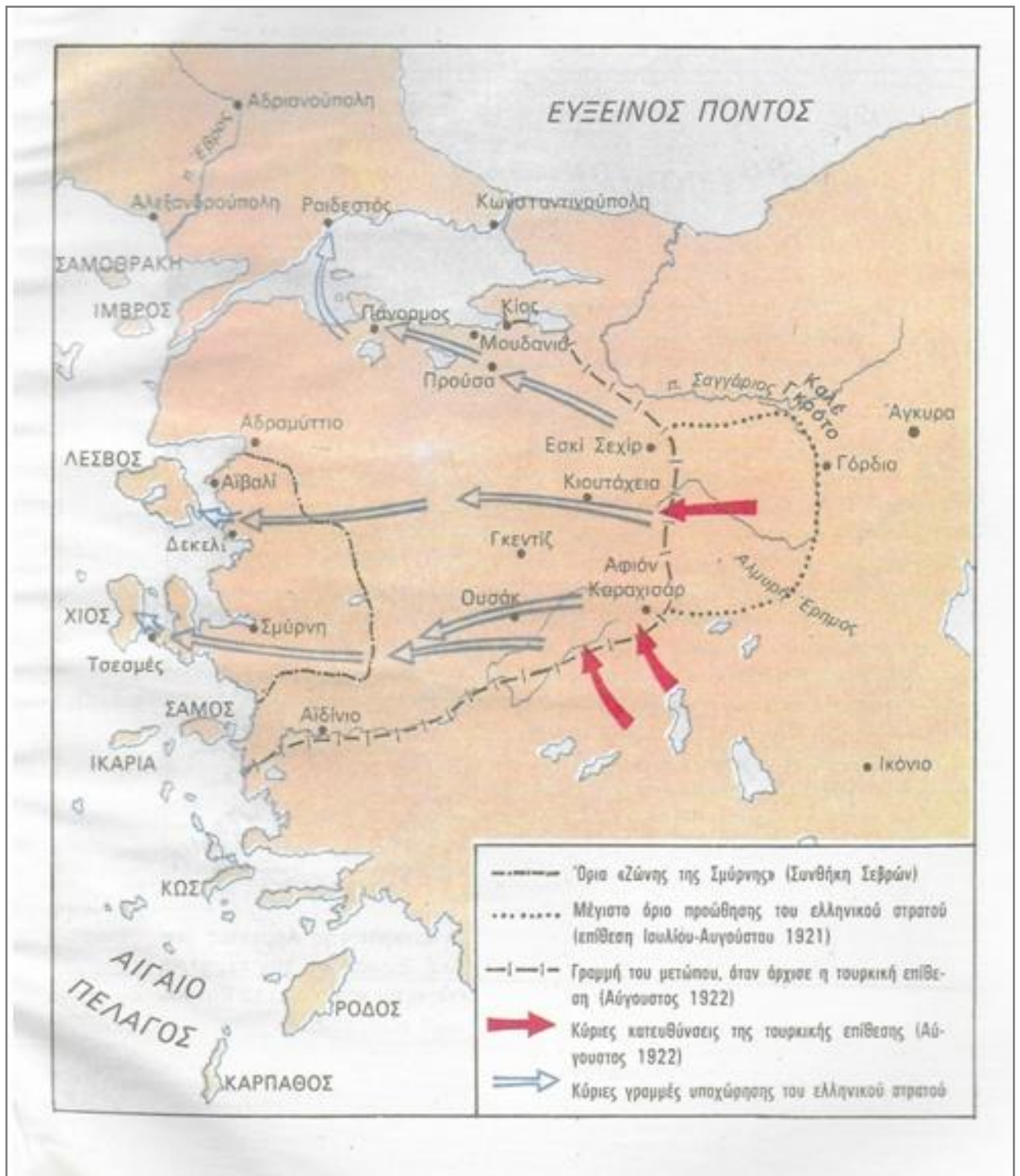
Χάρτης 12 - Η Συνθήκη των Σεβρών (1920)

(Πηγή: ethnos.gr)

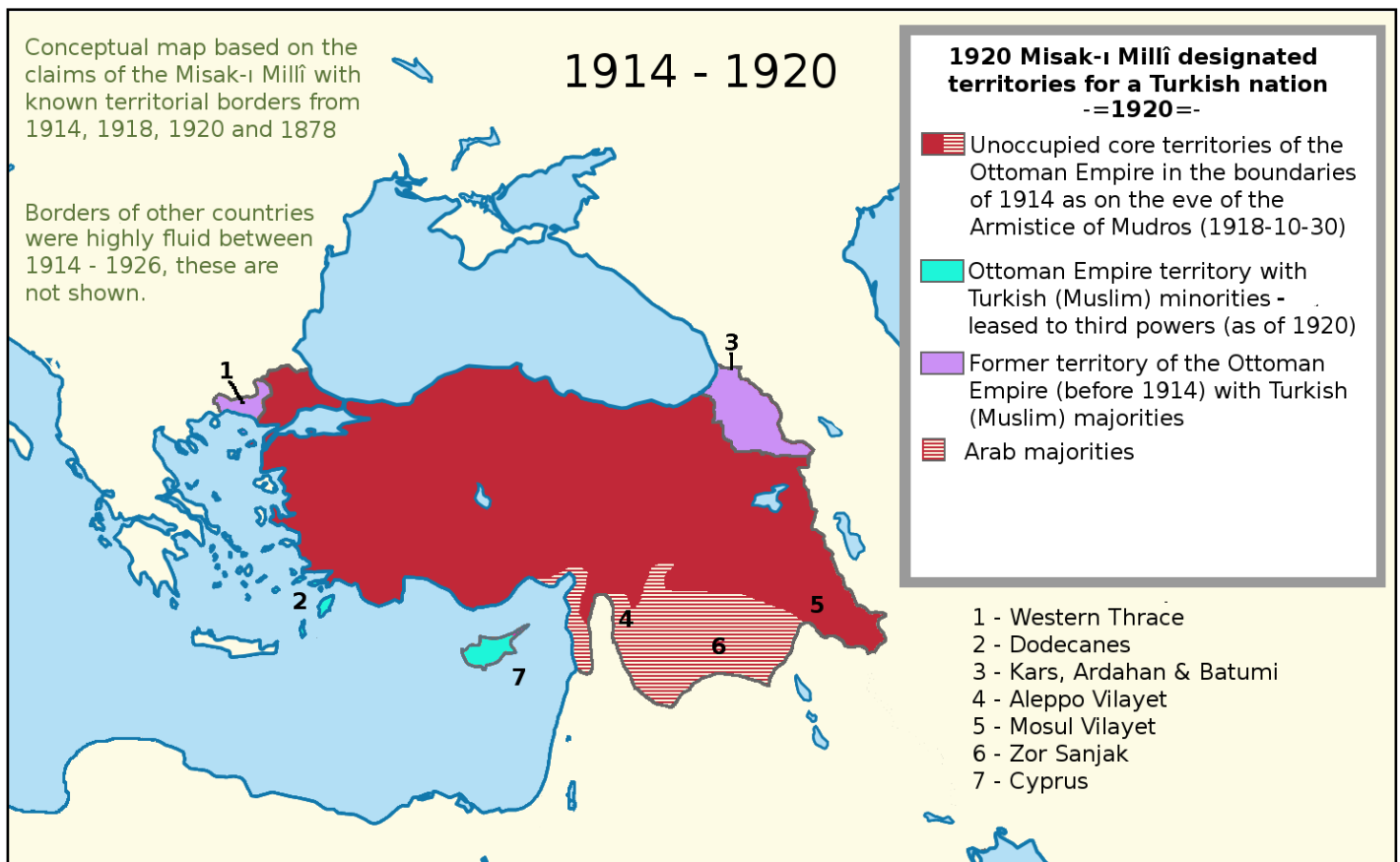
Χάρτης 13– Το Αρμενικό Κράτος της Συνθήκης των Σεβρών (1920)

(Πηγή: I. E. Κυμιωνή, 1920 Η Συνθήκη των Σεβρών – Η εύθραυστη Ειρήνη, 2020)

Χάρτης 14- Η Προέλαση και η Υποχώρηση της Στρατιάς Μικράς Ασίας (1920-22)

(Πηγή:Ι. Ε. Κυμιωνή, 1920 Η Συνθήκη των Σεβρών – Η εϋθρανοστη Ειρήνη, 2020)

Χάρτης 15 - Ο συνημμένος Χάρτης στον Τουρκικό Εθνικό Όρκο

(Πηγή:en.wikipedia.org)

Χάρτης 16 - Συγκριτικοί Χάρτες Συνθηκών Σεβρών – Λωζάννης

(Πηγή: axl.cefan.ulaval.ca)

Treaty of Lausanne, 1923

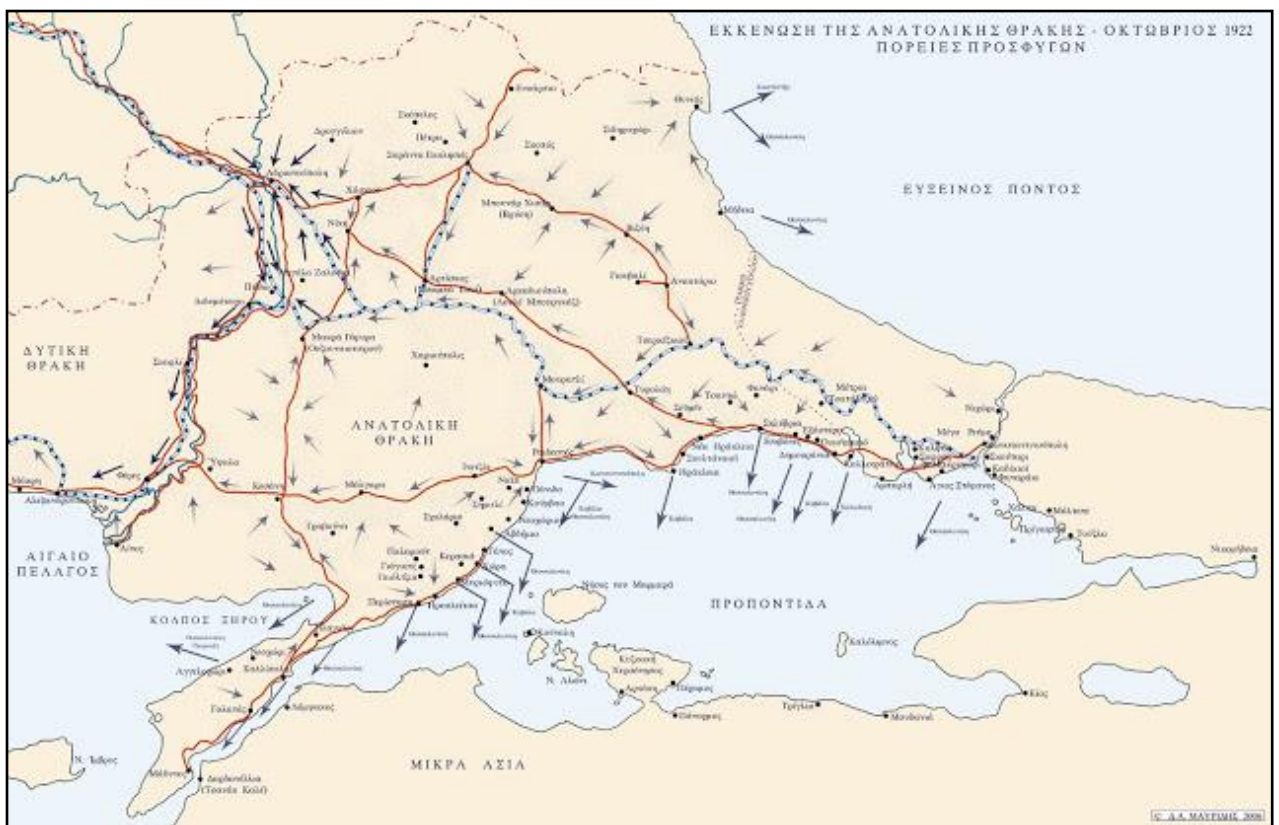

Χάρτης 17 - Η Τουρκία της Συνθήκης της Λωζάννης με τις κατά καιρούς απώλειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

(Πηγή: protothema.gr)

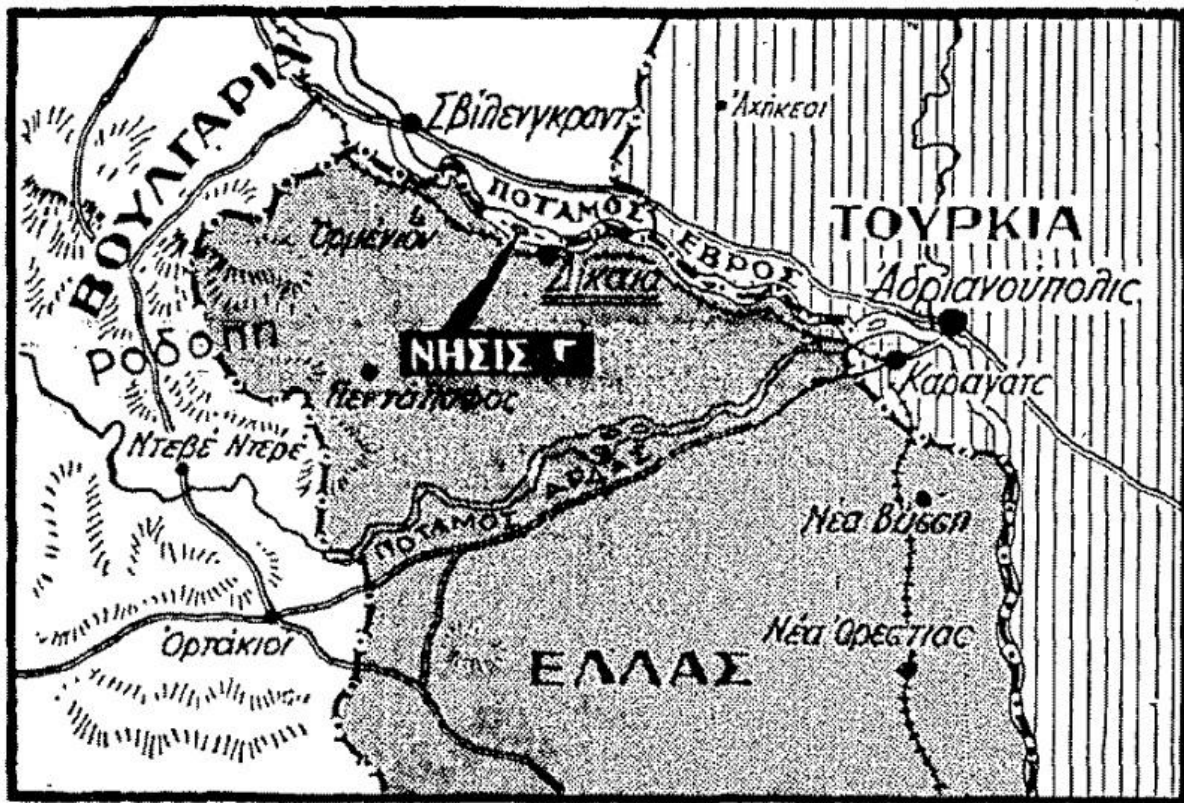
Η Ενιαία Ελληνική Θράκη

Χάρτης 18 - Οι πορείες των προσφύγων της Ανατολικής Θράκης ⁷⁰³

(Πηγή: Θρακική Εστία)

⁷⁰³ Θρακική Εστία Θεσσαλονίκης/thrakikh-estia.gr

Χάρτης 19 – Το Τρίγωνο – Προγεφύρωμα του Καρααγας

(Πηγή: sitalskisking.blogspot.com)

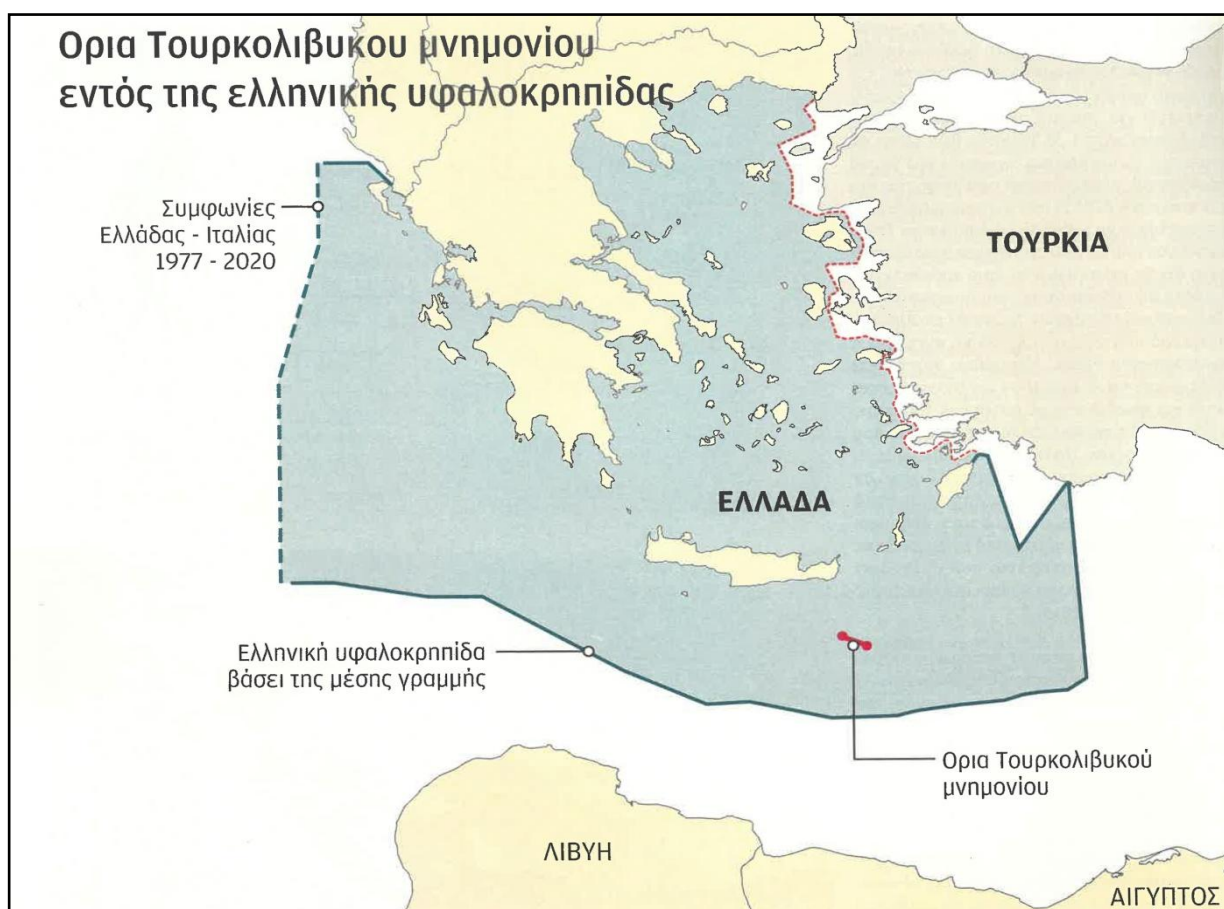
**Χάρτης 21 - Το Κουρδιστάν διαμοιρασμένο ανάμεσα σε 4 χώρες:
Τουρκία, Συρία, Ιράκ και Ιράν**

(Πηγή: CIA, ΗΠΑ, 1992)

Χάρτης 22 – Η Ελληνική υφαλοκρηπίδα σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο

(Πηγή: Α. Συρίγου, Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, 35 Χάρτες, έκδ. Εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2020)

Χάρτης 23 – Τα Όρια Τουρκολιβυκού μνημονίου εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας

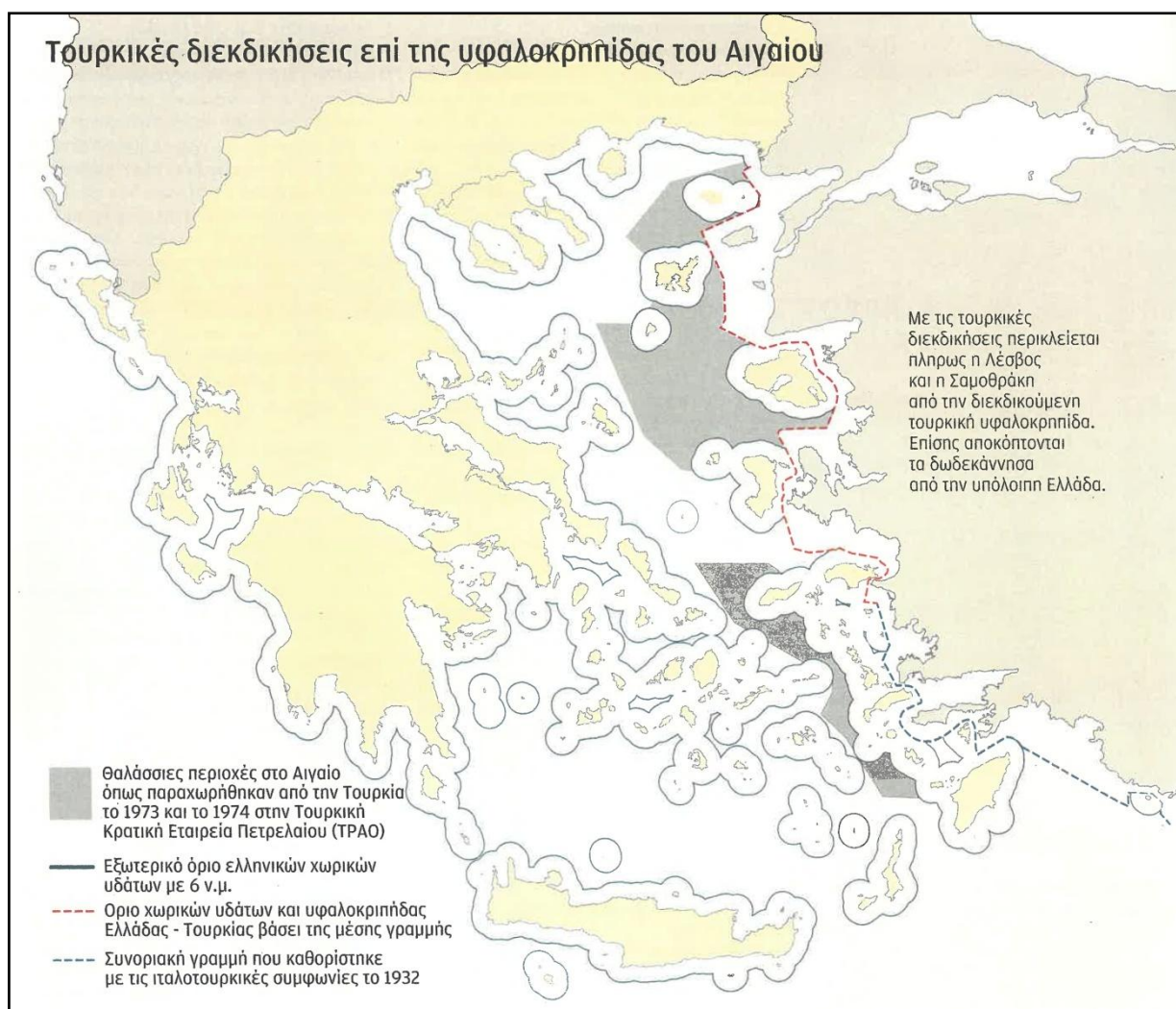
(Πηγή: Α. Συρίγου, Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και

Ανατολική Μεσόγειο, 35 Χάρτες, έκδ. Εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2020)

***Χάρτης 24 - Τα όρια της Τουρκικής Γαλάζιας Πατρίδας
(Mavi Vatan)***

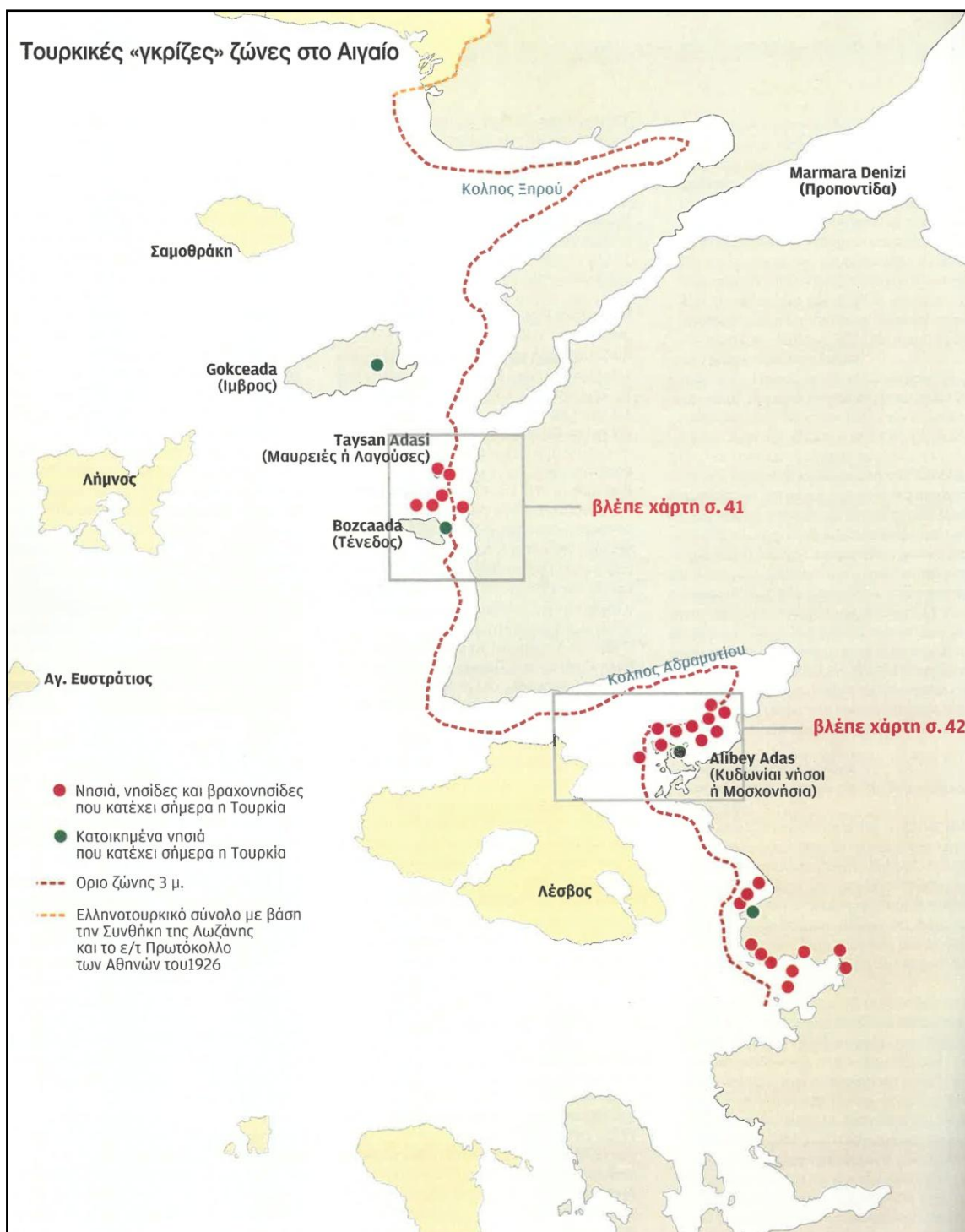
***(Πηγή: Α. Συρίγου, Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και
Ανατολική Μεσόγειο, 35 Χάρτες, έκδ. Εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2020)***

Χάρτης 25 – Τουρκικές διεκδικήσεις επί της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου

(Πηγή: Α. Συρίγου, Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και

Ανατολική Μεσόγειο, 35 Χάρτες, έκδ. Εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2020)

Χάρτης 26 – Οι Τουρκικές Γκρίζες Ζώνες στο Αιγαίο

(Πηγή: Α. Συρίγου, Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, 35 Χάρτες, έκδ. Εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2020)

Χάρτης 27 - Τα Ελληνικά Νησιά που διεκδικεί η Τουρκία

(Πηγή: PRONEWS.gr, 16.8.2017)

Χάρτης 28 - Τα 18 Νησιά που η Τουρκία έχει βάλει σε "Γκριζα Ζώνη"
(Πηγή: uniformnews.gr)

Χάρτης 29 - Τα 16 "Αποστρατικοποιημένα" Ελληνικά Νησιά που είναι βαριά εξοπλισμένα κατά την Τουρκία

(Πηγή: Τουρκική Φιλοκυβερνητική Εφημερίδα Yeni Safak, 13.8.2020)

Χάρτης 30 – Τουρκικός Χάρτης που κατατέθηκε στον ΟΗΕ τον Μάρτιο 2020

(Πηγή: Α. Συρίγου, Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, 35 Χάρτες, έκδ. Εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2020)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄.

ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟΝ ΧΡΕΟΣ (5 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1914 ν. ήμ.)

Λίραι Τουρκίας χρυσῆ

Δάνειον	Χρονολογία συμβάσεως	Τόκος	Χρεώλυτον	Ἀρχικὸν ὀνομαστικὸν κεφάλαιον	Κεφάλαιον ὑπάρχον τὴν 5 Νοεμβρίου 1914 (1)	Ἀπαιτούμενη ἔτησι δόσις (μετὰ τῆς προμηθείας)	Χρόνος ἀποσβέσεως	Ἐκδοτικὴ Τράπεζα
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Δάνειον ἠροποιημένον	1903	4	τοῖς 9/ο	Λίραι Τουρκ. χρυσῆ	Λίραι Τουρκ. χρυσῆ	Λίραι Τουρκ. χρυσῆ	—	—
Διεπισφύροι ὀμολογίαι (Ἀνατολικῶν σιδηροδρόμων)	1870	»	»	15,632,548	10,666,975	270,000	—	—
Ὀθμανιέ.....	18]30 Ἀπριλίου 1890.	4	1	4,999,500	2,952,400	249,975	1931	Ἵθωμ. Ἀυτοκρατ. Τράπεζα
5 9/ο 1896.....	29 Φεβρ.]12 Μαρτ. 1893.	5	.50	3,272,720	2,814,020	180,450	1946	»
4 9/ο 1903. Ἀλγίειας.....	3 Ὀκτωβρ. 1888. 21 Φεβρουαρίου]6 Μαρτ. 1903.	4	.50	2,640,000	2,439,228	119,097	1958	Γερμανικὴ Τράπεζα
Βαγδάτης, 1η σειρά.....	20 Φεβρ.]5 Μαρτ. 1903.	4	.087538	2,376,000	2,342,252	97,120	2001	»
4 9/ο 1904.....	4]17 Σεπτεμβρίου 1903.	4	.50	2,750,000	2,594,064	121,059	1960	Ἵθωμ. Ἀυτοκρατ. Τράπεζα
4 9/ο 1901—5.....	21 Νοεμ.]4 Δεκεμ. 1901. 6]19 Νοεμβρ. 1903.	4	.50	5,306,664	4,976,422	239,397	1961	»
Ταξίτζατ-Ἀσκεριέ.....	25 Ἀπριλ.]8 Μαΐου 1905. 4]17 Ἀπριλίου 1905.	4	.50	2,640,000	2,441,340	119,097	1961	Γερμανικὴ Τράπεζα
Βαγδάτης, 2α σειρά.....	20 Μαΐου]2 Ἰουν. 1908.	4	.087538	4,752,000	4,718,120	200,509	2006	»
Βαγδάτης, 3η σειρά.....	20 Μαΐου]2 Ἰουν. 1908.	4	.087538	5,236,000	5,221,700	220,550	2010	»
4 9/ο 1908.....	6]19 Σεπτεμβρ. 1908.	4	.50	4,711,124	4,538,908	212,000	1965	Ἵθωμ. Ἀυτοκρατ. Τράπεζα
5 9/ο 1914.....	13]26 Ἀπριλ. 1914.	5	.50	22,000,000	22,000,000	1,213,025	—	»
Ἀμην. ἔργων, ναυπηγείων καὶ ναυτικῶν ἐγκαταστάσεων	1913	5 1/2	1/2	1,485,000	1,485,000	88,550	1943	Ἵθωμ. Τράπεζα τῆς Τουρκίας
Προτεραιότητος τουμπεκίου.	26 Ἀπρ.]8 Μαΐου 1893.	4	1	1,000,000	664,510	50,250	1934	Ἵθωμ. Ἀυτοκρατ. Τράπεζα
Πεσσαράκοντα ἑκατομ. φρ. (Ἀνατολικῶν σιδηροδρόμων)	1]13 Μαρτίου 1894.	4	.35	1,760,000	1,567,192	76,751	1957	Γερμαν. Τράπ. καὶ ὁμάς αὐτῆς (περιλαμβανομένης τῆς Διεθνούς Τραπεζῆς)
Τελωνείων 1902.....	17]29 Μαΐου 1886. 28 Σεπτ.]14 Ὀκτ. 1902.	4	.50	8,600,020	7,923,234	387,976	1958	Ἵθωμ. Ἀυτοκρατ. Τράπεζα
4 9/ο 1909.....	30 Σεπ.]13 Ὀκτ. 1909.	4	1	7,000,004	6,550,698	350,864	1950	»
Ἀμρσικὸν Κ)πόλεως 1909..	3]16 Νοεμβρ. 1909.	5	.50	1,100,000	1,073,490	60,651	1958	Ἵθωμ. Τράπεζα τῆς Τουρκίας
» » 1913.....	» 1913	5	.50	1,100,000	1,094,500	60,500	—	Τράπεζα Périer et Cie
Χοδείδας-Σαναῶ 1911.....	24 Φεβρ.]9 Μαρτ. 1911.	4	.098738	1,000,010	1,000,010	40,988	2006	Γαλλικὴ Τράπεζα
Σίμα-Πανόριου 1910.....	20 Νοεμ.]3 Δεκεμ. 1910.	4	.16715	1,712,304	1,700,644	71,532	1992	Ἵθωμ. Ἀυτοκρατ. Τράπεζα
4 9/ο Τελωνείων 1911.....	27 Ὀκτ.]9 Νοεμβρ. 1910.	4	1	7,040,000	6,699,880	352,440	1952	Γερμανικὴ Τράπεζα
Ἀμρσικὸν Βαγδάτης.....	1912	6	14.285	33,000,	26,070	6,000	—	Ἵθωμ. Τράπεζα τῆς Τουρκίας
Ἐντοκα γραμμ. τῆς Ὀθωμ. Ἀυτοκρατ. Τραπεζῆς 1912.	1912	6	33.333	2,724,893	1,063,664	1,000,003	1915	Ἵθωμ. Ἀυτοκρατ. Τράπεζα
Ἐντοκα γραμμ. Périer & Cie » 5 9/ο 1911 (ἀγορᾶς πολεμικῶν πλοίων).	1913	5	.20	4,400,000	(*) 4,400,000	1,400,000	1918	Τράπεζα Périer et Cie
Προκαταβολὴ Μονοπ.Καπνοῦ	1911	»	»	1,778,587	1,778,587	125,058	—	Ἵθωμ. Τράπεζα τῆς Τουρκίας
Ἀρδύσεις πεδιάδος Ἰκονίου.	»	»	»	1,700,000	890,039	110,000	—	»
»	»	»	»	818,970	818,970	50,006	1932	Γερμανικὴ Τράπεζα (Σιδηροδρόμοι Ἀνατολῆς)
Σύνολον.....				161,845,116	143,241,757			

ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ Α΄.

Οἱ ἀριθμοὶ τῶν σηλῶν 5, 6 καὶ 7 παριστῶσι λίρας Τουρκίας χρυσῆς.
Ἡ Τουρκία ἔχει νῦν κυκλοφορίαν χαρτονομίσματος ἀντὶ τῆς πρὸ τοῦ πολέμου κυκλοφορίας χρυσοῦ. Κατὰ τὰς σημερινὰς τιμὰς τοῦ συναλλάγματος, ἡ χαρτὴν λίρα Τουρκίας οὐδὲ πέρρωθεν παριστᾷ τὰς προπολεμικὰς τιμὰς τῆς χρυσῆς λίρας Τουρκίας, ἐν σῆσει πρὸς τὸ νόμισμα εἰς τὸ ὅποιον ἐξεδόθησαν τὰ δάνεια καὶ εἰς τὸ ὅποιον δέον νὰ πληρωθῶσιν ἐν Εὐρώπῃ ὁ τε τόκος καὶ τὸ χρεώλυτον συμφώνως πρὸς τοὺς ἄρους τῶν περὶ τῶν δανείων συμβάσεων (βλ. ἄρθρον 1ον τοῦ «Προσφωρημένου Διατάγματος» τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου 1903 καὶ τὰς περὶ δανείων συμβάσεις, passim).
Ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἐν ταῖς εἰρημέναις σηλῆσι ποσῶν εἰς χρυσᾶς λίρας Τουρκίας δὲν σημαίνει ὅτι αἱ προβλέψεις διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τοκομεριδίων καὶ τοῦ χρεώλυτου δέον νὰ ἐμβάζονται εἰς χρυσὸν, ἀλλ' ὅτι τὰ εἰς λίρας Τουρκίας ποσὰ δέον νὰ ὑπολογισθῶσιν εἰς τοιαύτην τιμὴν συναλλάγματος, ὥστε νὰ δύνανται οἱ πιστοὶ ὀμολογιῶν νὰ πληρωθῶσιν εἰς τὸ νόμισμα εἰς ὃ δικαιούνται.

(1) Οἱ ἀριθμοὶ τοῦ ὑπάρχοντος τὴν 5ον Νοεμβρίου 1914 (ν. ήμ.) κεφαλαίου θέλουσι, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐσχόσης τῆς παραύσης Συνθήκης, ἀντικαταστήθαι διὰ τῶν ἀριθμῶν τοῦ κεφαλαίου τὸ ὅποιον θὰ ὑπάρχη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.
(2) Ἐπὶ ἐνεχυρῶν τῶν γραμματίων τούτων εἰσπράχθη ποσὸν 833,147 λιρῶν Τουρκίας.

Πηγή: Γ. Λεβιθόπουλου, *Οι Συνθήκες που άλλαξαν τον Κόσμο, Η Συνθήκη των Σεβρών, Παράρτημα Α΄, 2017, 57*

Οι Πίνακες του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους της Συνθήκης της Λωζάννης ⁷⁰⁴

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1ον ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ Α΄.

ΠΙΝΑΞ ΤΟΥ ΠΡΟ ΤΗΣ 1ης ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1914 ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Δάνειον 1	Χρονολογία Συμβάσεως 2	Τόκος 3	Χρόνος αποσβέσεως 4	'Εκδότρια Τράπεζα 5
Δάνειον 'Υποποιημένον.....	1-14)9)1903—8-21)6)1906.....	4	—	
Τουρκικαί Λαχειοφόροι 'Ομολογία.....	5)1)1870.....	—	—	
'Οσμανικέ.....	18-30)4)1890.....	4	1931	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
Προτεραιότης Τουμβεκίου.....	26)4-8)5)1893.....	4	1954	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
40,000,000 φρ. 'Ανατολικών Σιδηροδρόμων	1-13)3)1894.....	4	1957	Γερμανική Τράπεζα και ή 'Ομάς αυτής, συμπεριλαμβανομένης της Διεθνούς Τραπεζής και 2 Γαλλικών Τραπεζών.
5 ο)ο 1896.....	29)2-12)3)1896.....	5	1946	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
Τελωνεία 1902.....	17-29)5)1886—28)9-11)10)1902	4	1958	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
4 ο)ο 1903; 'Αλιείας.....	3)10)1888—21)2-6)3)1903	4	1958	Γερμανική Τράπεζα.
Βαγδάτης, 1η Σειρά.....	20)2-5)3)1903.....	4	2001	Γερμανική Τράπεζα
4 ο)ο 1904.....	4-17)9)1903.....	4	1960	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
4 ο)ο 1901—1905.....	24)11-4)12)1901—6)11) 1903— 25)4-8)5)1905.....	4	1961	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
Τεζχιζάντ-'Ασκιερέ.....	4-17)4)1905.....	4	1961	Γερμανική Τράπεζα
Βαγδάτης, 2α Σειρά.....	20)5-2)6)1908.....	4	2006	Γερμανική Τράπεζα
Βαγδάτης, 3η Σειρά.....	20)5-2)6)1908.....	4	2010	Γερμανική Τράπεζα
4 ο)ο 1908.....	6-19)9)1908.....	4	1965	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
4 ο)ο 1909.....	30)9-13)10)1909.....	4	1950	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
Σόμα-Πανδρόμου.....	20)11-3)12)1910.....	4	1992	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
Χοδείδας-Σαναά.....	24)2-9)3)1911.....	4	2006	Γαλλική Τράπεζα
Τελωνεία 1911.....	27)10-9)11)1910.....	4	1952	Γερμανική Τράπεζα και ή 'Ομάς αυτής
'Αρδευσες Πεδιάδος 'Ικονίου.....	5-18)11)1913.....	—	1932	
Λιμενικά έργα, Ναυπηγεία και Ναυτικά εγκαταστάσεις.....	19)11-2)12)1913.....	5.50	1943	
5 ο)ο 1914.....	13-26)4)1914.....	5	(1962)	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
Προκαταβολή Μονοπωλίου Καπνών.....	4)8)1913.....	—	—	
'Εντοκα Γραμμάτια 5 ο)ο 1911 (ἀγορά πολεμικών σκαφών).....	13)7)1911.....	5	1916 (*)	'Εθνική Τράπεζα της Τουρκίας
'Εντοκα Γραμμάτια, 'Οθωμανική Αυτοκρατορική Τράπεζα 1912.....	8-21)11)1912.....	6	1915 (*)	'Οθωμαν.Αυτοκρατορική Τράπεζα
'Εντοκα Γραμμάτια 1913, συμπεριλαμβανομένων και των απ' ευθείας εκδοθέντων γραμματίων.....	19)1-1)2)1913.....	5	1918 (*)	Perier και Σια.

(*) 'Ιδε άρθρον 54.

ΜΕΡΟΣ Β.

Προκαταβολαί	Χρονολογία Συμβάσεως	Τόκος	'Αρχικόν 'Όνομασ. Κεφάλαιον Διραι Τουρκίας
'Εταιρεία Βαγδάτης.....	3)16 'Ιουνίου 1908.....	7	300,000
Διεύθυνσις Φάρων.....	5)18 Αύγουστου 1904.....	8	55,000
».....	5)18 'Ιουλίου 1907.....	7	300,000
'Εταιρεία του Καλωδίου Κωνσταντζής.....	27)9 'Οκτωβρίου 1904.....	4	17,335
'Εταιρεία της Σήραγγος.....	—	—	3,000
Ταμείον 'Ορφανών.....	Χρονολογία διάφοροι.....	—	153,147
Γερμανική Τράπεζα.....	13)26 Αύγουστου 1912.....	5,5	33,000
Διεύθυνσις Φάρων.....	3)16 'Απριλίου 1913.....	7	500,000
'Εταιρεία Σιδηροδρόμου 'Ανατολικής.....	23)5 Μαρτίου 1914.....	6	200,000

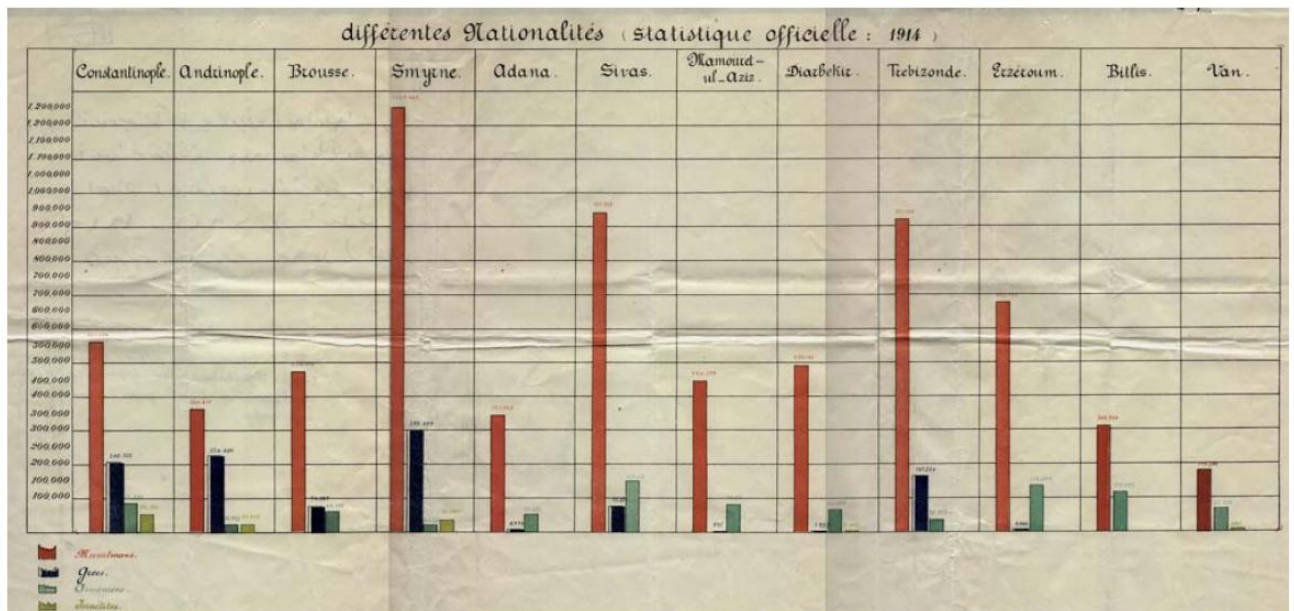
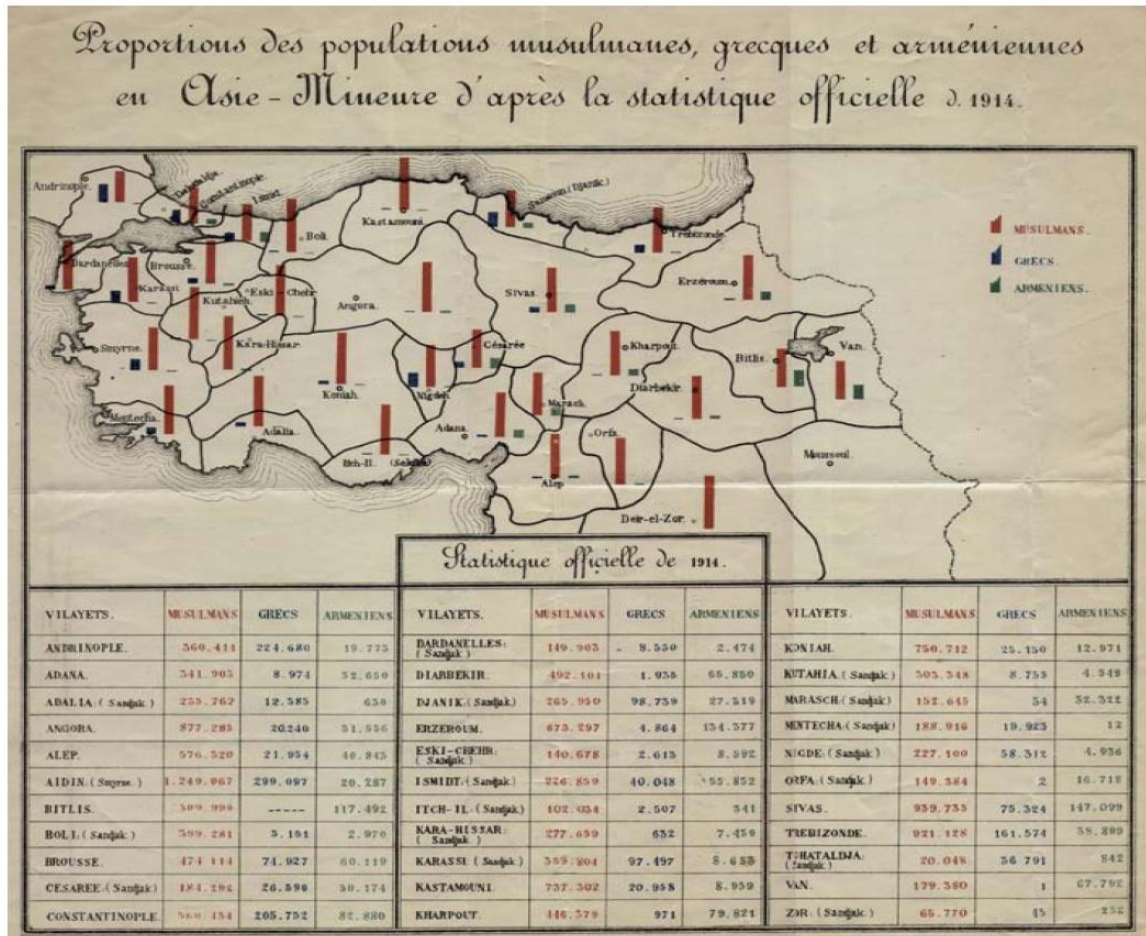
⁷⁰⁴ Πηγή: Γ.Λεβιθόπουλου, Οι Συνθήκες που άλλαξαν τον Κόσμο, Η Συνθήκη της Λωζάννης, Παράρτημα Α΄, Μέρος Α΄ και Β΄, 2017, 16-17

Η Οθωμανική Στατιστική του 1914
για τις Κυριότερες Θρησκευτικές Μειονότητες
της Ανατολικής Θράκης - Μικράς Ασίας ανά Βιλαέτι ⁷⁰⁵

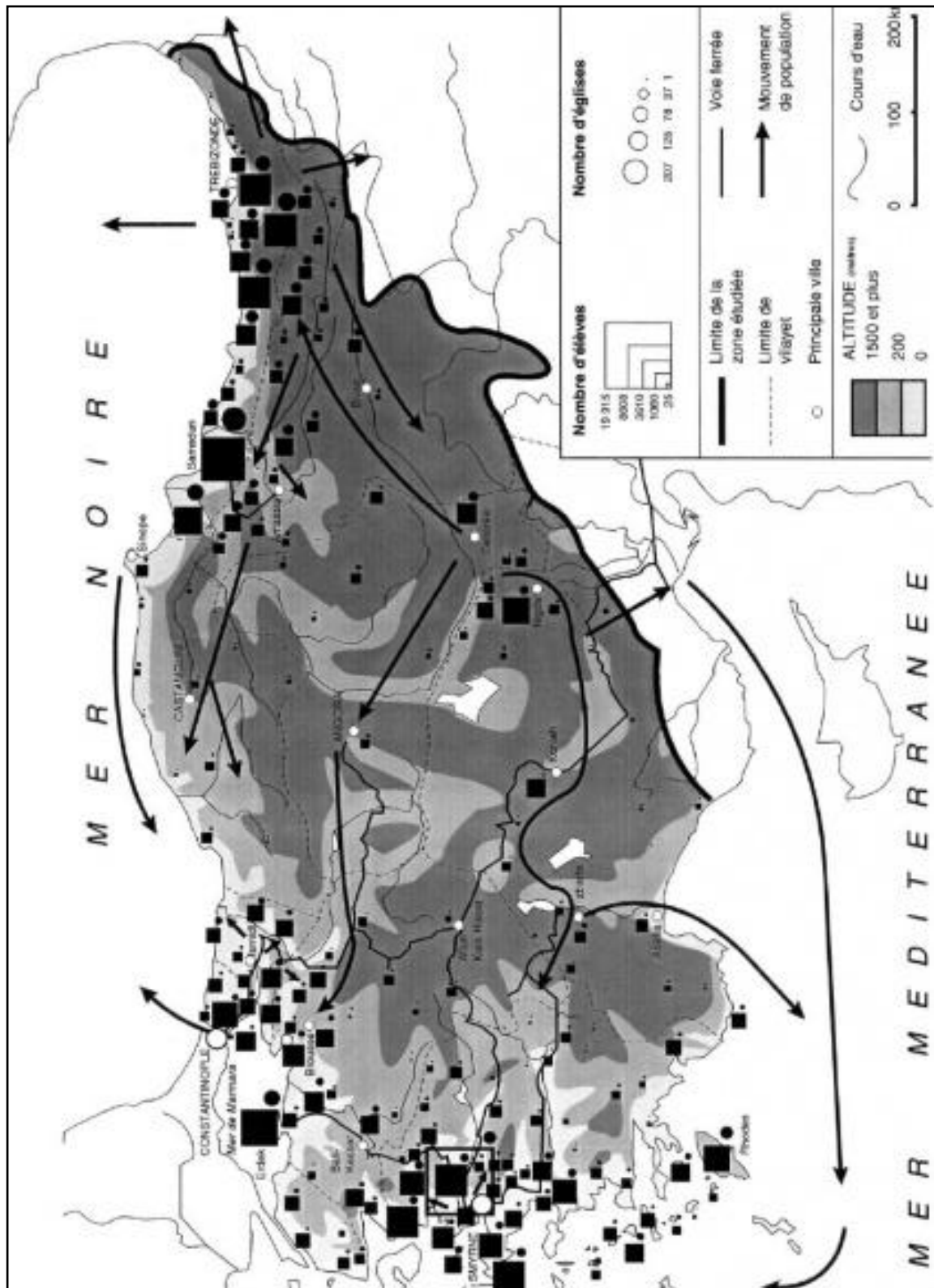
Βιλαέτι	Μουσουλμάνοι	Έλληνες Ορθόδοξοι	Αρμένιοι Ορθόδοξοι	Αρμένιοι Καθολικοί	Εβραίοι	Προτεστάντες
Α' Ανατολική Θράκη						
Αδριανούπολης	360.417	224.459	19.725	48	22.515	115
Τσατάλτζας	20.048	36.797	642	-	1.480	-
Κωνστ/πολης	560.434	205.375	72.962	9.918	52.126	1.213
Σύνολο	940.899	466.631	93.329	9.966	76.421	1.328
Β' Μικρά Ασία						
Άγκυρας	877.285	20.226	44.507	7.069	1.026	2.381
Αδάνων	341.903	8.537	50.139	2.511	66	5.036
Αϊδινίου	1.249.067	299.096	19.395	892	35.041	479
Αττάλειας (Sandjak)	235.762	12.385	630	-	250	-
Βιθυνίου/Μπολού	399.281	5.146	2.961	9	20	2
Σαμψούντας	265.950	98.739	27.058	261	27	1.257
Μπιτλίσ	309.999	-	114.704	2.788	-	1.640
Ντιγιαρμπακίρ	492.101	1.822	55.890	9.960	2.085	7.376
Θεοδοσιούπολης	673.297	4.859	125.657	8.720	10	2.241
Δορυλαιού	140.578	2.613	8.276	316	728	215
Ιτσιλ	102.034	2.500	341	-	10	-
Νικομήδειας	226.859	40.048	55.403	449	428	1.937
Καλέ-ι-Σουλτανγιέ	149.903	8.541	2.474	-	3.642	67
Καραχισάρ	277.659	632	7.437	2	7	9
Καρσι	359.804	97.497	8.544	109	362	51
Κασταμονής	737.302	20.958	8.959	-	-	-
Καισάρειας	184.292	26.590	48.659	1.515	-	2.018
Ικονίου	750.712	25.071	12.971	-	4	254
Κιουτάχειας	303.348	8.755	3.910	638	-	-
Χαρπούτ	446.379	971	76.070	3.751	-	8.043
Μαράς	152.645	11	27.842	251	4.480	6.111
Μεντεσέ	188.916	19.923	12	-	1.615	-
Νιγδης	227.100	58.312	4.890	45	-	769
Σεβάστειας	939.735	75.324	143.406	3.693	344	4.575
Τραπεζούντας	921.128	161.574	37.549	1.350	8	1.338
Ούρφας	149.384	2	15.161	1.557	-	1.652
Βαν	179.380	1	67.792	-	1.383	-
Σύνολο	11.252.343	1.000.133	970.637	65.818	51.536	40.212

⁷⁰⁵ K.H. Karpat, (1985). Ottoman population, 1830-1914: demographic and social characteristics. Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 189-190, 242

Η Εθνολογική Σύσταση της Μικράς Ασίας το 1914 σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές⁷⁰⁶

⁷⁰⁶The Republic of Turkey in Ottoman Archives. The document is published in electronic form Arsviv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri Cilt, also the values are presented in the Stanford Jay Shaw, Ezel Kural Shaw "History of the Ottoman Empire and Modern Turkey" Cambridge University 239-241

Οι Ελληνικές Ορθόδοξες Εκκλησίες στην Τουρκία

(Πηγή: Michel Bruneau, L'expulsion et la diasporisation des Grecs d'Asie Mineure et de Thrace orientale 1914-1923, Journal Anatoli, 3/2012, 57-83)

Οι Εκκλησιαστικές Επαρχίες – Μητροπόλεις της Μικράς Ασίας το 1922 ⁷⁰⁷

ΑΥΞΟΝ ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑΞΗΝ ΙΕΡΑΡΧΙΚΗΝ	Ε ΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΑΙ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΕΛΛΗΝ. ΚΟΙΝΟΤ.	ΕΚΚΛΗΣ.	ΙΕΡΕΙΣ
1	Καισαρείας	74.074	45	57	114
2	Ἐφέσου.	271.658	95	128	179
3	Κυζίκου	111.168	68	83	130
4	Νικομηδείας	85.000	60	76	75
5	Νικαίας.	59.300	24	29	41
6	Χαλκηδόνος	137.920	27	55	110
7	Ἀμασείας	238.206	281	511	620
8	Προύσης	51.585	14	23	33
9	Νεοκαισαρείας.	102.563	150	300	400
10	Ἰκονίου.	90.742	43	52	103
11	Πισιδίας	49.920	21	46	45
12	Τραπεζοῦντος	86.671	76	258	174
13	Σμύρνης	244.600	19	33	102
	Ἐπισ. Μοσχοννησίων	10.000	1	7	12
14	Ἀγκύρας	17.267	4	11	16
15	Φιλαδελφείας	30.150	19	20	22
16	Χαλδίας.	103.523	119	248	300
17	Προκονήσου	30.300	13	26	33
18	Κολωνίας	37.585	95	122	143
19	Ἡλιουπόλεως	89.960	43	53	77
20	Ῥοδοπόλεως	36.492	46	80	104
21	Κρήνης	60.035	34	46	75
22	Κυδωνιῶν ⁽¹⁾				
23	Ἀναίων	51.550	22	36	74
24	Δαρδανελλίων ⁽²⁾				
	ΛΘΡΟΙΣΜΑ	2.070.238	1.319	2.305	2.934

(¹) Τε τῆς Ἐπαρχίας Κυδωνιῶν, μέχρι ἐπ' ἐσχάτων Ἐπισκοπῆς τῆς Ἐπαρχίας Ἐφέσου, δὲν φέρονται κεχωρισμένως, ἔλλειπουσῶν τῶν λε-

⁷⁰⁷ Πηγή: Γ. Κ. Σκαλιέρη, Λαοὶ καὶ Φυλαὶ τῆς Μικρᾶς Ασίας, Αθήνα 1922, 289

VI. ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

A. ΠΗΓΕΣ

1. Digithèque MJP, Traité de paix de Paris, 30 mars 1856
2. Digithèque MJP, Congrès de Berlin de 1878 , Articles 1-64, 2006– mjp.univ-perp.fr
3. Digithèque MJP, Traité de paix signé à Londres le 19/30 mai 1913, entre la Bulgarie, la Grèce, le Montenegro, la Serbie et la Turquie - mjp.univ-perp.fr
4. Digithèque MJP, Traité de paix signé à Bucarest le 18 juillet/10 août 1913, entre la Grèce, le Montenegro, la Roumanie, la Serbie et, d' autre part, la Bulgarie
5. Note of the Great Powers to Greece-Note des représentants d' Allemagne, d' Autriche-Hongrie, de Grande-Bretagne, d' Italie et de Russie au Gouvernement Grec, en date du 31 Janvier/13 Février 1914
6. Digithèque MJP, Traité de paix entre l'Italie et l'Empire ottoman/Ιταλο-τουρκική Συνθήκη Ειρήνης, Lausanne, le 18 octobre 1912 – mjp.univ-perp.fr
7. Digithèque MJP, Accords Sykes-Picot (9 et 16 mai 1916) - mjp.univ-perp.fr
8. Mudros Agreement/H Ανακωχή του Μούδρου: Armistice with Turkey (30 October 1918), German History in Documents and Images, Vol.8, Weimar , Germany 1918/19-1933
9. Traité de Versailles 1919/Συνθήκη των Βερσαλλιών, Librairie Militaire Berger-Levrault, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919
10. US Department of State, Archive, the Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles
11. Société de Nations/League of Nations Treaty Series, vol. I, No. 9, p. 67, Convention entre la Grèce et Bulgarie signe à Neuilly-sur-Seine le 27 Novembre 1919 - treaties.un.org
12. Digithèque MJP, La Grand Guerre, Accord franco-turc/Γαλλο-τουρκική Συμφωνία της Άγκυρας, Angora, 20 octobre 1921– mjp.univ-perp.fr
13. Société de Nations/League of Nations Treaty Series, vol.7, 12-33, 36-63, No.171, Convention and Statute on Freedom of Transit, Barcelona, April 20, 1921, 12-33 and No.172, Convention and Statute on the Regime of Navigable Waterways of International Concern, April 20, 1921, 37-63
14. The Armistice of Mudanya/H Ανακωχή των Μουδανιών 1922 – docs.google.com
15. The Treaty of Sèvres/H Συνθήκη των Σεβρών, 1920 – www.dipublico.org
16. Digithèque MJP, La Grand Guerre, Traité de paix entre les puissances allies et la Turquie/ Συνθήκη Λωζάννης, Lausanne, 24 juillet 1923 - mjp.univ-perp.fr
17. Nations Unies, Recueil des Sentences arbitrales/Affaire de la Dette publique ottomane (Bulgarie, Iraq, Palestine, Transjordanie, Grèce, Italie et Turquie), Vol.I, Genève 18 avril 1925, 529-614
18. Société de Nations /League of Nations Treaty Series, vol. CLXXIII, 1936-1937, No. 4015, p. 213, Convention de Montreux 20.7.1936 – treaties.un.org
19. Traité de Paix avec l'Italie/Συνθήκη Ειρήνης Παρισίων με Ιταλία (10 février 1947) - www.cvce.eu
20. Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, vol. XVIII, London 1972, 370, 415-416
21. Εθνικό Ίδρυμα Μελετών και Ερευνών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», Ψηφιακό Αρχείο

22. Υπουργείο επί των Εξωτερικών, Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ των Συμμάχων Συνησπισμένων Δυνάμεων και της Τουρκίας υπογραφείσα εν Σέβραις τη 28^η Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920, Εν Αθήναις 1920
23. Υπουργείο Εξωτερικών,Ειδική Νομική Υπηρεσία,Τμήμα Διεθνών Συμβάσεων, Πράξεις που υπογράφηκαν στη Λωζάννη στις 30 Ιανουαρίου και 24 Ιουλίου 1923, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1992
24. Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ειδικότερα Κείμενα, μη αποδοχή της Οικουμενικότητας του Πατριαρχείου (15.10.2020) - www.mfa.gr
25. Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ειδικότερα Κείμενα, Η άρνηση της νομικής προσωπικότητας του Πατριαρχείου (9.11.2018)- www.mfa.gr
26. Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, Η Μεγάλη του Γένους Σχολή - Προσφυγή στο ΕΔΑΔ (15.6.2018)
27. Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, Η Ελληνική Μειονότητα και τα Ιδρύματά της στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο (15.10.202)
28. Υπουργείο Εξωτερικών, Ειδικά θέματα εξωτερικής πολιτικής, Δημοσιευμένα κείμενα στην επίσημη ιστοσελίδα του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών για τις διμερείς σχέσεις Ελλάδας – Τουρκίας και για το Κυπριακό (16.4.2020)
29. Υπουργείο Εξωτερικών, Ζητήματα Ελληνοτουρκικών σχέσεων, Ελληνική και παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά στην Τουρκία (15.10.2020)
30. Türkiye Büyük Millet Meclisi/TBMM, Zabıt Ceridesi XXIII, Ankara 1960, 349-353
31. Türkiye Cumhuriyeti, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür Dilve Tarih Yüksek Kurumu/Türk Tarih Kurumu ve Nejat Kaymaz,«Misak
32. Devlet Statistik Enstitüsü Yıllı, III (1929)
33. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, XXIII, Ankara 1960, 349

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ελληνική

1. Α.Αλεξανδρή Α., στο συλλογικό, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987, Αθήνα 1991, 499-500
2. Αναγνωστοπούλου Σ., Μικρά Ασία 19^{ος} αιώνας-1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος, Αθήνα 1997, 271-272, 276-289, 186, 481-464
3. Αποστόλου Μ.Η., Αποκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής: Ο ρόλος του ελληνικού κράτους και των ξένων δυνάμεων, Πτυχιακή Εργασία, ΤΕΙ Καλαμάτας, Καλαμάτα 2007, 59-61
4. Ασημακόπουλου Δ., Η Στάση της Τουρκίας στη Δυτική Θράκη 1920-1960- Μια Μια Ρεαλιστική Προσέγγιση, Διπλωμ. Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς 2014, 18-31
5. Βαλάκου-Θεοδωρούλη Μ., Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, Αθήνα 2001, 31-32,46, 61-299
6. Βενέζη Η., Μικρά Ασία Χαίρε, Αθήνα 1974, 37-49, 50-57, 80-100
7. Βερέμη Θ., Ελευθέριος Βενιζέλος, Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτική στην Εποχή του (Συλλογικό), Ι.Πετρόπουλος, Η Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών: Ελληνοτουρκικές Ειρηνευτικές Διευθετήσεις, 1922-1930, Αθήνα 1989, 439-470
8. Βιτάλη Φ., Αγώνες και Θυσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου μετά την Άλωσιν, Αθήνα 1967, 29
9. Bierstadt H. E., Η Μεγάλη Προδοσία, Αθήνα 1997, 53-55, 90, 95-195,136-144,181-182, 213, 216-217, 414-431
10. Βρυώνη Σ. Ο μηχανισμός της καταστροφής του τουρκικού πογκρόμ της 5^{ης} - 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης, μτφρ. Α. Γιαννακουδάκης, Αθήνα 2007, 292-302, 347-354
11. Γενναδίου Μητροπολίτου, Ηλιουπόλεως, Ιστορία του Οικουμενικού, Πατριαρχείου, Αθήνα 1953, 186-190
12. ΓΕΣ, Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821 – 1997, Τόμος Β΄, Αθήνα 1997, 91, 148-149
13. Γιαννόπουλου Γ. , Από το Νέστο ως το Σαγγάριο, Πάτρα 2001, 109-112, 132-134
14. Γιαννουλόπουλου Ι., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Συλλογικό, Τόμος ΙΕ΄: Από το 1913 ως το 1941, Αθήνα 1978, 80-94, 103-105, 111-118, 126, 128-131, 239,255-265, 271
15. Γιώλτσογλου Σ., Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930), Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2006, 25-261, 339-357, 363-367,389-401,499-507
16. Γιωργαλή Κ. Το ζήτημα του φόρου υποτελείας, Λευκωσία 2015, 11-14
17. Δαφνή Γ., Η Ελλάς μεταξύ δύο Πολέμων, 1923-1940, Τόμος Α΄, Αθήνα 1997, 30-54
18. Δημητρακοπούλου Η., Τα Χερσαία Σύνορα της Ελλάδας, Διδακτορική Διατριβή,ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1986, 138-153
19. Driault E., Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Από το Κίνημα των Νεοτούρκων 1908 μέχρι τη Συνθήκη της Λωζάννης 1923, Αθήνα 2000, 309-315, 359, 415-417
20. Driault E., Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, Αθήνα 2015, 298-299
21. Εγκυκλοπαίδεια Ποντιακού Ελληνισμού Συλλογικό, λήμμα «Βαζελώνα μονή»,

- Αθήνα 2009, 186-187
22. Ελευθεριάδου Π.Ν., Ανατολικά Μελέται, Τόμος Πρώτος, Τα Προνόμια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Σμύρνη 1909, 191,193, 209-211, 214
 23. Ελευθεριάδου Π.Ν., Η Ακίνητος Ιδιοκτησία εν Τουρκία, Σμύρνη 1903, 15-22,31
 24. Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} Αιώνα, Τόμοι Β', Γ', Αθήνα 2002, Β' 9-14,73, 130, 196, 215-228, 233-236, 254-257, 268-275, Γ' 230
 25. Η Ιστορία της Μικράς Ασίας (συλλογικό έργο), Τόμος 7, Οι Πρόσφυγες στην Ελλάδα, εγκατάσταση και ενσωμάτωση, Αθήνα 2011, 43-45, 50, 52-53,79-80,91-100, 101,149-150, 343-345, 357
 26. Θεοτοκά Μ., Ο Ελευθέριος Βενιζέλος εις την Συνδιάσκεψιν της Λωζάννης, Αθήνα 1948, 7-9
 27. Θεοτοκά Μ., Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα, Αθήνα 1947, 45,69-78, 82-85, 92-96, 103-108
 28. Η Μικρασιατική Καταστροφή, Συλλογικό έργο, Αφηγήσεις-Μελετήματα-Ντοκουμέντα, επιμ. Κ.Φωτιάδη, Αθήνα 2008, 30-37, 786
 29. Ιατρίδη Β. αρχιμ., Η Θρησκευτικότητα των Καπλαδόκων, Διπλωμ.Εργασία, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2013, 67-73
 30. Καλαϊτζή Χ. Δρ.- Μητροπολίτου Μύρων/Ο Διαβόητος Παπα-Ευτύμ και τα κατ' αυτόν, Κωνσταντινούπολη 2013, 8-9,20, 24-25, 31, 89, 91-92, 104, 109-110, 114, 142, 148, 151-155, 180-183, 198-212, 214, 219-220,246
 31. Καργάκου Σ.Ι., Ο Εθνομάρτυς Χρυσόστομος Μητροπολίτης Σμύρνης ο «Περίβλεπτος», Βόλος 2018, 119
 32. Καρυκοπούλου Χ., Το Διεθνές Καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αθήνα 1979, 15, 33-23, 32,35,36, 43, 46,49-54, 60, 64-65, 73-77,94
 33. Καφή Π. Γ. , Χαμένες Πατρίδες, Αθήνα 1989, 47-51, 76-77
 34. Κιαγχίδη Χ,Π., Ιστορία της Παλαιάς και Νέας Ι.Μ. Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, Θεσσαλονίκη 1981, 52-53
 35. Κιτσιίκη Δ., Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αιώνα, Αθήνα 1978, 189, 212-214, 256-257, 264-269
 36. Κλοκίδου Γ., Η Ελληνική Μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη μετά τη συνθήκη της Λωζάννης μέχρι το 1991, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2014, 18, 20-22, 25-30, 58-69
 37. Κοινωνία των Εθνών, Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα, μτφρ. Φιλοκτήτης και Μαρία Βεϊνόνγλου, [Γενεύη, 1926], Αθήνα 1997, 43-45, 52-53
 38. Κυμιωνή Ε.Ι., 1920 Η Συνθήκη των Σεβρών, Η Εύθραυστη Ειρήνη, Αθήνα 2020, 5Α-35 Α
 39. Κωστόπουλου Τ., Πόλεμος και Εθνοκάθαρση, Η ξεχασμένη πλαυρά μιας δεκαετούς εξόρμησης (1912-1922), Αθήνας 2007, 145, 170-174, 184-186,192, 251-252, 263, 267
 40. Λεονταρίτη Γ., Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918), Αθήνα 2000, 29-30, 432-503
 41. Μαζαράκη-Αινιάνος Α., Απομνημονεύματα, Αθήνα 1948, 314-326
 42. Μαρκεζίνη Β. Σ., Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος 1920-1964, Τόμος 2, Αθήνα 1998, 102-108, 115-119, 154-157, 243-278, 283, 297-299 310-311, 321-332, 343-344, 356-357, 361
 43. Μασσαβέτα Α., Κωνσταντινούπολη-Πόλη των Απόντων, Αθήνα 2015, 450-453, 462-489, 491-553, 581
 44. Μασσαβέτα Α., Μικρά Ασία –Το Παλίμψηστο της Μνήμης, Αθήνα 2015, 55, 94,

- 105, 150-153, 301, 306, 495-496, 572-587, 610,634, 675
45. Μαυροπούλου Δ., Πατριαρχικά Σελίδες – Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949, Εν Αθήναις 1960, 94-96, 180.193-194, 196, 200, 203 207-211, 234-235, 241-242, 250-251, 261, 270, 275, 278-280
 46. Μετόκη Α., Οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι της Δυτικής Μακεδονίας. Η περίπτωση των Βαλαάδων της Κοζάνης και των Γρεβενών, Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2016, 38-40
 47. Milton G., Χαμένος Παράδεισος, Σμύρνη 1922, Αθήνα 2008, 418
 48. Μπενλίνσοϊ Φ., Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Κωνσταντινούπολη (18.12.2007)
 49. Μπενλίνσοϊ Φ., Οι Ρωμιοί της Κωνσταντινούπολης μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Κωνσταντινούπολη (10.12.2007)
 50. Μπουμπουλίδου Φ., Ο Ελ. Βενιζέλος και η πολιτική κατάτασις, άγνωστα κείμενα της περιόδου 1922-24 και 1932-36, Αθήνα 2000, 132-138, 141-155
 51. Νανάκη Σ., Η Χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η Εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη 1918-1922, Διδακτορική Διατριβή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1983, 98-99
 52. Νταλαμάγκα Α.Θ., αντιστρατήγου ε.α., Αλησμόνητες Πατρίδες του Ελληνισμού, Τόμοι Α΄ και Β΄, Αθήνα 2019, Τόμος Α΄, 160-164
 53. Οικονομόπουλου Δ. Ι., Από τις Σέβρες στη Λωζάννη: Όψεις μιας προδιαγεγραμμένης πορείας, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Καλαμάτα 2019, 17-21, 49-52
 54. Παπαμιχαλόπουλου Κ.Ν., Περιήγησις εις τον Πόντον, Αθήνα 1903, 147-149
 55. Παρασκευόπουλου Λ., αντιστρ/γου, Αναμνήσεις 1896-1920, Β΄ Τόμος Αθήνα 1955, 139-154, 217-218
 56. Πασαδαίου Α., Ιερά Θεολογική Σχολή Χάλκης, Ιστορία, Αρχιτεκτονική, Αθήνα 1987, 138-139
 57. Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, Λεύκωμα για τα 555 χρόνια λειτουργίας της, Κωνσταντινούπολη 2009, 12, 15
 58. Παύλου Σ., Η Εκλογή του Αρχιεπισκόπου Αμερικής Αθηναγόρα στον Οικουμενικό Θρόνο (1946-1948), Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2016, 311-311- 334
 59. Πελαγίδη Ε., Η Αποκατάσταση των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία 1923 –1930, Θεσσαλονίκη 1994, 102, 121-142, 225-228
 60. Ριζά Σ., Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Ο Βενιζελισμός, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία, Αθήνα 2015, 63-65
 61. Σαρόγλου Π., Η Πολιτική των Νεοτούρκων έναντι των Ρωμιών μέσα από το Ρωμέικο Τύπο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τις Μαρτυρίες των Νεοτούρκων (1908-1918), Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2020, 44-52, 62, 66
 62. Σηφουνάκη Ν., Ίμβρος-Τένεδος, Οι τελευταίες ελληνικές ημέρες, Αθήνα 1996, 44-45, 54-55, 59-60
 63. Σκαλιέρη Κ.Γ., Λαοί και Φυλαί της Μικράς Ασίας, Αθήνα 1922, 289-290
 64. Σκόντρα Σ., Ιστορία Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, Αθήνα 1971, Α΄ Τόμος 22-31, Β΄ Τόμος 171-172, 355-359, 361-363, Γ΄ Τόμος 132-137, 200-208, 217-220, 255-258, 372-377, 379-383
 65. Σταυρίδη Θ. Β., Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι, 1860-σήμερα, Θεσσαλονίκη 2004, 34-35, 37, 41-42, 66, 488, 518, 558, 575
 66. Σταυρίδη Θ. Β., Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου 1453 ως σήμερα,

- Θεσσαλονίκη 1999, 120-127, 152-154, 157,159-161
67. Σταυρίδη Θ. Β., Ο Συνοδικός Θεσμός εις το Οικουμενικόν Πατριαρχείον, Θεσσαλονίκη 1986, 75-88, 227-229, 609-611
 68. Στεφάνου Ι. Σ., Ελευθερίου Βενιζέλου: Τα κείμενα, Αθήνα 1981, 419-421
 69. Συλλόγου Ιμβρίων – Κωνσταντινουπολιτών – Τενεδίων και Ανατολικοθρακών Θράκης, Οι παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάνης, Κομοτηνή 1993
 70. Τενεκίδη Γ., Ίμβρος και Τένεδος, Θεσσαλονίκη 1986, 29-30, 40-43, 62-70
 71. Τσιτσελίκη Κ., Τα βακούφια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας, Αθήνα 2011, 43-47, 50-57, 243-251, 260-280
 72. Τσιτσελίκη Κ., Η Ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης, Αθήνα 2006, 349-430
 73. Τοπαλίδου Κ. Πανάρετου αρχιμανδρίτη, Ο Πόντος ανά τους Αιώνας, Δράμα 1929, 118, 155-159, 225, 326-327
 74. Τσιτσελίκη Κ. – Dilek Kurban, Μια Ιστορία Αμοιβαιότητας: Τα Μειονοτικά Βακούφια στην Ελλάδα και την Τουρκία, Istanbul 2010, 7,16-22, 39-40
 75. Φερεντίνου Γ., Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, , Τόμος Πρώτος, 136-180, Τόμος Δεύτερος, 147-149, 265-294 και 646, Τόμος Τρίτος, Αθήνα 2012, 101-144, 250-258,271-273
 76. Φωτιάδη Ε. Κ. – Τσιανάκα Ε, Το Ποντιακό Ζήτημα και η 19^η Μαΐου εκείθεν και εντεύθεν του Αιγαίου, ειδική έκδοση εφημερίδας ΤΟ ΒΗΜΑ, Θεσσαλονίκη 2020
 77. Φωτιάδη Ε. Κ., Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, Ειδική Έκδοση της Real Press, Αθήνα 2013, 35-36
 78. Φωτιάδη Ε. Κ., Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Θεσσαλονίκη 1988, 521-545
 79. Φωτιάδη Ε. Κ., Η ίδρυση τουρκορθόδοξης εκκλησίας στην Καππαδοκία, Τόμος Καππαδοκία, Α' Πανελλήνιο Συνέδριο για την Καππαδοκία, Θεολογική Σχολή ΑΠΘ 22-24.9.2000, Θεσσαλονίκη 2002, 93 – 207
 80. Χόρτον Τ., Γεν. Προξένου των ΗΠΑ στην Τουρκία το 1922, The Blight of Asia, Indianapolis 1926, ελληνική μτφρ. Γ.Α.Τσελίκας, Η Κατάρτα της Ασίας, Προξενικά Ντοκουμέντα των ΗΠΑ, Αθήνα 1992, 92-93, 240-243
 81. Χατζημωυσή Π., Βιβλιογραφία 1919-1978 Μικρασιατική Εκστρατεία – ήττα, Προσφυγιά, Αθήνα 1981, 50, 106
 82. Χρονικό του 20^{ου} Αιώνα, Αθήνα 1992 – μτφρ. του Chronicle of the 20th Century, D.Clifton, New York 1989, 213, 239, 259, 265
 83. Χρυσουλίδου Κ., Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, ΑΠΘ, Θεολογική Σχολή, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2008, 72, 77-79

B. Ξενόγλωσση

1. Alexandris A., The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Athens 1983, 21-24, 32-35, 54-65, 69-78, 83-97, 149-153, 171-180, 211-229, 256-265
2. Augoustinos G., The Greeks of Asia Minor, Confession, Community and Ethnicity the 19th century, London 1992, 32-35, 53-54, 57-76, 111-114, 122-137, 146-149
3. Arıkan Z., prof. Dr., The Treaty of Lausanne (Lausanne Peace Treaty) and İsmet İnönü, İnönü Foundation, Izmir 2003, 35-38
4. Bakır D., Minorities and Nationalities in Turkish Law, London-New York 2013, 68-69

5. Basak I., *Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day*, London and New York 2012, 74-76
6. Belge Murat, *Μειονότητες και καθημερινή ζωή στην Κωνσταντινούπολη, 20ός αιώνας, μτφρ.Βασιλική Ράπτη, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού , Κωνσταντινούπολη (22.7.2008)*
7. Benlisoy F., *Papa Eftim and the Foundation of the Turkish Orthodox Church, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία,Boğaziçi University,İstanbul 2002, 71,72,77*
8. Bilge N.C., *Istanbul under Allied Occupation 1918-1923*, Leiden 1999, 1,2,32, 60-80, 115-136
9. Birdal M., *The Political Economy of Ottoman Public Debt*, London-New York 2010, 85-92
10. Bryer A.and Winfield D., *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington 1985, 226-228
11. Daleziou E., *Britain and the Greek-Turkish War and settlement 1919-1923: the pursuit of security by “proxy” in Western Asia Minor*, Glasgow 2002, 67-92, 93-105, 114-119, 259-295
12. Demirci S., *The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1943*, Dissertation submitted for the PhD degree in International History, LES, London 1997, 9-10, 11-12, 14, 17-18, 83-85, 93-83
13. Economides D., *Le Pont et les Justes Revendications de ses Habitants Grecs*, Constantinople 1920, 46-47
14. Grenville J.A.S., *The Major International Treaties 1914-1973*, London 1979, 30-35, 41-53, 59-87, 177-181
15. Heper M.,*The State and Kurds in Turkey, The Question of Assimilation*, London 2007, 144-176
16. Ince B., *Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day*, April 2012, 74-76
17. Kitromelides P., *The Greek Turkish Population Exchange*, in Eric Zirchner’s *Turkey on the Twentieth Century*, Berlin 2008, 255-270
18. Ladas S., *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, New York 1932, 14,16, 20-22, 26-29, 32,77, 70-82, 107-108, 110,122, 335-352, 465,637-643, 653- 656, 660-669, 677-681, 688-696, 700-702, 705-719, 725
19. Lloyd George D., *Is it a Peace ?*, London 1923, 254-256
20. Morgenthau H., *Η αποστολή μου στην Αθήνα – 1922, Το Έπος της εγκατάστασης*, Αθήνα 1994, 115, 175-205, 248-258, 273-280, 343-345, 357
21. Nicolson H. , *Curzon: The Last Phase 1919-1925*, 271-274, *A Study in Post-War London* 1934, 271-274
22. Özal T., *La Turquie en Europe*, Paris 1988, 137-138, 184-186, 191, 200, 206-207
23. Pavlowitch S. K., *A History of the Balkans, 1804-1945*, New York 1999 , 36
24. Pentzopoulos D., *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact upon Greece*, The Hague 1962, 10, 25-48, 54-57, 75-79,82-90, 151-157, 160-165, 176, 181-195, 272
25. Schmitt O., *Λεβαντίνοι στην Κωνσταντινούπολη, παρ.8, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού (14.12.2007)*
26. Shirinian N. G./*Genocide in the Ottoman Empire: Armenians, Syrians Greeks (1913-1923)*, New York-Oxford 2017, 18-19

27. Smith M.L., *Ionian Vision, Greece in Asia Minor 1919-1922*, London 1998, 247-248, 262-270, 302
28. Toynbee A., *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1924, 69-70, 73-76, 90-93,104,113-114,118, 136-137, 191-192
29. Tsitselikis K., *A Surviving Treaty: The Lausanne Minority Protection in Greece and Turkey*, Vol. 6, *The Interrelation between the Right to Identity of Minorities and their Socio-economic Participation*, Thessaloniki 2013, 287-313
30. Vryonis S., *Studies on Byzantium, Seljuks, and Ottomans: Reprinted Studies*, California 1981, 305
31. Yacoub J., *Year of the Sword, The Assyrian Genocide*, Oxford 2016, 27-29
32. Zürcher E.J., *Turkey: a modern history*, London 2005, 50-91, 107-109, 135-136, 141-179, 199, 200, 257

Γ. Τουρκική

1. Aktar A., *Varlık vergisi ve "Türkleştirme" politikaları (Tarih dizisi)*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2012, 86-88
2. Aktar Ç., *Ekümenik Patrikhane*, İstanbul 2013, 65-66,71
3. Aktaş H., *Doğu Karadeniz Bölgesinde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları*, Trabzon 2007, 275-296
4. Alkan M., *Tarihî Arkaplanı, Hukukî Yapısı Ve İç Analizi- Minority Foundations (Historical Background, Juridical Status and Internal Analysis, Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 4 Ankara (2009) 93-109*
5. Atatürk M.K., *A Speech delivered in 1927*, Ankara 1981, 86
6. Aybars E., *İstiklal Mahkemeleri*, İzmir 2006, 286-287
7. Aygil Y., *Hıristiyan Türklerin Kısa Tarihi*, İstanbul 1995, 61-62,115-117, 134
8. Bali R., *6-7 Eylül 1955 Olayları Tanıklar-Hatıralar*, Genişletilmiş, İstanbul 2012, 20
9. Bas M. Dr., *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul 2006, 73-75
10. Baydar M. , *Hamdullah Suphi Tannover ve Anıları*, İstanbul 1998, 157 – 161
11. Benlisoy F., *Papa Eftim and the Foundation of the Turkish Orthodox Church*, İstanbul 2002, 71,72,77
12. Bilsel C., *Lozan*, İstanbul 1933, Cilt 2, 82-95
13. Bıyıkhoğlu T., *Trakya'da Millî Mucadele*, Bilgi. I, Ankara 1992, 123-124, 128, 211, 294
14. Cemil M., *Bilgi II*, Lozan, İstanbul 1933, 295-297
15. Çokona A., *20.Yüzyılın başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2016, 42-60
16. *Devlet İstatistik Enstitüsü Yıllık III (1929-1930) (DEY)*, Ankara 1930, 101
17. Dosdoğru M. H., *6-7 Eylül Olayları*, İstanbul 1993, 64-67
18. Ergene T, *İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları*, İstanbul 1951, 18-22
19. Fevzi D., *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1914*, Ankara 2007, 358-370
20. Göldaş İ., *Kürdistan Teali Cemiyeti*, İstanbul 1991, 39-45
21. Güllapoğlu F., *Tanksız Topsuz Harekât: Psikolojik Harekat (The Tankless, Cannonless Operation)*, İstanbul 1991, 104
22. Güven D., *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında, 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul 2017, 20-23, 34-40

23. Güllü E.R., Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum, Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923), İstanbul 2017, 65-68,71,181, 182,184
24. Halacıoğlu Y. - Yınanç Refet –Süslü Azmi –Kirzioğlu M. Fahrettin, Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü, Türk Tarihinde Ermeniler, Ankara 1995, 210-215
25. İnönüL.,Hatıralar, Lozan Antlaşması, Ankara 1987, Bilgi II, 27-39, 89, 171-174
26. Kabacalı A. , Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi, İstanbul 2004, 222
27. Karacan A.N., Lozan, İstanbul 2018, 13-17, 23-25, 68-89, 91-105, 129-145,151-162, 167-174, 235-238, 300-306, 315-320, 389-400, 406-412, 426-428, 546-562
28. Karagedikli G.,90 Soruda Lozan Barış Antlaşması, Ankara 2013, 18,23-27,34,37, 40-41, 45, 63, 68-69, 72-73
29. Karayuluk H., "6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi", Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi, Ankara 2018, Cilt 1, 36-50
30. Karpat K., Osmanlı Nüfusu,İstanbul, İstanbul 2010, 86,88, 91, 96
31. Kayam H. C., Lozan Barış Andlaşmasına göreTürk-Yunan nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM ‘de Görüşülmesi” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt IX, 23, İstanbul 1993, 127-191
32. Koçoğlu Y., Azınlık Gençleri Anlatıyor, İstanbul 2001, 25-31
33. Macar E.- Benlisoy Y., Fener Patrikhanesi, Ankara 1996, 59-63, 75-79, 82-85
34. Macar E., Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İstanbul 2003, 61, 77-79, 84-85, 128- 136, 140-160
35. Mumcu U., Kürt- İslam Ayanklaması, İstanbul 1994, 54-55, 60, 104, 111
36. Ökte F., Varlık Vergisi faciası /The tragedy of the Turkish capital tax/İstanbul-London 1987, 76
37. Oran B. Dr., Türkiye’de azınlıklar, İstanbul 2018, 70-77
38. Oran B. Dr., İstanbul Ekümenik Patrikhanesi ve Ekümeniklik,İstanbul 2007, 121-125
39. Ramazan T., Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. yüzyılda Türkiye’den Avrupa’ya Göç Süreci, Mukaddime 7 (2), Doktora tezi Yeni Yüzyıl İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2016, 275-294
40. Rıza N., Hayat ve Hatıratım, Ankara 1967, 1062-1063
41. Sofuoğlu A., Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul 1996, 89-91, 146, 245-250
42. Sökmen T., Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar, Yeni Gün haber ajansı ve basını, Ankara 1999, 42-53
43. Somuncuoğlu S., Patrikhane ve 551 Yıllık Hesap, İstanbul'da Yeni Roma İmparatorluğu, Ankara 2004,84, 222
44. Süreyya Şahin M., Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1980, 203
45. Ürer L., Azınlıklar ve Lozan tartışmaları, İstanbul 2003, 42-43, 58-60, 80-92
46. Yazıcıoğlu Y., Her yönüyle Lozan Antlaşması, Ankara 2018, 21-22, 38-42, 45-46, 66, 89-105,236-246, 393-397, 408, 410-411,413-414,453-455
47. Yeşilyurt S., Türk Hristiyanların Patrikhanesi, Ankara 1995, 20-21,62-64, 152-153, 180
48. Yok Sahibi E., Lozan Barış Konferansı, İstanbul 2001, 81, 82,84

Δ. Άρθρα και Συνεντεύξεις σε Εφημερίδες - Περιοδικά

Ελληνικά

1. Ακτσόγλου Ι., Μια Απόπειρα Υποβιβασμού του Ρόλου του Ορθοδόξου Οικουμενικού Πατριαρχείου: Η Ανεξάρτητη Τουρκορθόδοξος Εκκλησία, Para Eftim (Erenerol) www.conropolis.eu/I.Ακτσόγλου,Υπόθεση_Ευθύμ
2. Αλεξανδρή Α., Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τόμ.4^{ος} (1983) 159 – 210
3. Αλεξανδρή Α., Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών, εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, (28.1.2020)
4. Αναστασιάδου Μ., Η οικουμενικότητα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ, τεύχος 7,(8.3.2008)
5. Ανδρουτσόπουλος Ι., Η Οικουμενικότητα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ, τεύχος 7 (3.2008)
6. Blake R., Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», Ίμβρος, Οδοιπορικό Μνήμης σε μια Χαμένη Πατρίδα, (24.11.2008)
7. Δάνδολος Ν., 19.5.1919: Ο ξεριζωμός του Πόντου - Οι συγκλονιστικές μαρτυρίες, οι εκκλησίες που λεηλατήθηκαν και η διάσωση των θαυματουργών εικόνων, Ορθοδοξία News Agency, (19.5.2020) – www.orthodoxianewsagency.gr
8. Διακόπουλος Α., Οι Υπέρμετρες φιλοδοξίες της Τουρκίας και η Ελλάδα, εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Αρ.Φύλλου 30.591, (6.12.2020), 8
9. Δρούγκας Ι. Χ., Ο Παπά-Ευθύμ, η Ανακήρυξη «Τουρκορθόδοξης εκκλησίας» και οι συνέπειες αυτής, Αργολική Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα, (25.2.2016)
10. Εφημερίδα «Ορθόδοξος Τύπος», Εβδομαδιαία Έκδοση της Πανελληνίου Ορθοδόξου Ενώσεως (Π.Ο.Ε.), (2012), αριθμός φύλλου: 1943, Έτος νβ΄
11. Κυριακίδης Θ., Νεολαία Παμποντιακής Ομοσπονδίας Ελλάδος, Ιστορία της Ιεράς Μονής του Αγίου Ιωάννου Βαζελώνα, neolaia.poe.org.gr
12. Λέτσιος Σ., Λειτουργήσαμε σε 25 εκκλησίες της Καππαδοκίας που ήταν κλειστές από 1924!., Εφημερίδα «Ορθόδοξη Αλήθεια», (17.7.2016)
13. Μπαϊλής Π., Ο Ελληνισμός του Πόντου ανά τους αιώνες, Κιβωτός της Ορθοδοξίας, (11.12.2015)
14. Ντόκος Θ., Αλφαβητάρι των ελληνο-τουρκικών θέσεων, Ειδική Έκδοση Εφημερίδας Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2018) 91-99
15. Σαρρής Ν., Ο αφελληνισμός των νησιών, η ελληνική εξωτερική πολιτική, η Συνθήκη Λωζάννης και οι παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου, Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ΗΜΕΡΕΣ (22 Μαΐου 1994) 20-31
16. Σπέντζος Γ., Η Στρατιά του Έβρου, Οι Ελληνικές Εναλλακτικές και η Συνθήκη της Λωζάννης, ΙΜΧΑ Βαλκανικά Σύμμικτα Τεύχος 16, (2005-2014) 171-191
17. Συρίγος Α., Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, Ειδική Έκδοση Εφημερίδας Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2018), 35 Χάρτες
18. Συρίγος Α., Το άρθρο 59 της Λωζάννης, Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (26.5.2020)
19. Χρυσανθόπουλος Θ., Η Θέσις του Πατριαρχείου κατά το Διεθνές Δίκαιον, περιοδικό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, αριθ.19, Ιανουάριος-Φεβρουάριος (1991), 9
20. Yayı C., Θέλουμε υφαλοκρηπίδα και 152 νησιά στο τραπέζι, Συνέντευξη στην Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αρ.Φύλλου 30.591 (2020) 8

Ξενογλωσσα

1. Alexandris A., Imbros and Tenedos, A Study of Turkish attitudes towards two ethnic Greek Island communities since 1923, *Journal of the Hellenic Diaspora* 7/1 (1980) 5-31
2. Armaoğlu F., İngiliz Belgerinde İstabil'un İsgali (16 Mart 1920), *Belleten, Türk Tarih Kurumu*, Cilt: LXII –Sayı:234 (1998) 467-494
3. Aslan Z.prof. dr., Örnek azınlık mı?Şüphe duyulan bir topluluk mu? Cumhuriyet'in ilk 40 yılında Türkiye Yahudileri, *Περιοδικό Independent dergisi* (27.7.2019)
4. Balcigil O., Fener Patrikhanesine karsi bir Ortodoks, *Εφημερίδα Hürgün gazetesi*, (14-19.10. 1985)
5. Benlisoy F., Anti-Greek riots of September 1955 in Constantinople (Istanbul), (14.3.2008)
6. Bruinessen M.V., Minorities in the Middle East: Power and the Politics of Difference, *Journal Middle East Report*, JSTOR, No. 200, July-Sept.(1996) 7–10 - <https://www.jstor.org/stable/i350790>
7. Bruneau M., L'expulsion et la diasporisation des Grecs d'Asie Mineure et de Thrace orientale (1914-1923), *Journal Anatoli*, 3 (2012) 57-839
8. Bryer A., The Crypto-christians of the Pontos and consul William Gifford Palgrave of Trebizond, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, Τόμος 4, (1983) 13-41
9. Bulut U., Alevis, A History of Persecution, *Armenian Weekly* (21.11.2016)
10. Çetinoğlu S., "The Mechanisms for Terrorizing Minorities: The Capital Tax and Work Battalions in Turkey during the Second World War", *Mediterranean Quarterly* vol. 23 (2012) 14-29
11. Duman İ.H., Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması, *Περιοδικό TBBD Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 57 (2005) 140-14
12. Dündar C., Özel Harp'çinin tırmanış öyküsü, *Εφημερίδα Milliyet* (1.4.2007)
13. Enginün I., Prof.Dr. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Yazarlarımız, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 2*, *Journal of Atatürk Research Centre*, *Journal of Atatürk Research Centre*, XIX, Ankara (1984) 734-741
14. Erden M. S., The exchange of Greek and Turkish populations in the 1920s and its socio-economic impacts on life in Anatolia, *Journal of Crime, Law and Social Change*, 41,3), Herio Watt University (2004) 261-282
15. Güllapoğlu F. , "Türk Gladio'su İçin Bazı İpuçları", *Tempo Dergisi*, (9–15.6.1991) 24
16. Gursoy Y., The Effects of the Population Exchange on the Greek and Turkish Political Regimes in the 1930s, *East European Quarterly*, 42 (2), (2008) 95–128
17. Güven D., Riots against the Non-Muslims of Turkey:6/7 September 1955 in the context of demographic engineering, *European Journal of Turkish Studies* 12 (2011)
18. Hilleman B. et Segal A., Les Six Conférences Sanitaires internationales de 1851 à 1885 prémices de l'organisation sociale de la santé, *Histoires des Sciences Médicales*, Tome XLVII/Tόμος 47, 1 (2014) 131-138
19. Karayuluk H., "6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi", *International Journal of Human Studies/Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Issue 1 (2018) 36-50
20. Karimova N. - Deverell E. , Minorities in Turkey, *Utrikespolitiska Institutet, Occasional Papers- The Swedish Institute of International Affairs*, (2001) 12-13
21. Kaymak Ö. –Beylunioğlu Anna Maria, Çelişkili Kimlikler: İstanbul'da Yaşayan

- Antakyalı Ortodoksların Etnik/Dini Aidiyet Algıları, Ankara Üniversitesi SBF dergisi, 73 (4) (2018) 959 -989
22. Mercan F., Bombacı da, MIT elemanı da değildim, Aksiyon (8.9.2003)
23. Meydan S., Kürdistan projesine karsi Lozan ve Ankara Antlaşmaları. Εφημερίδα Sözcü Gazetesi (25.7.2017)
24. Oran B. Dr., Lozan Kutlamamız ve şehir efsaneleri, Αρμενική Εφημερίδα Agos Gazetesi (28.7.2017)
25. Oran Baskın Dr, Lozan'ın “ Azinlikların Korunması” Bölümünü Yeniden Okurken , 1.3.1994 Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 74, Sayı 4 (2019) 283-301
26. Petropoulos J.A.,The Compulsory Exchange of Populations: Greek-Turkish Peacemaking, 1922-1930, Journal of Byzantine and Modern Greek Studies, Volume 2, issue 1, 142 (1976) 135-160
27. Psomiades J.H., The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic, e-journal, Columbia University (1961) vol.2, 47-70
28. Psomiades H. J., The Eastern Question,The Last Phase, Institute for Balkan Studies, (1968) 127-140
29. Psomiades J.H., Thrace and the Armistice of Mudanya, October 3-11, 1922, e-journal, Columbia University (1997) 213-253
30. Ramazan T., Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Göç Süreci, Mukaddime, 7(2), (2016) 275-294
31. Schaller D. J. and Zimmerer J., Late Ottoman Genocides: The Dissolution of the Ottoman Empire and Young Turkish population and extermination policies, Journal of Genocide Research (2008) 7-14
32. Schlötzer C., Εφημερίδα Süddeutsche Zeitung, Erdoğan und die Grenzen seines Herzens, 18 June (18.6. 2018) 1-3
33. Sfetas S. , The Legacy of the Treaty of Lausanne in the Light of Greek-Turkish Relations in the Twentieth Century: Greek Perceptions of the Treaty Lausanne/ Aristotle University of Thessaloniki, Balcanica XLVI (2015) 195-216
34. Shields S., The Greek-Turkish Population Exchange: Internationally Administered Ethnic Cleansing, Middle East Report (no. 267), JSTOR (2013) 2-6
35. Somuncuoğlu S., Εφημερίδα Milliyet (20.7.2004)
36. Somuncuoğlu S., Εφημερίδα AB Haber (12.8.2004)
37. Somuncuoğlu S., Ruhban okulu meselesi: Nasıl açıldı, neden kapandı ve hangi şartlarda açılmaz?, MDM-Millî Strateji Araştırma Kurulu (22.12.2018)
38. Tamer T., Lozan ve Kapitülasyonların İlgası[Lausanne and the Abolishment of Capitulations], Journal of the Department of History of Istanbul University, Vol. VII, Issue.4 (1941) 730
39. Vallianatos E. G.,”The Mechanism of Catastrophe: The Turkish Pogrom of September 1955 and the Destruction of the Greek Community of Istanbul, Mediterranean Quarterly vol.17 (1) (2006) 225
40. Zürcher E.J.,The Vocabulary of Muslim Nationalism, International Journal of the Sociology of Language, 137 (1999) 81-92

Ε. Άρθρα στο Διαδίκτυο – Ιστοσελίδες

Ελληνικά

1. Αγτζίδης Β., Η προσπάθεια για ελληνο-αρμενική συνομοσπονδία (1918-1921) (3.12.2008) – [kars1918wordpress.com](http://kars1918.wordpress.com)
2. Ακτσόγλου Ι., Μια Απόπειρα Υποβιβασμού του Ρόλου του Ορθοδόξου Οικουμενικού Πατριαρχείου: Η Ανεξάρτητη Τουρκορθόδοξος Εκκλησία, Παρα Eftim (Erenerol) opera, χ.χ.- www.conpolis.eu
3. Aksoy Η., Συνέντευξη στην Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, Η Αγία Σοφία θα συνεχίσει να προστατεύεται, η Ελλάδα να απαλλαχθεί από τα ιστορικά της κόμπλεξ (30.5.2020) -www.tovima.gr
4. Αλεξανδρή Α., Το Κλείσιμο της Θεολογική Σχολή Χάλκης, Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (11.3.2019) -www.kathimerini.gr
5. Ανδρουτσόπουλος Ι., Ένα προνόμιο υπό αμφισβήτηση, Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (23.2.2019) – www.kathimerini.gr
6. Ασβεστόπουλου Θ., Προσκύνημα στα Ορθόδοξα Μνημεία του Ανατολικού Πόντου (26.12.2017)- kanaliena.gr
7. Βασιλείου Α., αντιστράτηγου ε.α., Ο Έβρος ποταμός και η οροθέτηση των συνόρων Ελλάδος-Τουρκίας στη Θράκη (27.5.2020) - xanthinet.gr
8. Βήμα Ορθοδοξίας, Προσκυνηματική επίσκεψη στην Αγιοτόκο Καππαδοκία (17.4.2013) - www.vimaorthodoxias.gr
9. Βήμα Ορθοδοξίας, Τι συμβαίνει με τη Μονή Θεοσκεπάστου στην Τραπεζούντα; Βήμα Ορθοδοξίας (10.10.2019) – www.vimaorthodoxias.gr
10. Blake R., Ίμβρος, Οδοιπορικό Μνήμης σε μια Χαμένη Πατρίδα, Εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ, 24.11.2008 – www.tovima.gr
11. Γλυκοφρύδης Σ., Πραγματεία για τους Αλεβίτες (Μια βόμβα στα θεμέλια της Τουρκίας) (22.5.2011)- <http://www.zoiforos.gr>
12. Δανδόλου Ν., 19.5.1919: Ο ξεριζωμός του Πόντου - Οι συγκλονιστικές μαρτυρίες, οι εκκλησίες που λεηλατήθηκαν και η διάσωση των θαυματουργών εικόνων, Ορθοδοξία News Agency (19.5.2020) – www.orthodoxianewsagency
13. Εφημερίδα ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, Έντονη δυσαρέσκεια του Ντόναλντ Τραμπ για μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί (24.7.2020) -www.naftemporiki.gr
14. Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, (25.8.2020) - EPLO Youtube, Οι Μειονότητες κατά τη Συνθήκη της Λωζάννης (25.8.2020) – www.youtube.com/channel/UCvm9oiMgbLnh4okMEFgfwlQ
15. Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Επικαιρότητα, (11.7.2020) – www.kathimerini.gr
16. Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, Φόρος Περιουσίας του 1942, Βαρλίκι (14.3.2014)- www.tovima.gr
17. Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, Ίμβρος, Οδοιπορικό Μνήμης σε μια Χαμένη Πατρίδα (24.11.2008)
18. Εφημερίδα ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ, Συνέντευξη του ομ. καθ. Ι.Κ. Χασιώτη «Πάρα πολλοί έχουν διατυπώσει την άποψη ότι όποιος υπηρετεί τη μελέτη του αρμενικού ζητήματος επιτελεί ένα έργο ανθρωπισμού προς την ανθρωπότητα» (28.7.2016) – www.paratiritis-news.gr
19. Η Γενοκτονία των Ασσυρίων- Μια άγνωστη συγκλονιστική ιστορική μαρτυρία, Πανελλήνια Ένωση Ασσυρίων (17.10.2014),-<http://www.assyrians.gr>

20. Ηλεκτρονική Εφημερίδα Pontos News, Οι Εκκλησίες & τα Μοναστήρια του Πόντου, χ.χ. – www.pontos-news.gr
21. Ηλεκτρονική Εφημερίδα Pontos News, Από το Γκέλβερι της Μικράς Ασίας στη Νέα Καρβάλη με οδηγό τον Άγιο Γρηγόριο (25.1.2017) -www.pontosnews
22. Ηλεκτρονική Εφημερίδα Pontos News, Η Παναγία της Γαράσαρης, η άλλη Σουμελά του Πόντου (18.7.2017)- www.pontos-news.gr
23. Ηλεκτρονική Εφημερίδα, iefimerida, Σάλος με την απαίτηση Ερντογάν να αναθεωρηθεί η Συνθήκη της Λωζάννης (7.12.2017) -<https://www.iefimerida.gr/news/381483/salos-me-tin-apaitisi-erntogan-na-anatheorithei-i-synthiki-tis-lozanis>
24. iefimerida.gr - <https://www.iefimerida.gr/news/466858/ti-simainei-o-oros-galazia-patrida>- roy-hrisimopoioyn-oi-toyrkoi-stratigoι (20.12.2018)
25. Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας-Θράκης, 1964-1990 Η Πολιτική του Αφελληνισμού, χ.χ.– imbrosunion.com
26. 21 Γνωστές και Άγνωστες Εκκλησίες της Καππαδοκίας (11.12.2019) - www.troodostravel.gr
27. Καλεντερίδης Σ., Οι Αρμένιοι στην Ελλάδα, Infognomon Politics (23.4.2015) – infognomonpolitics.gr
28. Κλάψης Α., Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι αντίστροφη πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας (17.7.2017) – clioturbata.com
29. Κυρατζόπουλος Β., Τα Κοινοτικά (μειονοτικά) βακούφια στην Τουρκική Δημοκρατία. Το ΑΚΡ του Recep Tayyip Erdoğan και το Μέλλον, Ανιχνεύσεις (14.12.2017) – www.anixneuseis.gr
30. Κυριακίδης Θ., Ιστορία της Ιεράς Μονής του Αγίου Ιωάννου Βαζελώνα, Νεολαία Παμποντιακής Ομοσπονδίας Ελλάδος, χ.χ.- neolaia.poe.org.gr
31. Λέτσιος Σ., Λειτουργήσαμε σε 25 εκκλησίες της Καππαδοκίας που ήταν κλειστές από το 1924!, Εφημερίδα ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΑΛΗΘΕΙΑ (17.7.2016) - www.romfea.gr
32. Λιμαντζάκης Γ., Οι λεγόμενες «Γκριζες Ζώνες» στο Αιγαίο: Ποια νησιά διεκδικεί η Τουρκία και με ποια επιχειρήματα; (30.1.2017) - www.newspepper.gr/i-legomenes-gkriizes-zones-sto-eggeo-pia-nisia-diekdikoi-i-tourkia
33. Λυκουρίνος Κ./Στην Πόλη των Ρωμιών, Το "βαρλίκι" και τα "αμελέ ταμπουρού" του 1942-43, από αφιέρωμα του ίδιου, "Ο Ξεριζωμός των Ρωμιών της Πόλης" στην Εφημερίδα "Μνήμη" του Συλλόγου Μικρασιατών Ν. Καβάλας, Φύλλο 8, Ιαν. 2012 /lykourinos-avala.blogspot.com/2016/12/1942-43-1923.html
34. Μαλκίδης Φ., Ημερίδα « Η συνθήκη της Λωζάννης, εμπειρία και προοπτικές», Νομική Σχολή, ΔΠΘ (25.4.2007) – www.patrides.com
35. Μαρτυρίες για τη Συνθήκη της Λωζάννης (16.9.2018)- cognoscoteam.gr
36. Μουστάκης Α., Χάλκη: Εκεί που ο χρόνος νικιέται, Ηλεκτρονική Εφημερίδα Πεμπτούσια (11.10.2017) - www.pemptousia.gr
37. Μπέης Κ. , Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση: Οικουμενικό Πατριαρχείο, Περιοδικό Δίκη (Μάιος 2009)- www.kostasbeis.gr
38. Μποζονέλης Β. Θ., Η Συστηματική Δίωξη των Θρησκευτικών Μειονοτήτων στην Τουρκία, Public Orthodoxy, The Orthodox Christian Studies Center of Fordham University (8.2.2018) - www.publicorthodoxy.org
39. New York Journal of Commerce, Ιούλιος 1923, Μαρτυρίες για τη Συνθήκη της Λωζάννης: «Όλα έγιναν για τα πετρελαϊκά συμφέροντα» (16.9.2018) - cognoscoteam.gr

40. Ξανθάκης Γ. –Φύκαρης Π., Οδοιπορικό στις πληγωμένες εκκλησίες της Μικράς Ασίας (27.6.2014) – www.politischios.gr
41. Ορθοδοξία News Agency, Οι Καραμανλίδες της Καππαδοκίας (6.4.2019) – www.orthodoxianewsagency.gr
42. Πανελλήνια Ένωση Ασσυρίων, Η Γενοκτονία των Ασσυρίων- Μια άγνωστη συγκλονιστική ιστορική μαρτυρία (17.10.2014) -<http://www.assyrians.gr-rontosnews>
43. Παπαδημητρίου Ν.Ν., Τα Σεπτεμβριανά 1955, Σαν σήμερα (6.9.2014) - www.lifo.gr
44. Παπαχρήστου Ν., Η παρουσία του Πατριαρχείου και οι δικαστικοί αγώνες για τα βακούφια -www.kathimerini.gr (25.12.2009)
45. Παπαχελάς Α. (7.12.2017) - www.kathimerini.gr, Cumhuriyet'te Erdoğan, Yunanistan Kanalı SKAI'de Alexis Papahelas'a Röportaj Verdi, Youtube, HÖH Politika ve Gündem (7.12.2017)
46. Rumvader, Rum Vakıfları Derneği, Τα Βακούφια μας χ.χ. –www.rumvader.com
47. Σακκάτος Β., Η νέα σφαγή των Κούρδων (21.10.2019) - efsyn.gr
48. Σαρρής Γ., Η Άγνωστη Ιστορία για την Εικόνα της Παναγίας Σουμελά, Αφιέρωμα ΕΘΝΟΣ Ιστορία (12.11.2019)– www.ethnos.gr
49. Σιδηράς Ι., Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου και η Συνθήκη της Λωζάννης (18.12.2019) – cognoscoteam.gr
50. Σιδηράς Ι., Τα Μετά την Άλωση Εθναρχικά Προνόμια του Μωάμεθ Β΄ Πορθητού προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γεννάδιο Β΄ Σχολάριο (29.5.2018) – radiomax.gr
51. Στούκας Μ., Ίμβρος-Τένεδος: Οι κατάφωρες παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία, Εφημ. ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ (7.1.2018) – www.protothema.gr
52. Σύλλογος Ιμβρίων – Κωνσταντινουπολιτών – Τενεδίων και Ανατολικοθρακών Θράκης. Οι παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης (β΄ έκδοση), Κομοτηνή 1993 - www.imvrosisland.org/UserFiles/File/Paraviaseis.pdf
53. Συρίγου Α., Καθεστώς Ελληνοτουρκικών συνόρων βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης, Χερσαία σύνορα Θράκης (05/2020)- www.syrigos.gr
54. Συρίγου Α., Το άρθρο 59 της Λωζάννης, Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (26.5.2020) – www.kathimerini.gr
55. Troodos travel, 21 Γνωστές και Άγνωστες Εκκλησίες της Καππαδοκίας - www.troodostravel.gr (11.12.2019)
56. Τσομπανίδης Σ., Ο Οικουμενικός λόγος του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου, ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ (11.6.2015) – www.pemptousia.gr
57. Yunanistan'a göç eden Ortodoks Türkler konferansı ve fotoğraf sergisi, (5 Haziran 2014) -www.fibhaber.com
58. Χατζηφώτη Λ., Η Βασιλική του Αγίου Νικολάου Μύρων Λυκίας, Κιβωτός της Ορθοδοξίας (17.6.2016) – ikivotos.gr
59. Χριστοφορίδης Γ., –Το Χρονικό των Παραβιάσεων της Συνθήκης της Λωζάννης από τους Τούρκους (26.7.2019) – Σ.Ι.Κ.Τ.Α.Θ.- www.hronos.gr,

Ξενόγλωσσα

1. Adil Medya Arınç in Patrikhane Çıkarması (18.1.2011) – www.adilmedya.com
2. Aslan Z. Prof.dr., Örnek azınlık mı? Şüphe duyulan bir topluluk mu? Cumhuriyet'in ilk 40 yılında Türkiye Yahudileri, περιοδικό Independent dergisi (27 Temmuz-July 2019) – www.indyturk.com
3. Chaldean Catholic Church, Δημοσίευση στην Ιστοσελίδα Catholics and Cultures, χ.χ. – www.catholivsandcultures.com
4. Daily Sabah, Syriac Christians to build Turkey's first new church (2.1.2015) – www.dailysabah.com
5. Hürriyet, Συνομιλίες Ερντογάν-Τσίπρα, Αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης - azınlıkça1. net, azınlıkça, Başbakan Tsipras Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü (9.12.2017)- www.hurriyet.com.tr
6. Ottaway M., Learning from Sykes-Picot, Middle East Program, Occasional Paper Series, (Fall 3.11.2015) – www.wilsoncenter.com
7. Papahelas A., 7.12.2017- www.kathimerini.gr - Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yunanistan Kanalı SKAI'de Alexis Papahelas'a Röportaj Verdi, Youtube, HÖH Politika ve Gündem (7.12.2017)
8. Sipahioğlu S. Y., Misak-ı Milli Kararları ve Önemi (14.1.2018) – www.serenti.org
9. Syriac Christians to build Turkey's first new church (2.1.2015) - www.dailysabah.com -
10. Uzay B., Turkish journalist exposes persecution of Jews in Turkey, Armenian Weekly (18.4.2016) – anca.org
11. Uzay B., Alevis, A History of Persecution, Armenian Weekly (21.11.2016)